

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

EVLİLİK UYUMU-DİNDARLIK İLİŞKİSİ: ADANA ÖRNEĞİ

AHMET RİFAT GEÇİOĞLU

DOKTORA TEZİ

ADANA / 2018

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

EVLİLİK UYUMU-DİNDARLIK İLİŞKİSİ: ADANA ÖRNEĞİ

AHMET RİFAT GEÇİOĞLU

Danışman: Prof. Dr. Hasan KAYIKLIK

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Asım YAPICI

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Ahmet DOĞANAY

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Saffet KARTOPU

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÜLGER

DOKTORA TEZİ

ADANA / 2018

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Hasan KAYIKLIK
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Asım YAPICI

Üye: Prof. Dr. Ahmet DOĞANAY

Üye: Doç. Dr. Saffet KARTOPU

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÜLGER

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylıyorum.

.../.../2018

Prof. Dr. Serap ÇABUK

Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlâk kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. .../.../2018

Ahmet Rifat GEÇİOĞLU

ÖZET

EVLİLİK UYUMU-DINDARLIK İLİŞKİSİ: ADANA ÖRNEĞİ

Ahmet Rifat GEÇİOĞLU

Doktora Tezi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Hasan KAYIKLIK

Temmuz 2018, 393 sayfa

Bu çalışmanın amacı, evlilik uyumu ve dindarlık arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmanın örneklemini, en az bir yıllık evli olan 418 bireyden oluşmaktadır. Veriler demografik bilgi formu, *Çift Uyum Ölçeği* ve *Dinsel Yaşayış Ölçeği* ile toplanmıştır. Ayrıca araştırmacı tarafından hazırlanan *evlilikte dinin etkisini hissetme*, *evlilikteki cinsiyet rolleri*, *eşe yapılan yüklemeler* ve *akraba ilişkilerine* dair tutum maddelerine de yer verilmiştir. Toplanan veriler Pearson Moment ve Spearman Rho korelasyon analizi, bağımsız gruplar t testi, tek yönlü ANOVA, tek yönlü MANOVA ve çoklu doğrusal regresyon analizi ile incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre evlilik uyumu ve dindarlık arasında pozitif yönde, anlamlı, ancak düşük düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Aynı şekilde dindarlık ve evlilik uyumunun alt boyutları ile evlilik uyumu ve dindarlığın alt boyutları arasında da pozitif yönde, genellikle anlamlı ve düşük düzeyde bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Araştırmaya ait diğer bulgular şu şekildedir: 1. Evlilikte dinin etkisini hissetmeye dair değişkenler ile evlilik uyumu arasında anlamlı bir ilişki vardır. 2. Evlilikteki cinsiyet rolleri, eşe yapılan yüklemeler ve akraba ilişkilerine ait değişkenlerle hem evlilik uyumu hem de dindarlık arasında anlamlı bir ilişki vardır. 3. Erkeklerin evlilik uyumu, kadınlara göre daha yüksektir. 4. Görücü usulü ve isteyerek evlenenlerin dindarlık düzeyi, tanışarak evlenenlere göre daha yüksektir. 5. Evlilik yaşı arttıkça evlilik uyumu artmakta, dindarlık ise azalmaktadır. 6. Eşle yaş farkına dair bazı gruplar, evlilik uyumu açısından farklılaşmaktadır. 7. Evlilik süresi arttıkça dindarlık artmaktadır. 8. Çocuk sayısı ve planlanan çocuk sayısı arttıkça dindarlık artmaktadır. 9. Çalışan erkeklerin evlilik uyumu, çalışan kadınlardan daha yüksektir. 10. Çalışmayan kadınların dindarlık düzeyi, çalışan kadınlardan daha yüksektir. 11. Eşi çalışmayan katılımcıların evlilik uyumu, eşi çalışan katılımcılara göre daha yüksektir. 12. Eşi çalışmayan erkeklerin evlilik uyumu, eşi çalışmayan kadınlara göre daha yüksektir. 13.

Geliri eşinden az olan kadınların dindarlık düzeyi, geliri eşinden fazla olan kadınlara göre daha yüksektir. 14. Evlilik öncesi cinsel tecrübe yaşamayanların dindarlık düzeyi, evlilik öncesi cinsel tecrübe yaşayanlara göre daha yüksektir. 15. Evlilik öncesi cinselliği onaylamayanların dindarlık düzeyi, evlilik öncesi cinselliği onaylayanlara ve kararsızlara göre daha yüksek, evlilik öncesi cinselliği onaylayanların dindarlık düzeyi de kararsızlara göre daha yüksektir. 16. Evlilik dışı cinsel tecrübe yaşamayanların hem evlilik uyumu hem de dindarlık düzeyi, evlilik dışı cinsel tecrübe yaşayanlara göre daha yüksektir. 17. Evlilik dışı cinsel tecrübeyi onaylayanlar ve onaylamayanların dindarlık düzeyi, kararsızlara göre daha yüksektir. 18. Anne-babanın evliliğine ait mutluluk düzeyi arttıkça hem evlilik uyumu hem de dindarlık artmaktadır. Ortaya çıkan bu araştırma bulguları ilgili literatür bağlamında tartışılmış ve yorumlanmış, ileride yapılacak çalışmalar için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Evlilik uyumu, evlilik doyumu, evlilik kalitesi, dindarlık, yakın ilişkiler.

ABSTRACT**THE RELATIONSHIP BETWEEN MARITAL ADJUSTMENT AND
RELIGIOSITY: THE CASE OF ADANA****Ahmet Rifat GEÇİOĞLU****Ph. D. Thesis, Department of Philosophy and Religious Sciences****Supervisor: Prof. Dr. Hasan KAYIKLIK****July 2018, 393 pages**

The purpose of this study is to examine the relationship between marital adjustment and religiosity. The sample of the study is consisted of 418 individuals who were married for at least one year at the time of the study. The data were collected by demographic information form, *Dyadic Adjustment Scale* and *Religious Living Scale*. In addition, attitude items, prepared by the researcher, in relation to the *feeling the influence of religion on marriage, gender roles in marriage, attributions to spouse, and relative relationships* were also included. The collected data were analyzed by Pearson Moment and Spearman Rho correlation analysis, independent groups t-test, one way ANOVA, one way MANOVA, and multiple linear regression analysis. According to the results, there is a positive, significant but low-level correlation between marital adjustment and religiosity. Likewise, it is determined that there is a positive, generally significant and low-level correlation between the religiosity and sub-dimensions of marital adjustment and the marital adjustment and sub-dimensions of religiosity. The other findings of the research are as follows: 1. There is a significant relationship between marital adjustment and the variables in relation to the feeling the influence of religion on marriage. 2. There is a significant relationship between variables in relation to the gender roles in marriage, attributions to spouse, and relative relationships with marital adjustment and religiosity. 3. Men's marital adjustment level is higher than women. 4. Those who have arranged marriages are more religious than the couple-initiated ones. 5. As the age of marriage increases, marital adjustment increases and religiosity decreases. 6. Some groups regarding age difference with partner differ in terms of marital adjustment. 7. As the duration of marriage increases, religiosity increases. 8. Religiosity increases as the number of children and the number of children

planned increases. 9. Marital adjustment of employed men is higher than employed women. 10. Unemployed women's religiosity level is higher than employed women. 11. Marital adjustment level of participants whose wives are unemployed is higher than the employed ones. 12. Marital adjustment level of men whose wives are unemployed is higher than the women whose husbands are unemployed. 13. The religiosity level of women whose income are less than their husband's is higher than women whose income are more than their husband's. 14. The religiosity level of the participants who have not premarital sexual experience is higher than the participants who have premarital sexual experience. 15. The religiosity level of the participants who doesn't approve premarital sex is higher than the participants who approve premarital sex and are undecided. The religiosity level of the participants who approve premarital sex is higher than the participants who are undecided. 16. Marital adjustment and religiosity level are higher for those who have not experience extramarital sex than those who have experience extramarital sex. 17. The religiosity level of those who approve and disapprove extramarital sex is higher than those who are undecided. 18. As the level of happiness of the parents' marriage increases, both marital adjustment and religiosity level increase. These emerging research findings are discussed and interpreted in the context of the relevant literature, and suggestions have been made for future work.

Keywords: Marital adjustment, marital satisfaction, marital quality, religiosity, close relationships.

ÖNSÖZ

Tarihî ve toplumsal bağlamda birçok farklı şekilde ortaya çıkan evlilik ve aile kurumu, din ile olan münasebetini her dönemde istikrarlı bir şekilde sürdürmüştür. Dinler, ortaya koydukları kurallar vasıtasıyla evlilik yaşantısına şekil vermişler, eşler ve aile fertleri arasındaki bağın pekişmesinde önemli rol oynamışlardır. Diğer taraftan modernleşme ve sanayileşme hareketleriyle birlikte evliliğin kutsalla olan ilişkisinde bazı kırılmalar yaşanmış, bu durum evliliğin oluşması, sürdürülmesi ve kalitesinde birtakım problemleri beraberinde getirmiştir.

Evlilik uyumu ve dindarlık ilişkisini ele aldığımız çalışmamızın Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi, sayıltıları, sınırlılıkları ve araştırmada cevap aranan sorulara yer verilmiş, araştırmada öne çıkan kavramların tanımı yapılmıştır.

İkinci bölümde din, dindarlık, evlilik ve ailenin kavramsal açıdan çözümlemesi yapılmış, ayrıca evliliğin niteliğini ölçmede öne çıkan kavramların, anlamsal bir netliğe ulaşması amacıyla, birbirine benzeyen ve birbirinden ayrılan yönleri ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, öncelikle Türk-İslâm geleneğinde evlilik ve ailenin geçirdiği serencam ortaya konmaya çalışılmış, ardından özellikle modernleşme ve sanayileşme ile birlikte küresel düzlemde evlilik ve aile yaşantısı bağlamında gerçekleşen köklü değişimler tahlil edilmiştir.

Dördüncü bölümde, evlilik ve aile interdisipliner bir çalışma alanı olarak ele alınmış, söz konusu iki kavram psikoloji ve din açısından incelenmiştir.

Beşinci bölümde dinî yaşayış ve evlilik uyumu arasındaki ilişkiler üzerinde durulmuş, Türkiye’de ve yurt dışında evlilik uyumu ve dindarlık ilişkisi üzerine yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

Altıncı bölümde araştırmanın yöntemi, modeli, evreni ve örnekleme ifade edilmiş, araştırmada kullanılan değişkenler ve ölçekler ile veri toplama ve analiz süreci hakkında bilgi verilmiştir.

Yedinci bölümde, toplanan veriler üzerinden yapılan analizler sonucunda ulaşılan bulgular sunulmuş, sekizinci bölümde bu bulgular ilgili literatür bağlamında tartışılmış ve yorumlanmış, dokuzuncu bölümde ise çalışmanın sonuçlarına ve gelecekte yapılacak çalışmalar için sunulan önerilere yer verilmiştir.

Bu zorlu süreçte desteğini esirgemeyen ve çalışma motivasyonumu diri tutan tez danışmanım, kıymetli hocam Prof. Dr. Hasan KAYIKLIK’a şükranlarımı sunuyorum.

Tezin hem teorik hem de uygulama boyutunda fikir ve önerilerinden istifade ettiğim değerli hocam Prof. Dr. Asım YAPICI'ya teşekkürlerimi arz ediyorum.

Verilerin analizinde kıymetli bilgilerine ve tecrübelerine başvurduğum, yardım talebimi hiçbir zaman geri çevirmeyen değerli hocam Prof. Dr. Ahmet DOĞANAY'a en içten teşekkürlerimi iletiyorum.

Tezin gözden geçirilme sürecinde, kendi çalışma zamanlarından feragat ederek yardıma koşan değerli meslektaşlarım ve mesai arkadaşlarım Yusuf EMRE, Ali KOÇAK ve Nesibe ESEN'e, uzaklarda olsa da desteğini ve dualarını derinden hissettiğim sevgili dostum Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul DÖNER'e, araştırmada kullanılan hadislerin tespitinde yardımcı olan Rıdvan YARBA'ya, tezimle ilgili karşılaştığı kaynakları benimle paylaşan Ahmet BEKEN'e teşekkürü bir borç biliyorum.

Bu uzun ve zorlu maratonda, zamanlarından çaldığım, anlayış ve hoşgörülerine sığındığım, en büyük destekçilerim eşim Şeyma GEÇİOĞLU'na ve oğlum Muhammed Ali GEÇİOĞLU'na minnetlerimi sunuyorum.

Maddî ve manevî desteklerini her zaman hissettiğim Anneme ve Babama, anketlerin uygulanmasında yardımlarına başvurduğum Ablama ve Uğur Abim'e, isimlerini burada zikredemediğim herkese sonsuz teşekkür ediyorum.

Ahmet Rifat GEÇİOĞLU

İÇİNDEKİLER

ÖZET	Sayfa iv
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	xvii
TABLolar LİSTESİ	xviii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xxii
EKLER LİSTESİ	xxiii

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu	2
1.2. Araştırmanın Amacı	5
1.3. Araştırmada Cevap Aranılan Sorular	5
1.4. Araştırmanın Önemi.....	8
1.5. Araştırmanın Sayıltıları	9
1.6. Araştırmanın Sınırlılıkları	9
1.7. Tanımlar	10

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇÖZÜMLEME

2.1. Din ve Dindarlığın Tanımlanması.....	11
2.2. Evliliğin Tanımlanması.....	13
2.3. Ailenin Tanımlanması.....	20
2.4. Evlilik ve Aile Kavramlarının İlişkisi	21
2.5. Evlilik ve Aile Türleri	22
2.5.1. Evlilik Türleri	22
2.5.1.1. Grup Esasına Dayalı Evlilikler	22
2.5.1.2. Eş Seçimine Dayalı Evlilikler.....	23
2.5.1.3. Eş Sayısı Bakımından Evlilikler	25
2.5.1.4. Yerleşime Göre Evlilikler	26
2.5.1.5. Diğer Evlilik Türleri	26

2.5.2. Aile Türleri	27
2.5.2.1. Geniş Aile-Çekirdek Aile	28
2.6. Evliliğin Niteliğini Ölçmede Öne Çıkan Kavramlar.....	30
2.6.1. Evlilik Uyumu	32
2.6.2. Evlilik Doyumu ve Evlilik Mutluluğu.....	36
2.6.3. Evlilik İstikrarı ve Evlilik Bağlanımı	39
2.6.4. Evlilik Çatışması	42
2.6.5. Evliliğin Niteliğini Belirlemede Kullanılan Farklı Kavramların Aynı Anlamlara Gelecek Şekilde Kullanılması Problemi.....	45
2.6.6. Bir Öneri: Çatı Kavram Olarak Evlilik Kalitesi	47

BÖLÜM III

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE EVLİLİK VE AİLE

3.1. Türk-İslâm Geleneğinde Evlilik ve Aile	52
3.1.1. İslâm Öncesi Türklerde Evlilik ve Aile.....	52
3.1.2. İslâm'ın İlk Dönemlerinde Evlilik ve Aile.....	54
3.1.3. İslâm Sonrası Türklerde Evlilik ve Aile.....	56
3.1.4. Modern Dönemde Türklerde Evlilik ve Aile	59
3.1.5. Günümüz Türkiye'sinde Evlilik Süreci ve Uygulamaları.....	64
3.2. Küresel Düzlemde Evlilik ve Ailede Gerçekleşen Köklü Değişimin Dinamikleri.....	66
3.2.1. Gelenekten Moderniteye: Kurumsal Dinin Etki Alanı Karşısında Sekülerleşme .	66
3.2.2. Temel Değişimi Sağlayan Mekanizma Olarak Sanayileşme: Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçişin Sancıları ve Uyum Süreci	70
3.3. Modernite ve Sanayileşmenin Evlilik ve Aile Üzerindeki Etkileri.....	72
3.3.1. Kadının Çalışma Hayatına Atılması.....	72
3.3.2. Feminist Tavrı: Ataerkillikten Cinsiyet Eşitliğine	73
3.3.3. Toplumsal Cinsiyet Roller ve Aile İçi İş Bölümü Tanımlarının Değişmesi	75
3.3.4. Değişen Cinsellik Algısı ve Evliliğe Yansımaları.....	79
3.3.5. Yeni Aile Türlerinin ve Evliliğe Alternatif Yaşam Biçimlerinin Ortaya Çıkışı ...	82
3.3.6. Evlilikle İlgili Bazı Demografik Özelliklerin Değişmesi.....	87
3.3.6.1. Görücü Usulü Evliliklerin Azalması	87
3.3.6.2. İlk Evlenme Yaşının Yükselmesi	88
3.3.6.3. Evliliklerdeki Artış	90
3.3.6.4. Boşanmalardaki Artış	91

BÖLÜM IV

ÇOK BOYUTLU BİR OLGU VE İNTERDİSİPLİNER BİR ÇALIŞMA ALANI OLARAK EVLİLİK VE AİLE

4.1. Psikolojik Açıdan Evlilik ve Aile	96
4.1.1. Bireyi Evliliğe Götüren Güdüler	97
4.1.2. Yakın ve Romantik İlişkiler	98
4.1.3. Yakın ve Romantik İlişkiler Bağlamında Eş Seçimi ve Eşler Arası İlişkilere Dair Geliştirilen Kuramsal Yaklaşımlar	99
4.1.3.1. Bilişsel Tutarlılık Kuramları	100
4.1.3.2. Kişiler Arası Çekicilik Kuramı	100
4.1.3.3. Ödül ve Bedeli Temel Alan Kuramlar	106
4.1.3.3.1. Sosyal Değiş-Tokuş ve Karşılıklı Bağımlılık Kuramları	106
4.1.3.3.2. Yatırım Modeli	107
4.1.3.3.3. Hakkaniyet Kuramı	108
4.1.3.4. Bağlanma Kuramı	110
4.1.3.5. Yükleme Kuramı	111
4.1.3.6. Aşka Dair Kuramlar	113
4.1.3.7. Evrimsel Kuram	115
4.1.3.8. Aile Yaşam Döngüsü	116
4.1.4. Psikolojide Evlilik ve Aile Terapisi	117
4.1.4.1. Evlilik ve Aile Terapisi Bağlamında Kullanılan Yaklaşımlar	117
4.2. Dinî Açıdan Evlilik ve Aile	119
4.2.1. Yahudilikte Evlilik ve Aile	121
4.2.2. Hristiyanlıkta Evlilik ve Aile	125
4.2.3. İslâm'da Evlilik ve Aile	128
4.2.3.1. Modern Dönemde İslâm'da Evlilik ve Aile Bağlamında Tartışılan Konular Üzerine Bir Değerlendirme	131

BÖLÜM V

EVLİLİK UYUMU VE DINDARLIK İLİŞKİSİ

5.1. Dinî Yaşayışın Evlilik Uyumu Üzerindeki Etkileri	137
5.2. Türkiye'de Evlilik Uyumu ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar	141
5.3. Yurt Dışında Evlilik Uyumu ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar	145

5.3.1. Evlilik Uyumu-Dindarlık Arasında Zayıf veya Negatif Yönde İlişki Tespit Eden Çalışmalar	146
5.3.2. Evlilik Uyumu-Dindarlık Arasında Pozitif Yönde İlişki Tespit Eden Çalışmalar.....	147
5.3.2.1. Dindarlık Düzeyi ve Evlilik Uyumu İlişkisi.....	148
5.3.2.2. İbadetlere Katılım ve Evlilik Uyumu İlişkisi.....	154
5.3.2.3. Dinî Homogami/Heterogami Açısından Evlilik Uyumu	162
5.3.2.4. Dinî Başa Çıkma ve Evlilik Uyumu İlişkisi	170
5.3.2.5. Maneviyat ve Evlilik Uyumu İlişkisi.....	172
5.3.2.6. Evliliğin Kutsallaştırılması ve Evlilik Uyumu İlişkisi.....	173

BÖLÜM VI

ARAŞTIRMA VE YÖNTEM

6.1. Araştırmanın Yöntemi ve Modeli	177
6.2. Evren ve Örneklem	178
6.3. Araştırmada Kullanılan Değişkenler ve Ölçekler	182
6.3.1. Çift Uyum Ölçeği	182
6.3.2. Dinsel Yaşayış Ölçeği	185
6.3.3. Diğer Değişkenler.....	185
6.4. Verilerin Toplanması ve Analizi.....	186

BÖLÜM VII

BULGULAR

7.1. Evlilik Uyumu ve Dindarlık İlişkisi.....	188
7.2. Evlilikte Dinin Etkisini Hissetmeye Dair Değişkenlerin Evlilik Uyumuyla İlişkisi.....	189
7.3. Evlilik Uyumu ve Dindarlığın Evlilikteki Cinsiyet Rollerıyla İlişkisi.....	191
7.3.1. Evlilik Uyumunun Evlilikteki Cinsiyet Rollerıyla İlişkisi	191
7.3.2. Dindarlığın Evlilikteki Cinsiyet Rollerıyla İlişkisi	193
7.4. Evlilik Uyumu ve Dindarlığın Eşe Yapılan Yüklemelerle İlişkisi.....	194
7.4.1. Evlilik Uyumunun Eşe Yapılan Yüklemelerle İlişkisi	194
7.4.2. Dindarlığın Eşe Yapılan Yüklemelerle İlişkisi	197
7.5. Evlilik Uyumu ve Dindarlığın Akraba İlişkilerine Dair Değişkenlerle İlişkisi	199
7.5.1. Evlilik Uyumunun Akraba İlişkilerine Dair Değişkenlerle İlişkisi.....	199

7.5.2. Dindarlığın Akraba İlişkilerine Dair Değişkenlerle İlişkisi	201
7.6. Evlilik Uyumu ve Dindarlığın Bazı Demografik Değişkenlerle İlişkisi	202
7.6.1. Cinsiyete Göre Evlilik Uyumu ve Dindarlık	203
7.6.2. İlk Evlilik Olup Olmamasına Göre Evlilik Uyumu.....	204
7.6.3. İlk Evlilik Olup Olmamasına Göre Dindarlık	204
7.6.4. Evlenme Tarzına Göre Evlilik Uyumu ve Dindarlık.....	205
7.6.5. Nikâh Durumuna Göre Evlilik Uyumu ve Dindarlık	206
7.6.6. Evlilik Yaşına Göre Evlilik Uyumu	207
7.6.7. Evlilik Yaşına Göre Dindarlık.....	208
7.6.8. Eşle Yaş Farkına Göre Evlilik Uyumu	208
7.6.9. Eşle Yaş Farkına Göre Dindarlık	209
7.6.10. Evlilik Süresine Göre Evlilik Uyumu ve Dindarlık	210
7.6.11. Çocuk Sayısına Göre Evlilik Uyumu	211
7.6.12. Çocuk Sayısına Göre Dindarlık	212
7.6.13. Planlanan Çocuk Sayısına Göre Evlilik Uyumu	213
7.6.14. Planlanan Çocuk Sayısına Göre Dindarlık.....	214
7.6.15. Cinsiyet Açısından Çalışma Durumuna Göre Evlilik Uyumu	215
7.6.16. Kadınların Çalışma Durumuna Göre Dindarlık	216
7.6.17. Eşin Çalışma Durumuna Göre Evlilik Uyumu.....	216
7.6.18. Cinsiyet Açısından Eşin Çalışma Durumuna Göre Evlilik Uyumu	217
7.6.19. Erkeklerin Eşlerinin Çalışma Durumu ve Dindarlık İlişkisi	217
7.6.20. Cinsiyet Açısından Gelirin Eşten Fazla Olup Olmamasına Göre Evlilik Uyumu	218
7.6.21. Cinsiyet Açısından Gelirin Eşten Fazla Olup Olmamasına Göre Dindarlık.....	219
7.6.22. Evlilik Öncesi Cinsel Tecrübe (EÖCT) Yaşama ve Evlilik Uyumu.....	219
7.6.23. Evlilik Öncesi Cinsel Tecrübe Yaşama ve Dindarlık.....	220
7.6.24. Evlilik Öncesi Cinselliği Onaylama (EÖCO) ve Dindarlık İlişkisi	220
7.6.25. Evlilik Dışı Cinsel Tecrübe (EDCT) Yaşama ve Evlilik Uyumu İlişkisi	221
7.6.26. Evlilik Dışı Cinsel Tecrübe Yaşama ve Dindarlık	222
7.6.27. Evlilik Dışı Cinselliği Onaylama ve Dindarlık İlişkisi	222
7.6.28. Anne-Baba Evliliğine Ait Mutluluk Düzeyinin (ABEMD) Evlilik Uyumu ve Dindarlıkla İlişkisi	223

BÖLÜM VIII

TARTIŞMA VE YORUM

8.1. Evlilik Uyumu ve Dindarlık.....	224
8.2. Evlilikte Dinin Etkisin Hissetme ve Evlilik Uyumu	227
8.3. Evlilikteki Cinsiyet Roller ve Evlilik Uyumu.....	230
8.4. Evlilikteki Cinsiyet Roller ve Dindarlık	231
8.5. Eşe Yapılan Yüklemeler ve Evlilik Uyumu.....	232
8.6. Eşe Yapılan Yüklemeler ve Dindarlık	237
8.7. Akraba İlişkileri ve Evlilik Uyumu.....	238
8.8. Akraba İlişkileri ve Dindarlık	241
8.9. Bazı Demografik Değişkenlere Göre Evlilik Uyumu ve Dindarlık	242
8.9.1. Cinsiyet.....	242
8.9.2. İlk Evlilik.....	243
8.9.3. Evlenme Tarzı	244
8.9.4. Nikâh Durumu	245
8.9.5. Evlilik Yaşı.....	246
8.9.6. Eşle Yaş Farkı	247
8.9.7. Evlilik Süresi	248
8.9.8. Çocuk Sayısı.....	249
8.9.9. Planlanan Çocuk Sayısı	253
8.9.10. Cinsiyet Açısından Çalışma Durumu	254
8.9.11. Eşin Çalışma Durumu	255
8.9.12. Gelirin Eşten Fazla Olup Olmaması.....	257
8.9.13. Evlilik Öncesi Cinsel Tecrübe.....	259
8.9.14. Evlilik Öncesi Cinselliği Onaylama	260
8.9.15. Evlilik Dışı Cinsel Tecrübe	261
8.9.16. Evlilik Dışı Cinselliği Onaylama	263
8.9.17. Anne-Baba Evliliğinin Mutluluk Düzeyi	264

BÖLÜM IX

SONUÇ VE ÖNERİLER

9.1. Teorik Bağlamda Öne Çıkan Görüşler.....	266
--	-----

9.2. Uygulama Sonuçları.....	278
9.3. Öneriler	283
KAYNAKLAR.....	286
EKLER.....	360
ÖZGEÇMİŞ.....	393

KISALTMALAR LİSTESİ

AAKB	: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı
ABEMD	: Anne-Baba Evliliğine Ait Mutluluk Düzeyi
ASAGEM	: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü
ASPB	: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
bkz.	: bakınız
EDCO	: Evlilik dışı cinselliği onaylama
EDCT	: Evlilik dışı cinsel tecrübe
EÖCO	: Evlilik öncesi cinselliği onaylama
EÖCT	: Evlilik öncesi cinsel tecrübe
GEAE	: Geliri eşinden az olan erkekler
GEAK	: Geliri eşinden az olan kadınlar
GEFE	: Geliri eşinden fazla olan erkekler
GEFK	: Geliri eşinden fazla olan kadınlar
TAYA	: Türkiye Aile Yapısı Araştırması
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNSD	: The United Nations Statistics Division
USBC	: United States Bureau of the Census

TABLOLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Türkiye’de 2001-2016 Yılları Arasında Gerçekleştirilen Evlilikler, Kaba Evlenme Hızları ve Ortalama İlk Evlenme Yaşı	89
Tablo 2. Türkiye’de 2001-2016 Yılları Arasında Gerçekleşen Boşanmalar ve Kaba Boşanma Hızları	92
Tablo 3. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri.....	178
Tablo 4. Dindarlık ve Dindarlığın Alt Boyutları ile Evlilik Uyumu ve Evlilik Uyumunun Alt Boyutları Arasındaki İlişkiler İçin Yapılan Pearson Moment ve Spearman Rho Korelasyon Analizi Sonuçları	188
Tablo 5. Evlilik Uyumu ve Evlilikte Dinin Etkisini Hissetmeye Dair Değişkenlere İlişkin Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri.....	190
Tablo 6. Evlilik Uyumu ve Evlilikte Dinin Etkisini Hissetmeyle İlgili Değişkenler Arasındaki İlişkiye Ait Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları.....	191
Tablo 7. Evlilik Uyumu ve Evlilikteki Cinsiyet Rollerine İlgili Değişkenlere Dair Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri.....	192
Tablo 8. Evlilik Uyumu ve Evlilikteki Cinsiyet Rollerine İlgili Değişkenler Arasındaki İlişkiye Ait Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları.....	192
Tablo 9. Dindarlık ve Evlilikteki Cinsiyet Rollerine İlgili Değişkenlere Dair Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri.....	193
Tablo 10. Dindarlık ve Evlilikteki Cinsiyet Rollerine İlgili Değişkenler Arasındaki İlişkiye Ait Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları	194
Tablo 11. Evlilik Uyumu ve Eşe Yapılan Yüklemelere Ait Değişkenlere İlişkin Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri.....	195
Tablo 12. Evlilik Uyumu ve Eşe Yapılan Yüklemelere Ait Değişkenler Arasındaki İlişkiye Dair Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları	196
Tablo 13. Dindarlık ve Eşe Dair Yüklemelere Ait Değişkenlere İlişkin Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri	198
Tablo 14. Dindarlık ve Eşe Dair Yüklemelerle İlgili Değişkenler Arasındaki İlişkiye Ait Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları	199
Tablo 15. Evlilik Uyumu ve Akrabalık İlişkileriyle İlgili Değişkenlere Dair Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri.....	200

Tablo 16. Evlilik Uyumu ve Akrabalık İlişkilerine Ait Değişkenler Arasındaki İlişkiye Dair Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları	200
Tablo 17. Dindarlık ve Akrabalık İlişkileriyle İlgili Değişkenlere Dair Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri	201
Tablo 18. Dindarlık ve Akrabalık İlişkileriyle İlgili Değişkenler Arasındaki İlişkiye Dair Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları	202
Tablo 19. Cinsiyete Göre Evlilik Uyumu ve Dindarlık Puanlarına İlişkin Tek Faktörlü MANOVA Sonuçları	203
Tablo 20. İlk Evlilik Olup Olmama Durumuna Göre Evlilik Uyumu Analizi (Bağımsız Gruplar t Testi).....	204
Tablo 21. İlk Evlilik Olup Olmama Durumuna Göre Dindarlık Analizi (Bağımsız Gruplar t Testi)	204
Tablo 22. Evlenme Tarzına Göre Evlilik Uyumu ve Dindarlık Puanlarına İlişkin Tek Faktörlü MANOVA Sonuçları	205
Tablo 23. Nikâh Durumuna Göre Evlilik Uyumu ve Dindarlık Puanlarına İlişkin Tek Faktörlü MANOVA Sonuçları.....	206
Tablo 24. Evlilik Yaşına Göre Evlilik Uyumuna İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	207
Tablo 25. Evlilik Yaşına Göre Evlilik Uyumuna İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları.....	207
Tablo 26. Evlilik Yaşına Göre Dindarlığa İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	208
Tablo 27. Evlilik Yaşına Göre Dindarlığa İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları.....	208
Tablo 28. Eşle Yaş Farkına Göre Evlilik Uyumuna İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	209
Tablo 29. Eşle Yaş Farkına Göre Evlilik Uyumuna İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları.....	209
Tablo 30. Eşle Yaş Farkına Göre Dindarlığa İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	209
Tablo 31. Eşle Yaş Farkına Göre Dindarlığa İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları ..	210
Tablo 32. Evlilik Sürelerine Göre Evlilik Uyumu ve Dindarlık Puanlarına İlişkin Tek Faktörlü MANOVA Sonuçları.....	210
Tablo 33. Çocuk Sayısına Göre Evlilik Uyumuna İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	212

Tablo 34. Çocuk Sayısına Göre Evlilik Uyumuna İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları.....	212
Tablo 35. Çocuk Sayısına Göre Dindarlığa İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	212
Tablo 36. Çocuk Sayısına Göre Dindarlığa İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları.....	213
Tablo 37. Planlanan Çocuk Sayısına Göre Evlilik Uyumuna İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	213
Tablo 38. Planlanan Çocuk Sayısına Göre Evlilik Uyumuna İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları.....	214
Tablo 39. Planlanan Çocuk Sayısına Göre Dindarlığa İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	214
Tablo 40. Planlanan Çocuk Sayısına Göre Dindarlığa İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları.....	214
Tablo 41. Kadın ve Erkeğin Çalışma Durumuna Göre Evlilik Uyumuna İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	215
Tablo 42. Kadın ve Erkeğin Çalışma Durumuna Göre Evlilik Uyumuna İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları.....	215
Tablo 43. Kadınların Çalışma Durumuna Göre Dindarlık Analizi (Bağımsız Gruplar t Testi).....	216
Tablo 44. Eşin Çalışma Durumuna Göre Evlilik Uyumu Analizi (Bağımsız Gruplar t Testi).....	216
Tablo 45. Kadın ve Erkeğin Çalışma Durumuna Göre Evlilik Uyumuna İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	217
Tablo 46. Kadın ve Erkeğin Çalışma Durumuna Göre Evlilik Uyumuna İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları.....	217
Tablo 47. Erkeklerin Eşlerinin Çalışma Durumuna Göre Dindarlık Analizi (Bağımsız Gruplar t Testi).....	218
Tablo 48. Kadın ve Erkeğin Gelirinin Eşlerinden Fazla Olup Olmama Durumuna Göre Evlilik Uyumuna İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	218
Tablo 49. Kadın ve Erkeğin Gelirinin Eşlerinden Fazla Olup Olmama Durumuna Göre Evlilik Uyumuna İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları.....	218
Tablo 50. Kadınlarda Eşe Göre Gelir Durumuna Ait Dindarlık Analizi (Bağımsız Gruplar t Testi).....	219

Tablo 51. Erkeklerde Eşe Göre Gelir Durumuna Ait Dindarlık Analizi (Bağımsız Gruplar t Testi)	219
Tablo 52. Evlilik Öncesi Cinsel Tecrübe Yaşama Durumuna Göre Evlilik Uyumu Analizi (Bağımsız Gruplar t Testi).....	220
Tablo 53. Evlilik Öncesi Cinsel Tecrübe Yaşama Durumuna Göre Dindarlık Analizi (Bağımsız Gruplar t Testi).....	220
Tablo 54. Evlilik Öncesi Cinselliği Onaylama Durumuna Göre Dindarlığa İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	221
Tablo 55. Evlilik Öncesi Cinselliği Onaylama Durumuna Göre Dindarlığa İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları.....	221
Tablo 56. Evlilik Dışı Cinsel Tecrübe Yaşama Durumuna Göre Evlilik Uyumu Analizi (Bağımsız Gruplar t Testi).....	221
Tablo 57. Evlilik Dışı Cinsel Tecrübe Yaşama Durumuna Göre Dindarlık Analizi (Bağımsız Gruplar t Testi).....	222
Tablo 58. Evlilik Dışı Cinselliği Onaylama Durumuna Göre Dindarlığa İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	222
Tablo 59. Evlilik Dışı Cinselliği Onaylama Durumuna Göre Dindarlığa İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları	223
Tablo 60. Anne-Baba Evliliğine Ait Mutluluk Düzeyinin Evlilik Uyumu ve Dindarlıkla İlişkisi İçin Yapılan Pearson Moment Korelasyon Analizi Sonuçları.....	223

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1. Evlilik uyumu-dindarlık ilişkisine dair araştırma modeli.....	177

EKLER LİSTESİ

	Sayfa
Ek 1. Evlilik uyumunu konu edinen yerli çalışmalar.....	360
Ek 2. Anket Formu.....	387

BÖLÜM I

GİRİŞ

İnsanlarla yakınlaşma ve birlikte olma ihtiyacının güçlü ve kalıcı bir güdü olduğu, bu nedenle insanların derin ilişkiler aramaya meyilli varlıklar oldukları kabul edilmektedir (Gergen & Gergen, 1995, s. 228; Harvey & Weber, 2002, s. 38; Fromm, 2005, s. 164; Hendrick, 2009, s. 23). Bu arayış, erken yaşlarda başlamakta ve tüm hayat boyunca sürmekte, insanoğlunun olumlu ve uzun soluklu ilişkiler oluşturmasının altında yatan temel etmenin bu olduğu belirtilmektedir (Baumeister & Leary, 1995). İnsan ilişkileri içerisinde karşı cinsle olan münasebet birey için daha bir önem arz etmektedir. Zira romantik ilişkiler, kadın ve erkek için fizyolojik ve psikolojik birçok ihtiyacın karşılanmasında etkin bir rol oynamaktadır.

Kadın-erkek ilişkileri, tarih boyunca edebiyattan müziğe, felsefeden hukuka birçok alanda ele alınan bir konu olmuştur. Bununla birlikte bilimsel veriler ışığında bu konu, özellikle son yüzyılda sosyal bilimler tarafından incelenmeye ve tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle sosyal bilimlerin 19. yüzyıldan günümüze gelişimine bakıldığında, bu alanda yapılan çalışmaların toplumsal değişimden kaynaklı ortaya çıkan sorunlara yoğunlaşması ve çözüm üretme amacı taşıması bunda etkili olmuştur (Canatan, 2011c, s. 28). Bu dönemde boşanma oranlarının artması (Teachman, Tedrow & Crowder, 2000) ve devam eden evliliklerde yaşanan sıkıntılar, konu üzerine yapılan araştırmaların artmasına yol açmıştır. Yapılan çalışmalar, özellikle sosyal psikoloji alanında “yakın ilişkiler” (*close/intimate relationships*) başlığı altında incelenmekle birlikte bu kavram sadece kadın-erkek değil, anne-baba-çocuk, arkadaşlık ve iş ilişkilerini de kapsamaktadır. Kadın-erkek birliktelikleri üzerine yapılan çalışmalar, daha çok yakın ilişkilerin bir alt başlığı olarak “romantik ilişkiler” (*romantic relationships*) kapsamında ele alınmaktadır.

Bireyin yaşamı boyunca kurduğu insan ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda, evliliğin bu ilişkilerin en önemlilerinden biri olduğu söylenebilir. Evliliğin cinsel hayatı düzenlemek, neslin devamını sağlamak, cinsiyet rollerini belirlemek, yalnızlık duygusunu ortadan kaldırmak ve ekonomik kaygıları gidermek gibi birçok fonksiyonu bünyesinde barındırıyor olması, onun geçmişten günümüze farklı kültürlerde, çeşitli şekillerde görülmesini sağlamıştır.

Evliliğin şekillenmesinde örf, âdet, gelenek, hukuk ve ahlâk gibi birçok faktör etkili olmaktadır. Bu faktörlerden biri de dindir. Dinler, var oldukları her dönemde, hem ritüeller hem de emir ve yasaklar bağlamında bir yaşam biçimi ortaya koymak suretiyle bireylerin ve toplumların hayatını etkileyen, şekillendiren ve yön veren psikososyal bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda dinler, birey ve toplum hayatında önemli bir yeri olan evlilik ve aile yaşantısına fazlaca ilgi göstermişlerdir. Bu iki kurumu korumaya yönelik birtakım kurallar ve tedbirler ortaya koymuşlar, eşler arasındaki ilişkinin huzurlu ve uzun süreli olmasını amaçlamışlardır. Ancak son dönemde yaşanan modernleşme ve sekülerleşme gibi büyük çaplı değişimlerin, dinlerin insanlar üzerindeki etkisini azalttığı öne sürülmekte, bu azalan etki evlilik ve ailenin yapısı ve işleyişinde de hissedilmektedir. Özellikle son yüzyılda evlilik ve aile yaşantısında kadın ve erkek rollerinin belirgin bir şekilde değişmesi, nikâhsız birliktelik, boşanma ve tek ebeveynli aile oranlarının artması gibi somut bulgular bu açıdan değerlendirilmektedir. Dolayısıyla çağımızdaki hızlı kültürel değişimden evlilik ve aile de nasibini almıştır. Önceleri dinî ve toplumsal bir özellik arz eden evlilik ve aile kurumu, tarihî süreçte hukukî ve bireysel bir boyuta doğru evrilmiştir.

1.1. Araştırmanın Konusu

Aile kurumu, günümüz araştırmalarında bir sistem olarak ele alınmaktadır. Bu sistemde aile içindeki ilişkiler “eşler arası” ve “çocuklar arası ilişkiler” ile “ebeveyn-çocuk ilişkileri” olmak üzere üç başlıkta incelenmektedir. Çalışmamız açısından bu üç başlıktan bizi ilgilendirenin eşler arası ilişkiler olduğunu söyleyebiliriz. Aile ilişkileri kavramlaştırılırken karı-koca, bu sistemin en önemli parçaları olarak karşımıza çıkmaktadır (Fışıloğlu & Demir, 2000, s. 214). Elbette çocukların ebeveynleriyle ve kardeşleriyle olan ilişkileri de önemlidir. Ancak çalışmamızın sınırları sebebiyle çocukların bizatihi kendileri ele alınmayacaktır. Onlar, eşlerin ilişkilerini ne düzeyde ve hangi yönde etkiledikleri bağlamında inceleneceklerdir. Dolayısıyla çalışmada önceliğimiz eşler arası ilişkiler olacaktır.

Hem birey hem de toplum için önemli olan aile sisteminin iyi bir şekilde işleminde eşler arası ilişkiler, başka bir ifadeyle kadın ve erkeğin uyumu temel etkiye sahiptir. Bu uyumu etkileyen birçok değişken bulunmaktadır. Eşlerin iletişim becerileri, yetiştikleri kültür, kişilik özellikleri, inançları gibi unsurlar bunlardan bazılarıdır. Evlilik

uyumunun sağlıklı ya da sağlıklı olmasında etkili olan bu ve buna benzer değişkenlerin tespiti ve sürece ne derecede ve hangi yönde katkıda bulduklarının ortaya konması önemlidir. Çünkü evlilik, bu değişkenler vasıtasıyla kimi zaman eşler için bir doyum kaynağı olurken kimi zaman da birçok sıkıntıyı beraberinde getirebilmektedir. Evlilik ve aile yaşantısının kalitesi, bireyin, yaşamın diğer alanlarından elde ettiği mutluluğu ve doyumunu doğrudan etkilemektedir (Smith & Mackie, 2000, s. 420; Hawkins & Booth, 2005, s. 452). Ayrıca evlilik ve ailede ortaya çıkacak problemler sadece karı-kocayı değil, sosyal bir sorun olarak toplumu da ilgilendirecektir. Bu nedenle aile hayatında, kadın ve erkek uyumunu olumlu yahut olumsuz yönde etkileyen değişkenlerin ortaya konması hem psikolojik hem de sosyolojik bağlamda önem kazanmaktadır.

Günümüzde evlilik en çok tercih edilen ilişki biçimi olmayı sürdürse de, evliliklerin boşanmayla sonuçlanma oranlarının arttığı (TÜİK, 2011, s. 56), özellikle Amerika'da evliliklerin yarısından fazlasının başarısızlıkla sonuçlandığı ifade edilmektedir (Baron & Byrne, 2003, s. 330). Psikolojik ve sosyolojik birçok yansımaları olacak bu duruma yönelik atılacak öncelikli adım, başarılı ve başarısız evlilikleri ayırıştırıcı faktörlerin neler olduğunu ortaya koymak olacaktır.

Evlilik ve aile hayatının şekillenmesinde karşımıza çıkan en önemli faktörlerden biri de dindir. Bilindiği üzere dinler, insanların bireysel ve sosyal hayatını düzenlemek suretiyle onlara bir yaşam tarzı sunmakta, kognitif yönleri vasıtasıyla insanlara dünya görüşü sağlamakta, olaylara karşı nasıl bir tutum içinde olmaları gerektiğini göstermektedirler. Hem bireysel hem de toplumsal düzlemde din, yapılan bir davranışın meşru ya da gayrimeşru olarak görülmesini sağlamaktadır (Okumuş, 2012, s. 80). Bir dine inanan bireyin, gündelik hayatını dizayn ederken dinî kabullere göre hareket etmesi beklenir. Bu bakımdan dinin, evlilik ve aile yaşantısına dair söyleyecekleri de bulunmaktadır. O cinselliğin sınırlarını çizmek, kimlerin kimlerle evlenebileceğini, kadın ve erkeklere evlilik yaşantısında hangi rollerin düştüğünü belirlemek, çocuğun yetiştirilmesi, boşanma, kürtaj vb. konularda müdahil olmakta, dindar bireyin evlilik ve aile yaşantısını şekillendirmektedir. Aile hayatı üzerinde bu denli etkili olan dinin eşler arasındaki ilişkiyi etkilemesi kaçınılmazdır. Bu minvalde bireyin din ve dindarlığının bütün bu süreci nasıl etkilediğini ampirik verilerle ortaya koymak önem arz etmektedir.

Literatüre bakıldığında, çalışmaların genelinde dindarlık ve evlilik uyumu arasında pozitif yönde bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir (Babchuk, Crockett & Ballweg, 1967; Crockett, Babchuk & Ballweg, 1969; Nye, White & Frideres, 1973;

Albrecht & Kunz, 1980; Schumm, Bollman & Jurich, 1982; Filsinger & Wilson, 1984; Gruner, 1985; Witter vd. 1985; Wilson & Filsinger, 1986; Scanzoni & Arnett, 1987; Abbott, Berry & Meredith, 1990; Hansen & Gage, 1990; Heaton & Pratt, 1990; Stacey, 1990; Craddock, 1991; White & Booth, 1991; Anthony, 1993; Fenell, 1993; Robinson & Blanton, 1993; Brody vd., 1994; Robinson, 1994; Snow & Compton, 1996; Wilson & Musick, 1996; Adams & Jones, 1997; Giblin, 1997; Heaton & Call, 1997; Mahoney vd., 2001; Hünler, 2002; Hughes & Dickson, 2005; Hünler & Gençöz, 2005; Ürkmez, 2005; Orathinkal & Vansteewegen, 2006; Brimhall & Butler, 2007; Dollahite & Lambert, 2007; Ahmadi, Azad-Marzabadi & Ashrafi, 2008; Lambert & Dollahite, 2008; Kraft & Neimann, 2009; Mahoney, 2010; Lopez vd., 2011; Schramm vd., 2012; Fard, Shahabi & Zardkhaneh, 2013; Goodman vd., 2013; Arvas, 2017a; 2017b; Arvas ve Hökelekli, 2017; Yapıcı, 2018). Bununla birlikte yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu Batı kültüründe gerçekleştirilmiş, Türk-İslâm kültüründe yapılan çalışmaların sayısı sınırlı kalmıştır. Ülkemizde bu değişkenler üzerine yapılacak bir çalışma hem alandaki boşluğu doldurması hem de ileride yapılacak diğer çalışmalar için yol gösterici olması açısından önemli olacaktır. Diğer taraftan Batıdaki çalışmalarda Hıristiyan kültürüne ait öğelerin (kiliseye katılım, İncil okuma vb.) sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, yapacağımız çalışmada, seçtiğimiz örneklemin kendi kültürü ve dinî yaşayışına ait öğelerin göz önünde bulundurulmasına dikkat edilecektir.

Evlilik uyumunu etkileyen birçok değişken bulunmaktadır. O nedenle evlilik üzerinde sadece dinî yaşayışın etkisi olduğunu düşünmek doğru olmayacaktır. Dinî yaşayış, birçok etkenden sadece biridir. Bireyin içine doğmuş olduğu ortam, almış olduğu kültür, yetiştirilme tarzı ve kişilik yapısı gibi parametreler de evliliğe yüklediği anlamda önemli rol oynamaktadır. Bununla birlikte tez çalışmamız dindarlığın, evlilik süreciyle olan ilişkisini incelemekle sınırlandırılmış bulunmaktadır. Buradan hareketle çalışmanın konusu “evli bireylerin dindarlık düzeyleri ile evlilik uyumları arasındaki ilişkiyi Adana örnekleminde ortaya koymak” olacaktır. Bunu yaparken öncelikle teorik düzlemde tarihsel süreçte evlilik ve ailede gerçekleşen değişim ve dönüşüm ortaya konmaya çalışılacak, evlilik ve ailenin din ile olan ilişkisi ele alınacaktır. Sonrasında ise uygulama sonucunda elde edilen veriler sunulacak ve yorumlanacaktır.

Sonuç olarak, konusunu belirlemek amacıyla sınırlarını çizdiğimiz araştırmamızın temel problem cümlesi şu şekilde kurulabilir: “Dindarlık ve evlilik uyumu arasında nasıl bir ilişki vardır?”

1.2. Araştırmanın Amacı

Glock ve Stark'ın (1965, s. 21, 34-37; 1974, s. 16) sonul etki boyutundan hareketle dinî yaşayışın, hayatın diğer alanlarını etkilemesi beklenir. Dolayısıyla dindar bir birey, evlilik ve aile yaşantısını kendi inancı doğrultusunda şekillendirecektir. Benzer şekilde evlilik de bireyin dünyasında birçok değişimi ve gelişimi beraberinde getirecektir. Bu bağlamda hem dindarlığın evlilik hem de evliliğin dindarlık üzerinde bir tesiri olacağı, dindarlık ve evliliğin karşılıklı bir etkileşime gireceği düşünülebilir. O halde dindarlık ve evlilik arasında ortaya çıkacak karşılıklı etkileşimin ne düzeyde ve hangi yönde olduğunu ortaya koymak alan açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmamızın amacı, dindarlık ve evlilik uyumu arasında anlamlılık düzeyine varan bir ilişkinin olup olmadığını, şayet varsa bu ilişkinin olumlu yönde mi yoksa olumsuz yönde mi olduğunu tespit etmek olacaktır.

Her ilişkinin nev-i şahsına münhasır özellikleri bünyesinde barındırdığı ve kendine ait iç dinamiklerinin ve işleyişinin olduğu bir gerçektir. O nedenle çalışmamızda yapacağımız genellemeler tek tek her bir ilişkinin bu yönde olduğunu göstermekten ziyade, genel tabloyu görme amacı taşımaktadır.

1.3. Araştırmada Cevap Aranacak Sorular

Yukarıda ifade edildiği üzere araştırmanın temel problemi (P1) “dindarlık ve evlilik uyumu arasında nasıl bir ilişki olduğu”dur. Bu problem cümlesinden hareketle belirlenen alt problemler şu şekildedir:

- P2: Dindarlık ile evlilik uyumunun alt boyutları arasında nasıl bir ilişki vardır?
- P3: Dindarlığın alt boyutları ile evlilik uyumu arasında nasıl bir ilişki vardır?
- P4: Dindarlığın alt boyutları ile evlilik uyumunun alt boyutları arasında nasıl bir ilişki vardır?
- P5: Evlilikte dinin etkisini hissetmeye dair değişkenler evlilik uyumunu anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır? Evlilikte dinin etkisini hissetmeye dair değişkenlerden hangisi ya da hangileri evlilik uyumunu anlamlı olarak daha fazla yordamaktadır?
- P6: Evlilikteki cinsiyet rollerine dair değişkenler evlilik uyumunu anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır? Evlilikteki cinsiyet rollerine dair değişkenlerden hangisi ya da hangileri evlilik uyumunu anlamlı olarak daha fazla yordamaktadır?

- P7: Evlilikteki cinsiyet rollerine dair değişkenler dindarlığı anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır? Evlilikteki cinsiyet rollerine dair değişkenlerden hangisi ya da hangileri dindarlığı anlamlı olarak daha fazla yordamaktadır?
- P8: Eşe yapılan yüklemelere dair değişkenler evlilik uyumunu anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır? Eşe yapılan yüklemelere dair değişkenlerden hangisi ya da hangileri evlilik uyumunu anlamlı olarak daha fazla yordamaktadır?
- P9: Eşe yapılan yüklemelere dair değişkenler dindarlığı anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır? Eşe yapılan yüklemelere dair değişkenlerden hangisi ya da hangileri dindarlığı anlamlı olarak daha fazla yordamaktadır?
- P10: Akraba ilişkilerine dair değişkenler evlilik uyumunu anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır? Akraba ilişkilerine dair değişkenlerden hangisi ya da hangileri evlilik uyumunu anlamlı olarak daha fazla yordamaktadır?
- P11: Akraba ilişkilerine dair değişkenler dindarlığı anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır? Akraba ilişkilerine dair değişkenlerden hangisi ya da hangileri dindarlığı anlamlı olarak daha fazla yordamaktadır?
- P12: Evlilik uyumu ve dindarlık puanları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
- P13: İlk evliliği olanlar ile olmayanların evlilik uyumları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
- P14: İlk evliliği olanlar ile olmayanların dindarlık puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
- P15: Evlilik uyumu ve dindarlık puanları evlenme tarzına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
- P16: Evlilik uyumu ve dindarlık puanları nikâh durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
- P17: Farklı evlilik yaşı gruplarına mensup katılımcılar arasında evlilik uyumu anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
- P18: Farklı evlilik yaşı gruplarına mensup katılımcılar arasında dindarlık anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
- P19: Eşle yaş farkı bakımından ayrı gruplarda yer alan katılımcılar arasında evlilik uyumu anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
- P20: Eşle yaş farkı bakımından ayrı gruplarda yer alan katılımcılar arasında dindarlık anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?

- P21: Evlilik uyumu ve dindarlık puanları evlilik süresine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
- P22: Çocuk sayısına göre farklı gruplarda yer alan katılımcılar arasında evlilik uyumu anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
- P23: Çocuk sayısına göre farklı gruplarda yer alan katılımcılar arasında dindarlık anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
- P24: Planlanan çocuk sayısına göre farklı gruplarda yer alan katılımcılar arasında evlilik uyumu anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
- P25: Planlanan çocuk sayısına göre farklı gruplarda yer alan katılımcılar arasında dindarlık anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
- P26: Çalışma durumuna göre farklı gruplarda yer alan kadın ve erkek katılımcılar arasında evlilik uyumu anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
- P27: Çalışan kadınlar ile çalışmayan kadınların dindarlık puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
- P28: Eşi çalışanlar ile eşi çalışmayanların evlilik uyumları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
- P29: Eşin çalışma durumuna göre farklı gruplarda yer alan kadın ve erkek katılımcılar arasında evlilik uyumu anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
- P30: Eşleri çalışan erkekler ile eşleri çalışmayan erkeklerin dindarlık puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
- P31: Gelirin eşten fazla olma durumuna göre farklı gruplarda yer alan kadın ve erkek katılımcılar arasında evlilik uyumu anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
- P32: Geliri eşinden fazla olan kadınlar ile geliri eşinden az olan kadınların dindarlık puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
- P33: Geliri eşinden fazla olan erkekler ile geliri eşinden az olan erkeklerin dindarlık puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
- P34: Evlilik öncesi cinsel tecrübe yaşayanlar ile yaşamayanların evlilik uyumları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
- P35: Evlilik öncesi cinsel tecrübe yaşayanlar ile yaşamayanların dindarlık puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
- P36: Evlilik öncesi cinselliği onaylayanlar ile onaylamayanların dindarlık puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

- P37: Evlilik dışı cinsel tecrübe yaşayanlar ile yaşamayanların evlilik uyumları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
- P38: Evlilik dışı cinsel tecrübe yaşayanlar ile yaşamayanların dindarlık puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
- P39: Evlilik dışı cinselliği onaylayanlar ile onaylamayanların dindarlık puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

1.4. Araştırmanın Önemi

Ahlâkî, kültürel ve dinî değerlerin aktarılması, çocukların eğitimi, toplum düzeninin devamı gibi konularda aile önemli fonksiyonlar üstlenmektedir. O halde evlilik, her ne kadar eşleri ilgilendiren bir husus olsa da, onun sonuçları ve tesir alanı düşünüldüğünde, toplumun gidişatını önemli ölçüde etkilediği görülmektedir. Bu nedenle eşler arasındaki ilişkilerin sağlıklı olarak sürdürülmesi, hem eşlerin hem de geleceğin anne-baba namzedi çocukların fiziksel ve ruhsal yönden sağlıklı bireyler olmasını sağlayacak, bu döngünün sağlanması daha sağlıklı bireyleri ve toplumu da beraberinde getirecektir. Bu süreçte dinin ve dindarlığın ne ölçüde rol oynadığını artı ve eksileriyle ortaya koymak da önem arz etmektedir. Ülkemizde her ne kadar evlenme ve boşanma üzerine çalışmalar yapılmış olsa da bu konuların dindarlıkla olan ilişkisi pek ilgi görmemiş bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Bu konuda yapılacak çalışmalar, evlilik sürecinde dindarlığın nasıl bir role sahip olduğunu anlamada önemli katkılar sağlayacaktır.

Çalışmanın önemini artıran hususlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Çalışmamız, evlilik kalitesi bağlamında ortaya çıkan ve çoğu zaman birbirinin yerine kullanılan kavramların sınırlarını belirleme çabası sebebiyle diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.
2. Tarihsel süreçte büyük yapısal değişikliklerin etkisiyle evlilik ve aile algısında meydana gelen değişimleri ortaya koyması açısından önem arz etmektedir.
3. Evlilik uyumu ve dindarlık arasındaki ilişkiyi ortaya koymak adına yapılan çalışmalar yurtdışında önemli bir yekûn oluşturmakla birlikte ülkemizde bu iki değişken arasındaki ilişkiyi konu edinen çalışma sayısı yok denecek kadar azdır. O nedenle yapılacak bu çalışma, hem dindarlığın evlilik uyumuyla ilişkisini ortaya koyacak, hem de bundan sonraki çalışmalara veri sunacaktır.

4. Bilindiği üzere Sosyal Psikoloji, kişiler arası ilişkileri ve etkileşimi konu edinerek, bu ilişki ve etkileşimin birey üzerindeki psikolojik etkilerini incelemektedir. Bu çalışma da eşler arasındaki ilişki ve etkileşimi dindarlık bağlamında ele almaktadır. Dolayısıyla çalışmamızın *sosyal psikolojik din psikolojisi (social psychology of religion)* (Kayıklık, 2011, s. 28) temeline dayandığı söylenebilir.
5. Evlilikte, eşler arasındaki anlaşmazlıklar sebebiyle ortaya çıkan ayrı yaşama ve boşanmalar, hem bireyin yaşantısını hem de bireyin bir parçası olduğu toplumun yaşantısını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu nedenle evliliğin ve eşler arası ilişkilerin niteliğinin ortaya konması, dindarlık ve evlilik uyumu arasında nasıl bir ilişki olduğunun tespit edilmesi, yaşanan bu problemlerin çözümüne katkı sunabilir.

1.5. Araştırmanın Sayıtları

Araştırmada kabul edilen sayıtlar şunlardır:

1. Anketin uygulandığı tarihlerde (2016-2017) seçilen örneklem, evreni temsil etmektedir.
2. Katılımcılar, anket sorularına doğru, samimi ve yansız cevaplar vermişlerdir.
3. Araştırmada kullanılan ölçekler, evlilik uyumu ve dindarlık düzeyini belirleme gücüne sahiptir.

1.6. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma en az bir yıllık evli olan ve Adana'nın dört merkez ilçesinde (Seyhan, Yüreğir, Çukurova, Sarıçam) yaşayan katılımcılarla ve bu katılımcıların anket sorularına verdikleri cevaplarla sınırlıdır. Eşler arası ilişkilerin araştırılması, konunun özel hayatı bünyesinde barındırması itibarıyla birtakım sıkıntı ve sınırlılıkları beraberinde getirmektedir. Özellikle uygulamalı çalışmalarda ilişkinin temel unsurlarından biri olan cinselliği ve diğer mahremiyet içeren konuları aydınlatmak üzere sorulan sorulara verilen cevapların samimiyeti noktasında sıkıntı yaşanabilmektedir. Soru soran araştırmacı, doğru bilgiler alma çabası içinde olsa da soru sorulan kişi özel hayatını paylaşmak istememesi sebebiyle yanıltıcı cevap verebilmekte, soruyu boş bırakabilmekte ya da özel hayatına müdahil olduğunu düşünerek araştırmacıya karşı olumsuz bir tavır takınabilmektedir. Bu durumun sebebi

olarak toplumdaki kognitif yapının buna müsaade etmemesi ve anket kültürünün ülkemizde henüz yaygın hale gelmemesi gösterilebilir. Bu sıkıntılı durumu aşmak ya da en aza indirmek adına katılımcılarla birebir iletişim kurarak ve anketin girişinde gerekli bilgilendirmeleri yaparak bu çalışmanın gönüllülük esasına dayandığı ve yalnızca bilgi toplama amaçlı olduğu, bu nedenle isim, adres, telefon vb. bilgilerin yazılmasının gerekli olmadığı hatırlatılmıştır.

Araştırmada yalnızca Türkçe ve İngilizce yayınlanan kaynaklardan yararlanılması da bir sınırlılık olarak görülebilir.

1.7. Tanımlar

Dindarlık: Bireyin ilahî veya kutsalla olan ilişkisinde ortaya çıkan, bireye duyuşsal, bilişsel ve davranışsal kalıplar sunarak onun gündelik yaşantısını, çevresiyle ilişkisini ve ruh sağlığını etkileyen, şekillendiren, kurumsal veya bireysel temelli yapıdır.

Evlilik: Bir kadın ve bir erkeğin psikolojik, sosyolojik ve ekonomik nedenlerle birlikte yaşamayı ve birlikte yaşamaktan doğan sorumlulukları hukukî düzlemde kabul ettikleri yapıdır.

Aile: Kan bağı, evlilik bağı ya da evlat edinme yoluyla bir araya gelen iki veya daha fazla insanın oluşturduğu birimdir (Haviland vd., 2008, s. 462).

Evlilik Uyumu: Eşlerin belirli bir zaman içerisinde birbirlerine olan uyumu ve intibakıdır (Locke & Wallace, 1959, s. 251). Çiftlerin iyi ya da kötü uyuma yakınlık bakımından değerlendirilebilen hareketlerinin, bir süreklilik ortamında (evlilik) ortaya çıkmasıdır (Spanier, 1976, s. 17).

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇÖZÜMLEME

2.1. Din ve Dindarlığın Tanımlanması

Din, insanlığın başlangıcından bu yana var olmakla birlikte, her insanda ve toplumda çok farklı şekillerde kendini göstermektedir. Bu nedenle araştırmacılar, üzerinde anlaştıkları ortak bir din tanımı yapmakta zorlanmaktadırlar (Beit-Hallahmi, 2015, s. 1). Dinlerde bazı ortak özelliklerin bulunduğu belirtilse de bu ortak özelliklerin her din için geçerli olmadığı göze çarpmaktadır. Zira Hinduizm gibi belli bir kurucusu olmayan ya da Budizm gibi yaratıcı bir Tanrı inancı bulunmayan dinler mevcuttur. *Dindarlık* ise birey için dinin önemini ifade eden, dine inanma ve bağlanma derecesini gösteren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte dinin tanımlanmasında ortaya çıkan problemler, dindarlığın tanımlanması sürecinde de kendini göstermektedir. Şöyle ki, ne tür bir yaşam tarzının dindarlık olarak kabul edilebileceği hususunda araştırmacılar arasında bir anlaşma söz konusu değildir. Her bireyin kendine özgü bir din algısı ve yaşayışı vardır. Bu kadar çok çeşitli dinî yaşayışın olması, ortak bir dindarlık tanımının yapılmasını imkânsız hale getirmektedir. Bu nedenle araştırmacılar, dindarlığı boyutlarına ayırmak ve tipolojiler geliştirmek suretiyle açıklamaya çalışmışlardır. Ancak dinî açıdan duyguları, düşünceleri, tasavvurları, korkuları, beklentileri birbirinin aynısı olan iki kişiyi göstermenin mümkün olmadığı düşünüldüğünde dindarlığın boyutlarını belirlemenin ve dindarlık tipolojisi yapmanın zorluğu da ortaya çıkacaktır (Yavuz, 1982, s. 100). Her bireyin farklı dindarlık özelliklerine sahip olması, dindarlığın kesin ve net çizgilerle sınıflandırılmasına engel olsa da dindarlığın bazı genel boyut ve tiplerini ortaya çıkarmak mümkündür. O halde ortaya konan boyut ve tipolojilerin, bireysel özellikleri detaylı olarak ihtiva etmeyen, bununla birlikte birtakım genel özellikleri öne çıkarmak suretiyle oluşturulan kategorilerden ibaret olduğu düşünülebilir. Bu dindarlık boyutları ve tipleri, araştırmacılara kolaylık sağlayan teorik bir çerçeve sunmakta, dindarın iç dünyasına daha kolay nüfuz edebilme olanağı vermektedir¹.

¹ Din ve dindarlığın tanımlanması üzerine yapılan tartışmalar için bkz. Clark, 1961, s. 17-28; Yaparel, 1987; Brown, 1987, s. 16-22; Yıldız, 2001; Spilka vd., 2003, s. 5-12, 28-34; Fontana, 2003, s. 6-10; Mehmedoğlu, 2004, s. 13-42; Yapıcı, 2007, s. 7-40; Loewenthal, 2008, s. 2-6; Mehmedoğlu, 2013, s. 177-179; Beit-Hallahmi, 2015, s. 1-22.

Başlangıçta dindarlık tek boyutlu olarak ele alınırken, sonraki süreçte onun iki kutuplu ya da çok boyutlu olarak kavramlaştırılmaya başlandığı görülmektedir (Yıldız, 2001, s. 24-33). Özellikle Glock ve Stark'ın (1965, s. 19-37; 1974, s. 14-16) *inanç (ideological)*, *ibadet (ritualistic)*, *bilgi (intellectual)*, *tecrübe (experiential)* ve *etki (consequential)* boyutlarından oluşan beş boyutlu yaklaşımı büyük bir kabul görmüştür. Araştırmacılar sadece dinî hayatın boyutlarıyla ilgilenmemişler, bireylerin dinî yaşayışlarında çok çeşitli şekillerde tezahür eden farklılık ve benzerlikleri gösterebilmek için birtakım dindarlık tipolojileri de geliştirmişlerdir (Bazı dindarlık tipolojileri için bkz. James, 2003, s. 66-131; Fromm, 2006, s. 42-45; Allport & Ross, 1967; Spranger, 2001, s. 279-285; Taplamacıoğlu, 1962, s. 145; Batson & Ventis, 1982; Cüceloğlu, 1999, s. 67-72; Günay, 1999, s. 260-264; Yapıcı, 2002, s. 100-107; Bilgin, 2003; Kayıklık, 2006, s. 166-169; Taş, 2006, s. 183-195). Ortaya atılan her tipoloji meselenin belirli yönlerini aydınlatma konusunda faydalı olmakta, bu tipolojiler üzerinden dindarlık ölçekleri de geliştirilebilmektedir.

Din ve dindarlıktaki bahsi geçen farklılaşmalar, araştırmacıların kendi alanlarına (psikoloji, sosyoloji, fenomenoloji, antropoloji vb.) ve seçtikleri konuya göre farklı tanımlar yapmalarını beraberinde getirmiştir (Yapıcı, 2007, s. 7). Şunu ifade etmek gerekir ki dini ve dindarlığı araştırma konusu yapan her disiplinin ve araştırmacının, kendi işine yarayan bir din ya da dindarlık tarifıyla yola çıkması mümkündür. Esasen bu tutum, gayet doğal ve işlevseldir. Zira böylesine kapsamlı ve birçok disiplinin ilgi alanına giren bir konuyu kendi alanıyla sınırlandırmak, ayrıca seçilen konuyla uyumlu ve bu konuyu daha çalışılabilir kılan bir tanımdan yola çıkmak araştırmacının tercihi ve önceliği olmalıdır. Bu yaklaşımla yapılan tanımlarda bir açıdan gerçekliği yansıtmaya diğer bazı açılardan ise gerçekliği ıskalayabilme tehlikesi olduğundan, başka bir ifadeyle meselenin belli yönlerine dikkat çekerken başka yönlerini ihmal etme riski sebebiyle, yapılan her din ve dindarlık tanımının yalnızca araştırmacının kabul ettiği, onun tutum ve yönelimlerinin açıkça hissedildiği bir tanım olarak değerlendirilmesi önemlidir (Yapıcı, 2007, s. 8).

Genel olarak din ve dindarlık üzerine yapılan tanımlar, içerik ve vurgu açısından *özel*, *işlevsel* ve bu ikisini birlikte ihtiva eden tanımlar olmak üzere üç başlıkta ele alınmaktadır. Özel tanımlar, dini kutsal, tabiatüstü varlık, inanç, ibadet vb. bağlamında açıklayan ve dinin ne olduğunu ortaya çıkarmaya yönelik tanımlardır. Dinin ne olduğundan ziyade birey ve toplum üzerinde ne gibi etkilerinin olduğunu ortaya koyan tanımlar ise işlevsel tanımlar olarak değerlendirilmektedir. Her iki yaklaşımın kendi

içinde avantaj ve dezavantajları olması sebebiyle bazı araştırmacılar tarafından, bu iki yaklaşımın mezcedildiği tanımlamalar yapılmıştır. Bu şekilde hem dinin özü hem de işlevsel açıdan ne işe yaradığı değerlendirilmiş olmaktadır (bkz. Berger, 1969, s. 175-177; Willaime, 1995, s. 114-122; Pargament, 1997, s. 25-33; Blasi, 1998, s. 130-131; Yapıcı, 2007, s. 9-20; Kurt, 2008, s. 74-81; Cox, 2010, s. 8-9; Stausberg & Gardiner, 2016, s. 17-18).

Bu bağlamda çalışmamız açısından hem özsel hem de işlevsel özellikleri bünyesinde barındıran bir dindarlık tanımı yapmak yerinde olacaktır. Zira dindarlık düzeyini belirlemek için kullanacağımız ölçekte inanç ve ibadet boyutlarının bulunması, tanımda özsel niteliklerin kullanılmasını gerekli kılarken, dinî yaşayışın bireyin evlilik yaşantısını ne düzeyde ve hangi yönde etkilediği konusu da yapılacak tanımın işlevsel boyutunu öne çıkarmaktadır. Bütün bunlardan hareketle dindarlık *“bireyin ilahî veya kutsalla olan ilişkisinde ortaya çıkan, bireye duygusal, bilişsel ve davranışsal kalıplar sunarak onun gündelik yaşantısını, çevresiyle ilişkisini ve ruh sağlığını etkileyen, şekillendiren, kurumsal veya bireysel temelli bir yapı”* şeklinde tanımlanabilir.

2.2. Evliliğin Tanımlanması

Evlilik, araştırmacılar tarafından cinsellik, mülkiyet, ekonomik sorumluluklar, birliktelikten doğan çocuklara karşı yükümlülükler, soyun devamı ve korunması gibi birçok motivasyon üzerinden tanımlanmıştır. Bazı araştırmacılar bu motivasyonlardan birini öne çıkarırken diğer bazıları birden fazla motivasyonu göz önünde bulundurmuşlardır. Bu durumun ortaya çıkmasında kültürel farklılıklar ile birlikte toplumun değer ve inançlarıyla şekillenen evlilik algısı önemli rol oynamaktadır. Ayrıca modern dönemde ortaya çıkan farklı evlilik yaşantıları da genelgeçer bir evlilik tanımı yapmayı zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla bütün kültürleri içine alacak bir kapsayıcılıkta evlilik tanımı yapmak zor görünmektedir (White, 2003b, s. 1094).

Evlilik çocuk üzerinden tanımlanabilmektedir. Neslin devamı ve korunumu açısından yapılan tanımlamalar da bu bağlamda değerlendirilebilir. Tûsî'ye (çev. 2013, s. 213) göre evliliğin amacı neslin devamını sağlamaktır. Gazâlî'ye (çev. 1996, s. 24-25) göre de evliliğin asıl amacı cinsel hazzın tatmini değil, neslin devamını sağlamaktır. Cinsel tatmin, neslin devamı için bir araçtır. Schopenhauer (2005, s. 25) ise aşk sonucu ortaya çıkan evliliklerin temel sebebinin bireyselleşmiş cinsel dürtü olduğunu, onun özünde de türü devam ettirme güdüsünün yer aldığını öne sürmektedir. Ona göre aşkın

altında yatan bireysel cinsel dürtü, nesnel bir hayranlık maskesi takarak bilinci aldatır. Âşık olma durumunda, karşılıklı sevgiden ziyade sahip olma, fiziksel haz asıl tayin edici olmaktadır. Fiziksel hazzın altında yatan temel neden ise birey farkında olmasa da türün devamını sağlamak, dünyaya bir çocuk getirmektir. Çiftler, gerçek bir birleşme ve kaynaşma yoluyla artık tek bir varlık olmanın özlemini duyarlar. Bu özlem, nihayetinde çiftlerin ikisinin de kalımsal özelliklerinin bir araya geldiği o tek varlıkta yani çocukta yaşamaya devam etmeleriyle gerçekleşir. Russell'a (1999, s. 110) göre evlilik, bir çocuk yetiştirme kuruluşudur. Evlilik, cinsellikten de öte çocukların doğup büyüldüğü, kadın ve erkek arasında gerçekleştirilen bir iş birliğidir. Hatta kadının ilk çocuğa hamile oluşuna kadar evliliğin hukukî bir bağ oluşturmaması gerekir. Buradan hareketle Russell (1996, s. 148; 1999, s. 153), bir çocuğa sahip olana kadar eşlerin birbirleri üzerinde hukukî bir yaptırımlarının olmaması gerektiği kanaatindedir. Bir başka tanımda evlilik "kadının doğurduğu çocukların her iki eşin meşru evladı olarak kabul edilmesi için erkek ve kadın arasında kurulan bir birlik" (akt. Kottak, 1991, s. 298) olarak tanımlanmaktadır. Burada çocuğun meşruluğunun ve bir anne-babaya aidiyetinin belirlenmesi amacıyla evliliğin kurulduğu ifade edilmektedir. Günümüzde çocuğun, bütün evlilikler için temel bir motivasyon olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Bazı eşler, evlilik öncesi mutabakat yaparak evliliklerinde çocuk istemedikleri (*child free*) üzerine anlaşabilmektedirler (bkz. Houseknecht, 1988, s. 337; Harvey & Weber, 2002, s. 130). Yine eşlerden birinin ya da her ikisinin fiziksel yetersizlik sebebiyle çocuk yapamama (*childlessness*) ihtimali mevcuttur (Rowland, 2003, s. 275). Bunların dışında doğum sürecinin kadında fiziksel ve ruhsal deformasyonlara yol açması, eşleri çocuk sahibi olmayı istememe tercihine sürükleyebilmektedir (Şentürk, 2008, s. 19-20). Bahsi geçen sebeplerden ötürü eşlerden bazıları evlat edinme yoluna başvurabilmektedir. Ayrıca dünya üzerindeki kültürlere baktığımızda çocuğun meşruluğunun her toplumda evliliği zarurî kılmadığı da görülmektedir (Bates, 2009, s. 311). Sonuç olarak çocuk üzerinden yapılan evlilik tanımlarının birçok evliliği bünyesinde barındırsa da bütün evlilikleri kapsamadığı anlaşılmaktadır.

Evliliği, dinî ve ahlâkî çerçevede yasaklanmış cinsel birlikteliklerden uzak durma veya eşleri cinsel anlamda birbirine ait kılma durumu olarak tanımlayanlar da mevcuttur. Tarih boyunca insan topluluklarının çözmek için çaba sarf ettiği temel problemlerden biri cinsel etkinliği düzenlemek, cinsel istekleri toplumsal düzen ve güvenlik bağlamında dengede tutmak olmuştur. İlişki neticesinde dünyaya gelen

çocukların yetiştirilmesi durumu göz önüne alındığında, üreme amaçlı cinsellik ile evlilik ve aile arasındaki kuvvetli bağ görülecektir (Haviland vd., 2008, s. 413). İnsanlar, kendilerinin ve çocuklarının hayatlarını devam ettirebilmek adına toplumsal iş birlikleri oluştururken, cinsel ilişkileri de bir düzene koyma zorunluluğuyla karşılaşmaktadırlar. Evlilik hangi türde olursa olsun, cinsel ilişkiyi düzenleme noktasında toplumlara kültürel bir yapı sağlamaktadır (Haviland vd., 2008, s. 415). Bu sayede evlilik, cinsel ilişki ve üreme hakları için yaşanan rekabetin, toplumun düzenini bozmasına ve çatışmaya yol açmasına engel olur (Haviland vd., 2008, s. 416). Hristiyanlığın öğretilerinin şekillenmesinde önemli rol oynayan Aziz Pavlus, evliliği fuhuşa düşmeme bağlamında ele almıştır. O, evlenmemeyi öğütlemekte; ancak kişi kendini cinsel açıdan denetleyemiyorsa evliliğe başvurmasını söylemektedir. Giddens (2000, s. 140), cinsellik ve toplumsal onayı vurguladığı tanımında evliliği “iki yetişkin birey arasında sosyal olarak gerçekleşen ve onaylanan cinsel birleşme” şeklinde yorumlamaktadır. Saran’a (1993, s. 301-303) göre ise evlilik, toplum nazarında kabul gören cinselliğin belirlenmesiyle ilgili oluşturulmuş bir yapıdır. Bununla birlikte Saran, birçok toplumun kültüründe, evlilikten önce cinsel ilişkiye izin verilmesinin, evliliğin temelinde cinselliğin olduğu tezini çürüttüğünü belirtmektedir. Antropologlar, cinsellik bağlamında evlilik ve çiftleşme arasındaki farkı ortaya koyarken çiftleşmenin biyolojik, evliliğin ise kültürel olduğunu öne sürmüşlerdir. Haviland (2002, s. 272), bu durumun insanlar ve hayvanlar arasındaki farkı ortaya koyduğunu söylemektedir. Sadece evliliğin sosyal, ekonomik, dinî ve hukukî güçler yoluyla onaylanması, onun cinselliğin kullanım hakkı olarak tanımlanmasında etkili olmuştur. Netice itibarıyla bu yaklaşımlarda evlilik, yasaklanan cinsellikten uzak durma ve cinselliği eşe has kılma olarak değerlendirilse de her evliliğin bu özelliği kapsadığı söylenemez. Özellikle Batı’da, çiftlerin anlaşarak kendileri dışında cinsellik yaşamayı serbest kıldıkları *açık evlilikler (open marriages)* olarak ifade edilen bu kavram için bkz. O’Neill & O’Neill, 1984; Rouse, 2002, s. 127), bu tarz bir genelleme yapmayı engellemektedir. Dolayısıyla evliliği, cinselliğin sınırlandırılması üzerinden tanımlamak da günümüz için kapsayıcı bir tanıma ulaştırmamaktadır.

Evliliğin yasal bir sözleşme olduğu üzerinde duranlar da mevcuttur. Gökçe (1990, s. 386), evliliğin, aileyi oluşturan toplumsal ilişkileri belirli kalıplar içine yerleştiren bir sözleşme olduğunu belirtmektedir. Marshall (2005, s. 223), evliliği yetişkin bir erkek ile yetişkin bir kadın arasındaki yasal geçerliliği olan, belirli hak ve yükümlülükler getiren bir ilişki olarak yorumlamaktadır. Adasal’a (1975, s. 487) göre evlilik, insanlara özgü

sosyal bir anlaşma ve kurumdur. Dolayısıyla o, doğal ve geçici cinsel ilişkilerden, devamlı yasal sözleşme özelliği ile ayrılmaktadır. Evlilik, günlük zevklerin ötesinde erkek ve kadını, yapılan sözleşme yoluyla amaca bağlı bir birlik olarak bir araya getirmekte, onlara müşterek bir hayat sunmakta ve gelecek nesilleri kan yakınlığı ile birbirine bağlamaktadır. Haviland ve arkadaşlarına (2008, s. 416) göre evlilik, iki ya da daha fazla sayıda insanın, birbirlerine, çocuklarına ve akrabalarına karşı haklarını ve yükümlülüklerini belirleyen, kültürel yaptırımı olan birliktir. Bu hak ve yükümlülükler genel anlamda cinsellik, iş, mal varlığı ve çocuk yetiştirme gibi konularla ilişkilidir. Dolayısıyla kişi, evlilik akdi gerçekleştirerek bu akdin getirdiği sorumlulukları üzerine almaktadır. Bu bağlamda evliliğin -özellikle modern dönemde- hukukî bir boyutunun olduğu ileri sürülebilir.

Ailenin ekonomik ihtiyaç ve mülkiyet üzerine kurulduğu düşüncesi, tanımlarda vurgulanan bir diğer husustur. Imber'e (2009, s. 78) göre evlilik yasalarının temel işlevi mülkiyetin ve soyun korunmasıdır. Millett'e (2011, s. 65) göre evlilikler, ekonomik birleşmelerdir ve her ev bir şirket gibi ekonomik varlık gösterir. Evliliğin devamında ortaya çıkan aile, toplumun en küçük üretim ve tüketim birimi olarak kabul edilmektedir. Gerekli ihtiyaçların karşılanması, istenilen yaşam kalitesine kavuşma vb. sebepler, evlenmenin ve aile kurmanın ortaya çıkmasında önemli rol oynamaktadır. Evrimsel kurama göre, dünyaya gelen bebeğin hayatını sürdürebilmesi noktasında gerekli üretim etkinliğinden uzak kalacak kadın için evlilik, gerekli bir mekanizma haline gelmiştir. Engels'e (2010) göre de aile ekonomik bir birimdir. Ona göre aile, kişilere ve mala sahip olma esasına dayanmaktadır. Bununla birlikte Engels, evliliğin temelde ekonomik karakteri öne çıkan zorunlu bir sözleşme durumundan kurtulması gerektiğini vurgulamaktadır. Aksi takdirde evlilikte yaşanan cinselliğin, para karşılığı yaşanan cinsellikten bir farkı olmayacağını öne sürmektedir. Ekonomik nedenlerle evlenen bir kadının durumu böyledir. Ancak, ailede erkeğin ekonomik egemenliğinin son bulması ve kadının ekonomik özgürlüğünü kazanmasıyla cinselliğin paraya dayalı bir durum olmaktan çıkabileceğini söylemektedir. Sonuç itibarıyla evliliklerde genel olarak ekonomik bir kaygının varlığından söz edilebilir. Bazı evliliklerde, evlilik öncesi yapılan mal paylaşımları, eşlerin parasal konularda özgür iki birey olarak davranmalarına katkı sağladığı şeklinde anlaşılabilen gibi, bunun tam aksine eşlerin henüz evliliğin başında ekonomik kaygılarla hareket ettikleri şeklinde de yorumlanabilir. Dolayısıyla ekonomik iş birliğinin, evliliğin temel motivasyonlarından biri olduğu görülmektedir.

Evliliğin tanımı yapılırken temel vurgulardan bir diğeri de bunun iki karşı cins arasında gerçekleştiğidir. Evliliğin bir kadın ve bir erkek arasında gerçekleştiği genel itibarıyla kabul edilen bir gerçektir. Mesela Ateş'e (2004, s. 67) göre evlilik, "karşı cinsten iki bireyin, farklı kültürlerle ve iki ayrı aile öyküsüyle bir araya geldikleri ve kendilerini yeniden tanımladıkları özel bir yapı"dır. Bununla beraber antropolojik çalışmalarda, nadir de olsa dünyanın bazı bölgelerinde aynı cinsiyetten insanların evliliğinin kabul gördüğü yerler bulunmaktadır (Haviland vd., 2008, s. 454). Ayrıca günümüzde birtakım ülkelerde eşcinsel evliliklerin geçerli sayılması, bu tanımın bazı evlilikleri tanım dışında bıraktığını göstermektedir (Kottak, 1991, s. 298; Çoban, 2005, s. 39). Yine bazı kültürlerde çok eşliliğin yaygın olması, evliliğin iki kişi arasında gerçekleşen bir durum olduğu kabulünü de tartışmalı hale getirmektedir. Sonuç olarak günümüz algısında evlilik sadece bir kadın ve bir erkeğin resmî nikâhla bir araya gelmelerinden oluşmamakta, evliliğin kuruluş biçimi ve şekilleri çeşitlenmektedir. Buradan hareketle kadın ve erkek vurgusu yapan evlilik tanımlarının kapsayıcı olduğunu söylemek modern dönemde mümkün görünmemektedir.

Evlilik tanımlarında öne çıkan bir diğer husus evliliğin güven, korunma, sevmeye, sevilme, beğenilme vb. duygusal ihtiyaçlara karşılık verebilecek psikolojik bir yapıya sahip olduğudur. Yakın ilişkiler psikolojisi bağlamında değerlendirildiğinde, her insanın bahsi geçen ihtiyaçları karşılayabilmek adına diğer insanlarla, evlilik bağlamında ise karşı cinsten biriyle ilişki kurması kaçınılmazdır. Sağlıklı bir evliliğin her iki taraf için de güven duygusu sağlayacağı, sevmeye ve sevilme ihtiyaçlarını karşılayacağı öngörülebilir. Aile kurma ve çocuk sahibi olma, bireye sorumluluk ve paylaşma duygularını aşılacak, onu hem bencillikten koruyacak hem de diğer insanlarla anlamlı bir ilişki kurmasına yardımcı olacaktır (Şentürk, 2008, s. 11).

Bazı evlilik tanımlarında kültürel güdülenme öne çıkmaktadır. Bireyin içinde yaşadığı toplumun kültürü, o kültüre şeklini veren inançlar, değerler ve kabuller evliliği teşvik ediyor olabilir. Bu bağlamda Malinowski (2005, s. 22), evliliği "yalnızca içgüdüsel bir dürtünün değil, karmaşık kültürel teşviklerin de bir sonucu" olarak görmektedir. Kültürün bir parçası olarak inanç da evlilik kararında etkili olabilir. Özellikle dindar bireyler, evliliği kutsal olarak kabul etmekte (Strong, DeVault & Cohen, 2011, s. 7), evlenmeyi Tanrı buyruğunu yerine getirme olarak görmektedir. Evlilik bu anlamda "Allah'ın emrine uymak", "peygamberin sünnetini yerine getirmek" ve "vatana ve millete hayırlı evlatlar yetiştirmek" gibi dinî-geleneksel kodlarla açıklanmaktadır (Çelik, 2000, s. 34). Dindar birey evlenmek suretiyle, Tanrının

kendisinden istediği yaşantıya daha rahat ulaşabileceği kanaatini taşımaktadır. Dolayısıyla bu kişiler için evlilik daha normatif bir yapı olarak benimsenmektedir.

Yukarıda bahsi geçen evlilik tanımları, tek bir güdünün kullanıldığı ya da bir güdünün öne çıkarıldığı tanımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte evliliğin ortaya çıkışında birden fazla motivasyonun rol oynadığını öne süren tanımlamalar da mevcuttur. Bates'e (2009, s. 311) göre evlilik, mülkiyetin, ekonomik sorumluluğun, cinsel ilişkinin ve ana-babalık sorumluluğunun paylaşılması temeline dayalı bir sözleşmedir. Strong, DeVault ve Cohen'e (2011, s.7) göre evlilik, genellikle bir kadın ve bir erkek olmak üzere iki kişinin cinsel olarak bir araya geldikleri, ekonomik olarak iş birliği yaptıkları, çocuk sahibi olabildikleri, evlat edinebildikleri ve çocuk yetiştirebildikleri hukuken tanınan bir birliktir. Özüğurlu (1990, s. 65) evliliği "karşılıklı bir dayanışma, toplumsal onaylanmayla gerçekleşmiş bir sözleşme ve tüm toplumsal yasaklamalar dışında tutulan cinsel gereksinmelerin karşılıklı olarak doyuma ulaştırıldığı bir kaynaşma" olarak görmektedir. Aydın'a (2013, s. 179) göre evlilik, soyun devamını sağlamak ve diğer cinsel ve iktisadî ihtiyaçları gidermek için erkek ve kadın arasında toplumun onayladığı bir birliktir. Ünal'a (1998, s. 2) göre evlilik, tam ve sürekli bir hayat ortaklığı meydana getirmek üzere, karşı cinsten iki kişinin, hukuk nizamınca geçerli kabul edilen bir şekilde birleşmeleridir. Ateş (2010, s. 295) ise evliliği kadın ve erkeğin cinsel ihtiyaçlarının meşru bir şekilde karşılanması, neslin devamının sağlanması ve yetiştirilmesi, sevgi ihtiyacının giderilmesi olarak yorumlamıştır. Görüldüğü üzere bu tanımlarda sosyal, psikolojik, iktisadî, hukukî, cinsel birçok motivasyon öne çıkmaktadır.

Şunu belirtmek gerekir ki evlilik gibi birçok fonksiyonu bünyesinde barındıran bir kavramı tek bir güdüden hareketle tanımlamaya çalışmak, onu eksik ifade etmek anlamına gelecektir. Evliliğin ortaya çıkmasında birçok motivasyon devreye girmektedir. Dolayısıyla evliliği tanımlarken tek bir güdüden ziyade bütün güdülerini göz önünde bulundurmamak gerekecektir. Elbette her evlilik kendi özelinde bazı güdülerini ya da tek bir güdüyü daha ön plana çıkarmış olabilir; ancak bu durum, o evliliğin tek bir ihtiyaçtan ortaya çıktığı anlamına gelmeyecektir. Evliliğin ortaya çıkışında birçok ihtiyacın varlığı söz konusudur ve bu ihtiyaçlar arasında hiyerarşik bir yapı mevcuttur. Ayrıca her evlilikte farklı ihtiyaçların bir araya gelmesi, evliliklerin kendine has özellikler taşıdığı, her evliliğin nevi şahsına münhasır olduğunun da bir göstergesidir. Bu bağlamda Leach (1955, s. 183) de evrensel bir evlilik tanımının

mümkün olmadığı görüşündedir. Bununla birlikte bazı hakların evlilik kurumu vasıtasıyla belirlendiği öne sürmektedir. Bunlar:

1. Evlilik, kadının çocuklarının yasal babasını belirler.
2. Erkeğin çocuklarının yasal annesini belirler.
3. Kadına, kocasının cinselliğine yalnız başına sahip olma hakkını verir.
4. Erkeğe, karısının cinselliğine yalnız başına sahip olma hakkını verir.
5. Erkeğe, kadının ev işleri ve diğer emekleri üstünde kısmî ya da tam haklar verir.
6. Kadına, erkeğin emekleri üstünde kısmî ya da tam haklar verir.
7. Erkeğe kadının mülkiyeti üzerinde kısmî ya da tam haklar verir.
8. Kadına, erkeğin mülkiyeti üzerinde kısmî ya da tam haklar verir.
9. Çocukların menfaati için mülkiyet ortaklığı tesis eder.
10. Eşler ve yakınları arasında sosyal açıdan önemli bir akrabalık ilişkisi tesis eder. (Leach, 1955, s. 183)

Leach'e (1955, s. 183) göre bu haklar kültürden kültüre değişiklik arz etmektedir. O nedenle bu hakların hiçbiri tek başına evliliğin tanımlanmasına temel oluşturacak yeterli düzeyde bir yaygınlığa sahip değildir. Diğer taraftan bu hakların evlilik kurumuyla belirlenmesi, onun hukukî boyutunu öne çıkarmaktadır.

Özetle, yukarıda bahsi geçen tanımlarda yer alan özelliklerin evrensel olarak bütün kültürlerde geçerli olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte bütün insan topluluklarında bir biçimi ile ortaya çıkmış bu kurumu tanımlamak, araştırmamız açısından gereklilik arz eden bir husustur. Esasen Leach'in (1955) aktardığı hususların, dünya üzerinde kurulan evliliklerin tamamında olmasa da önemli bir kısmında yer aldığını söylemek mümkündür. Bu noktada işlevsel hareket ederek, yapacağımız tanımın bütün evlilik biçimlerini içine alacak şekilde olmayacağı, bununla birlikte çalışmamız bağlamında kullanacağımız evlilik kavramını kapsayıcı ve uygulama yapılan kültürün özelliklerini yansıtan bir nitelik arz edeceğini belirtmemiz gerekir. Bu çerçevede evlilik *bir kadın ve bir erkeğin psikolojik, sosyolojik ve ekonomik nedenlerle birlikte yaşamayı ve birlikte yaşamaktan doğan sorumlulukları hukukî düzlemde kabul ettiği bir yapı* şeklinde tanımlanabilir.

2.3. Ailenin Tanımlanması

Aile de tanımlanması zor bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin aileyi oluşturan bireylerin kimler olduğu tartışmalı bir husustur. O, çoğu zaman “anne, baba ve çocuklardan meydana gelen toplumsal bir grup” olarak tanımlanmaktadır. Oysa bu tanım, ailenin sadece belli türü olan “çekirdek aile”yi içine almaktadır (Canatan, 2011b, s. 59). Anne, baba ya da çocuktan herhangi birinin yer almadığı (tek ebeveynli ya da çocuksuz aile) ya da bunların dışında başka insanların yer aldığı aileler (üvey aile, geniş aile vb.) de mevcuttur. Günümüzde çekirdek aile yapısının yaygın olduğu düşünülmeyle birlikte onun evrensel bir yapı arz ettiğini iddia etmek doğru olmayacaktır. Zira dünyanın çeşitli bölgelerinde çok muhtelif şekillerde temayüz etmiş ve çok farklı yaşam tarzlarına sahip gruplar bulunmaktadır. Nitekim sosyolog ve antropologlar, çekirdek aile dışında farklı aile türleri tespit etmişlerdir. Farklı aile türlerinin varlığı, kapsayıcı bir aile tanımını zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan, tarihsel süreçte aile yapısının, aile içi rollerin vb. sürekli değişim gösterdiği, aile kavramının kapsamının giderek genişlediği görülmektedir. Nikâhsız birlikte yaşayan (*common-law marriage, informal marriage, sui juris marriage* vb.) ve çocuk sahibi olan çiftler, eşcinsel evlilikler (*same-sex marriage*) gibi alternatif yaşam biçimleri de aile bağlamında değerlendirilmektedir. Ayrıca boşanma veya başka nedenlerle oluşan tek ebeveynli ailelerde, ailenin temel unsurları olarak gösterilen anne-babadan biri yer almamaktadır. Tüm bunlardan hareketle ailenin evrensel bir karakter taşıdığı ve bütün toplumlarda görüldüğü, ancak farklı türleri olması ve tarihsel süreçte yaşadığı değişimler sebebiyle kuşatıcı bir aile tanımının yapılmasının zor olduğu belirtilebilir.

Tanım yapmayı zorlaştıran bir diğer husus evli bireylerin aynı anda iki farklı aileye mensup olmalarıdır (Munro & Munro, 2003, s. 549). Bazı antropologlar, bu ikisini birbirinden ayırmak amacıyla birini “akrabalık”, diğerini ise “aile” olarak tanımlamışlardır. Lakin yakın akraba evlilikleri hariç tutulacak olursa, eşler genelde kan bağına dayalı akraba olmamaları hasebiyle, her ne kadar aile terimi akrabayı kapsasa da, akraba terimi için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Aile, akrabalık ilişkilerine dayalı toplumsal bir yapı arz eder. Bu kavram, birlikte oturan gruba veya hane halkına veya doğum ve evlilikle ortaya çıkan geniş bir akraba ağına işaret edebilir (Bates, 2009, s. 311). Dolayısıyla sınırları bu derece daralıp genişleyebilen aile kavramının kapsamlı bir tanımını yapmak oldukça zorlaşmaktadır.

Sonuç itibarıyla ailenin çok çeşitli şekillerde ortaya çıkması, bütün aile yapılarını içine alan bir tanım yapmayı zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, bu çalışmada aile kavramı, Haviland ve arkadaşları (2008, s. 462) ile Strong, DeVault ve Cohen'in (2011, s. 11) yaptıkları tanımlardan hareketle *kan bağı, evlilik bağı ya da evlat edinme yoluyla bir araya gelen iki veya daha fazla insanın oluşturduğu birim* anlamında kullanılacaktır.

2.4. Evlilik ve Aile Kavramlarının İlişkisi

Evlilik ve aile kavramları birbiriyle ilişkili olmakla birlikte bu kavramların farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Evlilik ikili ilişkiler bağlamında kullanılırken, aile evliliğe veya ortak atalara bağlı ilişkileri içine almaktadır. Ailenin sürüp gitmesinde, evlilikte olduğu gibi bir karı-kocanın olması gerekmez. Eşlerden birinin veya her ikisinin vefatı durumunda kardeşler kendilerini aile olarak görmeye devam ederler. Yani aile, anne ve babanın yokluğunda kardeşler arasında da varlığını sürdürmektedir. Diğer taraftan evlilik, aile hayatının başlangıcını ifade etmekte (Canatan, 2011b, s. 57) ve genelde iki kişi arasında gerçekleşen bir olgu olarak değerlendirilmektedir (Gülerce, 1996, s. 12). Ailenin ise gerçekleşen evlilikle birlikte dünyaya gelen çocuk veya çocukları ve çiftlerin etrafında evlilik öncesinde de var olan diğer bazı insanları kapsadığı görülmektedir. Çiftler evlendiğinde sadece bir eş değil, aynı zamanda ebeveynler, kayınbiraderler, eniştelere, görümceler, baldızlar ve diğer akrabalarından oluşan yeni bir çevre edinirler. İlerleyen dönemde bu çembere kendi çocukları da dâhil olmaktadır. Dolayısıyla aile, günlük kullanımda yakın akrabayı veya nesebi içine alacak biçimde daha geniş anlamlarda kullanılabilen, evliliğe nazaran daha çok insanı bünyesinde barındırabilmektedir.

Özgüven'e (2000, s. 19) göre evlilik, aileye nazaran daha belirgin bir kavramdır. Evlilik, kadın ve erkeğin birlikte yaşamak, çocuk yapmak ve yetiştirmek gibi amaçlarla bir araya geldikleri hukukî bir yapıdır (Saran, 1993, s. 301). Dolayısıyla eşleri birbirine bağlaması ve doğacak çocuklara toplumda bir statü sağlaması münasebetiyle resmî, hukukî ve kurumsal yapısıyla ön plana çıkmaktadır. Toplumsal bir grup ve birlik olarak telakki edilebilecek olan ailenin karakteristikleri ise ortak ikametgâh, ekonomik iş bölümü ve üreme süreci olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda Malinowski de evliliği çocuk yapmak ve yetiştirmek için yapılan bir anlaşma olarak görürken, ailenin ise bir örgüt veya grup olduğunu öne sürmektedir (akt. Koenig, 2000, s. 134).

2.5. Evlilik ve Aile Türleri

2.5.1. Evlilik Türleri

Eş seçimi, evlendikten sonraki yerleşim yeri vb. hususlar sebebiyle evliliğin gerçekleştirilme süreci her kültür içerisinde farklılıklar göstermektedir (Altuntek, 2001, s. 19). Nitekim antropoloji ve sosyoloji çalışmalarına bakıldığında, evlilikle ilgili farklı kıstaslar kullanılarak birtakım sınıflamalara gidildiği görülmektedir. Evlilik, grup esasına dayalı olarak *egzogami (exogamy)* ve *endogami (endogamy)*, *homogami (homogamy)* ve *heterogami (heterogamy)*, eş seçimi açısından *görücü usulü (arranged)* ve *tanışarak (couple-initiated)*, eş sayısı bakımından *poligami (polygamy)* ve *monogami (monogamy)*, evlilik sonrası ikamet edilen yere göre *matrilokal (matrilocal)*, *patrilokal (patrilocal)*, *bilokal (bilocal)* ve *neolokal (neolocal)* (Haviland, 2002, s. 302; Bates, 2009, s. 305) şeklinde ele alınmaktadır. Bunların dışında sosyokültürel ve ekonomik şartların ortaya çıkardığı *levirat, sororat, taygeldi* ve *berdel* gibi evlilik türleri de mevcuttur (bkz. Balaman, 2002).

2.5.1.1. Grup Esasına Dayalı Evlilikler

Dıştan evlilik olarak ifade edilen “egzogami”, mensubu olunan aile ya da grubun dışından biriyle evlenme, içten evlilik anlamında kullanılan “endogami” ise mensubu olunan aile veya gruptan biriyle evlenme manasına gelmektedir. Egzogami modern toplumlarda, endogami ise geleneksel toplumlarda daha yaygındır. Zira akrabalık bağlarının güçlü oluşu, sosyal hareketliliğin fazla olmayışı, farklı gruplara bakış açısı vb. hususlar, endogaminin ortaya çıkmasında etkin rol oynamaktadır. Bu bağlamda akraba evlilikleri, -özellikle kadının- eğitim düzeyinin düşük olduğu ve geniş aile yapısının yaygın olduğu geleneksel toplumlarda daha yaygındır. Mesela Amerika’da genellikle birinci derece kuzenler arasındaki evliliklerden kaçınılırken birçok Ortadoğu ve Kuzey Afrika toplumunda kuzen evlilikleri yaygın şekilde devam etmektedir (Bates, 2009, s. 301). Akraba evliliklerinin çoğunluğunda kararı eşlerin -özellikle kadınların- vermediği ifade edilirken, aileye yabancıların girmemesi, önceden birbirini tanıma ve malın bölünmemesi gibi sebeplerle bu tarz evliliklerin gerçekleştiği bildirilmektedir (Altuntek, 1993, s. 86; Elmacı ve Ceylan, 2005, s. 130).

Evlilik türleriyle ilgili, özellikle yabancı literatürde kullanılan diğer iki kavram “homogami” ve “heterogami”dir. Homogami birbirine benzer sosyal özelliklere sahip insanların evliliği için kullanılmaktadır. Bu benzerlik din, mezhep, ırk, sosyal tabaka vb.

olarak değişebilmektedir. Endogamiye benzemekle birlikte homogami, grup içi dinamiklerden ziyade bireysel tercihlerin belirlediği bir evlilik türü olarak değerlendirilebilir. Heterogami ise homogaminin zıddı olarak farklı sosyal özelliklere sahip insanların evliliğini tanımlamaktadır. Farklı dinden insanların evliliği (*religious heterogamy*) buna örnek gösterilebilir. Bu tarz evliliklere modern toplumlarda daha yaygın olarak rastlanmaktadır. nkn bu toplumlarda, farklı gruptan insanların tanışma olasılıklarını artıran gruplar arası iletişim ve etkileşimin daha kolay ve yaygın olduğu görülmektedir (Güngör, 2016, s. 18).

2.5.1.2. Eş Seçimine Dayalı Evlilikler

Evlilikler, eş seçimi açısından da farklılaşmaktadır. “Görücü usulü” ve “tanışarak” gerçekleştirilen evlilikler bu çerçevede ele alınmaktadır. Modern toplumlarda tanışarak ve açık olarak evlenmenin daha yaygın olduğu, görücü usulünün ise sanayileşmemiş toplumlarda işlerliğini sürdürdüğü görülmektedir. Başka şekilde ifade edecek olursak, bireyselliğin ön plana çıktığı toplumlarda aşk çarpıcı ve son derece kişisel bir deneyim olarak karşımıza çıkarken ve bireyin kiminle evleneceği hususu büyük oranda kişisel bir karar olarak görülürken, bireyselliğin yaygın olmadığı toplumlarda, açık olan birey, ailesinin ve diğer grup üyelerinin isteklerini göz önünde bulundurmak zorundadır (Kottak, 1991, s. 322; Aronson, Wilson & Akert, 2012, s. 558). Nitekim 11 lke üzerinde yapılan bir çalışmada, aşk evliliğine en çok Batılı ülkelerde, en az ise Doğulu ülkelerde önem verildiği tespit edilmiştir (Levine vd., 1995). Batı’daki eşitlikçi düşünce, kadın ve erkeğin, evleneceği kişiyi hiçbir baskı altında kalmadan, zgr bir şekilde seçebilmesini öngörmektedir. Haviland ve arkadaşlarına (2008, s. 442) göre bu yaklaşım her ne kadar makul görünse de beraberinde bazı problemleri de getirmektedir. Özellikle sanayi devrimi ve sonrası toplumların birçoğunda evliliğin, -bilhassa kadınlar üzerinden- gençlik ve güzellik ögelerinin vurgulandığı romantik aşk düşüncesi üzerine temellendirilmesi (Russell, 1999, s. 55; Hall, 2012, s. 2) ve hatta bunun bir pazar haline dönüşmesi, evliliklerin dayanıklılığını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu minvalde düşünen Schopenhauer’e (ev. 2005, s. 72-73) göre aşk evlilikleri büyük olasılıkla mutsuzlukla bitecektir. Zira bu evliliğin altında yatan temel neden olan cinsellik doyurulduktan sonra eşlerin uyumsuz vasıfları gün yüzüne çıkacak ve bunlar ilişkiyi tehlikeye atacaktır. Bununla birlikte görücü usulü evliliklerde, rahat bir hayat yaşama noktasında gerekli olan özellikler göz önünde bulundurulduğundan bu evliliklerin sürme

olasılığı daha yüksek olacaktır. Diğer taraftan Batı'daki bu eşitlik düşüncesinin evrensel bir kabul gördüğünü söylemek de mümkün görünmemektedir. Zira birçok toplumda evlenme ve aile kurma, gençlerin tek başlarına karar verebilecekleri kadar basit bir iş olarak görülmemektedir. Bu toplumlarda eşleri birbirine bağlayan tek unsur sevgi ve aşk değildir. Geleneksel geniş ailede evlilik, yeni bir ailenin oluşması değil, var olan aileye yeni bir üyenin katılması olarak değerlendirildiğinden, bu süreçte ebeveynler söz hakkına sahip olmaktadır. İki bireyin evlenmesiyle, bireylerin ait oldukları aileler arasında yeni bir ortak alanın, akrabalık ilişkilerinin oluşması, ayrıca cinsel haklar, malların paylaşımı, çocuk üzerindeki haklar gibi neticelerin ortaya çıkması bu durumda etkili olmaktadır (Haviland, 2002, s. 280; Kirman, 2012, s. 641). Dolayısıyla görücü usulünde evlilik, çoğu zaman bireyleri değil aileyi veya grupları ilgilendiren bir durum olarak telakki edilmektedir. Görücü usulü evliliklerde aşktan ziyade ekonomik kaygılar ve kültürel beklentiler ön plana çıkmakta, aşk ise genellikle evlendikten sonraki süreçte gerçekleşmektedir (bkz. Balaman, 2002, s. 40; Bowman & Dollahite, 2013). Diğer taraftan bireyin romantik tercihi, ailesinin seçeceği eşe uygun olmayabilmektedir. Özellikle Türkiye gibi sanayileşmeye sonradan başlayan ve iki kültür arasında sıkışıp kalan topluluklarda bu tarz sıkıntılar daha çok yaşanmaktadır. Kimi zaman kültürel örf ve âdetler romantik aşkı bastırabilmekte, kimi zaman da bireyin istediği olmaktadır. Bununla birlikte bu süreçte ebeveynler ve evlenecek gençler arasında sıkıntılı bir süreçle karşılaşmakta, problemler evlilik sonrası dönemde kendini daha çok gösterebilmektedir.

Görücü usulünde endogamik evlilikler, tanışmada ise egzogamik evlilikler daha yaygın olacaktır. Çünkü görücü usulünde eş olarak kendi grubundan birinin seçilmesi, yukarıda bahsi geçen beklentilerin gerçekleşme olasılığını arttıracaktır. Tanışarak evlenmede ise eşin kendi grubundan olması muhtemel olmakla birlikte görücü usulüne nispetle grup dışından biri olma olasılığı daha fazladır. Bu bağlamda tanışarak evlenmede kültür, gelenek, dinî inançlar, eski yaşantılar ve benzer dünya görüşlerine sahip olma gibi özelliklerin romantizmin gerisinde ya da gölgesinde kaldığı düşünülebilir (Rougemont, 2005).

Görücü usulü evlilik ile ilgili algılar ve kalıp yargılar, bu tarz evliliklere bakış açısında negatif tutumların oluşmasına yol açabilmektedir (Hart, 2007). Geleneksel Doğu pratiği gözüyle bakılan görücü usulü, diğer adıyla planlanmış ya da anlaşmalı evlilikler, bir Batılı için gizemli ve hatta sakıncalı gibi görünse de süre ve sosyal işlev açısından bakıldığında bu tarz evliliklerin daha başarılı olduğu görülmektedir (Hogg &

Vaughan, 2011, s. 565). Özellikle çocuk sahibi olma, yaşlanan ebeveynlere bakma, ailenin genişlemesini pekiştirme ve daha güçlü bir topluluk oluşturma gibi hususlar bu noktada öne çıkmaktadır. Yapılan çalışmalarda, yaygın inanın aksine görücü usulü evliliklerin her zaman zorlamayla gerçekleşmediği tespit edilmiştir (Zaidi & Shuraydi, 2002; Farklı bir sonuç için bkz. Hortaçsu, 2007). Ayrıca görücü usulü yapılan ve yapılmayan evlilikler arasında evlilik doyumu açısından fark bulunmadığını ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur (Myers, Madathil & Tingle, 2005). Buna ek olarak görücü usulü evliliklerde bir sıkıntı anında ailelerin devreye girerek eşlerin aralarını düzeltmesi daha muhtemeldir. Ancak diğer taraftan, aile ve çevrelerinden çekinmeleri veya baskı görmeleri gibi sebeplerin, ilişkileri kötü de olsa eşlerin evliliklerini sürdürmelerine ve boşanmadan uzak durmalarına yol açabilir. Bu bağlamda görücü usulüyle yapılan evliliklerde -eşler mutsuz da olsa- ilişkinin daha uzun sürmesi ve istikrarlı olması beklenir.

Sonuç itibarıyla modern dönemde tanışarak yapılan evlilikler artmakta, görücü usulü evlilikler ise azalmakla birlikte varlığını sürdürmektedir. Ayrıca içinde yaşanılan kültürün, eş seçimini önemli ölçüde etkilediği görülmektedir. Modern dönemde görücü usulüne karşı olumsuz bir bakış açısı gelişse de, esasen onun, yaşadığı kültür içinde birçok açıdan işlevsel olduğu da göze çarpmaktadır.

2.5.1.3. Eş Sayısı Bakımından Evlilikler

Evlilik, eş sayısı bakımından *monogami* ve *poligami* şeklinde sınıflandırılmaktadır. Monogami kadının veya erkeğin tek bir eşe sahip olması, poligami ise birden fazla eşe sahip olması durumudur. Kadının birden fazla erkekle evlenmesi *poliandri (poliandry)*, erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi ise *polijini (poligyny)* olarak kavramlaştırılmıştır (Saran, 1993, s. 305). Poligaminin geleneksel toplumlarda, monogaminin ise endüstriyel toplumlarda yaygın olduğu görülmektedir. Dünyada en çok tercih edilen evlilik türü monogamidir. Polijini çok az tercih edilmekle birlikte hazır iş gücü ve çocuk bakımı gibi nedenlerle tarımsal faaliyetleri yoğun olan toplumlarda yaygındır. Poliandri ise erkeklerin yaşam sürelerinin kadınlara oranla daha az olduğu topluluklarda görülür ve çok nadir rastlanan bir evlilik türüdür (Haviland, 2002, s. 274; Haviland vd., 2008, s. 437-439).

2.5.1.4. Yerleşime Göre Evlilikler

Evlilik, ikamet edilen yere göre de sınıflandırılmaktadır. *Matrilokal* yerleşim; evlilik sonrası erkeğin, kadının ailesine katılması ve onlarla birlikte yaşamasıdır. Türk kültüründe bu durum “içgüveysilik” kavramıyla ifade edilmektedir. Antropolojik çalışmalar, bu yerleşim biçiminin genellikle anaerkil özellikler gösteren toplumlarda ortaya çıktığını göstermektedir². *Patrilokal* yerleşim ise evlilik sonrası kadının, erkeğin ailesine katılmasıdır ve genellikle ataerkil toplumlarda görülmektedir. *Bilokal* (iki yerlilik) yerleşim, hem kadının hem de erkeğin ailelerinin yanında evliliklerini devam ettirmeleri durumudur ve bu yerleşim tarzına daha çok göçebe toplumlarda rastlanmaktadır. *Ambilokal* yerleşim ise çiftlerin hangi ebeveynin yanına yerleşme konusunda özgürce seçim yapabildikleri bir durumdur. *Neolokal* yerleşim, evlenen kadın ve erkeğin ailelerinden ayrı bir mekânda evliliği sürdürmeleridir ve genellikle son dönem modern toplumlarda yaygınlaşmaktadır. Neolokal yerleşim, çekirdek ailenin bağımsızlığını vurgulayan sanayi toplumlarında gözlenen ve ailenin işin olduğu yere hareket etmesine imkân tanıyan yapıdır (Haviland, 2002, s. 304).

2.5.1.5. Diğer Evlilik Türleri

Sosyo-ekonomik ve kültürel şartların ağır bastığı diğer bazı evlilik türleri *levirat* (*levirate*), *sororat* (*sororate*), *taygeldi* ve *berdel* olarak sıralanabilir. Levirat (yengeyle evlilik), kocası ölen kadının, kocasının erkek kardeşiyle evlenmesi, sororat (baldızla evlilik) ise karısı ölen erkeğin, karısının kız kardeşiyle evlenmesidir. Bu evlilikler genellikle mirasın bölünmesini engellemek ve ortada kalan çocuklara sahip çıkmak amacıyla gerçekleştirilmektedir (Haviland, 2002, s. 275; Bağlı ve Sever, 2005, s. 12; Özbudun ve Uysal, 2013, s. 159). Taygeldi evliliği özellikle kırsal kesimde, dul olarak yaşayan kadın ve erkeklerin, yalnız yaşamalarının uygun görülmemesi sebebiyle birbirleriyle evlendirilmesi durumudur. Bununla birlikte her iki tarafın önceki evliliklerinden olan farklı cinsiyetteki çocukların bir arada yaşaması uygun görülmediğinden bu çocuklar da birbirleriyle evlendirilmektedir (Tezcan, 1997, s. 81-82). Berdel evliliği ise iki ailenin karşılıklı olarak kız ve erkek çocuklarını evlendirmeleri neticesinde ortaya çıkmaktadır. Özellikle ekonomik sıkıntılar sebebiyle

² Anaerkil toplumlarda görülen bir diğer yerleşim türü eşlerin kadının dayısının yanına taşındığı *avunkulokal* diğer bir ifadeyle *dayıyerli* yerleşimdir (bkz. Haviland, 1999, s. 275-276).

gerçekleşen bu evlilikler, bir aileden gelin almak isteyen başka bir ailenin, karşılık olarak kendi kızını gelin vermesi şeklinde tezahür etmektedir.

Daha ender görülen bir evlilik türü *grup evliliği*dir (*cenogamy*) (Regan, 2011, s. 111). Grup evliliği, birkaç erkek ve kadının birbirleri üzerinde cinselliğin kullanım hakkını taşıdıkları evlilik türüdür. Günümüze yakın bir tarih olan 1960'larda, hippiler olarak bilinen insanların içinde yaşadıkları toplumun kültür algılarına karşı bir seçenek olarak grup evliliğini denedikleri; ama başarısız oldukları görülmüştür (Miller, 1999, s. 134-138; Issitt, 2009, s. 20-21). Bir diğer durum *eş ödünç vermedir* (*cicisbeism*). Örneğin Kuzey Alaska'daki Eskimo erkekleri diğerleriyle olan bağı güçlendirmek amacıyla bir başka erkeğe geçici cinsel ilişki yaşaması için karısını ödünç verebilmektedir³ (Tezcan, 1997, s. 72; Haviland vd., 2008, s. 439).

Son tahlilde, evliliklerin farklı şekillerde ortaya çıktığı ve kategorize edildiği, bu kategorizasyonların temelinde genellikle kültürel çeşitlilikle birlikte endüstriyel ve geleneksel toplumlar arasındaki farklılaşmanın yattığı görülmektedir.

2.5.2. Aile Türleri

Aile; kadın-erkek, anne-baba ve çocuklar, genetik ve çevresel faktörler, geleneksel ve modern algının etkileri, birey veya tüzel kişilik olma gibi birçok parçayı, karşılıklı bünyesinde barındırmakta ve bu zıtlıklar da farklı aile şekillerini beraberinde getirmektedir. Özellikle 19. yüzyılda Batı'da ortaya çıkan küresel çaptaki toplumsal değişimler, toplumdaki temel yapıların özellikle de ailenin değişmesini ve çözülmesini hızlandırmıştır. Bu durum, dikkatlerin, ortaya çıkan yeni aile tipinde (çekirdek) toplanmasına yol açmış, dönemin evrimci düşüncesinin etkisiyle de ilkel toplumlardaki aile tipleri ve bunların gelişimi ele alınmıştır. En güçlü türlerin hayatta kalacağını savunan evrimci teoriye göre aile evrim geçirmekte, ilerlemekte ve dolayısıyla da yeni toplumsal koşullara uyum sağlamaktadır (Canatan, 2011c, s. 23). Buradan hareketle çekirdek ailenin hem evrensel bir karakter arz ettiği hem de geniş aileden daha gelişmiş bir yapı olduğu ileri sürülmüştür (Tekin, 2011, s. 237).

³ Bunların dışında *beşik kertmesi*, *kaçırma*, *satış evlenmesi*, *hizmet karşılığı evlenme*, *deneme evliliği* ve *geçici evlenme* gibi farklı uygulamalar da mevcuttur (bkz. Ünal, 1998, s. 7-9)

2.5.2.1. Geniş Aile-Çekirdek Aile

Aile türlerinin -farklı şekillerde sınıflandırılmakla birlikte (bkz. Aydın, 1997, s. 43-45)- temelde *çekirdek* ve *geniş* aile olmak üzere iki başlık altında toplandığı görülmektedir. Antropologların bulguları, geniş ailelerin daha ziyade tarım toplumlarında, çekirdek ailelerin ise daha çok sanayileşmiş veya avcı toplayıcı toplumlarda yaygın olduğu yönündedir (Bates, 2009, s. 310). Çekirdek aileyle geçmiş dönemlerde de karşılaşıldığını öne sürenler (Goody, 2004, s. 28) olmakla birlikte, genel kabul bu aile tarzının bazı kültürel şartların bir sonucu olarak yakın tarihte daha fazla görüldüğü şeklindedir.

Geleneksel geniş aile birçok üyeden meydana gelen ve akrabalık bağlarıyla varlığını devam ettiren bir yapıdır. Bu tarz ailelerde anne, baba ve çocukların yanı sıra büyükanne ve büyükbabalar, kardeşler, kuzenler vb. yer alabilmektedir (Haviland, 2002, s. 301; Günay, 2003, s. 263). Geniş ailede erkeğin evin idaresini elinde bulundurması, çocukların ebeveynlerin bakımından sorumlu olması, kadının erkeğin hizmetinde olması, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin yoğun olması gibi durumlar ön plana çıkmaktadır. Gelişmiş bir ekonomik iş bölümü ve iş birliği mevcut olmakla beraber elde edilen gelir tek elde toplanmakta ve tek elden harcanmaktadır (Kongar, 1970, s. 63; Çağan, 2011, s. 90). Her konuda son karar, ailenin en yaşlı ferdine aittir ve diğer aile üyeleri bu karara uymak mecburiyetindedir. Görüldüğü üzere bu ailelerde ataerkil yapının güçlü olduğu ortaya çıkmaktadır.

Modern çekirdek aile, sanayi toplumlarının dikkat çeken karakteristiklerinden biridir. Geçmiş dönemlerde de rastlanan bir aile türü olduğu öne sürülmekle beraber sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan şehirleşmenin bir sonucu olarak daha yaygın bir şekilde görülmeye başlandığı kabul edilmektedir (Goody, 2004, s. 7; Çağan, 2011, s. 91). Dolayısıyla bu aile tarzının da tıpkı geniş ailede olduğu gibi ekonomik ve sosyal koşullar sonucu beliren ihtiyaçlara cevap verme adına görülme sıklığının arttığı düşünülebilir (Yıldırım, 2011a, s. 74). Sanayileşme ile birlikte aileler için coğrafi hareketliliğin ortaya çıkışı neolokal yerleşimi hızlandırmış, bu durum çekirdek ailelerin diğer akrabalarından yalıtılmış halde yaşamasına yol açmıştır (Kongar, 1970, s. 65; Kottak, 1991, s. 301). Buna ek olarak ailedeki birey sayısının azlığı, eşler arasında eşit rol dağılımı ve geç evlenme gibi hususlar çekirdek ailenin özellikleri arasında yer almaktadır.

Ailenin küçük ve nispeten daha bağımsız olduğu kültürlerde, aile üyeleri akrabaların yardım ve desteğini yeterince alamamakta, çoğu zaman problemlerle tek başlarına yüzleşmek zorunda kalmaktadır (Haviland vd., 2008, s. 462). Çok eşli, geniş ya da kan bağıyla kurulmuş ailelerdeki güven ortamı ve duygusal bağın yoğunluğu, çekirdek ailelerde görülmemekte, aile üyelerinden biri kötü bir tecrübe yaşadığında diğer üyeler bundan daha kötü etkilenmektedir (Haviland vd., 2008, s. 491). Geniş ailenin yaygın olduğu kültürlerin handikabı ise ailenin bağımsızlaşma noktasında sıkıntı yaşaması, aileye dışarıdan müdahalelerin aşırı olmasından kaynaklı problemlerin ortaya çıkmasıdır. Bu bağlamda Haviland (2002, s. 305), geniş ailenin bağımsız ve özgür bireyler yetiştirmekten ziyade hayatlarında başkasının söz sahibi olmasına meyilli bireyler yetiştirdiğini öne sürmektedir. Şurası bir gerçek ki geleneksel ailede rollerin daha belirgin olması, aile içinde yaşanan problemleri azaltabilir. Ancak bu noktada problemlerin daha az olması ile bireysel doyumu birbiriyle karıştırmamak gerekir. Aile bireylerinin bunları isteyerek mi yaptığı, yoksa kendisine verilen roller gereği bir zorunluluk olarak mı yerine getirdiği sorusu önemlidir. Dolayısıyla bu ailelerde bireysel bir doyumdan ziyade sosyal bir uyum öne çıkmaktadır.

Kağıtçıbaşı'na (2007, s. 109-110) göre modern dönemdeki paradigmalardan biri de dünyadaki çeşitliliğin giderek Batı modeline benzeyeceği yönündeydi. Buradan hareketle son yüzyılda, özellikle bazı antropolojik çalışmalarda çekirdek ailenin evrensel olduğu görüşü öne sürülmüştür. Mesela Malinowski (1913) ve Murdock (1967) çekirdek ailenin evrensel olduğu görüşündedir. Çünkü çekirdek aile cinsellik, üreme, ekonomi ve eğitim gibi dört önemli sosyal fonksiyonu bünyesinde barındırmaktadır. Bu bağlamda, bahsi geçen paradigma çerçevesinde, çekirdek aile yapısından farklı olan ailelerin yetersiz ve gelişmeye engel olduğu kabul edilmiştir. Burada daha güçlü ve yeni şartlara uyum sağlayan aile yapısının varlığını sürdüreceği ana fikriyle hareket eden evrimsel düşüncenin etkili olduğu görülmektedir. Sanayileşmenin zorunlu olarak aileyi çekirdekleşmeye götürdüğünü, sanayileşen toplumlarda da çekirdek ailenin ortaya çıkacağını öne süren bu kuram, diğer taraftan Batı'da çekirdek ailenin sanayileşmeden önce de var olduğunu gösteren bazı bulgular sebebiyle sorgulanmaktadır (Giddens, 2000, s. 151; Kağıtçıbaşı, 2007, s. 109-110). Ayrıca bu konu üzerine çalışan araştırmacıların çoğunluğu çekirdek ailenin dünya üzerinde yaygın olduğunu; fakat evrensel bir olgu olmadığını söylemektedirler (Kottak, 1991, s. 299; Skolnick, 2003, s. 1181-1182; Haviland vd., 2008, s. 464). Zira günümüzde çekirdek ailenin nadir görüldüğü ya da hiç görülmediği topluluklar mevcuttur. Dolayısıyla ailedeki değişimin

bütün toplumlarda devam ettiğini söylemek mümkünse de bunun yalnızca Batı modeline doğru olacağını iddia etmek doğru olamayacaktır (Kağıtçıbaşı, 2007, s. 111). Zira farklı kültürlerin varlığı ve bu kültürlerin kendine rengini veren bazı temel kodları bünyesinde barındırmaya devam ediyor oluşu, her ne kadar sosyal ve ekonomik yapılarda değişiklikler gerçekleşiyor olsa da, kültürlerin zaman içinde kendi şahsına münhasır özelliklerini koruduğunu göstermektedir (Kağıtçıbaşı, 2007, s. 121).

Geleneksel geniş aile ile din arasında yakın bir irtibatın olduğuna dair görüşler mevcuttur. Tekin'e (2011, s. 237) göre böyle bir okumanın temel sebebi evrimci ve ilerlemeci tarih anlayışının kabul gördüğü günümüzde hem dinin hem de ailenin aşılması gereken bir olgu olarak görülmesidir. Tarihsel süreçte dinlerin aileye bakışlarının ve ele aldıkları sorunların farklılaştığı görülmektedir. Dolayısıyla dinlerin belirli bir aile yapısını öngördüğü konusu tartışmaya açıktır. Bununla birlikte geleneksel geniş aile yapısı, dinlerin öngördüğü isteklerle genel anlamda uyumaktadır. Örneğin modern çekirdek aileye nazaran geleneksel geniş aile, aile içi yakın ilişkileri teşvik etme gibi bazı konularda dinlerin istekleriyle daha çok örtüşmektedir. Bunun nedeni olarak tarih boyunca gelenek ve dinin birbirini beslemesi gösterilebilir.

2.6. Evliliğin Niteliğini Ölçmede Öne Çıkan Kavramlar

Evliliğin kalitesini ölçmek için yapılan ilk uygulamalı çalışmaların 1930'lu yıllara kadar gittiği görülmektedir (Hartley, 1978, s. 178-179; Sabatelli, 1984, s. 652; Gruner, 1985, s. 47). Bu konu üzerine yapılan çalışmalarda birçok ölçek geliştirilmiştir (Evlilik uyumu ve onunla ilişkili kavramlar üzerinden geliştirilen ilk ölçek çalışmaları için bkz. Spanier, 1976, s. 18). Bu ölçekler *evlilik uyumu (marital adjustment)* (Locke & Wallace, 1959; Spanier, 1976), *evlilik doyumu (marital satisfaction)* (Snyder, 1979; Olson, Fournier & Druckman, 1998; Schumm vd., 1986), *evlilik kalitesi (marital quality)* (Norton, 1983; Fincham & Linfield, 1997), *evlilik başarısı (marital success)* (Chi & Houseknecht, 1985; Fowers & Olson, 1986; Booth & Johnson, 1988), *evlilik mutluluğu⁴ (marital happiness)* (Hicks & Platt, 1970; Howard & Daves, 1976; Thornton, 1977; Kunz & Albrecht, 1977; Albrecht, 1979), *evlilik istikrarı (marital stability)* (Hicks & Platt, 1970; Nye, White & Frideres, 1973; Lenthall, 1977), *evlilik çatışması (marital conflict)* (Gottman, Markman & Notarius, 1977; Braiker & Kelley, 1979), *evlilik bağlılığı (marital commitment)* (Dean & Spanier, 1974; Adams & Jones, 1997), *evlilik*

⁴ *Evlilik saadeti* olarak da çevrilebilir.

*bağlanması (marital attachment)*⁵ (Dickstein vd., 2001), *evlilik etkileşimi (marital interaction)* (Gottman & Krokoff, 1989; Bradbury, Fincham & Beach, 2000, s. 966), *evlilik iletişimi (marital communication)* (Noller & Fitzpatrick, 1990), *evlilik uyumu (marital cohesion-marital cohesiveness)* (Pittman, Price-Bonham & McKenry, 1983), *evlilik bütünleşmesi (marital integration)* (Farber, 1957), *evlilik uzlaşması (marital consensus)*, *evlilik bağımlılığı (marital dependency)* (Kalmuss & Straus, 1982) gibi kavramları beraberinde getirmiş (Bahr, Chappell & Leigh, 1983; Sabatelli, 1988; Dush, Taylor & Kroeger, 2008; Li & Fung, 2011) ve belli bir alanyazının oluşmasına katkı sağlamıştır⁶.

Yapılan çalışmalarda evliliğin iki temel başlıkta değerlendirildiği görülmektedir. İlk başlık evliliğin sürmesi, boşanma, terk etme vb. konuları kapsamaktadır. Bunları ölçmek için geliştirilen kavramlar evlilik istikrarı, evlilikte bağlanım gibi isimlerle ifade edilmektedir. Diğer başlık ise devam eden evliliğin kalitesidir. Evlilik süresince ilişkinin ne düzeyde olduğu, eşlerin ilişkiden ne hissettikleri ve nasıl etkilendikleri araştırma konusu yapılmaktadır ve bunun için evlilik kalitesi, evlilik uyumu, evlilik doyumu, evlilik mutluluğu, evlilik başarısı, evlilik uyumu, evlilik bağlanması kavramları kullanılmaktadır (Erbek vd., 2005, s. 40). Uyum, doyum, mutluluk, kalite, başarı, bağlanım ve istikrar, evlilikteki ilişkileri ortaya koymada en sık kullanılan kavramlar olarak öne çıkmakla birlikte bunlar arasında en çok evlilik uyumu üzerine çalışma yapıldığı görülmektedir. Bununla beraber, bu çalışmalar incelendiğinde hem evlilik uyumu hem de diğer değişkenlerin ne anlama geldiği ve ne anlamda kullanılması gerektiği üzerinde bir fikir birliğinin olmadığı anlaşılmaktadır (Lively, 1969; Hicks & Platt, 1970; Spanier, 1976; Spanier & Lewis, 1980; Glenn, 1990). Bu kavramların kullanıldığı birçok çalışmada, kavramların aynı anlama gelecek şekilde birbirlerinin

⁵ *Attachment, commitment ve dependency* kavramlarının Türkçe karşılıklarının birbirine yakın olması sebebiyle, *marital attachment, marital commitment ve marital dependency* ifadeleri farklı şekillerde çevrilmeye çalışılmıştır. “Attachment theory” kavramının “bağlanma kuramı” olarak Türkçeye kazandırılmasından hareketle “marital attachment” ifadesi “evlilik bağlanması” olarak çevrilmiş, “marital commitment” için “evlilik bağlanımı”, “marital dependency” içinse Hortaçsu’dan (2003, s. 14) hareketle “evlilik bağımlılığı” ifadesi tercih edilmiştir.

⁶ Bunların dışında literatürde *marital cognition, marital compatibility, marital coping, marital disruption, marital discord, marital stress, marital distress, marital agreement, marital disagreement, marital dysfunction, marital dissolution, marital duration, marital enrichment, marital fidelity, marital infidelity, marital instability, marital functioning, marital inequity, marital intimacy, marital reconciliation, marital spirituality* vb. kavramlara da rastlanmıştır.

yerine kullanıldığı, bunun nedeninin ise bu kavramların sınırlarının netleşmemesi, aralarındaki benzerlik ve farklılıkların yeterince açık bir şekilde ortaya konamaması olduğu görülmüştür. Bu kavramlar, evlilik çalışmalarında uzun süredir kilit bir role sahip olmasına rağmen aynı kavramın farklı şekillerde veya farklı kavramların benzer şekillerde tanımlanması ve operasyonel hale getirilmesi, terminolojide ortaya çıkan karışıklığı gözler önüne sermektedir (Fışıloğlu & Demir, 2000, s. 214). Bu bölümde, öne çıkan bu kavramların sınırları ve aralarındaki ilişki belirlenmeye çalışılacak, karmaşayı gidermek adına bir çatı kavram olarak “evlilik kalitesi”nin kullanılması önerilecektir.

2.6.1. Evlilik Uyumu

Evlilik ve aile ilişkileri araştırmalarında evlilik uyumu kavramı önemli bir yer tutmaktadır (Spanier, 1976, s. 15). Bu araştırmalarda önemli bir rol üstlenmesine rağmen, kavramın farklı mahiyetlerle tanımlanması ve bu tanımlamalar üzerinden gerçekleştirilen ölçümlerden dolayı evlilik uyumunun kavramsal bir netliğe ulaşmaması, ayrıca araştırmalarda görülen metodolojik problemler, birçok eleştiriyi beraberinde getirmiştir (Donohue & Ryder, 1982, s. 747; Fışıloğlu ve Demir, 2000, s. 214-215).

Evli çiftlerin, evlilik uyumuyla ilişkili sosyal, psikolojik, bireysel ve demografik özelliklerinin çok çeşitli olması sebebiyle bu kavram üzerinde tek bir tanıma ulaşmanın zor olduğunu söylemek gerekir. Bununla birlikte yapılan tanımlardan, kapsam ve içerik tartışmalarından hareketle kavramın ele alınışında ortak olan noktalar tespit edilmeye ve kavramın sınırları netleştirilmeye çalışılacaktır⁷.

Lively'e (1969, s. 111) göre evlilik uyumu “eşler arasındaki ilişkinin devamlı olarak gelişmesidir ve eşler arasındaki devamlılığa dayanmaktadır”. Lively, bu tanımıyla evlilik uyumunun durağan değil dinamik bir yapıda olduğunu öne sürmektedir. O, bu bağlamda evlilik uyumunu belirli aşamalardan oluşan ve uygun bir hareketi takip ederek başarılabilecek ve sürdürülebilecek bir durum olarak görenleri eleştirmektedir. Lively için evlilik uyumu, nihai bir durum olmaktan ziyade devam eden ve sürekli gelişen bir süreçtir. Bu açıdan bakıldığında da evlilik uyumu, evliliğin dinamik doğasını vurgulaması sebebiyle önemli bir kavram olarak

⁷ Bilindiği üzere “uyum”, ruh sağlığı kriterleri arasında gösterilmektedir. Bu nedenle evlilik uyumu konusunun hem yakın ilişkileri hem de ruh sağlığını ilgilendiren bir alt başlık olduğu ileri sürülebilir.

değerlendirilmektedir. Spanier de (1976, s. 16-17) bu görüşü desteklemektedir. Ona göre evlilik uyumu, süreç ile bir durumun niteliksel değerlendirmesi olmak üzere iki şekilde ele alınabilir. Onun süreç olarak ele alınması, kesitselden ziyade boylamsal çalışmalara kapı aralayacaktır (Karney & Bradbury, 1995a, s. 1105-1106). Niteliksel değerlendirme ise ilişkinin süreç içerisindeki tek bir kesiti üzerine yapılan değerlendirmeleri sunacaktır. O halde evlilik uyumu, değişmez bir durumdan ziyade bir süreç olarak ele alınmalıdır. Spanier (1976), kendi zamanına kadar geliştirilen ölçeklerin, evlilik uyumunu değişen bir süreç olarak değerlendirmekten daha çok, uyumludan (well-adjusted) uyumsuz (maladjusted) doğru oluşan bir yelpazede, devam etmekte olan sürecin bir noktasına ait durumları ölçtüğünü söylemektedir. Bu durumu eleştiren Spanier, çift uyumunu şu şekilde tanımlamaktadır: “Çift uyumu, iyi ya da kötü uyuma yakınlık bakımından değerlendirilebilen hareketlerin, bir süreklilik ortamında (evlilik) ortaya çıkarak oluşturduğu bir süreçtir.” Başka bir ifadesinde Spanier, evlilik uyumunu “çiftlerin gündelik hayata ve bu hayatta değişen koşullara uyum sağlaması, belirli süre zarfında birbirleriyle uyumlu olarak değişmeleri” şeklinde tanımlamıştır. Sürece vurgu yapan diğer isimler Locke ve Wallace’dır (1959, s. 251). Onlara göre evlilik uyumu “eşlerin belirli bir zaman içerisinde birbirlerine olan uyumu ve intibakıdır”.

Görüldüğü üzere evlilik uyumunun anlık bir durumdan ziyade bir süreç olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle, evlilik uyumu konusunda daha güvenilir bilgilere ulaşmak için boylamsal çalışmaların yapılması daha uygun olacaktır. Zira anlık yaşanan olayların etkisi, mesela anket öncesi eşler arasında yaşanması muhtemel bir tartışma, ankete farklı cevapların yansımaya yol açabilir. Yapılacak boylamsal çalışmalar, bu tarz anlık etkileri azaltabilir.

Yukarıda verilen tanımlarda öne çıkan bir diğer husus ise tek bir eşten ziyade iki eşin karşılıklı etkileşimlerinin göz önünde bulundurulmuş olmasıdır. Eşler arası uyumda, eşlerden yalnızca birinin uyumundan söz etmek mümkün görünmemektedir. Uyum daha çok karşılıklı bir süreci bünyesinde barındırmakta ve eşlerin uyum oranları birbirine yakın seyretmektedir. Mutluluk ve doyumun bireysel temelli kavramlar olmaları nedeniyle uyumdan ayrıldıkları düşünülebilir. Nitekim erkek, evlilikten doyum aldığını ya da mutlu olduğunu söylese de kadının doyum ya da mutluluk düzeyi düşük olabilir. Tam tersi durum için de bu geçerlidir. Ancak uyumun eşler arasında bir uzlaşmayı gerektirdiği açıktır. Evlilikte uyumdan söz edebilmek için, uyum hissini her iki taraf açısından da duyumsanması esastır. Dolayısıyla evlilik uyumu, bireysel bir

değerlendirmeden ziyade her iki eşi de ilgilendiren bir durum olarak düşünülmektedir. Nitekim bu konuda araştırma yapanların çoğunluğu, evlilik uyumunu iletişim, çatışma, birlikte vakit geçirme vb. değişkenleri kullanarak eşlerin birbirinden bağımsız duyguları olarak değil, aralarındaki ilişkinin bir özelliği olarak incelemişlerdir (White, 2003a, s. 1070; Erbek vd., 2005, s. 41). Bununla birlikte azınlıkta olan diğer grup ise evlilik uyumunu ölçmek için, evlilik doyumu ve mutluluğuna dair bizzat katılımcılardan elde ettikleri verileri kullanmışlardır.

Schumm'a (1990) göre evlilik uyumunun ölçülmesinde üç temel yaklaşım sergilenmektedir. Bunlardan birincisi toplam puan ölçeği kullanan, bileşik ölçek olarak ifade edilen ve evlilik kalitesi başlığı altında belki de birçok farklı kavramı ölçen maddelerden oluşmaktadır. Bu ölçek grubuna örnek olarak *Locke-Wallace evlilik uyum ölçeği* (Locke & Wallace, 1959) verilmektedir. İkinci yaklaşım bağımlı bir değişken olarak evlilik kalitesine dair genel algıyı ölçmekte ve bu algının yordayıcı değişkenleri olarak daha spesifik kavramlar kullanmaktadır. Son yaklaşım ise evlilik uyumunu iyi tanımlanmış çeşitli alt kavramlarla değerlendirmektedir. Spanier'in (1976) dört alt ölçekten oluşan *çift uyum ölçeği* bu bağlamda ele alınmaktadır.

Schumm'un (1990) bu tespitinden hareketle, evlilik uyumunun bazı çalışmalarda üst başlık olarak kabul edildiği, diğer bazı çalışmalarda ise başka bir kavramın alt başlığı olarak sunulduğunu ifade etmek mümkündür. Evlilik uyumunu üst başlık olarak değerlendirenler, bu kavramın farklı bileşenlerden meydana geldiğini öne sürmüşlerdir. Örneğin Spanier ve Cole'ye (1976, s. 129) göre uyum kavramı bu alanda çalışma yapabilmek için uygun bir kavramdır ve başarı, mutluluk, doyum, istikrar, bütünleşme ve bağlılık gibi alt kavramlara ayrılabilir. Bu bağlamda Spanier (1976, s. 17) evlilik uyumunun ayırt edici ve operasyonel faktörleri olarak (1) çiftler arasında problem çıkaran farklılıklar, (2) çiftler arası gerginlik ve bireysel kaygı düzeyi, (3) evlilik doyumu, (4) çiftlerin uyuşma düzeyi ve (5) evliliğin sürmesinde önemli rol oynayan konular üzerinde fikir birliği olmak üzere beş özellikten bahsetmektedir⁸. Sabatelli (1988), evlilik uyumunu eşlerin birbiriyle iletişim kurabilmesi, evliliğe dair önemli konularda uzlaşımın sağlanabilmesi, problemlerin her iki eşi de tatmin edecek şekilde çözümlenebilmesi gibi özellikleri öne çıkararak tanımlamaya çalışmaktadır. Locke ve Williamson (1958, s. 562) ise çalışmalarında eşler arasındaki çatışmaların çözülebildiği, karşılıklı beklentilerin karşılandığı, doyumun elde edildiği ve ortak etkinliklerin

⁸ Görüldüğü üzere bu yaklaşımda evlilik doyumu, evlilik uyumunun bir parçası olarak değerlendirilmiştir.

planlandığı bir durum olarak tarif etmişlerdir. Bu bağlamda geliştirdikleri evlilik uyumu ölçeği *eşlik (companionship)*, *anlaşma (agreement)*, *duygusal yakınlık (affectional intimacy)* ve *aşırı düzeyde mutluluk (euphoria)* olmak üzere dört boyuttan oluşmaktadır. Burgess ve arkadaşlarına (1963) göre ise uyumlu bir evlilik için, karı koca arasında evi geçindirme ve eşinin anne-babasıyla ilgilenme gibi evliliğe dair temel meselelerde uzlaşmanın olması, eşlerin ilgileri, amaçları ve değerleri arasında bir uyumun sağlanması, karşılıklı sevgi gösterme ve güven hissetme, evlilikleri hakkında ya hiç şikâyetlerinin olmaması ya da şikâyetlerin çok az olması gerekir.

Evlilik uyumunu alt başlık olarak değerlendirenler ise bu kavramı, başka bir üst başlığın parçası olarak incelemişlerdir. Mesela Burgess ve arkadaşları (1963) evlilik başarısını ölçmedeki zorluklara dikkat çekerek sekiz kriterli bir yapı ortaya koymuş, evlilik uyumunu da bu kriterlerden biri olarak zikretmişlerdir. Diğer kriterler evliliğin devamlılığı, karı ve kocanın mutluluğu, evlilik doyumu, cinsel uyum, çift bütünleşmesi, uzlaşma ve yoldaşlık etmedir. Sonuç olarak evlilik uyumu, evlilik başarısının bir alt boyutu olarak düşünülmüştür. Bununla birlikte Burgess ve arkadaşları evlilik başarısını ölçmek için tek bir kriter kullanılsaydı, evlilik uyumunun bunlar arasında muhtemelen en doyurucu kavram olacağını da belirtmişlerdir.

Bütün bunların dışında, evlilik uyumu ve doyumu gibi kavramların tanımlama ve ölçmedeki farklılaşmalardan ötürü literatürden kaldırılması gerektiğini savunanlar da mevcuttur (bkz. Donohue & Ryder, 1982; Trost, 1985).

Sonuç itibarıyla, evlilik uyumu ile ilgili olarak şu ortak özelliklerin öne çıktığı görülmektedir:

1. Evlilik uyumu, statik değil dinamik bir süreçtir. O nedenle yapılacak boylamsal çalışmalar, evlilik uyumunu daha doğru bir şekilde ortaya koyacaktır.
2. Evlilik uyumunda, eşlerden birinin kendi hayatına dair öznel değerlendirmelerinden ziyade, eşyle birlikte tecrübe ettiği yaşantılar üzerinden bir değerlendirme yapılmaktadır.
3. Evlilik uyumu; genellikle eşler arası iletişim, ortak etkinlikler, çatışma çözümü, önemli konularda uzlaşma sağlama gibi alt başlıklara ayrılarak ölçülmektedir. Bununla birlikte, nadiren de olsa üst bir kavramın alt başlığı olarak ele alınabilmektedir.

2.6.2. Evlilik Doyumu ve Evlilik Mutluluğu

Evlilik doyumu ve evlilik mutluluğu kavramlarının tanımlarına ve kullanımına bakıldığında, onların aynı olmamakla birlikte birbirine çok yakın anlamlarda kullanıldıkları görülmektedir (White, 2003a, s. 1070). Tezer'e (1996, s. 1) göre evlilik doyumu, bireyin evlilikteki ihtiyaçlarının karşılanma düzeyine dair algısıdır. Hendrick ve Hendrick (1997, s. 57) ise onu, bireyin evlilikteki kişisel mutluluk ve memnuniyetinin öznel bir tecrübesi olarak tanımlamışlardır. Evlilik mutluluğu ise evlilik ilişkisinde tecrübe edilen iyi olma hali veya doyum hissini gösteren ve eşlerden biri tarafından ifade edilen durum (Fincham, 2009, s. 594) olarak değerlendirilmektedir. Her ikisinin de bireysel temelli kavramlar oldukları (Hicks & Platt, 1970), ancak evlilik mutluluğunun daha duygusal, evlilik doyumunun ise daha bilişsel temelli kavramlar oldukları belirtilmektedir (Campbell, Converse & Rodgers, 1976). Bununla birlikte bu iki kavramın birbiriyle ilişkili olduğu ve literatürde birbirlerinin yerine kullanıldıkları görülmektedir. Bu durum, kavramların yakın anlamları sebebiyle ciddi bir hata olarak düşünülmemektedir (White, 2003a, s. 1070). Bireyin, ilişkisinde tecrübe ettiği sıkıntı ve keyif hissi arasındaki fark arttıkça evlilik doyumu ve mutluluğu düşmeye ya da yükselmeye başlamaktadır. Evlilikteki doyum ve mutluluk, bireyi hayatın diğer alanlarında da mutlu olabilmesi ve beklentilerini gerçekleştirebilmesi açısından olumlu yönde etkilemektedir.

Mutluluk, keyifli bir duygusal durumu ifade etmektedir. Bir kişi mutlu ise, normal zamanlara nazaran daha fazla doyum ve zevk hissediyor demektir. Bu mutluluk durumu uzun süreli devam ediyorsa, duygu yoğunluğu azalır ve bireyin yeniden mutlu olabilmesi için bir önceki durumdan daha fazlası gerekebilir. Öte yandan birey bazı olumsuz duygular içinde olsa da, diğer bazı olumlu duygular sebebiyle kendini mutlu hissedebilir. O halde mutluluk-mutsuzluk dengesi, göreceli olarak bireyin değerlendirmesi bağlamında değişebilir (Lively, 1969). Buradan hareketle Lively, bireyin ilişkisi ile kendisini ayrı değerlendirmek gerektiğini öne sürmektedir. Bir kişinin mutlu olması, ilişkisinde de mutlu olacağı anlamına gelmediği gibi, ilişkisinde mutlu olması da bireyin genel anlamda mutlu olacağı anlamına gelmez.

Gergen ve Gergen'e (1995) göre mutlu çiftler iletişim tarzı, hakça iş bölümü ve karar vermede eşitlik ilkeleriyle diğerlerinden ayrılmaktadır. Mutlu çiftler mutsuzlara oranla ortak etkinliklere daha fazla vakit ayırma, daha mizahî bir yaklaşım sergileme, sevgi ifadesi olarak birbirlerine daha sık dokunma, birbirlerini daha az eleştirme,

birbirlerine daha az düşmanca tavır sergileme ve birbirleriyle daha az tartışma gibi hususlarda ön plana çıkmaktadırlar (Taylor, Peplau & Sears, 2007, s. 291-292).

Evlilik doyumu ve mutluluğu gibi kavramların evlilik uyumu kavramından farklı olarak, daha bireysel bir yönünün olduğu, ilişkiye dair öznel değerlendirmeleri içerdiği ifade edilmektedir (Bahr, Chappell & Leigh, 1983, s. 797; Tezer, 1986; Vaughn & Baier, 1999, s. 138). Bu bağlamda bir değerlendirme yapan Bernard (1982), her ailede - biri kadının diğeri erkeğin olmak üzere- iki evliliğin olduğunu dile getirmektedir. Dolayısıyla evlilikte eşler bir araya gelmekle birlikte, onların ayrı ayrı bireyler oldukları ve ilişkiden aldıkları doyumun ve mutluluğun farklılaşabileceği söylenebilir. Nitekim bazı durumlar kadını mutlu ederken veya onun ilişkideki doyumunu artırırken, aynı durumların erkekte benzer sonuçlar doğuracağını iddia etmek doğru olmayacaktır (Lively, 1969). Dolayısıyla doyum ve mutluluğun daha öznel kavramlar olması, bu kavramları eşlerin ikili ilişkileri üzerine genellemeyi problemlile hale getirmektedir.

Evlilik doyumu ve evlilik uyumunu birbirinden ayıran bir diğer husus olarak doyumun statik bir ürün, evlilik uyumunun ise dinamik bir süreç olarak değerlendirilmesi gösterilmektedir. Evlilik doyumunun, evlilik uyumunun sonuçlarından biri olarak ele alınması (Spanier & Cole, 1976, s. 127-128) bu bağlamda değerlendirilmektedir.

Eşlerin her ikisinin mutlu ve doyumlu olması ya da olmaması, ileride çatı kavram olarak ifade edeceğimiz evlilik kalitesi hakkında net bir bilgi vermeyebilir. Eşler ilişkilerinde herhangi bir çatışma veya uyuşmazlık yaşamasalar da doyum ve mutluluk düzeyleri düşük olabilir. Benzer şekilde eşler ilişkilerinde çözemedikleri problemler olsa da doyum ve mutluluk düzeyleri yüksek olabilir⁹. O halde evlilik doyumunun, evlilik kalitesinin tek göstergesi olduğunu söylemek doğru olmamakla birlikte onun hakkında önemli düzeyde bilgi verdiği ve temel sacayaklarından biri olduğu ileri sürülebilir (Karney & Bradbury, 1995b; Bradbury, Fincham & Beach, 2000, s. 965).

Evlilik doyumu, bir evliliğin sona ereceğinin veya devam edeceğinin (evlilik istikrarı) önemli kriterlerinden birisi olarak da karşımıza çıkmaktadır (Hendrick, 2009, s. 133). Hendrick ve arkadaşlarının (1988), flört aşamasında olan çiftler üzerine yaptıkları çalışmada, ilişkide düşük doyum olanların ayrılma ihtimallerinin daha

⁹ Benzer bir ayrımı evlilik kalitesi ve evlilik istikrarı kavramlarında yapan Lewis ve Spanier (1979), bu ayrımı, neden kalitesi yüksek bazı evliliklerin boşanma veya ayrılmayla sonuçlanırken, evlilik kalitesi düşük bazı evliliklerin devam ettiği sorusunu cevaplandırmada kullanmışlardır. Onlar, burada evlilik kalitesini, evli çiftlerin ilişkileri üzerindeki öznel değerlendirmeleri olarak ele almışlardır.

yüksek olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla evlilik doyumunun evlilik istikrarıyla pozitif yönde ilişkili olduğu belirtilebilir. Buna karşın, bu kavramların birbiriyle ilişkili olmakla birlikte, birbirinden farklılaştığı da ifade edilmektedir. Bu bağlamda Lenthall (1977) evlilik doyumu ve evlilik istikrarının farklı anlamlara karşılık geldiğini öne sürmüştür. Ona göre evlilik doyumu, kişinin evlilikten beklentileriyle elde ettiklerini karşılaştırma neticesinde ortaya çıkan durumdur. Evlilik istikrarı ise kişinin mevcut olan en iyi evlilik alternatifleriyle evliliğinden elde ettiklerini karşılaştırmasıdır.

Evlilik doyumu kavramı, sosyal değiş-tokuş, hakkaniyet gibi ödül-bedel ilişkisini temel alan teoriler bağlamında temellendirilmektedir (Vaughn & Baier, 1999, s. 138; Curun, 2006, s. 5). Bu teoriler, bireyin mevcut ilişkisini yeterli buluyorsa ya da diğer ilişkileri bir seçenek olarak görmüyorsa ilişkiden doyum alacağını öne sürmektedir. Rusbult'un (1980; 1983) yatırım modeline göre bir ilişki kârlıysa o ilişkide doyum var demektir. Başka bir ifadeyle ilişkideki ödüller, bedelleri aşıyorsa doyumdan bahsedilmektedir. Doyumun hakkaniyet algısından etkilendiği de belirtilmektedir (Taylor, Peplau & Sears, 2007, s. 291). İlişki her ne kadar birçok ödül sağlasa da ev işlerinin dağılımı vb. gibi hususlarda haksız davranıldığına dair bir inanç varsa bu durum ilişkideki doyum düzeyini etkileyebilmektedir. İş yükünün âdil olarak dağıtıldığı dengeli ilişkilerde doyum, eşlerden birinin daha fedakâr olduğu ilişkilere göre daha yüksek olmaktadır (Sears, Freedman & Peplau, 1985, s. 236). Nitekim evlilik doyumu çalışmalarında, erkeklerin kadınlara oranla evliliklerden daha fazla doyum sağladığına yönelik çalışmalar mevcuttur (Amato vd., 2003, s. 11). Bunun nedeni olarak modern dönemde kadınların hem meslekleriyle hem de ev işleriyle uğraşmayı sürdürmeleri gösterilebilir.

Sonuç olarak evlilik doyumu ve mutluluğu bireyselliğin ön planda olduğu *psikolojik* temelli bir kavram olarak öne çıkarken¹⁰, evlilik uyumu tek tek bireylerden ziyade çiftler arasındaki karşılıklı ilişkinin ön planda olduğu *sosyal psikolojik* temelli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak doyum her ne kadar bireysel olsa da onun ortaya çıkıp çıkmamasında eşler arası ilişkilerin önemli bir rolü bulunmaktadır. Diğer taraftan evlilik doyumunun evlilik istikrarıyla pozitif yönde ilişkili olduğu, bu bağlamda evliliğin sürmesinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Mutluluk ve doyumu

¹⁰ Bireysel temelli evlilik doyumu kavramını başka faktörler ekleyerek değerlendirenler de olmuştur. Örneğin Sokolsky ve Hendrick (1999), evlilik doyumunu etkileyen faktörleri bağlanım ve sevgi gibi *içsel*, kendini açma ve ifade etme gibi *kişiler arası* ve stresin olmayışı gibi *çevresel* olmak üzere üç başlıkta ele almıştır.

kapsamlı bir şekilde ele alabilmek için -evlilik uyumu konusunda olduğu gibi- boylamsal çalışmaların yapılması gerekmektedir.

2.6.3. Evlilik İstikrarı ve Evlilik Bağlanımı

Evlilik istikrarı ve bağlanımı kavramlarının daha çok evliliği sürdürme ya da bitirme eğilimi ekseninde tanımlandığı ve bu bağlamda çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Evlilik istikrarı ve bağlanımı arttıkça evlilik süresi uzamakta, azaldıkça ise boşanma eğilimi artmaktadır. Bui, Peplau ve Hill (1996), ilişkinin sürekli güçlü kalmasında en iyi yordayıcının istikrar ve bağlanım olduğunu tespit etmişlerdir.

Bağlanım, bireyi ilişkide tutma yönünde etkili olan olumlu ve olumsuz güçlerin bütününe denmektedir (Sears, Freedman & Peplau, 1985, s. 236; Taylor, Peplau & Sears, 2007, s. 292). İlişkiyi uzun dönem sürdürme niyet ve isteğini yansıtmakla birlikte partnere güçlü bir duygusal bağı da içerir (Agnew vd., 1998). Rusbult (1983) da bağlanımı, ilişkiyi ilerletme ve sürdürmede merkezî bir güç olarak görmektedir. Ona göre birbirine bağlanan bireyler yakınlık, tavsiye ve destek açısından karşılıklı bir güven duygusu içindedirler ve ihtiyacı olduğunda diğerinin güvenilir, duyarlı ve müsait olduğuna inanırlar. O halde bağlanım, bir insanı ilişkiye bağlayan ve boşanmayı zorlaştıran, dolayısıyla evlilikte istikrarın sağlanmasına yardımcı olan hususlardır. Bu nedenle bağlanım düzeyindeki değişimler, ilişkiyi sürdürme ya da bitirme kararlarını etkileyecektir.

Johnson'a (1973, s. 396) göre üç temel bağlanım tarzı bulunmaktadır. Birey ilişki yaşadığı kişiyi seviyor, onunla birlikte olmaktan zevk alıyor ve geçinmeyi kolay buluyorsa ilişkiyi sürdürme yönünde olumlu olarak güdülenmekte, bu da *bireysel bağlanım* olarak isimlendirilmektedir. İkincisi *ahlâkî bağlanım*dır. Bu bağlanım tarzı evliliği sürdürmenin dinî görev veya toplumsal bir sorumluluk olduğu düşüncesi üzerine kuruludur. Bazı insanlar için evliliğin kutsallığına inanma ve bir eşe yaşam boyu bağlanma duygusu, boşanmaya karşı güçlü bir engel teşkil etmektedir. Ahlâkî bağlanım açısından ele alındığında dinî inançlar, bağlanımı artırabilir. Eğer Tanrı, mutlu ve istikrarlı bir evliliği sürdürmeyi emrediyorsa, birey kişisel tercihlerini bir kenara bırakacak, bağlanımı yerine getirmek için ilişkiye dair problemlerin önemini azaltacaktır (Booth vd., 1995, s. 663). Lambert ve Dollahite (2008), evliliklerinde Tanrıya bağlandıklarını ifade eden eşlerin bu bağlanımlarının, evliliğe bağlanmayı anlamlı görmelerine yardım ettiğini bulmuşlardır. Bu minvalde yapılan bir başka

çalışmada (Johnson, Caughlin & Huston, 1999) dindarlık, ahlâkî bağlanımla ilişkili bulunmuştur. Bowman ve Dollahite'nin (2013, s. 216) Hindistanlı 33 kişi üzerinde yaptıkları çalışmada ise katılımcılar, evlendikleri zaman kendilerini Tanrıya ve eşlerine adadıklarını ifade etmişlerdir ve bu adanmışlıktan sapma söz konusu değildir. Birey için tek seçenek bu adanmışlığı devam ettirmek, zorluklara katlanmak ve mutluluk ile evlilik başarısını sağlamaktır. Bu evliliklerde bireysel ve ahlâkî bağlanımın öne çıktığı görülmektedir. Bahsi geçen bu iki bağlanım tarzı bireyin iç dünyasıyla ilişkilidir ve onun tutum ve değerlerinin bir sonucudur. Üçüncü tarz bağlanım ise *zoraki bağlanımdır*. Bu ilişki biçimi, ayrılmayı birey için zararlı kılan bazı engeller üzerine kuruludur. İlişki dışında çekici seçeneklerin olmayışı ve ilişkiye o ana kadar yapılan yatırımlar (ev, araba, çocuk vb.) bireyi ayrılmaktan alıkoyar. Birey boşanmanın toplumsal, ekonomik ve hukukî sonuçlarından çekinebilir ve kendini mutsuz bir evliliğin içine hapsedilmiş olarak hissedebilir. Dolayısıyla bu bağlanım tarzının bireyin dışındaki etmenlerle ilişkili olduğu görülmektedir. Bu tarz evlilikler *içi boş (empty-shell)* olarak nitelenmektedir (Sears, Freedman & Peplau, 1985, s. 236). İçi boş evliliklerde eşler, birbirlerine karşı çok az sevgi beslerler; ama birlikte kalmaya da devam ederler. Aynı çatı altında; ama ayrı dünyalarda yaşarlar (Amato vd., 2007). Eşleri bir arada tutan sevgi değil, bahsi geçen çekincelerdir. Dışarıdan bakıldığında normal, sağlıklı ve başarılı olan bu evliliklerde ilişkinin istikrarlı olduğu ve çatışmanın çok az yaşandığı düşünülür (Cole, 2013, s. 418). Bu nedenle boşanma beklenmedik bir durum olarak görülebilir. Bu evliliklerde doyum çok düşük olmakla birlikte, sevgi temelli olmasa da bir bağlanımın varlığından söz edilebilir. Buradan hareketle doyum ve bağlanım kavramlarının farklı durumlara karşılık geldiğini söylemek mümkündür. Ayrıca bu tarz evlilikleri sürdürmek, boşanmadan daha zarar verici olacaktır; zira boşanan ve yeniden evlenenlere nazaran bu evlilikleri sürdürenler daha az mutlu olmaktadır.

Stanley ve Markman (1992) ise bağlanımı *bireysel adanma* ve *kısıtlayıcı bağlanma* olarak iki başlıkta ele almaktadır. Bireysel adanma, karşı tarafın doyumunu artırmak adına ilişkinin kalitesini güçlendirme ve sürdürme isteği olarak tanımlanmaktadır. Kısıtlayıcı bağlanma ise bireysel adanmaya bakılmadan, bireyin ilişkiyi sürdürmek adına yapmak zorunda olduğu ve bireyi kısıtlayan bağlanma türüdür.

Bağlanım, eşin idealize edilmesinde etkilidir (Doğan ve Sunal, 2011, s. 70). Bağlanımın vermiş olduğu güçlü duygu, bireyi eşinin kusurlarını görmezden gelmeye, ilişkinin sürmesine yardımcı olacak şekilde kendi davranışlarını değiştirmeye (Rusbult

vd., 1991), eşini affetmeye, problemleri düzeyli bir şekilde tartışarak yapıcı ve uzlaşmacı bir tavra (McCullough, Worthington & Rachal, 1997; Murray & Holmes, 1997) motive edebilir.

Dindarlığın, evlilik istikrarı ve bağlanımıyla ilişkili olduğu yönünde çalışmalar mevcuttur (Larson & Goltz, 1989; Adams & Jones, 1997; Kraft & Neimann, 2009). Adams ve Jones'ın (1997) çalışmasına göre evlilik kurumunu dinî açıdan önemli olarak görmek, evlilikteki bağlanımı artırmaktadır. Larson ve Goltz'un (1989) 179 evli çiftle gerçekleştirdikleri çalışmada kiliseye katılım, evlilik süresi ve aile yaşamından alınan doyum, bağlanımın en büyük yordayıcıları olarak tespit edilmiştir.

Ödül ve bedeli temel alan kuramlar çerçevesinde ele alındığında, ilişkiye yapılan *yatırımların* bağlanımı etkilediği görülmektedir. Zaman, enerji, para, duygusal bağlılık, özveri, paylaşılan tecrübeler vb. eşler açısından ilişkiye yapılan yatırımlar olarak değerlendirildiğinde, eşlerin ilişkiye bağlanım düzeyi artmaktadır. Yapılan yatırımların çokluğu, ilişkiden ayrılmayı da bir o kadar zor hale getirmektedir. Dolayısıyla yatırım arttıkça bağlanım da artmaktadır. Aynı kuram çerçevesinde bağlanımın, *karşılaştırma* ve *alternatifleri karşılaştırma*¹¹ düzeyiyle yakından ilişkili olduğu görülmüştür (Sears, Freedman & Peplau, 1985, s. 236). Daha önce ifade edildiği üzere, evlilik istikrarı ve evlilik doyum kavramları farklı anlamlara gelmektedir. İlişkiden elde edilen doyum için karşılaştırma düzeyi, ilişkideki istikrarı belirlemek içinse alternatifleri karşılaştırma düzeyi kullanılmaktadır. Birey, ilişkiden ne düzeyde doyum aldığını belirlerken karşılaştırma düzeyini esas almakta ve ilişkiden elde ettiği kazançlar karşılaştırma düzeyinin üstünde ise ilişkisini doyumlu olarak nitelendirmektedir. Bununla birlikte ilişkinin doyumlu ya da doyumsuz olması, ilişki istikrarını tek başına yordayan bir etmen değildir. Birey, mevcut ilişkisinden elde ettiği kazançları (karşılaştırma düzeyi), ihtimal dâhilindeki diğer kazançlardan (alternatifleri karşılaştırma düzeyi) yüksek olarak değerlendirirse ilişkiyi sürdürme eğilimi gösterecektir. Örneğin çocuk sahibi olma evlilik doyumunu azaltsa da, ilişkiye dair bir yatırım ve kazanç olarak değerlendirildiğinde çiftlerin evlilik istikrarı ve bağlanımlarını artırabilir. Ancak diğer ilişkideki kazançlar daha yüksek olursa, mevcut ilişkisi doyum verici olsa bile istikrarlı

¹¹ “Karşılaştırma düzeyi”, bireyin mevcut ilişkisinden elde ettiği kazançları değerlendirmesi ve bu değerlendirme sonucunda ilişkisinin doyumlu olup olmadığına karar vermesi anlamına gelirken, “alternatifleri karşılaştırma düzeyi” bireyin mevcut ilişkisindeki kazançlarını, diğer olası ilişkilerinden elde edeceği kazançlarla karşılaştırması sonucunda birlikteliğini sürdürüp sürdürmeme konusunda bir karara varmasıdır.

olmayacak ve birey daha kârlı olan diğer ilişkiyi bu ilişkiye tercih edebilecektir (Büyükşahin, Hasta ve Hovardaoğlu, 2005, s. 26). Benzer şekilde evliliğinde mutlu olan bir birey, evliliğinin kariyerinde yükselmesine engel olduğunu düşünerek ilişkisini sonlandırabilecektir (Canel, 2007a, s. 73).

Sonuç olarak evlilik istikrarı ve evlilik bağlanımı kavramlarının evliliği sürdürme ya da boşanmayı düşünmeme temelinde ele alındığı, çiftler arasındaki birlikteliğin niteliğinden ziyade onun sürdürülebilirliğiyle ilişkili olduğu görülmektedir.

2.6.4. Evlilik Çatışması

Çatışma, bireysel anlamda iki ya da daha fazla güdünün aynı anda etkin olduğu (Cüceloğlu, 2006, s. 282), insan ilişkileri bağlamında ise bireyin fiillerinin bir başka bireyi engellediği durumlar olarak tanımlanabilir. Evliliğin kaçınılmaz sonuçlarından biri de eşler arasındaki anlaşmazlıklardan ötürü ortaya çıkan çatışmalardır. Çünkü evlilikle birlikte farklı iki insanın alışkanlık, tutum ve değerleri bir araya gelmekte, bu faktörlerin etkileşim ve entegrasyon sürecinde de çatışma durumu ortaya çıkmaktadır. İlişki derinleştikçe hem bağlanım hem de ilişkiye yapılan yatırım arttığı için eşler arasındaki çatışma potansiyeli yükselmektedir. Araştırmacılar, evlilikte yaşanan çatışmalara ilgi göstermiş, özellikle çatışmaların nasıl çözüldüğüne yönelik birçok çalışma yapılmıştır.

Çatışmanın başlangıç, orta ve son olmak üzere üç evresinden bahsedilebilir. Başlangıç aşamasında bir tutum, olay ya da davranış üzerine çatışma durumu başlamaktadır. Burada eşler ya çatışmaya odaklanmakta ya da çatışmadan kaçınmaktadırlar. Bu iki durum orta evrede de devam eder. Bu süreçte eşler çatışmadan kaçınmayı sürdürebilir, problemi çözerek uzlaşabilir ya da çatışmayı iyice tırmandırabilirler. Son evrede ise boşanmaya kadar gidebilecek birçok ihtimal söz konusu olabilmektedir. Bu aşamada eşlerden birinin haklı olduğu düşüncesinin baskın gelmesi, her iki tarafın da ödün vermek suretiyle uzlaşmaya gitmesi ya da eşler arasındaki bağların tamamen kopması gibi bir dizi farklı durumla karşılaşılabilir (Peterson, 1983).

Ekonomik anlaşmazlıklar, cinsellik, dinî farklılıklar, ideolojiler, kişilik farklılıkları, çalışma durumu, boş zaman etkinlikleri, ev işlerinin paylaşımı, çocuk, akraba ilişkileri, arkadaş seçimi vb. sebeplerle eşler arasında çatışmalar yaşanabilmektedir. İlişkideki derinlik arttıkça, her bireyin diğerinin tutum ve

davranışlarına dair eleştiri ve denetimi çoğalmaktadır. Bu durumda eşlerden her ikisi de diğerinin baskı ve eleştirileri sonucunda onun taleplerine uymaya veya yaklaşmaya çalışmaktadır. Bu süreçte doğal olarak eşler arasında bir çatışma veya antagonizm doğabilmektedir. Şunu ifade etmek gerekir ki en mükemmel ilişkilerde dahi bazı çatışmaların yaşandığı görülmektedir (Sears, Freedman & Peplau, 1985, s. 237; Canel, 2013, s. 28). Nasıl çözümlendiğine bağlı olarak çatışmalar, bir ilişkiye yardım da edebilir, zarar da verebilir. Özellikle eşler arasındaki iletişim tarzı, kişilik uyumu ve yükleme tarzları gibi hususlar, çatışmanın yarar-zarar dengesinde ibrenin ne tarafta olduğunu belirlemektedir. O halde çatışma, genel itibarıyla olumsuz bir durum olarak algılansa da, insan hayatının doğal bir parçasıdır ve takınılan tavra göre yapıcı ya da yıkıcı olabilir. Dolayısıyla evlilikte çatışmanın kaçınılmaz olması, çiftlerin çatışma esnasındaki tutum ve davranışlarının önemini bir kat daha artırmaktadır.

Bu konu üzerine yapılan çalışmalar genellikle eşlerin çatışmaları nasıl çözdükleri üzerine odaklanmaktadır (Van Buren & Williamson, 1988; Metz, Rosser & Strapko, 1994; Kurdek, 1994; 1995; Gottman vd., 1998; Greeff & De Bruyne, 2000; Mackey, Diemer & O'Brien, 2000). Başarılı ve uyumlu evliliklerde olumlu çatışma çözüme yöntemi ve iletişim tarzları daha sık kullanılmaktadır (Gottman, Markman & Notarius, 1977; Noller & Fitzpatrick, 1990; Christensen & Shenk, 1991; Burleson & Denton, 1997; Meeks, Hendrick & Hendrick, 1998; Greeff & De Bruyne, 2000; Malkoç, 2001; Fincham, 2003; Uğurlu, 2003; Özen, 2006). Eşler arası iletişim tarzı ve problem çözmedeki yetersizlikler ise evlilikte sıkıntılara yol açabilir. Gottman ve Krokoff (1989), çatışma yaşadıkları konularla yüzleşen eşlerin, yüzleşmekten kaçınanlara göre daha yüksek evlilik doyumuna sahip olduğunu öne sürmüşlerdir. Çünkü yaşanan çatışmanın çözülmemesi ya da bunun için bir çaba sarf edilmemesi, eşler arasındaki ilişkiyi olumsuz yönde etkileyecektir. Bununla birlikte çatışma yaşanan konuların yapıcı değil de yıkıcı bir şekilde ele alınması da çatışmanın çözümüne bir katkı sağlamayacak, aksine eşler arasında öfke ve dargınlıkların artmasına yol açacaktır (Noller & Fitzpatrick, 1990; Christensen & Shenk, 1991; Cupach & Canary, 2003, s. 355; Emmers-Sommer, 2003, s. 330; Galvin, 2003, s. 334-335). Vuchinich'e (1987) göre ise konuşma esnasında yaşanan çatışma işlevsel olabilir. Çünkü bu durum boşalmayı sağlayabilir, eşleri daha açık iletişim kurmaya teşvik edebilir ve karar alma gibi birtakım süreçleri kolaylaştıran eşler arasındaki güç hiyerarşisinin oluşmasına vesile olabilir. Ona göre bahsi geçen bu fonksiyonların işlerlik kazanabilmesi için iyi bir çatışma yönetiminde yeterli düzeyde çatışmaya müsaade edilmesi gerekir. Esasen bu

durum çatışmanın, ailedeki etkileşimin neden rutin bir parçası olduğunu da kısmen açıklayabilir. Gottman ve Krokoff (1989) da benzer görüşler öne sürmektedir. Onlara göre eşlerin çatışmaları, anlaşmazlıkları, öfkelerinin dışavurumu gibi karşılıklı etkileşimler, bu yaşananlarla aynı zamanda ölçülen evlilik doyumuyla negatif yönde ilişkili olsa da ilerleyen süreçlerde bu tecrübeler evlilik için işlevsel bir hal alabilir. Dolayısıyla belli düzeyde yaşanan çatışma, eşler arasındaki uyumu güçlendirme potansiyeline sahiptir (Vuchinich, 2003, s. 364). Bununla birlikte çatışmalarda inatçı, savunmacı ve kendini geri çeken bir yaklaşımda bulunmanın faydalı olmayacağı da açıktır. Zira çatışma yaşanan konu bu tarz yaklaşımlarla ele alınırsa ya da bastırma yoluna gidilirse, ileride daha büyük sıkıntıların yaşanmasına ve eşler arasında düşmanca duyguların içten içe artmasına yol açabilir (Straus, 1979).

Çatışma yönetimi üzerine literatürde birçok sınıflandırmanın yapıldığı görülmektedir (Rusbult, Zembrodt & Gunn, 1982; Rusbult & Zembrodt, 1983; Canary & Cupach, 1988; Hojjat, 2000). Rusbult ve Zembrodt'a (1983) göre eşler, çatışma durumunda dört temel yol izlemektedir. İlkinde (*exit*) ilişki sonlandırılmakta, resmî birliktelik söz konusu ise boşanma gerçekleşmektedir. İkincisinde (*voice*) problemler tartışılmakta, uzlaşma aranmakta, bir terapist ya da din adamının yardımına başvurulmakta ve rahatsız olunan şeyleri birbirine söylemek suretiyle her iki tarafın da değişimi sağlanmaktadır. Üçüncüsünde (*loyalty*) bekleyip görme tavrı öne çıkmakta, bu süreçte problemin atlatılacağı düşünülmektedir. Sonuncusunda (*neglect*) ise eş ihmal edilmekte, onunla daha az zaman geçirilmekte, problemleri tartışma reddedilmekte, gerçek problemle ilgili olmayan konularda eşe duygusal ve fiziksel olarak kötü davranılmakta ve hatta bu süreçte yeni romantik ilişkiler geliştirilebilmektedir. Bu dört tepki yapıcılık/yıkıcılık ve aktiflik/pasiflik boyutlarında ele alınmaktadır. Birinci yaklaşım yıkıcı ve aktif, ikinci yaklaşım yapıcı ve aktif, üçüncü yaklaşım yapıcı ve pasif, dördüncü yaklaşım ise yıkıcı ve pasif kategorisinde değerlendirilmektedir. Buna benzer bir yaklaşım Hojjat (2000) tarafından ortaya konmuştur. Hojjat'a göre çatışma yönetimi davranışları *etkinlik (activity)* ve *değer (valence)* olmak üzere iki boyutta gerçekleşmektedir ve bu boyutların eşleşmesinden olumlu/aktif, olumlu/pasif, olumsuz/aktif ve olumsuz/pasif olmak üzere dört yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Olumlu-aktif yaklaşımda eşler çatışmayı çözmede aktiftirler ve daha âdil bir sonuca ulaşmaya çalışırlar. Olumlu-pasif yaklaşımda eşler yine âdil bir sonucu isteseler de çatışma çözme konusunda pasiftirler, bekle ve gör yaklaşımını benimserler. Olumsuz-aktif yaklaşımda eşler aktiftirler; ancak âdil olmayan sonuçlarda ısrar ederler. Olumsuz ve pasif

yaklaşımında ise eşler hem çatışma çözümede pasifler, hem de âdil sonuçları istemezler. Canary ve Cupach (1988) ise *bütünleştirici (integrative)*, *dağıtıcı (distributive)* ve *kaçınmacı (avoidance)* olmak üzere üç tür iletişim stratejisinden bahsetmektedir. Bütünleştirici yaklaşımda anlaşma, paylaşma, güven telkin etme ve iş birliği gibi yapıcı bir tavır ortaya konurken, dağıtıcı yaklaşımda öfkelenme ve eleştirme gibi yıkıcı tavırlar öne çıkmaktadır. Kaçınmacı yaklaşımda ise var olan çatışmayı inkâr etme ve konuyu değiştirme gibi davranışlar tercih edilmektedir. Özetle, çatışma çözüme tarzları üzerine yapılan kategorizasyonların, farklı isimlendirilseler de birbirlerine benzedikleri görülmektedir.

Sonuç olarak evlilikle ilgili kullanılan kavramlar bağlamında çatışma ve uyumu birbirine zıt kavramlar olarak konumlandırmak yerinde olabilir. Buradan hareketle evlilikte çatışma yaşanan ve çözülemeyen konular arttıkça uyum azalacaktır. Diğer taraftan evlilik çatışması kavramının, daha ziyade eşlerin çatışma çözüme ve iletişim becerileri, kişilik tarzları, karar verme süreçleri vb. değişkenlerle birlikte ele alındığı görülmektedir. Çünkü bu değişkenler, evlilikte yaşanan problemlerin çözümü ya da çözümsüzlüğü noktasında önemli bir rol oynamaktadır (Malcoç, 2001; Uğurlu, 2003).

2.6.5. Evliliğin Niteliğini Belirlemede Kullanılan Farklı Kavramların Aynı Anamlara Gelecek Şekilde Kullanılması Problemi

Evliliğin niteliğini ortaya koymak üzere yapılan çalışmaların kavram bolluğu ortaya çıkardığı bir gerçektir (Hicks & Platt, 1970). Bu kavramların uzun yıllardır, sınırları net bir şekilde belirlenmeden yaygın olarak kullanılması ve kullanılmaya devam edilmesi, sınırlarının bulanıklaşmasına, sarmal bir yapıya bürünerek anlam itibarıyla iç içe geçmelerine yol açmış, bu da anlamca diğerlerinden ayrılması çok zor hale gelen kavramların birbirinin yerine kullanılmasını beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla bu kavramlar üzerinde herkesin mutabık olduğu tanımlara ulaşıldığını yahut bu kavramların nasıl ölçüleceği hususunda bir uzlaşmanın var olduğunu söylemek oldukça zor görünmektedir (Spanier & Lewis, 1980, s. 836; Bahr, Chappell & Leigh, 1983, s. 797; Pittman, Price-Bonham & McKenry, 1983, s. 521; Fincham & Bradbury, 1987, s. 797; Sabatelli, 1988, s. 893; Glenn, 1990; Vaughn & Baier, 1999, s. 137). Nitekim bu kavramlardan hareketle ortaya konan ölçekler, hem teorik ve kavramsal hem de metodolojik ve empirik açıdan eleştirilere maruz kalmıştır (Lively, 1969; Donohue & Ryder, 1982; Huston & Robins, 1982; Norton, 1983; Sabatelli, 1984; Trost,

1985; Johnson vd., 1986; Fincham & Bradbury, 1987; Sabatelli, 1988). Bu ölçeklerin, kavram içeriklerini nispeten göz ardı ettikleri görülmekte, kavramlar tam anlamıyla açıklığa kavuşturulmadan geliştirildikleri için de birçok yanlış anlaşılmaya yol açtıkları belirtilmektedir (Vaughn & Baier, 1999). O nedenle evliliğin niteliği incelenirken, kavramların operasyonel tanımlarının iyi yapılması gerekmektedir (Yılmaz, 2001, s. 51). Daha sıkıntılı olan durum ise bir kavrama yüklenen anlamın araştırmacıdan araştırmacıya değişmesidir. Mesela evlilik doyumu kavramından, iki araştırmacı farklı şeyler anlayabilmekte ve farklı tanımlamalara gidebilmektedir. Ayrıca bazı kavramlar yakın anlam içeriklerine sahip olmaları sebebiyle birbirinin yerine kullanılabilir¹². Yurtdışında ve Türkiye’de, bu alanda yapılan çalışmaların birçoğunda söz konusu kavramların içerik itibarıyla benzeştiği ileri sürülmekte ve araştırmacılar bu kavramları birbirlerinin yerine kullanabilmektedir (Lenthall, 1977; Heyman, Sayers & Bellack, 1994; Erbek vd., 2005, s. 40). Bilhassa evlilik uyumu ve evlilik doyumu ölçekleri arasında yüksek düzeyde korelasyonun bulunması, bu tarz bir yorumlamaya yol açmaktadır (Fowers vd., 1994). Mesela evlilik uyumunu ölçen bir araştırmacı, araştırmasının başlığında evlilik doyumu kavramını kullanabilmekte ya da evlilik uyumuna dair bir ölçek kullanmasına rağmen, bundan evlilik doyumu olarak bahsedebilmektedir (Bu çalışmalar için bkz. Dudley & Kosinski, 1990; Hansen, Fallon & Novotny, 1991; Anthony, 1993; Hünler, 2002; Hünler ve Gençöz, 2003; 2005; Basat, 2004; Hughes & Dickson, 2005; Soyer, 2006; Brimhall & Butler, 2007; Çınar, 2008; Koçak, 2008; Kansız ve Arkar, 2011; Sarı, 2012; Fard, Shahabi & Zardkhaneh, 2013; Temel, 2013; Güngör, 2014; Özbeklik (2006), Gündoğan (2007), Civan (2011) ve Kapucı (2014) ise evlilik kalitesi kavramını kullanmıştır). Buna mukabil çok az çalışmada uyum ve doyum kavramlarının farklı olgulara karşılık geldiği belirtilmektedir. Söz konusu çalışmalara göre evlilik doyumunda bireyin öznel algıları, evlilik uyumunda ise evliliğin niteliği ve eşlerin ilişkiyi uyumlu bir şekilde devam ettirebilmeleri ön plana çıkmaktadır (Erbek vd., 2005, s. 40). Dolayısıyla bu iki kavramın birbirinden ayrılması ve sınırlarının belirlenmesi noktasında uyumun sosyal psikoloji, doyumun ise psikoloji temelli kavramlar olduğunu göz önünde bulundurmak, bundan sonra yapılacak tanımların ve bu tanımlar üzerinden geliştirilecek ölçeklerin daha sağlıklı olmasına ve araştırmacılar arasında ortak bir dilin yakalanmasına imkân sağlayacaktır.

¹² Bu durum en çok “evlilik uyumu” ve “evlilik doyumu” kavramları arasında yaşanmaktadır.

Farklı isimler taşıyan bu ölçeklere bakıldığında birbirine çok yakın maddelerin kullanıldığı görülmektedir. Elbette birbirine benzeyen bu kavramları ölçen ölçeklerde benzer maddelerin bulunması doğaldır. Ancak şunu ifade etmek gerekir ki kavramın içeriğini ve diğer kavramlardan ayrıldığı yönleri yansıtan maddelerin ve ifadelerin ölçeğe rengini vermesi elzemdir.

Sonuç olarak evliliğin niteliği ve sürdürülebilirliğine ilişkin ortaya konan kavramların farklı şekillerde tanımlanması ve içeriklerinin netleşmemesi, diğer taraftan bahsi geçen sıkıntılara rağmen bu kavramlar üzerinden ölçekler geliştirilmesi ve geliştirilmeye devam edilmesi, bu alanda çalışma yapan araştırmacılar için literatürdeki kavramların bulanık hale gelmesine ve ölçeklerin gelişigüzel bir şekilde geliştirilip kullanılmasına yol açmıştır. Bu karmaşıklığın giderilmesi için bu kavramları kucaklayan bir çatı kavramın önerilmesi ve bahsi geçen diğer kavramların bu çatı kavramın alt başlıkları olarak değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

2.6.6. Bir Öneri: Çatı Kavram Olarak Evlilik Kalitesi

Evlilik uyumu, evlilik doyumu, evlilik mutluluğu, evlilik istikrarı, evlilik bağlanımı ve evlilik çatışması gibi kavramlar esasen eşler arasındaki ilişkinin niteliğini ve devamlılığını tanımlamaya yönelik çabalarla oluşturulmuştur ki bu kavramlar genel bir başlık altında *evlilik kalitesi (marital quality)* olarak ifade edilmektedir. O halde evlilik kalitesinin çok boyutlu bir yapı arz ettiği ve çatı kavram olarak kullanıldığı söylenebilir. Nitekim Spanier ve Lewis'e (1980) göre yüksek evlilik kalitesi; iyi düzeyde bir uyum, yüksek düzeyde evlilik mutluluğu ve evlilik doyumu, uygun iletişim ve bütünleşme ile ilişkilidir. Sabatelli (1988, s. 894) de evlilik kalitesini, hem evlilik uyumunu hem de evlilik doyumu ve mutluluğunu bünyesinde barındıran bir kavram olarak yorumlamıştır. Johnson ve arkadaşlarının (1986) 1845 evli çift üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada ise, yapılan faktör analizi sonucunda biri evlilik mutluluğu ve evlilik etkileşimi, diğeri evlilikteki anlaşmazlıklar, problemler ve boşanma eğilimi olmak üzere iki boyut ve beş bileşenden oluşan bir evlilik kalitesi ölçeği geliştirilmiştir. Evlilik mutluluğu, bireyin evliliği hakkındaki genel duygularını (genel mutluluk, üç yıl öncesine göre evliliğin durumu vb.) ve daha özel duygularını (fikir birliği, cinsellik vb.) ifade etmekte ve evlilikteki doyum hissini bireysel değerlendirmesi anlamına gelmektedir. Evlilik etkileşimi, eşlerin günlük faaliyetlerde (yemek, alışveriş, ziyaretler, eğlence vb.) ne düzeyde birlikte vakit geçirdiklerini ölçmektedir. Evlilik anlaşmazlığı,

ilişkide yaşanan sözel ve fizikî çatışma düzeyini belirtmektedir. Evlilik problemleri bazı kişisel özelliklerin (çabuk sinirlenme, fazla hassas olma, kıskançlık, savurganlık, içki kullanımı vb.) evlilikte ne düzeyde sıkıntı yarattığıyla ilgilidir. Boşanma eğilimi ise bireyin eşiyle boşanmayı ne sıklıkta düşündüğünü yansıtmaktadır.

Evlilik kalitesi gibi çatı kavram olarak kullanılan bir diğer ifade *evlilik başarısı*dır. Örneğin Burgess ve arkadaşları (1963), evlilik başarısını ölçmede -evlilik uyumunun da aralarında bulunduğu- sekiz boyuttan bahsetmektedir. Diğer yedi boyut evlilikteki istikrar, karı-kocanın mutluluk düzeyleri, evlilikten alınan doyum, cinsel uyum, eşlerin birbirini tamamlaması, fikir birliği ve birbirine eşlik etmedir.

Glenn'e (1990) göre evlilik başarısı, belirli bir zaman aralığında evliliğe ne olduğuyla (evliliği sürdürme, boşanma, ayrı yaşama vb.) ilgilidir¹³. Her iki eş için de doyum içinde ve bozulmadan süren bir evlilik başarılı olarak kabul edilirken, boşanma, ayrılma ya da eşlerden biri ya da her ikisi için doyumsuzluk söz konusu ise o evlilik başarısız olarak görülmektedir. Evlilik başarısını ölçecek yeterli bir çalışma, evliliğin bozulmadan kalmasını, evlilik şayet bozulmamışsa eşler için bu ilişkinin ne kadar doyurucu olduğunu göz önünde bulundurmalıdır. Dolayısıyla bir evliliğin başarılı sayılması için hem devam ediyor olması hem de eşlerin evlilikten karşılıklı olarak doyum alması gerekmektedir. Nitekim Burgess ve arkadaşları (1963), öznel bir değerlendirme içermesi sebebiyle hem evlilik mutluluğu hem de evlilik doyumu kavramlarının tek başına evlilik başarısını ölçemeyeceğini öne sürmektedir. Buna göre eşlerden birinin mutlu olduğu bir evlilikte, bir diğeri olmayabilir. Ayrıca bu durumdan, mutlu olan eşin haberdar olmama olasılığı da mevcuttur. Benzer şekilde eşlerden her ikisi çatışma veya anlaşmazlık yaşamasalar bile evlilikten doyum almıyor olabilirler. Ya da tam tersi evlilikle ilgili birçok sıkıntıları olmasına rağmen evlilik doyumları yüksek olabilir.

Evlilik kalitesi ve evlilik başarısı kavramları çatı kavramlar olarak kullanılmakla birlikte, onların farklı olguları ifade ettiğini öne sürenler de mevcuttur. Glenn'e (1990, s. 821) göre evlilik kalitesi, genellikle eşlerin evliliğe belirli bir andaki bakış açıları ya da o anda hissettiklerinin ve ilişki niteliklerinin bir araya gelmesi olarak tanımlanmaktadır. Evlilik başarısı ise eşlerin doyuma ulaştığı ve birlikteliğin bozulmadan devam ettiği ilişkilere atıf yapmaktadır. Bu tanımlardan hareketle Glenn'e

¹³ Glenn'in (1990) yaptığı evlilik başarısının bu tanımı, evlilik istikrarı ve bağlanımı ile benzerlik göstermektedir.

göre evlilik kalitesi çalışmaları, evlilik başarısının sebeplerinin ve sonuçlarının iç yüzünü anlamada yetersiz kalmaktadır.

Evlilik kalitesi üzerine geliştirilen ölçeklere bakıldığında iki genel kategorinin ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Sabatelli, 1988). Birincisi evlilik üzerine hem objektif hem de sübjektif değerlendirmelerin yer aldığı uyum kalitesini ölçen, ikincisi ise evliliğin yalnızca sübjektif değerlendirmelerini ele alan doyum kalitesini ölçen ölçeklerdir. Benzer bir yaklaşım Glenn'den (1990) gelmiştir. Glenn'e göre bazı araştırmacılar evlilik kalitesini, çiftlerin evlilikleri hakkında bireysel olarak ne hissettikleri meselesi olarak ele almışlar ve evlilik kalitesinin bu göstergelerini evlilik doyumunu ve evlilik mutluluğunun öz bildirimleri olarak kabul etmişlerdir. Diğer bazı araştırmacılar ise evlilik kalitesini, çiftlerin evlilik üzerine bireysel duygu ve düşünceleri olmaktan ziyade ya da buna ek olarak çiftler arasındaki ilişkinin niteliği bağlamında değerlendirmişler ve genel olarak da evlilik uyumu ölçeklerini kullanmışlardır¹⁴. Esasen bu ikilemin, -yukarıda bahsedildiği üzere- evlilik uyumu ve evlilik doyumunu kavramlarının kullanımından kaynaklandığı değerlendirilmesi yapılabilir.

Evlilik uyumu, evlilik doyumunu vb. kavramların birbiriyle ilişkili oldukları, ayrıca bir bütün olarak evlilik kalitesini ve başarısını yordamada önemli değişkenler oldukları açıktır (Dush, Taylor & Kroeger, 2008, s. 211). Ancak yapılan çalışmalarda bu kavramların gelişigüzel kullanılması, bazı çalışmalarda çatı kavram olarak ele alınırken diğer bazılarında alt başlık olarak değerlendirilmesi kavramsal karmaşaya yol açmaktadır. O nedenle evlilik kalitesi ya da evlilik başarısını çatı kavramlar olarak kabul edip bahsi geçen diğer kavramları bu iki kavramın alt başlıkları olarak ele almak yerinde olabilir. Çünkü bu iki kavramın anlam itibarıyla diğer kavramları ihata ettiği görülmektedir. Kaliteli ve başarılı bir evlilikte eşlerin uyumlu olması, bireysel doyumun sağlanması, eşler arasında uygun çatışma çözme tarzlarının kullanılması, eşler arası bağlanımın dayanıklı olması gibi faktörlerin hep birlikte bulunması elzemdir. Tüm bunlardan hareketle, geliştirilen ve geliştirilecek olan ölçeklerde, diğer kavramların evlilik kalitesi ya da başarısının alt ölçekleri olarak ele alınması daha uygun olacaktır¹⁵.

¹⁴ Bu açıdan bakıldığında, kullanacağımız çift uyum ölçeği de ikinci grupta değerlendirilebilir.

¹⁵ Bize göre evlilik başarısı kavramında, eşlerin uyumu, doyumunu vb. faktörler önemli olmakla beraber evliliğin sürmesi ve sürdürülebilirliği daha ön plana çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle evlilik başarısında evlilik istikrarı ve bağlanımı daha fazla göze çarpmaktadır. Ancak, kaliteli bir evlilikte, bahsi geçen bu faktörlerin tamamının belli bir düzeyde olması beklenir. O nedenle çatı kavram olarak, evlilik başarısı kavramına nispetle evlilik kalitesi kavramının daha uygun olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Netice itibarıyla bu kavram karmaşasını ve bu kavramlardan hareketle yapılan çalışmalarda ortaya çıkan dağınıklığı gidermek adına, evlilik kalitesinin, bütün kavramları kuşatan ve bu kavramlardan hareketle oluşturulmuş alt ölçeklerden meydana gelen bir ölçekle ifade edilmesi daha uygun görünmektedir¹⁶. Zira birçok boyuttan meydana gelen evlilik kalitesini evlilik uyumu, evlilik doyumu, evlilik istikrarı ya da evlilik çatışması kavramlarının tek başına ölçmesi mümkün değildir¹⁷ (Clark & Grote, 2003, s. 447-448).

¹⁶ Çalışmamızda kullanacağımız *Çift Uyum Ölçeği*ni geliştiren Spanier (1976, s. 15), her ne kadar ölçeğin isminde uyum kavramını kullanmış olsa da bu ölçeği geliştirmekteki amacının çiftlerin evlilik kalitesini değerlendirmek olduğunu belirtmiştir. Nitekim ölçeğin alt boyutlarına bakıldığında bu durum görülmektedir. Dolayısıyla Çift Uyum Ölçeğinin evlilik kalitesini ölçtüğü ifade edilebilir.

¹⁷ Kapsayıcı bir evlilik kalitesi ölçeğinde eşler arası iletişim ve çatışma çözme tarzları, karar alma süreçleri, kişilik özellikleri ve uyumu, ev içi ve ev dışı rollerin paylaşımı, eşe ve evliliğe dair yüklemeler, sevgi gösterme, cinsel doyum ve uyum, inanç ve ideolojide benzerlik, boşanma eğilimi, anne-babanın evlilik uyumu, yakın akraba ilişkileri, çocuk sahibi olup olmama, çocuğun yetiştirilmesi, ekonomik problemler, birlikte zaman geçirme ve boş zaman etkinlikleri, ortak arkadaşlar ve istenmeyen arkadaşlarla ilişkiler, evlilik öncesi eğitim alma (evlilik okulu vb.), kısıtlayıcı davranışlar, sigara, alkol, uyuşturucu ve kumar gibi kötü alışkanlıklar, aile içi şiddet, hastalık-sakatlık, meslekî doyum gibi değişkenlerin olması elzemdir.

BÖLÜM III

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE EVLİLİK VE AİLE

Birçok toplumsal kurum gibi evlilik ve aile de tarihî bir geçmişe sahiptir. Bu kurumları anlayabilmek için onların tarihi serüvenlerini ve bu süreçte yaşamış oldukları değişim ve gelişimleri ortaya koymak gerekmektedir. Örneğin toplumdaki kadın-erkek rollerine bakıldığında, günümüzdeki ile iki asır öncesi arasında önemli farklılıklar mevcuttur. Geçmişte kadından sadakat, ev işlerini yerine getirme, erkeğin sözünü dinleme gibi kendine verilen geleneksel roller çerçevesinde davranması beklenirken, günümüzde çalışan ve ekonomik özgürlüğe sahip olan kadın sayısının artması, bu geleneksel rollerin daha eşitlikçi bir bağlamda ele alınmasına yol açmıştır. Dolayısıyla yapısal anlamda evlilik ve aileyi şekillendiren dinamikler değişmiştir.

Tarihsel sürece bakıldığında, genel anlamda ailenin muhafazakâr bir kurum olduğu görülmektedir (Ortaylı, 2004, s. 2). Aile, ortaya çıktığı toplum ve kültürün kodlarını bünyesinde taşımakta ve gelecek nesillere de aktarmaktadır. Diğer taraftan, tarih boyunca toplumlar için hayatî önemi olduğu kabul edilen, kültürün taşınmasında önemli rol oynayan ve toplumun yapıtaşını oluşturan ailenin, günümüzde üzerinde tartışılan bir konu haline geldiği, bu durumun ortaya çıkmasında ise özellikle yakın tarihte yaşanan değişimlerin etkili olduğu görülmektedir. Evde kalıp çocuk bakmak yerine kariyer odaklı düşünerek iş hayatına atılmayı tercih eden kadınlar, nikâhsız birlikte yaşama tercihleri, aynı cinsiyetten evliliklerin kabul görmeye başlaması, artan boşanma oranı vb. durumlar, -özellikle Kuzey Amerika ve Avrupa’da- ailenin fonksiyonlarının ve hızlı toplumsal değişim sürecinde ayakta kalabilirliğinin sorgulanmaya başlamasına neden olmuştur (Haviland, 2002, s. 290; Haviland vd., 2008, s. 463; Popenoe, 1993, s. 527). Ancak şunu belirtmek gerekir ki son yüzyılda gerçekleşen büyük yapısal değişiklikler ailenin hem kendisini hem de muhafazakâr yapısını tehdit ediyor görünse de, aile kurumu farklı görüntülerle de olsa varlığını korumaya devam etmektedir.

Türkdoğan’a (1992, s. 29) göre Türk aile yapısının şekillenmesi İslâmiyet öncesi, İslâmiyet sonrası ve Batı’yla etkileşim olmak üzere üç döneme ayrılabilir. Buradan hareketle bu başlık altında, öncelikle evlilik ve ailenin geçmişten günümüze Türk-İslâm dünyasındaki serencamı ele alınacak; ardından özellikle Batı’da modern dönemle

birlikte evlilik ve aile yaşantısında derin kırılmalara yol açan küresel değişimlere yer verilecektir.

3.1. Türk-İslâm Geleneğinde Evlilik ve Aile

Evlilik ve aile kurumlarının Türk-İslâm geleneği içindeki evrimini anlamak için İslâm öncesi ve sonrası tecrübelerine bakmak gerekir. Bu bölümde evlilik ve aile kurumunun İslâm öncesi Türk toplumlarında, İslâm'ın geldiği dönemde, -Osmanlı Devleti özelinde- İslâm sonrası süreçte ve modern dönemde ne anlama geldiği, bütün bu zaman içinde kavramların ne gibi değişimler geçirdikleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

3.1.1. İslâm Öncesi Türklerde Evlilik ve Aile

Eski Türk ailesi, baba egemenliğine dayalı, soyun babadan devam ettiği bir özellik sergilemekle birlikte babanın sınırsız haklara sahip olmadığı, aile fertlerine yardım etmek ve onları korumak gibi bazı sorumluluklarının bulunduğu bir yapıdır. Türk ailesi içinde kadının da birtakım haklarının ve görevlerinin varlığından bahsedilmekte, bu yönüyle eski Türk ailesi diğer patriarkal aile tiplerinden ayrı değerlendirilmektedir¹⁸ (Türkdoğan, 1992, s. 40; Onay, 2012, s. 348). İslâm öncesi Türk toplumlarında kadının yüksek bir konumunun olduğu (Roux, 1989, s. 226; Akkutay, 1991, s. 57; Öztürk, 1991, s. 15; Seyidoğlu, 1992, s. 572) ve göçebeliliğin doğal bir sonucu olarak daha fazla özgürlüğe sahip olduğu ifade edilmektedir (Eyce, 2000, s. 233; Karaca, 2002, s. 314; Göka, 2006, s. 158; Roux, 2013, s. 47). Kadınların yüzlerini gizlemedikleri (Doğramacı, 1997, s. 4) ve hareme kapatılmadıkları da belirtilmektedir. Roux'a (2013, s. 138-139) göre kadınlar, özel görevler üstlendikleri zaman erkeklerin yapabildikleri her işi yapabilmekteydi. Ata binme, avlanma, dövüşme, savaşa katılma ve Şaman ayinleri düzenleme gibi özelliklere sahiplerdi (bkz. Selçuk, 2014). Ayrıca onların siyasî erk içinde etkili oldukları (Türkdoğan, 1992, s. 35, 42), önemli görevler üstlendikleri dönemler de olmuştur (bkz. Kafesoğlu, 2000, s. 270). Buradan hareketle Roux (2013, s. 139), kadının erkekle eşit haklara sahip olduğunu, cinsiyet ayrımının gözetilmediğini öne sürmektedir. Bununla birlikte kadınların ele geçirilmesi, elde

¹⁸ Bu nedenle Türk ailesi için "pederşahi aile" yerine "pederî aile" kavramı kullanılmaktadır (bkz. Öztürk, 1991, s. 15; Güler, 1992, s. 70; Celkan, 1992, s. 254). Ziya Gökalp'e göre Şamanizm'de yer alan kadının üstünlüğü, Türklerin kadın ve erkek telakkileri arasında bir uçurumun ortaya çıkmasını önlemiştir (akt. Celkan, 1991b, s. 61).

edilmesi gereken bir av olarak görüldüğünü de eklemektedir. İslâmiyet öncesi Türklerin sosyal hayatına dair bilgiler içeren destan ve masallara bakıldığında, kadının eş ve annelik rollerinin çok belirgin olduğu, kadınların günlük hayatın içinde yer aldığı ve özellikle idareci eşlerinin yönetimde söz hakkına sahip olduğu ifade edilmektedir (Düvarcı, 1991, s. 393-394; Gültepe, 2008, s. 153, 181). Kadının, gerektiğinde eşinin yanında ona destek olduğu belirtilmekte, çoğu zaman erkeğe denk, kimi zaman erkekten de üstün bir kişilik olarak tasvir edildiği bildirilmektedir. Bu bağlamda Türk destan ve masallarındaki kadın prototipinin diğer destanlardan farklılaştığı öne sürülmektedir. Donuk (1980, s. 166) ise eski Türklerde kadınların sosyal hayatın içinde erkeklerle birlikte yer aldığını ve birçok sportif faaliyete katıldığını vurgulamaktadır. Ayrıca kadınların eş seçme konusunda özgür bırakıldığı (Roux, 2013, s. 251) ve genellikle tek kadınla evliliğin yaygın olduğu (Donuk, 1980, s. 162-163; Akkutay, 1991, s. 57; Celkan, 1991b, s. 61; Erdem, 1991, s. 347; Türkdoğan, 1992, s. 39-40; Güler, 1992, s. 71-72; Kafesoğlu, 2000, s. 228) nakledilmektedir. Ortaylı (1980, s. 34) da İslâm öncesi Türk devletlerinde başlık ve çok eşlilik gibi uygulamaların yer almadığını belirtmektedir.

İslâm öncesi Türklerde ailenin, çekirdek ailenin mi yoksa geniş ailenin mi özelliklerini taşıdığı tartışmalı bir husustur. Bu konuda, göçebe bir yaşam tarzını benimseyen Türkler için karmaşık bir sosyal yapıya sahip olmadıklarını söylemek pek yanlış olmayacaktır. Sosyal yapıya bakıldığında toplumun temelini ailenin oluşturduğu görülmekle birlikte, ailenin konumu ve yapısı üzerine yapılan spekülâtif yorumlar ve araştırmaların yeterli düzeyde olmaması bu konunun vuzuha kavuşmamasına neden olmuştur. Bununla birlikte ailenin daha geniş sayılabilecek soy, sop gibi sosyal; boy, uz gibi siyasal yapıların içinde kendine yer bulması, bu konuda çalışma yapan araştırmacılardan bazılarının Türklerdeki aileyi çekirdek aile, diğer bazılarının ise geniş aile olarak kabul etmesine yol açmıştır¹⁹ (Canatan, 2011e, s. 100).

Sonuç olarak İslâm öncesi Türk toplumlarındaki evlilik ve aile algılarına bakıldığında tek eşliliğin ailenin temel karakteristiklerinden biri olduğu, kadınların sosyal hayatın içinde yer aldıkları, evlenecekleri kişiyi seçme noktasında söz hakkına sahip oldukları ve kimi zamanlarda yönetimde buldukları görülmektedir. Bu unsurlar, kadının nispeten daha eşit haklara sahip olduğunu gösterir niteliktedir.

¹⁹ Benzer bir tartışma, Türklerde endogamik ve egzogamik evliliklerden hangisinin yaygın olduğuyla ilgilidir (bkz. Türkdoğan, 1992, s. 46-47).

3.1.2. İslâm'ın İlk Dönemlerinde Evlilik ve Aile

Cahiliye devri Araplarında ailenin, kabileden bağımsız, müstakil bir varlığının olduğunu söylemek zor görünmektedir. Çünkü bu kültürde bir aileden ziyade bir kabilenin üyesi olmak önem taşımaktadır (Aydın, 1989, s. 198). İslâm'ın ortaya çıktığı ve kabile anlayışının hâkim olduğu bu coğrafyaya bakıldığında ataerkil bir sistemin geçerli olduğu ve kadının genellikle ikincil bir konumda yer aldığı göze çarpmaktadır. Erkeğin savaşçı özelliği, kabilenin güçlü olmasında etkili olduğu için onu kadının önüne geçirmektedir. Ayrıca kız çocuğuna sahip olmanın utanılacak bir durum olarak görülmesi, hatta bazı kabilelerin kız çocuklarını diri diri toprağa gömmesi, kadının nikâh akdinin tarafı olarak değil de konusu olarak kabul edilmesi (bkz. Aydın, 1989, s. 198) gibi örnekler, kadına bakış hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Cahiliye devrinde çok eşliliğin yaygın olarak görüldüğü ifade edilmektedir. Evlilik genellikle kabileden bir kadınla olmakta, yabancı bir kadınla evlilik hoş karşılanmamaktadır. Dolayısıyla evlilikler, çoğunlukla endogamik tarzda gerçekleşmiştir. Ayrıca İslâm'la beraber yasaklanan nikâhsız yaşama, süreli nikâh, iki kız kardeşle aynı anda evli bulunma, eşleri karşılıklı değiştirme, asil bir çocuk sahibi olmak için eşi asil bir erkeğe sunma, üvey anneyle evlenme gibi farklı ilişkilerin varlığı da söz konusudur (bkz. Erdem, 1991, s. 350; Öztürk, 2012, s.30-44; Safa, 2015, s. 41-46).

İslâm'ın gelişiyle birlikte evlilik ve aile hukukuna dair birçok değişimin yaşandığı görülmektedir. Ancak diğer taraftan İslâm'ın, toplumdaki yerleşik ataerkil geleneğin içinde kendisine yer bulan kabullere ufak dokunuşlar yapmakla birlikte çok fazla müdahale etmediği de öne sürülmektedir. Erkeklerle çok eşlilik ruhsatının verilmesi, kadına boşanma hakkının verilmediğinin öne sürülmesi, mirastan kız çocuğunun bir, erkek çocuğunun iki pay alması, iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk olması, erkeğin Ehl-i Kitaptan biriyle evlenmesine izin verilirken kadına bu hakkın tanınmaması, ailenin reisi olarak erkeğin tayin edilmesi vb. konular bu açıdan değerlendirilmekte, bu yaklaşım günümüz düşüncesindeki birtakım yaklaşımlar tarafından da eleştiri konusu yapılmaktadır. İlk bakışta ataerkil yapının devamı gibi görünen ve eşitsizlik hissi yaratan İslâm'ın getirdiği bu uygulamaların bir kısmına Cahiliye devrinin kadına yaklaşımı dikkate alınarak bakıldığında, esas itibarıyla ataerkil yapıda nispeten bir güç kaybı yaşandığından ve kadın haklarına yönelik bir iyileştirmenin varlığından söz edilebilir (Berktaş, 2000, s. 111). Dolayısıyla İslâm'ın

gelişle beraber kültürdeki erkek egemen yapı genel itibarıyla devam etse de kadının menfaatine yönelik birtakım düzenlemelerin yapıldığı öne sürülebilir. Ancak Hz. Peygamberin vefatından sonraki süreçte, kültürdeki ataerkil kodların kadın algısını yeniden düzenlediği görülmektedir. İslâm'ın başlangıçta kadına yönelik takındığı görece yumuşak tavır, sonraki dönemde daha katı bir hal almış, İslâm, birtakım olumsuzluklarını düzeltmeye çalıştığı ataerkil yapının etkisinde kalmıştır. Yasdıman (2005, s. 88) da İslâm'ın ilk dönemlerinde kadının menfaatine gelişmeler yaşanırken, sonraki dönemlerde hızlı bir geriye gidişin olduğu tespitini yapmaktadır. Ona göre peygambere atfen yapılan rivayetler ve bunların üzerine yapılan yorumlardan mütevellit ortaya çıkan söylem, tavır ve tutumlar sebebiyle, Hz. Peygamber döneminde mescide gidebilen, sosyal etkinliklere katılabilen, kısaca kamusal alanda yaşama şansı bulan kadınlar, sonraki süreçte sosyal hayattan izole bir yaşam sürmeye zorlanmışlardır. Sonuç olarak İslâm'ın ortaya çıktığı ve sonrasında yayıldığı coğrafyalarda, kadına toplumsal yaşamda nasıl bir yer verildiği ve bu bağlamda kadınla ilgili âyet ve hadislerin nasıl yorumlandığı konusu, toplumsal düşüncenin şekillenmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur.

Tüm bunlarla birlikte, değişen kadın algısı sebebiyle tarihsel süreç içerisinde Müslüman kadınların evliliklerinde mutsuz olduklarını ve doyuma ulaşamadıklarını söylemek de doğru olmayacaktır. Yapıcı (2013, s. 42), günümüzde özellikle modernist seküler paradigmadan beslenen bilim anlayışının, kendi penceresinden hareketle tarihsel süreçte kadının ezildiğini söyleyerek anakronizme düşebildiğini ifade etmektedir. Bu görüşün aksine kendi tarihsel bağlamında dinlerin, kadınlara annelik, ev işleri vb. rolleri vermek suretiyle toplumsal bir rol ve kimlik verdiği de öne sürülmektedir (Toker, 2008, s. 6). Dolayısıyla, o dönem kadınlarının yaşamdan elde ettikleri mutluluk ve doyum düzeylerine dair net bir bilginin elimizde olmaması, yapılacak yorumların spekülâtif ve dayanaksız olmasına yol açacaktır.

Sonuç olarak İslâm'ın temel prensiplerine aykırı bazı uygulamaların yasaklandığı ya da sınırlandırıldığı, bununla birlikte Cahiliye dönemi aile hukukunun genel itibarıyla İslâm'ın geldiği dönemde ve sonrasında devam ettiği görülmektedir. Bu bağlamda İslâm'ın, geldiği dönem içinde ataerkil yapıyı devam ettirmekle birlikte onu büyük ölçüde yumuşattığı, ancak sonrasında bu yapının yeniden güç kazandığı iddia edilebilir. Bu durum, evlilik ve aile yaşantısının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

3.1.3. İslâm Sonrası Türklerde Evlilik ve Aile

İslâm öncesinde Şamanizm, Maniheizm gibi dinlerin etkisinde olan Türklerin, din, Tanrı algısı ve töreleriyle benzeşen İslâm dinine özellikle 9. yüzyıldan itibaren gruplar halinde girmeye başlamasının, onları bu dinle birlikte gelen Arap kültürünün etkisine açık hale getirdiği ileri sürülebilir (Türkdoğan, 1992, s. 49). Bunun yansımalarını özellikle kadın ve aile algısındaki yaşanan değişimlerde görmek mümkündür.

İslâm sonrası Türkleri Osmanlı Devleti özelinde (daha özede Anadolu'daki büyük şehirlerde) genel hatlarıyla ele almak, çalışmamızın sınırları açısından faydalı olacaktır. Zira bu süreci, hem uzun soluklu olması hem de kültürel çeşitliliği sebebiyle en iyi yansıtacak olan dönem Osmanlı tarihidir.

Aile türü açısından incelendiğinde, Osmanlı ailesi genel itibarıyla mahalle ve köyde yaşamakta, ailenin mahalle veya köy topluluğu ile etnik, dinî ve hukukî bir bağı bulunmaktadır. Bu fizikî ortamda üç kuşak bir arada yaşamakta ve hane olarak ifade edilmektedir (Ortaylı, 1991, s. 74; 2004, s. 2-3). Ailenin üretimi, yıllık tüketim stoklarının hazırlanması, iş bölümü ve ailenin güvenliğinin sağlanması gibi durumlar üç kuşağın bir arada yaşamasını gerektirmektedir. Dolayısıyla çekirdek aile tipi, hayatın idamesine uygun bir yapıya sahip değildir. Ailenin temel üretim birimi olduğu bütün geleneksel toplumlardaki gibi Osmanlı'da da geniş aile tipi görülmektedir²⁰ (Ortaylı, 2004, s. 61).

Osmanlı'da çok eşliliğin yaygın olduğu şeklinde bir düşünce mevcuttur (bkz. Erten, 2001, s. 15). Burada Osmanlı saray ailesi ile reâyânın hayatını birbirinden ayrı tutmak gerekmektedir. Padişahların çok eşli olması, genellikle yabancı kadınlarla evlenmesi bu bağlamda değerlendirilebilir. Ayrıca yönetici sınıfta çok eşlilik yaygın bir durum olarak görülürken reâyâ içerisinde buna çok nadir rastlandığı belirtilmektedir (Doğan, 2001, s. 54; Erten, 2001, s. 180; Ortaylı, 2004, s. 58; Zilfi, 2009, s. 266; Karadoğan, 2012, s. 224; Aydın, 2017, s. 80-82). Halk içerisinde çok eşliliğe başvurulmasının temel sebebi olarak ise çocuk sahibi olamamak gösterilmektedir (Demirel, Gürbüz ve Tuş, 1992, s. 1105-106; Düzbakar, 2008, s. 91). Tespit edilen bir diğer husus, çok eşliliğin köylere nazaran şehirlerde daha fazla olduğu yönündedir. Ortaylı'nın (1980) 16. yy. Ankara, Konya, Kayseri ve Çankırı'sına ait şer'iyeye sicilleri üzerine yaptığı araştırmada çok eşliliğin nadir rastlanan bir durum olduğu ortaya

²⁰ Osmanlı ailesinin çekirdek aile yapısına sahip olduğuna dair görüşler için bkz. (Erten, 2001; Aydın, 2017, s. 95)

konmuştur²¹. Benzer şekilde boşanmaların ve farklı dine mensup kişilerin evliliğinin de çok sık rastlanan olgular olmadığına vurgu yapılmaktadır (Ortaylı, 1991, s. 74; Ortaylı, 2004, s. 62, 74; Aydın, 2017, s. 79-80). Dolayısıyla Osmanlı toplumunda çok eşliliğin, genel kanının aksine sanıldığı kadar yaygın olmadığı, dinler arası evlilik ve boşanma oranlarının da düşük olduğu anlaşılmaktadır.

Mahkeme sicilleri üzerinden yapılan çalışmalarda kadınların birtakım haklarının bulunduğu ve bu hakları kullandıkları vurgulanmaktadır (Ortaylı, 2004, s. 25; Göçek ve Baer, 2009, s. 51; Zilfi, 2009, s. 266). Kadınların mahkemeye çıktıkları, birçok konuda mahkemeye başvurdıkları, mülkiyet haklarının bulunduğu, değerli mallara sahip olabildikleri belirtilmektedir (bkz. Gerber, 1998, s. 329-343; Özdemir, 1989, s. 104-105; Erten, 2001, s. 178-179; Aydın, 2017, s. 98-103). Bununla birlikte mahkemede kullanılan dilin erkekleri daha ayrıcalıklı olarak gösterdiği söylenmektedir. Şiddet açısından bakıldığında kadınların kocaları tarafından dövülmeleri mahkemeler tarafından hoş karşılanmamıştır (Erten, 2001, s. 71-72). Mahkemelerin kocadan olayın tekrar gerçekleşmeyeceğine dair söz aldığı, bu eylem süreklilik kazanmışsa boşanmaya müsaade ettiği görülmektedir (Ortaylı, 2004, s. 104). Osmanlı'da evlilik ve aile hukukunun İslâm'a, daha özelde Hanefî mezhebi içtihatlarına göre düzenlendiği öne sürülmekle birlikte, mahkemelerde verilen hükümlerin her zaman İslâm hukukuyla bağdaşmadığı, geleneksel bazı kabullerin de devreye girdiği görülmektedir (Ortaylı, 1980, s. 34; Aydın, 2017, s. 26). Ortaylı (1992), yapılan çalışmaların genellikle belli başlı büyük şehirlerdeki şer'iyye sicilleri üzerinden gerçekleştirilmesi sebebiyle böyle bir sonucun ortaya çıktığını belirtmektedir. Nitekim başlık geleneğinin o dönemin mevcut şer'i hükümlerine aykırı olmasına rağmen devam ettirilmesi, zina konusunda klasik hükümlerin sertliğine uyulmayarak daha esnek davranılması ve bazı nikâh hükümlerine ters gelen kararların alınması geleneğin etkisini gösterir niteliktedir (Ortaylı, 2004, s. 58).

Peirce'ye (2009, s. 173) göre Osmanlı'da kadın kimliğindeki dönüm noktası evlilikle başlamaktadır. Toplumda kadın, evli olduğunu ya da daha önce evlenmiş olduğunu gösteren bazı terimlerle ifade ediliyordu. Evlilik aynı zamanda erişkinliğe de adım atmak demektir. Evlenmeyen genç bir kadın, erişkin kimliği veren bir rolden

²¹ Bu veriyi destekleyen diğer bazı çalışmalar için bkz. Barkan, 1966, s. 14; Özdemir, 1989, s. 118; Özdemir, 1990, s. 1015; Demirel, 1990, s. 950-951; Demirel, Gürbüz ve Tuş, 1992, s. 102-103; Gerber, 1998, s. 329; Erdönmez, 2004, s. 168; Çakır, 2010, s. 7-9; Duben & Behar, 2014, s. 162-163.

yoksun kalıyor, evlenmeyen genç erkekler ise toplum dışında bırakılma problemiyle karşılaşılıyordu.

Osmanlı toplumunda kadınlar ve erkeklerin bir arada bulunmasını ve diyaloga girmesini sağlayan şartlar mevcut değildi. Dolayısıyla iki cins açısından düşünöldüğünde onların birlikte oldukları bir mekân ve zaman dilimi yoktu. Eğlence vb. etkinlikler kadın ve erkekler için ayrı tertip ediliyordu (Ortaylı, 2004, s. 99). 15. yüzyıldan itibaren sarayın haremlik ve selamlık olarak bölünmesi, vezir ve beylerin de bu uygulamaya dâhil olması ve bu değışimin nispeten halka yansması, kamusal alanda kadın-erkek ayrılığının ortaya çıkmasında etkili olmuştur²² (Doğramacı, 1997, s. 6). Bu ayrılık, kırsal kesimlerden ziyade şehirlerde daha çok hissedilmiştir (Kırkpınar, 2001, s. 82-83).

Göröldüğü üzere çok eşlilik, boşanma, dinler arası evlilik vb. durumların gerçekleşme sıklığı fazla değışmemiştir. İslâm öncesi Türklerde çok eşliliğın sık rastlanan bir durum olmadığı göz önüne alındığında, Türklerin İslâm sonrası dönemde de bu kültürel kabulü devam ettirdiğı düşünölebilir. Bu bağlamda İslâmiyet öncesi Türk ailesine ait birtakım özelliklerin İslâmiyet sonrasında da devam ettiği, Türk töre ve gelenekleriyle İslâmî normların bir sentez oluşturarak aile dokusunu ve kimliğini koruduğı görölmektedir (Türkdoğan, 1992, s. 59). Diğer taraftan genel anlamda kadının kamusal alandan uzaklaştığı ve ev merkezli bir yaşantı sürdüğü, toplumsal cinsiyet rollerinin daha keskin bir hale geldiğı ileri sürölebilir²³. Bu durumun, Osmanlı dönemindeki evlilik ve aile yaşantısını olumlu veya olumsuz yönde etkilediğini söylemek eldeki verilerden hareketle mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte Zilfi (2009, s. 265), incelediğı çalışmalarda İslâm coğrafyasında 19. yüzyıl öncesine kadar ailenin güçlü ve istikrarlı, toplumsal cinsiyet rolleri belirgin, toplumun geleneksel açıdan mutlu olduğı bir tablo çizildiğini ifade etmektedir.

²² Şunu ifade etmek gerekir ki kadın ve erkeğın mekânsal olarak ayrılması, kadının hareme kapatılması, tümüyle dış dünyadan soyutlanması demek değildir. Kadınlar o dönemde toplumsal hayatın içinde nispeten yer almakla birlikte erkeklerle aynı mekânı paylaşmamaktadırlar (Doğın, 1992, s. 188; Baykara, 1992, s. 201). Özellikle Tanzimat'la birlikte kadın ve erkeğın birlikte buldukları yerlerin sayısı artmaya başlamıştır (bkz. Doğın, 1992, s. 191-192).

²³ Osmanlı döneminde kadının toplumsal hayattaki konumu ve haklarına dair bazı tarihî vesikalar için bkz. Türkdoğan, 1992, s. 54-58.

3.1.4. Modern Dönemde Türklerde Evlilik ve Aile

Evlilik ve aile algısındaki köklü değişimin, zihinsel paradigmanın önemli değişikliklere uğradığı Tanzimat Fermanı'na (1839) kadar götürülmesi mümkündür²⁴. Siyasî alandaki başarısızlıklardan ötürü 18. yüzyıl sonunda ortaya çıkan yeni arayışlar Batı'ya yönelişi beraberinde getirmiş, bu yöneliş sosyokültürel alanı ziyadesiyle etkilemiştir (Kurt, 2013, s. 14). Tanzimat döneminde ailenin ekonomik ve kültürel yapısını sağlamlaştırma, çocuk ve kadınların hukukunu koruma çabası içine girilmiş ve buna yönelik tedbirler alınmaya çalışılmıştır²⁵ (Ortaylı, 2004, s. 117). Kadınların kendi hür iradeleriyle evlenebilmelerine yönelik ferman, ayrıca kıyılan nikâhların düzenli olarak kayıt altına alınmaya başlanması bu bağlamda değerlendirilebilir (Ortaylı, 2004, s. 127). Ayrıca kadınların eğitime ve iş hayatına katılmasına yönelik atılan adımların toplumsal bir dönüşümü başlattığı görülmektedir²⁶ (Kurnaz, 1991, s. 95-103; Doğan, 1992, s. 189-190). Eğitim ve iş imkânları, kadınların kamusal hayata girişini kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla Tanzimat öncesinde yer alan, kadın ve erkeğin mekân itibarıyla ayrıştığı yaşam tarzına muhalif uygulamalar ortaya çıkmıştır. Öte yandan bu dönemde aileye dair hukukî düzenlemelerin yeterli düzeyde olmadığı ifade edilmektedir. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başına gelindiğinde (Meşrutiyet) modern aileye duyulan ilgi artmakla birlikte²⁷ yapılan yeniliklerin yeterliliği ve toplumun

²⁴ Değişimin, bu dönemde kaleme alınan edebî eserlere de yansıdığı görülmektedir (bkz. Esen, 1991; 1992; Kurnaz, 1991, s. 34-39; Töre, 1992, s. 678-690). Örneğin romanlarda evlilik kararını aile büyüklerinin vermesi, eşler arası ilişkiler, sadakatsizlik, çok eşlilik, cariyelik, kadının boşanmasındaki zorluklar ve kadına bakış gibi konular işlenmiştir (bkz. Esen, 1992, s. 660-661). Şunu ifade etmek gerekir ki bu dönemde kaleme alınan romanların, değişimin ilk olarak başladığı ve genellikle üst sınıfta yer alan İstanbul ailesini ele aldığı görülmektedir. Kırsal kesimde yaşayan aileler, hem yapı olarak hem de geçirdikleri değişim süreci açısından büyük şehir ailesinden ayrılmaktadır.

²⁵ Işın'a (1992, s. 219) göre Tanzimat ailesi, gelenek ile modern dünya arasında kimliğini arayan ve denge kurmaya çalışan bir geçiş kurumudur. Ancak bu denge 19. yüzyılın ekonomik ve kültürel şartları sebebiyle hiçbir zaman sağlıklı bir şekilde kurulamamış, bu nedenle Tanzimat ailesi hem gelenekçi hem de modernleşme yanlısı kişilerce eleştirilmiştir. Aydın (2017, s. 166-175) bunları *Baticılar, Türkçüler ve İslâmcılar* başlıkları altında ele almıştır. Bu sancılı durumun günümüzde de sürdüğünü söylemek mümkündür.

²⁶ Bu dönemde toplumsal yaşamda gerçekleştirilmek istenen değişimin kadın üzerinden kurgulandığı ifade edilmektedir (bkz. Çakır, 1992a, s. 238-239).

²⁷ Bu dönemde görücü usulü evlilik, çok eşlilik, evlilik içi roller, kadına boşanma hakkı verilmesi gibi konular ciddi biçimde tartışılmaya başlanmıştır (bkz. Çakır, 1992a, s. 239-251). Örneğin Şemseddin Sami'nin 1879 tarihli "Kadınlar" adlı eserinde kadının eğitimi, çalışma hayatına katılımı, kadın hakları,

değişime karşı tavrı ve hazır olma durumu da süreci etkilemiştir²⁸. Tüm bunlarla birlikte kadınların bu dönemde elde ettikleri kazanımların Cumhuriyet dönemi ve sonrası için bir dayanak teşkil ettiği belirtilmektedir (Kurnaz, 1991, s. 77; Yılmaz, 2010, s. 213).

Değişim Tanzimat'a kadar götürülse de esaslı değişikliklerin Cumhuriyetle beraber meydana geldiğini söylemek daha yerinde olacaktır. Kurulan yeni devletin temel politikası olan modernleşme sürecinde Türk ailesi önemli bir figür olarak düşünülmüş, dolayısıyla medenî hukukla birçok değişikliğe gidilmiştir. Özellikle Cumhuriyetle birlikte geleneksel şer'i hukuktan medenî hukuka geçişte evlilik anlaşmasının şartları, erkeğe birden fazla evlenme izni, evlilikte mal rejimi, aile reisliği ve boşama yetkisi gibi konulardaki değişim ve yaklaşık bir asırdır süregelen uygulamalar bu durumun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. 1926 yılında İsviçre Medenî Yasası'ndan mülhem ortaya konan ve 75 yıl yürürlükte kalan Türk Kanunu Medenîsi, evlilik ve aileye dair birçok köklü düzenlemeyi de beraberinde getirmiştir. Aile mallarının yönetimi ve mirasın paylaşımında kadın ve erkeğe eşit haklar sunması, ayrıca erkeğin çok eşle evliliğinin yasaklanması bu bağlamda değerlendirilebilir. Son dönemde kabul edilen Türk Medenî Kanunu (2001) ise kadın-erkek eşitliği temelinde birçok değişikliğe gitmiştir (Doğan, 2003, s. 93). Yeni Medenî Kanun'la birlikte gelen önemli değişikliklerden biri, evlilik birliğinin yönetimiyle ilgilidir. Önceki düzenlemede birliğin reisi olarak koca kabul edilirken (743 sayılı medenî kanun, madde 152/I), yeni kanunda bu durum eşitlik ilkesine aykırı bulunduğundan, birliği eşlerin birlikte yönetecekleri (4721 sayılı medenî kanun, madde 186/II) şeklinde değiştirilmiştir. Dolayısıyla yeni düzenlemeyle eşlere, evlilik üzerinde eşit haklara sahip olma imkânı sağlanmıştır. Ayrıca ikamet edilecek evin müşterek kararla seçilmesi (4721 sayılı medenî kanun, madde 186/I), evliliğin giderlerine birlikte katkı sağlanması (4721 sayılı

çok eşlilik, örtünme, boşanma gibi konular işlenmiştir. Celal Nuri'nin 1915 yılında kaleme aldığı "Kadınlarımız" adlı eserinde boşanma hakkının kötüye kullanılması, çok eşliliğin İslâm'ın özüne uygun olmaması, kadın hakları, kadının eğitilmesi, örtünme vb. konular ele alınmıştır (Tanzimat sonrası kadın ve aile üzerine yayımlanan diğer bazı eserler ve dergiler için bkz. Kurnaz, 1991, s. 39-43, 86-95; Aşa, 1992b; 1992c). Bu süreçte artık kadınların bizatihi kendilerinin de tartışmaya dâhil oldukları görülmektedir. Fatma Aliye'nin kaleme aldığı bazı eserler bu açıdan değerlendirilebilir (bkz. Aşa, 1992a, s. 651-659; Karaca, 2011b, s. 96-109). Bunların dışında bu dönemde kurulan kadın ve aile dernekleri de değişimin bir diğer yüzü olmuştur (bkz. Kurnaz, 1991, s. 77-86; Çakır, 1992b).

²⁸ 1917 yılında düzenlenen Hukuk-i Aile Kararnamesi'nin kısa bir süre içinde yürürlükten kaldırılması bu bağlamda değerlendirilebilir (Detaylı bilgi için bkz. Ekinci, 1991, s. 616-617; Fındıkoğlu, 1991, s. 32-49; Aydın, 1992, s. 447-455; 2017, s. 157-205; Kırkpınar, 2001, s. 121-125; Küçükçiryaki, 2017, s. 23-42).

medenî kanun, madde 186/III), kadının soyadını kullanmaya devam edebilmesi (4721 sayılı medenî kanun, madde 187), evlilik birliğinin birlikte temsili (4721 sayılı medenî kanun, madde 188/I), çalışma ve meslek seçiminde eşin iznine gerek olmaması (4721 sayılı medenî kanun, madde 192) diğer yenilikler olarak göze çarpmaktadır (Doğan, 2003, s. 99-127).

Türkiye, ekonomik ve sosyokültürel yönden hızlı değişim geçiren ülkelerden biridir. Cumhuriyetin başlangıcındaki hukukî düzenlemeler ve 1950'lerden itibaren sanayileşme ile birlikte şehirleşmenin hızlanması ve buna bağlı olarak gerçekleşen köyden kente göç, birçok değişimi beraberinde getirmiştir (bkz. Atalay, 1991, s. 886-891). Örneğin kadının eğitim düzeyinin yükselmesi ve kamusal alana geçişi hızlanmıştır (bkz. Doğramacı, 1997, s. 92-137). Osmanlı ailesinde genel itibarıyla kadının para kazanma amacıyla evin dışına çıkma durumu söz konusu değilken, yeni devletle birlikte kadınlar da iş hayatına atılmaya ve ekonomik özgürlüklerini kazanmaya başlamıştır. Ayrıca ataerkil yapı belli ölçülerde kendini muhafaza etse de aile üyeleri arasında daha eşitlikçi bir yapıya doğru gidildiği görülmektedir (Süleymanov, 2009, s. 8). Bu süreçte ülkemiz, -Günay'ın (2003, s. 591) da belirttiği üzere- tranzisyonel bir toplum özelliği gösterdiğinden, özellikle evlilik ve aile yaşantısı bağlamında gelenek ile modernite arasında geçiş sancıları yaşamaktadır. Geleneksel ailenin erkek egemen bir yapı arz etmesi, buna karşılık modern ailenin eşitlik vurgusunu ön plana alması, bununla birlikte geleneğin ve modern dönemin kabulleri arasında çatışma yaşayan çiftlerin, kadının aile içinde elde ettiği yeni statüyü tam olarak içselleştirememeleri, aile içerisinde yaşanan ve yaşanabilecek sorunlara kaynaklık etmektedir²⁹. Artan boşanma oranları ve kadın cinayetleri bu durumu gösterir niteliktedir.

Bir diğer değişim, ailenin geniş aileden çekirdek aileye evrilmesinin hızlanmasıdır. Ülkemizde yaşanan geniş aileden çekirdek aileye geçiş sürecinin Batı'dakinden birçok açıdan farklı olduğu öngörülebilir. Türk ailesinde, çekirdek aile yapısı hâkim hale gelmesine rağmen, o, akrabalık ve geniş ailenin birtakım özelliklerini bünyesinde barındırmaya da devam etmektedir. Bu geçiş sürecinde, Türk kültürünün modern dönemde yeni bir yerleşim tarzı geliştirdiği görülmektedir. Özellikle yeni

²⁹ Bu durumu "ataerkil aile nevrozu" kavramıyla ifade eden Dell'e (2005, s. 48) göre insanlar, yaşları ilerledikçe ataerkilliğin etkisini yitirdiğini hissederler ve bu duruma karşı çıkmayı deneyebilirler ya da bu yeni dönemi kabul eder ve ona göre yaşamaya çalışırlar. Bu süreçte kendi yetiştirildikleri kavramlarla uymaya çalıştıkları ahlâk kuralları arasındaki çelişki kendilerini rahatsız ederse, bu durumda davranışlarda sık sık aksaklıklar ortaya çıkacaktır.

evlenen çiftler, ebeveynlerine yakın yerleri mesken olarak tercih etmektedirler. Aynı hane içinde olmamakla birlikte aynı apartman ya da mahallede olmayı tercih etmektedirler. Bu bağlamda çekirdek aile içerisinde geleneksel geniş aile motifleri yaşatılmaya devam etmektedir. Bu tarz yerleşimlerin yeni aileler için birçok açıdan işlevsel olması, onların yaygınlık kazanmasında etkili olmaktadır. Mesela kadınların, günümüzde çalışma oranının giderek artması, bakıcı ihtiyacını artırmıştır. Yeni evlenen çiftlerin bu duruma annelerden ya da yakın akrabalarından yardım almak suretiyle çare buldukları görülmektedir. Elbette ki bu durum ebeveynlerin ve yakın akrabaların bulunduğu şehirde ikamet eden aileler için geçerli olabilmektedir. Böyle bir yaklaşım, hem çocuğun yabancı biri tarafından gözetilmesini ortadan kaldırmakta, hem de varsa ücret konusunda yakın akrabanın faydalanmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte gelecekte bu imkânın giderek azalması beklenir. Çünkü çalışan kadın oranı giderek artmaktadır. Bugünün çalışan anneleri, yarının torunlarına bakmaya aday kişiler haline geleceklerdir. Ancak ileri yaşlara kadar çalışmaya devam etmelerinin, bu durumun yaygınlığını azaltacağı iddia edilebilir. Bu yerleşim tarzını benimseyen çiftler için bir diğer kolaylık, eşler arasında anlaşmazlık çıktığında aile büyüklerinin devreye girmesidir (bkz. ASPB, 2011, s. 154-155). Belki de boşanmaya götürebilecek birçok problem, aile büyüklerinin araya girmesiyle çözülebilmekte ya da problemin altında yatan temel nedenleri tartışmadan eşler ikna edilmeye ya da affetmeye güdülenmeye çalışılmaktadır. Sonuç olarak Türk ailesinin çekirdek aileye evrilişi devam etse de geniş aileye ait birtakım özelliklerini sürdürdüğü görülmektedir.

Bir diğer değişim ise evliliğin kurulma şekillerinde gerçekleşmiştir. Görücü usulü evlilik oranlarının azaldığı, tanışarak evlenenlerin oranlarının ise arttığı görülmektedir. Bunun sebebi olarak şehirleşme ve kadının kamusal alana girişiyle birlikte kadın ve erkeğin temasa geçtikleri ortamların artması gösterilebilir.

Yaşanan değişimlerin etkisinin son yüzyılda daha derin bir şekilde hissedilmesi, boşanma oranları vb. verilerden hareketle evlilik ve aile kurumunun giderek kötüye gittiği düşüncesi ve bu kurumların fonksiyonunda yaşanan daralmalar, devletlerin koruyucu adımlar atmasını beraberinde getirmiştir. Aile için bizzat bakanlıkların kurulması, ailenin korunması ve desteklenmesine yönelik politikaların geliştirilmesi (bkz. Baker, 2003, s. 616; Canatan, 2011d, s. 217-234), kadınlara doğum izni, emzirme izni, esnek çalışma saatleri gibi birtakım hakların verilmesi, çocuk haklarının geliştirilmesi, çocuk sahibi olmak için devlet destekli reklamların çekilmesi, aileye maddî ve manevî destek olanaklarının artırılması gibi hususlar bunun bir göstergesi

olarak değerlendirilebilir³⁰. Ayrıca son dönemde evlilik öncesi ve sonrası çiftlere evlilik eğitimi verilmesi (bkz. Aydemir-Sevim, 1996; Kalkan, 2002; Ersanlı ve Kalkan, 2003; Yavuzer ve Gazioğlu, 2004; Sardoğan ve Karahan, 2005; Ersanlı, 2007; Kalkan ve Ersanlı, 2008; Kalkan ve Ersanlı, 2009; Duran ve Hamamcı, 2010; Yılmaz ve Kalkan, 2010; Hamamcı, Buğa ve Duran, 2011; Ekşi ve Kahraman, 2012; Avcı, 2013; Şirin ve Deniz, 2016), aile eğitim programlarının geliştirilmesi (bkz. Şahin ve Özbey, 2007; Koca, 2013), aile ve dinî rehberlik bürolarının kurulması (Aybey, 2015, s. 106) gibi girişimlerin olduğu da görülmektedir³¹.

Sonuç olarak 20. yüzyıl başlarında ortaya çıkan birçok medenî kanunun, kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet rollerini ön planda tutarak hazırlandığı (Doğan, 2003, s. 95-96), dolayısıyla bu kanunlarda erkeğin ailenin reisi ve son karar mercii, kadının ise ev işlerini üstlenen kişi olarak tanımlandığı, 20. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte ise ataerkil yapının yerini eşit haklara dayalı bir yaşam ortaklığı düşüncesinin aldığı, bu düşünceye dayalı olarak günümüze doğru tedricen erkeğin üstün ve ayrıcalıklı durumunun zayıflayarak her iki tarafa da eşit hakların verilmeye başlandığı görülmektedir. Bu bağlamda çok eşliliğin kaldırılması, evlilikte eşitliğin ön plana çıkması, toplumsal

³⁰ Özellikle 1990'lı yıllarla birlikte, evlilik ve aileye yönelik devlet destekli akademik çalışmalarda önemli bir artışın olduğu da görülmektedir. AAKB tarafından yayınlanan *Aile ve Toplum Dergisi* (1991-2011), 6 ciltten meydana gelen ve derleme çalışması niteliğinde olan *Aile Yazıları* (1991), 3 ciltten oluşan *Türk Aile Ansiklopedisi* (1991) ve yine 3 ciltten meydana gelen *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi* (1991) bu eserler arasında sayılabilir.

³¹ Batı'da ve son zamanlarda ülkemizde, evlenecek kişilere evliliğin ne anlama geldiğini kavramalarını sağlayacak "evlilik okulu" programları uygulanmaktadır (bkz. Silliman, 2003, s. 1102-1107; Yıldırım ve Yıldırım, 2011, s. 145). Evlilik öncesi ve esnasında gerçekleştirilen bu programlarla çiftlerin evliliğe bilişsel, duyuşsal ve davranışsal açıdan hazırlanması, çiftlere evlilikte sağlıklı ilişkilerin nasıl kurulacağına dair bilgi, eğitim ve desteğin verilmesi amaçlanmaktadır. Bu programlarda eşlerin spesifik sorunlarından ziyade eşler arası iletişimi geliştirme, problem çözme tarzlarını düzenleme vb. konular üzerinde durulmaktadır (Hahlweg vd., 1998; Fincham & Beach, 2010). Bu programlar neticesinde evlilik kurumunun güçleneceği, ebeveyn sevgisinden yoksun yetişen çocuk oranının azalacağı (Dion, 2005), bu sayede sağlıklı ve mutlu ailelerin artacağı, dolayısıyla sağlıklı işleyen bir toplumun ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Günümüzde birçok Batı ülkesinde hükümetler ve dinî organizasyonlar, evlilik öncesi programları desteklemektedir (Halford vd., 2006; Beach vd., 2011). Özellikle çeşitli dinî topluluklar, boşanmayı caydırıcı hale getirmek amacıyla evliliği kuvvetlendirme programlarına destek vermekte ve pastoral danışmanlık hizmeti sunmaktadır (McManus & McManus, 2003). Ülkemizde de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığınca 2009 yılından bu yana yürütülen *Aile Eğitim Programı*'nda, katılımcılara aile içi eğitim ve iletişim, hukuk, iktisat, medya ve sağlık alanlarında eğitim sunulmaktadır.

cinsiyet rollerinin değişmesi gibi evlilik ve aile yaşantısını büyük ölçüde etkileyecek dönüşümler tecrübe edilmektedir. Bu süreçte kadının eğitim seviyesinin yükselmesinin ve iş hayatına atılmasının da önemli bir payı vardır. Ayrıca çekirdek aileye evrilme söz konusu olmakla birlikte geleneksel geniş ailenin birtakım özellikleri yaşatılmaya devam etmektedir (Gül, 2004, s. 18). Diğer taraftan ülkemizin tranzisyonel bir toplum özelliği göstermesi (Günay, 2003, s. 591), insanların gelenek ve modernite arasında daha çok gelgitler yaşamasına yol açmaktadır (Yazan, 1991, s. 73). İnsanlar ne gelenek ve dinin yaptırımlarını tamamen yok sayabilmekte ne de modern hayatın getirdiklerinden uzak kalabilmektedirler. Bu durum, ülke insanına kendi iç dünyasında psikolojik bir çatışma yaşatmaktadır.

3.1.5. Günümüz Türkiye'sinde Evlilik Süreci ve Uygulamaları

İçinde yaşadığımız toplum, evlilik ve aile hayatından ne anladığımızı önemli ölçüde etkilemektedir. Bu durum, evlilik öncesi ve sonrasında yapılan uygulamaların kültürden kültüre değiştiğinin bir göstergesidir. Ülkemizde görülen evlilik süreci genel itibarıyla tanışma, söz, nişan, nikâh veya düğün şeklinde ortaya çıkmaktadır. Öncelikle eş seçimi noktasında kabaca iki yol izlenmektedir. Gençler ya kendileri tanışmakta ya da aileler vasıtasıyla tanıştırılmaktadır. Özellikle geleneksel aile yapısında “görücü usulü” yaygın olarak devam ederken, yeni yetişen nesilde evleneceği insanı kendisinin bulması görüşü daha ağır basmaktadır. Nitekim kültürümüzde yaygın olarak görülen görücü usulünün giderek terk edildiği, bireylerin birbirlerini tanıyarak, belli bir “flört” döneminden sonra evlenme kararı aldığı yapılan araştırma sonuçlarına da yansımaktadır. Bununla birlikte bu iki yaklaşım arasında bir ara form olarak “yumuşatılmış görücü usulü”nden bahsedilmektedir (Sezal, 1997, s. 39-40). Buna göre çiftler, evlilik konusunda anne-babalarının da olurlarını alma eğilimindedirler. Bu da evlilik konusunda ebeveyn etkisinin hâlâ devam ettiğini göstermektedir.

Tanışma aşamasında gençler birbirleriyle anlaşılırsa, erkek tarafı kızın ailesine ziyarette bulunarak (dünürücü gönderme) kızı istemekte, aileler de anlaşılırsa söz kesilmekte ve tatlı yenilmektedir. Sonraki aşamada, bu durumun herkese duyurulması amacıyla nişan gerçekleştirilmekte, akabinde ise iş resmiyete dökülerek nikâh ve düğün merasimi yapılmaktadır. Bu süreçte mehir, kına yakma ve çeyiz getirme gibi pratikler görülmektedir. Kimi evliliklerde erkek, kızın ailesine başlık parası ödemektedir. Bu

uygulama azalmakla birlikte varlığını sürdürmektedir (Evlenme sürecine dair detaylı bilgi için bkz. Maden, 1991a, s. 495-505).

Türkiye’de evliliklerin geçerli olabilmesi için resmî nikâh şarttır. Bununla birlikte resmî nikâhın yanında dinî nikâh kıydırmak da toplum nazarında genel bir kabul halini almıştır. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü’nün (ASAGEM) 2006 yılı verilerine göre evliliklerin %85.9’unda hem resmî hem de dinî nikâh kıyılmıştır. Yalnızca resmî nikâh kıydıranların oranı %9.7, yalnızca dinî nikâh kıydıranların oranı da %3.7’de kalmıştır. Nikâhsız birlikteliklerin oranı ise %0.6’dır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının (ASPB) 2011 yılında yaptığı araştırmada ise bu oranlar sırasıyla %80.4, %7 ve %12.6’dır. Buradan hareketle evliliklerin genelinde dinî nikâha yer verildiği söylenebilir. Ayrıca nikâhsız birlikte yaşama tercihlerinin Batılı ülkelere nazaran çok düşük olduğu görülmektedir.

Türkiye’de akraba evlilikleri yaşamaya devam etmektedir. Örneğin ASPB’nin (2014b) verilerine göre yapılan evliliklerin %21’inde eşlerin akrabalık ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ancak günümüzde genel beklenti bireyin eşini kendisinin bulması yönündedir. Nitekim akraba evliliğini uygun bulanlar %12.9 iken bulmayanların oranı %87.1’dir. Küreselleşen dünyada farklı kognitif yapıya, kültüre, inanca sahip bireylerin etkileşimi artmakta ve okul, işyeri gibi ortak yaşam alanlarında bir araya gelmeleri kolaylaşmaktadır. Bu etkileşim, birbirine uzak yapıdaki hayat anlayışlarına, dinî inançlara sahip olan iki ferdin paylaşımını çoğaltmakta ve bireylerin eş seçimini büyük ölçüde etkilemektedir.

Türkiye’deki evlilik uygulamalarının da farklılaşma sürecine girdiği söylenebilir. Bu farklılaşma, özellikle düğünlerde göze çarpmaktadır. Düğünün mahiyetinin ne olacağı, dinî hassasiyetlere dikkat edilip edilmeyeceği çoğu zaman eşler ve aileleri arasında sorunlara yol açabilmektedir. Kadın ve erkeklerin beraber oturup oturmaması, düğünün müzik eşliğinde dans ederek yapılması yahut ilahi, mevlit, dua ve Kur’an okumalarına yer verilmesi, uygulamada sıkıntı yaşanan noktaların başında gelmekte, bazı aileler bu nedenle iki düğün yapma kararı da alabilmektedir. Dolayısıyla çiftlerin, farklı kognitif yapıya sahip ailelerde yetişmeleri, evlilik uygulamalarında birtakım ayrışmaları ve zorlukları beraberinde getirmektedir.

3.2. Küresel Düzlemde Evlilik ve Ailede Gerçekleşen Köklü Değişimin Dinamikleri

Evlilik ve ailedeki köklü değişimi, Avrupa'daki coğrafi keşifler, Rönesans ve Reform hareketleri sürecinde ortaya çıkan tecrübe ve bilgi birikimine kadar götürmek mümkündür. Bu hareketlerle birlikte din ve gelenek temelli dogmatik düşünce yapısına karşı aklı ön plana çıkararak bir düşünce tarzı gelişmiştir. Bu değişim, felsefi altyapısı aydınlanma düşüncesine, ekonomik altyapısı ise sanayi devrimine dayanan moderniteyi beraberinde getirmiş, ortaçağda hüküm süren din ve gelenek merkezli yapının yerini aklın aldığı bir dönem yaşanmaya başlanmıştır. Dinî öğretiler yerine aklın tercih edilmesi rasyonalizm, sekülerleşme ve bireysellik düşüncelerini güçlendirmiştir. Sonuç olarak 18. yüzyıldan sonra Avrupa'da zihinsel paradigmanın değişmesi, modernleşme ve sanayi devrimi gibi büyük yapısal değişimlere yol açmış, bu değişimler o zamana kadar din ve geleneğin tesiriyle şekillenen evlilik ve aile yaşantısını da etkilemiştir. Bu bağlamda ailenin geleneksel ve dinî fonksiyonlarının azaldığı, bireyselleşmenin geleneksel aile içerisindeki dinî birliği sarstığı, yeni birey algısının beraberinde getirdiği yeni din ve tanrı tasavvurunun ailedeki geleneksel dinî bağları zayıflattığı düşünülmektedir (Günay, 2003, s. 266). Ayrıca yaşanan bu gelişmelerin, geniş aileden çekirdek aileye doğru evrilen yapısal bir değişikliği de beraberinde getirdiği ileri sürülmektedir.

3.2.1. Gelenekten Moderniteye: Kurumsal Dinin Etki Alanı Karşısında Sekülerleşme

Tarih boyunca evlilik algısı kültür ve din üzerinden şekillenmiş, özellikle 20. yüzyıla kadar din ve aile kurumları sürekli bir temas içerisinde olmuştur. Nitekim din, geleneksel aile yapısının muhafazasında etkin bir rol oynamıştır. Erkek, babalık vasfıyla ailenin yetki ve sorumluluklarıyla donatılırken, kadından bu otoriteye itaat ve uysallık beklenmiştir. Ayrıca kadın, anne ve eş olarak tanımlanmış ve gelecek kuşakların doğup büyütülmesi kadının görevi olarak görülmüştür. Geleneksel algı ve kabuller dinî referanslarla meşrulaştırılarak erkek egemen yapının sürdürülmesi ve kadının aile içerisindeki rollerinin devam ettirilmesi sağlanmıştır. Dolayısıyla ataerkil yapının sürdürülmesinde din ve aile, temel araç vazifesi görmüştür. Öte yandan yaygın dünya dinlerine bakıldığında, onların, evliliğin ve ailevi değerlerin destekçisi olduğu, evliliklerin ve ailelerin dağılmadan sürüp gitmesini istedikleri rahatlıkla belirtilebilir (Argyle, 2000, s. 147). Ayrıca onlar birlikteliğin devamını teminat altına almak için

evlilik öncesi ve evlilik dışı cinsel ilişkiyi yasaklama gibi bir dizi kurallar bütünü de ortaya koymuşlardır. Ancak modernleşme ve sekülerleşme gibi büyük yapısal değişikliklerin etkisi, din ve aile arasındaki ilişkileri esaslı bir biçimde değiştirmiştir. Modernizm, rasyonalizmin ışığında akıl ve bilimi esas alırken, gelenek ve dinin bunlar tarafından sorgulanmasını ve bunların gelenek ve dinin yerine geçeceği düşüncesini beraberinde getirmiştir. Bu süreçte rasyonalizm, bireycilik, rölativizm ve çoğulculuk gibi kavramların ön plana çıkması (Kirman, 2005, s. 2), seküler, pozitivist ve evrimci düşüncelerin toplumda rağbet bulması, dinin sosyal yaşam ve davranışlar üzerindeki etkisinin azaldığı, din ve metafizikle ilgili düşüncelerin kültürel önemini yitirdiği, bilim ve işlevsellik üzerine bina edilen düşüncelerin toplumda hâkim konuma geçtiği düşüncesini öne çıkarmıştır. Bu süreçte bilginin, inanmak yerine şüphe etmek için kullanılan bir araç haline gelmesi, modernizmin, insanların kesin olarak inandıkları değerleri, geleneksel inançları zedelediği ve onları bu konularda şüpheye düşürdüğü düşüncesine yol açmıştır. Aydınlanma dönemine kadar dinî ve ahlâkî referanslarla şekillenen kadın-erkek ilişkilerinin de bu düşünüş tarzından nasibini aldığı (Berger, 2002, s. 21), bu dönemden sonra değer koyucu olarak toplumsal aklın öne çıktığı görülmektedir.

Modernleşme süreciyle ortaya çıkan sekülerleşme tezi, başlangıçta dinin hem toplumsal hem de bireysel bağlamda gerileyeceği düşüncesiyle yola çıkmıştır (Stark, 2002, s. 33; Swatos & Christiano, 2002, s. 103). Sonraki süreçte bu tezin kısmen doğrulandığı, dinin toplumsal düzeyde bir gerileme yaşadığı; ancak aynı durumun bireyin zihin dünyasında gerçekleşmediği belirtilmektedir (Berger, 2002, s. 13). Dolayısıyla dinin kurumsal alandan bireysel alana doğru bir kayma gösterdiği düşünülmektedir. Şekillenmesinde gelenek ve dinin önemli etkiye sahip olduğu aile yapısı da bu süreçte giderek daha bireysel ve rasyonel hale gelmiş, bu durum ailedeki rollerin değişmesini ya da yeniden tanımlanmasını beraberinde getirmiştir. Özellikle erkek egemen yapının kırılması, kadının evin dışına çıkması, ekonomik özgürlüğünü kazanması, alınan kararlarda söz hakkına sahip olması, eş seçiminde bağımsız olunması, görücü usulüne nispetle tanışarak evlenmelerin artması, akraba evliliğinin azalması, cinsel özgürlük anlayışının yaygınlaşması vb. hususlar bu değişim sürecinde ortaya çıkmıştır. Ayrıca -daha önce ifade edildiği üzere- kültür ve dinin etkisinin daha çok hissedildiği, geleneksel aile yapısını temsil eden “geniş aile” prototipi, artık yerini yavaş yavaş bireyciliğin daha ön planda olduğu “çekirdek aile”ye bırakmıştır.

Modernleşme ve sekülerleşme süreci, bireye dinin kısıtlamalarından arındırılmış bireysel bir alan sunmaktadır. Bu alandan özellikle kadınların daha fazla yararlandıkları görülmektedir. Kadının sosyal hayata katılımının artması ve kendini geliştirmesi olumlu sayılabilecek gelişmelerdir. Fakat bunun yanında bireysel anlamda varoluş kaygıları ve anlam arayışlarının ortaya çıkması (Köse, 2002, s. 214), sosyal olarak ise aile kurumunun temellerinin sarsılması ortaya çıkan olumsuzluklar olarak göze çarpmaktadır.

Modern aile yapısının din ve gelenekten ziyade bireyselliğe dayalı bir görüntüye sahip olmasının, geleneksel ailedeki birbirine bağlı ilişkilerin gevşemesine yol açtığı düşünülmektedir. Özellikle günümüzde çocukların küçük yaşta eğitime başlaması, bu eğitimin seküler ve bireyselliği öne çıkaran bir yapı arz etmesi, ayrıca hem anne hem de babanın çalışma hayatında yer alması, aile fertlerinin bir arada geçirdikleri zamanın daralmasına sebep olmakta, bu yeni hayat tarzı bireyin özerkleşmesini ortaya çıkarmaktadır. Esasen bireyselleşmenin, yaşanan dönemin girişimcilik, bireysel yetenekler, sorunlarla bireysel olarak baş etme gibi özellikleri talep etmesi itibarıyla bireyi etkin konuma getirdiğini söylemek mümkündür. Ancak diğer taraftan bireysel eğilimle birlikte aile içerisindeki sorumluluk duygularının azaldığı ve aile içi bağların zayıfladığı da öne sürülmektedir. Bu durum boşanma, hiç evlenmeme, yalnız yaşama (lone living), tek ebeveynli aile, anne-babaların huzurevlerinde yaşaması gibi durumların ortaya çıkma oranını artırmaktadır (Glick, 1988, s. 871). Ayrıca sorumluluğu olmayan partner yaşam tercihleri de çoğalmaktadır. Modernitenin getirmiş olduğu yalnızlık duygusundan kurtulmak isteyen, aynı zamanda evlilik bağıyla kendini kısıtlamak istemeyen insanlar nikâhsız beraberliklere meylenmektedir. Bireyler artık çocuktan arındırılmış, ebeveynliğin sorumluluklarından uzak bir yaşamı tercih edebilmektedir. O halde bireyciliğin, modern dönemde insanın insana bakışını, insanlar arası ilişkilerin işleyişini de önemli ölçüde değiştirdiği ifade edilebilir.

Günümüz insanı, gelenekle hesaplaşan ve kendi ayakları üstünde durmaya çalışan bireysel bir görüntü sergilemekte (Yapıcı, 2009, s. 6), ahlâkın, dinin ve kültürün belirlediği normların ise bu bağlamda giderek aşındığı görülmektedir. Cinsellik açısından olaya bakıldığında, suç kabul edilen tecavüz, pedofili gibi durumlar dışında cinsellik normlarının bir yaptırımı kalmamış, sekülerleşmeyle birlikte iyiden iyiye bireyselleşen toplum için cinsellik bireyin kendisi ve vicdanı arasında sıkışıp kalmıştır. Birlikte yaşama, evlilik öncesi ve evlilik dışı cinsellik oranlarındaki artış, bu tarz yaşantıların toplum nazarında ahlâkî açıdan nispeten kabul edilebilir bir hal aldığı

göstermektedir (Amman, 2010, s. 53-54; 2012, s. 26). Din algısındaki kurumsaldan bireyselle kayış, cinselliğin meşru bir zeminde yaşanmasını isteyen, bu nedenle evliliği teşvik eden, evlilik öncesi ve evlilik dışı cinselliği reddeden, patolojik cinselliği büyük günah telakki edip yasaklayan kurumsal dinin, özellikle seküler toplumlarda pek fazla karşılık bulmamasına yol açmıştır.

Bireyselleşmenin hızla gelişmesi, evliliğe dair cinsellik algısını da etkilemiştir. Günümüz evliliklerinde bireysel memnuniyetin daha çok ön plana çıkması, cinsel ve ruhsal açıdan evlilikte aradığını bulamayan bireylerin, birlikteliği sürdürmenin her iki taraf için de sağlıklı olmayacağı düşüncesine meyletmelerine sebep olmaktadır. Bu sıkıntılarla karşılaşan birçok çift ilişkilerini bitirme kararı almakta, bu durum boşanma oranlarındaki artışa da yansımaktadır (Yapıcı, 2007, s. 40-41; Wilcox & Wolfinger, 2008). Bu bağlamda Haviland ve arkadaşları (2008, s. 456), bireysel zevklerin tatminini önceleyen ve bunu diğer insanlarla rekabet ederek elde etme kültürüyle yetişen bireylerin oluşturduğu bir toplumda, evliliklerin istenilen şekilde devam etmemesinin şaşırtıcı olmadığını ifade etmektedir.

Bireyselleşme, evlilik motivasyonlarını da etkilemektedir. Görücü usulü yerine artık tanışarak evlenmenin tercih edilmeye başlanması, evlilik için romantizm ve aşkın daha ön plana çıkarılması bu bağlamda değerlendirilebilir. Rougemont'a (2005, s. 80-83) göre bu durum bazı sıkıntıları beraberinde getirmektedir. Ona göre aile kurumu günümüze kadar bütün siyasal fırtınalara, ekonomik ve toplumsal devrimlere karşı koyabilmiştir. Monarşi, derebeylik, sınıf ayrımı vb. durumlar aile statüsünde gözle görülür değişiklikler yaratmadan ortadan kaybolmuşlardır. Bunlarla birlikte Rougemont, Batı'da evliliğin giderek bağımsız bir seçime ve bireysel bir tavra dayanmasının, kolektif unsurların göz ardı edilmesinin aile kurumunu sessizce kemirdiğini ifade etmektedir. Ona göre burada sorulması gereken esas soru, bu bireysel seçimlerin dayanak noktasının ne olacağıdır. Zira bu seçimi etkileyen geleneksel unsurlardan geriye tek kalan sevgidir. Modern insan, evlilik için romantizmin dışında bir neden görmemektedir. Toplumsal sınıf, kültür, gelenek uyumu, geçmiş yaşantılar, ekonomik kaynaklar, yaş, geleceğe yönelik planlar, aile, meslek, dinî inançlar, yetiştirilme tarzları, fikrî ve ruhsal birlik modern insanın gözünde ikinci dereceye gerilemiştir. Onun evlenmesi için ilk ve en önemli neden romantik bir serüven ihtimalinin olmasıdır. Rougemont, boşanmalardaki sürekli artışın nedeni olarak -tek neden olmamakla birlikte- bu durumu göstermektedir. Ona göre modern toplum, evliliği geçici bir zevk olan romantizme dayandırmaya çalışma denemesinden geçmekte ve bu konuda

başarısızlığa uğramaktadır. Rougemont, sağlıklı bir toplumsal düzende, sevgi ve romantizmin belirli bir rol oynaması gerektiğini inkâr etmemekle birlikte bu rolün küçük olmasını ve evlilik yolunda bir aracı sayılarak varlığı yüzünden ortaya çıkan düzen işlemeye başlayınca ortamdaki çekilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Bütün olarak bakıldığında moderniteyle birlikte kültür ve dinin, evlilik ve aile yapısı üzerindeki belirleyici rolü giderek azalmış, hukukî ve bireysel boyutlar daha çok öne çıkmış, bu bağlamda evlilik ve aile hususunda esaslı değişimler yaşanmıştır. Ancak modernitenin etkisi her ne kadar hızlı ve etkin bir şekilde devam etse de gelenek ve dinin aile yapısı üzerindeki işlevinin tamamen ortadan kalktığını söylemek doğru olmayacaktır. Din anlayışı, farklı görüntülerle aile içerisindeki işlevini devam ettirmekte; dindarlığın bireyselleşmesine paralel olarak, dinin ailede yerine getirdiği işlevler de bireysel dindarlıkların gelişmesini teşvik edici yönde olmaktadır (Çelik, 2000, s. 34).

3.2.2. Temel Değişimi Sağlayan Mekanizma Olarak Sanayileşme: Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçişin Sancıları ve Uyum Süreci

Evlilik ve ailenin değişiminde temel kırılmayı yaratan faktör sanayileşme olmuştur. Sanayileşme ile birlikte köyden kente göçün artması, şehirleşmeye ve şehir nüfusunun artmasına yol açmış, bu durum tarıma dayalı toplumlarda görülen geniş aileden çekirdek aileye doğru bir kaymayı da beraberinde getirmiştir (Sezal, 1997, s. 18). Geniş aileden çekirdek aileye evrilen bu yapısal değişim, aile bireylerinin yaşantısı üzerinde önemli dönüşümlere yol açmıştır. Buna ek olarak, sanayi devrimiyle kas gücünün yerini makinaların alması, savaşların bir sonucu olarak erkek nüfusun azalması, bu bağlamda kadının erkeğe nispetle daha sorunsuz, uysal ve az ücrete razı olması, kadının iş hayatında yer bulmasına olanak tanımış, bu gelişme kültürlerin dinamiklerinde köklü değişimlere sebep olmuştur (Bayer, 2013, s. 107-110). Bu noktadan itibaren kadın “anne”, “eş” ve “ev hanımı” rollerine ek olarak “çalışan kadın” rolünü de kazanmıştır. Yaşanan gelişmeler sadece aile yapısını, kadın ve erkeğin aile içi konumlarını değiştirmemiş, aynı zamanda evlilik yaşı, eş seçimi, çok eşlilik vb. sosyal olgularda da farklılaşmaya yol açmıştır. Örneğin çalışanlardan artık meslekî yeterlilik talep edilmesi okuma-yazma oranlarının artmasına ve eğitim hayatının uzamasına yol açmakta, bireyler de bir işe sahip olmadan evlenmeyi düşünmedikleri için evlilik oranları düşmekte ve evlilik yaşı ortalamaları yükselmektedir.

Geniş aileden çekirdek aileye geçişle ilişkili olarak, çekirdek aileye dair farklı iddiaların olduğu görülmektedir. Bunlardan biri, onun sanayi devrimiyle ortaya çıkan şehirleşmenin bir sonucu olarak yaygın bir şekilde görülmeye başlandığı ve evrensel bir olgu olduğudur (Murdock, 1967). Diğer taraftan onun sadece sanayileşmeyle ortaya çıkan ve yaygınlaşan bir yapı olmadığını, farklı zaman ve coğrafyalarda bu aile tarzının görüldüğünü, dolayısıyla çekirdek ailenin modernite ve sanayi devriminin bir ürünü sayılamayacağını öne sürenler (Marshall, 2005, s. 8) de mevcuttur. Araştırmacıların çoğunluğu ise çekirdek ailenin geçmiş topluluklarda görüldüğünü, bununla birlikte sanayileşmenin etkisiyle dünya üzerinde daha yaygın hale geldiğini; fakat evrensel bir olgu olmadığını söylemektedirler (Kottak, 1991). Dolayısıyla daha yaygın olan bu görüşe dayanarak, modernite ve sanayi devrimi sonrası çekirdek aile oranında bir artışın yaşandığı söylenebilir. Bununla birlikte bu son görüş, 1950'lere kadar en yüksek oranlara ulaşan çekirdek aile oranının, günümüzde özellikle boşanmış, ayrı yaşayan ya da hiç evlenmemiş bireylerin yer aldığı aile sayılarındaki artış nedeniyle giderek azaldığını da iddia etmektedir (Stacey, 1990, s. 5-10; Haviland vd., 2008, s. 465).

Geniş aileden çekirdek aileye geçiş, ailenin birtakım işlevlerinde daralmaya yol açmıştır (Kongar, 1970, s. 58; Atalay, 1991, s. 884; Celkan, 1991a, s. 83; Ergün, 1991, s. 893-894; Yıldırım, 2005, s. 95; Karataş & Acar, 2011, s. 10). *Ekonomik* açıdan bakıldığında geleneksel geniş aile bizzat kendisi üretip tüketirken, çekirdek aileyle birlikte aile üretici olmaktan çok tüketici bir karakter arz etmeye başlamış, üretim evlerden fabrikalara yönelmiştir. Bunun sonucu olarak ev ve iş hayatı birbirinden ayrılmıştır (James & Wilson, 1986, s. 9). Tarımın yerini endüstrileşmenin almasıyla ailenin artık toprağa bağımlı olmadığı ve üretim birimi olmaktan çıktığı belirtilmektedir (Aydoğan, 1991, s. 96; Goody, 2004, s. 19; Accampo, 2003, s. 887). *Sosyal* ve *psikolojik* açıdan bakıldığında, ailenin yalnızca karı-kocadan müteşekkil romantik bir kuruma dönüştüğü (Türkdoğan, 1991, s. 30), birtakım işlevlerini kaybettiği ya da bu işlevlerinde zayıflama yaşadığı öne sürülmektedir. Örneğin sanayileşme ile birlikte endüstriyel ekonominin hareket halindeki işgücüne olan ihtiyacı, ailenin yerleşim tarzını değiştirmiştir. Neolokal olarak isimlendirilen bu yerleşim şekli, eşlerin kendi ebeveynlerinden ayrı bir yerde evliliklerini sürdürmesini ifade etmektedir. Bu durum çekirdek ailenin yaygın olduğu sanayi toplumlarında gözlenmekte ve ailenin işin olduğu yere hareket etmesine olanak sağlamaktadır. Diğer taraftan bu yerleşim tarzı ailenin küçülmesine, akrabalarla olan ilişkilerin zayıflamasına yol açmaktadır. İş sebebiyle hem yeterli zamanın bulunmaması hem de yakın akrabalarından uzak kalınması, yaşanan aile

büyüklerinin bakımı için huzurevleri ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Annelerin çalışmaya başlamasıyla çocuklar için bakıcı tutma veya kreşe gönderme durumları söz konusu olmaktadır (Yıldırım, 2011b, s. 127). Evde oturmak yerine işe gitme zorunluluğu, yetişkinlerden en az birinin çalışmak zorunda olması ve beraberinde gelen aile üyelerinin birbirlerinden uzun süre ayrı kalmaları, paylaşımı ve birlikte geçirilen zamanı azaltabilmektedir. Nitekim belli bir yaşama standardını yakalamak için günümüzde eşlerin her ikisi de çalışmayı bir zorunluluk olarak görmektedir. Çocuk açısından bakıldığında ise onların aileye bağımlı yaşamaktan uzaklaştıkları, üretim sürecindeki değerlerinin azaldığı ve eğitim için evin dışına yöneldikleri görülmektedir. Neolokal yerleşimin dolaylı yönden etkilediği bir başka konu ise evlenilecek kişinin seçimidir. Günümüzde akraba evliliklerinin nispeten azalması, kadın-erkek iletişiminin gerçekleştiği ortam sayısının artması, görücü usulü yerine tanışarak evlenmenin öne çıkması bu bağlamda değerlendirilebilir. Bir diğer husus ise eşler arasında yaşanan problemlerle ilgilidir. Geleneksel ailede, eşlerin ebeveynleri soruna müdahil olabilirlerken, neolokal yerleşimin yaygın olduğu modern ailede hem ebeveynlerden uzakta olma hem de sorunu kendi içinde çözme isteği, müdahale ihtimalini azaltmaktadır. Bu durum eşlerin evlilikte yaşadıkları problemlerde başvurabilecekleri kaynak sayısını azaltmakla birlikte modern dönemde bu ihtiyaca evlilik ve aile terapileriyle cevap aranmaya başlandığı görülmektedir.

Sonuç olarak sanayileşme aile kurumunda yapısal bir değişikliğe yol açmış, aile bireylerinin yaşantısını ve aileye bakışını değiştirmiş, ailenin sosyal, psikolojik, ekonomik vb. fonksiyonlarında daralmaya neden olmuş, bu daralma ise aile dışındaki bazı kurumlarla telafi edilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte ailenin, bünyesinde bulundurduğu bireylerin (dinî) sosyalleşme süreçlerinde halen etkin konumda olduğu görülmektedir (Meadow & Kahoe, 1984, s. 37; Beit-Hallahmi & Argyle, 1997, s. 99).

3.3. Modernite ve Sanayileşmenin Evlilik ve Aile Üzerindeki Etkileri

3.3.1. Kadının Çalışma Hayatına Atılması

Modern dönemde en çok tartışılan konulardan biri kadınların toplumdaki değişen konumlarıdır. Kadının evin dışına çıkarak çalışmaya başlamasının evlilik ve aile yaşantısını önemli ölçüde etkilediği görülmektedir. Batı'da ortaya çıkan bu değişimin altında yatan sebebin, kadınları daha özgür kılmaktan ziyade o dönemde onların işgücüne duyulan ihtiyaç olduğu öne sürülebilir. Bununla birlikte kadınların iş hayatına

atılması ve ekonomik özgürlüklerini ellerine almaları, sonraki süreçte kadınlar açısından birçok hak talebini ve kazanımı beraberinde getirmiştir. Erkeklerle her konuda eşit haklara sahip olma, kendi ayaklarının üzerinde durma, eğitim seviyesinin yükselmesi, özgüven artışı ve birey olarak kabul edilme kadınlar için önemli kazanımlar olarak görülebilir. Bu süreçte kadınların kendilerinden uyulması istenilen toplumsal cinsiyet rollerinden uzaklaştığı, bu durumun aile içi iş bölümünün yeniden tanımlanmasına ve ataerkil yapıda büyük bir kırılmaya yol açtığı görülmektedir. Ayrıca bahsi geçen kazanımların, evliliğin sürdürülmesinde hayatî değerler olarak öne çıkan sabır, fedakârlık, affetme gibi değerlerde tahribata yol açtığı, bu durumun ise ailenin daha hassas hale gelmesine ve daha çabuk dağılmasına neden olduğu öne sürülmektedir (Amman, 2012, s. 24-25).

Kadının çalışması, onun için kazanımlarla birlikte bazı zorlukları da beraberinde getirmiştir. Günümüzde genç yaşta meslek hayatına atılan kadın, kariyer veya çocuk sahibi olmak arasında ciddi bir tercih yapmak zorunda kalmakta, bazıları ise her ikisini de tercih etmektedir. Bu durum kadının üzerindeki yükü artırmakta ve kariyerine uzun süreli ara vermesine sebep olmaktadır. Çocuğun bakımıyla ilgilenen annenin, çocuk belli bir yaşa gelip evden ayrıldığında ne yapacağı sorusu da önem kazanmaktadır. Zira orta yaş, iş hayatına tekrar başlamak adına bazı sıkıntıları da beraberinde getirecektir (Haviland, 2002, s. 307). Bazı anneler ise bebek dünyaya geldikten kısa bir süre sonra bakıcı tutmak suretiyle çalışma hayatına yeniden başlamaktadır. Çalışan kadın için bir diğer ikilem, işte verimli olmakla ailedeki etkinliklere katılmak arasında yaşanabilmektedir (Senecal, Vallerand & Guay, 2001). Yapılan tercihler, evlilik içerisinde kolayca çatışma, yabancılaşma ve nihayetinde duygusal bir yorgunluğa yol açabilmekte, hem karı-kocayı hem de varsa çocukları olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Sonuç olarak kadının çalışma hayatına atılmasının, birçok kazanımın önünü açmakla birlikte birtakım zorlukları da beraberinde getirdiği bir gerçektir. Ayrıca bu süreç, erkeğin ailenin tek reisi olma durumunu büyük ölçüde sarsarak geleneksel aile yaşantısını önemli ölçüde değiştirmiştir.

3.3.2. Feminist Tavır: Ataerkillikten Cinsiyet Eşitliğine

Evlilik ve aile algısının değişiminde kadın algısının değişiminin önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Günümüz kadın algısını değiştiren temel paradigma feminizm

tarafından gelmiştir. Feminist hareketin kökenini 18. yüzyıla kadar götürmek mümkün olmakla birlikte onun etkisinin daha çok -ikinci dalga olarak ifade edilen- 1960 sonrasında ortaya çıktığı görülmektedir. Bu süreçte sosyalist, liberal, kültürel, psikanalitik, varoluşçu vb. birçok feminist bakış açısı gelişmiştir (bkz. Sevim, 2005; Öztürk, 2011a; Burr, 2002, s. 15-21). Bu farklı yaklaşımlar, birbirinden ayrı bakış açıları geliştirdiler de ortak bir görüş üzerinden hareket etmektedirler. Onlara göre tarih, erkek cinsiyeti üzerinden okunmuştur ve kadın gözüyle bu tarihi yeniden okumak gerekmektedir. Kadınlığı toplumun ve kültürün belirlediği, zaman içinde erkek hâkim bir yapının oluşmasıyla kadınların sosyal, siyasal ve ekonomik hayattan uzaklaştığı, bu nedenle onların sadece kocaya itaat etme, ev işlerini yerine getirme, erkek neslinin devamı için çocuk doğurma ve büyütme ile sınırlı rollere mahkûm edildiği öne sürülmektedir. Bu savı mantıklı bir zemine oturtmak için ise, tarihin başlangıcından bu yana ataerkilliğin hâkim olmadığını, ataerkillikten önce anaerkil yapının hüküm sürdüğünü savunan görüşler ortaya atılmıştır (bkz. Briffault, 1990; Reed, 1995; 2012; Bachofen, 1997; Engels, 2010; Morgan, 2015). Bunlara göre anaerkil dönemde kız ve erkek kardeşler birlikte kalmaktaydı. Baba, kadının topluluğuna gelip onunla birlikte yaşamaya başlasa da onun kadın ve çocuk üzerinde tasarruf hakkı bulunmamaktaydı. Çocukların sorumlusu, koruyucusu annenin erkek kardeşi yani dayıydı. Öte yandan anaerkil dönemle birlikte karı-kocadan oluşan bir birlik ortaya çıkmış ve bu yapı anaerkilliğin ortadan kalkmasında önemli rol oynamıştır. Tarım ekonomisinin ve özel mülkiyetin gelişmesi ve sonraki süreçte kadının metalaşması da bu durumun ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Engels, 2010). Tüm bunlarla birlikte kocanın tarihin hangi noktasında artık kız kardeşine ve onun çocuklarına dönmeyi bıraktığı, çifte babalık rolünü terk edip sadece kendi karısı ve çocuklarıyla hayatını sürdürmeye başladığı konusu net bir şekilde ortaya konamamış, dolayısıyla anaerkillikten ataerkilliğe geçişin doyurucu bir açıklaması yapılamamıştır (Reed, 1995, s. 158). Bu sürecin hızlı mı yoksa yavaş mı olduğu, bu ikisi arasında ara formların var olup olmadığı da net değildir. Feminist kuram açısından çekici görünen anaerkilliğin, tarihte herhangi bir zamanda ya da toplumda var olduğunu gösteren arkeolojik ya da antropolojik bir kanıtın olmadığı da öne sürülmektedir (Marshall, 2005, s. 22).

Feminizm açısından aile, geleneksel toplumsal rollerin benimsendiği ve bu bağlamda kadının emeğinin sömürüldüğü ve ikinci cins olarak belirlendiği bir kurum olması sebebiyle eleştirilmektedir. Buna göre annelik, kültürel olarak inşa edilen bir kavramdır ve kadının tanımlanması annelik kavramına yüklenen anlamlar üzerinden

gerçekleştirilmekte, hayat alanları bu tanıma göre sınırlandırılmaktadır (Kümbetoğlu, 2005, s. 268). Bu bağlamda feminizm, ev işleri ve çocukların bakımı gibi görevlerin kadına yüklenmesini, ona ikincil bir varlık gibi yaklaşılması olarak değerlendirmekte, buradan hareketle de evlilik ve çocuğun kadın özgürlüğünü engellediğini iddia etmektedir. Dinler ise tüm bu rollerin sürdürülmesinde ve pekiştirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Özellikle çoktanrıçılıktan tektanrıçılığa geçişle birlikte Tanrının erkek olarak karakterize edilmesinin, kadının varlık olarak ikincilleştirilmesinin kurumsal hale gelmesine yol açtığı iddia edilmektedir (Berktaş, 2000, s. 35-44). Yine kutsal kitapların bir tarihî ve toplumsal bağlam içinde indirilişi ve bu bağlamların tamamında erkek egemen bir yapının hâkîm olması da kadın algısının şekillenmesinde etkili olmuştur. Sonuç olarak, tarihsel süreçte ataerkil sistemin, cinsiyet rolleri konusunda dinler üzerinden kurumsal bir yapı oluşturduğu ve bu durumun toplumların içerisinde kadınlar için dezavantaj olarak görülen bir dizi ön kabulün yerleşmesine yol açtığı öne sürülmektedir (Berktaş, 2000, s. 26). Feministler tarafından dinin, eşler arasında adaletsizliğin gelişmesinde önemli rol oynayan patriarkal yapının temel kaynaklarından biri olarak düşünülmesi, dindarlığın günümüzde de ilişkideki adaleti dolaylı olarak azaltmak suretiyle eşlerin iyi oluş düzeylerini düşürmeye devam ettiği fikrini onlar açısından güçlendirmektedir.

Şunu ifade etmek gerekir ki kadının gelenek içerisinde tamamen hor görüldüğünü, ezildiğini, modernleşmeyle birlikte ise tamamen özgürleştiğini iddia etmek doğru olmayacaktır. Zira kadının ikincilleştirilmesi ve nesnelleştirilmesi modernleşme içerisinde de kendini göstermektedir (Yapıcı, 2013, s. 41-42). Örneğin kadınların aynı işte erkeklere nazaran daha düşük ücrete çalışması, kadın vücudunun fuhuş ve porno sektörü üzerinden kullanılmaya devam edilmesi gibi durumlar bu bağlamda değerlendirilebilir.

Sonuç olarak feminist söylemin, ataerkil düşüncenin yaşamasında önemli rol oynayan ve bir araç vazifesi gören geleneksel aile formunu etkilediği, erkek egemen yapıyı zayıflatarak cinsiyet eşitliğine doğru evrilen bir düşünce yapısını ortaya çıkardığı görülmektedir.

3.3.3. Toplumsal Cinsiyet Roller ve Aile İçi İş Bölümü Tanımlarının Değişmesi

Cinsiyet (sex) ve *toplumsal cinsiyet (gender)*, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte kültürel antropoloji, psikoloji ve sosyoloji disiplinlerinin araştırma

alanlarına giren bir konudur. Başlangıçta bu iki kavramın da biyolojik cinsiyet anlamında kullanıldığı, özellikle 1970’lerden sonra yapılan çalışmalarla birlikte bu kavramsal ayrışmanın yaşandığı görülmektedir.

Tarihî süreçten günümüze kadın ile erkek arasındaki farklılıkların birtakım eşitsizlik ve adaletsizlikleri beraberinde getirdiği, buna ek olarak erkek egemenliğinin ortaya çıkışının erkeğin güçlü ve bağımsız, kadının zayıf ve bağımlı olmasından kaynaklandığı, bu düşüncenin ise her iki cinsiyetin biyolojik ve zihinsel donanımından beslenerek meydana geldiği şeklindeki iddialar her zaman olmuştur. Diğer taraftan kadın ile erkek arasındaki farklılıkların biyolojik ve genetik olmaktan ziyade çevresel ve kültürel olarak inşa edildiği iddiası hâlihazırda daha fazla kabul görmektedir³² (Yapıcı, 2013, s. 9). Bu bağlamda insana dair biyolojik durum “cinsiyet” kavramı ile, cinsiyet üzerine inşa edilen toplumsal ve kültürel roller ise “toplumsal cinsiyet” kavramıyla ifade edilmektedir (Haviland, 2002, s. 67; Kümbetoğlu, 2005, s. 267; Haviland vd., 2008, s. 105; Dökmen, 2010, s. 19).

Bates’e (2009, s. 320) göre cinsiyetin toplumsallaşması birey dünyaya gelir gelmez başlamakta ve cinsiyetler arasında sistemli bir eşitsizlik yaratmaktadır. Bu roller, içinde yaşanılan toplum tarafından tanımlanmakta, erkek ve kadın için uygun olan ve olmayan davranışlar belirlenmektedir. Evlilik ve aile açısından olaya bakıldığında, kültürel bağlamda babalığa ve anneliğe atfedilen değerler, babalığı özgürlük ve dışarıyla, anneliği ise bağlılık ve ev içiyle tanımlamaktadır (Kümbetoğlu, 2005, s. 268; Taylor, Peplau & Sears, 2007, s. 291-292). Kadının başta çocuk doğurmak ve annelik olmak üzere ev içi aktiviteler (yemek, bulaşık, temizlik vb.), çocukların eğitimi ve kadınlık görevlerini en iyi şekilde yapması ataerkil yapının sürekli beslediği toplumsal cinsiyet rolleridir. Erkeğe ise evin geçimini sağlamak için çalışmak ve aile reisi olarak evi idare etmek gibi görevler yüklenmektedir (İmamoğlu, 1991, s. 832; Eriksen, 2009, s. 180; Fine, 2011, s. 97). O halde uygun cinsiyet rollerini oluşturan kültürel beklentilerin, doğumdan itibaren erkekler ve kadınlar tarafından sosyalleşme

³² Burada Margaret Mead ve Simone de Beauvoir’i zikretmek yerinde olacaktır. Yaşadıkları dönem itibarıyla bu görüşü öne sürmeleri ve savunmaları, onları bu konuda bir adım öne çıkarmaktadır. Mead, yaptığı antropolojik araştırmalarda Batı dünyasının kendi tarihsel deneyiminden hareketle evrensel olarak düşündüğü cinsiyet rollerini sorgulamıştır (bkz. Mead, 2018). Ona göre cinsiyet rolleri, biyolojik değil kültürel temellidir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet, kadınlığın ve erkekliğin kültürel inşasından başka bir şey değildir. Benzer görüşlere paylaştığı Simon de Beauvoir’in (1993, s. 231) “Kadın doğulmaz, kadın olunur” şeklindeki ifadesi, onun bu konudaki görüşünü özetler niteliktedir.

vasıtasıyla içselleştirildiği ve akabinde bu rollerin evlilikte de devam etmesine uyum sağlandığı değerlendirilmesi yapılabilir (Cheng, 2010, s. 355).

Toplum ve kültür tarafından belirlenen ve yukarıda bahsedilen geleneksel kadın-erkek rollerinin moderniteyle birlikte tartışmalı hale geldiği görülmektedir. Batı’da endüstrileşmeyle birlikte kadınların çalışma hayatında kendilerine yer bulmaya başlamaları, erkeklerin sahip oldukları hakları elde etme noktasında bir mücadeleyi de beraberinde getirmiş, bu mücadele erkek ve kadınların cinsiyet rollerinin benzeşmesine yol açmıştır. Bu benzeşme, aile içi ilişkilerin eşitlik ilkesine göre tanzim edilmesini beraberinde getirmiştir. Eşler artık birbirlerini tamamlamaktan ziyade, ilişkilerinde hakça davranışları ön planda tutmaya meyilli hale gelmişlerdir. Örneğin her iki eşin de dışarıda çalışması, kadınların ev işlerinin adaletli bir şekilde paylaşımını istemeleriyle sonuçlanmaktadır. Bu bağlamda erkeğin geleneksel rolü olarak görülen “eve ekmek getirme” ve kadınların geleneksel rolü olarak görülen “ev işlerini yapma” görevi giderek aşınmaya başlamıştır (Aytaç, 2001, s. 23; Amato vd., 2003, s. 9; Adams & Coltrane, 2003, s. 835; Kılıçaslan, 2004, s. 107). Nitekim Thornton ve Young-DeMarco’nun (2001) yaptığı çalışmada, erkeğin ekmek kazanması, kadının da ev işlerini yapması gerektiğine dair toplumsal cinsiyet algılarının 1950’lerden bu yana ciddi anlamda azaldığı tespit edilmiştir. Bu algı değişiminden hareketle ev işlerine yardım eden erkeklerin ve aile bütçesine katkıda bulunan kadınların sayısının arttığı öngörülebilir (Amato vd., 2003). Ancak yapılan çalışmalar, iş hayatına atılan kadınların oranı giderek artsa da onların ev işlerinde gözle görülür bir azalmanın olmadığına, ev işlerinin yine kadının sorumluluğunda görüldüğüne işaret etmektedir (İmamoğlu, 1991, s. 834; Atalay vd., 1992, s. 127; Arıkan, 1996, s. 47; Fine, 2011, s. 103). Peterson ve Gerson’un (1992) çiftlerden ikisinin de çalıştığı ilişkiler üzerine yaptığı çalışmada, çocuk bakımının yaklaşık olarak %80’inden kadınların sorumlu olduğu tespit edilmiştir. Bir çocuklu evli çiftler üzerinde yapılan bir diğer çalışmada ise yine ev işlerinin yaklaşık %80’inin kadınlar tarafından yapıldığı ortaya konmuştur (Coltrane & Ishii-Kuntz, 1992). ASPB (2014b, s. 110) tarafından yapılan çalışmada da Türkiye toplumu içerisinde toplumsal cinsiyet rollerinin güçlü bir şekilde devam ettiği görülmüştür. Yemek, temizlik vb. ev işlerinden kadınların, bakım-onarım, fatura ödeme gibi işlerden ise erkeklerin sorumlu tutulduğu tespit edilmiştir. Tüm bunlardan hareketle dışarıda çalışan kadınların ev işlerinin önemli bir kısmını yapmaya devam etmesi, onların iş yüklerinin geçmişe nazaran daha da arttığını (Meriç, 2005, s. 337) gösterir niteliktedir. Johnson ve arkadaşlarının (1988) muhafazakâr bir dinî grup olarak bilinen Mormonlar

üzerinde yaptıkları çalışmada kadınlar arasında en mutlu olanların geleneksel ev kadınları olduğu, onları tam zamanlı çalışan kadınların izlediği, en az mutlu olan grubun ise yarı zamanlı çalışan kadınlar olduğu görülmüştür. Bunun nedeni olarak yarı zamanlı çalışan kadınların, geri kalan vakitlerinde tam zamanlı ev kadınlığını sürdürme ihtimalleri gösterilmektedir. Kadınlardaki çalışma oranlarının artmasına rağmen ev işlerinin büyük çoğunluğunun halen kadınların üzerinde olması, ilişkilerinde hakça iş bölümü arayan kadınların bu durumdan rahatsızlık duymalarına yol açmakta, bu nedenle günümüz evliliklerinde ev işlerindeki paylaşımlardan ötürü geçmişe nazaran daha fazla tartışma ve huzursuzluk yaşanabilmektedir. Nitekim ev işlerinin paylaşımında yaşanan problemler, boşanmaların en önemli nedenleri arasında gösterilmektedir (Nettles & Loevinger, 1983).

Her ne kadar geleneksel cinsiyet rollerindeki değişim sürse de içinde yaşanılan kültür, geleneksel rolleri bir şekilde sürdürmeye devam etmektedir. Bu bağlamda modernite, toplum içerisindeki cinsiyetçi rollerin sürdürülmesinde kültür kadar dinlerin de önemli bir etkisinin olduğunu öne sürmektedir. Modern paradigma, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'ın ataerkil yapıları muhafaza ettiğinden hareketle, cinsiyetçi rollerin gelişimini ve devamını sağladıklarını (Glick, Lameiras & Castro, 2002), bu bağlamda eşler arasında eşitlikçi bir yapının oluşmasına engel olduklarını, dolayısıyla da bu durumun evlilik kalitesini olumsuz yönde etkilediğini iddia etmektedir. Berktaş (2000, s. 213), bu üç dinsel geleneğin en önemli ortak özelliğinin, kadının ikincilliğini doğal kabul etmeleri ve bu durumu kadının ve onun bedeninin denetlenmesinin meşru gerekçesi olarak görmeleri olduğunu ileri sürmektedir. Esasen dinlerin, evlilik öncesi ve sonrası romantik ilişkilerde, kadın ve erkeğe sınırları belirlenmiş roller sundukları bir gerçektir. Nitekim yapılan çalışmalar, dindarlık düzeyiyle geleneksel cinsiyet rollerini benimseme tutumu arasında olumlu yönde bir ilişkinin olduğunu da ortaya koymaktadır (Sanchez & Hall, 1999; Glick, Lameiras & Castro, 2002; Maltby vd., 2010; Taşdemir ve Sakallı-Uğurlu, 2010; Yapıcı, 2013). Örneğin Read (2004), kadınlarda dindarlık arttıkça ve evde baktıkları çocuklar varsa, çalışma olasılıklarının azaldığını tespit etmiştir. Benzer şekilde Taşdemir ve Sakallı-Uğurlu (2010), 166 üniversite öğrencisi üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada, dinî inanç ve pratik düzeyi arttıkça kadının geleneksel roller içinde değerlendirilme oranının arttığını tespit etmiştir. Ancak bu korelasyondan hareketle geleneksel cinsiyet rollerini benimseyenlerin -başka bir ifadeyle dindarlık düzeyleri yüksek olanların-, daha düşük düzeyde evlilik kalitesine ve mutluluk düzeyine sahip olduklarını iddia etmek doğru olmayacaktır. Zira geleneksel

rolleri benimseyen bir kadın ya da erkek; kabul ettikleri toplumsal rollerin, kişilikleri ve dinî yaşayışlarıyla tutarlı olmasından ötürü hayatlarında bilişsel, davranışsal ve duygusal bir uyum yakalamış olabilirler. Diğer taraftan gelenek ve dinin etkisinin azaldığı modern dönemde karı-koca arasında açıkça belirlenmiş sorumluluk alanlarının bulunmaması ya da belirlenen sorumluluk alanlarının muğlak hale gelmesi sebebiyle, eşler bu alanları kendileri belirlemekte, bu süreçte ise birtakım sıkıntılar yaşanabilmektedir (Haviland vd., 2008, s. 487). O nedenle modern evliliklerde, ev işlerinin dağılımı vb. konularda eşlerin uyacakları kurallar ya da normların zaman içinde ortaya çıkacağı, bu süreçte birtakım rol çatışmalarının yaşanacağı öngörülebilir. Buradan hareketle aile içi rollerin daha belirgin olduğu ailelerde, kimin hangi işi yapacağı hususunda problem ya da çatışma yaşama ihtimali daha düşük olacaktır.

Kadınlar ve erkeklerin değişen rolleri üzerine günümüzde birçok şey yazılıp çizilmektedir. Bazıları bu değişikliği “eşitliğe doğru bir gidiş” olarak yorumlarken, diğer bazıları “geleneksel değerlerin çöküşü” olarak telakki etmektedirler. Hâlihazırda cinsiyete dair kalıpyargılar, azalmakla birlikte mevcudiyetini sürdürmektedir. Bununla birlikte erkek ve kadının, cinsiyet rolleri açısından giderek birbirlerine daha çok benzemeye başladıkları görülmektedir (Eagly & Wood, 1999). Erkekleri alışveriş yaparken, ev işlerine yardım ederken ya da bir çocuğu parka götürürken görme durumu giderek yaygınlaşmaktadır. Bununla birlikte araştırma sonuçları, ev işleri ve çocuk bakımına erkeklerin halen çok az yardım ettiklerini ortaya koymaktadır. Bu işler, toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında halen “kadın işi” olarak algılanmaya devam etmektedir. O halde her ne kadar modern yaşamın, birtakım rol değişimlerini ortaya çıkardığı söylene de geleneksel roller, insanların bilinçaltında cinsiyet algılarını yönetmeyi sürdürmektedir. Sonuç itibarıyla toplumsal cinsiyet rollerindeki değişim, evlilik ve aile yaşantısındaki kadın-erkek rollerini daha muğlak ve geçişken hale getirmek suretiyle etkilemektedir.

3.3.4. Değişen Cinsellik Algısı ve Evliliğe Yansımaları

Yaşadığımız dönemde cinselliğe yüklenen anlamlar, cinsellikle ilgili tutum ve davranışlar her geçen gün değişmekte, özellikle din ve dindarlıklar bağlamında çözülmesi zor ve daha karmaşık problemler ortaya çıkmaktadır. Cinsel ilişki olmadan çocuk doğurmak, cinsel ilişkide çocuk istememek, tek seferde birden fazla kadın veya erkekle birlikte olmak, sosyoseksüellik (bkz. Simpson, Wilson & Winterheld, 2004),

biseksüellik ve homoseksüellik gibi durumlar daha önceki asırlara nazaran günümüzde daha muhtemel ve yaygın olaylar olarak karşımıza çıkmaktadır (Turan, 2012, s. 696). Modernleşme sonucu dinî değerlerin aşınması, farklı cinsel tutum ve kimliklerin ortaya çıkışına yol açmıştır. Geleneksel din ve ahlâk anlayışı içerisinde günah ve yapılmaması gereken davranışlar kategorisinde değerlendirilen patolojik cinsel davranışlar, modern dünyada bireysel tercih olarak kabul görmeye başlamıştır. Bunların dışında egzibisyonizm, fetişizm, ensest ilişkiler, pedofili, zoofili gibi cinsel sapma türleri de günümüzde daha sık rastlanan olgular haline gelmiştir.

Günümüzde homoseksüellik ve biseksüelliğin daha yaygın hale geldiği ve hatta bazı kültürlerde normalleştiği görülmektedir. 1960'lardan itibaren feminizm hareketinin daha geniş bir insan kitlesi üzerinde karşılık bulmaya başlaması ve buradan hareketle gay, lezbiyen, biseksüel ve transeksüellik gibi taleplere daha ılımlı yaklaşımların sergilenmesiyle birlikte cinsel özgürlük söylemi, giderek ivme kazanmıştır (Turan, 2012, s. 700). Bazı feminist kuramcılar, toplumsal cinsiyet (gender) kavramından hareketle yapılan çalışmaların, kadınların toplumsal olanaklarını iyileştirmekle birlikte erkek ve kadın kategorilerini daha da pekiştirdiğini, bunun da eşcinsel tercihlerin toplumsal cinsiyet rolleri açısından kabul görmemesine yol açtığını öne sürerek biyolojik cinsiyetin (sex) de toplumsal bir inşa olduğunu iddia etmişlerdir. Biyolojik kabullerin öncelikli olarak üremeyi önelemesinin, üremeyi mümkün kılacak cinsler arasındaki anatomik uygunluğun toplum tarafından normal olarak karşılanmasını, buradan hareketle de heteroseksüel ilişkilerin doğallaştırılmasını beraberinde getirdiğini, bundan ötürü de heteroseksüellik dışındaki cinsel eğilimlerin anormal kategorisinde değerlendirildiğini öne sürmüşlerdir (Kümbetoğlu, 2005, s. 268). Bu bağlamda feminizmin, toplumsal cinsiyet kavramını üçüncü cinsin kabulünü de kapsayacak şekilde kullandığı söylenebilir. Netice itibarıyla, feminizmin toplumsal cinsiyet rolleri üzerindeki düşüncesini daha da ileri götürerek biyolojik cinsiyetin de sonradan kazanılacağını iddia etmesinin transeksüellik, homoseksüellik vb. farklı cinsel yönelimlerin toplum nazarında normalleşmesine yol açtığı, bu durumun ise kadın-erkek ilişkisi temelinde kurulan aile yaşantısını dolaylı olarak etkilediği ifade edilebilir.

Cinsellik, modern dönemde ekonomide dev bir sektör haline gelmiştir. Erotik ve pornografik yayınların kontrolsüz bir şekilde internet üzerinden geniş kitleler tarafından ulaşılabilir hale gelmesi, günümüze doğru cinsel tecrübe yaşının düşmesine (Baron & Byrne, 2003, s. 326), çocuk yaşta annelik ve kürtaj gibi bazı toplumsal sorunların ortaya

çıkmasına yol açmıştır. Bunun dışında, evlilik öncesi ve evlilik dışı cinsellik de artmaktadır. Christopher ve Cate (1985) tarafından Amerika'daki üniversite öğrencileri üzerine yapılan çalışmada, 1980'lerde öğrencilerin yalnızca %17'sinin cinsel birliktelik yaşamadığı tespit edilmiştir. Yine Baron ve Byrne'nin (2003) aktardığına göre 90'lı yıllarda Amerika'da düğün gecesini ilk cinsel tecrübesini yaşadığını aktaranların oranı kadınlarda %5, erkeklerde ise %2'dir. Tüm bunlarla birlikte, dindarların evlilik öncesi cinsellik yaşama oranlarının dindar olmayanlara nazaran daha düşük olduğu görülmektedir (Forste & Heaton, 1988; Thornton & Camburn, 1989; Cochran & Beeghley, 1991; Janus & Janus, 1993; Brewster vd., 1998; Scott, 1998; Holder vd., 2000; Atkins, Baucom & Jacobson, 2001; Hardy & Raffaelli, 2003; Beckwith & Morrow, 2005; Kirman, 2005). Benzer durum evlilik dışı cinsellik oranları için de geçerlidir. Dindarlık düzeyi yükseldikçe evlilik dışı cinsellik yaşama oranı azalmaktadır (Cochran & Beeghley, 1991; Janus & Janus, 1993). Bununla birlikte dindarların evlilik öncesi ve evlilik dışı cinsellik oranlarının beklenenden yüksek olduğu, mevcut durumun dinlerin bu tarz ilişkilerden kaçınma idealinden oldukça uzakta kaldığı ifade edilmektedir (Spilka vd., 2003, s. 185). Russell (1999, s. 98), evlilik dışı cinsellikte yaşanan artışı kadın özgürlüğünün genişlemesine bağlamaktadır. Kadının özgürleşmesi, evlilikte sadakatin bozulabilme ihtimalini geçmişe nazaran artırmıştır. Ona göre fırsat düşüncüyü, düşünce de isteği doğurmakta, dinî ve ahlâkî kaygılar olmadığı zaman da istek eyleme dönüşmektedir. Dolayısıyla eşlerin birbirlerini aldatma oranları, günümüze doğru geldikçe yükselmektedir. Bu bağlamda evlilikte birçok kadın ve erkek, tek eşlilik sebebiyle, cinsel yolla bulaşan hastalıklardan korunduklarını düşünse de sadakatsiz eşler nedeniyle bu durumun değiştiği görülmektedir (Baron & Byrne, 2003, s. 328). Ancak bu hastalıklara dindar bireylerde daha az rastlandığını bulgulayan çalışmalar mevcuttur (bkz. Hubbard vd., 2003; Trinitapoli & Regnerus, 2006). Bundan hareketle dinî inancın, cinsel yolla bulaşan hastalıklara karşı koruyucu bir vazife gördüğü belirtilmektedir.

Giddens (2014), modern dönemde cinselliğin "plastik" hale geldiğini ve gelenekten arındığını ifade etmektedir. İnsanlar için cinsellik, artık soyun devam etmesi kaygısıyla ilişkili düşünülmemektedir (Giddens & Pearson, 2001). Doğum teknolojisi ve gebelikten korunma yöntemlerindeki gelişmeler sonucu üreme zorunluluğundan kopmuş bir plastik cinsellik ortaya çıkmış, cinsellikte zevk ve haz ön plana geçmiştir. Bu değişimi sağlayan temel etken ise kadınların yaşamındaki değişimdir. Giddens, günümüzde yaşanan kadına şiddet olaylarındaki artışın, geçmişte erkeğin kontrolünde

bulunan kadın cinselliğinin modern dönemde bu kontrolden kurtulmasına bağlamaktadır.

Sonuç olarak, modernite sürecinde dinin insanlar üzerindeki etkisinin azalması, onun birtakım kısıtlamalara gittiği ve kurallar koyduğu cinsellik konusunda gevşemelere ve cinselliğe bakışın değişmesine yol açmıştır. Cinsellik algısı ve yaşantısındaki bu değişimin, evlilik ve aile kurumunu olumsuz yönde etkilediği ve etkilemeye devam edeceği tahmin edilebilir.

3.3.5. Yeni Aile Türlerinin ve Evliliğe Alternatif Yaşam Biçimlerinin Ortaya Çıkışı

Modern dönemde, geleneksel ailenin çözülmesiyle giderek yayıldığı belirtilen çekirdek ailenin çözülme dönemine girdiği ve ondan da yeni aile türlerinin ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Yıldırım, 2011a, s. 78). Bunlardan birisi *tek ebeveynli ailedir* (*single parent family*). Özellikle boşanma oranlarının ve evlilik dışı dünyaya gelen çocuk sayısının artması, bu ailenin ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Feltey, 2003, s. 1516). Tek ebeveynli ailelerde ebeveyn çoğunlukla anneler olmakta (Baron & Byrne, 2003, s. 335; Feltey, 2003, s. 1517), baba bu sorumluluğu üstlenmek istememektedir. Evin reisi durumuna gelen kadın, geçimini sağlamak için çalışmak zorundadır. Bu dönemde çocukların bakımı noktasında yakın akrabalarından -özellikle annesinden- yardım talep edebilmektedir. Hem ev işlerini yürütmek hem de çocukların bakımı için para kazanmak zorunda olması, kadının hayatını giderek zorlaştırmakta, bu durum onu bir erkeğin desteğini aramaya ve çoğu zaman da yeniden evlenmeye yöneltmektedir (Haviland vd., 2008, s. 440-441). Yaşanan bu değişimlerden ötürü bugünkü çocukların birçoğu, birkaç on yıl öncesine nazaran ebeveynleriyle yaşam boyu sürecek güvenilir bir bağdan yoksun kalmaktadır (Glick, 1988). Tek ebeveynli bir ailede büyümek, çocuğun anne ya da baba modelinden mahrum büyümesine yol açmakta, bunun sonucunda çocuğun uygun olmayan davranışları üzerindeki denetim mekanizmalarından biri ortadan kalkmakta ve çocuk daha kontrolsüz davranışlar sergileyebilmektedir (Şentürk, 2008, s. 16-17). Centore ve Clinton'un (2008, s. 182) aktardığına göre babasızlığın suç işleme, cinayet, genç hamilelik, madde ve alkol bağımlılığı gibi konularla ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca tek ebeveynli ailedeki gençlerin, anne ve babanın birlikte yaşadığı evliliklerdeki gençlere nazaran daha fazla fiziksel ve ruhsal problemler yaşadıkları, duygusal ve davranışsal problemler geliştirme ihtimallerinin iki ilâ üç kat fazla olduğu belirlenmiştir.

Boşanma sonucu ortaya çıkan bir diğer aile türü *üvey ailedir (step family)*. Üvey aile, boşanan bireylerin yeniden farklı insanlarla evlenmesi sonucu diğer evliliklerinden olan çocukların da bir araya geldiği evlilikler olarak tanımlanmaktadır (Fine & McBride, 2003, s. 1568; Hendrick, 2009, s. 204). Esasen bu aile türünün yeni olmamakla birlikte son yıllarda yaygın hale geldiği görülmektedir (James & Wilson, 1986, s. 23; Haviland vd., 2008, s. 470). İlk evliliklerden farklı olarak, eşlerin bu evliliklerde yaş ortalamalarının daha yüksek olması ve geçirdikleri evlilikler sebebiyle daha tecrübeli oldukları tahmin edilebilir. Ayrıca bu evliliklerin kadınlar açısından daha eşitlikçi olduğu tespit edilmiştir (Allen vd., 2001). Bununla birlikte bu tarz ailelerde çocuk veya çocukların yeni aileye uyum sağlayamama durumu söz konusu olabilmektedir. Coleman, Ganong ve Fine'nin (2000) aktardığına göre bugün ABD'de yapılan evliliklerin yarısı, biri ya da her ikisi boşanmış eşler arasında gerçekleşmektedir. Kreider ve Fields'in (2001) çalışmasında ise boşanmayla biten evliliklerin yarıdan fazlasının yeniden evlenmeyle sonuçlanacağı belirtilmektedir. Amato'nun (2000) bildirdiğine göre ABD'de ilk evliliklerin yaklaşık yarısı boşanmayla neticelenecek, her altı yetişkinden biri en az iki defa boşanma tecrübesi yaşayacak ve her üç çocuktan biri ergenliğe kadar üvey anne ya da üvey babayla hayatını sürdürecektir. Verner ve arkadaşlarının (1989) yaptığı, 34 çalışmayı içeren meta-analitik çalışmada ortalama evlilik kalitesinin ilk evliliklerde, boşanma sonrası gerçekleşen diğer evliliklere nazaran daha yüksek olduğu, ayrıca boşanma sonrası evliliklerde erkeklerin kadınlara nispetle daha yüksek evlilik kalitesine sahip olduğu tespit edilmiştir. Diğer bazı çalışmalarda boşanma sonrası gerçekleşen evliliklerin, ilk evliliklere nazaran boşanmaya daha meyilli olduğu tespit edilmiştir (McCarthy, 1978; White & Booth, 1985a; Brody, Neubaum & Forehand, 1988; Booth & Edwards, 1992; Bramlett & Mosher, 2002; Kreider, 2005). Bunun nedeni olarak, daha önce tecrübe etmeleri sebebiyle çiftlerin boşanmayı bir çözüm olarak görmelerinin daha ihtimal dâhilinde olması gösterilebilir. Yeniden evliliklerde, özellikle çiftlerden her ikisinin birden daha öncesinde evlilik tecrübesi yaşamış olması ve üvey çocukların bulunması bu oranı artırmaktadır (White & Booth, 1985a). Dolayısıyla boşanan çiftler için evlenip tekrar boşanma ihtimali artmaktadır. Haviland ve arkadaşları (2008, s. 440) bu durumu *seri tek eşlilik* olarak ifade etmektedir. Bu istatistikler evliliğin bir hayat tarzı olarak cazibesini koruduğunu gösterse de boşanma oranlarındaki artış ve çocukların öz ebeveynleriyle yaşama oranlarındaki düşüş, sürecin olumsuz bir yönde ilerlediğine işaret etmektedir.

Bir diğ er aile türü ise *tekil ebeveynlik* olarak da niteleyebileceğ imiz *annesiz* (*motherless family*) veya *babasız ailelerdir* (*fatherless family*). Teknolojinin ilerlemesiyle ortaya çıkan taşıyıcı annelik (surrogacy), sperm bankaları vb. gelişmeler, bu aile yapısını ortaya çıkarmıştır (Haviland vd., 2008, s. 533-534). Hamilelik gibi sıkıntılı bir süreci göze alamayan ya da evlenmeden yalnızca çocuk sahibi olmayı isteyen bireyler bu yollara başvurabilmektedir. Bu tarz uygulamalar, aile içerisindeki anne ve baba idealine zarar verdiği, ayrıca bir çocuğ u annesiz ya da babasız bırakmanın yanında, çocuğ un ebeveynlerinden birini tanımaması anlamına geleceğ i gerekçesiyle eleştirilmektedir.

Tüm bunların dışında resmî nikâh olmadan birlikte yaşayan (*cohabitation*) çiftlerin sayısı da günümüzde artmaktadır (Smock, 2000; Amato vd., 2003; Bates, 2009, s. 290; Strong, DeVault & Cohen, 2011, s. 73; Wu & Schimmele, 2003, s. 315). Bu yaşam tarzı, ilk olarak yakın zamana kadar evlenmelerine müsaade edilmeyen eşcinseller arasında yaygın şekilde görülmeye başlanmıştır. Diğ er taraftan heteroseksüel çiftlerin de bu yaşam tarzına başvurdukları görülmektedir. Hükümetler, giderek artan bu tarz yaşantıların geleneksel evlilik ve aile kurumuna zarar vereceğ i düşüncesiyle evliliğ e benzeyen, evliliğ in getirmiş olduğ u ekonomik haklardan kısmen yararlanılabilen (Gordon, 1998/1999) ve evlilikten daha az sorumluluklar getiren birlikteliklere izin verecek yapıları oluşturmuşlardır. *Nikâhsız resmî birliktelik* şeklinde kavramlaştırılabilecek olan ve ülkelerdeki değ iş ik uygulamalar sebebiyle farklı kavramlarla ifade edilebilen (*common-law marriage, informal marriage, sui juris marriage, de facto marriage, civil union, consensual union, civil partnership, domestic partnership, registered partnership* vb.) bu hayat tarzında herhangi bir nikâh veya evlilik sözleşmesi söz konusu değ ildir. Bununla birlikte bu yaşayış, yurtdış ında bazı ülkelerde yasal bir evlilik türü olarak da kabul edilmekte; ancak beraberinde gelen yükümlülükler ülkeden ülkeye farklılaşmaktadır. Esasen bu anlayışın ortaya çıkmasında, özellikle Batı'da cinsel özgürlük söylemlerinin güçlenmesiyle birlikte *eşcinsel evlilik* (*same-sex marriage*) taleplerinin artması etkili olmuştur. Başlangıçta eşcinsel birliktelikler için ortaya çıkan bu yapılar genişletilerek heteroseksüel birlikteliklere de yansıtılmıştır. Geline son noktada ise artık Avrupa ağırlıkta olmak üzere dünya üzerinde bazı ülkelerde eşcinsel evlilikler yasal hale gelmiştir. Hatta bazı ülkelerde bu çiftlerin evlat edinmesine de müsaade edilmektedir (Haviland vd., 2008, s. 94; Owens, Reed & Rostosky, 2003, s. 1048-1049). Bu ilişkiler birçok açıdan ele alınmakla birlikte evlatlık alınan çocukların cinsel kimlikleri, tercihleri ve anne-baba

kavramlarının bu çocuklar için tartışmalı hale gelmesi temel eleştiri noktasını oluşturmaktadır. O nedenle bazı ülkelerde bu birlikteliklere izin verilmekle birlikte evlat edinme hususuna sıcak bakılmamaktadır. Bununla birlikte Türk kültüründe aile bağlarına verilen önemin, söz konusu alternatif kurumların gündeme gelmesini engellediği söylenebilir. Yasal birlikte yaşama uygulamalarının Türkiye’de karşılığı olmamakla birlikte, resmî nikâh olmadan aynı evi paylaşan, karı-koca ilişkisi yaşayan ve hatta çocuk sahibi olan bireyler mevcuttur (bkz. Doğan, 1991). Eşcinsel birlikteliklerin ise toplumun gelenek ve inançlarında karşılık bulmadığı görülmektedir.

Birlikte yaşama uygulamalarının teorik altyapısının daha önceleri öne sürüldüğü görülmektedir. Russell, 1929 yılında yayımladığı *Marriage and Morals* adlı kitabında, evlilik tarzında değişiklikler olması gerektiği kanaatindedir. Ona göre evlilik öncesi cinselliğin artması ve maddî sıkıntılar, gençleri evlilikten uzak tutmaktadır. Cinselliğin evlilik dışında da elde edilebilir bir duruma gelmesi, evlilikte yaşanan ekonomik sıkıntılar ve eşler arasındaki problemler bu durumu tetiklemektedir. Bu nedenle Russell (1999, s. 114), bir süre çocuk yapmamak, kadın gebe kalmadıkça serbestçe boşanabilmek ve boşanma gerçekleştiğinde kadının nafaka talebinde bulunmaması gibi özellikleri bünyesinde barındıran bir *arkadaş evliliği* kavramından bahsetmektedir. Dolayısıyla bu kavramın birlikte yaşama uygulamalarına bir temel teşkil ettiği düşünülebilir.

Birlikte yaşama, hem çiftlerin birlikte yaşayıp yaşayamayacaklarına karar verme hem de eşler arasındaki farklılıkları ve anlaşmazlıkları ortadan kaldırarak evlilik başarısını artıracakları düşüncesinden hareketle evliliğe giden ilk adım olarak görülmektedir (Glenn, 1990, s. 825). Bununla birlikte yapılan araştırmalar bu çiftlerin ilişkiyi sona erdirmeye ya da boşanma oranlarının evlilik öncesi birlikte yaşamayan çiftlere oranla daha yüksek olduğunu göstermektedir (Watson, 1983; DeMaris, 1984; DeMaris & Leslie, 1984; Newcomb, 1986; Balakrishnan vd., 1987; Bennett, Blanc & Bloom, 1988; Booth & Johnson, 1988; Bumpass & Sweet, 1989; Teachman & Polonko, 1990; Bumpass, Martin & Sweet, 1991; Teachman, Thomas & Paasch, 1991; Axinn & Thornton, 1992; DeMaris & Rao, 1992; Thomson & Colella, 1992; Bracher vd., 1993; DeMaris & Macdonald, 1993; Hall & Zhao, 1995; Lillard, Brien & Waite, 1995; Hall, 1996b; Krishnan, 1998; Dush, Cohan & Amato, 2003; Svarer, 2004; Brown vd., 2006; Jose, O’Leary & Moyer, 2010). Teachman’ın (2003) çalışmasında, evliliğinden önce başkalarıyla birlikte yaşama tecrübesi bulunan kadınların evliliklerinde problem yaşadıkları tespit edilmiştir. Cohan ve Kleinbaum’un (2002) çalışmasında evlilik öncesi

birlikte yaşayan çiftlerin yaşamayanlara göre negatif problem çözme tarzlarını daha çok, pozitif problem çözme tarzlarını ise daha az kullandıkları görülmüştür. Thomson ve Colella'nın (1992) gerçekleştirdiği çalışmada, evlenmeden önce birlikte yaşayan çiftlerin evlilik kalitesinin, evlilik kurumuna bağlanımlarının daha düşük olduğu, kadınlarda evliliğe daha bireysel bir yaklaşımın olduğu ve evlilik öncesi birlikte yaşamayan çiftlere nazaran boşanma ihtimallerinin daha yüksek olduğu bildirilmiştir. Skinner ve arkadaşlarının (2002) yaptığı araştırmada, evlilik öncesi uzun dönem birlikte yaşayan çiftler, ilişkilerinde daha az mutluluk ve adalet hissettiklerini belirtmişlerdir. Birlikte yaşarken evlenme kararı alanlar ile birlikte yaşamaya devam eden çiftleri karşılaştıran bir çalışmada (Brown, 2004) ise evlenen çiftlerin ilişki kalitesinin yükseldiği, mutluluk düzeyinin ve iş paylaşımında hissedilen adaletli olma duygusunun arttığı, ilişkideki istikrarsızlık ve çatışmaların ise azaldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla evlilik kalitesinin daha düşük olduğu ya da boşanma ihtimalinin daha yüksek olduğu çiftler sırasıyla evlenmeden birlikte yaşayanlar, birlikte yaşama geçmişi olan evli çiftler ve birlikte yaşama geçmişi olmayan evli çiftler şeklindedir. Bunlara ek olarak birlikte yaşayan çiftlerin, ilişki öncesinde daha sıklıkla uyuşturucu kullandığı (Yamaguchi & Kandel, 1985; Henze & Hudson, 1974) ve aile ve arkadaş ilişkilerinin daha zayıf olduğu (Newcomb, 1986) tespit edilen diğer bulgular arasındadır. Bu bağlamda, evlilik öncesi birlikte yaşamayı tecrübe etmiş çiftlerin evlilik kalitesinin daha düşük ya da boşanma ihtimallerinin daha yüksek çıkmasının nedeni olarak bazı araştırmacılar, birlikte yaşamamanın kendisini değil, birlikte yaşamayı tercih eden çiftlerin kişilik özelliklerini ve yaşam tarzlarını göstermektedir.

Dinlerin evlilik dışında birlikteliği yasaklaması, birlikte yaşama uygulamalarına bakışını da ortaya koymaktadır. Bu bağlamda birlikte yaşayan çiftlerin, dinin yasakladığı bir yaşam tarzını benimsemesinden hareketle dindarlık düzeylerinin daha düşük olduğu tahmin edilebilir. Nitekim yapılan çalışmalar bu tahmini doğrulamaktadır (bkz. Arafat & Yorburg, 1973; Henze & Hudson, 1974; Newcomb & Bentler, 1980; Tanfer, 1987; Wu & Balakrishnan, 1992; DeMaris & Macdonald, 1993, s. 406; Huffman vd., 1994; Woods & Emery, 2002; Brown vd., 2006, s. 463; Halford vd., 2006). Thornton, Axinn ve Hill'e (1992, s. 647) göre birlikte yaşama ve evlilik kararları, bireylerin dindarlıklarından etkilenmektedir. Dine daha az önem verme ve dinî katılımın daha az olması birlikte yaşama oranlarının yükselmesiyle, evlilik oranlarının düşmesiyle ilişkilidir. Dolayısıyla yaşlılarına göre daha dindar olan gençlerin evlilikten ziyade birlikte yaşamayı tercih etme olasılıkları daha düşüktür. Huffman ve arkadaşları

(1994) evlilik öncesi birlikte yaşayan çiftlerin dindarlık düzeylerinin düşük olduğu tespitine ek olarak, bu çiftlerin cinsel tecrübeler açısından daha serbest görüşlü olduklarını, geleneksel evlilik düşüncesinden uzak olduklarını ve toplumsal cinsiyet rollerini daha az hissettiklerini belirlemiştir.

Sonuç olarak modern dönemde geniş ve çekirdek aileden farklı olarak birçok aile türünün ve evliliğe alternatif yaşam tarzlarının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu yeni yaşam tarzlarından bir kısmının dinî beklentilerle zıtlık arz etmesine rağmen artmaya devam etmesi, bireyselleşmenin bir sonucu olarak dinin bireyin yaşantısı üzerindeki belirleyici rolünün azalmasıyla ilişkilendirilebilir. Ayrıca evliliğe alternatif olarak birçok yaşam tarzının gelişmesine rağmen evlilik, nüfusun genelinin tercih ettiği yaşam tarzı olmayı sürdürmektedir (Thornton & Young-DeMarco, 2001, s. 1011; Allgood vd., 2009, s. 52). Bununla birlikte boşanmaların artması ve diğer olumsuz sayılabilecek gelişmeler sebebiyle evliliklerde yaşanan problemlerin arttığı ve evlilik kavramının anlam içeriğinin değiştiği öne sürülebilir.

3.3.6. Evlilikle İlgili Bazı Demografik Özelliklerin Değişmesi

Küresel çapta yaşanan değişimler, evliliğe dair bazı demografik değişkenleri de etkilemiştir (bkz. Wittberg, 1999). Görücü usulü evliliklerin azalması, ilk evlenme yaşının yükselmesi, evlilik ve boşanma oranlarının artması bu bağlamda değerlendirilebilir.

3.3.6.1. Görücü Usulü Evliliklerin Azalması

Günümüzde, eş seçiminde değişimler olduğu görülmektedir. Modern dönemde, tanışarak evlenmenin daha yaygın hale gelmeye başladığı, görücü usulü evliliklerde ise geçmişe nazaran bir azalma olduğu düşünülmektedir. Kadınının çalışma hayatına atılmasıyla birlikte günümüzde kadın ve erkeğin bir araya geldiği ortam sayısının artması, bireyselleşme ile birlikte ebeveynlerin isteğinden daha ziyade romantizmin öne çıkması vb. sebepler bu durumun ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Lee ve Stone'nin (1980) gerçekleştirdiği kültürler arası çalışmada, geleneksel geniş ailenin yaygın olduğu toplumlara nazaran çekirdek ailenin yaygın olduğu toplumlarda tanışarak evlenme ve romantizme daha çok rastlandığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda, modern dönemde çekirdek ailenin daha yaygın hale geldiği düşünüldüğünde, görücü usulü evliliklerde nispeten bir azalmanın yaşandığı ve yaşanmaya devam edeceği düşünülebilir. Tüm

bunlarla birlikte, geleneğin içerisinde yerleşmiş olan görücü usulünün ortadan kalkacağını söylemek mümkün görünmemektedir. Zira kültürden kültüre değişen farklı görücü usullerinin varlığı, eş seçme sürecine ebeveynlerin farklı şekillerde dâhil olması, ayrıca görücü usulünün modern dönemin şartlarına adaptasyon sağlayarak değişik varyasyonlarla ortaya çıkması, onun tedavülden kalkmayacağını gösterir niteliktedir. Örneğin kimi kültürlerde evlilik kararı almada son söz ebeveyne aitken kimisinde bu karar bireyin kendisine bırakılmaktadır. Sonuç olarak, görücü usulünün azalmakla ve değişime uğramakla birlikte bazı kültürlerde halen güçlü olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye aile yapısı araştırmalarının (TAYA) 2006 ve 2011 verileri (ASPB, 2014a; 2014b; 2014c) karşılaştırıldığında, eşlerini kendilerinin seçtiğini ve ailesinin de onayını aldığını belirtenler 2006 yılında %31.2 iken 2011 yılında bu oran %41.0 olmuştur. Eş seçiminin kendi kararı olduğunu; ancak ailesinin bilgisi dışında gerçekleştiğini ifade edenler ise %1.3'ten %2.9'a yükselmiştir. Diğer taraftan kaçarak evlendiğini söyleyenler %5.8'den %4.4'e gerilemiştir. Bu verilere bakıldığında bireysel eş tercihlerinin nispeten arttığı görülmektedir. Görücü usulüyle evlendiğini; ama evliliğin kendi kararı olduğunu ifade edenler %29.7'den %42.4'e yükselirken, görücü usulüyle evlendiğini ve bu kararı ailesinin aldığını söyleyenler ise %31.2'den %8.9'a gerilemiştir. Bu veriler son kararın aileye ait olduğu geleneksel görücü usulünün azaldığını, bununla birlikte son kararın bireye bırakıldığı görücü usulünün ise arttığını göstermektedir. Dolayısıyla sonuçlar, yukarıda ifade edilen görücü usulünün azalmakla birlikte farklı şekillerde varlığını sürdürdüğü iddiasını doğrular niteliktedir.

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte yeni tanışma şekillerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Günümüzde insanlar sosyal medya ve sanal evlilik siteleri üzerinden veya evlilik programlarına katılmak suretiyle tanışıp evlenebilmektedirler. Dolayısıyla bireyin yakın çevresinde bulunmayan ve tanışmasına bir başkasının aracılık etmediği ilişkiler de evlilikle sonuçlanabilmektedir.

3.3.6.2. İlk Evlenme Yaşının Yükselmesi

Modern dönemde evlilik yaşının giderek yükseldiği görülmektedir (Amato vd., 2003, s. 9; United States Bureau of the Census [USBC], 2004, September). Bu duruma yol açan çeşitli sebepler bulunmaktadır. Örneğin günümüzde nikâhsız birlikteliklerin artması, cinselliğin evlilik dışında da ulaşılabilir hale gelmesi, evliliğin ertelenmesine ya

da hiç düşünülmemesine yol açabilmektedir (Şentürk, 2008, s. 17). Dolayısıyla hiç evlenmeyen insan sayısı ve evlenen insanların yaş ortalamaları da artmaktadır (Campbell, 2003, s. 1523). Buna ek olarak eğitim düzeyindeki artış, bireylerin eğitim hayatlarının süresini uzatmakta ve evlilik kararının gecikmesine neden olabilmektedir. Ayrıca bir iş sahibi olmadan evlenmenin doğru bulunmayışı, bununla beraber işverenlerin belli bir eğitim düzeyi ve birikimi talep etmesi de bu durumun ortaya çıkmasında etkili olmuş olabilir. Ülkemizde de ilk evlenme yaşının yükseldiği görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2001-2016 yılları arasında gerçekleştirdiği çalışmaların sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1

Türkiye'de 2001-2016 Yılları Arasında Gerçekleştirilen Evlilikler, Kaba Evlenme Hızları³³ ve Ortalama İlk Evlenme Yaşı

Yıllar	Gerçekleşen Evlilikler	Kaba Evlenme Hızları	Ortalama İlk Evlenme Yaşı	
			<u>D</u>	<u>G</u>
2001	544.322	7.96	25.5	22.2
2002	510.155	7,36	25.9	22.7
2003	565.468	8.05	25.9	22.7
2004	615.357	8.65	26.0	22.8
2005	641.241	8.90	26.1	22.8
2006	636.121	8.72	26.1	22.8
2007	638.311	9.09	26.1	22.8
2008	641.973	9.03	26.2	22.9
2009	591.742	8.21	26.3	23.0
2010	582.715	7.98	26.5	23.2
2011	592.775	8.02	26.6	23.3
2012	603.751	8.03	26.7	23.5
2013	600.138	7.89	26.8	23.6
2014	599.704	7.80	26.9	23.7
2015	602.982	7.71	27.0	23.9
2016	594.493	7.50	27.1	24.0
2017	569.459	7.09	27.7	24.6

D: Damat

G: Gelin

³³ Kaba evlenme hızı: Belli bir yıl içinde her bin nüfus başına düşen evlenme sayısıdır.

Tablo 1’de görüldüğü üzere evlilik yaşı hem erkek hem de kadınlar için artmaktadır³⁴. Tablodan çıkartılabilecek bir diğer sonuç, erkeklerin ortalama ilk evlenme yaşının, kadınlardan her zaman yüksek olduğudur. Adasal (1975, s. 499) bu durumu şöyle açıklamaktadır: Kızlar için evlenmek çok arzu edilen bir durumdur. Anne-babaya daha fazla yük olmamak, ekonomik rahatlamayı sağlamak ve cinsel ihtiyaçlar sebebiyle evlenme durumu daha erken ortaya çıkmakta, vaktini geçiren kızlarda psikolojik bocalamalar baş göstermektedir. Erkekler için cinselliğin, toplum tarafından namus ve bekâret kavramlarıyla sınırlandırılmaması, ayrıca askerlik, meslek sahibi olma vb. durumları açıklığa kavuşturma isteği, evlenmeyi kızlara göre geciktirebilmektedir. Bununla beraber günümüz toplumunda kadınların da birçok iş sahasında meslek sahibi olması, kadınlar açısından ekonomik güvensizliği kısmen de olsa bertaraf etmiş görünmektedir.

3.3.6.3. Evliliklerdeki Artış

Yurtdışına bakıldığında, İkinci Dünya Savaşı sonrası evlilik oranlarında bir patlama yaşandığı, bundan sonraki süreçte ise evlilik oranlarının göreceli olarak düştüğü gözlemlenmektedir (Teachman, Tedrow & Crowder, 2000, s. 1235). Bu bağlamda siyasi ve ekonomik buhran dönemlerinde evlilik oranının düştüğü, hemen akabinde ise bir artış yaşandığı ifade edilebilir. Ülkemizde ise göreceli olarak evlilik oranlarında bir artışın olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 1). Esasen evliliğe alternatif yaşam tarzlarının ortaya çıkması ve hiç evlenmeyen insan sayısındaki artış, evlilik oranlarında bir azalmanın yaşanmasına sebep olacağı düşüncesini doğurabilir. Ancak günümüzde boşanmaların artması, yeniden evlenenlerin sayısını artırmıştır (Amato vd., 2003). Ayrıca ülkenin genç bir nüfusa sahip olması da evlilik sayısının artmasında etkilidir. Dolayısıyla bütün bunlar, genel evlilik oranlarına yansımış olabilir. Nitekim Tablo 1’e bakıldığında ülkemizde evlilik oranlarının ve kaba evlenme hızının göreceli olarak arttığı görülecektir. Yaşanan hafif dalgalanmalar ise o yılın nüfus artışı ve ülkenin ekonomik durumuyla ilişkili olabilir.

³⁴ Tablo 1 ve Tablo 2’de yer alan 2011 ve öncesine ait veriler TÜİK’in (2011) *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri* isimli çalışmasından, 2011 sonrasına ait veriler ise yine TÜİK’in resmî internet adresinden elde edilmiştir.

3.3.6.4. Boşanmalardaki Artış

Boşanma her dönemde karşılaşılan bir olgu olmakla birlikte, günümüz toplumlarında daha sık görülmektedir. Dinî inanç ve uygulamalar, uzun süre boşanma algısını şekillendirmiş, daha sonra yapılan yasal düzenlemeler dinî uygulamaları tamamlayıcı ya da onları aşarak belirleyici bir nitelik kazanmıştır. Modern dönem öncesinde evli çiftlerin, dinî kurumların ve çevrelerinin baskısını daha çok hissettikleri, bu durumdaki çiftler için boşanmanın daha zor bir olasılık olduğu öne sürülebilir. Ama günümüzde bireyleşmeyle birlikte ferdin ön plana çıkması, boşanmayı daha tercih edilebilir hale getirmiştir. Ayrıca insanların yaşam alanı olarak şehirleri tercih etmeleri, televizyon ve internet gibi kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, tüketim kültürünün ön plana çıkması, kadının ekonomik özgürlüğünü kazanması, evliliğin maddî değerler üzerine kurulmak istenmesi, bireysel stres kaynaklarının artmasıyla tahammülsüz bireylerin ortaya çıkması ve ahlâkî değerlerin çöküntüye uğraması gibi sebepler de bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Demirkan vd., 2009, s. 30).

Yaşadığımız çağda kadının yeni bir statü ve ekonomik özgürlüğe sahip olması, onun bazı çekincelerini ortadan kaldırmıştır. Mesela çalışmayan bir kadının, çalışan bir kadına göre boşanmayı göze alması daha zor görünmektedir. Zira çalışmayan kadın boşandığında geleneksel kabullerden ötürü -varsa- çocuğa kendi bakacak, baba evine dönmek zorunda kalacak ve etrafındaki insanların farklı tepkileriyle karşılaşabilecektir. Bu durum onu boşanma düşüncesinden uzaklaştırabilmektedir. Çalışan kadın açısından ise durum biraz daha farklıdır. O, ekonomik özgürlüğü sayesinde kendi ayakları üzerinde durabileceğini düşündüğü için boşanma aşamasında daha özgür davranabilir.

Günümüzde boşanmaların artışının, toplumdaki dindarlık algısını dolaylı yoldan etkilediği ileri sürülebilir. Kurumsal dinin yaşam kaynakları olan ailelerin (Günay, 2003, s. 262-263) dağılması, bu ailelerde yetişen çocukların aile içinde yeterli bir dinî sosyalleşme gerçekleştirememesine yol açmaktadır. Bu durum bireyin üzerinde dinin etkisinin azalmasına ya da bireysel dindarlıkların güçlenmesine zemin hazırlayabilir. Nitekim Zhai ve arkadaşlarının (2008) yaptıkları çalışmada, boşanmış ailelerde yetişen çocukların kendilerini daha çok “maneviyat sahibi; ama dindar değil” şeklinde tanımladıkları görülmektedir.

Yurtdışındaki çalışmalara bakıldığında, ABD’deki evliliklerin yaklaşık %50’sinin boşanma ile sonuçlandığı (Baron & Byrne, 2003, s. 330) ve boşanan bireylerin birçoğunun en az bir evlilik daha gerçekleştirdikleri (Haviland, 2002, s. 272) ifade

edilmektedir. Teachman, Tedrow ve Crowder'in (2000, s. 1235) yaptıkları çalışmada, ABD'de 50 yıllık süreçte göreceli olarak evlilik oranlarının düştüğü, boşanma oranlarının ise arttığı tespit edilmiştir. Bir başka çalışmada ise ilk evliliklerin üçte ikisinin boşanma ile sonuçlanacağı tahmin edilmiştir (Martin & Bumpass, 1989). Tekrarlanan evliliklerde ise bu oranın daha fazla olduğu görülmektedir (Brody, Neubaum & Forehand, 1988). Batı'da, son dönemde boşanma oranlarının belli bir çizgide gittiği, bu oranlarda yüksek bir artışın gözlemlenmediği ifade edilmekle birlikte evlilik oranlarının düşmeye devam ettiği görülmektedir. Bunun sebebi olarak birlikte yaşama tercihlerindeki artış (Wolman, 1983, s. 11; Seltzer, 2000, s. 1250) gösterilebilir.

Tablo 2

*Türkiye'de 2001-2016 Yılları Arasında Gerçekleşen Boşanmalar ve Kaba Boşanma Hızları*³⁵

Yıllar	Gerçekleşen Boşanmalar	Kaba Boşanma Hızları
2001	91.994	1.41
2002	95.323	1.38
2003	92.637	1.32
2004	91.022	1.28
2005	95.895	1.33
2006	93.489	1.28
2007	94.219	1.34
2008	99.663	1.40
2009	114.162	1.59
2010	118.568	1.62
2011	120.117	1.62
2012	123.325	1.64
2013	125.305	1.65
2014	130.913	1.70
2015	131.830	1.69
2016	126.164	1.59
2017	128.411	1.60

Ülkemizde de boşanma oranı artmaktadır. Tablo 2'ye bakıldığında yıllara göre boşanma oranı ve kaba boşanma hızının göreceli olarak arttığı görülmektedir.

³⁵ Kaba boşanma hızı: Belli bir yıl içinde her bin nüfus başına düşen boşanma sayısıdır.

Uluslararası istatistiklere bakıldığında, Türkiye, boşanmanın en az olduğu ülkeler arasında yer almaktadır (The United Nations Statistics Division [UNSD], 2015). Ancak son yıllarda boşanma oranlarında gözlenen artış da dikkat çekicidir.

TÜİK'in son yıllardaki verilerine bakıldığında, boşanma sebebi olarak eşlerin yaklaşık %95'i geçimsizliği (evlilik birliğinin sarsılmasını) göstermiştir. Zina, cana kast ve pek fena muamele, cürüm ve haysiyetsizlik, terk, akıl hastalığı vb. diğer sebepler ise düşük oranda kalmıştır. Şunu belirtmek gerekir ki geçimsizliğe yol açan nedenlerin temelinde yatan psikolojik, sosyolojik, kültürel ve ekonomik faktörler bu verilerde çok boyutlu olarak ortaya konamamıştır. Mesela karşılıklı anlaşarak boşanan bir çift, gerçek boşanma nedenleri araştırılmaksızın geçimsizlik kategorisi altında değerlendirilmektedir (Demirkan vd. 2009, s. 12). Bu nedenle geçimsizliğin altında yatan temel faktörlerin ortaya çıkarılması, boşanmaların esas nedenlerini doğru olarak tespit edebilmede hayati bir rol oynayacaktır.

Bu bölümün sonucu olarak denilebilir ki evlilik ve aile kurumları tarihsel süreçte birtakım değişimler geçirmiş, özellikle son iki yüz yılda hem Batı'da hem de ülkemizde büyük ve köklü yenilikler tecrübe edilmiş, bu yenilikler evlilik ve ailede birtakım yapısal değişimlerin yaşanmasına ve bazı fonksiyonların daralmasına yol açmıştır. Evlilik ve ailenin devamı, sürdürülebilirliği ve kalitesi bağlamında bir kötüye gidişin olduğu görülse de, yaşananlara bakarak ilerleyen dönemlerde onların tamamen ortadan kalkacağını iddia etmek doğru olmayacaktır. Zira evlilik ve aile, modern dönemde farklı şekillere bürünerek ve birtakım fonksiyonlarını başka kurumlara devrederek yaşamayı sürdürmektedir.

BÖLÜM IV

ÇOK BOYUTLU BİR OLGU VE İNTERDİSİPLİNER BİR ÇALIŞMA ALANI OLARAK EVLİLİK VE AİLE

Tarih boyunca evlilik ve ailenin felsefe, antropoloji, sosyoloji, psikoloji, ilahiyat, hukuk ve ekonomi gibi birçok bilim dalına konu oldukları görülmektedir. Evlilik ve ailenin, birey ve toplum hayatının merkezinde yer alan konular olması, onların birçok farklı disiplin tarafından ele alınmasını da beraberinde getirmiştir. Birçok filozof aşk, kadın-erkek ilişkileri, evlilik, aile vb. konuları ele almıştır. Bunlar arasında ütopyik kabul edilenler de mevcuttur. Mesela Platon kadın ve çocukların ortak olduğu, doğan çocukların anne-babalarından ayrıldığı ve onları tanımadığı bir devlet düzeni öne sürmüştür (Platon, çev. 2003, s. 125-155). Bunun dışında klasik ahlâk eserlerinde de *Tedbîrü'l-Menzil* başlığı altında evlilik ve aile yaşantısı üzerine yazıların kaleme alındığı görülmektedir (Orman, 1992; Çağrııcı, 2011; Ocak, 2013). İbn Miskeveyh'in (ö. 1030) *Tehzîbü'l-Ahlâk* (çev. 2013), Nasîruddin Tûsî'nin (ö. 1274) *Ahlâk-ı Nâsirî* (çev. 2013), Taşköprîzâde'nin (ö. 1562) *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye* (çev. 2014) ve Kınalızâde Ali Çelebi'nin (ö. 1572) *Ahlâk-ı Âlâ'î* (çev. 2012) isimli eserleri bu açıdan değerlendirilebilir. İbn Miskeveyh, eserinin altıncı bölümünde çocuk eğitime değinmektedir. Tûsî, üç bölümden oluşan eserinin ikinci bölümünü "Ev İdaresi"ne (Tedbîr-î Menâzil) ayırmıştır. Burada ev ekonomisi, eş ve çocukların idaresi, anne-baba hukukuna riayet gibi konular değerlendirilmiştir. Taşköprîzâde, dört bölümden oluşan eserinin üçüncü bölümünde "Ev Yönetimi"ni ele almış, bu konuyu azık, eşler, hizmetçiler ve çocuklar olmak üzere dört başlıkta incelemiştir. Kınalızâde ise eserinde erkeğin karısına iyi davranması, onun haklarını gözetmesi, ekonomik gücü nispetinde eşini güzel giydirmesi, eşinin aile ve yakınlarına iyi davranması ve eşinin üzerine evlenmemesi gibi konulara yer vermiştir³⁶.

Diğer bilim dallarının felsefeden ayrılmasıyla birlikte her disiplinin kendi metot ve sınırları çerçevesinde bu konuyu ele aldığı görülmektedir. *Modern antropoloji* aileyi, bütün toplumların ve medeniyetlerin her aşamasında var olan en küçük ve temel sosyal birim olarak görmektedir (Günay, 2003, s. 262). Buradan hareketle evlilik ve aile konusu, antropoloji kitaplarında genellikle "grupların oluşumu ve iş birliği probleminin çözülmesi" başlığı altında ele alınmaktadır. Bu bağlamda cinselliğin denetimi ve

³⁶ Diğer bazı eserler için bkz. Öztürk, 1991.

düzenlenmesi, ensest tabusu, evlilik ve çiftleşme farkı, evlilik ve aile biçimleri, eş seçimi, ailenin çocuk yetiştirme ve ekonomik işlevi, akrabalık ve soy grupları gibi konular araştırma alanı olarak ön plana çıkmaktadır (Özbudun ve Uysal, 2013, s. 154).

Sosyolojide aile kavramına odaklanıldığı ve bu kavramın bazı kitaplarda “sosyal kurumlar” başlığı altında, diğer bazılarında ise tek bir başlık olarak ele alındığı görülmektedir. Sosyolojide aile, toplumun en küçük sosyal birimi olarak kabul edildiğinden, araştırma konusu olarak üzerinde fazlaca durulmuş, çalışmalarda evlilik ve ailenin daha ziyade örgütsel ve kurumsal niteliği ön plana çıkarılmıştır. Bu bağlamda ailenin türleri, fonksiyonları, çekirdek ailenin evrensel karakter arz edip etmemesi, evlilik çeşitleri, evlilik sonrası yerleşim durumu, modernite bağlamında değişen toplumsal cinsiyet rolleri, kadın algısı ve bunun evlilik ve aile kurumuna yansımaları, aile içi roller ve karar alma süreçleri, çocuğun toplumsallaşması gibi hususların araştırma konusu yapıldığı görülmektedir. Sosyolojide aile, birtakım kuramsal perspektifler (*ekolojik, yapısal-işlevselci, feminist, sosyal değiş-tokuş, sembolik etkileşimcilik, çatışma, ailevi gelişim, aile sistemleri* vb.) kullanılarak incelenmektedir (bkz. Strong, DeVault & Cohen, 2011, s. 37-49; Canatan, 2011a, s. 31-50). Türkiye’de evlilik ve aile konusunun daha çok sosyoloji üzerinden çalışıldığı söylenebilir (bkz. Timur, 1972; Sayın, 1990; Atalay vd., 1992; Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı [AAKB], 1992; Behar & Duben, 1998; Ortaylı, 2004; ASAGEM, 2006; 2010; ASPB, 2011; 2014a; 2014b; 2014c; Canatan ve Yıldırım, 2011).

Hukukî açıdan bakıldığında aile, meydana geldiği topluluk içinde evliliğe dair cinsel kısıtlamalar, soy izleme, yöresel yerleşme ve miras gibi konularda kurallar ve âdetler geliştirebilmektedir. Bu kural ve âdetler çoğu zaman kurumsallaşmakta, farklı kültürlerde değişik şekillerde ortaya çıkabilmektedir (Balaman, 2002, s. 27). Modern dönemde ise evliliğin onaylanması ve evliliğe dair hususların belirlenmesi devlet yoluyla gerçekleşmektedir. Bu bağlamda evlilik geçmişte dinî ve toplumsal bir özellik gösterirken, modernleşmeyle birlikte daha çok hukukî ve bireysel yönleri ön plana çıkmıştır. Evliliğin sözleşmeye dayalı bir düzenleme olması, kıymetli malların toplandığı finansal bir birlikteliği ifade etmesi ve doğan çocuk üzerinde haklar oluşturması gibi sebepler, onu diğer ilişki türlerinden ayırmakta ve ona hukukî bir boyut kazandırmaktadır. Evlilik kurumuyla ilgili hukuk normları temel anlamda evrensellik gösterse de, ülkeden ülkeye bazı farklı uygulamaların olduğu görülmektedir. Batı’da bazı ülkelerde aynı cinsiyetten kişilerin evlenebilmesi, evlilik sözleşmesi olmadan birlikte yaşayan çiftlerin hukukî olarak kabul görmesi, bazı İslâm ülkelerinde poligamik

ve süreli evliliklere müsaade edilmesi vb. örnekler bu farklılıkları ortaya koyar niteliktedir.

Antropoloji, sosyoloji ve hukukun evlilik ve aileye bakışlarına kısaca değinilmiştir. Çalışmamız açısından daha çok önem arz eden dinlerin ve psikolojinin yaklaşımları ise daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

4.1. Psikolojik Açıdan Evlilik ve Aile

Dikkatlerini birey üzerinde yoğunlaştırmış olan psikologlar, ailenin nesiller arası bir sistem olarak karmaşıklığının ve zaman içinde değişmesinin psikolojik analize bir engel oluşturduğunu düşünmüşler, bu nedenle uzun süre aileyi bir analiz birimi olarak görmemişlerdir. Ailede çeşitlilikle karşılaşan psikologlar, bu çeşitliliği ya sosyolojik ve antropolojik çalışmaların bir konusu olarak değerlendirip göz ardı etmişler ya da geçici bir durum olarak algılamışlardır³⁷. Klinik psikolojinin uygulamalı alanları ve aile terapisi dışında aileyle ilgili psikolojik kuramlara nadiren rastlanması bu durumun önemli bir göstergesidir (Kağıtçıbaşı, 2007, s. 108).

Ailenin işleyişi ve değişimini açıklayacak bir kuramın ortaya çıkmaması, yapılan çalışmalarda aile prototipi olarak Batı'daki çekirdek ailenin esas alınmasına yol açmıştır. Lâkin çekirdek aile tipinin ideal aile tipi olarak kabul edildiği birçok akademik çalışmada diğer aile türlerinin göz ardı edilmesi ya da gelişmemiş olarak lanse edilmesi, Haviland ve arkadaşlarına (2008, s. 464) göre bilimsel bir körlüğü de beraberinde getirmiştir. Haviland'a (2002, s. 291) göre doğal ve normal olarak kabul edilen çekirdek aile, diğer aile türlerinden ne daha fazla normal ne de daha fazla doğaldır. O, diğer aile türlerini incelerken standart kabul edilebilecek bir kıstas olarak düşünülmemelidir.

Kültürlerarası psikoloji çalışmalarına bakıldığında, psikolojinin tarih boyunca Batı'nın yerel psikolojisi olarak ortaya çıkıp geliştiği anlaşılacaktır. Psikoloji çalışmalarının evrensellik iddialarının doğrulanması noktasında Batı dışında diğer kültürlerden de elde edilen verilerin geçerliğinin sınanması gerekmektedir. Bu noktada öne çıkan ve yapılması gereken, psikolojik olguları kendi kültürel ortamına yerleştirebilmektir. Zira ortaya çıkan bir olgunun algılanışı kültürden kültüre farklı görüntüler sergileyecektir. Mesela çekirdek ailenin yerleşmiş olduğu bir kültür ile geniş

³⁷ Yapılan literatür taraması sonucunda, Walter M. Gallichan'ın 1918'de kaleme aldığı *The Psychology of Marriage* isimli eser, adında *evlilik* ve *psikoloji* kavramlarının birlikte geçtiği ilk eser olarak tespit edilmiştir.

ailenin yaygın olduğu bir kültürdeki gelin-kaynana ilişkileri çok farklı görüntülere sahip olacak ve çok farklı Şekilde değerlendirilecektir. Son dönemde, kültürel farkları ortaya koymak adına yapılan kültürlerarası çalışmalarda bu sıkıntının aşılmaya başlandığı görülmektedir (Haviland vd., 2008, s. 464).

4.1.1. Bireyi Evliliğe Götüren Güdüler

Evliliğin tanımlanmasında tartışıldığı üzere ‘‘Birey neden evlenir? Bireyin evlenme kararı almasının altında yatan temel motivasyon nedir?’’ vb. soruların tek bir cevabının olmadığı, bir çok güdünün devreye girdiği açıktır. Örneğin kişi, ekonomik kaygılar sebebiyle evlilik kararı alabilir. Maddi açıdan daha rahat bir yaşam sürdürme işteği, bu kararın alınmasında etkili olabilir. Özellikle günümüzde, evlenecek kişilerin çalışan bir eşi tercih etmeleri, bu anlayışın sonuçlarından biridir.

Dinî yaşayış da bireyi evliliğe götürebilir. Dinî dünya görüşünün, bireyin kendini ve çevresini anlamlandırmada işlevsel bir değerinin olduğu kabul edilen bir gerçektir. Dinsel inançlar, bireysel ve toplumsal olarak kabul edilip iselleştirilmek suretiyle, inananların duygusal ve bilişsel algıları ile sosyal hayata ilişkin tutum ve davranışlarını sürekli etkilemektedir (Yapıcı, 2013, s. 20). Bu nedenle inandığı dini, kendisine evlenmesini emreden bir dindarin, evlenme motivasyonlarından biri de din olabilir. Dindar bireyin, kendi zihin dünyasıyla uyumlu bir eş seçmeye meyilli olması beklenir.

Bireyin bulunduğu toplum, evliliği teşvik edebilir ya da zorunlu görebilir. Evlilik, bireyin yaşamında toplumsal rollerin değişimi gibi birçok önemli değişikliği beraberinde getirmektedir. Evlenen kadın ve erkek, toplum nazarında gerçek birer yetişkin olmaya ilk adımı atmaktadır. Ayrıca bir çocuğa sahip olunduğunda toplum bu bireylere anne ve baba rolünü de yüklemektedir. Birey, hem bu gelişimi sürdürmek hem de toplumun kabullerini yerine getirmek adına evliliğe yönelebilir. Burada kültürel bir teşvikin ne çıktığı görülmektedir.

Cinsel işteğin tatmini ve denetim altına alınmak istenmesi de bireyi evliliğe götüren nedenler arasında sayılabilir. Tarih boyunca bireyin hayatını etkileyen ve birey üzerinde baskı yaratan cinsel dürtüler, evlilik yolu ile denetim altına alınmıştır (Saran, 1993, s. 302). Dinlerin rastgele bir cinselliği uygun bulmayışı, cinselliğin evlilik yaşantısı içinde tecrübe edilmesini istemesi ve bu nedenle de evliliği teşvik etmesi, dinî hassasiyete sahip insanları evliliğe güdüleme noktasında önemli rol oynamıştır. Güvenli

ve sadakate dayalı bir cinsel yaşam isteyen birey için de evlilik bu imkânı sunmaktadır. Ayrıca neslin devamı ve çocuk sahibi olma isteği de evlilikte önemli rol oynamaktadır.

Kadın ve erkeği evliliğe götüren temel güdüler arasında aşkı ön plana çıkaranlar mevcuttur. Diğer taraftan insanlar, aralarında ciddi ve gerçek bir aşk hikâyesi olmadan da (görücü usulü vb.) evlenebilmektedir. Bu tarz evliliklerde aile, çevre ve ekonomik kaygılar daha ön plana çıkmakta, aşk evliliklerinde ise romantizm ağır basmaktadır.

Bireyin sevmeye, sevilme, ait olma, yalnız kalmak istememe, hayatı paylaşma, güvende hissetme vb. duygusal ihtiyaçları da evlilik düşüncesini güçlendirebilir. Dünyaya yalnız gelen insan için bu dünyada diğer insanlarla kurulacak ilişkiler önemlidir. Bu noktada kişinin hayatını birlikte geçirmeyi, paylaşmayı düşündüğü kişiyle romantik bir ilişki kurması beklenir.

4.1.2. Yakın ve Romantik İlişkiler

Psikoloji ve onun alt dallarından biri olan sosyal psikolojide evlilik ve aile üzerine yapılan çalışmalar “yakın ilişkiler” başlığı altında incelenmektedir. Yakın ilişkiler konusu yalnızca kadın-erkek birlikteliklerini değil, aynı zamanda anne-baba-çocuk, iş ve arkadaşlık gibi ilişkileri de bünyesinde barındırmaktadır. O nedenle kadın-erkek birliktelikleri yakın ilişkiler konusunun bir alt başlığı olan “romantik ilişkiler” başlığı altında ele alınmaktadır (bkz. Regan, 2011).

Yakın ve romantik ilişkiler, sosyal psikoloji içerisinde ilginin giderek arttığı bir alan haline gelmiştir. Bu alanda çalışma yapan araştırmacılar, ilişkilerin nasıl işlediğini, sürdüğünü ve başarılı olduğunu daha iyi anlamayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla evliliğe dair sosyal psikoloji çalışmalarının odak noktasını eşler arasındaki dinamik ilişki oluşturmaktadır (Mowrer & Mowrer, 1951, s. 32).

İnsanlar arasındaki bağlılık arttıkça, bu durum yakın ilişki olarak tanımlanmaktadır. Yakın ilişkiler, insan hayatının temel parçalarından biridir ve onun sosyo-psikolojik gelişiminde hayati bir öneme sahiptir. Ebeveyn, yakın arkadaş, öğretmen ya da eş olsun, bütün yakın ilişkilerin şu temel karakteristikleri paylaştıkları görülmektedir: 1. Uzun bir zaman boyunca sıkı bir etkileşimi içermesi 2. İlişkinin birçok farklı aktivite ve organizasyonu bünyesinde barındırması 3. İlişkilerde insanların birbirine olan etkisinin kuvvetli olması (Sears, Freedman & Peplau, 1985).

Yakın ve romantik ilişkilerde üzerinde durulan kavramlardan biri olan *yakınlık* (*intimacy*), anlayış ve desteği içeren olumlu ve duygusal bağ olarak tanımlanmaktadır

(Smith, Mackie, 2000, s. 436; Prager, 2003, s. 941). Yakınlık; samimiyet, önemseme, karşıdakini kabul etme ve ona açılma gibi bileşenleri içerir (Prager, 2000, s. 233). Bu bileşenlerden hareketle yakınlığın, süreç içerisinde geliştiği belirtilmektedir (Hendrick, 2009, s. 86-87). Yakınlık geliştiren insanların kendi aralarında bir *mahremiyet (privacy)* durumu ortaya çıkar (Gerstein, 1978, s. 76). Mahremiyet kavramında diğer insanların bilmediği ve onlarla paylaşılmayan, sadece iki kişinin sahip olduğu bir gizlilik söz konusudur.

Yakın ilişkiler, pozitif duygular bağlamında tanımlanmaktan ziyade yaşamın birçok alanındaki güçlü ve sürekli birbirine bağıllık (interdependence) olarak ele alınmaktadır. Daha önce hiç karşılaşılmayan birisine büyük bir ilgi duyulacağı gibi romantik ilişki içinde olunan yakın birine de -sürekli çatışma yaşıyorsa- olumsuz duygular beslenebilir. O nedenle yakın ilişkiler, olumlu duyguların varlığından daha çok insanlar arasındaki karşılıklı bağıllık temelinde değerlendirilmektedir.

Konuyu gelişim psikolojisi açısından değerlendiren Erikson (2014), geliştirmiş olduğu psiko-sosyal gelişim kuramında, genç yetişkinlik dönemi içinde bireyin *yakınlığa karşı yalıtılmışlık* evresinden geçeceğini belirtmektedir. Bu dönemde bireyin karşı cinse olan ilgisi artmaktadır. Yaşadığı bu ikilem ya da çatışma durumundan kurtulmak içinse yakın ilişkiler kurma yoluna gitmektedir. Çatışma durumundan kurtulan birey güvenli bir şekilde sevgi verme ve alma gücüne sahip olacak, bunu gerçekleştirmezse başkalarıyla ilişkilerinde sıkıntılar yaşayacaktır.

Sonuç olarak, evlilik ve aile konusunun psikoloji ve sosyal psikoloji alanında genel bir başlık teşkil etmediği, yakın ilişkiler içerisinde bir alt başlık olarak değerlendirildiği ifade edilebilir.

4.1.3. Yakın ve Romantik İlişkiler Bağlamında Eş Seçimi ve Eşler Arası İlişkilere Dair Geliştirilen Kuramsal Yaklaşımlar

Evlilik ve ailenin kuruluşunun iki birey arasında gerçekleşmesi münasebetiyle, bu alana dair geliştirilen kuramların kişiler arası ilişkiler temelinde ortaya konan kuramlardan ya da bu kuramların evlilik ve aile yaşamına uyarlanmasından hareketle oluştuğunu söylemek mümkündür. Nitekim sosyal psikolojide insan ilişkileri araştırılırken denge ve bilişsel tutarlılık kuramları, ödül ve zararı temel alan modeller, duygusal kuramlar, sevgi ve hoşlanma türlerine ilişkin görüşler ve ilişki kuramları ön

plana çıkmakta (bkz. Hortaçsu, 2003) ve bu kuramlar evlilik ilişkisine de uyarlanabilmektedir³⁸.

4.1.3.1. Bilişsel Tutarlılık Kuramları

Bu kuramların odak noktası bireylerin bilişsel süreçleridir. İnsanların, kendi düşünceleri arasında uyum aramaları, çelişkiden kaçınmaları bu kuramların temel varsayımıdır ve insanlar arasındaki her türlü ilişki için bu varsayımın geçerli olduğunu öne sürerler. Şayet bir çelişkiyle karşılaşılırsa, düşünce veya davranışların değiştirilmesi, düşünce örüntülerinin farklı şekillerde düzenlenmesi gibi çözüm yolları üretilerek çatışma ortadan kaldırılır. Örneğin bir koca eşini seviyorsa ona kötü davranmamalıdır; eğer davranıyorsa ortada düzeltilmesi gereken bilişsel bir çelişki var demektir. Heider'in *Denge*, Newcomb'un *Simetri Eğilimi* ve Festinger'in *Bilişsel Çelişki Kuramları* bu kuramlara örnek teşkil etmektedir (Hortaçsu, 2003, s. 21-25).

4.1.3.2. Kişiler Arası Çekicilik Kuramı

Çekim, bir nesneye ya da kişiye yaklaşma veya ondan uzaklaşma eğilimi olarak tanımlanabilir. Kişiler arası çekimin insan hayatında önemli bir rol oynaması, insanları bir araya getiren şeyin ne olduğunu anlama noktasında özellikle sosyal psikologların merakını cezbetmiştir (Gergen & Gergen, 1995, s. 212). Dolayısıyla romantik bir birlikteliğin başlaması ve sürmesini sağlayan temel faktörlerin neler olduğu bu kuram bağlamında anlaşılmaya çalışılmıştır.

Bu konu üzerine yapılan çalışmalar, yakın zamana kadar neredeyse bütünüyle ilk izlenimlere odaklanıyordu. Bunun temel nedeni olarak uzun süreli ilişkileri bilimsel olarak incelemenin, izlenimlere oranla daha zor olması gösterilebilir (Aronson, Wilson

³⁸ Kağıtçıbaşı'na (2007, s. 88-89) göre, Amerikan menşeli Batı psikolojisi, kendi kültüründe var olan bireyci tavrı yansıması ve desteklemesi sebebiyle "ben" ve "ben olmayan" arasında kesin bir sınır oluşmasına sebep olmuştur. Bu psikoloji anlayışı, dünya üzerinde baskın bir role sahip olduğu için, kendi tecrübesinden hareketle ortaya koyduğu verileri evrensel olarak sunmaktadır. Yapılan çalışmalarda insanî değerleri eksik, davranışları için ahlâkî bir rehberi olmayan, bununla birlikte kimseye bağlılığın olmaması gerektiği düşüncesini destekleyen bireyci kuramlar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda mevcut psikoloji, özellikle bencilliği onayladığı ve pekiştirdiği yönünde eleştiriler almıştır. Bahsi geçen tutumun, bu başlık altında ele alacağımız kuramsal yaklaşımların birçoğunda da rahatlıkla hissedildiğini söylemek mümkündür.

& Akert, 2012, s. 583). Araştırma alanına uzun süreli ilişkilerin de girmesiyle birlikte, 1970'lerden sonra "kişiler arası çekicilik" kavramının yerini "kişiler arası ilişkiler" kavramı almıştır (Hortaçsu, 2003, s. 14).

Yapılan çalışmalar, kişiler arasındaki sevgi ve çekiciliğin *fiziksel yakınlık* (1), *tanışıklık* (2), *benzerlik* (3), *tamamlayıcılık* (4), *kendini açma* (5) ile *fiziksel ve kişisel özelliklerden* (6) etkilendiğini göstermektedir (Freedman, Sears & Carlsmith 1993, s. 128; Taylor, Peplau & Sears, 2007, s. 250; Güney, 2009, s. 50; Sears, Freedman & Peplau, 1985, s. 230).

(1) Fiziksel yakınlıktan maksat kişilerin birbirleriyle olan fiziksel mesafeleridir. Birbirine yakın olan insanlar, uzak olanlara kıyasla daha ulaşılabilir durumdadırlar (Freedman, Sears & Carlsmith, 1993, s. 186; Hogg & Vaughan, 2011, s. 539) ve bu insanlar arasında bir etkileşim beklentisinin oluşması daha kuvvetle muhtemeldir. Nitekim coğrafi yakınlığın ilişki olasılığını artırdığı ve eş seçiminde önemli bir etken olduğu ifade edilmektedir (Gergen & Gergen, 1995, s. 208; Aronson, Wilson & Akert, 2012, s. 560). Mesela aynı üniversitede okuyan kişilere oranla aynı fakültede okuyanların yakın ilişki kurmaları daha yüksek bir olasılık olarak görülmektedir. Özellikle son dönemde kadınların çalışma oranındaki artış, ikili ilişkilerde fiziksel yakınlık ilkesinin daha çok işlemesine yol açmıştır (Hogg & Vaughan, 2011, s. 562). Fiziksel yakınlık, ilişkinin başlaması açısından önemli olsa da onun tek başına yeterli olduğunu söylemek doğru olmayacaktır (Baron & Byrne, 2003, s. 320). Bir ilişkinin başlaması için bundan daha fazlası gerekmektedir.

(2) Tanışıklık, bir kişiyi görme sıklığı olarak tarif edilebilir. Yapılan araştırmalar insanlar arasındaki görüşme sıklığı arttıkça sevginin ve karşıdaki insanı çekici bulmanın arttığını göstermektedir (Freedman, Sears & Carlsmith, 1993, s. 198). Akraba evliliklerini bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Bununla birlikte sık görülen her insanın sevileceğini söylemek doğru olmayacaktır. İlgileri, kişilik özellikleri farklı olması sebebiyle bu insanlar için sık görüşme çatışmayı da beraberinde getirebilir.

(3) Benzerlik; tutumları, düşünceleri, inançları, değerleri, milliyetleri, ilgileri, kişilikleri, geçmişleri, fiziksel görünümleri, boş zaman etkinlikleri, demografik değişkenleri (yaş, eğitim, sosyo-ekonomik durum) vb. özellikleri birbirine benzeyen ve yakın olan insanların birbirlerini daha çok seveceği varsayımına dayanmaktadır (Freedman, Sears & Carlsmith, 1993, s. 210; Aronson, Wilson & Akert, 2012, s. 564; Hogg & Vaughan, 2011, s. 545; Smith & Mackie, 2000, s. 426). Benzerlik, etkileşimi artırmakta, etkileşim arttıkça da hoşlanma durumu ortaya çıkmaktadır. Etkileşimin

artmasıyla insanlar birbirlerine daha çok benzemektedir (Smith & Mackie, 2000, s. 427). Yapılan eski ve yeni tarihli çalışmalar, özellikle evli olan eşlerin tutum, değer, ilgi ve diğer bazı özelliklerinde benzer olduklarını tutarlı bir şekilde ortaya koymuştur (Pearson & Lee, 1903; Terman & Buttenwieser, 1935a; 1935b; Smith vd, 1993). Evli çiftlerle 28 yıl süresince yapılan boylamsal bir araştırma, çiftlerin başlangıçtaki sınama aşamasında yaş ve eğitim yönünden birbirine benzediğini doğrulamıştır (Gruber-Baldini, Schaie & Willis, 1995).

Benzerlik genellikle ödüllendiricidir. Birbirine benzeyen insanlar, birbirinin görüşlerine katılmak ve desteklemek eğilimindedirler (Taylor, Peplau & Sears, 2007, s. 250). Çalışmamız bağlamında değerlendirecek olursak, aynı dine inanan, aynı dinî cemaate mensup olan, dindarlık düzeyleri ve tarzları birbirine yakın olan insanların arasındaki sevgi ve yakın ilişkilerin daha yüksek olması beklenir. Buna mukabil düşünce, inanç ve zevklerinin kendisinden farklı olan biri tarafından eleştirilmesi, bireyi memnun etmeyecektir. Farklılıklar, ilişkiler açısından bakıldığında, süreç içinde çözülmesi gereken ciddi problemlere yol açabilir. Burada karşılıklı anlayış birçok sıkıntının üstesinden gelme noktasında önemli olsa da bazı konularda çatışmalar kaçınılmaz olmaktadır. Birbirine benzeyen insanların, farklılık arz edenlere oranla daha az çatışma yaşayacağı konu olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

Konuya evlilik açısından bakacak olursak, evlilikte karşı cinsten iki birey, farklı aile öyküleriyle bir araya gelmekte ve kendilerini yeniden tanımlamaktadırlar. Evlenen çiftler, aynı evde yaşamının yanında kendi inanç, değer ve beklentilerini de yanlarında getirirler. Özellikle evlilik öncesi flört, söz ve nişanlılık dönemlerinde bu nitelikler eşlerin evlilik kararı almalarında belirleyici olmaktadır. Süreç içerisinde inanç, değer ve beklentiler karşılıklı etkileşim içerisinde değişir ve yeniden şekillenir. Söz konusu özellikler giderek birbirine benzemeye başlar. Ancak bu benzeşme süreci yeterli düzeyde gerçekleşmez ise eşlerin çatışma yaşama ihtimali yükselir. Buradan hareketle birbirine benzeyen eşler değişime daha az ihtiyaç duyacaklar ve daha az çatışma yaşayacaklardır. Dolayısıyla eşlerin benzer ya da farklı nitelikleri, evlilik sürecinde etkin bir rol oynayacaktır. Nitekim yapılan araştırmalar farklı dünya görüşlerine sahip insanların kurdukları evliliklerin daha kısa ömürlü olduğunu, eşler arasında çatışma yaşanma olasılığının daha yüksek olduğunu ortaya çıkarmıştır (Ortega, Whitt & Williams, 1988; Lehrer & Chiswick, 1993; Ellison, Bartkowski & Anderson, 1999; Spilka vd. 2003).

(4) Benzerliğin zıddı olarak tamamlayıcılığın da kişisel bir çekim yaratabileceği iddia edilmiştir (Güney, 2009, s. 51). Tamamlayıcılık, görünürde zıt karakterlere sahip iki bireyin eşleşmesi olarak tanımlanabilir (Hogg & Vaughan, 2011, s. 546). Özellikle ilişkinin başlangıcında insanların yaklaşmasını sağlayan şeyin fiziksel çekicilik ve benzerlik olduğu, bununla birlikte süreç içerisinde ilişkinin derinleşmesinde tamamlayıcılığın ön plana çıktığı belirtilmektedir. İlişki ilerleyip de eşler birbirini daha iyi tanıdığına, kişisel özellikler daha ön plana çıkmaya başladığında tamamlayıcılık devreye girmektedir. Mesela lider ruhlu ve boyun eğici davranışlara meyilli iki insan, ilişkinin ilerleyen dönemlerinde, lider ruhlu diğer iki insana göre daha az çatışma yaşayacaktır (Gergen & Gergen, 1995, s. 220). Esasen çatışmanın az olduğu bir ilişki için bazı alanlarda benzerliğin, diğer bazı alanlarda da tamamlayıcılığın öne çıktığı görülmektedir. Mesela inanç, değer ve milliyet gibi konularda eşlerin çatışma yaşamaması için benzerlik ön plana çıkarken, bazı karakterlere sahip eşlerde (inatçı, dominant vb.) tamamlayıcılık unsuru değer kazanmaktadır.

(5) Çekimi artıran bir diğer özellik kendini açma durumudur. İnsanlar, hoşlandıkları ve güvendikleri kişilere daha fazla kendini açma eğilimi içindedirler (Hogg & Vaughan, 2011, s. 547). Kadınların, kendini açma konusunda erkeklere nazaran daha istekli oldukları ifade edilmektedir (Smith & Mackie, 2000, s. 430). Özellikle evlilik gibi uzun süreli planlanan ilişkilerde eşlerin açılmaları karşı duyarlı olması ve kendini de açması, ilişkinin gelişiminde ve istikrarında önemli rol oynamaktadır. Özel bilgilerin paylaşımı, eşler arasında mahremiyetle birlikte güven ve onaylanma duygusunu ortaya çıkarmaktadır.

(6) Olumlu kişisel özellikler, kişiler arasındaki çekiciliği artıran bir diğer husustur. Özellikle cana yakın olan ve yetenekli olduğu düşünülen insanların daha çok sevildiği düşünülmektedir (Gökdağ, 2013, s. 94).

(7) Fiziksel özellikler de diğer insanlarla ilişkileri ilerletmede önemli hususlardan biridir. Bir insanla yaşanan ilk karşılaşmada özellikle bu durum ön plana çıkmaktadır. Her ne kadar kültür içerisinde dış görünüme aldaniılması gerektiği söylene de realitede durum böyle olmamaktadır. Yüz hatları, saç şekli, vücut yapısı ve duruşu gibi unsurlar karşıdakine ilişkin izlenimlerde önemli rol oynamaktadır. Bununla birlikte güzellik algısı kültürden kültüre değişebilmekte, hatta aynı kültür içinde dahi zamanla değişime uğrayabilmektedir (Gergen & Gergen, 1995, s. 212). Buradan hareketle yapılan çalışmalarda, insanların hoşuna giden fiziksel özelliklerin evrensel niteliklere

sahip olup olmadığı araştırılmış ve ortak bazı noktaların olduğu tespit edilmiştir (Cunningham vd., 1995).

Her insanın, fiziksel olarak çekici bulduğu kişilerle birlikte olmak, evlenmek istemesi son derece doğaldır. Fakat sonuç olarak herkesin istediği fiziksel kriterleri tam olarak sağlayan bir insanı bulması zor görünmektedir. Yapılan çalışmalar, aynı veya yakın çekicilik düzeyine sahip insanların bir araya geldiğini göstermektedir (Berscheid vd., 1971; Murstein & Christy, 1976; Feingold, 1988; Taylor, Peplau & Sears, 2007, s. 255).

Fiziksel güzellikten, kadın ve erkeklerin aynı düzeyde etkilenmedikleri, erkeklerin kadın güzelliğine daha duyarlı olduğu ifade edilmektedir (Feingold, 1990; 1992; Freedman, Sears & Carlsmith, 1993, s. 193; Sprecher, Sullivan & Hatfield, 1994; Smith & Mackie, 2000, s. 420). Erkekler çıkmak, arkadaşlık kurmak ya da evlenmek için genellikle çekici bir kadını tercih ederken, kadınlar fiziksel görünüş kadar veya ondan daha fazla oranda ilgilerdeki benzerliğe (Gergen & Gergen, 1995, s. 215) ve eşin ekonomik kaynaklarına (Buss, 1989; Buss vd, 1990; Taylor, Peplau & Sears, 2007, s. 258) önem vermektedir. Bir diğer çalışmada erkekler, evlenmek için genç kadınları seçerken, kadınların da kendilerinden yaşça daha büyük erkekleri tercih ettiği tespit edilmiştir (Kenrick & Keefe, 1992). Eagly ve Wood'un (1999) çalışmasında ise evlenmek için erkeklerin ev işlerinden anlayan kadınları, kadınların ise iyi geliri olan erkekleri tercih ettiği görülmüştür. Bu tür farklar, toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanıyor olabilir. Gergen ve Gergen'e (1995, s. 216) göre şayet kadın "erkeğin malı", hayatını kazanma ve idame ettirme noktasında aciz bir varlık olarak görülürse, görünüşü onun için en temel kozlarından biri haline gelecektir. Bu bağlamda kadın, erkeğe yüksek bir sosyal statü ve kişisel bir zevk sağlama aracı olmaktan öteye gidememektedir. Erkekler ekonomik kaynakları, sosyal statüleri ve tecrübeleri sayesinde cinsler arası piyasada daha fazla pazarlık gücüne sahip olmaktadır. Erkeğin çekici bir kadınla evlenmesi ona saygınlık kazandırırken, kadının çekici bir erkekle evlenmesinde aynı durumun geçerli olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla kadın ve erkeğin toplumsal rollerini ve var oldukları konumu göz önünde bulundurmadan yapılan yorumlar, araştırmacıları, erkeklerin kadınlara oranla fiziksel çekiciliğe, kadınların da erkeklere oranla ekonomik kaynaklara daha fazla önem verdiği bulgusuna götürmüş olabilir. Son dönemde iş hayatına atılan ve ekonomik özgürlüğünü kazanan kadınların oranındaki artışın, çift arayışındaki bahsi geçen kriterleri hem erkek hem de kadın açısından değiştirdiği öne sürülebilir. Örneğin günümüzde erkeklerin

çalışan eş tercihinin arttığı görülmektedir. Yapılan son çalışmalarda, her iki tarafın da fiziksel çekiciliğe eşit derecede önem verdiği ifade edilmektedir (Simpson & Gangestad, 1992; Aronson, Wilson & Akert, 2012, s. 569). Regan ve Berscheid'in (1997) araştırmasına göre evlilik için olmamakla birlikte cinsel ilişki için potansiyel bir eş arayan kadınların da fiziksel çekiciliğe erkekler kadar önem verdiği görülmüştür. Eagly ve Wood'un (1999) 37 ülke üzerinde yaptıkları değerlendirmede, cinsiyet eşitliği arttıkça kadınların daha ileri yaşta ve geliri daha yüksek erkekleri tercihlerinin azaldığı, aynı şekilde erkeklerin de daha genç ve ev işlerinden anlayan kadınları tercihlerinin azaldığı tespit edilmiştir. Simpson, Campbell ve Berscheid'in (1986) 1960-1980 arasındaki üç ayrı kuşağa ait örneklemi karşılaştırdığı çalışmada, katılımcılara "Eğer bir erkek/kadın, arzuladığımız bütün niteliklere sahipse, ona âşık olmasanız da onunla evlenir misiniz?" sorusu yöneltilmiş, hayır cevabı verenlerin oranının günümüze geldikçe -özellikle kadınlarda- arttığı görülmüştür. Bu durum, kadınların iş hayatına girme oranlarının artması, ekonomik özgürlük ve statü kazanmasıyla izah edilebilir. Daha önceleri sosyal statü ve güvenlik gibi gerekçeler evlenmek için ön plana çıkıyorken, kadınların günlük hayata daha fazla iştirakleriyle birlikte evliliğin getirmiş olduğu birçok ihtiyacı tek başlarına karşılar hale gelmeleri, evliliğe götüren güdülerin bu süreçte değişmesine ve âşık olma gibi güdülerin daha öne çıkmasına yol açmış olabilir.

Fiziksel çekiciliğin avantajları olmakla birlikte kıskançlık ve çekememezlik gibi durumları ortaya çıkarması sebebiyle dezavantajları da olabilmektedir (Gergen & Gergen, 1995, s. 217). Fiziksel çekicilikle ilgili bir başka husus *hale etkisidir (halo effect)* (Freedman, Sears & Carlsmith, 1993, s. 193; Strong, DeVault & Cohen, 2011, s. 154). Buna göre fiziksel çekiciliği yüksek olanların diğer insanlar tarafından olumlu bir dizi başka özelliğe sahip oldukları düşünülmektedir (Baron & Byrne, 2003, s. 283). Dion, Berscheid ve Walter'ın (1972) gerçekleştirdiği çalışmada bir grup öğrenciye çekicilik düzeyleri farklılaşan fotoğraflar gösterilmiştir. Öğrenciler, çekici diye nitelendirdikleri fotoğraftaki kişilerin daha olumlu bir kişiliğe ve daha yüksek bir konuma sahip olduğu, evlenebilme ve evliliğinde başarılı olma olasılıklarının daha yüksek olduğu şeklinde bir değerlendirmede bulunmuşlardır. Buna benzer bir çalışmada fiziksel olarak çekici bulunanların daha cana yakın, sempatik ve sosyal olarak düşünüldükleri tespit edilmiştir (Snyder, Tanke & Berscheid, 1977).

Sonuç olarak, sosyal psikoloji alanında kişiler arası çekim üzerine yapılan çalışmalar, 20. yüzyılın büyük kısmında başlıca odak noktası olmuştur. Bununla birlikte

yakın ilişkiler konusu içinde yer alan karşılıklı ilişkilerin, çalışma alanı olarak kişiler arası çekime oranla geride kaldığı görülmektedir (Baron & Byrne, 2003, s. 299). Karşılıklı ilişkileri incelemenin, bir insanın diğerine karşı hissettiği çekiciliği araştırmaktan daha karmaşık ve zor oluşu, bu durumun ortaya çıkmasına yol açan nedenlerden biridir. Diğer taraftan, özellikle 1970'lerden sonra, araştırmacıların dikkatlerini aşk, karşılıklı ilişkiler, evlilik ve aile içi ilişkilere yöneltmesi alandaki geri kalmışlığı telafi etmiş görünmektedir.

4.1.3.3. Ödül ve Bedeli Temel Alan Kuramlar

Ödül ve zararı temel alan kuramların, pekiştirme kuramlarının işleyişini esas aldıkları görülmektedir. Diğer taraftan bu kuramlar davranışçı bir karakter arz etseler de etkileşimsel bir yaklaşımı benimsemeleri nedeniyle pekiştirme kuramının ötesine geçtikleri de ifade edilmektedir. Bu kuramların genellikle iktisat alanına ait olduğu ve bu alana dair kavramları kullandıkları görülmektedir (bkz. Blau, 1967). İlişkilerin tıpkı mali pazarlar gibi gelir ve gider üzerinden kurulan ekonomik model doğrultusunda işlediğini öne süren bu kuramlar, psikologlar ve sosyologlar tarafından kendi alanlarına uyarlanmış ve beraberinde birbirine benzeyen; ama nüansları olan birçok kuram ortaya çıkmıştır. *Sosyal değiş-tokuş (social exchange) kuramı, karşılıklı bağımlılık (interdependence) kuramı, yatırım (investment) modeli ve hakkaniyet (equity) kuramı* bunlar arasında sayılabilir. Bu kuramlar, insanların ilişkileri hakkındaki duygu ve düşüncelerinin ilişkiden elde ettiklerini düşündükleri ödüller, ödediklerini düşündükleri bedeller, ne tarz bir ilişkiyi hak ettikleri ve bir başkasıyla daha iyi bir ilişki yaşama olasılıkları üzerine kurulmuştur (Sabatelli, 2003, s. 1532).

4.1.3.3.1. Sosyal Değiş-Tokuş ve Karşılıklı Bağımlılık Kuramları

Bu kuramlardaki temel kavramlar *ödül (reward), bedel (cost), getiri (outcome)* ve *karşılaştırma düzeyidir (comparison level)*. Ödül, birey için doyurucu olan bir pekiştireci ifade eder. Birlikte vakit geçirme, hediye alma vb. bu bağlamda değerlendirilebilir. Bedel, ceza olabildiği gibi kaçırılmış ödüller de olabilir. Getiri, ilişki sonucu geriye kalandır. Karşılaştırma düzeyi ise bireyin ilişkiden beklentileri ile elde ettiklerinin karşılaştırmasıdır. Elde edilenler daha tatminkâr ise, ilişkide kalma yönünde eğilim sergilenmektedir. Thibaut ve Kelley (1959, s. 21-24; 100-101) bunların dışında *seçenekler arası karşılaştırma düzeyine (comparison level for alternatives)* dikkat

çekmektedir. Bu düzey, bireyin mevcut ilişkisini, yaşayabileceği diğer muhtemel ilişkilerle kıyaslaması sonucu ortaya çıkmaktadır ve mevcut ilişkiye devam edip etmemesinde önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda evliliklerde getiri-karşılaştırma düzeyi ilişkisi doyum düzeyini, getiri-seçenekler arası karşılaştırma düzeyi ise bağlanım düzeyini vermektedir (Hortaçsu, 2003, s. 30). Sonuç itibarıyla bu kuramlara göre, insanlar fazla ödül aldıkları, ancak az bedel ödedikleri ilişkileri tercih etmekte, birinden hoşlanıp hoşlanmamayı veya bir ilişkide kalıp kalmamayı belirleyen ölçüt ödül-bedel oranı olmaktadır (Hovardaoğlu, 1996).

Sosyal psikolog olan Thibaut ve Kelley'in "The Social Psychology of Groups" (1959) adlı eserinin, bu tarz kuramların önünü açtığını ve araştırmacılara teorik bir çerçeve sunduğunu söyleyebiliriz. Onlara göre temel ilke, ilişkideki bedellerin ödüllerden fazla olması durumunda ilişkinin artık tatmin edici olmadığıdır. İnsanların kaynakları paylaşımı bir kazanç beklentisine, yani ödüllerin bedellerden fazla olmasına dayanır. Evlilik gibi uzun süreli ilişkilerde, eşler ilişkideki ödül ve bedelleri dikkatle hesaplamaktadırlar (Hogg & Vaughan, 2011, s. 552).

Thibaut ve Kelley'e (1959) göre bir ilişki şu dört basamakta gerçekleşmektedir:

1. *Örnekleme alma*: Yeni bir ilişki kurma isteğinde, ilişkinin ihtimal dâhilindeki bedel ve ödülleri gözden geçirilir ve diğer ulaşılabilir ilişkilerle kıyaslanır.
2. *Pazarlık*: Karşıdaki insanla etkileşim gerçekleştiğinde, bu teşebbüsün daha derin bir ilişkiye değip değmeyeceğini sınayan bir ödül alışverişi gerçekleşir.
3. *Bağlanma*: İlk iki adımın etkisi azalır ve ilgi odağı karşıdaki insan olur.
4. *Kurumsallaşma*: İlişkinin meşruluğunu ve her bir eşin kendine has ödül ve bedel örüntülerini belirleyen normlar geliştirilir.

4.1.3.3.2. Yatırım Modeli

Yatırım modelini geliştiren Rusbult'un (1980; 1983) bu modeli sosyal değiş-tokuş kuramından esinlenerek ortaya koyduğu görülmektedir. Bu kurama göre ilişkiye ait gereksinimler ilişki içerisinde karşılanıyorsa doyum artacak ve diğer ilişki seçenekleri gündeme gelmeyecektir. Bu da bağlanımı artıracaktır. Ancak Rusbult sadece bu iki faktörün bağlanımı açıklamada yeterli olmadığını iddia etmektedir. Çünkü ona göre ilişkilerinden doyum almayan ve diğer ilişki seçeneklerine sahip olan birçok çift ilişkilerini sürdürmeye devam etmektedir. Burada devreye ilişkiye yapılan yatırımlar girmektedir. Maddî kazanımlar, çocuklar, ortak arkadaşlar vb., ilişki içerisindeki

yatırımlara örnektir. Bireyler bu yatırımlardan vazgeçmek istemediklerinde ilişkiye olan bağlanımları artmaktadır (Büyükşahin, 2007, s. 58; Okutan ve Büyükşahin-Sunal, 2010, s. 81).

4.1.3.3.3. Hakkaniyet Kuramı

Hakkaniyet kuramına göre yeni tanışanlar arasındaki etkileşimler eşitlik kaygılarından etkilenmektedir (Walster, Berscheid & Walster, 1973, s. 153; Winters, 2003, s. 518). Bu ilişkilerde insanlar kimin hangi katkıda bulunduğunu takip eder, ilişkiye verdiklerinin aldıklarından daha fazla olduğunu hissettiklerinde, kendilerinden yararlandığını düşünürler. Utne ve arkadaşlarının (1984) çalışmasında, eşlerinin âdil davrandıklarını düşünen kadın ve erkeklerin, eşlerinin hakkaniyete uygun davranmadığını düşünenlere göre evliliklerinde daha mutlu oldukları ve evlilik istikrarlarını daha iyi gördükleri tespit edilmiştir. Diğer taraftan eşler, aile üyeleri ve yakın arkadaşlar arasındaki etkileşimleri eşitlikten ziyade ihtiyaç duyulan zamanlarda birbirine yardım etme güdüsü de yönetebilir. Bu müşterek ilişkilerde birey karşılık alıp almadığına bakmaksızın karşısındakinin gereksinimlerini karşılamaya gayret eder (Clark, 1984; Smith & Mackie, 2000, s. 433).

Bu kuramların, ilişkileri açıklama noktasında oldukça sığ kaldığına yönelik eleştiriler³⁹ olsa da, kuramları savunanlar bu durumun kuramın geçerliliğine gölge

³⁹ Örneğin Roche'ye (2005, s. 170) göre alışveriş üstüne dönen, maddiyatın en kıymet verilen değer olduğu bir kültürde, insanlar arası ilişkilerin de ekonomide geçerli olan yöntemlere göre gelişmesine pek şaşırılmaması gerekir. Konuya, benzer bir eleştiri getiren Aydın (2001), günümüzde romantik ilişkilerin metalaştığını ifade etmektedir. Ona göre piyasa ilişkileri üzerine kurulu ve maddesel değerlerin en yüce değer olduğu bu çağda, duygusal ilişkilerin mal ve emek pazarında geçerli olan kurallara uygun olması hiç de şaşırtıcı değildir.

Konuyu farklı açıdan ele alan Fromm'un (2003) insan ilişkilerine uyguladığı *sahip olma* ve *olma* yönelimlerini burada zikretmek yerinde olacaktır. Fromm'a göre sahip olma, mala, mülke, şöhrete, insana vb. egemen olmak, onları dilediğince kullanmak anlamına gelmektedir. Olma ise bunun karşıtı olarak her şeyi kendi bütünlüğü, yaşamı ve gelişimi içinde sevmektir. Fromm'a göre modern dönemin, kadın ve erkeğin birbirine eşit olduğu bir düzeni istemesi, herkesin mutlu olduğu bir yapıyı gerektiriyordu ve bu yapıyı gerçekleştirmek için de sınırsız üretim, aşırı tüketim, mutlak özgürlük ve kısıtlanmamış mutluluğa ihtiyaç olduğu düşünüldü. Bu düşünce, temeli bireysel bencillığe dayanan farklı bir ahlâk anlayışını beraberinde getirdi ve modern insanın sahip olma yönelimini artırdı. İkili ilişkilerdeki bakış açısı da bu minval üzere gelişti.

düşürmeyeceğini iddia etmektedirler. Bazı araştırmacılar, çiftlerin hakkaniyetsiz tutumları çok da umursamadığını (Smith, Gager & Morgan, 1998) ya da bu tutumların evlilik kalitesini ve istikrarını etkilemediğini (Lujansky & Mikula, 1983) savunurken, diğer bazıları değiş-tokuş dengesine dikkat ettiklerini, bu dengenin farkında olduklarını ve dengesizliğin ilişkide doyumsuzluk ve boşanmaya yol açabileceğini iddia etmektedirler (Frisco & Williams, 2003; DeMaris, 2007; Joyner, 2009). Yapılan çalışmalara bakıldığında, bunların önemli bir bölümünün ödül ve bedeli temel alan kuramları desteklediği görülmektedir (Le & Agnew, 2003; Rusbult, 1980; 1983; Rusbult, Martz & Agnew, 1998). Değiş-tokuş düşüncesinin özellikle doyum ve bağlanımı artırdığına yönelik çalışmalar mevcuttur (Rusbult, 1980; 1983).

Birtakım çalışmalar romantik ilişkilerde yaşanan ya da yaşandığı düşünülen adaletsizliğin etkisinin cinsiyete göre farklılaştığını tespit etmiştir. Bu çalışmalarda kadınların değiş-tokuştaki eşitsizlikler konusunda daha hassas oldukları ve olumsuz yönde daha çok etkilendikleri öne sürülmektedir (Van Yperen & Buunk, 1990; Grote & Clark, 2001). Bunun sebebi olarak modern dönemde kadının iş yükündeki artış ve toplumsal cinsiyet rollerindeki değişim gösterilebilir.

Bu kuramların en büyük sorunlarından biri ödül ve bedel kavramlarının kişiden kişiye ve aynı kişi için de zamandan zamana değişmesi nedeniyle kesin biçimde tanımlanamamasıdır (Hortaçsu, 2003, s. 30-32). Her bireysel tecrübenin kendine özgü olduğu düşünüldüğünde, karşılaştırma düzeylerinin kişiden kişiye değişeceği

Romantik ilişkiler bağlamında değerlendirildiğinde, Fromm (1995) için sevmek, yaratıcı bir etkinliktir. Sevmek, sevgi nesnesine ilgi duymayı, onu tanımak istemeyi, anlamayı, canlandırmayı, yaşama duygusunu artırmayı doğurur. Şayet sevgi, sahip olmak şeklinde ele alınacak olursa kendine ait kılmak, denetimi altında tutmak anlamına gelecek ve sevilen kişiyi canlandırmak ve yaşatmak yerine onu boğacak ve engelleyecektir. Örneğin aşkın ilk dönemlerinde çiftler birbirlerinden emin olmadıkları için tedbirlidir ve diğerinin kalbini kazanmaya çalışırlar. İkisi de birbirine sahip olmadıklarından, enerjilerini olmaya, yani karşı tarafı canlandırmaya yöneltmişlerdir. Ancak bu durum evlilikle birlikte değişmektedir. Evlilik sözleşmesiyle birlikte eşler, birbirlerinin bedenleri, duyguları ve ilgi alanları üzerinde hakka sahip olurlar. Zira sevgi, sahip olunabilecek bir nesneye, mülkiyete dönüşmüştür. Çiftler sevgiyi canlandırma çabalarından vazgeçtikçe hayal kırıklıkları artar. Birbirlerini yanlış tanıdıklarını, bir hata yaptıklarını düşünüp karşı tarafı suçlamaya başlarlar. Sevgiye sahip olabileceklerini düşünmeleri, birbirlerini sevmeyi engellemiş ve sevgiyi yok etmiştir. Evlilik bu sürece girdiğinde çiftler tekrardan sevmeyi denemek yerine para, ev, çocuklar vb. ortak şeylere yönelirler ve bunlar sevginin yerini alır. Sonuç olarak sevgi ile başlayan evlilik çoğu kez dostane bir mülkiyet ortaklığına dönüşür. Tüm bunlara rağmen Fromm, birbirini seven iki insan için en iyi çözümün yine evlilik olduğunu söyler. Zira sorun evlilik kurumunda değil, çiftlerin karakterleri ve içinde yaşanan toplumun değer yargılarındanadır.

öngörülebilir. Kimi birey birlikte fazla zaman geçirmeyi ödül olarak görürken, bir diğeri bu durumu bir zaman kaybı olarak değerlendirebilir. Dolayısıyla burada nicelikten ziyade niteliksel bir karşılaştırmadan söz edilebileceği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bedellerin nicelik olarak daha çok olduğu bir ilişkide, elde edilen ve vazgeçilmesi mümkün olmayan bir ödül (örneğin çocuk sahibi olma), bütün bedellerin önüne geçerek ilişkinin devamını sağlayabilir.

4.1.3.4. Bağlanma Kuramı

John Bowlby tarafından temeli atılan bağlanma kuramına göre bebekler, birincil bakıcılarına bağlanma geliştirmektedirler. Bu bağlanma tarzı, bireyin ilişkilerinin ileride nasıl şekilleneceğine dair şemalar oluşturmaktadır. Dolayısıyla Bowlby'nin temel savı, bebek ve bakıcısı arasında erkenden gelişen ilişkinin, daha sonraki süreçte diğer insanlarla kurulacak olan ilişkileri önemli düzeyde etkileyeceğidir (Bowlby, 1969; 1973). Bowlby'nin bu kuramını geliştirmeye çalışan Ainsworth, ebeveynin çocuğu bir süre yalnız bıraktığı ve tekrar geldiği deneysel bir ortam tasarlamıştır (Ainsworth & Bell, 1970; Ainsworth vd., 2014). Gözlemleri sonucunda çocukların *kaçınmacı*, *kaygılı* ve *güvenli* olmak üzere üç bağlanma tarzı geliştirdiklerini tespit etmiştir⁴⁰.

Bağlanma ilişkilerinin bebeklikte başlamakla birlikte hayatın sonraki dönemlerinde etkin bir rol oynadığı ifade edilmektedir. Buradan hareketle Hazan ve Shaver (1987; 1994) bağlanma kuramını romantik ilişkilere uygulamışlardır⁴¹. İnsanların romantik ilişkilerindeki duygu ve tutumlarının, erken dönemlerde ortaya çıkan ve şekillenen bağlanma stilleriyle benzerlik gösterdiğini öne sürmüşlerdir. Bağlanma biçimlerine göre ilişki tarzlarının ve eşlerin birbirinden beklentilerinin farklılaşacağı düşünülmektedir. Mesela güvenli bağlanan bir bireyin fiziksel teması hoş karşılaması, terk edilme korkusunu çok az yaşaması, eşyle etkili iletişim kurması gibi özellikleri taşıması beklenir. Kaçınmacı bağlanan bir birey ise fiziksel yakınlıktan

⁴⁰ Güvenli bağlanan çocuk, bakıcısı yanından ayrıldığında üzülmeyle birlikte oynamaya devam eder. Bakıcısı tekrar geldiğinde ise mutludur. Bakıcı, çocuk için biraz uzaklaşıp dünyayı araştırdığı bir güvenlik üssü işlevindedir. Kaygılı bağlanan çocuğun da ayrılığa verdiği tepki aynıdır; fakat sakinleşmesi söz konusu değildir. Çevreyi keşfetmede güvenli bağlanan kadar istekli değildir. Kaçınmacı bağlanan çocuk ayrılıktan her zaman etkilenmez ve bir araya gelindiğinde bakıcıyı kabul etmez. Bağlanma durumu çok kuvvetli değildir.

⁴¹ Benzer şekilde Kirkpatrick (2005), bağlanma kuramını dinî alana taşıyarak, bağlanma tarzının Tanrıyla olan ilişkiyi etkilediğini öne sürmektedir.

rahatsızlık duyabilir, eşinden destek alma ve ona destek vermede isteksiz olabilir ve eşiyile etkili bir iletişim kuramayabilir. Kaygılı bağlananlar ise terk edilme korkusunu sıklıkla yaşayabilir, aşırı ilgi göstermeleri ve ilişki üzerine sürekli düşünceleri sebebiyle eşlerini bunaltabilirler. Araştırmalarda güvenli bağlanmanın daha sağlıklı ilişkiler ortaya koyduğu görülmektedir (Simpson, 1990; Feeney, Noller & Roberts, 2000; Tutarel-Kışlak ve Çavuşoğlu, 2006).

Hazan ve Shaver (1987; 1994), bebeklikteki bağlanma ile yetişkinlikteki bağlanma arasındaki farklılıklara da dikkat çekmişlerdir. Bebeklikte tek yönlü olarak bacakının güvenliği ve korunması aranırken, yetişkinlikte bu durum çift yönlü olarak gerçekleşmektedir. Ayrıca yetişkinlikteki bağlanma ve yakınlık arayışı sadece güvenlik ve koruma amaçlı değil, aynı zamanda eşin rahatını sağlama ve cinsellik gibi istekleri de içermektedir.

Bartholomew ve Horowitz (1991) ise kuramı yeniden yorumlamak suretiyle bağlanma stillerini *güvenli*, *korkulu*, *kayıtsız* ve *saplantılı* olmak üzere dört grupta incelemişlerdir. Kaçınmacı bağlanma bu yeni sınıflandırmada korkulu ve kayıtsız stiller başlığında incelenirken, kaygılı-kararsız bağlanma saplantılı bağlanma adıyla ele alınmıştır.

Bağlanma kuramı, sosyal değiş-tokuş ve davranışçı kuramların dikkate almadığı, bireyin geçmişini ön planda tutmaktadır. Diğer taraftan gelişimsel bir yapı arz etse de bu kuram, evliliğin ne yönde ve nasıl geliştiği hakkında veri sunmaması sebebiyle eleştirilmektedir.

4.1.3.5. Yükleme Kuramı

Yükleme, bireyin kendi değer dünyasından hareketle bir olay ya da davranış hakkında çıkarsama yapma durumudur. İnsanlar başkalarının davranışlarını anlamak ve bundan sonra yapılacak davranışları tahmin etmek amacıyla, gözlem ve tecrübelerinden hareket ederek birtakım yüklemeler yapmaktadır (Freedman, Sears & Carlsmith, 1993, s. 207). Örneğin yakın ilişkilerde bireyler, eşlerini veya arkadaşlarını değerlendirirken, geçmiş yaşantı ve tecrübelerinde onlara dair oluşturdukları tutum ve algılardan beslenirler (Doğan ve Sunal, 2011, s. 71).

Bradbury ve Fincham (1990) *nedensel* ve *sorumluluk* olmak üzere iki temel yükleme tarzından bahsetmektedir. Nedensel yükleme, bir olayı neyin ortaya çıkardığıyla, sorumluluk yüklemesi ise olaydan sorumlu olan kişiyle ilişkilidir. Olumlu

veya olumsuz olarak yapılan yüklemeler, sonraki süreçte ortaya çıkan eş davranışlarını etkilemekte, bu da ilişkiye yansımaktadır. Mesela olumsuz bir yükleme, beraberinde yapılan davranışların olumsuz olarak nitelenmesine sebep olacak, bu durum evlilikte yaşanan sıkıntıların çözümlenmesini de zorlaştıracaktır.

Schul ve Vinokur'un (2000) çalışmasında eşlerin, birbirleri için var olandan daha fazla benzerlik bulma eğiliminde oldukları tespit edilmiştir. Elbette bu durumun, evlilikteki mutluluk düzeyine göre değiştiğini söylemek gerekmektedir. Mutlu çiftlerin ilişkilerini yüceltici yüklemeler yapma eğiliminde oldukları ifade edilmektedir. Mesela evliliğinde mutlu olan bir kadın, eşinin cinsel ilişkiye karşı son zamanlardaki ilgisizliğini işyerinde yaşadığı strese yükleyebilir (Taylor, Peplau & Sears, 2007, s. 295). Mutsuz çiftlerin ise bunun tam zıddı bir yükleme yaptığı görülebilir. Kadının, akşam evine çiçekle gelen kocasının bu davranışını suçluluk duygusuyla izah etmesi bu bağlamda değerlendirilebilir⁴². Fincham, Beach ve Nelson'un (1987, s. 71) yaptıkları çalışmada, problemlili çiftlerin diğer çiftlere nazaran, eşlerin olumsuz davranışlarını genelledikleri ve davranışı olduğundan daha olumsuz, bencilce ve kabahatli gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bir başka çalışmada stresli çiftlerin olumsuz eş davranışını büyütme, olumlu davranışları ise önemsememe eğiliminde oldukları tespit edilmiştir (Baucom, Sayers & Duhe, 1989). Stres düzeyi düşük eşlerin ise olumsuz davranışları hem kendilerine hem de eşlerine daha az yükledikleri, bu davranışları münferit olarak gördükleri ve süreklilik arz etmeyeceğini düşündükleri belirlenmiştir.

Dinî yaşayışın, eşlerin idealize edilmesinde önemli olduğu söylenebilir. Dindar olduğu düşünülen bir eşin dinî emirler uyarınca evlilik dışı cinsellikten, eşini kışkındıracak davranışlardan uzak duracağı, eşine sadık kalacağı vb. düşünülebilir. O halde, eşin idealize edilmesi, güven duygusunu beraberinde getirebilir. Nitekim Holmes ve Rempel'in (1989) güven düzeyleri yüksek ve düşük olan çiftler üzerinde yürüttükleri çalışmada, çatışma anının hem öncesinde hem de sonrasında güven düzeyi yüksek olan çiftlerin daha iyimser ve eşlerine daha olumlu yüklemeler yapmaya meyilli oldukları görülmüştür.

Çatışma durumunda eşlerin genelde kendilerini haklı gösterecek tarzda yüklemeler yaptıkları tespit edilmiştir (Schütz, 1999, s. 193; ASPB, 2015, s. 91). Eşler

⁴² Psikanalitik perspektiften bakılacak olursa, her iki durumda da savunma mekanizmasının (mantığa bürüme-yansıtma) devreye girdiği görülmektedir. Mevcut durumun, bireyin geçmiş tecrübeleriyle uyumlu olmaması bilişsel bir çelişkiyi doğurmuş, birey bu çelişkilerden kurtulmak amacıyla savunma mekanizmasına başvurmuştur.

çatışma esnasında daha çok kendi gereksinimlerini ve kırılmışlıklarını öne çıkarmakta, çatışmayı başlatanın önceki olumsuz davranışlara referansla karşı taraf olduğunu öne sürmektedirler. Buradan hareketle olumsuz yüklemelerin çatışmayı artırdığı ifade edilebilir. Nitekim Fincham ve Bradbury (1993) olumsuz yüklemelerin çatışma çözümünü zorlaştırdığını ve daha düşük düzeyde doyumla ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Problemlerin karşı taraftan kaynaklandığını düşünmek bireyin benliğini koruyan bir yol, bir savunma mekanizması olarak düşünülse de bu tavır ilişki için etkin bir iletişimi ve çatışma çözümünü sağlamada ve problemin kaynağını belirlemede engel teşkil edebilmektedir.

Sonuç olarak olumsuz yüklemelerin düşük düzeyde olması eşler arasındaki ilişkiyi güçlendirmekte, yüksek olması ise ilişkiyi zayıflatmaktadır. İlişkinin niteliği ile yüklemenin yönü birbirini karşılıklı olarak beslemektedir. İlişki kötüye gittikçe eşe yapılan yüklemeler daha olumsuz hale gelmekte, ilişki durumu düzeldikçe ise eş için daha olumlu yüklemeler yapılmaktadır.

4.1.3.6. Aşka Dair Kuramlar

Aşk, tarih boyunca edebiyata, sanata ve felsefeye konu olmakla birlikte son 40 yıldır sosyal psikologlar tarafından da etraflıca ele alınan bir konu haline gelmiştir. Aşk, tanımlanması zor bir kavram olarak ifade edilmektedir (Strong, DeVault & Cohen, 2011, s. 148). O, kendi bünyesi içinde tutku, romantizm, sevgi, cinsellik gibi birtakım kavramları barındırmaktadır. Meyers ve Berscheid'e (1997) göre aşk sadece duygusal bir sıcaklık ve yakınlık değildir. O aynı zamanda cinsel çekiciliğe de işaret etmektedir. Adasal (1975, s. 494) da benzer şekilde aşkın, erkekle kadını karşılıklı olarak duygusal ve cinsel cazibeye birbirine bağlayan bir kuvvet olduğuna dikkat çekmektedir. Sevgi ve aşkın birbirinden ayrıldığı yerlerden biri de budur. Aşk cinsel bir çekimi bünyesinde barındırırken, daha genel anlamda sevgi cinsel çekimi gerektirmemekte, eşler, aile üyeleri ve arkadaşlar arasında bu durum gözlemlenmektedir. Russell (1999, s. 88), bazı durumlarda kadın ve erkeğin birbirlerini ilk görüşlerinde kuvvetli ve karşılıklı bir cazibeye tutuldukları durumlar olduğunu ve bunların çoğu zaman aşkla karıştırıldığını belirtmektedir. Ona göre bu durum genelde geçici bir heyecan ve cinsel bir cazibeye

tutulmaktan başka bir şey değildir⁴³. Dolayısıyla aşkın cinsel arzudan daha fazla bir şey olduğu açıktır.

Bireyin irade, duygu ve düşüncesine egemen olan tutku veya ihtiras da aşkın bir parçası olarak görülmektedir. Bu bağlamda aşk, bireyin üzerinde çok az denetim kurabildiği, çok yoğun bir duygu durumu olarak açıklanmaktadır (Hogg & Vaughan, 2011, s. 560). İlişkinin başlangıcında tutkunun önemli olduğu; ancak sonraki dönemlerinde zayıfladığı, onun yerine yakınlık ve bağlanımın arttığı belirtilmektedir (Smith & Mackie, 2000, s. 448). *Tutkulu* ve *arkadaşça aşk* ayrımı bu bağlamda değerlendirilebilir. Tutkulu aşk, ilişkinin erken dönemlerinde başlamakta, sonraki dönemlerde ise arkadaşça aşka dönüşmektedir (Adasal, 1975, s. 494; Hendrick & Hendrick, 2003, s. 1059-1060; Hendrick, 2009, s. 80).

Aşkın özellikle bireysel ve kolektivist toplumlar arasında farklılaştığı öne sürülmektedir (bkz. Doherty vd., 1994; Levine vd., 1995; Karandashev, 2015). Örneğin Simpson, Campbell ve Berscheid'in (1986) Kuzey Amerikalılar üzerinde yaptıkları çalışmada, romantik aşkın, evlilik için arzu edilen ve gerekli bir durum olduğu tespit edilmiştir. Bazı doğu kültürlerinde ise aşk, evlendikten sonra gerçekleşmektedir.

Araştırmacılar, aşkın farklı tanımlarını ve sınıflamalarını ortaya koymuşlardır (Büyükşahin ve Hovardaoğlu, 2004, s. 60). Literatürde en sık kullanılan sınıflandırmada Lee (1977) altı farklı aşk biçiminden bahsetmektedir. *Tutkulu aşk (eros)* fiziksel çekicilik, ilişkide güven ve tutku gibi unsurları içermektedir. *Oyunsu aşk (ludus)* bağlanımın ve duygu yoğunluğunun fazla olmadığı, cinselliğin ön planda olduğu, genellikle kısa süreli ve çok eşli ilişkilerde görülen bir durumdur. *Arkadaşça aşk (storge)* ise tutkunun ön planda olmadığı, ilgilerin paylaşıldığı, arkadaşlığın daha çok ağır bastığı ve belirli bir süreç içerisinde ortaya çıkan aşk türüdür. Lee, bu üç aşk türünden ikili kombinasyonlar yapmak suretiyle üç aşk türü daha ortaya koymuştur.

⁴³ Fromm'un "sahip olma" ve "olma" eğilimleri bu bağlamda değerlendirilebilir. Sahip olma eğiliminde olan bir kadın ve erkek için ilgi ve çekicilik, cinsel kökenli bir sahip olma güdüsünü tetikleyecektir. Cinsel birliktelik sağlandığında ise -sahip olma üzerine kurulan sevgi sebebiyle- ilişkide bir geriye gidiş yaşanacaktır. Yaratıcı bir eylem olarak gerçekten sevmeyi başaramayan kişiler, yeni tahrik ve güdüler yaratarak, ilişkiye girdikleri insan sayısını artırarak içine düştükleri hayal kırıklıkları ve can sıkıntılarından kurtulmak isteseler de gerçek sevgiye ve onun vereceği haz ve mutluluğa ulaşamayacaklardır. Olma eğiliminde olan insanlar ise ilgi duyulan kişinin yanında bulunmaktan zevk alacaktır. Bu kişiler için karşıdaki insan cinsel yönden çekici bulunabilir; ancak mutlu olmanın tek şartı cinsel anlamda karşıdakine sahip olmaktan geçmeyecektir (Fromm, 2003).

Arkadaşça ve oyunsu aşkın bir araya gelmesiyle oluşan *mantıklı aşkta (pragma)* birlikte olunacak kişinin eğitimi, mesleği gibi özelliklerine önem verilerek geleceğe yönelik planlamalar yapılır. Tutkulu ve oyunsu aşktan oluşan *sahiplenici aşk (mania)* duygusallığın yoğun olduğu, karşı tarafın kıskanıldığı saplantılı aşk türüdür. Tutkulu ve arkadaşça aşkı bünyesinde barındıran *özgeci aşk (agape)* ise diğerkâmlığın ön planda olduğu, kusurları görmeyen, affeden ve destekleyen bir aşk türüdür⁴⁴ (Detaylı bilgi için bkz. Hendrick & Hendrick, 1986; 1987). Bu aşk türlerinden hareketle geliştirilen ölçekler (Hendrick & Hendrick, 1986) üzerinden yapılan çalışmalarda, aşk türlerinin, evlilik kalitesi ve istikrarı üzerinde farklı etkilerinin olduğu (Grote & Frieze, 1994), bazı aşk türlerinin evlilik öncesi ya da sonrasında ortaya çıktığı ve güçlendiği tespit edilmiştir (Grote & Frieze, 1998; Tucker & Aron, 1993).

4.1.3.7. Evrimsel Kuram

Evrim teorisine göre en güçlü türler mevcut şartlara en iyi uyumu sağlayacak ve hayatta kalacaklardır. Bu kabulü sosyal alana da yansıtan evrim kuramcıları, evlilik ve aile olgularının ilerlemeci bir yaklaşımla sürekli iyiye doğru değiştiğini öne sürmüşlerdir⁴⁵. Ailenin yaşamış olduğu değişimler, onun kırılğan olmasından ziyade oluşan yeni koşullara uyum sağlamasıyla ilgili bir durumdur. Dolayısıyla bu kurama

⁴⁴ Lee'nin (1977) dışında aşk sınıflaması yapanlar da bulunmaktadır. Örneğin Sternberg (1986) üçgen aşk modelinde *yakınlık (intimacy)*, *tutku (passion)* ve *bağlanım (commitment)* kavramlarının farklı kombinasyonlarını kullanarak sekizli bir aşk kuramı ortaya koymuştur. Bunlar üç kavramın da yer almadığı *aşksız aşk (nonlove)*, yakınlığın etkin olduğu *hoşlanma (liking/friendship)*, tutkunun öne çıktığı *delicesine aşk (infatuated love)*, bağlanmanın baskın olduğu *anlamsız aşk (empty love)*, yakınlık ve tutkunun birlikte yer aldığı *romantik aşk (romantic love)*, yakınlık ve bağlanmanın ortaya çıkardığı *arkadaşça aşk (companionate love)*, tutku ve bağlanmayla gelişen *ahmakça aşk (fatuous love)* ve üç kavramın da etkin olduğu *kusursuz aşk (consummate love)* olarak sıralanmaktadır. Marston, Hecht ve Robers'in (1987) çalışmasında ise *işbirlikli (collaborative)*, *etkin (active)*, *güvenli (secure)*, *sezgisel (intuitive)*, *adanmış (committed)* ve *geleneksel (traditional)* olmak üzere 6 romantik aşk tarzı sınıflandırılmıştır. Bu çalışmaya göre her aşk tarzının dışavurumu farklı yollarla gerçekleşmektedir. Kiminde sözsüz iletişim, kiminde ise duygular veya davranışlar ön plana çıkmaktadır.

⁴⁵ Yapılan ilk antropoloji çalışmalarında, ilk ailenin serbest cinsel ilişkilere dayandığı (promiscuity), sonraki süreçte bir kadının aynı anda iki ya da daha fazla erkekle evlendiği, akabinde bir erkeğin iki ya da daha fazla kadınla evlendiği, son olarak ise bir kadının bir erkekle evlendiği evrimsel bir süreç ortaya konmuştur (Türkdoğan, 1991, s. 25). Bununla beraber bu tarz teorilerin gerçeği yansıtmadıkları, birer ütopya oldukları, ailedeki gelişimin tek bir çizgiyi takip etmediği ifade edilmektedir.

göre geniş aile geride kalmış, çekirdek aile ise dönemin gerekliliklerini yakalamış bir aile tarzı olarak ele alınmaktadır.

Evrimsel kuramın özellikle eş seçimi üzerinde durduğu görülmektedir. Kadın ve erkeğin farklı eş seçme stratejilerinden bahsedilmektedir. Kadınlar çocuğun dünyaya gelmesinde ve bakımında daha çok sıkıntı çeken taraf oldukları için cinsel ilişki konusunda ayırt edici olmakta, ev geçindirebilecek ve sorumlu erkekleri aramaktadırlar. Diğer taraftan erkekler ise cinsellik konusunda fazla seçici olmamakla birlikte, soyunun devamını sağlayacak ve doğacak çocuklara annelik yapabilecek doğurgan ve fiziksel cazibesi yüksek kadınlara yönelmektedirler. Bu şekilde ortaya çıkan toplumsal cinsiyet rolleri ise insanın hayatta kalmasını ve soyunun devamını sağlamaktadır. Evrimsel yaklaşımın bu vb. görüşlerini destekleyen birçok çalışma olmakla birlikte (Clark & Hatfield, 1989; Buss & Schmitt, 1993) günümüzde toplumsal cinsiyet rollerinin değişmesiyle beraber kadın ve erkeğin ihtiyaçlarının farklılaşması, kadının göreceli olarak ekonomik özgürlüğünü kazanmaya başlaması, cinsellik ve üremenin farklı olgular olarak ortaya çıkması ve kabul görmesi, bu bağlamda birçok çiftin evliliklerini çocuksuz sürdürme kararı alması, eşcinsel ilişkilerin artışı gibi hususlar evrimci yaklaşımın eleştirilmesine ve günümüz kadın-erkek ilişkilerinde bazı noktaları açıklamada yetersiz kalmasına yol açmıştır. Sonuç olarak, evrim kuramının eş seçimi ve üreme konularındaki yaklaşımının cinsiyetçi bulunması ve cinsiyet rollerini pekiştirdiği düşüncesi, bu kuramın eleştirilen temel noktaları olarak değerlendirilebilir.

4.1.3.8. Aile Yaşam Döngüsü

“Aile yaşam döngüsü”, evre kuramı veya gelişimsel yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Bireyin gelişim evrelerinden hareketle evlilik ve aile yaşantısının da evrelerinin olabileceği düşünülerek bu kuram ortaya atılmıştır (Gazioğlu, 2004, s. 19; İşmen, 2004, s. 19). Carter ve McGoldrick’e göre (1989) bu döngü yetişkinlik, evlilik aşaması, çocuğa sahip olma, çocuğun ergenlik dönemine geçişi, çocukların evden ayrılması, yaşlılık ve emeklilik olmak üzere altı evreden oluşmaktadır. Her evreye eşlik eden gelişimsel görevler bulunmaktadır. Kültürden kültüre değerlerin ve sosyal koşulların farklılaşması, bu evrelerin sürelerinin de topluma göre değişmesine yol açmaktadır (Özdemir, Vatandaş ve Torlak, 2009, s. 13). Nitekim Batı’da çocuklar erken yaşta evden ayrılarak aileden bağımsız bir hayat sürerken, ülkemizde sosyokültürel ve ekonomik koşullar sebebiyle ileri yaşlara kadar aile yanında kalabilmektedir

(Cüceloğlu, 2006, s. 251-252). Ailenin bahsi geçen gelişim dönemlerinde takıntılar ya da regresyon ortaya çıkabilir ve bu durum evlilik kalitesini düşürebilir (Rollins & Feldman, 1970; James & Wilson, 1986, s. 31-42). Aile fertlerinden birinin ölümü, boşanma, kronik sağlık problemleri, doğal afetler, askere gitme vb. durumlar ailenin gelişim dönemlerini olumsuz yönde etkileyebilir (Samancı ve Ekici, 1998, s. 47).

4.1.4. Psikolojide Evlilik ve Aile Terapisi

Dikkatini birey üzerine odaklamış olan psikolojinin başlangıçta aileyi bir çalışma alanı olarak görmediği, aileye dair psikolojik kuramlar geliştirmede, bununla birlikte evlilik ve aile terapisi üzerinden bu konunun çalışılmaya başlandığını ifade etmiştir.

Geleneksel yaşayışta aile hayatı, dinî uygulamalar ve toplum tarafından korunmuştur. Günümüzde ise aile -özellikle Batı’da- bu geleneksel desteklerden mahrum kalmış, bunların yerini evlilik ve aile terapisi almıştır (Crohn, 2006, s. 102-103; Tarhan, 2009, s. 126-127). Bir psikoterapi yöntemi olarak evlilik ve aile terapileri 1950’li yıllarda kullanılmaya başlanmıştır (Metcalf, 2011b, s. 3). Evlilik ve aile terapileri birbirinden farklı uygulamalardır. Evlilik terapisinde yalnızca karı-koca arasındaki ilişkiler incelenmeye çalışılır. Eşler arasındaki ilişkinin kalitesini artırmak, ilişki sürecinde çatışma ve problem çıkaran tutum ve davranışları azaltmak amacıyla iletişim ve çatışma çözme stillerini geliştirmek bu terapisinin temel amacıdır. Aile terapisi ise, aileyi bir bütün olarak “danışan” gibi kabul eder. Aile üyeleri bireysel olarak değil, aile bütünlüğü içinde, sistemin bir parçası olarak ele alınır (Özgüven, 2000, s. 187; Aktaş, 2004, s. 37). Önemli olan birey değil, bireyin içinde olduğu sistemlerdir. Bireyin problemleri için, onun içsel süreçlerinden ziyade ilişki dinamikleri ve kişiler arası örüntüleri odak noktası olarak alınmaktadır (Akyıl vd., 2015, s. 58). Aile terapisinde, grup terapisinden farklı olarak, bireyin problemlerinden ziyade ailede ve evlilikte ortaya çıkan problemlerin bütün grup üyeleri açısından çözümlenmesi amaçlanmaktadır (Samancı ve Ekici, 1998, s. 45). Bu bağlamda aile terapisinin, aileyi birbirine bağlı bir yapı olarak kabul eden aile sistemleri kuramından önemli ölçüde etkilendiği görülmektedir.

4.1.4.1. Evlilik ve Aile Terapisi Bağlamında Kullanılan Yaklaşımlar

Modern dönemde evlilik ve ailede yaşanan sorunların artması, buna mukabil bu sorunları çözebilecek unsurların azalması, problem yaşayan çiftlerin ve ailelerin yardım

talebini artırmış, bu bağlamda evlilik ve aile danışmanlığı yaygınlaşmaya başlamıştır. Gelişen bir alan olması sebebiyle yeni teori ve yaklaşımlar ortaya çıkmaya devam etmektedir (Evlilik ve aile terapileri için bkz. Liberman vd., 1980; Sholevar, 1981; Segraves, 1982; Wolman & Stricker, 1983; Kaslow, 1988; Carlson, Sperry & Levis, 2005; Harway, 2005; Çelik, 2006b, s. 24-39; Metcalf, 2011a). Bunlar içerisinde davranışçı ve bilişsel davranışçı aile kuramı, psikodinamik-psikanalitik aile kuramı ve aile sistemleri kuramının çift ve aile terapisi uygulamalarında daha çok öne çıktığı, diğer yaklaşımların ise bu kuramların bir ya da birkaçından faydalandığı görülmektedir. O nedenle bu dört yaklaşımdan kısaca bahsedilecektir.

Davranışçı yaklaşım, evlilikte tecrübe edilen olayların uyaran-tepki sürecinde ortaya çıkan öğrenmelerle gerçekleştiğini öne sürmekte ve çiftlerin çatışmaya yol açan davranışlarına yoğunlaşmaktadır. Ödüllendirme veya olumlu davranışların evliliğin değerlendirilmesini geliştirdiği, olumsuz veya cezalandırıcı davranışların ise bu değerlendirmeye zarar verdiği öncülüyle hareket etmektedir (Wills, Weiss & Patterson, 1974). Evlilikteki hem olumlu hem de olumsuz davranışlar öğrenilmekte ve pekiştirilmektedir. Dolayısıyla, aile açısından işlevsel olmayan davranış biçimlerinin değiştirilip işlevsel hale dönüştürülebileceği vurgulanmaktadır. Bunun için pekiştirme, sistematik duyarsızlaştırma, koşullama gibi teknikler kullanılabilir.

Bilişsel davranışçı kuram çiftler ve aile içinde ortaya konan davranışların altındaki bilişsel şemaların üzerinde durmaktadır. Etkileşim esnasında ve sonrasında ortaya çıkan tecrübelerin birikimi, tedricî olarak çiftlerin evlilik kalitelerini değerlendirmelerine etki etmektedir (Karney & Bradbury, 1995b). Buna göre ailede yaşanan problemler, eşlerin kendi anne-babalarından öğrendikleri ve farkında olmadan ailelerine taşıdıkları mantıksız inançlardan kaynaklanmaktadır. Bu inançlar çoğu zaman aile için işlevsiz olmakta ve eşler arası ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir. Bu mantıksız inançlardan kurtulmak içinse öncelikle bu inançların farkına varılması gerekmektedir. Bireylerin eşleriyle ilişkilerine dair bilişleri, onların aile içindeki düşünce, duygu ve davranışlarını da şekillendirecektir.

Psikodinamik terapi ise evliliğin niteliğini etkileyen bağlanma stilleri, nesne ilişkileri, bilinçaltı süreçleri ve çocukluk yaşantıları üzerine odaklanmıştır. Terapinin amacı eşlerin bilinçaltı süreçlerinden kaynaklı bozuk etkileşimleri düzeltmek ve eşleri savunma mekanizmalarının baskılarından kurtarmaktır. Bunun için rüya analizleri, transferans, yüzleşme gibi teknikler kullanılmaktadır.

Sistem kuramının, evlilik ve aile üzerine yapılan çalışmaların birçoğunun kuramsal altyapısını oluşturduğu görülmektedir. Bu kurama göre insan ilişkileri belli bir düzen içerisinde gerçekleşmektedir. Her birey, içinde yaşadığı fiziksel ve toplumsal çevreden etkilenmektedir. Diğer taraftan onun kişiliği ve davranışları, ilişki kurduğu insanın düşünce ve davranışlarını da etkilemektedir. Bu ikili ilişkinin niteliği, bireylerin çevrelerindeki diğer insanlarla kurdukları ilişkilere de yansımaktadır. Aile açısından bakıldığında bu sistemin öğelerinin aile bireyleri olduğu görülecektir. Aileyi bir sistem olarak ele alan bu yaklaşım eşlerin birbiriyle olan ilişkisi, ebeveyn-çocuk ilişkisi ve çocukların birbiriyle olan ilişkisi olmak üzere üç temel alt sistemden bahsetmektedir. Alt sistemlerden birinde yer alan duygu ve davranışların niteliği, diğer alt sistemleri etkilemektedir (Fleming, 2003, s. 643). Mesela karı-koca arasındaki ilişki, eşlerin çocuklar, kayınpeder, kayınvalide, iş arkadaşı vb. kişilerle olan ilişkilerinden hem etkilenmekte hem de bu ilişkileri etkilemektedir. Sistem kuramının temel varsayımının bireyler arasındaki bu çok yönlü iletişim olduğunu söylemek mümkündür (Hortaçsu, 2003, s. 16). Karı-koca arasındaki ilişkiyi ifade eden eşler alt sisteminin, özellikle kuramın temelini oluşturduğu ve diğer alt sistemleri daha çok etkilediği belirtilmektedir (Nazlı, 2001).

Her bir teorinin, evlilik ve ailenin farklı dinamikleri üzerine yoğunlaştıkları, bunu yaparken de farklı teknikler kullandıkları görülmektedir. Bununla birlikte aile terapisinde bazı temel yaklaşım ve amaçlar şunlardır: Aile bireylerinin uyumunu sağlayan sözel iletişimi artırmak ve sağlıklı hale getirmek, duygusal iletişimi artırmak ya da kolaylaştırmak, ailedeki güç dengesini sağlamak, ailede rollerden kaynaklı problemlerin belirlenmesi, boşanma, ölüm vb. akut sorunların çözümü, aile bireyleri tarafından sorunların temel kaynağı olarak görülen bireye dair suçlamaları önlemek (Samancı ve Ekici, 1998, s. 48).

4.2. Dinî Açıdan Evlilik ve Aile

Tarih boyunca evlilik ve aile, dinlerin ilgi odağı olan konuların başında gelmiştir. Dinî hayatın merkezi olarak ailenin görülmesi (Thornton, 1985; Dollahite, Marks & Goodman, 2004), dinin aile yoluyla toplumda gelişme imkânı bulması ve ailenin sosyal istikrarın korunmasında üstlendiği fonksiyonların dinin emir ve amaçlarıyla örtüşmesi gibi sebepler, tarih boyunca din ve aile arasında yakın ilişkiler kurulmasında etkin rol

oynamıştır (bkz. Hall, 1996a, s. 55-62). Mahoney ve diğerlerine (2003) göre bu durum, evliliğin kutsal bir birliktelik olarak düşünülmesinde etkili olmaktadır.

Hayatın önemli dönüm noktalarından biri olan evlilik ve beraberinde gelen aile hayatı, birçok dinî gelenekte kendine has kural ve uygulamaları olan önemli olaylardır. Özellikle Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm ile köklü aile gelenekleri bulunan Doğu ve Uzak Doğu dinlerinde sosyokültürel yapı ile dinin iç içe geçtiği görülmektedir. Dolayısıyla bu dinlerin yaşadığı kültürlerde dinsel ve kültürel olanın ayırımı çoğu zaman yapılamamaktadır. Bu durumun, normatif karakteri vasıtasıyla, hayatın birçok alanına müdahil olmak isteyen ya da bu şekilde yorumlanan İslâm için daha geçerli olduğu iddia edilebilir (Mardin, 1992, s. 79-81). Tarihsel süreçte Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'ın ataerkil bir yapıya sahip olan kültürlerde doğup geliştiği görülmektedir. Bahsedilen kültürlerde, hem erkeklerin hem de kadınların neyi nasıl algılayacakları, nerede nasıl davranacakları, nasıl yaşayacakları, nasıl ibadet edecekleri kesin hatlarla çizilmiştir (Tekin, 2011, s. 237; Yapıcı, 2013, s. 1). Buradan hareketle bu dinlerin, evlilik ve aile yaşantısının nasıl olması gerektiğini belirleyen normlar oluşturdukları rahatlıkla ifade edilebilir. Dinlere ait bu normlar, aile üyelerinin birbirlerine nasıl davranması gerektiğine dair, çoğu zaman çekirdek ve geniş ailenin rol tanımlarını aşan yönlendirici ilkeler ve değerler sunarlar. Örneğin birçok dinî gelenek, aile üyelerini birbirlerini gözetip kollama, birbirlerine fedakârlık yapma ve yapılan yanlışları affetme hususlarında yönlendirmektedir (Mahoney vd., 2003, s. 224).

Dinler, evliliğin sürdürülmesine önemli katkı yapmaktadır (Beit-Hallahmi & Argyle, 1997, s. 210). Eşlerin ilişkiyi sürdürme isteklerinin olması, ilişkiyi sürdürmenin gerekliliğine ve zorunluluğuna inanmaları, evliliklerin uzun süreli olmasını sağlayabilir (Güney, 2009, s. 60). Bu bağlamda dinlerin evlilik bağına korumaya ve devam ettirmeye yönelik tedbirleri düşünüldüğünde, bir dine inanan insanların evliliklerinin daha istikrarlı ve uzun süreli olabileceği öne sürülebilir (Chamberlain & Hall, 2000, s. 163; Marks, Dollahite & Freeman, 2011, s. 193). Nitekim Heaton ve Goodman'in (1985) yaptığı çalışmada, herhangi bir dine inanmayan insanların evlenme ihtimalinin daha düşük, boşanma ihtimalinin ise daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Dinler, cinselliğin ne anlama geldiğini belirleme noktasında önemli bir etkiye sahiptir. Tarih boyunca dinler, bireyin doğasında var olan bu eğilimin meşru yollardan ve kendilerinin belirlediği sınırlar çerçevesinde giderilmesini talep etmiş, bu sınırların dışına çıkılmasını ise cinsel sapkınlık olarak tanımlamıştır. Dindar birey, cinsel arzularını evlilik çatısı altında, "helal" dairesinde tatmin etmektedir. Yahudilik,

Hristiyanlık ve İslâm'a bakıldığında bu dinlerin evlilikte sadakati teşvik ettiği, sadakatsizliği ise yasakladığı görülmektedir. Nitekim bu dinlere inananların büyük çoğunluğu evlilikte sadakatsizliğin yanlış olduğunu düşünmektedir. Yapılan araştırmalarda dindarlık veya dinî etkinliklere katılım arttıkça evlilik dışı cinselliğin azaldığı tespit edilmiştir (Buunk, 1980; Cochran & Beeghley, 1991; Treas & Giesen, 2000; Atkins, Baucom & Jacobson, 2001; Scheepers, Te Grotenhuis & Van Der Slik, 2002; Allen vd., 2005; Atkins & Kessel, 2008). Diğer taraftan modern hayat, bireye, dinin emirlerinin aksine farklı bir yaşam sunmaktadır. Modernite ve sonrasında gelen yeni yaşam tarzı, cinsel özgürlük vurgusuyla öne çıkmaktadır. Modernite ve dinler arasındaki bu görüş farklılığı, günümüz dünyasında dindar bireylerin hayatlarında çatışma yaşamasına yol açmaktadır.

Evliliğe bütün dinlerin benzer şekilde yaklaştığını söylemek mümkün görünmemektedir. Örneğin kurumsal yapısı içinde maneviyatı ve zühd yaşantısını öne çıkaran dinler, dünyevî meşgalelere düşürdüğü gerekçesiyle evliliğe en azından din adamları arasında olumlu bakmamaktadır. Bu yaklaşımın aksine evliliği teşvik eden ve isteyen dinler de mevcuttur. Farklı ve benzer uygulamaları ortaya koymak adına Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'ın evlilik ve aileye bakışı ele alınacaktır.

4.2.1. Yahudilikte Evlilik ve Aile

Yahudiliğin bir kavim dini olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Onun kavim dini olması, Yahudilerin pagan toplumlar karşısında varlıklarını sürdürmesini ve dinî-etnik kimliklerini korumasını güdülemiş, bu durum kimliği korumada etkin rol oynayan aile hayatı ve neslin devamı konularında bariz bir hassasiyeti de beraberinde getirmiştir (Gürkan, 2012, s. 632).

Yahudi şeriatına göre bireye Yahudi kimliğini kazandıran Yahudi bir anneden doğmaktır (Talmud, Kiddushin, 68b). Buradan hareketle neslin ve Yahudiliğin devamı noktasında evlilik ve aileye verilen önem bir kat daha artmaktadır. Bekâr hayatı yaşamak, Yahudilikte kabul gören bir durum değildir (Aydın, 1989, s. 196; Aydın, 2004, s. 134; Yasdıman, 2001b, s. 247-248). Evlenip çoğalmak kutsal bir görev (*mitsva*) olarak telakki edilmektedir (Tekvin 1/28). Nitekim Talmud'da her erkeğin (bir kız ve bir erkek olmak üzere) en az iki çocuk sahibi olması emredilmiş, mazeretsiz çocuk sahibi olmamak büyük günah kabul edilmiştir (Yebamoth 63b-64a; Shabbath 31a). Dolayısıyla bir mazereti olmadığı halde evlenmemek ya da evlenmeyi geciktirmek de

günah olarak değerlendirilmiştir (Gürkan, 2008, s. 139). Benzer şekilde Rabbanî literatürde eşi olmayan bir erkek, yarım ve eksik kabul edilmiştir (Yebamoth 62b, 63a; Genesis 17:2). Meşru ilişkilerin yalnızca aile içerisinde mümkün olduğu görüşü kabul edildiğinden, meşru olmayan ilişkilerin aile kurumunu zedeleyeceği ifade edilerek bu tarz eylemlere ağır cezalar getirilmiştir (bkz. Ünal, 1998, s. 64-70; Turan, 2012, s. 701). Ayrıca Yahudi geleneğinde neslin devamını sağlama imkânlarını israf etmek anlamına gelen kısırlaştırma, doğum kontrolü ve mastürbasyon gibi durumlar da uygun görülmemiştir (Arslantaş, 2011, s. 397).

Yahudi kimliğinin ve neslinin devamı noktasında birtakım önlemler alındığı görülmektedir. Bir Yahudi'nin, Yahudi olmayan ya da Yahudi olarak kabul edilmeyen biriyle evlenmesine müsaade edilmemiştir (bkz. Gürkan, 2002, s. 45-46). Dolayısıyla Yahudi evlilikleri, endogamik ve homogamik bir karakter arz etmektedir. Bu önlemler maksat soyun bozulmadan sürdürülmesidir ve bu noktada aileye kutsal bir görev yüklenmekte, aile dinsel ve etnik bir içerik kazanmaktadır.

Yahudi ailesinin, güç ve otoritenin erkekte olduğu geniş bir ataerkil aile yaşantısı içinde şekillendiği görülmektedir (Kennel, 1995, s. 478; Ünal, 1998, s. 42-43). Eş seçimi hususunda, geleneksel Yahudilikte babanın veya onun görevlendirdiği birinin bu işi üstlenmesi Tanah'ta birçok kıssada yer almaktadır (Tekvin, 38/6; 24/2-4). Kadınlara bu konuda genel itibarıyla söz hakkı tanınmamıştır. Çok eşliliğe bakıldığında ise Tevrat'ta erkeğin birden fazla kadınla evlenmesini engelleyen bir hüküm olmadığı, bu nedenle çok eşliliğin eski İsrail toplumunda normal olarak karşılandığı, ancak rabbilerin tek eşliliği teşvik ettiği belirtilmektedir (bkz. Kennel, 1995, s. 489; De Vaux, 2003, s. 52). Zira Yahudi hukukunda evlilik, bir kadını bir erkeğe ait kılma durumu olarak düşünülmektedir (Gürkan, 2008, s. 175). Bununla birlikte Tevrat'ta -özellikle Tekvin bölümünde- Yahudi peygamberlerin çok kadınla evlendikleri örnekler yer almaktadır (bkz. II. Samuel, 5/13; I. Tarihler, 14/3; Krallar, 11/3).

Yahudilikte aslolan birlikteliğin devamı olmakla beraber, boşanma, istenmeyen ancak meşru görülen bir durum olarak kabul edilmiştir (Ünal, 1998, s. 59; Gürkan, 2008, s. 140). Boşanma, tamamen erkeğin inisiyatifiyle gerçekleşmektedir. Kadın, kız çocuğu olması hasebiyle ne babasının, ne de eş olması hasebiyle kocasının mirasından yararlanma hakkına sahiptir (Ünal, 1998, s. 48-49; De Vaux, 2003, s. 72; Gürkan, 2008, s. 171). Esasen evlilik hususunda Yahudi hukukunun en sıkıntılı noktalarından biri boşanma konusunda tanınan haklardır. Şeriata göre bir kadın sadece kocası öldüğünde ya da kendine erkek tarafından yazılı boşama belgesi (*get*) verildiğinde

boşanabilmektedir. Kocasından fiilen boşanmış Yahudi bir kadın, şayet kocasından bu belgeyi alamaz ise başkasıyla evlenememektedir. “Aguna” (demir atmış kadın) olarak isimlendirilen bu kadınların problemi günümüzde de tam anlamıyla çözülmüş değildir (Ünal, 2012, s. 677).

Geleneksel Yahudiliğin ataerkil yapısını, kadın algısını ve bu algının evlilik ve aile hayatına yansımalarını ortaya koymak çalışmamız açısından oldukça önemlidir. Çünkü Yahudilerin ilk dönem İslâm coğrafyasıyla olan yakın temasının, kültürel kabullerin benzeşmesinin ve “İsrâiliyyât” olarak kavramlaştırılan bilgilerin dinî bir referans olarak kabul görmeye başlamasının geleneksel İslâm algısının oluşmasında önemli bir etkiye sahip olduğu (Döner, 2015), bu durumun ise kadına bakışı dolayısıyla da evlilik ve aile yaşantısını şekillendirdiği görülmektedir.

Geleneksel Yahudilik, kadın-erkek arasındaki rol ayrımını, hiyerarşik yapıyı ve gerek dinî gerekse sosyal hayata katılımındaki farklılıkları önemli ölçüde muhafaza etmiştir. Kadının görevinin eş ve annelikle sınırlı olduğu, erkeğin ise ekonomik, idarî, hukukî ve sosyal anlamda çok daha geniş bir hareket alanına sahip olduğu görülmektedir. Kadın, ev işleri, annelik gibi işlerden sorumlu olması sebebiyle sınırlı sayıda emre muhatap olmuş, özellikle zamana bağlı ibadetlerden muaf tutulmuştur. Bunun sebebi olarak kısıtlı zaman sebebiyle Tanrının emirleri ile kocanın taleplerinden birini göz ardı etmek zorunda kalabileceği endişesi gösterilmiştir. Kadının yeri, kocasına ve çocuklarına gerekli manevî ortamı hazırlayacağı evidir. Erkek gün boyu işte olması münasebetiyle Tanrıya dair bir uyarıcıya ihtiyaç duyarken, kadın evinde güvenli ve huzurlu bir şekilde hayatını sürdürdüğü için bunlara ihtiyaç duymaz. Kadının rolü, kendinin mahrum bırakıldığı rolü yerine getirmesi amacıyla kocasının ve erkek çocuklarının Tanrıya ibadetlerini kolaylaştırmaktır (bkz. Işık, 2012, s. 653-670).

Tevrat'ta pozitif bir kadın algısı yerine büyük ölçüde ikincil bir konuma sahip, negatif olarak değerlendirilebilecek bir kadın algısı mevcuttur. Her ne kadar temel metinlerde kadına yönelik bazı olumlu ifadelerin yer aldığı görülse de (Ünal, 1998, s. 48; Yasdıman, 2002b) geleneksel Yahudiliğin kadın algısını oluşturan malzeme genel itibarıyla olumsuz ifadelerle şekillenmiştir (Yasdıman, 2002a). Yasdıman (2012, s. 615), Tanah'ta kadınlarla ilgili olarak anlatılan birçok hikâyede onların sahtekâr, kötülüğün kaynağı, şehvet düşkününü vb. olumsuz özelliklerle anılmasının, Yahudi geleneği içerisindeki kadına bakışa yön verdiğini belirtmektedir. Bu olumsuz özelliklerin sonraki süreçte kadınların akıllarının eksik oluşu, şahitlik yapamayacakları,

fitne unsuru oldukları, onlarla konuşmanın tehlikeli olduğu vb. görüşleri de ortaya çıkardığı ifade edilmektedir (Yasdıman, 2012, s. 622).

Kutsal metin ve yorumlardaki kadın karşıtı söylemin o dönemin konjonktürüyle alakalı olduğu açıktır. Çünkü günümüzdeki kadın algısı, Yahudiliğin erken dönemlerindeki kadın algısıyla aynı değildir (Yasdıman, 2012, s. 628). Modern dönemde neşet eden modernist ve muhafazakâr oluşumlar, kadın algısının ve dolayısıyla kadının konumunun daha eşitlikçi ve pozitif bir zemine kaymasına olanak sağlamıştır (Gürkan, 2012, s. 631). Özellikle 19. yüzyıldan sonra Yahudi din adamlarını evlenme, boşanma ve litürjide kadının yeri gibi meseleleri tekrardan değerlendirmeye iten temel motivasyon, geleneksel Yahudilikteki kadının konumu ve bu konumun modern çağda ne şekilde devam ettirileceği soruları olmuş, bu sorular Yahudilikteki çeşitli akımların konuya dair farklı cevaplarını da beraberinde getirmiştir. Kimileri kadını ikincil statüde gören hukukî metinleri görmezden gelip kadın-erkek arasındaki eşitliği ön plana çıkarırken, kimileri de metinlerin bazılarının kadın karşıtı olduğunu kabul etmekle beraber bunu tarihî ve sosyokültürel bağlamla ilişkilendirmişlerdir (Allouche-Benayoun, 2012, s. 599-600).

Yahudilikte evlilik ve aile yaşantısı ile ilişkili olarak kadına önemli sorumluluklar yüklendiğini ifade eden Gürkan (2008, s. 184), verilen haklardaki kısıtlamalara, pasif ve ikincil konumuna rağmen kadının pozitif bir kimlik algısına sahip olduğunu öne sürmektedir. Onun çocuk doğurarak neslin devamını sağlaması, eşini cinsel açıdan tatmin etmesi, sadık bir eş olarak toplum ahlâkını koruması, ev işlerini yaparak aileye destek olması gibi fonksiyonları münasebetiyle toplumun dirlik ve düzenini sağladığı düşünülmüştür. Bu görüş, modern algıya ters düşse de Yahudi kadının, tanımlandığı sınırlı ama işlevsel alan sayesinde aile içerisinde sanıldığından çok daha fazla doyum veren şartlarda yaşadığını düşünmek Gürkan'a (2012, s. 648) göre kuvvetle muhtemeldir. Bize göre bu yaşantıyı tecrübe eden kadınların, günümüz modern kadınlarına göre daha az veya çok mutlu olduğunu, evlilik yaşantısından daha az veya çok doyum sağladığını iddia etmek doğru olmayacaktır. Zira kadınların mutluluk düzeyini tespit edebileceğimiz o döneme ait bir verinin mevcut olmaması, ayrıca iki dönem arasındaki tarihsel şartların ve kabullerin farklı olması, yapılacak yorumların da mesnetsiz olmasına ve anakronizme yol açacaktır.

Sonuç olarak geleneksel Yahudilikte, evlilik için temel motivasyonun Yahudi neslinin devamını sağlamak olduğu (Yasdıman, 2001b, s. 252; Şeker, 2015, s. 252), evlilik ve aile konusunda ataerkil bir yapının hüküm sürdüğü, kadınların ev içi işlerle,

bazı olumsuz sıfatlarla ve erkeğin hizmetinde ikincil bir konumda tanımlandıkları görülmektedir. Diğer taraftan dört bin yıllık Yahudi tarihinde kadınla ilgili farklı tavır ve uygulamalar yer almakta, bu süreçte tek tip kadın algısından bahsetmek mümkün görünmemektedir. Özellikle modern dönemde yaşanan kadın algısındaki değişimin, Yahudi toplumunun evlilik ve aile yaşantısına da yansdığı söylenebilir.

4.2.2. Hristiyanlıkta Evlilik ve Aile

Geleneksel Hristiyanlığa bakıldığında evlilikten ziyade ruhban hayatının teşvik edildiği görülmektedir (bkz. Ünal, 1998, s. 74-78). Bu konuda ilk konuşan Aziz Pavlus (St. Paul) olmuştur. Aziz Pavlus, evli olmayanlara ve dul kadınlara ruhbanlığı tavsiye etmekte; ancak bunlar kendilerini denetleyemiyorlarsa evlenmelerini salık vermektedir (Korintliler, I, 7/8-9). Buradan hareketle Hristiyanlığın evliliği kutsal saymakla birlikte onu manevî yükseliş için bir engel olarak gördüğü değerlendirilebilir (Yasdıman, 2001a, s. 89). Nitekim manevî yükselmeye engel olduğu düşüncesiyle ruhban sınıfının evlenmesi yasaklanmıştır. Ayrıca Hristiyanlık, eşlerin boşanmamasını, boşanınca yeniden evlenmemesini veya eski eşyle barışmasını öğütlemektedir (Korintliler I, 7/10-11). Bekâr olanların da evliliği düşünmemesini söylemektedir. Çünkü her ne kadar evlenildiğinde günaha girilmemiş olsa da evlenen kişiyi birçok sıkıntı beklemektedir (Korintliler, I, 7/26-28).

Geleneksel Hristiyanlıkta evliliğin cinsel ahlâk bağlamında değerlendirildiği öne sürülebilir. Aziz Pavlus, erkeğin kadına dokunmamasının efdal olduğunu ifade etmiştir (Korintliler I, 7/1). Ancak evlilik kurumunun yokluğunda fuhşiyatın artacağını düşünerek karı-koca hayatı yaşamanın gerekli olduğunu da belirtmiştir (Korintliler I, 7/2). Buradan hareketle Hristiyanlığın, evliliğin temel motivasyonu olarak fuhşiyattan uzak durmayı gördüğü belirtilebilir. Russell, evliliği zinadan kaçınma üzerine temellendirdiğini öne sürdüğü Aziz Pavlus'u bu noktada eleştirmektedir. Ona göre Aziz Pavlus, evliliğin olumlu yönlerinden ve aile kurmanın öneminden söz etmemekte, bütün cinsel ahlâkı zinadan kaçınmaya dayandırmaktadır. Burada Russell, Hristiyanlığın, evlilikte bile olsa cinsel birleşmenin kötü bir şey olduğu düşüncesine dayandığını iddia etmekte ve bu durumun biyolojik gerçeklikle çeliştiğini söylemektedir. Ona göre çocuk yapmak amacıyla gerçekleşmeyen her birleşme geleneksel Hristiyanlığa göre karı-

kocayı günahkâr hale getirmektedir. Dolayısıyla cinsel birleşmeyi haklı çıkarabilecek tek sebep çocuk edinme arzusu olmaktadır⁴⁶ (Russell, 1999, s. 35-40).

Aziz Pavlus'tan üç asır sonra Aziz Augustine'nin ilk günahı cinsellikle ilişkilendirmesinin, Hristiyan dünyanın cinsellik algısını şekillendirmede önemli rol oynadığı görülmektedir. Bu süreçte cinselliğin bastırılıp bir tabu haline geldiği, bunun yansımalarının, bilhassa İngiltere'de Victoria Devri'nde zirveye ulaştığı ileri sürülebilir. Özellikle Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi gibi köklü değişikliklerle kadının toplum içerisindeki konumunun değişmeye başlaması, günümüze doğru geldikçe Batı toplumlarında cinsel açıdan bir katarsise yol açmış gibi görünmektedir. Nitekim 1960'larda yaşanan cinsel devrim bu bağlamda değerlendirilebilir.

Geleneksel Hristiyanlıkta evlilik kutsal bir bağ olarak görülmektedir. Bu bağ, İncil'de yalnızca eşlerin değil, Tanrının da dâhil olduğu ve ölene dek sürmesi istenen üçlü bir bağdır (Vaiz, 4/9-12). Gelenekte evlilik, Tanrı tarafından belirlenmiş kutsal bir karşılaşma olarak kabul edilmekte (Lauer, 1985), Tanrı da ilişkinin hayat boyu sürmesini isteyen üçüncü bir parça olarak tanımlanmaktadır (Butler & Harper, 1994). Evliliğin Tanrıyla birleşme metaforu olarak görülmesi, beraberinde boşanmanın da Tanrıdan ayrılmayı sembolize ettiği düşüncesini doğurmuştur (Erdem, 1991, s. 346; Mahoney vd., 2003, s. 231; Sümer, 2007, s. 162). Nitekim Hz. İsa, karısını zinadan başka bir sebeple boşayıp başkasıyla evlenen kişinin zina etmiş olacağını (Matta, 19/9), karısını boşayan kişinin onu zinaya ittiğini (Matta, 5/32), aynı şekilde boşanan kadınla evlenen kişinin de zina etmiş sayılacağını söylemektedir (Markos, 10/11-12 ve Luka, 16/18'de "zinadan başka bir sebeple" ifadesi yer almamaktadır). Bu nedenle Katolik dünyada boşanmalara, evlilik öncesi ve evlilik dışı cinselliğe, doğum kontrol yöntemlerine ve kürtaja izin verilmemiştir (Goody, 2004, s. 16). Protestanlığa bakıldığında ise bazı mezheplerde bu yasaklamalar mevcut değildir (Bahr & Chadwick, 1985; Thornton, 1985).

Hristiyan dünyasında yaşanan problemlerin sebeplerinden biri olarak boşanma yasağı gösterilmektedir. Goody'e (2004, s. 90) göre Hristiyanlıktaki boşanma ve yeniden evlenme yasağı, evlilik içi şiddete ve cinsel sadakatsizliğe mecburî bir müsamahayı beraberinde getirmiştir. Erkeklerin çapkınlık fırsatına daha fazla sahip olmaları, fizikî güçleri ve toplum içinde daha rahat hareket etmeleri, özellikle kadınların

⁴⁶ Aziz Pavlus'un evlilik ve cinselliğe dair görüşlerinin, ilk dönem Hristiyan toplumunda yaşanan ahlâkî çöküntüye karşı tepkisel bir tutum olduğu da ileri sürülmektedir (bkz, Ünal, 1998, s. 79).

evliliği zorunlu olarak sürdürmelerine yol açmıştır. Russell (1999, s. 41) de Hristiyanlıktaki boşanma yasağını eleştirmektedir. Ona göre eşlerden birinin aldatması, aklını kaçırmaması, bulaşıcı hastalığa yakalanması, kötü alışkanlıklar edinmesi vb. durumlarda dahi aradaki bağın kutsal kalışı birçok evlilikte sıkıntı doğurmaktadır⁴⁷.

Homogamik-heterogamik açıdan bakıldığında Katolik kilisesi, bir Hristiyanın, Hristiyan olmayan biriyle evlilik yapmasını yasaklarken, Protestanlıkta bu yasağın o kadar katı olmadığı, diğer dinlerden ve mezheplerden evliliklere müsaade edildiği görülmektedir (Ünal, 1998, s. 84-86).

Hristiyanlıkta ataerkil bir yapının hüküm sürdüğü, evin reisinin erkek olduğu anlaşılmaktadır. Kadının erkeğe egemen olmasına müsaade edilmemesi (Timoteos I, 2/12), kadının reisinin erkek olduğunun (Korintliler I, 11/3; Efeslilere Mektup, 5/23) ve kadının kocasına, Rabbine tâbi olduğu gibi tâbi olması gerektiğinin (Efeslilere Mektup, 5/22, 24) vurgulanması bu durumu ortaya koymaktadır. Berktaş (2000, s. 87), Hristiyanlığın kadına bakışında Aristoteles'in öne sürdüğü görüşlerin etkisinin de önemli olduğunu söylemektedir. Aristoteles, *Politika* (çev. 2014) adlı eserinde erkeğin hükmedici, kadının ise boyun eğici nitelikte olduğunu ifade etmektedir. Erkek daha güçlü, akılcı ve duygularıyla hareket etmeye daha az eğilimli iken, kadın zayıftır ve karar alma noktasında daha fazla duygusal davranmaktadır. Berktaş, Aristoteles'in bu düşüncelerinin, Hristiyan teolojisinin kadına bakışını dogmatikleştirdiğini ve etkilerinin günümüzde de sürdüğünü belirtmektedir. Bununla birlikte Berktaş (2000, s. 105), Hristiyanlığın, ortaya çıktığı ilk dönemde Yahudilikten ve Roma'dan miras ataerkil yapıyı bazı noktalarda yumuşatmaya çalıştığını, ancak ortaya çıktığı toplum ve kültürün etkilerinden kurtulamadığını öne sürmektedir (Daha detaylı bilgi için bkz. Ünal, 1998, s. 104-111).

Modern dönemde yaşanan değişim ve sorunlardan en fazla etkilenen dinin Hristiyanlık olduğunu söylemek mümkündür. Zira değişimin başladığı yerler olan Amerika ve Avrupa ülkelerinin geneli bu dine mensuptur. Özellikle 1960 sonrası yaşanan cinsel devrimin Hristiyan dünyasında başlaması, bu durumdan en çok Hristiyanlığın etkilenmesine yol açmış, Hristiyanlık birçok sıkıntıyla karşı karşıya

⁴⁷ Günümüzde, bahsi geçen yasakların uygulamaya yansımalarını söylemek mümkün görünmemektedir. Sekülerleşmeyle birlikte kilisenin gücünün zayıflaması, din ve devlet işlerinin tedricen ayrılması sonucu evlilik ve aileye dair ihtilafların devlet mahkemelerine taşınması gibi durumlar, evliliklerde dinî yaptırımların zayıfladığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (Goody, 2004, s. 16-17).

kalmıştır. Cinselliğin onlu yaşlara (teenagers) kadar inmesi ve bunun sonucunda çocuk yaşta anne olma durumunun ortaya çıkması (children having children), kürtajın artması, cinsel yolla bulaşan hastalıkların yaygınlaşması, gay, lezbiyen vb. farklı cinsel tercihlerin olağan hale gelmesi ve bazı kiliselerde gay papazların kendine yer bulması (Beit-Hallahmi & Argyle, 1997, s. 67) bu bağlamda değerlendirilebilir. Gelenen son noktada papalık makamı kürtajın yasaklanması ve evliliğin teşviki gibi hususlar üzerinde önemle durmaktadır. Bununla birlikte tüm bu yaşananların, Hristiyan akidesinde bir gevşemeye ve birçok konuda ödün vermeye yol açtığı da düşünülebilir.

Sonuç olarak Hristiyanlığın kendi geleneği içinde ataerkil bir aile yapısını barındırdığı, evliliğin temel motivasyonunu cinsel ahlâka dayandığı, evliliği kutsal olarak görmesi sebebiyle aileyi dinî bir kurum olarak telakki ettiği ve boşanmayı yasakladığı görülmektedir. Bu yasaktan ötürü tek eşliliğin daha yaygın hale geldiği ifade edilebilir. Diğer taraftan reform hareketleri neticesinde ortaya çıkan Katolik-Protestan ayrılığı, tarihi bir kırılmaya yol açarak evlilik ve aileye dair genel kanaatleri önemli ölçüde etkilemiş ve değiştirmiştir.

4.2.3. İslâm'da Evlilik ve Aile

İslâm'ın evlilik ve aile hayatına büyük önem verdiği ve evliliği teşvik ettiği görülmektedir. Kur'an'da "Aranızdaki bekârları, köle ve cariyelerinizden uygun durumda olanları evlendirin. Şayet onlar fakirseler bilsinler ki Allah lütuf ve keremiyle onları ihtiyaç içinde bırakmaz. Allah engin lütuf sahibidir; mü'min kullarının ihtiyaçlarını bilir." (Nûr 24/32) âyeti bu açıdan değerlendirilebilir. Bunun dışında evliliği teşvik eden başka âyetler de bulunmaktadır (bkz. Nahl 16/72; Rûm 30/21). Kur'an'da geçen âyetlerden hareketle İslâm'da evliliğin motivasyonları olarak iffetin korunması, yasaklanan cinsellikten uzak durulması, neslin devamının sağlanması, insan doğasının ve psikolojisinin romantik bir ilişkiye ihtiyaç duyması (Araf 7/189; Nûr, 24/33; Rum 30/21) gibi durumların öne çıktığı söylenebilir. Benzer şekilde Hz. Peygamberin de evliliği teşvik ettiği (Buhârî, Nikâh, 1) ve nikâhın kendisinin sünneti olduğunu belirttiği (Buhârî, Nikâh, 2) görülmektedir. Evliliğe gücü yetenlerin vakit kaybetmemesini, çünkü evliliğin, İslâm'da haram ve büyük günah olarak kabul edilen evlilik dışı cinsellikten bireyi daha güçlü bir şekilde koruyacağını (Buhârî, Savm, 10; Buhârî, Nikâh, 2), evlenmeye gücü yetmeyenlerin ise oruç tutmaya devam etmesinin hayırlı olacağını (Buhârî, Nikâh, 3; Müslim, Nikâh 1, 3) dile getirmektedir. Bir başka

hadiste ise eş seçiminde temel motivasyonun dindarlık olması gerektiğini belirtmektedir (Buhârî, Nikâh, 15; Müslim, Rada, 53). Buna göre kadının malı, soyu, güzelliği ve dindarlığı olmak üzere dört şey için nikâhlandığını, mutlu ve huzurlu olmak için bunlardan dindar olanının tercih edilmesi gerektiğini söylemektedir. Sonuç olarak hem Kur'an'da hem de sünnette evliliğin teşvik edildiği açıkça görülmektedir. Kur'an ve sünnette evliliğin teşvik edilmesi, Türk kültüründe, kız isterken sürekli tekrarlanan "Allah'ın emri peygamberin kavliyle" ifadesinde karşılık bulmuştur.

İslâm'da günlük hayata dair pek çok düzenleme, Kur'an ve sünnet çerçevesinde, zamana ve şartlara göre toplumun takdirine bırakılırken, evlilik ve aileyi ilgilendiren hükümlerin çoğunun doğrudan Kur'an tarafından belirlenmesi ve bunların Hz. Peygamber tarafından tatbik edilmesi, İslâm'ın bu konuya ayrı bir ehemmiyet verdiğini göstermektedir. Bu bağlamda gelen âyetlerin özellikle Bakara ve Nisâ Surelerinde yoğunlaştığı görülmektedir⁴⁸. Bu âyetler incelendiğinde, Kur'an'ın, evlilik öncesi, esnası ve sonrasındaki sürece detaylı bir şekilde yer verdiği ve üzerinde durduğu anlaşılmaktadır. İslâm fıkıh literatürüne bakıldığında da, evlilik teferruatlı bir şekilde ele alınmıştır. İslâm âlimleri tarafından, ailenin kurulmasına temel teşkil eden nikâhın dinî hükmü, mahiyeti, unsurları, şartları gibi mevzular detaylı bir şekilde tahkik edilmiştir (bkz. al-Hibri & El Habti, 2006, s. 166-177; Atar, 2007, s. 112-117). Konuların bir kısmında görüş birliğine varılırken, bir kısmında aynı mezhep içinde dahi

⁴⁸ Kimlerle evlenip evlenilemeyeceği (Bakara 2/221, 230; Nisâ 4/22-25; Mâide 5/5; Mümtehine 60/10), mehir vb. konularda kadının kocası, kocanın da karısı üzerinde hakları olduğu (Bakara 2/228, 233, 236-237, 241; Nisâ 4/4, 20-21, 24; Mümtehine 60/10; Talâk 65/7), cinselliğin meşru yollardan doyumunun sağlanması ve gayrimeşru ilişkilerden kaçınılması gerektiği (Nisâ 4/25; İsrâ 17/32; Nûr 24/2, 30-31; Furkân 25/68; Mümtehine 60/12), eşlerin cinsellikten hangi zamanlarda (Bakara 2/222) ve hangi tür cinsellikten (Bakara 2/223) men edildiği, evlenme imkânı olmayanların iffetlerini korumaları (Nûr 24/33), eşlerin birbiri için elbise olması (Bakara 2/187), neslin devamı (Bakara 2/223), çocukların bakımı (Bakara 2/233), geçimsizlik var ise eşlerin anlaşmaya çabalaması (Nisâ 4/128), toplumun eşlerin arasını bulma vazifesi (Nisâ 4/35) gibi konuları vurgulayan âyetler bu bakımdan ele alınabilir. Tüm bu âyetlerle birlikte evlilik düzeninin bozulması halinde yaşanacak durumlar için de belirli kurallar getirilmiştir. Eşine yaklaşmamaya yemin eden erkeğin durumu (Bakara 2/226-227), boşandıktan sonraki bekleme süresi (Bakara 2/228, 231; Ahzâb 33/49; Talâk 65/1-2, 4), bekleme müddetinden sonra ayrılma ya da yeniden birleşme (Bakara 2/231-232), üç talâk ile boşanan çiftlerin yeniden evlenip evlenememesi (Bakara 2/230), boşanma sonrası mehirin geri alınıp alınmaması (Bakara 2/229, 237), boşanan eşe hamilelik veya emzirme durumunda nafaka verilmesi (Talâk 65/6-7), eşi vefat eden kadının bekleme süresi (Bakara 2/234) ve vefat eden eşin mallarından faydalanması (Bakara 2/240), bekleme müddeti dolmamış bir kadınla nikâh kıymama (Bakara 2/235) bu âyetlere örnek teşkil etmektedir.

farklı görüşler beyan edilmiştir. Evlilik ve aile kurumunun oluşumunda dinî, sosyal, ekonomik birçok değişkenin devreye girmesi, ayrıca geniş İslâm coğrafyasında kendisine yer bulan farklı ırk ve kültürlerden insanların evlilik ve aile hakkındaki algılarının farklılaşması, söz konusu farklı görüşlerin şekillenmesinde etkili olmuştur.

Apaydın'a (2007, s. 144) göre İslâm dininde evlilik, Yahudilik ve Hristiyanlıkta olduğu gibi dinî bir içerik taşımamaktadır. Nikâhın (Hristiyanlıkta olduğu gibi) bir din adamı tarafından ve dinî bir mekânda kıyılmasının zarurî olmaması bunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (Aydın, 2011, s. 200; 2017, s. 60). Bununla birlikte, tarihî süreçte yaşanan değişiklikler, imam nikâhı (dinî nikâh) ve resmî nikâh olmak üzere iki ayrı uygulamanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ülkemizde çoğu zaman resmî nikâhın ardından imam nikâhı da yapılmaktadır. Buradaki amaç kimi zaman dua olurken, kimi zaman da resmî nikâhın geçerli olmadığı düşüncesi etkili olabilmektedir. İmam nikâhı, toplum nazarında geçerliliğini korumakla birlikte, amacından farklı işlevler de yüklenebilmektedir. Özellikle evli olan birinin, yaşamış olduğu gayrimeşru ilişkisini şer'i hale getirmeye çabalayıp, karşılaştığı çatışma durumundan imam nikâhı yaparak kurtulmaya çalışması buna bir örnektir. Aynı şekilde, nişanlanan çiftler, resmî nikâhın kıyılacağı tarihe kadar rahat hareket etmek amacıyla imam nikâhına başvurabilmektedirler (Koştaş, 1995, s. 80-81). Sonuç olarak, fikhî literatürde yer almayan imam nikâhı kavramının (Apaydın, 2000, s. 375) gelenek ve kültür içerisinde kendisine yer bulmaya devam ettiği, bununla birlikte bazı durumlarda amacını aşan kullanımlara yol açtığı görülmektedir⁴⁹.

İslâm'da boşanma hoş karşılanmamakla birlikte, Katolik mezhebinde olduğu gibi yasaklanmış bir durum değildir. Nitekim bir hadiste Allah'ın helâl kıldıkları arasında en sevmediği şeyin boşanma (Ebû Dâvud, Talâk, 3; İbn Mâce, Talâk, 1) olduğunun ifade edilmesi bu durumu açıklamaktadır. Nisâ Suresi 35. âyet de eşlerin arasının düzeltilmesi noktasında şartların zorlanması gerektiğini gösterir niteliktedir. Tüm bunlara rağmen çiftlerin barışma ve bir araya gelme umutları yoksa boşanma düşünülmektedir. Bu düşünce tarzı, yapılan uygulamalı çalışmalara yansımaktadır. Arıkan'ın (1996, s. 225) yaptığı çalışmada, boşanmayı düşünen çiftlerin yakın akrabalarının ne yapması gerektiği sorulmuş, katılımcıların önemli bir çoğunluğu (%58), onların eşleri boşanmaktan vazgeçirmeye çalışması gerektiğini ifade etmiştir. Buradan hareketle

⁴⁹ Ülkemizde son dönemde gerçekleşen müftülere nikâh kıyma yetkisinin verilmesi durumu, bu ikiliği kaldırmaya yönelik bir adım olarak değerlendirilebilir.

dindarlık arttıkça bireyin hem kendinin hem de çevresinin dinî kaygıları sebebiyle, boşanmaya sıcak bakma durumunun azalacağı düşünülebilir.

4.2.3.1. Modern Dönemde İslâm'da Evlilik ve Aile Bağlamında Tartışılan Konular Üzerine Bir Değerlendirme

İslâm ataerkil bir topluma gelmiş ve bu toplumun bir özelliği olan erkek egemen yapıyı nispeten muhafaza etmiştir (Öztürk, 2012, s. 149-157). Günümüzde ise modern düşüncenin tesiriyle birtakım konular tartışılmaya başlanmıştır. Erkeğe Ehl-i Kitaptan bir kadınla evlenme izninin verilmesi (Bakara 2/221; Mâide 5/5) ve çok eşlilik imkânının tanınması (Nisâ 4/3), evlilikte mal rejimi, aile reisliği (Nisâ 4/34), boşama yetkisi (Bakara 2/229; Talâk 65/1-2), kadının dövülmesi (Nisâ 4/34), mehir (Bakara 2/236-237), mut'a nikâhı (Nisâ 4/24) ve cariyelik (Nisâ 4/3, 24, 36; Mü'minûn 23/6; Ahzâb 33/50, 52; Meâric 70/29-30) gibi konular bunlar arasında sayılabilir⁵⁰. Diğer taraftan Hz. Peygambere nispet edilen birtakım rivayetlerde kadının ikincileştirilmesi⁵¹ ve kamusal alandan uzak tutulmasına⁵² yönelik ifadeler de eleştiri konusu yapılmaktadır. İslâm kültürü içinde bu tarz algıların oluşmasına sebep olarak, İslâm öncesi ve sonrasında -başta Araplar olmak üzere- İslâm'ı kabul eden toplulukların uzun yıllar boyunca Yahudi ve Hristiyanlarla aynı coğrafyayı paylaşmış olmaları gösterilmektedir (Yasdıman, 2005; 2007). Her ne kadar bu rivayetlerin birçok açıdan problemlili oldukları ifade edilse de (Ateş, 2006) gelenek içerisine bu tarz kabullerin örtük de olsa yerleştiği, söz konusu rivayetlerin ve bu rivayetler bağlamında yorumlanan âyetlerin, Müslüman toplumlarda kadına bakışı önemli ölçüde etkilediği ve şekillendirdiği görülmektedir. Günümüzde sanayileşmenin etkisiyle birlikte kadının

⁵⁰ Her ne kadar evlilik açısından periferik kalsa da, şahitlikte iki kadının bir erkeğe denk görülmesi (Bakara 2/282) ve mirasta erkeğe iki, kadına bir pay verilmesi (Nisâ 4/11) de evliliği dolaylı olarak etkileyen toplumsal cinsiyet rollerine dair doneler sunması hasebiyle burada zikredilebilir.

⁵¹ Kadınların fitne olması (Buhârî, Nikâh, 18; Müslim, Rikâk, 97-98; Zikr, 97), aklının ve dininin eksik olması (Buhârî, Hayz, 6; Müslim, Îmân, 132), cehennem halkının çoğunluğunu oluşturması (Müslim, İydeyn, 4), uğursuzluk sayılması (Buhârî, Cihad, 47; Nikâh, 18; Müslim, Selâm, 115-120) vb. rivayetler bu açıdan değerlendirilebilir.

⁵² Kadının kocasından izinsiz yakınlarını ziyarete gidememesi, evden çıkması durumunda lanetlenmesi, kadının avret olması ve dışarı çıktığında şeytanın bakışlarını ona yöneltmesi vb. rivayetler bunlar arasında sayılabilir (Bahsi geçen rivayetlerin kaynakları ve bunlara yapılan eleştiriler için bkz. Ateş, 2006, s. 91-105).

çalışma hayatına girmesi ve eğitim durumunun yükselmesi, kadına bakış noktasında geleneksel ve modern düşünce arasındaki uçurumu daha da büyütüştür. Kadın algısındaki bu farklılıklar, evlilikteki kadın-erkek ilişkilerinin dinamiğine yansımakta, bu bağlamda evlilik hayatında eşler arasında birçok problemle karşılaşmaktadır. Özetle İslâm'ın evlilik ve aile konusundaki uygulamalarına ilişkin eleştirilerin büyük oranda *kadın hakları* ve *kadınla ilişkili konular* üzerinden yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, yaşanan kültürdeki kadın algısının, evlilik ve aileye bakışı şekillendirdiği öngörülebilir.

Her din beraberinde bir dünya görüşü sunmakta, dinin muhatabı konumundaki bireyler de bu görüşü içselleştirerek duygu ve düşüncelerine şekil vermekte ve hayata dair bir referans çerçevesine sahip olmaktadır. Dinler, kendilerine özgü bir dünya görüşü oluştururken tesir ettikleri insanların sosyokültürel kabullerinden de etkilenmektedirler. Dolayısıyla din-birey-toplum arasındaki ilişki iç içe girmiş bir yapı arz etmektedir. Din, birey ve toplumu biçimlendirirken, toplum ve birey de dinî yaşayışa şekil vermektedir (Yapıcı, 2013, s. 22). Özellikle aile açısından değerlendirildiğinde, dinî olan bazı unsurların mevcut kültürle temasa geçerek gelenekselleştiği, benzer şekilde geleneğin de bazı referanslarla dinî hale geldiği görülmektedir. Bu bağlamda, ataerkil bir toplum yapısında ortaya çıkmış olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'ın kadına dair görüşlerinin ve model olarak ortaya koydukları kadın-erkek rollerinin, toplum ve kültürün kabullerinden etkilendiğini ve aynı zamanda bu kabulleri beslediğini göz önünde bulundurmak gerekir. Nitekim bu üç dinin kadın algısında erkek egemen bir yaklaşımın hâkim hale geldiği müşahade edilmektedir (Yapıcı, 2012b, s. 228). Sonuç itibarıyla bu karşılıklı etkileşimi dinin gelenekselleşmesi veya geleneğin dinselleşmesi olarak okumak mümkündür.

İslâm özelinde değerlendirecek olursak, gelen âyetleri anlayabilmek için Kur'an'ın ilk muhatapları olan Arap toplumunun kültür ve kadın algısını bilmek, bu tarihsel gerçeklik ve bağlamı dikkate almak önem arz etmektedir. Cahiliye toplumunun ataerkil bir yapıya sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Kur'an'ın, tevhid ve ahlâk ilkeleri gibi değer içerikli olan konuların dışındaki durumlarda (örneğin sosyal düzen) mevcut toplumsal yapının işleyişini temel aldığı, kadın-erkek ilişkilerindeki örfî düzene çok fazla müdahale etmediği, erkek egemen yapıyı muhafaza ettiği görülmektedir (Öztürk, 2012, s. 149-157). Yukarıda bahsi geçen çok eşlilik, miras paylaşımı, boşanma hakkı, şahitlik gibi hususları bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Öte yandan İslâm'ın yayılmasıyla beraber Müslümanlıkla tanışan diğer

toplulukların, bunu kendi kültürleri bağlamında yorumlamak yerine Kur'an'ın evrensel ve tarih-üstünlüğüne vurgu yaparak, indiği dönemin tarihsel ve toplumsal realitesini göz ardı ettikleri, bu durumun İslâm'ın geldiği ilk dönem Cahiliye toplumuna ait birtakım geleneklerin dinselleşmesine yol açtığı ifade edilebilir. Bu anlayışın günümüz din algısında yaygın bir şekilde kabul görmeye devam etmesi, bahsi geçen konularda ülkemiz ve diğer ülke Müslümanlarının evlilik ve aile yaşantısı da dâhil olmak üzere birçok konuda kognitif bir tutarsızlık yaşamalarına yol açmaktadır. Bu bağlamda Kur'an'ın tevhid ve ahlâk dışındaki emirlerini evrensel bir okumadan ziyade, geldiği dönemin sosyokültürel şartları bağlamında değerlendirmenin hem birçok sıkıntıya çözüm olacağı hem de Müslümanların yaşadıkları bilişsel çatışmaların önüne geçeceği düşünülebilir.

Olayı farklı bir perspektiften değerlendiren Berktaş (2000, s. 111), İslâm'ın -her ne kadar ataerkil yapıyı muhafaza etse de- aslında kadın haklarına önemli düzeyde bir iyileştirme yaptığını söylemektedir. Ona göre kadını ikincil bir konuma ittiği iddia edilen uygulamalar, kendi tarihi içinde okunduğunda bu gerçeklik görülecektir. Kur'an'ın tümüne egemen olan ve eşlere karşı iyi davranılması gerektiğine yönelik öğütler, özellikle mehir ve miras gibi konularda getirilen yenilikler, İslâm'ın o günün şartlarında kadınların durumunu iyileştirdiğini gösterir niteliktedir. Bununla birlikte, Berktaş, Hz. Peygamberin vefatı sonrasında din algısında yaşanan değişimden ötürü bu iyileştirmelerin durduğunu ve hatta geriye gidişin yaşandığını ifade etmektedir.

Bu konu bağlamında Günay (2003, s. 373, 376), din ve toplum arasındaki ilişkide ortaya çıkan üç süreçten bahsetmektedir. İlk ortaya çıktıklarında dinler, toplum içinde yaşanacak değişimin ve yeniliklerin itici gücü olmaktadır. Bu yenilikçi dönem sonrası kendi varlığını korumak ve devam ettirmek adına kurumsallaşmaya başlayan dinler, muhafazakâr bir karaktere bürünürler. Bu süreçte din, değişimin itici gücü olmaktan çıkıp değişimi engelleyen bir etken haline gelmektedir. İlerleyen dönemlerde toplum içinde baskılanan değişim isteği giderek şiddetlenmekte, statükocu bir yapıya bürünmüş dinî düşünce sorgulanmaya başlanmaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde Yapıcı'ya göre (2013, s. 42) Müslümanlık başlangıçta ataerkilliğin daha yumuşak bir görüntüsünü sergilemekteyken, zamanla bu yapı katılaştırılmıştır. Yani İslâm öncelikle sıkı bir çekişme içine girdiği ataerkil yapıya giderek uyum sağlamaya başlamış, bu durum da İslâm'ın ilk ortaya çıktığı dönemdeki kadın algısını değiştirmiştir. Geleneğin dinselleşmesi, bu dönemden sonra gelen topluluk ve kültürlerin içinde yer alan kadına yönelik kalıp yargıların, dinî referanslar bulunmak suretiyle desteklenerek meşru hale

getirilmesine yol açmıştır (Şefkatli-Tuksal, 2000; Yapıcı, 2013, s. 61). Zira temel metinler aynı kalsa da, bu metinler üzerinden yapılan yorumlar değişime uğramaktadır. Nitekim ataerkil yapının etkisiyle metinler üzerinden yapılan yorumlar erkeksi bir karaktere bürünmüş, kadın algısı bu bağlamda sürekli olarak yeniden üretilmiş ve ortaya çıkan düşünceler stereotipik bilgiler haline dönüştürülerek kültürle iç içe geçmiştir. Bu bağlamda İslâm geleneğinde kadını ilgilendiren konularda ortaya konan epistemolojinin erkek cinsiyeti üzerinden oluşturulduğu ve ataerkilliğin kadına bakışı etkilediği ifade edilmektedir (Yapıcı, 2013, s. 42).

Sonuç itibarıyla yakın tarihteki örnekleri ve istisnaları değerlendirme dışı tutarsak, tarih boyunca erkeğin evlilik ve aile kurumunda sözü geçen konumda olduğu, ailenin reisi olarak değerlendirildiği bir gerçek olarak karşımıza çıkacaktır. O nedenle Kur'an'ın, muhatap aldığı kültürün kabullerini de göz önünde bulundurduğu açıktır. Dolayısıyla, bu bağlamda gelen âyetler değerlendirilirken tarihî ve toplumsal şartların hesaba katılması elzemdir. Ayrıca şunu da vurgulamak gerekir ki İslâm'ın geldiği dönemde kadın haklarına yönelik olumlu sayılabilecek gelişmeler yaşansa da, müteakip dönemlerde ataerkil yapının baskın hale gelmesi, Kur'an'daki değer ifade etmeyen olgusal durumların her koşul ve zamanda geçerli olduğu düşüncesi ve bu âyetlerin peygambere atfen yapılan bazı rivayetler üzerinden yeniden okunması, kadının konumunu, dolaylı olarak da evlilik ve aile yaşantısını etkilemiştir.

BÖLÜM V

EVLİLİK UYUMU VE DINDARLIK İLİŞKİSİ

Batı'da evlilik uyumu çalışmalarının geçmişi uzun yıllara dayanmakla beraber (bkz. Terman & Buttenwieser, 1935a; 1935b) Türkiye'de bu konunun 90'lı yıllarla birlikte çalışılmaya başlandığı görülmektedir. Ülkemizde evlilik uyumu kavramı üzerinden yapılan çalışmalarda, seçilen konular geniş bir yelpazeye dağılmıştır. Bu bağlamda psikoloji, sosyoloji, tıp, sağlık, eğitim ve ilahiyat gibi alanlarda, çeşitli değişkenlerle evlilik uyumu arasındaki ilişki incelenmiştir⁵³. Evlilik uyumu dışında evlilik doyumu üzerine de oldukça fazla çalışma yapılmıştır. Bununla birlikte yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun yüksek lisans tezi olduğu ve bu tezlerden bazılarının kuramsal ve yapısal yönden problemler taşıdığı görülmektedir.

Evlilik uyumunun farklı değişkenlerle ilişkisi üzerinden birçok çalışma yapılsa da, bu bolluğun dindarlık değişkenine başlangıçta yansımadağı görülmektedir. Evlilik ve aile yaşamında dinin merkezî bir önemi bulunmasına rağmen sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda, bu değişkenler arasındaki ilişki yakın zamana kadar genel olarak göz ardı edilmiştir (Mahoney vd., 2003, s. 220). Bununla birlikte son zamanlarda, özellikle 1980'lerden sonra sosyal bilimcilerin konuya olan ilgileri giderek artmıştır (Wittberg, 1999). Günümüze kadar yapılan çalışmaların büyük bir bölümünde, evlilik uyumu ve dindarlık arasında pozitif yönde bir ilişkinin olduğu görülmüştür.

⁵³ Yaptığımız tarama sonucunda evlilik uyumu; *bazı demografik değişkenler, dindarlık, nedensellik ve sorumluluk yüklemeleri (yükleme tarzları), ilişkiye dair inançlar, karar verme süreçleri, iletişim tarzları, problem-çatışma çözme tarzları, eğilimleri ve becerileri, başa çıkma tarzları, sosyal destek, affedicilik, tolerans düzeyi, aldatma eğilimleri, aile içi şiddet, öfke ifade tarzları, kişilik özellikleri, benlik saygısı, öznel mutluluk, empati, kişisel düşünme modelleri, benlik algısı, boyun eğici davranışlar, mizah, mükemmeliyetçilik, yalnızlık, birlikte zaman geçirme, denetim odağı, duygusal zekâ düzeyi, yaratıcılık, cinsellik, cinsiyet rolleri, ev içi rollerin dağılımı, bazı fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklar, narsisizm, psikolojik iyi oluş, kaygı düzeyi, eşin alkol kullanımı, bağlanma stilleri, eşlerin öğrenilmiş güçlülük düzeyi, çocuklardaki davranış problemleri, çocukların sosyal davranışları, çocukların okul başarısı, çocuğun anne ile olan ilişkisi, çocuklarda madde kullanımı, anne-baba tutumu ve çocuğun benlik algısı, çocuk yetiştirme stilleri, otistik ya da engelli çocuğa sahip olup olmama, kanser hastası çocuğa sahip olma, yakın akrabalarla ilişkiler, kadına yapılan toplumsal baskı, evliliği geliştirmeye yönelik programlar, aşka yönelik tutumlar, iş doyumu, çalışma yaşam kalitesi, akraba evlilikleri, gebelik, değer tercihleri, kurum bakımı deneyimi, ölçek geliştirme, aile yaşam döngüsü gibi konularla birlikte ele alınmıştır. Çalışmaların 1992 yılına kadar gittiği görülmektedir. Bahsi geçen çalışmalar için bkz. Ek-1.*

Sosyal bilimciler, 1980 öncesinde dindarlık ve evlilik uyumu arasındaki pozitif ilişkiyi göz ardı etmişler ve bu olumlu ilişkiyi *sosyal istenirlik*⁵⁴ (*social desirability*) ve *evliliğin gelenekselleştirilmesi*⁵⁵ (*marital conventionalization*) ile açıklamışlardır. Evlilik uyumu ölçeklerine verilen cevapların, sosyal istenirlik yoluyla ciddi olarak manipüle edildiği iddia edilmiştir. Ayrıca dindarlık düzeyi yüksek bireylerin, evlilik uyumu sorularına, evliliğin gelenekselleştirilmesine ya da sosyal istenirliğe uygun cevaplar verdikleri öne sürülmüştür. Diğer taraftan 1980 sonrasında yapılan çalışmalar, bu iddiaları sorgulamaya başlamıştır. Yapılan çalışmalarda evliliğin gelenekselleştirilmesi değişkeni kontrol edilmiş, buna rağmen evlilik uyumu ve dindarlık arasında olumlu ilişki tespit edilmiştir (bkz. Hansen, 1981; Schumm, Bollman & Jurich, 1982; Filsinger & Wilson, 1984).

Dindarlığın evlilik üzerindeki etkileri farklı araştırma alanları ortaya çıkarmıştır. İnançlar arası evliliklerle aynı ya da benzer inanca sahip evliliklerin karşılaştırılması (Crockett, Babchuk & Ballweg, 1969; Bumpass & Sweet, 1972; Bahr, 1981; Glenn, 1982; Heaton, 1984; Chi & Houseknecht, 1985; Ortega, Whitt & Williams, 1988; Heaton & Pratt, 1990; Shehan, Bock & Lee, 1990; Lehrer & Chiswick, 1993; Call & Heaton, 1997; Ellison, Bartkowski & Anderson, 1999; Curtis & Ellison, 2002), evlilik ve aile terapilerinde dindar insanların inançlarının göz önünde bulundurulup bulundurulmayacağı (Stander vd., 1994; Johnson & Sandage, 1999; Patterson vd., 2000; Carone & Barone, 2001; Rose, Westefeld & Ansley, 2001), çocukların dinî sosyalleşmesinde anne-babanın dinî uyumunun rolü (Bartkowski, Xu & Levin, 2008), dindar ebeveynlerin çocuk yetiştirme tarzları (Alwin, 1986; Ellison, Bartkowsky & Segal, 1996; Wilcox, 1998) gibi konular temel başlıklar olarak sıralanabilir (Spilka vd., 2003). Bunun yanı sıra evlilik konusunun birçok alt başlıktan meydana gelmesi de dindarlık-evlilik ilişkisi üzerine yapılan araştırmaların çeşitliliğini artırmış görünmektedir. Eş seçimi, evlilik öncesi cinsellik, evlilikte cinsellik ve evlilik dışı cinsellik, doğurganlık, doğum kontrolü, kürtaj, aile içi şiddet, boşanma, evlilik öncesi birlikte yaşama, evin idaresi ve ev işlerinin dağılımında toplumsal cinsiyet rollerinin etkisi, kadının çalışma durumu vb. konular bu açıdan değerlendirilebilir (bkz. Wallin & Clark, 1964; Thornton & Camburn, 1989; Cochran & Beeghley, 1991; Goldscheider &

⁵⁴ Bireyin, araştırma sorularına gerçek bilgiler vermesinden ziyade toplumun onayladığı cevapları vermesi şeklinde tanımlanmaktadır (Ellingson, Smith & Sackett, 2001, s. 122).

⁵⁵ Bireyin, evliliğine dair değerlendirmesini sosyal istenirlik yönünde değiştirmesidir (Edmonds, 1967, s. 681).

Mosher, 1991; Mosher, Williams & Johnson, 1992; Thornton, Axinn & Hill, 1992; Lehrer, 1995; 1996; Bartkowski, 1997; Brewster vd., 1998; Ellison, Bartkowski & Anderson, 1999; Atkins, Baucom & Jacobson, 2001; Ellison & Bartkowsky, 2002; Heineck, 2002). Bununla birlikte evlilikte eşlerin memnuniyet veya memnuniyetsizliklerinin -bir başka ifadeyle evlilik kalitesinin- dindarlıkla ilişkisi, nicelik olarak tüm bu konuları geride bırakan bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmış ve en popüler konu haline gelmiştir (Adams, 1988, s. 9; Fincham & Linfield, 1997, s. 489; Vaughn & Baier, 1999, s. 137; Curtis & Ellison, 2002, s. 552).

5.1. Dinî Yaşayışın Evlilik Uyumu Üzerindeki Etkileri

Dinler, normatif bir yapıya sahip olmaları sebebiyle belirli idealleri bünyelerinde taşırlar. Bu ideallerden bazıları, toplumun temel yapıtaşını oluşturan ve bireyin yaşantısında önemli yeri olan evlilik ve aile hayatına dair birçok düzenlemeyi beraberinde getirmektedir. Birey tarafından kabul edilen ve içselleştirilen bu normatif sistemler, çiftler için evliliklerde yapılması ya da yapılmaması gereken hususlara dair bir standart sağlar. Eşler arası ilişkilerin nasıl olması gerektiği, bozulan ilişkilerin nasıl düzeltileceği, cinselliğin sınırlandırılması vb. hususlar bu bağlamda değerlendirilebilir. Dinlerin ortaya koyduğu bu kurallar, dindar eşlerde bunlara uygun hareket edilmesi gerektiği beklentisini doğurur. Öte yandan bu normatif özelliklerin dışında dinler, ortaya koydukları değerler vasıtasıyla da çiftlere psiko-sosyal bir destek sunar. Aile fertleri arasında kurulan ve dinlerin istekleriyle de örtüşen sevgi, saygı, dayanışma, affedicilik vb. değerler, aile bireyleri arasındaki iletişimi ve bağlılığı artırmaktadır.

D'Antonio, Newman ve Wright (1982, s. 219), dinlerin evlilik ve aileyi iki farklı yolla güçlendirdiğini öne sürmektedir. Bunlar *sosyal kontrol (social control)* ve *sosyal destektir (social support)*. Sosyal kontrol bağlamında dinler, kültürel olarak değerli kabul edilen aileyi tehdit ettiği düşünülen birtakım tutum ve davranışları yasaklamaktadır. Cinselliğin kısıtlanması, alkol, uyuşturucu vb. maddelerin yasaklanması, farklı dinlerden evlilikler, boşanma, kürtaj ve doğurganlık gibi konulara dair tutumlar bu açıdan değerlendirilebilir. Diğer taraftan aile içi sevgi, aile dayanışması, ait olma hissi, aile değerleri, kişisel gelişim, evlilik uyumu ve istikrarı konularında din, bireye sosyal bir destek sunmaktadır. Buradan hareketle denilebilir ki dindarlık ve evlilik uyumu arasındaki temel bağlantı, dinin sosyal destek yönüyle kurulmaktadır. Her ne kadar durum bu olsa da, dinin sosyal destek fonksiyonu, sosyal

bilim araştırmalarında, dinin sosyal kontrol fonksiyonuna nazaran çok daha az çalışılmıştır (D'Antonio, Newman ve Wright, 1982, s. 219-221).

Dinin sosyal kontrol ve sosyal destek özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, dindarlığın evlilik uyumunu ve istikrarını olumlu yönde etkilemesini sağlayan özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Dinlerin evlilik ve aile hayatına dair getirdikleri kurallar, çiftlerin evlilik hayatında yaşadıkları çatışmaları çözme noktasında bir kılavuz görevi görebilir. Çiftlerin farklı düşündüğü bir konu üzerinde dinin ortaya koyduğu emir ve yasaklar, çiftlerin ortak bir karar almasına yardımcı olabilir.
2. Dinlerin evlilik ve aile hayatına olan vurgusu, çiftlerin evliliklerine daha çok bağlanmalarını sağlayabilir. Örneğin dinler tarafından evliliğin kutsal kabul edilmesi ve evlilik yaşantısının övülmesi evlilik istikrarını ve uyumunu artırabilir.
3. Dinlerin ortaya koyduğu birtakım yasaklar, boşanmaya gerekçe oluşturabilecek bazı durumların (aldatma, içki-kumar vb. kötü alışkanlıklar) nne geçebilir. Dolayısıyla ilişkiyi bozma ihtimali bulunan konularda dinlerin almış olduğu tavır, evliliğin daha çatışmasız ve uzun soluklu olmasını sağlayabilir.
4. Dinlerin boşanma konusuna yaklaşımları, ilişkinin istikrarını artırabilir. Geleneksel Hristiyanlığın boşanmayı yasaklaması, Yahudilik ve İslâm'ın ise herhangi bir yasak koymamakla birlikte boşanmayı son çare olarak görmesi bu bağlamda değerlendirilebilir. Ancak bu yaklaşımın, evlilik doyumunu artırdığını söylemek mümkün değildir. Çünkü evliliğe dair ciddi problemler yaşayan çiftler olabilir ve bu çiftler kendilerini bu ilişkiye hapsedilmiş olarak bulabilir. Boşanma durumunda inancına göre hoş olmayan bir şey yapmış olacağı düşüncesi, evre baskısı ve ilişkideki dlleri kaybedeceği endişesi, çiftleri boşanmaktan alıkoyabilir. Dolayısıyla dinlerin bu tavrı evliliklerin daha uzun soluklu olmasını sağlasa da, bazı mutsuz evliliklerin devam etmesine de yol açabilir. Bu bağlamda aileden beklenen faydayı sağlayabilmek için, onun her koşulda sürmesi değil, sağlıklı bir yapıya sahip olarak varlığını devam ettirmesi elzemdir.
5. Dinlerin kadın ve erkek arasındaki cinsiyet rollerinin farklı olması üzerine yaptığı vurgunun, geleneksel ve ataerkil evliliklerde rol karmaşasını azaltması mümkündür. Parayı kimin kazanacağı, ev işlerini kimin yapacağı gibi hususlar üzerinde eşlerin ortak kararlara sahip olması, evlilikteki roller üzerine

yapılacak çatışmaları azaltacaktır. Bununla birlikte geleneksel din algısının beslediği toplumsal cinsiyet rollerinin modern dönemde değişime uğraması, kimi evliliklerde (özellikle kadının eğitim düzeyinin yüksek olduğu ve ekonomik özgürlüğünü kazandığı evliliklerde) çözümden çok çatışma getirecektir.

6. Dinin bir telafi mekanizması işlevi gördüğü öne sürülmektedir. Bireyin hayatına yön veren dinî kurallar, ilişkide hissedilen birtakım eksikliklerin, adaletsizliklerin ödünlenmesine yardımcı olabilir. Geleneksel dinî yaşayışın öncelediği merhamet etme, acıma, affetme, itaat etme, fedakârlık etme, diğerkâm ve alçak gönüllü olma gibi değerler bu süreçte öne çıkmaktadır. Bu değerler, özellikle ikili ilişkilerde, bireyselliği vurgulamaktan ziyade karşı tarafı ön planda tutmaktadır⁵⁶.
7. Dinler, çiftler için sosyal bir ağ vazifesi görmektedir (Hansen, 1992, s. 195). Eğer eşler aynı dinî inanç ve ritüelleri paylaşıyorlarsa aynı destekleyici ağın bir parçası haline gelmektedirler. Dinler akrabalarla, arkadaş çevresiyle, ait olunan dinî grubun üyeleriyle iletişimin sürmesini ve benzer düşünce dünyalarının birbirlerini beslemesini sağlayarak ortak bir kognitif yapı ortaya çıkarmaktadır. Özellikle birlikte yapılan ibadet, ritüel ve pratikler (namaz, iftar davetleri, akraba ziyaretleri, bayram ziyaretleri düğün, cenaze vb. merasimler) bu ağı

⁵⁶ Dinler, bu değerler vasıtasıyla, ilişkide yer alan ödül ve bedel dağılımındaki eşitsizlikleri giderebilir. Örneğin Wallin (1957), dindarlığın, cinsel doyum eksikliğinin olumsuz etkisini azalttığını tespit etmiştir. Wallin ve Clark (1964) ile Orathinkal ve Vansteenwegen'in (2006) çalışmalarında da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. DeMaris, Mahoney ve Pargament'in (2010) çalışmasında ise evliliği kutsallaştırma düzeyi arttıkça, eşler arasında adaletsizlik algılama olasılığının azaldığı bildirilmiştir. Dolayısıyla kutsallaştırma, evlilikte algılanan adaletsizliği telafi etmektedir. Diğer taraftan bazı çift terapilerinde, dinin affedici olma vurgusunun kullanılmaya başlandığı görülmektedir (bkz. Worthington, 2006, s. 134-138; Holeman, 2008; Hargrave, Froeschle & Castillo, 2009; Hamidi, Makwand & Hosseini, 2010). Ancak şunu da eklemek gerekir ki şekillenmesinde kültür ve geleneğin önemli rol oynadığı birtakım dinî kurallar, eşler arası ilişkilerde (daha çok kadına karşı) gerçekleştirilen küçük düşürücü ve istismara yönelik birtakım davranışların meşrulaştırılmasına yol açabilir (Kimball & Knudson-Martin, 2002, s. 151). Örneğin dindar bir kadın, şayet kocasının otoritesine karşı çıkarsa, kocasının kendisini dövme hakkının olduğuna inanabilir. Dolayısıyla inanç bu noktada her ne kadar ilişkide yaşanan adaletsizlik duygusunun azalmasını ve ilişkinin sürmesini sağlasa da eşler arasındaki duygusal bağı zedeleyici davranışların kabullenilmesine de yol açabilir.

pekiştirebilir. Çiftler bu sayede benzer bir dünya görüşüne, ortak arkadaşlara ve çevreye sahip olmaktadır.

8. Dinler vasıtasıyla gerçekleştirilen pratiklerin ev içinde yapılması da muhtemeldir. Bu şekilde dinler, eşler arasındaki iletişimi artırma, birlikte vakit geçirme ve ortak uğraşlar edinme noktasında eşlere destek sağlayabilir. Birlikte dua etme (yemek öncesinde, sonrasında veya herhangi bir zamanda), namaz kılma, ramazan ayında birlikte sahur ve iftar yapma vb. durumlar bu açıdan değerlendirilebilir.
9. Din, aile yaşam döngüsü içerisinde ortaya çıkan ve bu döngüyü sekteye uğratan olumsuz olaylar karşısında birey için bir başa çıkma mekanizması görevi üstlenebilir. Hastalık, kaza, ölüm gibi durumlarda din, bireye psikolojik bir destek sağlayabilir. Örneğin çocuklarını kaybeden ya da engelli bir çocuğa sahip olan bir çift, bu durumu Tanrıdan gelen bir imtihan ya da hediye olarak görebilir (bkz. Skinner vd., 1999, s. 487). Bununla birlikte bireyin dinî başa çıkma tarzı olumsuzsa, bu durumun evliliğe yansımaları da olumsuz olacaktır. Böyle bir durumda çocuğun ölümü, eşler tarafından Tanrının kendilerine vermiş olduğu bir ceza olarak değerlendirilecektir (bkz. Tarakeshwar & Pargament, 2001). Dolayısıyla evlilik sürecinde karşılaşılan travmatik olaylarda nasıl bir dinî başa çıkma yönteminin tercih edildiği, dinin evliliklere olumlu ya da olumsuz şekilde etki etmesinde önemli rol oynayacaktır.
10. Sonuç itibarıyla din, inananlara sosyal destek sunması, onların anlam arayışına cevap vermesi, ibadet ve dua gibi araçları bünyesinde barındırması, hastalık ölüm vb. durumlarla başa çıkma sürecinde etkili olması, güdülerini kontrol etmeye yardımcı olması gibi sebeplerden ötürü dindarın ruh sağlığı üzerinde etkili olabilmektedir. Nitekim ruh sağlığı-din ilişkisine dair yapılan çalışmalar bu durumu desteklemektedir. Buradan hareketle ruh sağlığı üzerindeki bu olumlu etkinin, dindar bireylerin evlilik ve aile yaşantılarına da yansısı beklenir.

Dindarlığın evlilik uyumunu etkilediği gibi evlilik uyumu da dindarlığı etkileyebilir. Çünkü psiko-sosyal olaylarda nedenler ile sonuçlar arasında döngüsel bir ilişki bulunmakta, sonuçlar geri dönerek kendilerini üreten nedenleri tekrar üretmektedir (Karaca, 2011a, s. 237). Örneğin bir evlilikte dindarlık evlilik uyumunu artırdıkça, artan evlilik uyumu çiftlerin birbirine daha fazla bağlanmasını sağlayacak, bunun sonucunda çiftler bağlanımı artıran dinî yaşayışa daha fazla önem vereceklerdir. Dolayısıyla evlilik

uyumu ve dindarlık değişkenleri hem birbirlerini besleyecek hem de birbirlerinden besleneceklerdir. Bu karşılıklı etkileşimin farklı inançlara sahip çiftler arasında gerçekleşmesi de mümkündür (Booth vd., 1995, s. 668). Bu evliliklerde çiftlerden biri, diğ erinin dinî inancına geçiş yapabilmektedir. Burada din değiştirmenin temel motivasyonu evlilik olmaktadır (Musick & Wilson, 1995). Din değiştirme hadisesi, genellikle dinine daha az bağlı olan eş tarafından gerçekleştirilmekte (Stark & Finke, 2000, s. 125; Waite & Lewin, 2010, s. 160), başka bir ifadeyle daha muhafazakâr olan eş kendi dininde kalmaktadır (Hadaway & Marler, 1993). Bu değişimin eşler arasındaki uyumu artırması beklenir. Çünkü eşlerin farklı inançlara sahip olmaksızın benzer inançlara sahip olmaları, onların çatışma yaşama ihtimalini azaltacaktır. O halde din değiştirme süreci, bireyin değer verdiği kişilerin düşünce ve inançlarını kabullenmesi sürecine dönüşebilir (Köse, 1997, s. 90). Diğ er taraftan farklı inançlara sahip çiftlerin evliliklerinde, dinî inanışların evlilik uyumunu bozması da ihtimal dâhilindedir. Şayet evlilik öncesi ya da sonrasında din değiştirme hadisesi gerçekleşmezse, dinlerin evlilik ve aile yaşantısına dair farklı pratikleri eşler arasında çatışmaya yol açabilecektir (Lehrer & Chiswick, 1993). Ayrıca bu süreçte dünyaya gelebilecek çocuğun, eşlerden hangisinin dinî öğretileriyle yetiştirileceği sorusu da ayrı bir tartışma konusu olacaktır. Dinin evliliği olumsuz etkileyebileceği bir başka husus, çiftlerin aynı dine mensup olmakla birlikte farklı dindarlık tarzlarına sahip olmalarıdır. Özellikle dindarlık düzeyinden ziyade dindarlık tarzının ele alındığı çalışmalar bu gerçekliği ortaya koyabilir. Bunun için de “İnsanlar dindar mı ya da ne düzeyde dindar?” sorularına cevap veren dindarlık ölçekleri yerine “İnsanlar nasıl bir dindarlığa sahip?” sorusuna cevap veren dindarlık ölçekleri geliştirilmelidir. Örneğin dogmatik özellikler gösteren bir dindarlıkla liberal bir bakış açısına sahip bir dindarlık, evlilik üzerinde farklı etkiler gösterebilir. Dogmatik bir dindarlığa sahip erkekle liberal bir dindarlığa sahip kadının evliliğinde, aşırı kuralcı olma, kadının çalışması, toplumsal cinsiyet rollerinin kabulü vb. konularda problemler yaşanabilir.

5.2. Türkiye’de Evlilik Uyumu ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Ülkemizde evlilik uyumu ve dindarlık ilişkisini temel alan çalışma sayısı çok azdır. Yaptığımız tarama sonucunda evlilik uyumu ve dindarlık ilişkisini temel alan çalışmaların ilki ve en önemlisi Hünler’in (2002) “The effects of religiousness on marital satisfaction and the mediator role of perceived marital problem solving abilities

between religiousness and marital satisfaction” isimli yüksek lisans tezi ve bu tezden yararlanarak Gençöz’le (2005) birlikte ortaya koyduğu “The effect of religiousness on marital satisfaction: Testing the mediator role of marital problem solving between religiousness and marital satisfaction relationship” isimli makalesidir. Son dönemde, yapılan çalışmaların sayısında nispeten bir artış gözlenmektedir. Arvas’ın (2017b) “Dindarlığın evlilik doyumu üzerindeki etkileri ve değerlerin, dindarlık ve evlilik doyumu ilişkisi üzerindeki arabulucu rolü” adlı doktora tezi ve bu tezden yararlanarak ortaya koyduğu aynı isimdeki makalesi (2017a), yine aynı doktora tezinden Hökelekli ile birlikte (2017) kaleme aldıkları “Dindarlık ile evlilik doyumu ve evlilikte sorun çözme ilişkisi üzerine bir inceleme” adlı makalesi de burada zikredilebilir. Yapıcı (2018) tarafından kaleme alınan ve yüksek tahsilli 37 katılımcı üzerinde mülakat tekniği kullanılarak gerçekleştirilen “Evlilik huzur mu kusur mu? Dindarlık ve maneviyatın evliliğe etkisi” isimli makale de alan için önemlidir. Ayrıca Ürkmez’in (2005) “Dini inanç tutum ve davranışların eşler arası iletişime etkisi”, Almas’ın (2010) “Evlilikte uyum ve inanç gelişimi arasındaki ilişkiler”, Atçeken’in (2014) “Dindarlık, evlilik doyumu ve kişilik özelliklerinin bağışlama ile ilişkisi” adlı yüksek lisans tezleri, Okutan ve Büyükşahin-Sunal’ın (2010) “Romantik ilişkilerde bağlanım: Dindarlık algısı ve romantik ilişkilerle ilgili kalıpyargılar” isimli makaleleri de bu konuya yakın diğer çalışmalardır.

Hünler (2002), çalışmasında dindarlığın evlilik doyumu üzerinde temel bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Hünler’in Gençöz’le (2005) birlikte 92 çift üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada, regresyon analizi sonucunda dindarlık ve evlilik doyumu arasında anlamlı düzeyde bir ilişki ortaya çıkmıştır. Bu ilişki, eşler benzer inançlara sahipse gerçekleşmektedir. Bununla birlikte dindarlığın evlilik doyumunu artırsa da evlilikteki problemleri azaltmadığı bildirilmiştir.

Arvas’ın çalışmalarında (2017a; 2017b; Arvas ve Hökelekli, 2017) dinin etkisini hissetme ölçeği ile evlilik yaşam ölçeği ve evlilikte sorun çözme arasında pozitif yönde, anlamlı ve düşük ilişki tespit edilmiştir. Yine eş için dua etme ile evlilik yaşam ölçeği ve evlilikte sorun çözme arasında pozitif yönde, anlamlı ve düşük bir ilişki görülmüştür.

Yapıcı’nın (2018) çalışmasında, dindarlık ve maneviyatın evlilik hayatını olumlu yönde etkilediği, ancak bu olumlu etkinin evlilikte yaşanan ciddi problemlerde çok da etkili olamadığı ifade edilmiştir. Başka bir ifadeyle aile içindeki çatışmalar hafif düzeyde seyrediyorsa, dindarlık ve maneviyat bu sorunların aşılmasında etkili olmakta; ama bu çatışmalar başta cinsellik olmak üzere aileye yapısal açıdan tesir eden

faktörlerden ötürü meydana geliyorsa bu durumda dindarlık ve maneviyat, çiftlerin iletişimini sağlıklı ve sürekli tutan empati, öfke kontrolü, diğerkamalık ve affetme gibi değerlerin sorun çözücü işlevinden yararlanamamaktadır. Hele bir de çiftlerin dinî yaşayış ve algıları farklı ise, dindarlık ve maneviyat, problem çözücü değil problem üreten bir unsur haline gelebilmektedir. Ayrıca modern ve postmodern süreçlerin cinsel hazzı öne çıkararak, tüketim kültürünü ve sahip olma güdüsünü körükleyen yapısı, evlilik ve aile dinamiklerini etkilemekte, ilişkiler daha bireyci ve çıkarıcı bir düzlemde düşünülür ve yaşanır hale gelmektedir.

Ürkmez'in (2005) çalışmasında hem dindarlık hem de bireysel dindarlık puanlarıyla evlilik uyumu puanı arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan çalışmada kullanılan evlilik uyumu ölçeğinin birtakım çalışmalardan harmanlanarak meydana getirildiği, ancak geçerlik ve güvenilirlik analizlerinin yapılmadığı görülmüştür.

Almas'ın (2010) çalışmasında dinî çelişkiler yaşayan bireylerin, bu olumsuzlukları evliliklerine yansıttıkları ve evlilikteki mutluluklarının daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte bu çalışmada evlilik uyumuna dair bir ölçek kullanılmadığı, bunun yerine tekil sorulardan hareket edildiği görülmüştür.

Atçeken'in (2014) 145 evli bireyle gerçekleştirdiği çalışmada dindarlık arttıkça intikam alma düzeyinin azaldığı saptanmıştır. Bununla birlikte dindarlık ve bağışlama düzeyi arasında herhangi bir ilişki bulunmamıştır.

Okutan ve Büyükşahin-Sunal'ın (2010) 210 üniversite öğrencisi üzerinde yaptıkları çalışmada, dindarlık düzeyi düştükçe seçeneklerin niteliğini olumlu değerlendirme düzeyinin arttığı tespit edilmiştir. Bu sonuç, dindarlık arttıkça, kişinin ilişkiye olan bağlılığının arttığı şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca dindarlık düzeyi yüksek olanların romantik ilişkilere dair kalıpyargılarının da yüksek olduğu bulunmuştur.

Evlilik uyumu ve dindarlık arasındaki ilişkiyi bir alt başlık olarak ele alan Uluyol'un (2014) yüksek lisans tez çalışmasında bu iki değişken arasında herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır. Bu çalışma için, katılımcıların kendilerinin ve eşlerinin dindarlık düzeylerinin tek bir maddeyle ölçüldüğünü belirtmekte fayda vardır.

Ülkemizde dinî ya da mezhepsel homogami/heterogami ile evlilik kalitesi arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışma sayısı da çok azdır. Bunun sebebi, konunun hem din ve mezhep hem de evlilik gibi insanların rahatlıkla bilgi veremeyeceği ya da bilgi vermekten çekineceği, mahremiyet alanı içinde yer alan mevzuları bünyesinde barındırması hasebiyle araştırmacılar tarafından tercih edilmemesi olabilir.

Balkanlıoğlu'nun (2011; 2012) Çorum'da yaşayan, eşlerden birinin alevî diğèrinin sünnî olduğu 10 çiftle gerçekleştirdiği mülakatlarda bu tarz evliliklerin eşler arası ilişkilere ve çocuk yetiştirme üzerine bariz bir etkisinin olmadığı, bununla birlikte aile ve akrabalarla çok sıkıntılı süreçlerin yaşandığı, eşlerin aile ve toplum tarafından sosyal damgalanmaya maruz kaldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla Türk örneklemini üzerinden yapılan bu çalışmada alevi-sünni evliliklerinin evlilik kalitesini etkilemediği, çiftlerin farklı inançlarından ötürü problem yaşamadıkları; ancak yakın çevrenin baskı kurmak suretiyle bu tarz evlilikler yapan çiftlere sıkıntılar yaşattığı görölmektedir. Benzer sonuçlara Çatlı (2008) ve Ertit (2017) de ulaşmıştır. Arıkan'ın (1996, s. 97-102) boşanma üzerine yaptığı çalışmada ise eşlerin dinî inançlarının farklı olmasının evlilik açısından risk oluşturacağını düşünenlerin oranı daha yüksek çıkmıştır (%62.8).

Evlilik uyumu ve dindarlık ile doğrudan ilişkili olmamakla birlikte dindarlığın eş seçimine etkisini konu alan çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalarda genel olarak üniversite öğrencilerinin dindarlık düzeyleri ölçölmüş ve bir alt başlık olarak onların dindarlık-eş seçimi ilişkisi üzerinde yoğunlaşmıştır (bkz. Köktaş, 1993; Koştaş, 1995; Bilgin, 2000; Apaydın ve Kirman, 2004; Akyüz, 2007). Bununla birlikte Bener'in (2011) yapmış olduğu "Dindarlık-eş seçimi ilişkisi: SDÜ örneği" isimli yüksek lisans çalışması bir üst başlık olarak dindarlık ve eş seçimi arasındaki ilişkiyi konu edinmiştir. Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bu çalışmada eş seçiminde dindarlık (%36.7), fiziksel çekicilik (%26.2) ve iyi bir meslek ve gelir sahibi olma (%23.5) seçeneklerinin daha ön plana çıktığı görölmüştür. Ayrıca öğrencilerin dindarlık düzeyi arttıkça eş seçiminde dindarlığa verilen önemin de arttığı bildirilmiştir.

Bunların dışında Aydemir'in (2008) yaptığı çalışma, evlilerin bekârlara nazaran daha dindar olduğunu tespit etmiştir. Okçay'ın (1991) yaptığı çalışmada ise kentlileşmenin, evli kadınların dinî tutum, değer ve davranışlarında ne gibi değişimler meydana getirdiği incelenmiştir. ASPB'nin (2011) çalışmasında, eşin dindar ve aynı mezhepten olması, ayrıca aile yapılarının benzer olması katılımcıların çoğunluğu tarafından önemli olarak görölmüştür. Güngör'ün (2016) farklı dinden evlilikler üzerine yaptığı çalışmada da, katılımcıların büyük çoğunluğu evliliğin başarılı olabilmesi için çiftlerin aynı dinden olması gerektiğine inanmaktadır.

Ülkemizde evlilik ve ailenin din ile olan ilişkisi üzerine daha çok şer'i -diğer bir ifadeyle sosyal kontrole yönelik- çalışmaların yapıldığı, bu ilişkinin psikolojik ve sosyo-psikolojik yönüne ağırlık veren araştırmaların yeterli düzeyde olmadığı görölmektedir.

5.3. Yurt Dışında Evlilik Uyumu ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Evlilik uyumu ve dindarlık değişkenleri arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmaların sayısı ülkemizde kısıtlı olsa da, yurtdışı çalışmaların sayısı oldukça fazladır (bkz. Cirhinlioğlu, 2010, s. 153). Yurtdışında, bu iki kavram arasındaki ilişkiyi ortaya koymak adına yapılan çalışmalar 1930'lu yıllardan itibaren başlamış (Sullivan, 2001, s. 610), özellikle 1980'den sonra giderek artmıştır (Thomas & Cornwall, 1990; Fincham & Beach, 2010). Çalışmaların büyük çoğunluğunun Hristiyanlığın yaygın olduğu toplumlarda gerçekleştirilmiş olması sebebiyle elde edilen sonuçların da büyük oranda bu toplumdaki yaşantıları yansıtacağı muhakkaktır (bkz. Argyle & Hallahmi, 1975, s. 157-159). Nitekim çalışmaların birçoğunda kiliseye katılım, bir değişken olarak ele alınmıştır. Benzer şekilde, evlilik ilişkisini ortaya koyma noktasında bazı çalışmalarda karşımıza çıkan karı-koca-kutsal trilojisinin (bkz. Butler & Harper, 1994; Mahoney vd., 2003; Goodman & Dollahite, 2006; Lambert & Dollahite, 2008; Goodman vd., 2013) de bu dinin akidesinden mülhem olduğu görülmektedir. Dolayısıyla aşağıda verilen çalışmalar irdelenirken bu bağlamın -çalışmaların yabancı bir kültürde gerçekleştirilmesinin- gözden kaçırılmaması gerekmektedir.

Hogg ve Vaughan'a (2011, s. 560) göre evlilikle ilgili araştırmaların büyük bir kısmının Batı'da yapılması, kültürel bir miyopluğu beraberinde getirmektedir. Kendi kültürleri içindeki evlilik algılarını genelleştirmek suretiyle diğer kültürlerde de bu tarz evlilik algılarının olduğunu varsaymak, yapılan çalışmalarda büyük sorun teşkil etmektedir. Türkiye'de yapılan çalışmalarda büyük oranda çeviri ve uyarlama ölçeklerin tercih edilmesi, bu problemin ülkemizde gerçekleştirilen çalışmalara yansıma ihtimalini artırmıştır. Buradan hareketle, bilginin yerelleşmesi bağlamında, Türk kültüründen mülhem evlilik uyumu ölçeklerinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğu görülmektedir⁵⁷.

⁵⁷ Ülkemizde bu konuda geliştirilen ölçek sayısı çok azdır. Yapılan tez çalışmaları genel itibarıyla geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmış olan uyarlama ölçeklerle gerçekleştirilmiştir. Türkiye'deki çalışmalarda özellikle iki ölçek öne çıkmıştır. Bunlar Spanier (1976) tarafından geliştirilen, Fışiloğlu ve Demir (2000) tarafından Türk kültürüne uyarlanan "Çiftler Uyum Ölçeği" (Dyadic Adjustment Scale) ile Locke ve Wallace (1959) tarafından geliştirilen ve Tutarel-Kışlak (1999a) tarafından Türk kültürüne uyarlanan "Evlilik Uyum Ölçeği"dir (Marital Adjustment Scale). Bu ölçekler, özellikle kuramsal temellerinin olmayışı ve istatistiksel olarak yeterli görülmemeleri sebebiyle eleştirilere maruz kalsa da (Sabatelli, 1984, s. 652) en çok kullanılan ölçek olma vasıflarını korumaktadırlar. Bu iki ölçek dışında Kabakçı, Tuğrul ve Öztan'ın (1993) geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını yaptığı "Birtchnell Eş Değerlendirme Ölçeği", Binici-Azizoğlu ve Hovardaoğlu'nun (1996) geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını

Yurt dışı çalışmalarda kullanılan dindarlık ölçekleri de eleştiri konusu olmuştur. Özellikle 1980-1990 yılları arasında yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda dindarlık, bir ölçekten ziyade bir ya da iki maddelik sorularla (kiliseye gitme sıklığı vb.) değerlendirilmiştir (Marks, 2006, s. 604; Mahoney & Tarakeshwar, 2005, s. 178). Sonraki süreçte farklı dindarlık ölçekleri geliştirilip kullanılmakla birlikte bunlar da çeşitli nedenlerle eleştirilere maruz kalmıştır. Özellikle ev içerisinde gerçekleşen dinî etkileşimlerin ölçeklere fazla yansıtılmadığı, ev dışındaki göstergelere daha çok yer verildiği öne sürülmüştür.

Yapılan yurt dışı çalışmaların büyük bir bölümü evlilik uyumu ve dindarlık arasında olumlu bir ilişki tespit ederken (Argyle, 2000, s. 113-114), çok az bir kısmında negatif bir ilişki görülmüştür⁵⁸.

5.3.1. Evlilik Uyumu-Dindarlık Arasında Zayıf veya Negatif Yönde İlişki Tespit Eden Çalışmalar

Evlilik uyumu ve dindarlık ilişkisini inceleyen çalışmaların genelinde temel düşünce daha dindar olan çiftlerin daha mutlu, uyumlu ve istikrarlı bir evlilik sürdüreceği, daha yüksek bir evlilik kalitesine sahip olacağı yönünde olmuştur ve bulgular da bu düşünceyi genel itibarıyla destekler niteliktedir. Ancak nicelik olarak az da olsa birtakım çalışmalarda bu bulguya ulaşılammıştır. Örneğin bazı çalışmalarda iki değişken arasındaki ilişki *zayıf* olarak tespit edilmiştir. Mesela Booth ve arkadaşlarının

yaptığı “Evlilik İçin Karşılaştırma Düzeyi Ölçeği”, Tutarel-Kışlak’ın (1999b) geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını yaptığı “İlişkilerde Yükleme Ölçeği”, Hünler’in (2002) geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını yaptığı “Evlilikte Problem Çözme Ölçeği”, Tutarel-Kışlak’ın (2002) geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını yaptığı “İlişkilerde Mutluluk Ölçeği”, Büyüksahin, Hasta ve Hovardaoğlu’nun (2005) geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını yaptığı “İlişki İstikrarı Ölçeği” alanda kullanılan diğer çeviri ölçekler olarak öne çıkmaktadır. Bunların dışında Türkiye’de evlilik değişkeni üzerine geliştirilen ölçek sayısı sınırlıdır. Yapılan literatür taramasında Hatipoğlu’nun (1993) “Evlilik Çatışması Ölçeği”, Tezer’in (1996) “Evlilik Yaşamı Ölçeği”, Yıldırım’ın (2004) “Eş Destek Ölçeği”, Çelik’in (2006b) “Evlilik Doyum Ölçeği”, Canel’in (2007a; 2007b) “Evlilik Doyumu Ölçeği”, Güngör ve Özbay’ın (2008) “Evlilikte Yetkinlik Ölçeği” ve Gürel’in (2017) “Evlilik Kalitesi Ölçeği” çalışmaları dışında herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

⁵⁸ Aşağıda bu iki değişken arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmalar verilirken yalnızca evlilik uyumuyla sınırlı kalınmamış, evlilik kalitesi kavramının çatısı altında değerlendirilebilecek diğer kavramlara ait çalışmalara da yer verilmiştir. Kavramlar, hangi anlamda kullanıldıklarına bakılmaksızın, çalışmada geçen isimleriyle zikredilmiştir.

(1995) 1008 kişi üzerinde gerçekleştirdikleri 12 yıllık boylamsal çalışmalarında evlilik kalitesi ve dindarlık arasındaki ilişki karşılıklı; ama zayıf olarak belirlenmiştir. Dinî aktivitelerdeki artışın evlilik ilişkilerini güçlendirdiğine dair destekleyici bulgular çok azdır. Dindarlıktaki artış, boşanma hakkında düşünme ihtimalini nispeten azaltsa da bu artış ne evlilik mutluluğunu ve etkileşimini artırmakta, ne de genellikle boşanmaya yol açtığı düşünülen çatışma ve problemleri azaltmaktadır. Bazı çalışmalarda ise bu iki değişken arasında *herhangi bir ilişki tespit edilememiştir* (Burchinal, 1957). Schumm ve arkadaşları (1989), kiliseye katılım ve evlilik kalitesi arasında bir ilişkiye rastlamamıştır. Bazı araştırmacılar ise din ve evlilik kalitesi arasında *negatif* ilişkiler de olabileceğini öne sürmüşlerdir. Dinin toplumsal cinsiyet rollerini daha fazla desteklemesi ve yıkıcı başa çıkma stratejilerine yol açması bu bağlamda değerlendirilmektedir (Sherkat & Ellison, 1999; Mahoney vd., 2001). Özellikle feminist teori, dinin evlilikte eşler arasında adaletsizliğin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde önemli rol oynayan patriarkal yapının bir kaynağı olabileceğini öne sürmektedir. Buradan hareketle modern dönemde dindarlığın dolaylı olarak ilişkilerdeki adaleti azaltmak suretiyle eşlerin iyi oluş düzeylerini düşürebileceğini iddia etmektedir. Ancak bu konu üzerine yapılan bir çalışma, dindarlık düzeyinin ilişkideki adaletsizliği anlamlı düzeyde yordamadığını tespit etmiştir (Day & Acock, 2013).

Birtakım veriler, dindarlığın bazı görüntüleri ile otoriteryanizm, istismar ve istismara göz yumma gibi istenmeyen durumlar arasında bir bağlantı olduğunu göstermektedir (Dollahite, Marks & Goodman, 2004). Bu bulgular önemlidir; çünkü onlar dinin, evlilikteki geçimsizliğin (marital discord) bir kaynağı olabileceğini göstermişlerdir. Özellikle eşler arasında dinî benzerlik yok ise bu durum daha sıklıkla ortaya çıkmaktadır (Lambert & Dollahite, 2006, s. 440). Dolayısıyla evlilik uyumunda dindarlık düzeyinin yüksek olması önemli bir parametre olmakla birlikte, eşlerin hangi dindarlık görüntülerine sahip oldukları, ne tür bir dindarlığı benimsedikleri de evlilik uyumunu etkileyebilmektedir.

5.3.2. Evlilik Uyumu-Dindarlık Arasında Pozitif Yönde İlişki Tespit Eden Çalışmalar

Dinle ilişkisini bir şekilde sürdüren evli çiftlerin, dinin etkisini pozitif olarak birçok alanda hissettikleri görülmektedir (Waite & Lehrer, 2003). Nitekim evlilik uyumu-dindarlık ilişkisi üzerine yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda pozitif yönde

bir ilişkinin tespit edilmesi, bu olguyu destekler niteliktedir. Çalışmalarda dindarlığın farklı şekillerde ele alındığı görülmektedir. Bazı çalışmalarda değişken olarak *dindarlık ölçeği* kullanılırken, bazılarında *ibadetlere katılım* (kiliseye katılım, dua etkinliği, İncil okuma vb.) (Giblin, 1997, s. 321), bazılarında ise *dinî homogami/heterogami* esas alınmıştır. Bunların dışında evlilik uyumunun *kutsallaştırma* ve *dinî başa çıkma* ile ilişkisine de bakılmıştır. Ayrıca son dönemde dindarlıktan farklı bir şekilde tanımlanan *maneviyat* kavramı da evlilik uyumu ile ilişkisi bağlamında araştırma konusu yapılmıştır.

5.3.2.1. Dindarlık Düzeyi ve Evlilik Uyumu İlişkisi

Yapılan çalışmalarda dindarların evlilik istikrarının, bağlanımının, bağlılığının, uyumunun ve doyumunun daha yüksek (Babchuk, Crockett & Ballweg, 1967; Crockett, Babchuk & Ballweg, 1969; Nye, White & Frideres, 1973; Albrecht & Kunz, 1980; Schumm, Bollman & Jurich, 1982; Filsinger & Wilson, 1984; Gruner, 1985; Witter vd. 1985; Wilson & Filsinger, 1986; Scanzoni & Arnett, 1987; Abbott, Berry & Meredith, 1990; Hansen & Gage, 1990; Heaton & Pratt, 1990; Stacey, 1990; Craddock, 1991; White & Booth, 1991; Anthony, 1993; Fenell, 1993; Robinson & Blanton, 1993; Brody vd., 1994; Robinson, 1994; Snow & Compton, 1996; Wilson & Musick, 1996; Adams & Jones, 1997; Giblin, 1997; Heaton & Call, 1997; Mahoney vd., 2001; Hughes & Dickson, 2005; Orathinkal & Vansteewegen, 2006; Brimhall & Butler, 2007; Dollahite & Lambert, 2007; Ahmadi, Azad-Marzabadi & Ashrafi, 2008; Lambert & Dollahite, 2008; Kraft & Neimann, 2009; Mahoney, 2010; Lopez vd., 2011; Schramm vd., 2012; Fard, Shahabi & Zardkhaneh, 2013; Goodman vd., 2013), çatışma ve boşanma eğilimleri ile boşanma risklerinin ise daha düşük olduğu (Shrum, 1980; Teachman, 1982; Fergusson, Horwood & Shannon, 1984; Heaton & Goodman, 1985; Brealt & Kposowa, 1987; Hansen, 1992; Stanley & Markman, 1992; Booth vd., 1995; Clydesdale, 1997; Brody, Stoneman & Flor, 1996; Hill & Peplau, 1998; Sullivan, 2001; Vaaler, Ellison & Powers, 2009) tespit edilmiştir.

Sullivan'ın (2001) yeni evlenmiş, ilk evlilikleri olan ve çocukları bulunmayan çiftler üzerinde gerçekleştirdiği boylamsal çalışmasında eşlerin dindarlık düzeyi arttıkça boşanmaya karşı tutumlarının daha da muhafazakârlaştığı, boşanmayı bir seçenek olarak görme olasılıklarının azaldığı ve bağlanım düzeylerinin de arttığı belirlenmiştir. Bunun dışında daha dindar bir eşe sahip kocaların evlilik doyumlarının daha düşük

olduğu, hem erkek hem de kadınlar için yüksek dindarlık düzeyinin daha yüksek evlilik doyumuna yol açmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca kocanın nevrozizm düzeyi arttıkça ilişkideki doyum da azalmaktadır. Buradan hareketle Sullivan, dindarlığın evlilik doyumunu artırdığını; ancak bu durumun genelde daha az tepki gösteren ve daha az aksi olan daha sağlıklı kocaların varlığında geçerli olduğunu söylemektedir. Bunun olası nedeni olarak nevrozik insanların dini, evlilikleri için yapıcı bir şekilde kullanamamaları gösterilebilir. Dolayısıyla dindarlık, evliliği belli şartlar altında etkileyebilir. Buradan hareketle Sullivan, dindarlığın evlilik doyumunu doğrudan, dolaylı ve dengeleyici olmak üzere üç farklı şekilde etkilediğini iddia etmektedir. Birincide dindarlık, çiftlerin evlilik doyumunu doğrudan etkilemektedir. Dolaylı etkide dindarlık, evlilik doyumunu sürekli olarak etkileyebilen evlilik kalitesinin bazı alt boyutlarını etkilemek suretiyle çift doyumuna tesir etmektedir. Sullivan boşanma eğilimi, evliliğe bağlanım, evlilikle ilgili sıkıntılı zamanlarda yardım aramaya istekli olma gibi değişkenleri bu bağlamda değerlendirmektedir. Dengeleyici olarak ise dindarlığın, evlilik doyumunda risk faktörleri olarak görülen evlilik yaşı, nevrozizm gibi unsurların etkisini hafiflettiği varsayılmaktadır. Bu sayede dindarlık, çiftlerin zafiyetlerini dengeleyebilmekte, bu zaafılara karşın çiftlerin göreceli olarak doyum sağlamasına yardımcı olabilmektedir.

Robinson'un (1994) 15 çift üzerinde, her bireyle ayrı mülakat gerçekleştirerek yaptığı çalışmada dindarlığın yakınlaşma, bağlanım ve iletişim üzerinde olumlu etkisi olduğu görülmüştür. İnanmak, çiftler için ahlâkî bir rehber olmakta, sosyal, duygusal ve manevî destek görevi görmekte, çatışma çözme ve karar almayı kolaylaştırmada yardımcı olmaktadır. Dinî inanç, evlilik ilişkisini geliştirmede önemli bir değer olarak görülmektedir. Ayrıca kilisedeki arkadaşlar ve sosyal aktiviteler yoluyla din, duygusal ve sosyal bir destek oluşturmaktadır. Çocuklarıyla problem yaşayan ebeveynlerin, inançlarının bu sıkıntıları atlatmada yardımcı olduğu belirtilmektedir. Bu bulgulardan hareketle dinî yönelimin, evlilik istikrarını ve kalitesini olumlu yönde etkileyebileceği ifade edilmektedir.

Mahoney ve arkadaşlarının (2001) 1980 ve 1990 yıllarında yapılmış 94 araştırmadan hareketle gerçekleştirdikleri meta-analitik çalışmada, bireysel dindarlıkla evliliğe bağlanım, evlilik doyumunu ve çiftlerin iletişim becerilerinin ilişkili olduğu, dindarlık düzeyi yüksek çiftlerin daha iyi iletişim ve çatışma çözme becerilerine sahip oldukları, kiliseye katılan ya da dinî bir mezhebe mensup olanların boşanma oranlarının, dinî aidiyeti olmayanlara nispetle anlamlı düzeyde düşük olduğu tespit edilmiştir.

Wilson ve Musick (1996) tarafından yapılan bir çalışmada dindar bireylerin dindar olmayanlara nazaran evliliklerine daha bağlı oldukları tespit edilmiştir. Muhafazakâr protestan mezheplere mensup olanlar, liberal protestan mezheplerin mensuplarına göre evliliklerine daha bağlıdır. Bu sonuçtan hareketle muhafazakâr bir mezhebe mensubiyetin evliliğe bağlılığı artırdığı ifade edilmektedir. Ayrıca kiliseye katılım, kendini fundamentalist olarak tanımlama ve mezhepsel açıdan homogamik evliliklerin de bu artışta etkili olduğu belirtilmektedir.

Robinson ve Blanton'un (1993) 15 çift üzerinde yaptığı çalışmada, uzun süreli evliliklerin temel karakteristikleri olarak eşler arasındaki yakınlık, bağlanım, iletişim, uyum ve dinî inanç gösterilmiştir. Dinî yönelimi olan çiftler, inançlarını evliliklerinde ahlâkî rehberlik yapması, sosyal, duygusal ve manevî destek olması açısından önemli bir kaynak olarak görmektedirler.

Schramm ve arkadaşlarının (2012) 1394'ü ilk defa, 601'i yeniden evlenenler olmak üzere toplam 1995 kişi üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada, ilk evliliklerdeki karı-kocalarda dindarlığı yüksek olanların, düşük olanlara göre daha yüksek düzeyde evlilik uyumuna sahip oldukları, aynı şekilde ilk evliliklerdeki karı-kocalarından aynı dinî mezhebe mensup olanların, farklı dinî mezhebe mensup olanlara göre evlilik uyumunun daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Hem ilk defa hem de yeniden evlenen çiftlerden, her iki eşin dindar olduğu durumlarda evlilik uyumunun, eşlerden birinin ya da her ikisinin dindar olmadığı durumlara nazaran daha yüksek olduğu görülmüştür.

Filsinger ve Wilson'un (1984) 208 protestan çift üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada dindarlık, evlilik uyumunun en güçlü yordayıcısı olarak tespit edilmiştir. Wilson ve Filsinger'in (1986) 190 protestan çiftle yaptığı bir diğer çalışmada da dindarlık ve evlilik uyumu arasında olumlu yönde ilişki olduğu belirlenmiştir.

Farklı kültürlerde yapılan çalışmalar da evlilik uyumu-dindarlık arasındaki ilişkiyi desteklemektedir. Ahmadi ve arkadaşlarının (2008) Tahran'da 660 evli çift üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada dindarlık ve evlilik doyumu arasında anlamlı düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir.

Evlilik kalitesi, içgüdümlü-dışgüdümlü dindarlık bağlamında da araştırma konusu olmuştur. Anthony (1993), muhafazakâr protestan mezheplere mensup 400 evli çift üzerinde çift uyum ölçeği kullanarak gerçekleştirdiği çalışmasında evlilik doyumu ve dindarlık arasında pozitif ilişki olduğunu bildirmiştir. Ayrıca yüksek evlilik doyumuna sahip karı-kocaların içgüdümlü dindarlık veya olgun dindarlık düzeylerinin en yüksek olduğunu, düşük evlilik doyumuna sahip karı-kocaların da dışgüdümlü dindarlık veya

dini kullanma düzeylerinin en yüksek olduğunu tespit etmiştir. Evlilik doyumundan ikinci yüksek puanı din karşıtı olanlar, üçüncü yüksek puanı ise din yanlısı olanlar elde etmiştir.

Hughes ve Dickson'ın (2005) farklı inançtan kişilerle evli 87 kişi üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada, eşlerin içgüdümlü dindarlık yönelimi ile evlilik doyumunu ve yapıcı iletişim arasında olumlu; isteme-geri çekilme iletişimi ile olumsuz yönde ilişkili olduğu görülmüştür. İsteme-geri çekilme iletişimi, eşlerden birinin diğerini bazı talep, eleştiri, şikâyet gibi durumlarla baskı altına alması, diğer eşin de buna karşılık olarak kendini geri çekmesi durumudur. Dışgüdümlü dindarlık yönelimi ile evlilik doyumunu ve yapıcı iletişim arasında olumsuz, isteme-geri çekilme iletişimi arasında olumlu bir ilişkinin varlığı da ortaya çıkan bir diğer sonuçtur. Regresyon analizi sonucunda içgüdümlü dindarlık yöneliminin evlilik doyumunu üzerinde önemli bir varyansı açıkladığı görülmüştür. Yapıcı iletişim, dinî bir konuda yaşanan anlaşmazlıkta evlilik doyumunun en güçlü yordayıcısı olarak öne çıkmıştır. Sonuç olarak içgüdümlü yönelime sahip olanlar, ilişkilerindeki problemleri daha etkin bir şekilde tartışmaktadır.

Brimhall ve Butler'in (2007) içgüdümlü-dışgüdümlü dindarlık ile evlilik doyumunu arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada erkeğin içgüdümlü dindarlık düzeyi arttıkça çiftlerin doyum düzeyinin arttığı, kadının dışgüdümlü dindarlık düzeyi arttıkça sadece kadının doyum düzeyinin yükseldiği tespit edilmiştir. Eşlerin dindarlık düzeyindeki farklılıklar arttıkça erkeğin doyum düzeyinin düştüğü belirlenmiştir.

Araştırmalarda ileri sürülen bir hipotez de dindarlık arttıkça cinsel doyumun azalacağı yönündedir. Örneğin Orathinkal ve Vansteenwegen'in (2006) 424'ü ilk evli, 363'ü ise tekrar evlenmiş toplam 787 kişi üzerinde yaptıkları çalışmada dindarlık arttıkça cinsel uyuma dair problemlerin arttığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte cinselliğin dışavurumuyla ilgili dine baskıcı bir rol biçme çabalarının, yapılan araştırmaların sonuçlarında genel olarak desteklenmediği belirtilmektedir (Spilka vd., 2003, s. 186). Örneğin Waite ve Joyner'in (2001) çalışmasında dinî törenlere sıklıkla katılanların cinsellikten aldığı duygusal ve cinsel doyumun daha fazla olduğu belirlenmiştir. Bazı çalışmalarda ise evlilikte yaşanan cinsel problemlerde dinin telafi mekanizmasını harekete geçirdiği ifade edilmektedir. Wallin (1957) daha düşük cinsel doyum düzeyi olduğunu belirten evli ve genç kadınlardan dindarlık düzeyi yüksek olanların dindarlık düzeyi düşük olanlara göre daha çok evlilik doyumuna sahip olduklarını tespit etmiştir. Orta yaşlı çiftler üzerinde yapılan sonraki bir çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Wallin & Clark, 1964). Dindarlık arttıkça cinsel

problemlerin arttığını bulgulayan Orathinkal ve Vansteenwegen'in (2006) çalışmasında ise bu defa (anlamlılık düzeyine ulaşmamakla beraber) dindarlık arttıkça evlilik doyumunun arttığı, bu nedenle evlilikte yaşanan cinsel problemlerin, dindarlık vasıtasıyla telafi edilebildiği belirtilmektedir. Sonuç olarak bu çalışmalarda dindarlık, cinsel doyum eksikliğinin ortaya çıkardığı olumsuz etkiyi azaltmaktadır. Hansen (1987) ise 220 kişilik genç bir örneklem üzerinde yaptığı çalışmada, bu iki çalışmadan farklı olarak, telafi mekanizmasının yalnızca cinsellikte değil, diğer konularda da devreye girdiğini öne sürmektedir. Dolayısıyla din, evliliğe dair bazı konulardaki eksiklikler için telafi mekanizması görevi görmektedir.

Dollahite ve Lambert'in (2007) yaptığı çalışmada dindarlığın evlilikteki sadakati artırdığı tespit edilmiştir. Dinî inanç ve pratikler evliliği kutsallaştırmakta ve bu yolla evlilik kalitesi artmaktadır. Evliliğe sadık kalınacağına dair yapılan dinî yeminler de bunda etkilidir. Ayrıca dinlerin, çiftlerin ahlâkî değerlerini güçlendirmek suretiyle sadakati artırdığı da söylenmektedir. Yine dinî katılımın, çiftlerin Tanrı ile olan ilişkilerini güçlendirdiği, ayrıca sadakatsizlik gibi Tanrının memnun olmayacağı davranışlardan kaçınmayı da teşvik ettiği ifade edilmektedir. Yüksek dindarlık düzeyine sahip çiftler, Tanrıya kendini yakın hissetme, evliliği kutsal olarak kabul etme ve manevî bir topluluğa katılmanın cinsel sadakatin değerini ve bağlanımı artırdığını söylemişlerdir.

Marsh ve Dallos'un (2000) Roman Katolik çiftler üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada, çiftlerin, dinî inançlarının öfkenin dışavurumunu kontrol etmeye ve yapılan davranışa karşı misilleme yapma isteğini engellemeye yardımcı olduğuna inandıkları tespit edilmiştir.

Mahoney (2010) dindarlığın affedicilik, bağlanım ve fedakârlığı teşvik ettiğini ve bu değerleri ilişkiye tatbik etmenin evlilikteki iyi oluşu artırdığını öne sürmektedir. Ayrıca dindarlık, geleneksel aile bağlarının oluşumuna ve sürdürülmesine olanak sağlamaktadır. Benzer şekilde Holeman (2003), dinî inançların, çatışma sonrası eşlerin birbirlerini affetmeleri hususunda yardımcı olduğunu tespit etmiştir. Holeman'a göre dindar eşler, Tanrıya olan minnettarlıklarından ötürü diğer eşi affetmeye güdülenmektedirler.

Vaaler ve arkadaşlarının (2009), ilk evlilikleri olan 2979 çiftle yaptıkları çalışmada erkeklerin muhafazakâr inançlara sahip olmasının boşanma riskini azalttığı, erkeklerin kadınlara nazaran daha sıklıkla dinî törenlere katılması ve kadınların daha muhafazakâr inançlara sahip olmasının ise boşanma riskini artırdığı bildirilmiştir. Bu

sonuçlar geleneksel aile yaşantısında kadının boşanmasının daha zor olmasıyla ilişkilendirilebilir. Muhafazakâr bir erkek, evliliği kötü gitse de boşanmak istemeyebilir, aile içinde söz sahibi olduğu için de kadının boşanmasına müsaade etmeyebilir. Kadının muhafazakâr olduğu durumlarda ise erkeğin ilişkideki memnuniyetsizliği sebebiyle boşanma kararı alması daha kolay olabilir.

Hansen ve Gage (1990), ulusal araştırma verilerini kullanarak gerçekleştirdikleri çalışmada, dindarlığın bir boyutu olan fundamentalizm ile evlilik etkileşimi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yüksek düzeyde fundamentalizmin çift ilişkisine ve adalete dair olumlu algılar ile pozitif yönde ilişkili olduğu görülmüştür. Fundamentalizm düzeyi yüksek olanlar, ilişkilerinde daha az düzeyde anlaşmazlık bildirmişlerdir. Bu kişilerin, anlaşmazlık yaşadıklarında, fundamentalizm düzeyi düşük olanlara nazaran durumu daha sakin bir şekilde tartışma ihtimalleri daha yüksek, bağırma olasılıkları ise daha düşüktür. Ayrıca fundamentalizm düzeyi yüksek olanlar, ilişkilerinin problemliliğini ya da boşanma ihtimalinin var olduğunu çok daha az zikretmişlerdir (akt. Hansen, 1992, s. 191).

Heaton ve Goodman'ın (1985) Katolik, Protestan, Mormon ve herhangi bir dine ya da mezhebe bağlı olmayan katılımcılar üzerinde yaptığı çalışmada, bu mezheplere üye olanların inanmayanlara nazaran daha düşük boşanma oranına sahip oldukları tespit edilmiştir. Bunların evlenme ve boşandıktan sonra yeniden evlenme ihtimalleri de yüksektir. Ayrıca bu kişiler daha geniş bir aileye sahip olmaktadır. Farklılaşmalar mezhepler arasında da oluşmaktadır.

Yeni evli ve çocuk sahibi olmayan 92 çift üzerinde dinî bağlanım, yetişkin bağlanımı ve evlilik uyumu arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmada (Lopez vd., 2011) dinî bağlanımın evlilik uyumunu artırdığı görülmüştür. Ayrıca dinî bağlanım, kaçınmacı ve kaygılı bağlanmanın evlilik uyumu üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaktadır.

Pittman, Price-Bonham ve McKenry (1983), dindarlık arttıkça eşler arasındaki husumetlerin azaldığını tespit etmiştir. Ayrıca dindarlığın artması eşlerin evliliğe dair karşılaştırma düzeyini de artırmaktadır.

Orathinkal ve Vansteenwegen'in (2006) çalışmasında, ilk evliliklerde dindarlık düzeyi, tekrar eden evliliklere göre daha yüksek çıkmıştır. Bu durum, dindarlığın yüksek oluşunun boşanma ihtimalini azaltacağı şeklinde yorumlanabilir.

Fenell'in (1993) 20 yılı aşkın süredir evli olan 147 çiftle gerçekleştirdiği çalışmada, çiftler Tanrıya inanma ve manevî bağlanımı, uzun süreli evlilik için gerekli olan ilk 10 özellik arasında göstermişlerdir.

Bock ve Radelet'in (1988) çalışmasında, kendini dinî bir grup içinde tanımlamayanların, tanımlayanlara nispetle evlenme ihtimallerinin daha düşük olduğu, evlendiklerinde ise boşanma ihtimallerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Görüldüğü üzere dindarlık ve dindarlıkla ilişkili değişkenler, evlilik kalitesini gösteren değişkenlerle olumlu yönde ilişkilidir.

5.3.2.2. İbadetlere Katılım ve Evlilik Uyumu İlişkisi

Hristiyan ibadet anlayışında kiliseye birlikte katılma ya da birlikte dua etme gibi bazı pratikler, eşleri birbirine yaklaştırma noktasında önem taşımaktadır. O nedenle yapılan araştırmaların önemli bir kısmı bu konuya ağırlık vermiştir. Bununla birlikte İslâm ibadet anlayışında eşlerin birlikte düzenli olarak katıldığı bir dinî pratikten söz etmek söz konusu değildir. Dindar eşlerin bir kısmının evde birlikte namaz kıldığı ve dua ettiği görülse de, eşlerin ev dışında belirli zaman aralıklarıyla ve cemaatle yapılan dinî pratiklerde birlikte olduğunu söylemek zor görünmektedir. Nitekim İslâm'da ev dışında cemaatle gerçekleştirilen dinî pratiklerde erkek ve kadınların buldukları ortamlar genellikle ayrılmaktadır. Dolayısıyla İslâm'da dinî pratikler vesilesiyle eşlerin bir araya gelme sıklığının nispeten daha düşük olduğu söylenebilir.

İbadetler konusunda a) *dua*, b) *kiliseye katılım* ve c) *incil okumanın* öne çıktığı görülmektedir.

a) Yapılan çalışmalarda duanın evlilikteki çatışmayı azalttığı, öfke kontrolünü sağladığı ve iletişimi kolaylaştırdığı (Dudley & Kosinski, 1990; Robinson, 1994; Butler, Gardner & Bird, 1998; Marsh & Dallos, 2000; 2001; Butler, Stout & Gardner, 2002; Marks, 2005; Lambert & Dollahite, 2006), ilişkideki doyumu (Fincham vd., 2008; Beach vd., 2011), uyumu (Gruner, 1985), kaliteyi (Ellison, Burdette & Wilcox, 2010) ve bağlanımı (Robinson, 1994) ise artırdığı tespit edilmiştir. Nitekim bu algı, Hristiyan kültürde yaygın olarak kullanılan “Birlikte dua eden aileler, birlikte kalmayı sürdürürler”⁵⁹ ifadesine de yansımıştır.

Butler, Gardner ve Bird'in (1998) en az yedi yıldır evli ve belli düzeyde dindar olan 13 Hristiyan çift üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında düzenli yapılan duanın, çiftlerin ilişkilerinde yaşadıkları çatışmaları engelleme noktasında yardımcı olduğunu, çatışma esnasında Tanrıyla çiftler arasında gerçekleşen ilişkiyi başlatarak çift etkileşimini olumlu yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Dua dindar çiftlerin ilişkilerini

⁵⁹ The family that prays together, stays together.

yumuşatmakta, uzlaşma ve problem çözmeyi kolaylaştırmaktadır. Dua kutsalla ilişkiye girme tecrübesini harekete geçirmekte, düşmanca duyguları ve duygusal açıdan ortaya çıkan tepkiselliği azaltmakta, eşlerin birbirine intibakını geliştirmekte, empatiyi ve önyargısız bir perspektifi kolaylaştırmakta, bireyin kendini değiştirmeye odaklanmasını artırmakta ve eşleri uzlaşma ve problem çözüme konusunda sorumluluk almak için cesaretlendirmektedir. Benzer sonuçlara Butler, Stout ve Gardner'in (2002) çalışmasında da ulaşılmıştır.

Marsh ve Dallos (2001), 10 çift üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında, dinî inanç ve pratiklerin evlilik çatışması esnasındaki öfke kontrolü üzerinde önemli etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca eşler arasındaki ilişkinin ilerlemesini ve eşlerin birbirine alışmasını sağladığı, önyargısız bakış açısını, empati kurmayı, kendini değiştirmeye odaklanmayı artırdığı, düşmanca duyguları ve duygusal tepkileri de azalttığı söylenmektedir. Katılımcılar, özellikle dua vb. dinî pratiklerin çatışmanın artmasını engellediğini, kendilerini daha ılımlı, hoşnut ve daha az öfkeli hissettiklerini belirtmişlerdir. Dua, çiftlerin daha rahat konuşmalarına, daha az savunmaya geçmelerine, karşısındakini daha fazla dinlemelerine ve onunla empati kurmalarına olanak sağlamaktadır. Dinî pratikler, bireye fizyolojik, bilişsel ve duygusal açıdan kendine dönük bir alan yaratmaktadır. Fizyolojik olarak birey öfke anında sakinleşmekte, bilişsel olarak, yaşanan çatışmada kendi sorumluluğunu üstlenmekte, eşinin bakış açısını da göz önünde bulundurarak daha geniş bir perspektiften yaşanan çatışmaya bakabilmekte, duygusal açıdan ise yaşanan öfke duygusunun yoğunluğunu azaltmakta, öfke anı ile harekete geçme isteği arasına bir zaman aralığı koymaktadır. Marsh ve Dallos'un (2000) yaptıkları bir başka çalışmada duanın, eşlerin duygularını etkili bir şekilde kontrol etmesine imkân verdiği, çatışma yaşandığında kendi payına düşen sorumluluğu üstlenme hususunda destek olduğu, ayrıca eşlerin Tanrıyla olan ilişkilerinin evlilikte ortaya çıkan öfkeyle uygun bir şekilde başa çıkma noktasında yardımcı olduğu tespit edilmiştir.

Marks'ın (2005) Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm dinlerinden birine mensup 38 çift üzerinde gerçekleştirdiği çalışmaya göre din adamları, dinî gruplar, dua ve ibadetler, sadakat hissi, evlilik yanlısı ve boşanma karşıtı olma, eşlerin dinî inançlarındaki benzerlikler, Tanrıya inanmanın evliliklere destek olduğu düşüncesi, stresli ve diğer zor zamanlarda evlilikleri sürdürmede ve desteklemede önemli rol oynamaktadır. Özellikle dua ve ibadetler, Tanrıyla ilişki kurmayı sağlaması ve çatışma çözüme konusunda değerli bir araç olarak vazife görmesi sebebiyle evliliği etkilemektedir. Nitekim Müslüman bir

katılımcı Ramazan ayını, ailenin bir araya geldiği, birlikte yemek yediği, oruç tuttuğu, hep birlikte sahura kalktığı bir zaman dilimi olarak tanımlamaktadır. Benzer bir bulgu Marks ve Dollahite (2012) tarafından da tespit edilmiştir. Namaz ve oruç gibi ibadetler, dindar ailelerin sadece ibadethanelerde değil, evlerinde de bir araya gelmelerini sağlamakta ve evler birlikte ibadet edilen kutsal bir mekân haline gelmektedir. Evlilikteki sadakatin korunması da öne çıkanlar arasındadır. Anne ve babası evlilik dışı bir ilişki sebebiyle ayrılmış ve İslâm dinini seçmiş bir kadın katılımcı, inancının hem kendini hem de eşini bu tarz ilişkilerden koruduğunu ifade etmiştir.

Lambert ve Dollahite (2006), Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm dinine mensup, dindarlık düzeyleri yüksek 57 çiftle gerçekleştirdikleri mülakatlarda duanın çatışma esnasında gerginliği yatıştırdığını ve açık bir iletişimi kolaylaştırdığını tespit etmişlerdir. Çiftler, çatışma sürecinde dindarlığın kendilerini üç evrede etkilediğini öne sürmüşlerdir. Bunlar (1) problemin büyümesini engelleme, (2) çatışmayı çözme ve (3) bozulan ilişkinin yeniden düzeltilmesi (barışma-uzlaşma) evreleridir. Problemi önleme aşamasında kutsal bir düşünceyi, dinî aktiviteyi ve amacı paylaşmak, stres düzeyini azaltarak ve eşleri bütünleştirerek evlilik çatışmasını azaltmaktadır. Bu süreçte diğerkâmlık ve koşulsuz sevgi gibi ilişkiye ait değerler de önemlidir. İkinci aşama olan çatışma çözme sürecinde kutsal öğretiler, dinî faaliyetlere katılma ve dua, bu sürece yardımcı olan en yaygın inanç ve uygulamalardır. Bireyler, kutsal kitaptaki öğretilerde, kendilerine yardımcı olacak örnekler bulmaktadırlar. Dinî faaliyetlere katılım, eşlerin dikkatini daha önemli konulara çekerek ya da problem çözümünde ihtiyaç duyulan bireysel devamlılığı sağlayarak evlilik çatışmasının çözümüne yardımcı olmaktadır. Eşlerin birlikte yaptıkları dua, kızgınlığı dindirmekte ve iletişimi daha kolay hale getirmektedir. Üçüncü aşamada ise dinî katılım, ilişkinin devamında ortaya çıkan bağlanımı artırmakta ve affetme isteğini canlandırmaktadır. Bağlanım, ilişkinin ömrünü uzatmaktadır. Nitekim katılımcıların “Tanrı boşanmadan nefret eder”, “Evlilik ebedidir” gibi ifadeleriyle araştırmada sıklıkla karşılaşmıştır.

Fincham ve arkadaşları (2008), duanın ilişki doyumu ile pozitif yönde ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Ellison, Burdette ve Wilcox (2010), evde birlikte ibadet eden ve benzer dinî inançları paylaşan çiftlerin evlilik kalitesinin daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Robinson (1994) duanın eşler arasındaki iletişime yardım ettiğini ve bağlanımı teşvik ettiğini tespit etmiştir. Dudley ve Kosinski (1990), 228 evli birey üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada, eş için dua etmenin, eşlerin birbirini daha sevgi

dolu ve şefkatli ifadelerle düşünmeye hazırlayabileceğini ve bunun da saygıyı ve duyarlılığı artıracakını ifade etmektedir.

Sonuç olarak dua, eşler arasında iletişimi kolaylaştırmak suretiyle çatışmanın şiddetini ve olumsuz sonuçlarını azaltmakta, eşleri empati kurmaya ve çözüm odaklı olmaya yöneltmektedir.

b) Kiliseye ve diğer dinî etkinliklere daha sıklıkla giden çiftlerin daha fazla evlilik kalitesi, evlilik uyumu, evlilik doyumu, evlilik mutluluğu, evlilik sadakati, evlilik istikrarı ve evlilik bağlanımına sahip oldukları (Burchinal, 1957; Kunz & Albrecht, 1977; Hunt & King, 1978; Albrecht, 1979; Shrum, 1980; Filsinger & Wilson, 1984; Bahr & Chadwick, 1985; Willits & Crider, 1988; Larson & Goltz, 1989; Dudley & Kosinski, 1990; Wilson & Musick, 1996; Call & Heaton, 1997; Mahoney vd., 1999; Atkins, Baucom & Jacobson, 2001; Fiese & Tomcho, 2001; Myers, 2006; Dollahite & Lambert, 2007; Wilcox & Wolfinger, 2008; Wolfinger & Wilcox, 2008; Allgood vd., 2009; Kraft & Neimann, 2009; Lichter & Carmalt, 2009), daha az çatışma yaşadıkları (Mahoney vd., 1999; Curtis & Ellison, 2002; Davis & Epkins, 2009), daha az aile içi şiddete başvurdukları (Fergusson vd., 1986; Ellison, Bartkowski & Anderson, 1999; Ellison & Anderson, 2001), aldatma olasılıklarının (Marks, 2005; Burdette vd., 2007; Atkins & Kessel, 2008) ve boşanma ihtimallerinin daha düşük olduğu (Glenn & Supancic, 1984; Bahr & Chadwick, 1985; Schumm, 1985; White, 1990; Bracher vd., 1993; Wineberg, 1994; Call & Heaton, 1997; Krishnan, 1998; Mahoney vd., 2001; Brown, Orbuch & Bauermeister, 2008) tespit edilmiştir.

Kiliseye birlikte katılım, eşlerin dinî açıdan birbirlerine intibakını gerçekleştirebilmekte, aileye ortak bir amaç ve değerler sistemi sunmakta, bu amaç ve değerler aile bireylerinin birbirine bağlanımını ve sosyal bütünleşmesini artırıp eşlerin boşanma ihtimalini düşürmektedir (Amato & Rogers, 1997, s. 623). Bununla birlikte bireysel açıdan dinî adanmışlıkları aynı düzeyde olmayan çiftler için bu dinî etkinlik, çatışma yaşanmasına da yol açabilmektedir (Schumm, 1985; White, 1990; Vaaler, Ellison & Powers, 2009). Eşlerin kiliseye katılım düzeyinin farklılaşması, problemlili evliliklerin işaretlerinden biri olabilmektedir.

Evli ve evli olmayan, çocuk sahibi çiftler üzerine gerçekleştirilen bir çalışmada eşlerden her ikisinin de ayda birkaç defa veya daha fazla kiliseye gittiği ilişkilerin hem erkek hem de kadın tarafından anlamlı düzeyde daha iyi olarak değerlendirildiği görülmektedir (Wilcox & Wolfinger, 2008). Dolayısıyla dinî katılımın hem erkek hem de kadın için evlilik mutluluğunu artıran önemli faktörlerden biri olduğu

anlaşılmaktadır. Kadınlar yalnızca hem kendilerinin hem de eşlerinin sıklıkla dinî katılım gerçekleştirdikleri hallerde bu durumdan faydalanmaktadır. Heaton ve Pratt de (1990) benzer bir bulguya ulaşmıştır. Onların çalışmasına göre kiliseye katılımdaki homojenlik evlilik başarısını nispeten etkilememektedir. Bununla beraber Wilcox ve Wolfinger'in çalışmasına göre (2008) eşlerin tek başına katıldığı durumlarda ilişkideki memnuniyet düzeyi artmamaktadır. Erkekler ise kiliseye tek başlarına katılırlarsa da daha mutlu ilişkiye sahip olmaktadır. Buradan hareketle kadınlara nazaran erkekler için dinin, ilişkilerini daha pozitif olarak değerlendirmeye yol açtığı ifade edilmektedir. Brown ve arkadaşlarının (2008) 373 çift üzerinde yaptığı boylamsal çalışmada ise, dinî törenlere katılımın, sadece kadınlar açısından boşanma ihtimalini düşürdüğü tespit edilmiştir. O nedenle çalışmada, kadınlar için dinî katılımın evlilik istikrarı açısından önemli rol oynadığı belirtilmiştir. Wolfinger ve Wilcox'un (2008) yaptıkları bir başka çalışmada ise kocaların dinî katılımı ile sadece erkeklerin değil, çiftlerin daha çok doyum elde ettiği bildirilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmalardan hareketle denilebilir ki eşlerin kiliseye katılım düzeyleri benzeştikçe evlilik kalitesi artmakta, farklılaştıkça azalmaktadır. Bununla birlikte kiliseye katılımdaki farklılaşmalarda, kadın ve erkeklerin evlilik kalitesi açısından farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir.

Wilcox ve Wolfinger'in (2008) bir başka bulgusu ise dinî katılım ve ilişki kalitesi arasındaki ilişkinin, daha düşük düzeyde aile içi şiddet ve incitici davranış ile daha yüksek düzeyde destekleyici davranışı kısmen açıkladığı yönündedir. Ayrıca bu ilişki erkeğin alkol ve uyuşturucu kullanımı ile çiftlerin aldatma üzerine çıkan çatışmalarını da kısmen açıklamaktadır.

Curtis ve Ellison (2002), birlikte yaşayan ve ilk evlilikleri olan 2945 çift üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada, çiftler arasında dinî katılım örüntülerindeki farklılıkların, evlilikte anlaşmazlıkların daha sık yaşanmasıyla anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Kiliseye katılım düzeyindeki farklılaşmalar buna örnek teşkil etmektedir. Erkeklerin kiliseye katılımı arttıkça ev işleri, para, cinsellik ve zamanın nasıl değerlendirildiği konularında ortaya çıkan tartışma ve anlaşmazlıklar azalmaktadır. Bununla birlikte kadınlarda böyle bir ilişki söz konusu değildir. Dinî katılım açısından eşler arasındaki benzerlik arttıkça çatışma sıklığı azalmaktadır. Ayrıca eşler arasındaki teolojik farklılıkların daha yüksek düzeyde evlilik çatışmasına yol açtığı belirlenmiştir. Bu farklılıklar ev işleri ve finansal konular üzerinde de etkili olmaktadır.

Call ve Heaton'un (1997) 4587 evli çiftle gerçekleştirdikleri çalışmada, evlilik istikrarı üzerindeki en olumlu etkinin eşlerin dinî katılım sıklıkları olduğu bulunmuştur.

Eşlerin her ikisinin de kiliseye düzenli olarak katıldığı durumlarda çiftlerin en düşük boşanma olasılığına sahip oldukları, çiftlerin kiliseye katılım sıklıklarının farklı olduğu durumlarda ise evliliğin dağılma riskinin arttığı görülmüştür. Çiftlerden birinin kiliseye düzenli olarak katıldığı diğerinin ise hiç katılmadığı durumlar, her iki eşin de hiç katılmadığı durumlara kıyasla boşanma ihtimalinin daha yüksek olduğu durumlar olarak ortaya çıkmıştır. Kadının düzenli olarak ayinlere katıldığı, erkeğinse hiç katılmadığı evliliklerde boşanma riskinin üç kat daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Dinî mensubiyeti olmayanların evliliklerindeki bozulma oranlarının diğer gruplara nazaran daha yüksek, dinî aidiyeti olanlarda bu oranın Yahudiler için en düşük ve muhafazakâr Protestanlarda en yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çiftlerin evlilik süresi daha uzunsa, daha önce boşanmamışlarsa, dağılmamış bir ailede büyümüşlerse, çocuk sahibi olmuşlarsa ve kadınlar erken yaşta evlenmemişlerse evlilikler daha istikrarlı hale gelmektedir. Dinî bir gruba mensubiyeti bulunmayan farklı inançlara sahip çiftlerin boşanma ihtimali daha yüksektir. Dinî homogami, evlilik kalitesi için, eşlerden birinin ya da her ikisinin dindarlık düzeyinden daha önemlidir. Kadınların evlilik dışı cinselliğe karşı olmaları da boşanma konusunda en önemli caydırıcılardan biridir. Kadınların kiliseye katıldığı, çiftlerin katılım sıklıklarının benzer olduğu ve kadınların daha düşük Ortodoks dinî inançlara sahip olduğu durumlarda boşanma ihtimalinin daha düşük olduğu görülmüştür. Sonuç olarak dinî aktivitelere eşlerin birlikte katılımları, evliliklerin sürmesini sağlamada önemli faktör olarak değerlendirilmektedir.

Larson ve Goltz (1989), 179 evli çift üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada, evlilik bağlanımı için en önemli yordayıcı faktörün kiliseye katılım olduğunu tespit etmiştir. Bunun nedeni, dinî bir grupla beraberken dinin boşanmayı kısıtlaması ya da dinî grubun çiftlerin birlikte kalmalarını desteklemesinden ötürü boşanmanın çok daha zor olabileceğidir. Dolayısıyla Larson ve Goltz, evlilik üzerine yapılan dinî vurgunun, kiliseye katılan çiftlerin daha fazla bağlanım göstermesinde etkin bir rol oynayabileceği düşüncesini taşımaktadırlar.

Mahoney ve arkadaşları (1999), dinî etkinliklere katılımın evlilik doyumuyla yüksek düzeyde ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca dinî etkinliklere katılımın ve evliliğin kutsal olarak telakki edilmesinin evlilik ve dini bütünleştirdiği tespit edilmiş, bu iki değişkenin daha yüksek düzeyde evlilik uyumuyla, evlilikten daha fazla fayda sağlandığı hissiyle, daha fazla sözel iş birliğiyle, daha az evlilik çatışması ve sözel saldırganlıkla, eşler anlaşmazlıkları tartışırken daha az çözümsüzlüğün yaşanmasıyla ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu bağlamda başka bir çalışmada Mahoney (2005),

dindarlığın eşler arasında yaşanan çatışmaları azaltacağını, dinin eşler ve ailelerle çalışan klinisyen ve terapistler için aile içinde yaşanan problem ve çatışmaları çözmede etkin olarak kullanılabileceğini öne sürmektedir.

Dudley ve Kosinski (1990), 228 kişi üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada, evlilik doyumunun en güçlü yordayıcısını aile ile birlikte yapılan ibadetler, eşlerin dindarlık ve kiliseye katılımındaki uyumları olarak bulmuşlardır. Ayrıca içgüdümlü dindarlık yönelimi, bireysel ve toplu gerçekleştirilen ibadetler ve dinî tecrübe de evlilik doyumuyla anlamlı düzeyde ilişkilidir. Dinlerinin evlilik ilişkilerini nasıl etkilediği sorusuna katılımcıların %86'sı olumlu cevap vermiştir. Bu katılımcılar, dinlerinin kendilerini daha hoşgörülü yaptığını, empati kurmalarına, affedici, saygılı ve yumuşak başlı olmalarına yardımcı olduğunu ifade etmişlerdir.

Bahr ve Chadwick'in (1985) çalışmasında kiliseye katılım, evlilik doyumuyla olumlu yönde ilişkili bulunmuştur. Ayrıca kiliseye düzenli gidenlerin çocuk ortalamaları daha yüksek çıkmıştır. Daha dindar olanların evli olma, evli kalma, evliliğinden yüksek düzeyde doyum elde etme ve daha fazla çocuğa sahip olma olasılığı daha yüksektir.

Hunt ve King'in (1978) 64 evli üniversite öğrencisi üzerinde yaptıkları çalışmada, din hakkındaki olumlu görüşler, dinî katılım, eşlerin dine bakışlarındaki uzlaşma ve hoşgörü arttıkça evlilikteki mutluluk, uyum ve doyum artmaktadır.

Ellison, Bartkowski ve Anderson'un (1999) yaptığı çalışmada hem erkek hem de kadınlarda dinî törenlere düzenli katılımın, kendileri tarafından işlendiği ifade edilen aile içi şiddetle negatif yönde ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde Ellison ve Anderson'un (2001) yaptığı çalışmada düzenli dinî katılımın, aile içi şiddetle ters yönde ilişkili olduğu bulunmuştur.

Kunz ve Albrecht (1977) dinî aktivitelerin, evlilik mutluluğunun göstergeleri olarak kabul ettikleri boşanmamış olma, aynı eşle bir daha evlenmeye istekli olma ve evlilik rolleri üzerinde anlaşmazlık bulunmaması durumlarıyla güçlü bir ilişkisi bulunduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca dinî açıdan aktif olan çiftlerin evliliklerinin daha istikrarlı olduğu görülmüştür. Glenn ve Supancic'in (1984) çalışmasında ise dinî törenlere katılımın boşanmayla negatif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. En yüksek boşanma oranı dindar olmayanlar arasında tespit edilmiştir. Diğer taraftan bazı boylamsal çalışmalarda kurumsal dinin etkinliklerine yüksek düzeyde katılımın her ne kadar boşanma düşüncesini azalttığı tespit edilse de bu katılımların evlilik kalitesini artırdığına dair çok az araştırma sonucu olduğu öne sürülmektedir (Booth vd, 1995;

Sullivan, 2001). Başka bir ifadeyle dinî katılımın boşanma eğilimini azaltması, onun evlilik kalitesini artıracığı anlamına gelmeyebilir. Belki de evlilik vasıtasıyla kazanılan sosyal bağlantıları kaybetme korkusu ya da evliliğin bitirilmesinin yanlış olduğuna dair bireyin çevresinden gördüğü baskılar sebebiyle, dinî katılımların, evlilik kalitesinden daha çok evlilik istikrarını yordadığı öne sürülebilir. Birey, mutlu olmadığı bir evliliği bu saikler nedeniyle devam ettirme düşüncesinde olabilir.

Dinî etkinliklerin evliliği etkilediği gibi, evliliğin de dinî etkinliklere katılımı etkilediği öne sürülmektedir. Thornton, Axinn ve Hill'in (1992) yaptıkları çalışmada birlikte yaşamamanın (cohabitation) dindarlık düzeyini düşürdüğü, evliliğin ise dinî katılımı artırdığı yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Booth ve arkadaşlarının (1995) çalışmasında ise evlilik mutluluğundaki artışın, kiliseye katılımı ve dinin günlük hayata olan etkisini artırdığı bulunmuştur. Ayrıca evlilik etkileşimindeki artışın nispeten kiliseye katılımı ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Edmonds, Withers ve Dibatista'nın (1972) çalışmasında geleneksel aile ahlâkı ve dinî etkinliklerle evlilik uyumu arasında olumlu yönde ilişki tespit edilmiştir. Bununla birlikte evlilikte gelenek ve göreneklere riayet etmenin evlilik uyumuyla daha yüksek düzeyde ilişkili olduğu, bu değişken sabit tutulduğunda geleneksel aile ahlâkı ve dinî etkinlikler ile evlilik uyumu arasındaki ilişkinin ortadan kalktığı belirlenmiştir.

Dinî katılımı ile ilgili diğer bazı araştırma sonuçları ise şu şekildedir:

Burchinal'in (1957) 488 evli birey üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada kiliseye üye olanların ve devam edenlerin evlilik doyumunun daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Albrecht'in (1979) çalışmasında dinî etkinlikler, dinî özdeşleşme ve eşler arasındaki dinî uyumun evlilik mutluluğunu artırdığı bildirilmiştir. Wilson ve Filsinger'in (1986) 190 evli çift üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada dinî ritüel, tecrübe ve inanın evlilik uyumuyla anlamlı düzeyde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Dinî ritüellere katılım, yaşanan dinî tecrübelerin sayısı ve inançtaki muhafazakârlık arttıkça evlilik uyumu da artmıştır. Bu artış özellikle çift uzlaşması, çift doyumu, çift kaynaşması alt boyutlarında gerçekleşmiş, duygusal dışavurum alt boyutunda anlamlı bir değişme görülmemiştir. Fiese ve Tomcho'nun (2001), evlilik ortalamaları dokuz yıl olan 120 çift üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada, evlilik doyumu ile dinî bayramlardaki ritüellere katılım arasında olumlu yönde ilişki tespit edilmiştir. Marks'ın (2004) 24 evli bireyle gerçekleştirdiği mülakatlarda, aileyle gerçekleştirilen dinî pratiklerin aile bağlarını ve yakınlığı artırdığı görülmüştür. Allgood ve arkadaşlarının (2009) çalışmasında ise dinî katılım arttıkça eşe ve evliliğe bağlanım artmaktadır.

c) Gruner'in (1985) kiliseye devam eden 208 çift üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada, evlilik uyumunun İncil okuma ve dua etme davranışlarıyla olumlu yönde ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca İncil okumanın evlilikteki problemleri çözmede önemli olarak algılanması hususunda mezhepsel farklılıkların olduğu tespit edilmiştir.

Burdette ve arkadaşlarının (2007) yaptığı çalışmada kiliseye katılım ve İncil'e dair inançların (İncil'in Tanrının sözü olması-İncilin kutsal bir öneminin olmaması) daha düşük oranda evlilik dışı cinsellikle ilişkili olduğu kaydedilmiştir. Ayrıca sadakatsizlik oranı açısından mezhepler arasında farklılıklar tespit edilmiştir. Özellikle dinî gruplarına daha güçlü bağlılık gösterenlerde bu oran daha düşük çıkmıştır. Benzer bir çalışma yapan Fincham, Lambert ve Beach (2010) günlük hayatta eş için yapılan duanın, evlilik dışı cinsellik düşüncesini ve davranışını azalttığını tespit etmişlerdir.

Sonuç olarak ibadetlere ve dinî etkinliklere katılım genel itibarıyla evliliği olumlu yönde etkilerken, eşler arasında katılım sıklığının farklılaşması evliliğe olumsuz olarak yansiyabilmektedir.

5.3.2.3. Dinî Homogami/Heterogami Açısından Evlilik Uyumu

Dinî homogami (*religious homogamy*) eşlerin kendilerini aynı din veya mezheple, dinî heterogami (*religious heterogamy*) ise farklı din veya mezheple tanımlaması olarak değerlendirilebilir⁶⁰ (Petts & Knoester, 2007, s. 377). Dinî grupların değer ve normları genel itibarıyla dinî homogamiyi desteklerken dinî heterogamiye müsaade etmemektedir (Ortega, Whitt & Williams, 1988). Buna mukabil günümüzde dinler ve mezhepler arası evliliklerin arttığı görülmektedir (McCutcheon, 1988, s. 214; Sherkat, 2004, s. 608). Farklı ırk, din, kültür vb. özelliklere sahip kadın ve erkeklerin bir araya geldiği, etkileşime geçtiği ortam sayısı geçmişe nazaran artmıştır ve artmaya devam etmektedir (Crohn, 2006, s. 102). Bu ortamlarda farklı arka planlara sahip insanların teması, bu tarz evliliklerin artmasında önemli rol oynamaktadır. Yaşadığımız çağın kültürel iklimi heterogamik evlilikleri⁶¹ daha çok destekler nitelikte olsa da, bu çiftler evliliklerinde daha az mutlu olduklarını bildirmekte ve homogamik evliliklere oranla daha çok boşanma yaşamaktadırlar (Heaton, 2002; Kirman, 2003, s. 277). Çünkü

⁶⁰ Dinî homogami için *intrafaith*, dinî heterogami için *inter-religion marriage*, *interfaith marriage*, *mixed marriage*, ve *intermarriage* kavramları da kullanılabilir (Lara & Onedera, 2008, s. 213)

⁶¹ Farklılık din ve mezhep dışında yaş, eğitim, ırk vb. açılardan da olabilir.

eşler arasında, dinî konularda bir birlik yoksa din belirgin bir evlilik çatışması kaynağı haline gelebilmektedir (Lambert & Dollahite, 2006, s. 440). Bununla birlikte aynı veya itikadî açıdan birbirine yakın dinlere ya da mezheplere mensup olan çiftlerin evlilik kalitesinin daha yüksek olacağı varsayılmaktadır. Ortega, Whitt ve Williams'a (1988) göre bu varsayımın altında yatan temel etken benzer değer ve inançlara sahip insanların birbirlerine daha çabuk ve kolay uyum sağlayacağı, ilişkilerinde daha az çatışma yaşayacağı öngörüsüdür. Curtis ve Ellison (2002, s. 553-554), benzer inançlara ve mezheplere sahip eşlerin ailevî konularda birbirine yakın görüşleri paylaştığını, bu nedenle de bu konular üzerinde tartışırken birçok ortak noktada buluştuklarını, dolayısıyla daha az çatışma yaşadıklarını ifade etmektedirler. Ayrıca bu insanlar ortak inançları dolayısıyla daha geniş ve benzer bir aile ve arkadaş çevresine sahip olacaklardır (Heaton & Pratt, 1990). Bu sosyal ağ, eşlerin problemlerini çözmede ve evlilik istikrarını sağlamada yardımcı olabilmektedir. Kalmijn (1998) ise eşlerin benzer dinî inanca sahip olmalarının olumlu iletişim, etkileşim ve karşılıklı anlaşmayı artırabileceğini, benzer davranışları ve dünya görüşünü beraberinde getireceğini ve ortak aktivitelere katılımı artırarak ilişkiyi güçlendirebileceğini öne sürmektedir. Diğer taraftan benzer bir dinî gruba aidiyetin, çiftlerin girdikleri ortamları sınırlandırmak suretiyle sosyal çevre baskısını azaltacağı ve aldatma girişimlerini sınırlandırarak bu imkânı kısıtlayacağı da öne sürülmektedir (Burdette vd., 2007). Bu bağlamda aynı inanca sahip eşlerin sahip oldukları çatışmanın üstesinden gelecek bazı kaynaklara, dinî açıdan heterogamik olan çiftlerin sahip olmadıkları, aksine çatışmaya yol açacak farklılıklara sahip oldukları belirtilmektedir (Pearce & Axinn, 1998; Wilson & Filsinger, 1986). Aynı dinî inanca sahip çiftler bir çatışma yaşadıklarında, hem kendi dinî inançlarından hem de kendileriyle dinî ve kültürel açıdan benzer bir kognitif yapıya sahip yakın çevrelerinden (anne-baba, yakın akrabalar, ortak arkadaş vb.) destek alabilmektedirler. Dolayısıyla bu evliliklerde yaşanan problemlere sosyal müdahale ve desteğin daha yoğun olması beklenir. Farklı dinî inanca sahip çiftler için bu durum çok fazla geçerli olmamaktadır. Zira onlar evlenirken çoğu zaman yakın çevrelerini - özellikle ebeveynlerini- karşılıklarına almaktadırlar. Yine onlar farklı inanca sahip olmaları sebebiyle dinlerini evlilikleri açısından işlevsel hale getirememektedirler. Her ne kadar dinî inanç ve pratikler aileye yardımcı olsa da, bu pozitif etki dinî heterogamik ailelerde kendini fazla göstermemektedir (Petts & Knoester, 2007, s. 375). Aynı çatı altında farklı inançların bir arada bulunması, dinî etkinliklere birlikte katılım oranının daha az olmasına, eşlerin arkadaş ve çevrelerinin farklılaşmasına ve daha fazla çatışma

yaşanmasına yol açabilmektedir (Sherkat & Ellison, 1999). Kalmijn ve Bernasco'nun (2001) 1523 çift üzerinde yaptıkları araştırmada, farklı inançlara sahip çiftlerin ayrı yaşam tarzlarını benimsedikleri görülmüştür. Çocuklarla, iş arkadaşlarıyla, komşularla ve diğer aile üyeleriyle sürdürülen sosyal ilişkilerde farklı yaklaşımlar sergilenmekte, etkinlik için gidilen ortamlar da farklılaşabilmektedir. Bunun nedeni olarak, eşlerin farklı dinî etkinliklere katılması, bu katılım sebebiyle de her eşin kendine özgü bir sosyal çevre geliştirmesi gösterilebilir (Hughes & Dickson, 2005). Dolayısıyla farklı dinlere inanma, farklı çevrelerle sosyalleşmeyi de beraberinde getirmektedir. Bu durumun, çiftlerin -farklı çevrelere sahip olmaları sebebiyle- evlilik problemlerini çözme noktasında diğer insanlardan yeterli desteği alamamalarına yol açtığı öne sürülebilir. Onların yaşadıkları problemlerde çevreden daha çok eşlerin kişilik özellikleri, iletişim tarzları ve çatışma çözme kabiliyetleri devreye girmektedir. Bunların problemi çözmede yetersiz kalması durumunda ise ilişkinin sona erdirilmesi söz konusu olabilmektedir. Esasen bu özellikler aynı dinî inanca sahip çiftler için de geçerlidir. Ancak onlar için bu özellikler, problemi çözmede yetersiz kaldığında, problemi çözmek için alabilecekleri sosyal desteğin çok daha fazla olacağı iddia edilebilir. Çünkü bu çiftlerin kriz anında kendileri dışında başvurabilecekleri olanaklar daha fazladır.

Farklı dinlere inanmanın çatışmayı artırdığı görülmekle birlikte eşlerin dindarlık düzeyi de bu durumda önemli rol oynamaktadır. Farklı dinlere inanan çiftlerin dindarlık düzeyi ne kadar yüksekse eşlerin çatışma yaşama olasılığı da o derecede artacaktır (Chinitz & Brown, 2001). Nitekim Kraft ve Neimann'ın (2009) çalışmasında dinî homogaminin evlilik istikrarını tek başına yükseltmediği; ancak yüksek öğrenim ve dindarlık ile birlikte değerlendirildiğinde evlilik istikrarını yükselttiği görülmüştür. Her iki eşin de kiliseye katıldığı evliliklerin istikrarı daha yüksek bulunmuştur. Bununla birlikte kiliseye her iki eşin de katılmadığı evliliklerin, bir eşin katıldığı evliliklere göre boşanma riskinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bunun sebebi olarak kiliseye gitmeyen eşler arasında inanç tutumları açısından benzerlik oranının daha yüksek olması gösterilebilir. Bir eşin kiliseye gidip diğerinin gitmediği durumlarda ise tutum farklılıkları ve anlaşmazlık ihtimalleri daha yüksek olacaktır.

Heterogamik evliliklerde, toplumsal cinsiyet rolleri sebebiyle daha fazla problem yaşanabilir. Bilindiği üzere din ve kültür, karşılıklı etkileşime girerek toplumsal cinsiyet rollerinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla farklı inançlara sahip çiftlerin, toplumsal cinsiyet rolleri hususunda farklı düşünme olasılıkları daha

yüksek olacak, bu nedenle çiftler ev işleri, boş zamanların değerlendirilmesi vb. birçok konuda farklı değerlendirmelere sahip olacaklardır (Curtis & Ellison, 2002, s. 553-554).

Heterogamik evlilikler birçok problemi beraberinde getirirse de onun birtakım avantajlarından da söz edilebilir. Bireyin kendi inancını araştırması ve ona daha sıkı sarılması buna örnektir. Heterogamik evlilikler bu bağlamda tepkisel bir dindarlığı da tetikleyebilmektedir. O ana kadar içte potansiyel olarak varlığını sürdürmekle birlikte günlük hayata yansımayan dinî inanç, farklı dinden biriyle evlilik gerçekleştiğinde gün yüzüne çıkabilir. Bireyin geleneksel değerleri koruma güdüsü ya da bunları kaybedeceği düşüncesi bunu tetikleyebilir. Bu tarz evliliklerin diğer avantajları bireyin önyargılardan arınması, daha hoşgörülü olması, gelenek ve din arasında ayırım yapabilmesi ve sosyal ilişkilerinde farklı insanlarla iletişim kurması olarak gösterilebilir (Er, 2008, s. 594).

Günümüzde dinler ve mezhepler arası yapılan evliliklerin sayısı artmaya devam etmektedir. McCutcheon'un (1988) çalışmasında, dinler arası evlilik oranlarında artışın sürdüğü, bununla birlikte muhafazakâr Hristiyanların bu tarz evliliklerden daha uzak durmaya çalıştığı görülmüştür. Bu bağlamda muhafazakâr bireylerin, kendi inancından kişilerle evlenme olasılıkları daha fazladır. Muhafazakâr insanların kendi dinî yaşantısını, kurmak istediği ailede de sürdürme amacında olması, kendi düşünce dünyalarına yakın insanlarla evlenmeyi tercih etmelerine yol açacaktır. O halde çiftlerden ikisinin hem dindar hem de muhafazakâr olduğu evliliklerde boşanma oranının daha düşük olacağı öne sürülebilir. Diğer taraftan dinler ya da mezhepler arası evlilik yapan kişilerin kendi dinlerine bağlılık oranlarının nispeten daha düşük olduğu düşünülebilir.

Dinî homogami ve dinî heterogami bağlamında yapılan çalışmalar, farklı din ve mezheplerden eşlerin bir araya gelerek oluşturduğu, başka bir ifadeyle eşler arasındaki teolojik farklılıkların daha yüksek düzeyde olduğu heterogamik evliliklerin, homogamik evliliklere nispetle daha fazla evlilik çatışması yaşadığı (Mayer & Sheingold, 1979; Craddock, 1980; Call & Heaton, 1997; Sherkat & Ellison, 1999; Chinitz & Brown, 2001; Curtis & Ellison, 2002; Marks, 2005; Petts & Knoester, 2007), daha düşük evlilik doyumuna (Alston, McIntosh & Wright, 1976; Heaton, 1984; Chi & Houseknecht, 1985; Hatch, James & Schum, 1986; Stafford, David & McPherson, 2014; David & Stafford, 2015), evlilik mutluluğuna (Glenn, 1982; Ortega, Whitt & Williams, 1988; Shehan, Bock & Lee, 1990), evlilik kalitesine (Glenn, 1982; Lehrer & Chiswick, 1993; Wilson & Musick, 1996; Myers, 2006; Ellison, Burdette & Wilcox 2010), evlilik başarısına (Heaton & Pratt, 1990), evlilik uyumuna (Schramm vd., 2012) ve evlilik

istikrarına yol açtığı (Landis, 1949; Christensen & Barber, 1967; Bumpass & Sweet, 1972; Shrum, 1980; Bahr, 1981; Heaton, 1984; Bumpass, Martin & Sweet, 1991; Chinitz & Brown, 2001; Charles & Stephens, 2004; Kraft & Neimann, 2009), dağılmaya ve boşanmaya daha çok meyilli olduğu (Christensen & Barber, 1967; Bahr, 1981; Lazerwitz, 1981; Heaton, Albrecht & Martin, 1985; Gleckman & Streicher, 1990; Heaton & Pratt, 1990; Lehrer & Chiswick, 1993; Maneker & Rankin, 1993; Wineberg, 1994; Call & Heaton, 1997; Weiss & Willis, 1997; Heaton, 2002; Woods & Emery, 2002; Brown, Orbuch & Bauermeister, 2008; Vaaler, Ellison & Powers, 2009), aile içi şiddet riskinin daha yüksek olduğu (Ellison, Bartkowski & Anderson, 1999), ebeveyn-çocuk ilişkilerinin daha zayıf olmasına sebep olduğu (Booth & Amato, 1994; Pearce & Axinn, 1998), çocuğun dinî kimlik gelişimi (Clamar, 1991; Sousa, 1995) ve dinî sosyalleşmesi (Judd, 1990) hususlarında daha çok sıkıntı yaşadığı belirtilmektedir. Dinî açıdan homogamik özellik gösteren çiftler içinse tam tersi durumlar geçerli olmaktadır.

Petts ve Knoester (2007) dinî heterogaminin evlilik çatışması ile pozitif, dinî katılımı negatif yönde ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Dinî açıdan heterogamik ebeveynlere sahip olan çocukların dinî açıdan homogamik ebeveynlere sahip olanlara nazaran marihuana kullanma ve yaşı tutmadığı halde alkol tüketme olasılıklarının daha yüksek olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca eşlerden birinin inandığı, diğerinin inanmadığı evlilikler, homogamik evliliklere göre anlamlı düzeyde daha yüksek çatışma yaşamaktadır.

Heaton ve Pratt (1990), aynı mezhebe üye olmanın evlilik doyumuna en ciddi katkıyı yaptığını, mezhepsel homogaminin boşanma olasılığını azalttığını tespit etmişlerdir. Bununla birlikte kiliseye katılımdaki homojenlik de evlilik doyumunu nispeten etkilemektedir. Benzer sonuçları Myers (2006) de elde etmiştir. Onun çalışmasında, dinî açıdan eşler arasındaki farklılık arttıkça evlilik kalitesi azalmakta, bu fark azaldıkça evlilik kalitesi artmaktadır. Ayrıca kiliseye birlikte daha sık katılan çiftlerin evlilik kalitesi daha yüksek çıkmaktadır.

Shehan, Bock ve Lee'nin (1990) 1753 katılımcıyla yaptığı çalışma, Katoliklerin yaptığı homogamik evliliklerin evlilik mutluluğu üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Homogamik evliliğe sahip eşlerin kiliseye daha çok katıldığı, bu katılımın ise evlilik mutluluğuyla olumlu yönde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Tüm bunlarla birlikte homogamik evliliklerin heterogamik evliliklerden daha mutlu olduğu yönünde bir bulguya ulaşılmamıştır. Heterogamik evliliklerde ise kiliseye

sık katılım, daha az katılıma göre evlilik mutluluğunu olumsuz yönde daha çok etkilemektedir.

Heaton'un (1984) çalışmasında homogamik evliliklerin daha çok tatmin edici olduğu, dinî katılım düzeyi kontrol edildiğinde ise bu ilişkinin ortadan kalktığı bulunmuştur. Heaton'a göre dinî katılım homogamik evliliklere yol açmaktadır. Örneğin dinî açıdan en aktif üyelerin aynı inançtan biriyle evlenme olasılığı çok yüksektir. Dolayısıyla homogamik evlilikler, daha yüksek düzeyde kiliseye katılımı karakterizedir.

Bahr'ın (1981) yaptığı çalışmada aynı inançtan çiftlerin oluşturduğu evliliklerin farklı inançtan çiftlerin oluşturduğu evliliklere nazaran daha istikrarlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İnançlar arası evliliklerde özellikle bazı inançların bir araya gelmesi boşanma ihtimalini artırmakta, hatta bazı inanç eşleşmelerinde bu ihtimal dokuz kata kadar çıkabilmektedir. Araştırmada ayrıca en düşük boşanma oranlarının aynı inanç içerisinde gerçekleşen evliliklerde (özellikle Katolik ve Mormonlar arasında) olduğu ifade edilmektedir. 1070 kişi üzerinde yapılan benzer bir çalışmada (Ortega, Whitt & Williams, 1988) eşlerin dinî inançlarının birbiriyle olan farklılıkları ve uzaklıkları arttıkça evliliklerinin mutsuz olma ihtimalinin de arttığı tespit edilmiştir. Ayrıca bazı mezhep kombinasyonlarının evlilikler açısından problem teşkil ettiği görülmüştür. Lazerwitz'in (1981) yaptığı çalışmada ise çiftlerden her ikisi de aynı dinî mezhebe mensup ise boşanma ihtimalinin daha düşük olduğu bulunmuştur. Gleckman ve Streicher'in (1990) çalışmasında da farklı inançtan biriyle evlenen bir Yahudinin, aynı inançtan biriyle evlenen bir Yahudiye göre boşanma olasılığının iki katı olduğu tespit edilmiştir.

Glenn'in (1982) 9810 kişi üzerinde yaptığı çalışmada dinî açıdan daha homojen evliliklerde, heterojen olanlara nispetle daha fazla evlilik mutluluğu görüldüğü tespit edilmiştir. Özellikle erkeklerin, homogamik evliliklerde heterogamik evliliklere göre daha fazla doyum elde ettiği, kadınlarda anlamlılık düzeyine çıkan bir farklılaşmanın olmadığı ifade edilmiştir. Glenn'e göre çocuklar genellikle annelerinin dinî değerleriyle yetiştirildikleri için homogamik evliliklerin etkisi erkeklerde daha çok göze çarpmaktadır. Heterogamik evliliklerde çocuğun dinî gelişiminde annenin daha çok söz sahibi olması, babaların evlilikten daha az doyum almasına yol açabilir. Bu nedenle heterogamik evliliklerde baba ve çocuk arasında çatışma çıkma olasılığı, anne ve çocuk arasında çatışma çıkma olasılığından daha yüksektir. Dolayısıyla heterogamik evliliklerde gerginliğin temel kaynağı çocuğun dinî kimliğini kazanma süreci olarak

görülmektedir. Benzer bir çalışmayı Mayer ve Sheingold (1979) gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada, çocukların din eğitimi ile ilgili anlaşmazlıkların, inançlar arası evlilik yapan birçok Yahudi için stres ve gerginlik kaynağı olduğu tespit edilmiştir. Bu ailelerde yetişen çocukların evlilik kalitesi üzerine de çalışmalar yapılmıştır. Chinitz ve Brown (2001), aynı ya da farklı inançlara sahip, Yahudi ailelerde büyümüş 155 yetişkin çocuk üzerinde yaptıkları araştırmada, çocukların ebeveynlerinden her birinin dinî inanç ve davranışlarını soruşturmışlardır. Ebeveynlerin dinî konulardaki benzerlikleri arttıkça, çocukların evlilik çatışması düşmekte, evlilik istikrarı ise yükselmektedir. Dolayısıyla anne-babanın dinî açıdan aynı ya da benzer düşüncelere sahip olması, çocuğun ileride gerçekleşecek evliliğini olumlu yönde etkilemektedir.

Waite ve Lehrer (2003) eşler arasında paylaşılan dinî tecrübelerin ailenin kaynaşmasında etkili olduğunu öne sürmektedir. Dinî homogami çift temelli bir karakter arz etmektedir. Bu özellik, çiftlerin evlilik dışında kendininkilere benzer düşünceleri araştırma çabası içine girmelerini azaltarak birbirine eş olmayı en uygun hale getirmektedir.

Eşler arasındaki muhafazakârlık farkı arttıkça evlilikte yaşanan problemlerin artacağı, muhafazakârlık düzeyleri birbirine yaklaştıkça azalacağı düşünülmektedir. Ellison, Bartkowski ve Anderson'un (1999) yaptıkları çalışmada eşinden daha fazla muhafazakâr bir görüşe sahip erkeklerin aile içi şiddet suçu işlemeleri olasılığı daha yüksektir. Muhafazakâr Protestan mezheplere mensup ya da İncil'e dair muhafazakâr görüşleri benimseyen kadın ve erkeklerin eşlerine karşı şiddet uygulama ihtimallerinin de daha yüksek olduğu ifade edilmektedir. Erkeklerin daha tutucu olduğu evliliklerde aile içi şiddetin neden daha yüksek olduğu sorusuna Ellison ve arkadaşları, teolojik farklılıkların, değerler ve hayat tarzındaki diğer farklılıklara yansiyebileceği ve bu farklılıkları körükleyebileceği cevabını vermektedirler. Bu teolojik farklılıklar, çiftlerin arkadaşlık tercihleri ve boş zaman aktiviteleri, cinsel tutumları, cinsiyet rolleri ve ev işleri, çocuk yetiştirme tarzları ve daha birçok alanda tezahür edebilmektedir. Çalışmada ayrıca aynı mezhepten evliliklerin aile içi şiddet üzerinde çok az bir etkiye sahip olduğu, farklı mezheplerden evliliklerin aile içi şiddet riskini artırdığı tespit edilmiştir. Chi ve Houseknecht'in (1985) yaptığı çalışmada ise Protestanlardan fundamentalist özellik gösterenlerin diğerlerine nazaran evlilikte daha fazla dağılma yaşadıkları bulunmuştur. Bununla birlikte çiftler dinî açıdan homogamik özellik gösterdiklerinde, fundamentalist olanlarla olmayanlar arasında evlilik doyumu açısından anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Ancak eşlerden birinin fundamentalist özelliklere sahip

olduğu, diğer eşin olmadığı durumlarda evlilik doyumunun daha düşük olduğu görülmüştür. Chi ve Houseknecht'e göre bu durumun sebebi olarak kadının boyun eğmesi vb. geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin fundamentalist zihin dünyasıyla daha çok karakterize olması gösterilebilir. Bunların dışında, muhafazakâr dinî grupların evlilik öncesi ve evlilik dışı cinsellik konularında daha geleneksel düşüncelere sahip olduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur (Cochran & Beeghley, 1991; Petersen & Donnerwerth, 1997). Bu bağlamda muhafazakârlığın, eşler arasındaki sadakati korumak suretiyle evliliği güçlendirebileceği öne sürülebilir. Ancak eşlerin muhafazakârlık düzeyleri arasındaki fark arttıkça anlaşmazlığın artacağı da iddia edilebilir.

Horowitz (1999) Hristiyan ve Yahudi çiftlerden oluşan evliliklerde, Noel (Christmas) ve Hanuka (Hanukkah) bayramlarının Aralık ayına denk gelmesinden ötürü bu bayramlarda gerçekleştirilen ritüellerde bazı sıkıntıların yaşanabildiğini bildirmiştir. Dinlerin farklı olması kutlamaları farklılaştırmakta, bayramların aynı tarihlere denk gelmesi ise aile içinde anlaşmazlıklara yol açabilmektedir.

Dinler arası evliliklerin din değiştirme, daha özelde bir eşin diğer eşin dinine geçme oranlarını artırdığı tespit edilmiştir (Sandomirsky & Wilson 1990; Sherkat 1991; Lazerwitz 1995). Bu olağan bir durumdur. Çünkü çiftler, farklı inançlara sahip olmanın, evlilik öncesinde problem teşkil etmese de evlilik sonrasında sıkıntılara yol açabileceğini düşünebilir. Bu noktada, eşlerden inancı ya da dinî yaşantısı daha zayıf olanın, diğer eşin dinine ya da mezhebine geçme olasılığı yüksektir. Birey, eşinin dinine ya da mezhebine kendi isteğiyle geçebileceği gibi, şayet eşinin inanç açısından muhafazakârlık düzeyi yüksekse eşi de bu istekte bulunabilir. Ayrıca Yahudilik ve İslâm gibi bazı dinlerde bireylerin farklı dinlerden insanlarla evlenmelerine birtakım sınırlamaların getirilmesi de bu durumda etkili olabilir. Dolayısıyla böyle durumlarda din değiştirme, dinî gerekliliklerden ötürü de ortaya çıkabilir.

Wineberg'in (1994) çalışmasında aynı dine mensup olan çiftlerin ayrı yaşarken barışma olasılıklarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Evlenirken din değiştirip eşin dinine intisap edilen evliliklerde ise farklı dine mensup eşlerin oluşturduğu evliliklere göre barışma ihtimali daha yüksek çıkmıştır. Bu bağlamda dinin, yeniden barışma sürecinde önemli bir işleve sahip olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak, evlilik kalitesi ve dinî homogami arasında pozitif yönde bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Eşlerin inanç açısından benzer dünya görüşlerine sahip olmaları evliliklerine olumlu yönde katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte Myers'in (2006) 1980-1997 arasındaki ulusal verileri kullanan çalışması, dinî homogami ve evlilik kalitesi

arasındaki ilişkinin boylamsal olarak zayıfladığını göstermektedir. Ancak aynı çalışma, bu çiftlerin diğer çiftlere nazaran evlilik kalitesinin hâlâ daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Dolayısıyla dinî homogaminin evlilik kalitesi üzerindeki etkisi, yıllar içinde nispeten azalmakla birlikte devam etmektedir.

5.3.2.4. Dinî Başa Çıkma ve Evlilik Uyumu İlişkisi

Dindarlığın, evlilikte karşılaşılan sorunlarda bir başa çıkma aracı olarak kullanıldığı görülmektedir (Pargament, 1997, s. 395; Pearce & Axinn, 1998, s. 824-825). İlişkide çatışma ortaya çıktığında din, çiftlere evlilik çatışmasıyla baş etmek için teolojik olarak temellendirilmiş ilkeler sunmaktadır (Mahoney vd., 2003). Benzer şekilde, aile yaşam döngüsü içinde meydana gelen bir yakının ölümü, hastalığı vb. travmatik tecrübelerle başa çıkma konusunda da önemli bir vazife görebilmektedir. Ancak bütün bu süreçte din, olumlu olduğu kadar olumsuz bir başa çıkma tarzı olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Dolayısıyla bireyin nasıl bir dinî başa çıkma tarzı kullandığı, evlilik uyumunu olumlu ya da olumsuz etkilemesi bakımından önemli hale gelmektedir.

Goodman ve arkadaşlarının (2013) 184 evli çift üzerinde gerçekleştirdikleri nitel çalışmada, dindar çiftlerin aile üyelerinden birinin vefatı, ani gelişen ya da kronikleşmiş sağlık problemleri gibi günlük hayatta ortaya çıkan sıkıntılarla başa çıkmada dinî inanç ve ibadetlerin yardımcı olduğu tespit edilmiştir. Çiftlerin benzer inançlara sahip olmalarının önemi, evliliği ömür boyu sürdürme gayreti, hayatta zorluklarla karşılaşılacağı gerçeği ve bu zorlukların çiftleri Tanrıya daha da yaklaştıracığı düşüncesi başa çıkma sürecinde eşler tarafından başvuru kaynakları olmaktadır. Benzer dinî inançlara sahip olmak, zorluklara yaklaşımda eşlerin birlikte hareket etmesini sağlayarak hem çatışma çözme sürecini kolaylaştırmakta hem de çatışma çıkma ihtimalini en aza düşürmektedir. Çünkü onlar hayata dair önemli konularda anlaşılarken, sıkıntı yaşadıkları hususlar genelde bunlara nazaran daha az önemli konular olmaktadır. Evliliği ömür boyu sürdürme gerekliliğine olan inanç, eşlerin evliliğe olan bağlanımını artırmakta, sıkıntılarla başa çıkmada yardımcı olmaktadır. Hayatta zorluklarla karşılaşılacağı gerçeği de başa çıkma sürecinde etkili olmaktadır. Bu süreçte çiftler Tanrıya daha çok yaklaştıklarını hissetmekte, zorlukları aşmada ve başa çıkmada Tanrının aktif bir rol oynadığını düşünmektedir. Bunların dışında dua etme, kutsal metin okuma, diğer dinî ritüelleri yerine getirme ve manevî danışmanlıktan

yararlanma da dinî başa çıkma sürecine yardımcı olan unsurlar olarak öne çıkmıştır. Ayrıca tevbe etme ve bağışlama davranışları da çatışmanın çözülmesinde etkilidir.

Tremblay ve arkadaşlarının (2002) yaptıkları çalışmada sosyal ve olumlu dinî başa çıkma stratejisi kullanan erkeklerin daha yüksek evlilik doyumuna sahip oldukları, negatif dinî başa çıkma stratejisi kullanan dindarlık düzeyi yüksek kadınların ise evlilik doyumlarının daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Lucero ve arkadaşları (2013) stres düzeyinin yükselebileceği bir dönem olan hamilelik sürecinde eşlerin dinî-manevî başa çıkma ve evlilik uyumu ilişkisini incelemişlerdir. Olumlu dinî-manevî başa çıkma daha fazla stres kaynaklı gelişimle ilişkiliyken, olumsuz dinî-manevî başa çıkma daha fazla depresyon ve kaygıyla ilişkilidir. Ayrıca olumsuz başa çıkma hem annenin hem de babanın evlilik bağlanımını azaltmaktadır. Annenin olumsuz başa çıkma davranışı hamilelik boyunca daha düşük doyuma yol açmaktadır. Babanın olumlu başa çıkma davranışı kaygıyı yükseltirken negatif başa çıkma davranışı iş yükü korkusu, stres kaynaklı gelişim ve evlilikte daha az sevginin yer almasıyla ilişkilidir.

Prostat kanserine yakalanmış 101 erkek ve onların eşleriyle yapılan çalışmada (Yoshimoto vd., 2006), eşlerin her ikisinin de dini bir başa çıkma mekanizması olarak kullanması, problem çözme sürecinde ortaya çıkan sıkıntıları azaltmaktadır. Ancak eşlerden yalnızca birinin dinî başa çıkma davranışı sergilemesi problem çözme sürecini olumsuz yönde etkilemektedir.

McIntosh, Silver ve Wortman'ın (1993) çalışmasında, evladını kaybeden anne-babalardan dinî katılım düzeyleri daha yüksek olanların daha fazla sosyal destek gördüğü, ölüme daha fazla anlam yüklediği tespit edilmiştir. Dinî katılım ve dine önem verme, iyi olma ve daha az stresle ilişkili bulunmuştur.

Spilka, Zwartjes ve Zwartjes'in (1991) yaptıkları çalışmada, dindarlığı oldukça yüksek olan ailelerin çocuk kanseri karşısında daha yakın aile ilişkileri geliştirdikleri ve birbirlerine destek oldukları tespit edilmiştir.

Horton, Wilkins ve Wright'ın (1988, s. 245) istismara uğrayan kadınlarda dindarlık düzeyi ve başa çıkma etkinliklerini karşılaştırdıkları çalışmada, dindar kadınların evliliklerinin daha uzun süreli olduğu görülmüştür. Ayrıca dindar kadınların istismarı kabullenici bir tavır sergilemedikleri, evliliklerini kurtarmak adına daha çok kaynak (danışmanlar, dinî liderler vb.) kullandıkları tespit edilmiştir (akt. Pargament, 1997, s. 179).

Pollard, Riggs ve Hook'un (2014) çalışmasında romantik açıdan kaçınmacı bağlanmaya sahip olanların daha az olumlu dinî başa çıkma stratejileri kullandığı, kaygılı bağlanmaya sahip olanların daha fazla olumsuz dinî başa çıkmaya başvurduğu, olumlu dinî başa çıkmanın kaçınmacı bağlanmanın evlilik uyumuna verdiği zararlı etkiyi telafi ettiği, kaygılı bağlanma düzeyi düşük olan ve olumlu dinî başa çıkma tarzına başvuranların daha yüksek evlilik uyumuna sahip oldukları tespit edilmiştir.

Sonuç olarak dinî başa çıkmanın evlilik kalitesini etkileyen önemli değişkenlerden biri olduğu, bununla birlikte etkinin yönünü belirlemede dinî başa çıkma tarzının (olumlu-olumsuz) önemli rol oynadığı görülmektedir.

5.3.2.5. Maneviyat ve Evlilik Uyumu İlişkisi

Maneviyat, özellikle Batı'da, son 20 yıldır dinden farklı bir kavram olarak ele alınmaktadır. Bu ayrım kimi zaman her iki kavramı birbirine kutuplaştırmakta, kimi zaman da maneviyatı dinin bir alt başlığı olarak değerlendirmektedir. Söz konusu iki kavramın gelişim süreçlerine baktığımızda geçmişten günümüze dinin, hem kurumsal ve bireyseli hem de iyi ve kötüyü içeren geniş çerçeveli bir yapıdan, insan potansiyelini kısıtlayan ve engelleyen, hayatın daha çok kurumsal tarafı ile ilgili olan dar çerçeveli bir yapıya doğru değiştiği; diğer taraftan maneviyatın ise azamî insan kapasitesine hitap eden bireysel bir ifade olarak dinden farklılaştığı ifade edilmektedir (Walsh, 2009, s. 5, Pargament, 2015, s. 369). Dolayısıyla din kurumsallaşma temelinde, maneviyat ise kurumsallaşmadan vazgeçerek bireyselleşme bağlamında ele alınmaktadır (Din-maneviyat kavramlaştırmalarında kutuplaştırma problemi için bkz. Zinnbauer & Pargament, 2013; Pargament, 2015).

Maneviyatı ölçmek amacıyla dindarlıkta olduğu gibi bazı ölçekler geliştirilmiş ve maneviyatın evlilik kalitesiyle ilişkisi ele alınmıştır. Yapılan çalışmalarda evlilik kalitesi ve maneviyat arasında olumlu bir ilişkinin olduğu (Roth, 1988; Kaslow & Robison, 1996; Giblin, 1997; Fincham, Ajayi & Beach, 2011; David & Stafford, 2015; Holland vd., 2016), maneviyatın evlilikte ortaya çıkan problemleri çözme ve eşlerin birbirine nasıl davrandığı konusunda işlevsel bir öneme sahip olduğu (Lu, Marks & Baumgartner, 2011; Rauer & Volling, 2015), evlilikteki psikolojik saldırganlığı azalttığı ve çiftlerin birlikte başa çıkma süreçlerine destek olduğu (Austin & Falconier, 2013) tespit edilmiştir.

Fincham, Ajayi ve Beach (2011) 487 evli birey üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında maneviyat ve evlilik doyumu arasında olumlu yönde ilişki tespit etmişlerdir. Benzer bir sonuca Giblin'in (1997) 35 çift üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada da ulaşılmıştır. Buna göre evlilikteki maneviyat, evlilik doyumuyla pozitif yönde ilişkilidir. Bununla birlikte daha sıklıkla kiliseye giden, dua eden veya İncil okuyan çiftlerin otomatik olarak en güçlü ilişkiye sahip olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. İletişimi, çatışma çözmeyi, karar verme sürecini ve cinselliği etkileyen maneviyatın, ilişkinin bütünleyici bir parçası olduğu ölçüde ilişkideki doyumu artırması daha olası hale gelmektedir. Kocaların kadınlardan yüksek maneviyata sahip oldukları durumlarda çift doyumunun yüksek olduğu, kadınların kocalarından yüksek maneviyata sahip oldukları durumlarda ise çift doyumunun düştüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Roth (1988) 147 evli bireyle yaptığı çalışmada evlilik uyumu ile dinî, manevî ve varoluşsal iyi oluş arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Evlilik uyumu ile manevî iyi oluş arasında anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Kadınlar daha çok manevî iyi oluş ile evlilik uyumu arasında güçlü bir ilişki sergilerken, erkekler daha çok varoluşsal iyi oluş ve evlilik uyumu arasında güçlü bir ilişki göstermiştir. Manevî iyi oluş ve evlilik uyumu arasındaki ilişki, kadınlarda 10-19, erkeklerde ise 20-29 yıllık evli olanlar arasında en güçlüdür. Sonuç olarak evlilikte maneviyatın yaşanması, evlilikteki mutluluğun algılanmasında önemli bir faktör olarak tespit edilmiştir.

5.3.2.6. Evliliğin Kutsallaştırılması ve Evlilik Uyumu İlişkisi

Kutsal kavramı, Tanrıyı çağrıştırmakla birlikte, anlamı yalnızca onunla sınırlı değildir. O aynı zamanda tanrısal olanla ilişkili olması ve tanrısal olanı temsil kabiliyeti sebebiyle kutsallaştırılan nesnelere, sembollere vb.yi de içerebilir. Birey, kutsal olarak gördüğü şeyi koruma gayretine girmektedir (Pargament & Mahoney, 2005). Evlilik de bu bağlamda kutsallaştırılabilir (Kirman, 2012, s. 631-632). Evlilik ilahi bir emir ve lütuf olarak telakki edildiğinde, diğer bir ifadeyle kutsallık atfedildiğinde bireyin hayatını düzenleyen olağanüstü bir güce kavuşabilir. Bu bağlamda evlilik uyumu, kutsallaştırma ile ilişkili olarak da incelenmiştir. Özellikle son 15 yılda yapılan çalışmaların önemli bir kısmının evliliğin kutsal kabul edilmesi bağlamında ele alındığı görülmektedir.

Özellikle Hristiyanlıkta, Tanrının evliliğe dâhil olduğu düşüncesi hâkimdir. Bu bağlamda Butler ve Harper (1994) karı-koca ve kutsal üçgeninden oluşan bir yapının varlığından bahsetmektedir. Onlara göre eşler arasında kutsala dair paylaşılan ortak inanç sistemi vasıtasıyla kutsal, evlilik sisteminin işlevsel bir üyesi haline gelebilmektedir.

Mahoney ve arkadaşlarına göre (2003) aile ilişkileri kutsallaştırılabilir ya da kutsal olarak değerlendirilebilir. Bireysel dinî pratikler ve ilişkilerin kutsallaştırılması aile üyelerinin aile içinde yaşanan çatışmaları nasıl değerlendireceği ve nasıl başa çıkacağı noktasında katkı sağlayabilir. Örneğin aile ilişkileri kutsallaştırıldığında, aile içinde yaşanan çatışmalar önemsenebilir, göz ardı edilebilir ya da daha az endişe verici bir durum olarak değerlendirilebilir (Ayrıca bkz. Mahoney & Tarakeshwar, 2005, s. 188-191).

Yapılan çalışmalar, evliliği kutsallaştırmanın bireye evlilikte yaşanan birçok muhtelif problemin üstesinden gelme konusunda yardımcı olduğunu belirlemiştir (Mahoney vd., 1999; 2003; Goodman & Dollahite 2006; Dollahite & Lambert, 2007; Fincham, Stanley & Beach, 2007; Lambert & Dollahite, 2008; Dollahite & Marks, 2009; Lichter & Carmalt, 2009; DeMaris, Mahoney & Pargament, 2010; Ellison vd., 2011; Dollahite, Hawkins & Parr, 2012; Goodman vd., 2013; Stafford, David & McPherson, 2014).

Mahoney ve arkadaşlarının (1999) yaptığı çalışma dinî aktivitelere katılım ve evliliğin kutsanmasına dair algıların din ile evliliğin bütünleşmesini sağladığını, ayrıca daha iyi bir evlilik uyumunu, evlilikten daha fazla fayda sağlandığı hissini, daha az evlilik çatışmasını, sözel açıdan daha çok iş birliği içinde olmayı, sözel saldırganlığa daha az başvurmayı, eşler arasındaki anlaşmazlıklar üzerine yapılan tartışmalarda daha az çıkmaza düşmeyi yordadığını tespit etmiştir. Mahoney ve arkadaşlarının (2003) 97 evli çift üzerinde gerçekleştirdiği bir başka çalışmada çiftlerin birçoğu, evliliklerinin kutsal niteliklere sahip olduğunu ve Tanrının da evliliklerinde etkin bir rol oynadığını söylemişlerdir. Bu görüşte olanların evliliğe daha fazla yatırım yaptıkları, daha az çatışma yaşadıkları ve anlaşmazlıkların çözülmesinde daha fazla iş birliği içinde oldukları görülmüştür. Çiftlerin genel dindarlık düzeyleri göz önünde bulundurulduğunda ise anlamlılık düzeyinin daha da arttığı görülmüştür. Annelerde ebeveynliği kutsal kabul etme düzeyleri arttıkça sözel saldırganlığın azaldığı ifade edilmiştir. Aynı çalışmada, evli olmayan 152 üniversite öğrencisiyle de görüşülmüş, öğrencilerin evlilikteki cinselliği kutsal nitelikleri olan bir ilişki olarak tanımladıkları,

Tanrının bir işareti olarak kabul ettikleri belirlenmiştir. Ayrıca bir başka bulgu da dindarlık arttıkça evlilik öncesi yaşanan cinselliğin azaldığı yönündedir.

Ellison ve arkadaşlarının (2011) yaptıkları çalışma, evliliğin kutsal olduğunu düşünenlerin, bu düşünceyi taşımayanlara nazaran daha yüksek evlilik doyumuna sahip olduklarını tespit etmiştir. Ayrıca evliliği kutsallaştırmanın, ekonomik vb. sıkıntıların evlilik kalitesi üzerindeki zararlı etkilerine karşı koruyucu bir unsur olduğu da bildirilmiştir. Stafford, David ve McPherson'un (2014) 342 evli çiftle yaptığı çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Evliliği kutsal olarak kabul etmenin ve dinî homogaminin, evlilik doyumuyla pozitif yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir. Ayrıca Tanrıyı evliliğin bir parçası olarak görmek, koşulsuz bir affediciliği de beraberinde getirebilmektedir.

Goodman ve Dollahite'nin (2006) 32 çiftle gerçekleştirdiği mülakatlarda çiftlerin büyük çoğunluğu evliliği, Tanrının yarattığı ve Tanrı tarafından istenilen amaçların gerçekleştirildiği bir kurum olarak görmektedir. Onlar evliliğin, Tanrının bu yaşam için tasarladığı planın bir parçası olduğuna inanmaktadır. Lambert ve Dollahite (2008) Yahudi, Hristiyan ve Müslümanlardan oluşan, dindarlık düzeyi yüksek 57 evli birey üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada, evliliklerine Tanrıyı dâhil edenlerin evliliklerine anlam kazandırdıklarını ve birbirlerine olan bağlanımlarının derinleştiğini tespit etmişlerdir. Bu çalışmada birçok çift, Tanrının, evliliklerinin önemli bir parçası olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca çiftlerin, evliliği sonsuza dek sürmesi gereken bir dinî kurum olarak görmeleri de bağlanımda etkili olmaktadır. Onlar için boşanma bir seçenek olarak düşünülmemektedir.

Dollahite ve Lambert'in (2007) yaptığı çalışmada dinî inanç ve pratiklerin evliliği kutsallaştırdığı ve bu yolla evlilik kalitesini artırdığı belirlenmiştir. Ayrıca dinî katılım, eşlerin Tanrı ile olan ilişkilerini güçlendirmekte, sadakatsizlik gibi Tanrının memnun olmayacağı davranışlardan kaçınmayı da teşvik etmektedir. Yüksek dindarlık düzeyine sahip çiftler, Tanrıya kendini yakın hissetme, evliliği kutsal olarak kabul etme ve manevî bir topluluğa katılmanın cinsel sadakatin değerini ve bağlanımı artırdığını ifade etmişlerdir.

DeMaris, Mahoney ve Pargament'in (2010) 178 evli çift üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada evliliklerini daha yüksek düzeyde kutsallaştırmanın, eşler arasında adaletsizlik algılama olasılıklarının daha az olduğu bildirilmiştir. Dolayısıyla kutsallaştırma, algılanan adaletsizliğin evliliğe olan etkisini azaltmaktadır. Algılanan hakkaniyetsiz tutum, hem erkekler hem de kadınlar arasında azalan evlilik doyumunu ve

psikolojik iyi olma ile ilişkili bulunmuştur. Adaletsizlik, hangi tarafa olursa olsun, erkekler arasında daha az sevgi, kadınlar arasında ise daha düşük evlilik doyumu ve daha fazla depresyonla ilişkilidir.

Goodman ve Dollahite (2006) ile Dollahite ve Marks'ın (2009) dindarlık düzeyi yüksek bireyler üzerinde yaptıkları çalışmalarda Tanrının evliliklere etkisinin, dinî cemaatlerin ve evliliğin manevî amaçlarıyla ilgili inançları güçlendirmek ve ailece yapılan dua gibi evdeki manevî ritüelleri desteklemek suretiyle aile bağlarını sürdürmeye yardımcı olduğu bildirilmiştir.

Lichter ve Carmalt'ın (2009) reşit olmayan çocuklarıyla birlikte yaşayan ve gelir düzeyi düşük aileler üzerine yaptıkları araştırmada, gelir düzeyi en düşük olan ailelerde evlilik kalitesinin en yüksek olduğu belirlenmiştir. Evlilik kalitesi üzerinde dinî mensubiyet veya bireysel dinî inançlardan ziyade birlikte dua etme, birlikte dinî törenlere katılma ve çiftlerin evlilikleri için Tanrının kutsal bir planı olduğunu düşünmesinin çok daha önemli etkileri olduğu ifade edilmiştir.

Evlilikte dönüşümsel süreçlerden (transformational processes) bahseden Fincham, Stanley ve Beach (2007), bu süreci dışarıdan herhangi bir yardıma ihtiyaç duymaksızın, evliliği devam ettirme koşullarını eşlerin kendilerinin ayarlayabilmesi olarak tarif etmektedir. Bu noktada bağışlama, fedakârlık ve bağlanım ile birlikte evliliğin kutsallaştırılmasının bu süreçte etkili olduğu vurgulanmaktadır. Çiftler, bu özellikleri sayesinde ilişkilerindeki zorluklardan ve olumsuz durumlardan kurtularak bu zorlukları ilişkilerini geliştirme fırsatına dönüştürebilmektedir. Goodman ve arkadaşları (2013) da bu dönüşümsel süreçlerden hareketle, dindar çiftlerin sahip oldukları inanç sayesinde bu özelliklerini güçlü tuttuklarını, dolayısıyla dönüşümsel süreçleri yaşamalarının kolaylaştığını ifade etmektedir.

Sonuç olarak evliliği kutsallaştırmanın evlilik kalitesiyle olumlu yönde ilişkili olduğu, evlilikte yaşanan adaletsizlik vb. problemlerin telafisinde etkili olduğu, sadakati ve eşlerin birbirine bağlanımını artırdığı, boşanma eğilimini ise azalttığı görülmektedir.

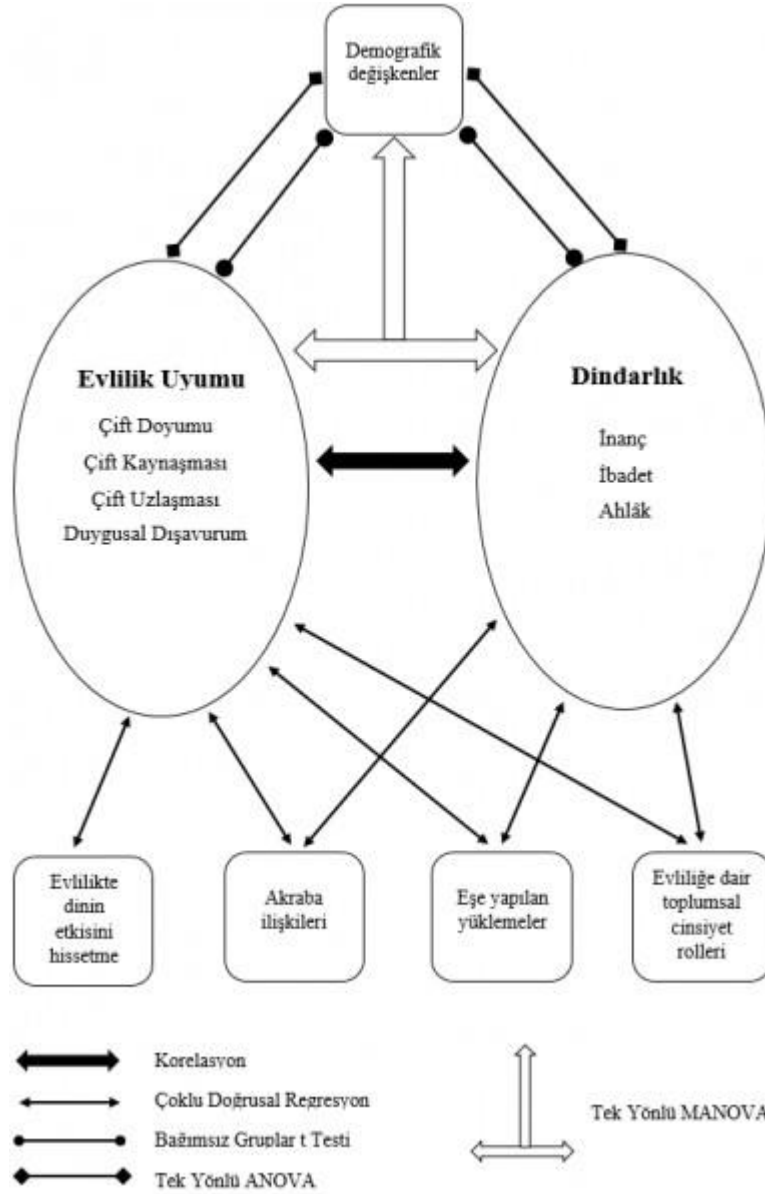
BÖLÜM VI

ARAŞTIRMA VE YÖNTEM

6.1. Araştırmanın Yöntemi ve Modeli

Bu çalışma, mevcut durumu ortaya koymaya çalışan, tarama modelinde yürütülmüş betimsel ve nicel bir araştırmadır. Uygulanan anket çalışması sonucunda, evli çiftlerin dindarlık düzeyleri ile evlilik uyumları arasında bir ilişki olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla araştırmada kullanılan temel değişkenler evlilik uyumu ve dindarlıktır.

Araştırmanın modeli şu şekildedir:

Şekil 1. Evlilik uyumu-dindarlık ilişkisine dair araştırma modeli

Bu modele göre hem evlilik uyumu ve dindarlık hem de bu iki değişkenin alt ölçekleri arasındaki ilişkiyi incelemek için korelasyon analizi uygulanacaktır. Evlilikte dinin etkisini hissetme, evlilikteki cinsiyet rolleri, eşe dair yapılan yüklemeler ve akraba ilişkilerine dair değişkenlerin evlilik uyumunu ve dindarlığı yordayıp yordamadıklarını ortaya koymak için çoklu doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilecektir. Ayrıca bazı demografik değişkenlerin alt boyutlarına göre evlilik uyumu ve dindarlık puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığına bakılacak, bunun için değişkenlerin uygunluk durumuna göre bağımsız gruplar t testi, tek yönlü ANOVA veya tek yönlü MANOVA analizleri tercih edilecektir.

6.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni en az bir yıllık evli olan bireylerdir. Araştırmanın örneklem grubu, Adana ili Çukurova, Seyhan, Sarıçam ve Yüreğir merkez ilçelerinde ikamet eden 419 evli bireyden oluşmaktadır. Katılımcılar basit rastlantısal yöntemle seçilmişlerdir. Evlilik uyumunu ölçmek için evlilik yaşantısının tam olarak yerleşmesi gerektiğinden hareketle, araştırmaya katılanların en az bir yıllık evli olmalarına dikkat edilmiştir.

Katılımcılara dair bazı demografik değişkenler şu şekildedir:

Tablo 3
Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	Kategori	n	%
Cinsiyet	Kadın	186	44.4
	Erkek	233	55.6
Yaş	20-39	212	50.8
	40-59	180	43.2
	60 ve üzeri	25	6.0
Eğitim Durumu	Okuma-yazma yok	6	1.4
	İlkokul	33	7.9
	Ortaokul	23	5.5
	Lise	119	28.4
	Üniversite	211	50.4
	Lisansüstü	27	6.4
İkamet Yeri	Çukurova	88	21.0
	Seyhan	194	46.3
	Yüreğir	101	24.1
	Sarıçam	36	8.6

(Tablo 3'ün devamı)

Sosyo-ekonomik düzey	Çok düşük	5	1.2
	Düşük	52	12.5
	Orta	337	81.2
	Yüksek	21	5.1
İlk evlilik	Evet	396	94.7
	Hayır	22	5.3
Evlenme şekli	Görücü usulü ve isteyerek	206	49.2
	Görücü usulü ve istemeyerek	4	0.9
	Tanışarak	196	46.8
	Kaçarak	10	2.4
	Diğer	3	0.7
Evlilik yaşı	17 yaş ve altı	15	3.6
	18-19	17	4.1
	20-24	143	34.2
	25-29	179	42.8
	30 ve yukarısı	64	15.3
Nikâh durumu	Resmî	147	34.9
	Dinî	6	1.2
	Hem resmî hem dinî	266	63.9
Eşle yaş farkı	0-5	266	67.7
	6-9	95	24.2
	10 ve üzeri	32	8.1
Evlilik süresi	1-5 yıl	76	18.2
	6-10 yıl	77	18.5
	11-15 yıl	68	16.3
	16-20 yıl	61	14.6
	21-25 yıl	61	14.6
	26 yıl ve üzeri	74	17.8
Çocuk sayısı	Hiç yok	31	7.6
	1	77	19.0
	2	174	42.9
	3	97	23.9
	4	17	4.2
	5 ve üzeri	10	2.4
Planlanan çocuk sayısı	1	28	7.3
	2	171	44.5
	3	137	35.7
	4 ve üzeri	48	12.5

(Tablo 3'ün devamı)

Çalışma durumu	Çalışıyor	317	75.7
	Çalışmıyor	96	22.9
	Emekli	6	1.4
Eşin çalışma durumu	Çalışıyor	245	59.2
	Çalışmıyor	159	38.4
	Emekli	10	2.4

Araştırmaya 419 kişi katılmıştır. Bunlardan 186'sı (%44.4) kadın, 233'ü (%55.6) ise erkektir.

20-39 yaş arasında olanlar 212 (%50.8), 40-59 yaş arasında olanlar 180 (%43.2), 60 yaş ve üzeri olanlar ise 25 (%6.0) kişidir. 2 katılımcı yaşını belirtmemiştir. Yaş gruplandırılması yapılırken genç yetişkinlik, orta yaş ve yaşlılık dönemleri esas alınmıştır (bkz. Terzi, 2012, s. 27). Örneklemin yaş ortalaması 41.28'dir.

Katılımcıların eğitim durumuna bakıldığında okuma yazması olmayan 6 (%1.4), ilkokul mezunu 33 (%7.9), ortaokul mezunu 23 (%5.5), lise mezunu 119 (%28.4), üniversite mezunu 211 (%50.4) ve lisansüstü eğitim mezunu 27 (%6.4) kişidir.

Araştırmaya katılanlardan Çukurova'da ikamet edenler 88 (%21.0), Seyhan'da ikamet edenler 194 (%46.3), Yüreğir'de ikamet edenler 101 (%24.1) ve Sarıçam'da ikamet edenler 36 (%8.6) kişidir. Bu verilerden hareketle, ilçelerin nüfus oranlarının, örneklemdaki temsil düzeylerine riayet edildiği söylenebilir.

Katılımcılardan 5'i (%1.2) sosyo-ekonomik düzeyinin çok düşük, 52'si (%12.5) düşük, 337'si (%81.2) orta, 21'i (%5.1) ise yüksek olduğunu belirtmiştir. 4 kişi bu soruyu cevapsız bırakmıştır.

Araştırmaya katılanların 396'sı (%94.7) ilk evlilikleri olduğunu belirtirken, 22'si (%5.3) ilk evlilikleri olmadığını ifade etmiştir. 1 kişi ise bu soruya cevap vermemiştir.

Katılımcıların 206'sı (%49.2) görücü usulü ve isteyerek, 4'ü (%0.9) görücü usulü ve istemeyerek, 196'sı (%46.8) tanışarak, 10'u (%2.4) ise kaçarak evlendiklerini söylemişlerdir. 3 (%0.7) kişi ise diğer seçeneğini işaretlemiştir.

18 yaşın altındayken evlenenlerin sayısı 15 (%3.6), 18-19 yaş aralığında evlenenlerin sayısı 17 (%4.1), 20-24 yaş aralığında evlenenlerin sayısı 143 (%34.2), 25-29 yaş aralığında evlenenlerin sayısı 179 (%42.8), 30 yaş ve üzerideyken evlenenlerin

sayısı ise 64'tür⁶² (%15.3). Bu 64 kişinin 12'sini, birinci evliliği olmadığını ifade eden katılımcılar oluşturmaktadır. Ayrıca 1 kişi bu soruyu boş bırakmıştır. Katılımcıların evlilik yaşı ortalaması 25.49 olarak tespit edilmiştir. Bu oran kadınlar için 23.62, erkekleri içinse 26.98 olarak belirlenmiştir. Örneklemin evlilik yaşı ortalamasının Türkiye ortalamasıyla benzerlik gösterdiği görülmektedir (bkz. Tablo 1).

Araştırmaya katılanların 147'si (%34.9) resmî, 6'sı (%1.2) dinî nikâh yaptırırken, hem resmî hem de dinî nikâh yaptıranların sayısı 266'dır (%63.9).

Eşyle arasındaki yaş farkı 0-5 aralığında olanlar 266 (%67.7), 6-9 aralığında olanlar 95 (%24.2), 10 ve üzerinde olanlar ise 32'dir (%8.1). 26 katılımcı bu soruya cevap vermemiştir. Katılımcıların eşleriyle olan yaş farkı ortalaması 4.41 olarak bulunmuştur.

Katılımcıların 76'sı (%18.2) 1 ilâ 5 yıllık evliyken, 77'si (%18.5) 6 ilâ 10, 68'i (%16.3) 11 ilâ 15, 61'i (%14.6) 16 ilâ 20, 61'i 21 ilâ 25 (%14.6), 74'ü (%17.8) de 25 yılı aşkın bir süredir evliliklerini sürdürmektedir. 2 kişi bu soruyu boş bırakmıştır. Katılımcıların ortalama evlilik süreleri 15.90 olarak tespit edilmiştir.

Katılımcıların 31'inin (%7.6) hiç çocuğu yokken, 77'sinin (%19.0) 1, 174'ünün (%42.9) 2, 97'sinin (%23.9) 3, 17'sinin (%4.2) 4, 10'unun (%2.4) ise 5 ve üzerinde çocuğu bulunmaktadır. Araştırmaya katılanların 13'ü bu soruyu boş bırakmıştır. Örneklemin sahip olduğu çocuk ortalaması 2.07'dir

Evliliği boyunca bir çocuk yapmayı planlayanlar 28 (%7.3), iki çocuk yapmayı planlayanlar 171 (%44.5), üç çocuk yapmayı planlayanlar 137 (%35.7), dört ve üzeri çocuk yapmayı planlayanlar ise 48 (%12.5) kişidir. Evlilikte planlanan çocuk sayısının ortalaması 2.57 olarak belirlenmiştir. Bu değer, katılımcıların genel itibarıyla iki ya da üç çocuk istediğini göstermektedir.

Anketi dolduranlardan 317'si (%75.7) çalıştığını, 96'sı (%22.9) çalışmadığını, 6'sı (%1.4) ise emekli olduğunu aktarmıştır. Katılımcıların eşlerinin çalışma durumuna bakıldığında ise 245'inin (%59.2) çalıştığı, 159'unun (%38.4) çalışmadığı, 10'unun (%2.4) ise emekli olduğu görülmektedir. Eşin çalışma durumu sorusuna 5 katılımcı cevap vermemiştir.

⁶² 18 yaş altı evlilikler ilk grup olarak değerlendirilmiştir. Tablo 1'e bakıldığında Türkiye'deki ilk evlilik yaşı ortalamasının 22 ilâ 27 arasında değiştiği görülmektedir. Bu ortalamanın içine ± 2 yaş grubu dâhil edilerek 20-29 yaş aralığı elde edilmiş, daha sonra da 20-24 ve 25-29 olarak ikiye ayrılmıştır. Bunun dışında kalan 18-19 ile 30 ve üzeri yaş grupları da ayrı gruplar olarak değerlendirilmiştir.

6.3. Araştırmada Kullanılan Değişkenler ve Ölçekler

6.3.1. Çift Uyum Ölçeği

Çift uyum ölçeği (ÇUÖ), evli veya evlenmeden birlikte yaşayan çiftlerin ilişki kalitesini değerlendirmek amacıyla Spanier (1976) tarafından geliştirilmiştir. Günümüzde evlilik olmadan birlikte yaşayan çiftlerin sayısının artması, ölçeğin bu şekilde tasarlanmasında etkili olmuştur (Spanier, 1976, s. 16). Bununla birlikte ölçek, her ne kadar bu iki grup için geliştirilmiş olsa da, Spanier'in ölçeğin güvenilirliğini test etmek için seçtiği örneklem sadece evli ve boşanmış çiftlerden oluşmaktadır. Spanier (1976), çalışmasında kendi zamanına kadar evlilik uyumu ve buna yakın kavramlarla geliştirilen ölçeklerin adlarının, yayınlandıkları yılların, geçerlik ve güvenilirliklerinin, soru ve katılımcı sayılarının yer aldığı bir tablo vermiştir. Bu verilerden hareketle bahsi geçen ölçeklerin çok az bir kısmının geçerlik ve güvenilirlik analizinin yapıldığını belirtmiştir. Ayrıca bu ölçekler geliştirilirken yeterince kuramsal planlamanın yapılmadığını da ifade etmektedir. Bu ölçeklerden yola çıkarak 300 maddelik bir havuz oluşturan Spanier (1976), bazı ön uygulama ve analizlerle birlikte çeşitli kriterleri de göz önünde bulundurarak madde sayısını 32'ye düşürmüştür.

Spanier (1976, s. 17), uygulama öncesinde eşler arası uyum için beş boyut ortaya koymuştur. Bunlar (1) çiftler arasında problem çıkaran farklılıklar (*troublesome dyadic differences*), (2) çiftler arası gerginlikler ve bireysel kaygı düzeyi (*interpersonal tensions and personal anxiety*), (3) çiftlerin doyum düzeyi (*dyadic satisfaction*), (4) çiftlerin kaynaşma düzeyi (*dyadic cohesion*) ve (5) ilişkinin işleyişinde önemli olan konular üzerinde fikir birliğidir (*consensus on matters of importance to dyadic functioning*). 218 evli ve 94 boşanmış birey üzerinde uygulanan ölçeğin faktör analizleri sonucunda, ilk iki boyut olan çiftler arasında problem çıkaran farklılıklar ile çiftler arası gerginlikler ve bireysel kaygı düzeyinin faktör analizinde doğrulanmadığı görülmüştür. Dolayısıyla orijinal beş boyuttan yalnızca üçü faktör analizinde ortaya çıkmıştır. Faktör analizi sonucu çıkarılan ilk iki boyutta yer alan ve çiftlerin evlilik doyumunu ve uyumu ile ilişkili olduğu düşünülen dört madde ise tekrardan bir araya getirilerek *duygusal dışavurum* boyutu oluşturulmuş ve ölçeğe eklenmiştir. Sonuç itibarıyla ölçeğin çift doyumunu (*dyadic satisfaction*), çift kaynaşması (*dyadic cohesion*⁶³), çift uzlaşması (*dyadic consensus*⁶⁴) ve duygusal dışavurum (*affectional expression*) olmak üzere

⁶³ Çift bütünleşmesi veya çift uyuşması olarak da çevrilebilir.

⁶⁴ Çiftler arası fikir birliği olarak da çevrilebilir.

ilişkinin dört farklı boyutunu ölçtüğü tespit edilmiştir⁶⁵. Çift doyumu, eşlerin tartışma, öpüşme, boşanmayı düşünme gibi konuları hangi sıklıkla gerçekleştirdikleriyle ilişkilidir. Çift kaynaşması, eşlerin hangi sıklıkla fikir alış-verişi yaptıkları, bir konu üzerinde birlikte çalıştıkları ve ortak ilgi alanlarına sahip oldukları bağlamında ortaya koydukları dayanışmayı ifade eder. Çift uzlaşması, eşlerin aile bütçesi, din, hayat felsefesi ve ev işleri gibi konulardaki anlaşma düzeyidir. Duygusal dışavurum, eşlerin duygusal yakınlık ve cinsel ilişkiler üzerinde ne düzeyde anlaştıklarını göstermektedir. Madde numaraları çift doyumu için 16-23, 31, 32; çift kaynaşması için 24-28; çift uzlaşması için 1-3, 5, 7-15 ve duygusal dışavurum için 4, 6, 29, 30 şeklindedir. Cevapların 5 ve 7 arasında puanlandığı likert tipi ölçek kullanılmıştır. Bununla birlikte ölçekte evet-hayır cevaplarının yer aldığı iki madde bulunmaktadır. Maddelerin büyük çoğunluğu 0-5 arası puanların alındığı 6'lı likert tipindedir ve verilen cevaplar “her zaman anlarız” ve “her zaman anlaşamayız” veya “her zaman” ve “hiçbir zaman” arasında değişmektedir. Bütün maddelerden alınan toplam puan 0-151 arasındadır. Daha yüksek puanlar, daha yüksek bir ilişki uyumunu göstermektedir. Spanier her ne kadar alt ölçeklerin puanlarının da kullanılabileceğini belirtse de çift ilişkisinin uyumunu değerlendirmede genellikle toplam puan kullanılmaktadır. Spanier (1976), çalışmasında ölçeğin ortalamasını evli örnekleme 114.8 (sd=17.8), boşanmış örnekleme ise 70.7 (sd=23.8) olarak bulmuştur. Bütün ölçek için Cronbach's Alpha (α) katsayısı .96 olarak tespit edilirken, alt ölçekler için bu değer .73 ve .94 (çift doyumu: .94; çift kaynaşması: .86; çift uzlaşması: .90; duygusal dışavurum: .73) arasında değişmektedir. Çalışmaya dair test-tekrar test güvenilirliği bildirilmemiştir. Kriter geçerliliği ile ilgili olarak 32 maddeden her birinin, evli ve boşanmış grubu anlamlı düzeyde farklılaştırdığı tespit edilmiştir. Aynı şekilde evli (114.8) ve boşanmış (70.7) grupların toplam puanları da anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Yapı geçerliliğinde ise ÇUÖ ile Locke-Wallace evlilik uyumu ölçeği arasındaki korelasyon evli bireyler arasında .86, boşanmış olanlar arasında ise .88 olarak bulunmuş ve ilişkinin anlamlılık düzeyine ulaştığı bildirilmiştir.

Fışiloğlu ve Demir'in (2000) ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğini Türk örnekleme üzerinde araştırdıkları çalışma 132 erkek ve 132 kadın toplam 264 evli birey üzerinde gerçekleştirilmiştir. Aritmetik ortalama 104.5 (sd=18.6) olarak tespit edilmiştir.

⁶⁵ Literatüre bakıldığında ÇUÖ'nün alt boyutları için -çevirilerden kaynaklı olarak- farklı isimlendirmeler kullanılmıştır. Örneğin bazı çalışmalarda “dyadic satisfaction” için *çift mutluluğu*; “dyadic cohesion” için *çift bağlılığı*; “dyadic consensus” için *çift anlaşması*; “affectional expression” için ise *sevgi gösterme* vb. ifadeler tercih edilmiştir.

Kadınlar için bu puan 105.2 (sd=18.4) iken erkeklerde 103.7 (sd=18.8) olarak bulunmuştur. Ölçeğin iç tutarlılık güvenirliği Cronbach's α değeri kullanılarak hesaplanmış ve .92 olarak ifade edilmiştir. Bu değer Spanier'in elde ettiği sonuçlara (.96) yakındır. Yarıya bölüm güvenirlik katsayısı ise .86 olarak belirtilmiştir. Alt ölçekler için bu değer .75 ve .83 arasında değişmektedir. Alt ölçeklerin güvenirlik puanları karşılaştırıldığında hafif farklılıklar görülse de (çift doyumu: .94 - .83; çift kaynaşması: .86 - .75; çift uzlaşması: .90 - .75; duygusal dışavurum: .73 - .80) bu durumun kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu söylenebilir. Fışiloğlu ve Demir'e (2000) göre alt ölçeklerin güvenirliğindeki bu farklılıklar çeviri, örneklem ve kültürel farklılıklar sebebiyle gerçekleşmiş olabilir. Bizim çalışmamızda bu değer .92 olarak tespit edilmiştir. Alt ölçeklerin değerleri ise çift doyumu .78, çift kaynaşması .73, çift uzlaşması .89, duygusal dışavurum .66 şeklindedir.

Evlilik uyumunun bileşenleri olarak varsayılan dört alt boyutun doğrulanması amacıyla elde edilen veriye, Fışiloğlu ve Demir (2000) tarafından döndürülmüş dörtlü faktör çözümü uygulanmış ve sonuçların varsayılan dört faktörü doğruladığı görülmüştür. Bu faktörler, toplam varyansın %45.5'ini açıklamaktadır. Orijinal ölçekte açıklanan varyansa dair bir bilgi bulunmadığı için bu bağlamda kıyas yapmak mümkün görünmemektedir. ÇUÖ ile Locke-Wallace evlilik uyumu ölçeği arasındaki korelasyon .82 ($p < .005$; $n=264$) olarak tespit edilmiştir. Bu değer Spanier'in çalışmasındaki sonuçlara (.86) yakın olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak Türkçeye uyarlanan ölçeğin yapı geçerliliğinin faktör yapısı tarafından, kriter geçerliliğinin ise bahsi geçen iki ölçek arasındaki korelasyon düzeyiyle desteklendiği görülmektedir. Ayrıca Türkçeye uyarlanan ölçeğin iç tutarlılık geçerliliğinin İngilizce yazılan orijinal versiyonuyla kıyaslanabilir düzeyde olduğu bulunmuştur.

Alt ölçeklerdeki madde sayısının farklılaşması, ayrıca maddeler için farklı likert skalalarının kullanılması, alt ölçeklerin çift uyumunu eşit ölçüde yansıtmaya ihtimalini ortadan kaldırdığı gerekçesiyle eleştirilmektedir (Sabatelli, 1988, s. 897). Ayrıca ölçeğin alt boyutlarının, evliliği yeterli düzeyde ayırtmadığı öne sürülmektedir (Huston & Robins, 1982). ÇUÖ birçok eleştiriye maruz kalsa da alanda en sık kullanılan ölçek olma özelliğini sürdürmektedir (Belsky, Lang & Rovine, 1985; Fışiloğlu & Demir, 2000, s. 215).

6.3.2. Dinsel Yaşayış Ölçeği

Kayıklık (2003) tarafından geliştirilen *dinsel yaşayış ölçeği* (DYÖ), *inanç*, *ibadet* ve *ahlâk* olmak üzere üç alt ölçekten oluşmaktadır. İnanç boyutu 11, ahlâk boyutu 9 ve ibadet boyutu 13 maddeden, DYÖ ise toplamda 33 maddeden meydana gelmektedir. İnanç boyutundan en düşük 11 ve en yüksek 33 puan alınırken, ahlâk boyutundan alınan puanlar 9-36 arasında değişmekte, ibadet boyutunda ise bu aralık 13-52 arasında gerçekleşmektedir. DYÖ toplam puanı da 33-121 aralığında değer almaktadır.

Kayıklık (2003, s. 119-122) ölçeğin güvenilirliğini belirlemek amacıyla maddeleri tek-çift tekniğiyle karşılaştırmıştır. İnanç boyutunda korelasyon katsayısı $r=.71$ olarak tespit edilmiş, $p<.01$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Ahlâk boyutunda bu değerler $r=.74$ ve $p<.01$, ibadet boyutunda $r=.84$ ve $p<.01$, ölçeğin tüm maddeleri içinse $r=.85$ ve $p<.01$ olarak belirlenmiştir. Ayrıca inanç boyutunun Cronbach's α değeri .91, ahlâk boyutunun .79, ibadet boyutunun .86 ve DYÖ'nün de .87 olarak saptanmıştır. Çalışmamızın örneklemini üzerinde yapılan analiz sonucunda ise Cronbach's α içtutarlık katsayıları inanç alt ölçeği için .72, ibadet alt ölçeği için .89, ahlâk alt ölçeği için .76, ölçeğin tamamı için de .88 olarak bulunmuştur. Ölçeğin yapı geçerliğini tespit etmek amacıyla yapılan faktör analizi sonuçları da DYÖ'nün geçerli bir ölçek olduğunu desteklemektedir (Kayıklık, 2003, s. 122-126).

6.3.3. Diğer Değişkenler

Çift Uyum Ölçeği ve Dinsel Yaşayış Ölçeği dışında, katılımcılara evlilikte dinin etkisini gösterdiği düşünülen 9 maddelik bir soru dizini verilmiştir (Din emrettiği için evlilik dışı ilişkilerden kaçınma, evliliği Allah'ın her Müslümana emrettiği kutsal bir müessese olarak görme, dinî inancın boşanma konusundaki tutumu yumuşatması, dinî inancın ailevî problemlerde daha anlayışlı ve affedici olmada etkili olması, inancın eşe olan sadakati artırması, evlilikle ilgili işlerde dinî emir ve yasakları gözeterek hareket etme, eşin iyiliği için dua etme, Ramazan ayı boyunca eş ve çocuklarla iftar yapma, yemek sonrası aileyle birlikte dua etme). Ayrıca evlilikteki cinsiyet rollerini ölçtüğü düşünülen 4 madde (Eşe ev işlerinde yardım etme, evlilikte iş bölümünün belirgin olması, eşin meslek sahibi olması ve çalışmasından mutlu olma, ekmek parasını kazanma görevinin erkeğe, ev işleri ve çocuklarla ilgilenme görevinin ise kadına ait olduğunu düşünme), eşe yapılan olumlu ve olumsuz yüklemeleri değerlendirmek için 10 madde (Eşle uyumlu olma, eşle çatışmalar yaşama, eşle kişiliklerin uyuşması, eşin iyi

bir anne/baba olması, eşin evlilik öncesi beklentileri evlilikte karşılaması, eşin sosyal ve sanal ortamlarda kısıktırıcı davranması, eşin sadakatine güvenme, eşle cinsel, maddî ve dinî konularda anlaşma) ve akraba ilişkilerini değerlendirmek üzere 5 madde (Kaynana ve kayınbaba ile iyi geçinme, ebeveynlerin evliliğe müdahil olmalarından rahatsız olma, eşin ailesini ziyaret etmekten memnun olma, akraba ziyaretlerini eş ve (varsa) çocuklarla gerçekleştirme) oluşturulmuş ve katılımcılara yöneltilmek üzere anket formuna eklenmiştir.

6.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Hazırlanan anket çalışması 2016 ve 2017 yıllarında, Adana'nın dört merkez ilçesinde yaşayan ve en az bir yıldır evli olan 419 kişiye uygulanmıştır. Araştırmaya katılanlara, anketin bilgi ölçme amacı taşımadığı, o nedenle soruların doğru veya yanlış yanıtlarının olmadığı, işaretleyecekleri seçeneğin kendileri için en doğru olmasının önemli olduğu belirtilmiştir. Ayrıca ankette elde edilen verilerin bilimsel veri olarak sadece bu çalışma için kullanılacağı ve tamamen gizli kalacağı vurgulanmıştır. Anket, katılımcılara kapalı zarf içinde verilmiş, anket doldurulurken katılımcının yanında beklenmemiş ve hemen doldurulması istenmemiş, verilen zarf genellikle bir ya da birkaç gün sonra katılımcıdan teslim alınmıştır. Araştırmaya çift olarak katılanlara, anketi birlikte doldurmamaları gerektiği özellikle vurgulanmıştır. Toplanan anketlere dair veriler, bilgisayara SPSS 17 programı aracılığıyla kaydedilmiştir. Kaydedilen veriler, yine SPSS 17 programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Evlilik uyumu ve dindarlık arasındaki ilişkiyi incelemek için korelasyon analizi uygulanmıştır. Bu iki değişkenin alt ölçekleri arasındaki ilişki için de korelasyon analizi yapılmıştır.

Evlilikte dinin etkisini hissetmeye dair 9 değişkenin evlilik uyumunu yordayıp yordamadığını belirlemek için çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Ayrıca evlilikteki cinsiyet rollerinin, eşe dair yapılan yüklemelerin ve akraba ilişkilerine dair değişkenlerin evlilik uyumunu ve dindarlığı yordayıp yordamadıklarını belirlemek üzere çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır.

Son olarak bazı demografik değişkenlerin alt boyutlarına göre evlilik uyumu ve dindarlık puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığına bakılmıştır. Kullanılan demografik değişkenler cinsiyet, ilk evlilik olup olmama, evlenme tarzı, nikâh durumu, evlilik yaşı, eşle yaş farkı, evlilik süresi, çocuk sayısı, planlanan çocuk sayısı, çalışma durumu, eşin

çalışma durumu, eşe göre gelir durumu, evlilik öncesi cinsellik yaşama, evlilik öncesi cinselliği onaylama, evlilik dışı cinsellik yaşama, evlilik dışı cinselliği onaylama ve anne-babanın evliliklerine ait mutluluk düzeyi şeklindedir. Bu değişkenlerin uygunluk durumuna göre bağımsız gruplar t testi, tek yönlü ANOVA veya tek yönlü MANOVA analizleri yapılmıştır.

BÖLÜM VII

BULGULAR

7.1. Evlilik Uyumu ve Dindarlık İlişkisi

Dindarlığın ve dindarlığın alt boyutlarının, evlilik uyumu ve evlilik uyumunun alt boyutlarıyla olan ilişkisini belirlemek için Pearson Moment ve Spearman Rho⁶⁶ korelasyon analizleri uygulanmış, sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4

Dindarlık ve Dindarlığın Alt Boyutları ile Evlilik Uyumu ve Evlilik Uyumunun Alt Boyutları Arasındaki İlişkiler İçin Yapılan Pearson Moment ve Spearman Rho Korelasyon Analizi Sonuçları

	Evlilik Uyumu	Çift Doymu	Çift Kaynaşması	Çift Uzlaşması	Duygusal Dışavurum
Dindarlık	.289**	.246**	.132**	.290**	.233**
İnanç	.128**	.115*	.123*	.071	.054
İbadet	.249**	.203**	.099*	.260**	.213**
Ahlâk	.326**	.298**	.163**	.291**	.243**

** p<.01; * p<.05

Tablo 4'e bakıldığında dindarlık ile evlilik uyumu ($r = .289$, $p < .01$), çift doymu ($r = .246$, $p < .01$), çift uzlaşması ($r = .290$, $p < .01$) ve duygusal dışavurum ($r = .233$, $p < .01$) arasında düşük düzeyde, pozitif yönde ve anlamlı, çift kaynaşması ($r = .132$, $p < .01$) ile ise çok düşük düzeyde, pozitif yönde ve anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

İnanç ile evlilik uyumu ($r = .128$, $p < .01$), çift doymu ($r = .115$, $p < .05$) ve çift kaynaşması ($r = .123$, $p < .05$) arasında çok düşük düzeyde, pozitif yönde ve anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiş, inancın çift uzlaşması ($r = .071$, $p > .05$) ve duygusal dışavurum ($r = .054$, $p > .05$) ile anlamlılık düzeyine ulaşan bir ilişkiye rastlanmamıştır.

İbadet ile evlilik uyumu ($r = .249$, $p < .01$), çift doymu ($r = .203$, $p < .01$), çift uzlaşması ($r = .260$, $p < .01$) ve duygusal dışavurum ($r = .213$, $p < .01$) arasında düşük düzeyde, pozitif yönde ve anlamlı, çift kaynaşması ($r = .099$, $p < .05$) ile ise çok düşük düzeyde, pozitif yönde ve anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir.

⁶⁶ İnanç ve ahlâk değişkenlerinin normal dağılmaması sebebiyle bu değişkenlerin analizinde Pearson Moment korelasyon analizi yerine Spearman Rho korelasyon analizi tercih edilmiştir.

Ahlâk ile evlilik uyumu ($r = .326, p < .01$), çift doyumu ($r = .298, p < .01$), çift uzlaşması ($r = .291, p < .01$) ve duygusal dışavurum ($r = .243, p < .01$) arasında düşük düzeyde, pozitif yönde ve anlamlı, çift kaynaşması ($r = .163, p < .01$) ile ise çok düşük düzeyde, pozitif yönde ve anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

7.2. Evlilikte Dinin Etkisini Hissetmeye Dair Değişkenlerin Evlilik Uyumuyla İlişkisi

Katılımcılara -demografik değişkenler ve ölçekler dışında- evliliklerinde dinin etkisini ne düzeyde hissettiklerini ortaya koymaya yönelik ifadeler de yöneltilmiştir. Bunlar (1) “Din emrettiği için evlilik dışı ilişkilerden kaçınıyorum.”, (2) “Evlilik, Allah’ın her Müslümana emrettiği kutsal bir müessesedir.”, (3) “Dinî inancım, boşanma konusundaki tutumumu yumuşatabilir.”, (4) “Dinî inancım, ailevî problemlerde daha anlayışlı ve affedici olmamda etkilidir.”, (5) “İnancım, eşime olan sadakatimi artırır.” (6) “Evliliğim ile ilgili yapacağım işlerde dinî emir ve yasakları gözeterek hareket ederim.”, (7) “Eşimin iyiliği için dua ederim.”, (8) “Ramazan ayı boyunca eşimle ve çocuklarımla iftar yapmaya gayret gösteririm.”, (9) “Yemek sonrası ailemle birlikte dua ederim.” şeklindedir. Evlilik uyumu ve bahsi geçen dokuz ifade arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmış, sonuçlar Tablo 5 ve Tablo 6’da gösterilmiştir.

Evlilikte dinin etkisini hissetmeye dair 9 değişken hep birlikte ele alındığında, onların evlilik uyumu puanlarıyla anlamlı bir ilişki içinde oldukları görülmektedir. Bu 9 yordayıcı değişken, evlilik uyumu puanlarındaki toplam varyansın yaklaşık %33’ünü anlamlı bir şekilde açıklamaktadır ($R = .571, R^2 = .326, p < .001$).

Standardize edilmiş regresyon katsayılarına (β) bakıldığında yordayıcı değişkenlerin evlilik uyumu üzerindeki görece önem sırası eşin iyiliği için dua etme (7), dinî inancın ailevî problemlerde daha anlayışlı ve affedici olma üzerinde etkisi (4), dinî inancın boşanma konusundaki tutumu yumuşatması (3), inancın eşe olan sadakati artırması (5), evlilikle ilgili yapılan işlerde dinî emir ve yasakları gözetme (6), din emrettiği için evlilik dışı ilişkilerden kaçınma (1), Ramazan ayı boyunca eşle ve çocuklarla iftar yapmaya gayret gösterme (8), yemek sonrası aileyle birlikte dua etme (9) ve evliliği kutsal bir müessese olarak görme (2) şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde ise eşin iyiliği için dua etme (7), dinî inancın ailevî problemlerde daha anlayışlı ve affedici olma üzerinde

Tablo 5

Evlilik Uyumu ve Evlilikte Dinin Etkisini Hissetmeye Dair Değişkenlere İlişkin Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

Değişken	\bar{X}	S	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Evlilik uyumu	111.76	18.26	.26**	.13	-.06	.22*	-.09	.20**	.49***	.25**	.17*
Yordayıcı değişkenler											
1	4.81	.58	-	.19*	.12	.18*	.10	.33***	.39***	.18*	.14
2	4.62	.80	-	-	.26**	.41***	.16	.25**	.20*	.29**	.18*
3	3.26	1.30	-	-	-	.54***	.36***	.14	.20	.27**	.17*
4	4.07	1.03	-	-	-	-	.40***	.41***	.19*	.29**	.20*
5	3.44	1.39	-	-	-	-	-	.22*	-.01	.08	-.12
6	4.29	.93	-	-	-	-	-	-	.40***	.32**	.34***
7	4.57	.83	-	-	-	-	-	-	-	.32***	.16
8	4.49	.91	-	-	-	-	-	-	-	-	.45***
9	3.09	1.20	-	-	-	-	-	-	-	-	-

*** p< .001; ** p< .01; * p< .05

Tablo 6

Evlilik Uyumu ve Evlilikte Dinin Etkisini Hissetmeyle İlgili Değişkenler Arasındaki İlişkiye Ait Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	49.180	15.490	-	3.175	.002	-	-
1	3.067	3.036	.097	1.010	.315	.264	.105
2	-.700	2.207	-.031	-.317	.752	.131	-.033
3	-2.954	1.504	-.211	-1.964	.042	-.055	-.201
4	5.341	2.093	.300	2.552	.012	.222	.257
5	-1.415	1.314	-.108	-1.077	.284	-.088	-.112
6	-2.053	2.125	-.104	-.966	.337	.201	-.100
7	9.152	2.258	.414	4.052	.000	.496	.389
8	1.783	2.095	.089	.851	.397	.246	.088
9	.906	1.560	.060	.581	.563	.173	.060

R= .571, R²= .326, F₍₉₋₃₈₉₎= 4.949, p= .000

etkisi (4) ve dinî inancın boşanma konusundaki tutumu yumuşatması (3) değişkenlerinin evlilik uyumu üzerinde anlamlı yordayıcılar oldukları, diğer 6 değişkenin ise evlilik uyumu üzerinde anlamlı bir yordayıcı olmadıkları görülmüştür. Dolayısıyla evlilik uyumunu bahsi geçen 7, 4 ve 3 numaralı değişkenler daha güçlü bir şekilde etkilemektedir. Analiz sonucunda ortaya çıkan evlilik uyumu denklemi şu şekildedir:

$$\text{Evlilik uyumu} = (3.067 \times 1 \text{ nolu değişken}) + (-0.700 \times 2 \text{ nolu değişken}) + (-2.954 \times 3 \text{ nolu değişken}) + (5.341 \times 4 \text{ nolu değişken}) + (-1.415 \times 5 \text{ nolu değişken}) + (-2.053 \times 6 \text{ nolu değişken}) + (9.152 \times 7 \text{ nolu değişken}) + (1.783 \times 8 \text{ nolu değişken}) + (0.906 \times 9 \text{ nolu değişken}) + 49.180$$

7.3. Evlilik Uyumu ve Dindarlığın Evlilikteki Cinsiyet Rollerile İlişkisi

7.3.1. Evlilik Uyumunun Evlilikteki Cinsiyet Rollerile İlişkisi

Katılımcılara evlilikteki cinsiyet rollerine ilişkin ifadeler yöneltilmiştir. Bunlar (1) “Eşiime ev işlerinde yardım ederim.”, (2) “Evliliğimizde iş bölümü belirgindir.”, (3) “Eşimin meslek sahibi olması ve çalışması beni mutlu eder.”, (4) “Kadın dışarıda çalışsa da ekmek parasını kazanma görevi temelde erkeğin, ev işleri ve çocuklarla ilgilenme görevi ise kadınındır.” şeklindedir. Bu maddelerin evlilik uyumunu anlamlı

bir şekilde yordayıp yordamadığını tespit etmek amacıyla yapılan çoklu doğrusal regresyon analizinin sonuçları Tablo 7 ve Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 7.

Evlilik Uyumu ve Evlilikteki Cinsiyet Rollerine İlgili Değişkenlere Dair Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

Değişken	\bar{X}	S	1	2	3	4
Evlilik uyumu	114.48	17.66	.11*	.39***	.10*	.04
Yordayıcı Değişkenler						
1	3.97	1.11	-	.23***	.29***	-.18***
2	4.13	.96	-	-	.11*	.01
3	4.17	1.20	-	-	-	-.16**
4	3.64	1.40	-	-	-	-

*** p< .001; ** p< .01; * p< .05

Tablo 8

Evlilik Uyumu ve Evlilikteki Cinsiyet Rollerine İlgili Değişkenler Arasındaki İlişkiye Ait Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	78.902	5.559	-	14.194	.000	-	-
1	.146	.815	.009	.179	.858	.107	.009
2	6.988	.904	.378	7.733	.000	.388	.371
3	.967	.738	.065	1.309	.191	.102	.067
4	.584	.614	.046	.951	.342	.039	.049

R= .395, R²= .156, F_(4,379)= 17.325, p= .000

Evlilikteki cinsiyet rollerini ölçen 4 değişken hep birlikte değerlendirildiğinde, evlilik uyumu puanlarıyla anlamlı bir ilişki içinde oldukları görülmektedir. Bu 4 yordayıcı değişken, evlilik uyumu puanlarındaki toplam varyansın yaklaşık %16’sını anlamlı bir şekilde açıklamaktadır (R= .395, R²= .156, p< .001).

Standardize edilmiş regresyon katsayılarına (β) bakıldığında yordayıcı değişkenlerin evlilik uyumu üzerindeki görece önem sırası iş bölümünün belirgin olması (2), eşin çalışmasından mutlu olma (3), kadının ev işlerinden, erkeğin ise eve ekmek getirirken sorumlu olduğunu düşünme (4) ve eşe ev işlerinde yardım etme (1) şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları

incelendiğinde ise yalnızca iş bölümünün belirgin olması (2) değişkeninin evlilik uyumu üzerinde anlamlı yordayıcı olduğu görülmektedir. Eşin çalışmasından mutlu olma (3), kadının ev işlerinden, erkeğin ise eve ekmek getirmeden sorumlu olduğunu düşünme (4) ve eşe ev işlerinde yardım etme (1) değişkenlerinin evlilik uyumu üzerinde anlamlı bir yordayıcı olmadıkları tespit edilmiştir. Dolayısıyla evlilik uyumunu 2 numaralı değişken daha güçlü bir şekilde etkilemektedir. Analiz sonucunda ortaya çıkan evlilik uyumu denklemi şu şekildedir:

$$\text{Evlilik uyumu} = (.146 \times 1 \text{ nolu değişken}) + (6.988 \times 2 \text{ nolu değişken}) + (.967 \times 3 \text{ nolu değişken}) + (.584 \times 4 \text{ nolu değişken}) + 78.902$$

7.3.2. Dindarlığın Evlilikteki Cinsiyet Rollerile İlişkisi

Evlilik uyumu ile ilişkisi incelenen evlilikteki cinsiyet rollerine ait 4 maddenin dindarlıkla olan ilişkisi de belirlenmek istenmiştir. Bu değişkenlerin dindarlığı anlamlı bir şekilde yordayıp yordamadığını tespit etmek amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmış, sonuçlar Tablo 9 ve Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 9

Dindarlık ve Evlilikteki Cinsiyet Rollerile İlgili Değişkenlere Dair Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

Değişken	\bar{X}	S	1	2	3	4
Dindarlık	106.26	8.76	.13**	.22***	-.04	.25***
Yordayıcı Değişkenler						
1	3.97	1.11	-	.23***	.29***	-.18***
2	4.13	.96	-	-	.11*	.01
3	4.17	1.20	-	-	-	-.16***
4	3.64	1.40	-	-	-	-

*** p< .001; ** p< .01; * p< .05

Evlilikteki cinsiyet rollerini ölçen 4 değişken hep birlikte değerlendirildiğinde, dindarlık puanlarıyla anlamlı bir ilişki içinde oldukları görülmektedir. Bu 4 yordayıcı değişken, dindarlık puanlarındaki toplam varyansın yaklaşık %13'ünü anlamlı bir şekilde açıklamaktadır ($R = .356$, $R^2 = .126$, $p < .001$).

Tablo 10

Dindarlık ve Evlilikteki Cinsiyet Rollerine İlgili Değişkenler Arasındaki İlişkiye Ait Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	90.594	2.804	-	32.309	.000	-	-
1	1.166	.411	.148	2.838	.005	.126	.145
2	1.739	.456	.190	3.816	.000	.220	.193
3	-.486	.372	-.066	-1.304	.193	-.044	-.067
4	1.615	.310	.258	5.216	.000	.245	.260

R= .356, R²= .126, F₍₄₋₃₇₉₎= 13.564, p= .000

Standardize edilmiş regresyon katsayılarına (β) bakıldığında yordayıcı değişkenlerin dindarlık üzerindeki görece önem sırası kadının ev işlerinden, erkeğin ise eve ekmek getirmeden sorumlu olduğunu düşünme (4), iş bölümünün belirgin olması (2), eşe ev işlerinde yardım etme (1) ve eşin çalışmasından mutlu olma (3) şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde ise kadının ev işlerinden, erkeğin ise eve ekmek getirmeden sorumlu olduğunu düşünme (4), iş bölümünün belirgin olması (2) ve eşe ev işlerinde yardım etme (1) değişkenlerinin dindarlık üzerinde anlamlı yordayıcılar olduğu görülmektedir. Eşin çalışmasından mutlu olma (3) değişkeninin ise dindarlık üzerinde anlamlı bir yordayıcı olmadığı belirlenmiştir. Dolayısıyla 4, 2 ve 1 numaralı değişkenler dindarlığı daha güçlü bir şekilde etkilemektedir. Analiz sonucunda ortaya çıkan dindarlık denklemi şu şekildedir: Dindarlık= (1.166 × 1 nolu değişken) + (1.739 × 2 nolu değişken) + (-.486 × 3 nolu değişken) + (1.615 × 4 nolu değişken) + 90.594

7.4. Evlilik Uyumu ve Dindarlığın Eşe Yapılan Yüklemelerle İlişkisi

7.4.1. Evlilik Uyumunun Eşe Yapılan Yüklemelerle İlişkisi

Katılımcılara eşlerine dair yaptıkları yüklemelere ilişkin ifadeler yöneltilmiştir. Bunlar (1) “Evliliğimde eşimle uyumlu olduğumu düşünüyorum.”, (2) “Evliliğimde eşimle çatışmalar yaşıyorum.”, (3) “Eşimle kişiliklerimizin uyduğunu düşünüyorum.”, (4) “Eşimin iyi bir anne/baba olduğunu düşünüyorum.”, (5) “Eşimin, evlilik öncesi beklentilerimi evliliğimizde karşıladığını düşünüyorum.”, (6) “Eşim, sosyal ve sanal (internet vb.) ortamlarda beni kışkırtacak şekilde davranır.”, (7) “Eşimin sadakatine

Tablo 11

Evlilik Uyumu ve Eşe Yapılan Yüklemelere Ait Değişkenlere İlişkin Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

Değişken	\bar{X}	S	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Evlilik uyumu	114.93	17.68	.65***	-.51***	.64***	.52***	.58***	-.21***	.35***	.70***	.62***	.46***
Yordayıcı değişkenler												
1	4.23	.91	-	-.50***	.68***	.52**	.53***	-.09*	.33***	.50***	.44***	.19***
2	2.41	.99	-	-	-.37***	-.30***	-.33***	.21***	-.19***	-.31***	-.24***	-.16**
3	4.04	.98	-	-	-	.57***	.58***	-.09*	.30***	.48***	.46***	.20***
4	4.51	.69	-	-	-	-	.56***	-.12*	.34***	.45***	.30***	.17**
5	4.09	.97	-	-	-	-	-	-.20***	.44***	.43***	.33***	.19***
6	1.44	.93	-	-	-	-	-	-	-.33***	-.07	-.05	-.04
7	4.77	.62	-	-	-	-	-	-	-	.28***	.13**	.06
8	4.01	.1.01	-	-	-	-	-	-	-	-	.45***	.33***
9	4.17	.99	-	-	-	-	-	-	-	-	-	.33***
10	4.34	.86	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

*** p< .001; ** p< .01; * p< .05

Tablo 12

Evlilik Uyumu ve Eşe Yapılan Yüklemelere Ait Değişkenler Arasındaki İlişkiye Dair Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	34.163	5.262	-	6.492	.000	-	-
1	2.126	.743	.109	2.861	.004	.653	.147
2	-2.866	.520	-.160	-5.515	.000	-.506	-.275
3	2.159	.685	.120	3.151	.002	.640	.161
4	.938	.842	.037	1.115	.266	.524	.058
5	2.034	.627	.111	3.243	.001	.582	.166
6	-1.353	.505	-.071	-2.678	.008	-.205	-.138
7	1.085	.828	.038	1.311	.191	.348	.068
8	5.225	.558	.297	9.359	.000	.702	.437
9	4.017	.534	.226	7.515	.000	.619	.363
10	3.789	.551	.184	6.873	.000	.459	.336

R= .880, R²= .774, F₍₁₀₋₃₈₂₎= 127.587, p= .000

güvenirim.”, (8) “Eşimle cinsel konularda anlaşırız.”, (9) “Eşimle maddî konularda anlaşırız.”, (10) “Eşimle dinî konularda anlaşırız.” şeklindedir. Bu maddelerin evlilik uyumunu anlamlı bir şekilde yordayıp yordamadığını belirlemek için çoklu doğrusal regresyon analizine başvurulmuş, sonuçlar Tablo 11 ve Tablo 12’de gösterilmiştir.

Eşe dair yüklemeleri ölçen 10 değişken hep birlikte ele alındığında, evlilik uyumu puanlarıyla anlamlı bir ilişki içinde oldukları görülmektedir. Bu 10 yordayıcı değişken, evlilik uyumu puanlarındaki toplam varyansın %77.4’ünü anlamlı bir şekilde açıklamaktadır (R= .880, R²= .774, p< .001).

Standardize edilmiş regresyon katsayılarına (β) bakıldığında yordayıcı değişkenlerin evlilik uyumu üzerindeki görelî önem sırası eşle cinsel konularda anlaşma (8), eşle maddî konularda anlaşma (9), eşle dinî konularda anlaşma (10), evlilikte eşle çatışmalar yaşama (2), eşle kişiliklerin uyduğunu düşünme (3), eşin, evlilik öncesi beklentileri evlilikte karşıladığını düşünme (5), evlilikte eşle uyumlu olduğunu düşünme (1), eşin kışkıracak davranışları (6), eşin sadakatine güvenme (7) ve eşin iyi bir anne/baba olduğunu düşünme (4) şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde ise eşle cinsel konularda anlaşma (8), eşle maddî

konularda anlaşma (9), eşle dinî konularda anlaşma (10), evlilikte eşle çatışmalar yaşama (2), eşin, evlilik öncesi beklentileri evlilikte karşıladığını düşünme (5), eşle kişiliklerin uyduğunu düşünme (3), evlilikte eşle uyumlu olduğunu düşünme (1) ve eşin kışkırtacak davranışları (6) evlilik uyumu üzerinde anlamlı yordayıcılardır. Eşin iyi bir anne/baba olduğunu düşünme (4) ve eşin sadakatine güvenme (7) değişkenlerinin ise evlilik uyumu üzerinde anlamlı bir yordayıcı olmadıkları görülmüştür. Dolayısıyla evlilik uyumunu bahsi geçen 8, 9, 10, 2, 3, 5, 1 ve 6 numaralı değişkenler daha güçlü bir şekilde etkilemektedir. Analiz sonucunda ortaya çıkan evlilik uyumu denklemi şu şekildedir:

$$\text{Evlilik uyumu} = (2.126 \times 1 \text{ nolu değişken}) + (-2.866 \times 2 \text{ nolu değişken}) + (2.159 \times 3 \text{ nolu değişken}) + (.938 \times 4 \text{ nolu değişken}) + (2.034 \times 5 \text{ nolu değişken}) + (-1.353 \times 6 \text{ nolu değişken}) + (1.085 \times 7 \text{ nolu değişken}) + (5.225 \times 8 \text{ nolu değişken}) + (4.017 \times 9 \text{ nolu değişken}) + (3.789 \times 10 \text{ nolu değişken}) + 34.163$$

7.4.2. Dindarlığın Eşe Yapılan Yüklemelerle İlişkisi

Yukarıda evlilik uyumu ile ilişkisi incelenen, eşe yapılan yüklemelere ait 10 maddenin dindarlıkla olan ilişkisi de belirlenmek istenmiştir. İlgili değişkenlerin dindarlığı anlamlı bir şekilde yordayıp yordamadığını belirlemek için çoklu doğrusal regresyon analizine başvurulmuş, sonuçlar Tablo 13 ve Tablo 14'te gösterilmiştir.

Eşe dair yüklemeleri ölçen 10 değişken hep birlikte ele alındığında, dindarlık puanlarıyla anlamlı bir ilişki içinde oldukları görülmektedir. Bu 10 yordayıcı değişken, dindarlık puanlarındaki toplam varyansın yaklaşık %12'sini anlamlı bir şekilde açıklamaktadır ($R = .344$, $R^2 = .118$, $p < .001$).

Standardize edilmiş regresyon katsayılarına (β) bakıldığında yordayıcı değişkenlerin dindarlık üzerindeki göreceli önem sırası eşle dinî konularda anlaşma (10), eşin iyi bir anne/baba olduğunu düşünme (4), eşle maddî konularda anlaşma (9), eşin sadakatine güvenme (7), evlilikte eşle uyumlu olduğunu düşünme (1), eşin kışkırtacak davranışları (6), eşle cinsel konularda anlaşma (8), eşin, evlilik öncesi beklentileri evlilikte karşıladığını düşünme (5), eşle kişiliklerin uyduğunu düşünme (3) ve evlilikte eşle çatışmalar yaşama (2) şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde ise eşle dinî konularda anlaşma (10) ve eşin iyi bir anne/baba olduğunu düşünme (4) değişkenlerinin dindarlık üzerinde

Tablo 13

Dindarlık ve Eşe Dair Yüklemelere Ait Değişkenlere İlişkin Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

Değişken	\bar{X}	S	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Dindarlık	106.31	17.68	.21***	-.13**	.20***	.23***	.20***	-.09*	.15**	.19***	.20***	.26***
Yordayıcı değişkenler												
1	4.23	.91	-	-.50***	.68***	.52**	.53***	-.09*	.33***	.50***	.44***	.19***
2	2.41	.99	-	-	-.37***	-.30***	-.33***	.21***	-.19***	-.31***	-.24***	-.16**
3	4.04	.98	-	-	-	.57***	.58***	-.09*	.30***	.48***	.46***	.20***
4	4.51	.69	-	-	-	-	.56***	-.12*	.34***	.45***	.30***	.17**
5	4.09	.97	-	-	-	-	-	-.20***	.44***	.43***	.33***	.19***
6	1.44	.93	-	-	-	-	-	-	-.33***	-.07	-.05	-.04
7	4.77	.62	-	-	-	-	-	-	-	.28***	.13**	.06
8	4.01	.1.01	-	-	-	-	-	-	-	-	.45***	.33***
9	4.17	.99	-	-	-	-	-	-	-	-	-	.33***
10	4.34	.86	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

*** p< .001; ** p< .01; * p< .05

Tablo 14

Dindarlık ve Eşe Dair Yüklemelerle İlgili Değişkenler Arasındaki İlişkiye Ait Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	82.541	5.105	-	16.168	.000	-	-
1	.476	.721	.050	.661	.509	.206	.034
2	.058	.504	.007	.115	.909	-.125	.006
3	.099	.665	.011	.149	.882	.202	.008
4	1.568	.817	.125	1.921	.046	.231	.099
5	.115	.608	.013	.190	.850	.197	.010
6	-.407	.490	-.044	-.830	.407	-.093	-.043
7	.740	.803	.053	.921	.358	.151	.048
8	-.118	.542	-.014	-.217	.828	.188	-.011
9	.490	.519	.056	.944	.346	.195	.049
10	2.109	.535	.209	3.943	.000	.262	.200

R= .344, R²= .118, F₍₁₀₋₃₈₂₎= 4.979, p= .000

anlamli yordayıcılar olduğu, diğer 8 değişkenin dindarlık üzerinde anlamli bir yordayıcılar olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla dindarlığı bahsi geçen 10 ve 4 numaralı değişkenler daha güçlü bir şekilde etkilemektedir. Analiz sonucunda ortaya çıkan dindarlık denklemi şu şekildedir:

Dindarlık= (.476 × 1 nolu değişken) + (.058 × 2 nolu değişken) + (.099 × 3 nolu değişken) + (1.568 × 4 nolu değişken) + (.115 × 5 nolu değişken) + (-.407 × 6 nolu değişken) + (.740 × 7 nolu değişken) + (-.118 × 8 nolu değişken) + (.490 × 9 nolu değişken) + (2.109 × 10 nolu değişken) + 82.541

7.5. Evlilik Uyumu ve Dindarlığın Akraba İlişkilerine Dair Değişkenlerle İlişkisi

7.5.1. Evlilik Uyumunun Akraba İlişkilerine Dair Değişkenlerle İlişkisi

Katılımcılara akrabalık ilişkilerine dair (1) “Kaynanam ile iyi geçinirim.”, (2) “Kayınbabam ile iyi geçinirim.”, (3) “Ebeveynlerimizin evliliğimize müdahil olmalarından rahatsız olurum.”, (4) “Eşimin ailesini ziyaret etmekten memnun olurum.”, (5) “Akraba ziyaretlerini eşim ve (varsa) çocuklarımla gerçekleştiririm.” olmak üzere toplam 5 madde yöneltilmiştir. Bu maddelerin evlilik uyumunu anlamli bir

şekilde yordayıp yordamadığını ortaya koymak amacıyla yapılan çoklu doğrusal regresyon analizinin sonuçları Tablo 15 ve Tablo 16’da verilmiştir.

Tablo 15

Evlilik Uyumu ve Akrabalık İlişkileriyle İlgili Değişkenlere Dair Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

Değişken	\bar{X}	S	1	2	3	4	5
Evlilik uyumu	115.90	17.18	.29***	.24***	-.08	.29***	.36***
Yordayıcı Değişkenler							
1	4.27	.97	-	.62***	-.11	.67***	.25***
2	4.37	.93	-	-	-.07	.64***	.21***
3	3.66	1.37	-	-	-	-.13*	.14**
4	4.12	1.04	-	-	-	-	.30***
5	4.26	.77	-	-	-	-	-

*** p< .001; ** p< .01; * p< .05

Tablo 16

Evlilik Uyumu ve Akrabalık İlişkilerine Ait Değişkenler Arasındaki İlişkiye Dair Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	73.032	6.199	-	11.781	.000	-	-
1	2.180	1.267	.123	1.921	.046	.291	.095
2	.954	1.276	.052	.748	.455	.244	.041
3	-1.226	.646	-.097	-1.897	.049	-.082	-.105
4	1.196	1.220	.073	.981	.328	.292	.054
5	6.794	1.188	.306	5.719	.000	.356	.302

R= .432, R²= .187, F₍₅₋₃₃₁₎= 14.964, p= .000

Akrabalık ilişkilerini ölçen 5 değişken hep birlikte değerlendirildiğinde, evlilik uyumu puanlarıyla anlamlı bir ilişki içinde oldukları görülmektedir. Bu 5 yordayıcı değişken, evlilik uyumu puanlarındaki toplam varyansın yaklaşık %19’unu anlamlı bir şekilde açıklamaktadır (R= .432, R²= .187, p< .001).

Standardize edilmiş regresyon katsayılarına (β) bakıldığında yordayıcı değişkenlerin evlilik uyumu üzerindeki görece önem sırası akraba ziyaretlerini eş ve

çocuklarla yapma (5), kaynanayla iyi geçinme (1), ebeveynlerin evliliğe müdahil olmasından rahatsız olma (3), eşin ailesini ziyaretten memnun olma (4) ve kayınbabayla iyi geçinme (2) şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde ise akraba ziyaretlerini eş ve çocuklarla yapma (5), kaynanayla iyi geçinme (2) ve ebeveynlerin evliliğe müdahil olmasından rahatsız olma (3) değişkenlerinin evlilik uyumu üzerinde anlamlı yordayıcı oldukları, diğer iki değişkenin ise evlilik uyumu üzerinde anlamlı bir yordayıcı olmadıkları tespit edilmiştir. Dolayısıyla evlilik uyumunu 5, 1 ve 3 numaralı değişkenler daha güçlü bir şekilde etkilemektedir. Analiz sonucunda ortaya çıkan evlilik uyumu denklemi şu şekildedir: Evlilik uyumu= (2.180 × 1 nolu değişken) + (.954 × 2 nolu değişken) + (-1.226 × 3 nolu değişken) + (1.196 × 4 nolu değişken) + (6.794 × 5 nolu değişken) + 73.032

7.5.2. Dindarlığın Akraba İlişkilerine Dair Değişkenlerle İlişkisi

Yukarıda evlilik uyumu ile ilişkisi incelenen, akraba ilişkilerine ait 5 maddenin dindarlıkla olan ilişkisi de belirlenmek istenmiştir. Bu değişkenlerin dindarlığı anlamlı bir şekilde yordayıp yordamadığını ortaya koymak amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmış, sonuçlar Tablo 17 ve Tablo 18’de sunulmuştur.

Tablo 17

Dindarlık ve Akrabalık İlişkileriyle İlgili Değişkenlere Dair Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

Değişken	\bar{X}	S	1	2	3	4	5
Dindarlık	106.59	8.83	.20***	.22***	-.04	.29***	.19***
Yordayıcı Değişkenler							
1	4.27	.97	-	.62***	-.11*	.67***	.25***
2	4.37	.93	-	-	-.07	.64***	.21***
3	3.66	1.37	-	-	-	-.13*	.14**
4	4.12	1.04	-	-	-	-	.30***
5	4.26	.77	-	-	-	-	-

*** p< .001; ** p< .01; * p< .05

Akrabalık ilişkilerini ölçen 5 değişken hep birlikte değerlendirildiğinde, dindarlık puanlarıyla anlamlı bir ilişki içinde oldukları görülmektedir. Bu 5 yordayıcı değişken, dindarlık puanlarındaki toplam varyansın yaklaşık %10’unu anlamlı bir şekilde açıklamaktadır (R= .310, R²= .096, p< .001).

Tablo 18

Dindarlık ve Akrabalık İlişkileriyle İlgili Değişkenler Arasındaki İlişkiye Dair Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	91.836	3.357	-	27.353	.000	-	-
1	-.097	.686	.123	-.142	.887	.204	-.008
2	.639	.691	.052	.925	.356	.222	.051
3	-.170	.350	.073	-.485	.628	-.041	-.027
4	1.797	.661	-.097	2.720	.007	.286	.149
5	1.314	.643	.306	2.043	.042	.187	.112

R= .310, R²= .096, F₍₅₋₃₃₁₎= 6.933, p= .000

Standardize edilmiş regresyon katsayılarına (β) bakıldığında yordayıcı değişkenlerin dindarlık üzerindeki göreceli önem sırası eşin ailesini ziyaretten memnun olma (4), akraba ziyaretlerini eş ve çocuklarla yapma (5), kayınbabayla iyi geçinme (2), ebeveynlerin evliliğe müdahil olmasından rahatsız olma (3) ve kaynanayla iyi geçinme (1) şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde ise eşin ailesini ziyaretten memnun olma (4) ve akraba ziyaretlerini eş ve çocuklarla yapma (5) değişkenlerinin dindarlık üzerinde anlamlı yordayıcı oldukları görülmektedir. Diğer üç değişkenin ise dindarlık üzerinde anlamlı bir yordayıcı olmadıkları tespit edilmiştir. Dolayısıyla dindarlığı 4 ve 5 numaralı değişkenler daha güçlü bir şekilde etkilemektedir. Analiz sonucunda ortaya çıkan dindarlık denklemi şu şekildedir:

$$\text{Dindarlık} = (-.097 \times 1 \text{ nolu değişken}) + (.639 \times 2 \text{ nolu değişken}) + (-.170 \times 3 \text{ nolu değişken}) + (1.797 \times 4 \text{ nolu değişken}) + (1.314 \times 5 \text{ nolu değişken}) + 91.836$$

7.6. Evlilik Uyumu ve Dindarlığın Bazı Demografik Değişkenlerle İlişkisi

Öncelikle katılımcıların demografik değişkenlere göre hem evlilik uyumu ve hem dindarlık puanlarının birlikte anlamlı bir şekilde farklılaşp farklılaşmadığını tespit etmek için tek ya da iki faktörlü MANOVA yapılması amaçlanmıştır. Ancak bazı analizlerde, gözeneklere düşen denek sayıları arasındaki farkın fazla olması ya da gerekli sayıların sağlanmaması nedeniyle bu analizlerden vazgeçilmiş, bağımsız

gruplar t testi ya da tek yönlü ANOVA yapılarak evlilik uyumu ve dindarlık değişkenleri ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

7.6.1. Cinsiyete Göre Evlilik Uyumu ve Dindarlık

Katılımcıların cinsiyete göre evlilik uyumu ve dindarlık puanlarının anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek amacıyla tek faktörlü MANOVA yapılmış, sonuçlar Tablo 19’da verilmiştir.

Tablo 19

Cinsiyete Göre Evlilik Uyumu ve Dindarlık Puanlarına İlişkin Tek Faktörlü MANOVA Sonuçları

Bağımlı Değişken	Cinsiyet	n	\bar{X}	S	sd	F	p	η^2
Evlilik Uyumu	Kadın	186	111.81	20.18	1-417	10.422	.001	.024
	Erkek	233	117.32	14.71				
Dindarlık	Kadın	186	106.19	8.79	1-417	.029	.864	.000
	Erkek	233	106.34	9.00				

Katılımcıların evlilik uyumu ve dindarlık puanları üzerinde cinsiyetin birleşik olarak anlamlı bir etkisinin olup olmadığını belirlemek için tek faktörlü MANOVA uygulanmıştır. Tek faktörlü MANOVA analizinin sayıltıları kontrol edildiğinde, tek değişkenli normallik koşulu normallik testleri ve uç değerlerle, çok değişkenli normallik koşulu ise Mahalanobis uzaklığının hesaplanmasıyla incelenmiş ve verilerin her iki şekilde de normal dağıldığı gözlenmiştir. Box’s M istatistiğine göre kovaryans matrisleri arasında anlamlı bir fark vardır ($F_{(3-49960720.96)} = 7.308, p = .000$). O nedenle Wilk’s Lambda değerinin yerine Pillai’s Trace değeri kullanılmıştır (bkz. Akbulut, 2011). Levene testi ise evlilik uyumu ($p = .082, p > .05$) ve dindarlık ($p = .347, p > .05$) puanları için hata varyanslarının eşit kabul edilebileceğini göstermiştir.

Farklı cinsiyetten katılımcılar arasında, evlilik uyumu ve dindarlık şeklindeki birleşik bağımlı değişkenler açısından anlamlı bir farklılık vardır (Pillai’s Trace (λ) = .026, $F_{(2-416)} = 5.522, p = .004$). Değişkenler tek tek ele alındığında, katılımcıların cinsiyet açısından evlilik uyumu puanları anlamlı bir farklılık göstermektedir ($F_{(1-417)} = 10.422, p = .001$). Cinsiyet bakımından katılımcıların evlilik uyumu puan ortalamaları kadınlarda 111.81, erkeklerde 117.32 olarak bulunmuştur. Dolayısıyla bu iki grubun evlilik uyumu puanları arasındaki anlamlı fark erkekler lehine bulunmuştur. Test sonucu hesaplanan

etki büyüklüğü ($\eta^2=024$), farkın küçük düzeyde bir etki büyüklüğü olduğunu ortaya koymaktadır.

Dindarlığa bakıldığında, bu değişkenin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır ($F_{(1-417)} = .029$, $p = .864$).

7.6.2. İlk Evlilik Olup Olmamasına Göre Evlilik Uyumu

Katılımcılardan ilk evliliği olanlar ile diğerleri arasında evlilik uyumu açısından anlamlı düzeyde bir farklılaşmanın olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız gruplar t testi yapılmış, analiz sonuçlarına Tablo 20’de yer verilmiştir.

Tablo 20

İlk Evlilik Olup Olmama Durumuna Göre Evlilik Uyumu Analizi (Bağımsız Gruplar t Testi)

Gruplar	N	\bar{X}	S	t	sd	p
İlk	396	115.06	17.65	1.135	416	.257
Diğer	22	110.70	15.16			

Tablo 20’de görüldüğü üzere ilk evliliği olanlar ile diğer katılımcıların evlilik uyumları anlamlı olarak farklılaşmamaktadır ($t_{416} = 1.135$, $p > .05$).

7.6.3. İlk Evlilik Olup Olmamasına Göre Dindarlık

Katılımcılardan ilk evliliği olanlar ve olmayanlar arasında dindarlık açısından anlamlı bir farklılaşma olup olmadığını tespit etmek için bağımsız gruplar t testi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 21’de gösterilmiştir.

Tablo 21

İlk Evlilik Olup Olmama Durumuna Göre Dindarlık Analizi (Bağımsız Gruplar t Testi)

Gruplar	N	\bar{X}	S	t	sd	p
İlk evlilik	396	106.45	8.84	1.728	416	.085
Diğer	22	103.09	9.72			

Tablo 21’de görüldüğü üzere ilk evliliği olanlar ile olmayanların dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($t_{416} = 1.728$, $p > .05$).

7.6.4. Evlenme Tarzına Göre Evlilik Uyumu ve Dindarlık

“Eşinizle nasıl evlendiniz?” sorusuna verilen cevaplardan bazıları (“Görücü usulü ve istemeyerek”, “Kaçarak”, “Diğer”) sayısal açıdan yeterli düzeye ulaşmadığı için veri setinden çıkarılmış ve geriye iki cevap (“Görücü usulü ve isteyerek”, “Tanışarak”) kalmıştır. Bu adımdan sonra katılımcıların evlenme tarzına göre evlilik uyumu ve dindarlık puanlarının anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek amacıyla yapılan tek faktörlü MANOVA sonuçları Tablo 22’de sunulmuştur.

Tablo 22

Evlenme Tarzına Göre Evlilik Uyumu ve Dindarlık Puanlarına İlişkin Tek Faktörlü MANOVA Sonuçları

Bağımlı Değişken	Evlenme Tarzı	n	\bar{X}	S	sd	F	p	η^2
Evlilik Uyumu	Görücü usulü ve isteyerek	206	116.07	16.01	1-400	1.747	.187	.004
	Tanışarak	196	113.79	18.61				
Dindarlık	Görücü usulü ve isteyerek	206	108.64	7.57	1-400	36.435	.000	.083
	Tanışarak	196	103.54	9.32				

İki farklı evlenme tarzına sahip katılımcıların evlilik uyumu ve dindarlık puanları üzerinde evlenme tarzının birleşik olarak anlamlı bir etkisinin olup olmadığını belirlemek için Tek yönlü MANOVA uygulanmıştır. Analizin tek ve çok değişkenli normallik sayıltılarının sağlandığı görülmüştür. Box’s M istatistiğine göre kovaryans matrisleri arasında anlamlı bir fark vardır ($F_{(3-31250508.70)}= 4.310, p=.005$). O nedenle Wilk’s Lambda değerinin yerine Pillai’s Trace değeri kullanılmıştır. Levene testi ise evlilik uyumu ($p=.698, p>.05$) ve dindarlık ($p=.087, p>.05$) puanları için hata varyanslarının eşit kabul edilebileceğini göstermiştir.

Tabloya göre evlenme tarzları farklı olan katılımcılar arasında, evlilik uyumu ve dindarlık şeklindeki birleşik bağımlı değişkenler açısından anlamlı bir farklılık vardır (Pillai’s Trace (λ)= .084, $F_{(2-399)}=5.522, p=.000$). Değişkenler tek tek ele alındığında, katılımcıların evlenme tarzı açısından dindarlık puanlarının anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmüştür ($F_{(1-400)}= 36.435, p=.000$). Evlenme tarzı bakımından katılımcıların dindarlık puan ortalamaları görücü usulü ve isteyerek evlenenlerde 108.64, tanışarak evlenenlerde ise 103.54 bulunmuştur. Dolayısıyla bu iki grubun dindarlık puanları arasında anlamlı fark görücü usulü ve isteyerek evlenenler lehine

bulgulanmıştır. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2=083$), farkın orta düzeyde bir etki büyüklüğü olduğunu ortaya koymaktadır.

Katılımcıların evlenme tarzı açısından evlilik uyumu puanlarına bakıldığında ise anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($F_{(1-400)}= 1.747$, $p= .187$).

7.6.5. Nikâh Durumuna Göre Evlilik Uyumu ve Dindarlık

Yalnızca dinî nikâh yaptığını belirtenlerin sayısı yeterli düzeye ulaşmadığından, bu cevabı verenler veri setinden çıkarılmış, yalnızca “resmî” ve “hem resmî hem dinî” cevabını verenler analize alınmıştır. Bu uygulamadan sonra katılımcıların nikâh durumuna göre evlilik uyumu ve dindarlık puanlarının anlamlı bir şekilde farklılaşp farklılaşmadığını tespit etmek amacıyla tek faktörlü MANOVA yapılmış, sonuçlar Tablo 23’te gösterilmiştir.

Tablo 23

Nikâh Durumuna Göre Evlilik Uyumu ve Dindarlık Puanlarına İlişkin Tek Faktörlü MANOVA Sonuçları

Bağımlı Değişken	Nikâh durumu	n	\bar{X}	S	sd	F	p
Evlilik Uyumu	Resmî	147	114.44	17.23	1-411	.131	.717
	Hem resmî hem dinî	266	115.09	17.85			
Dindarlık	Resmî	147	105.95	9.47	1-411	.726	.395
	Hem resmî hem dinî	266	106.72	8.41			

İki farklı nikâh durumuna sahip katılımcıların evlilik uyumu ve dindarlık puanları üzerinde nikâh durumunun birleşik olarak anlamlı bir etkisinin olup olmadığını belirlemek için Tek yönlü MANOVA uygulanmıştır. Analize dair tek ve çok değişkenli normallik sayıltılarının karşılandığı görülmüştür. Box’s M istatistiğine göre kovaryans matrisleri arasında anlamlı bir fark yoktur ($F_{(3-2722588.80)}= 1.188$, $p= .312$). Levene testi ise evlilik uyumu ($p= .112$, $p>.05$) ve dindarlık ($p= .526$, $p>.05$) puanları için hata varyanslarının eşit kabul edilebileceğini göstermiştir.

Tabloya göre nikâh durumu farklı olan katılımcılar arasında, evlilik uyumu ve dindarlık şeklindeki birleşik bağımlı değişkenler açısından anlamlı bir farklılık yoktur (Wilk’s $\Lambda= .998$, $F_{(2-410)}= .369$, $p=.692$). Değişkenler tek tek ele alındığında, katılımcıların nikâh durumu açısından hem evlilik uyum puanları ($F_{(1-411)}= .131$, $p=.717$)

hem de dindarlık puanları ($F_{(1-411)} = .726$, $p = .395$) arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

7.6.6. Evlilik Yaşına Göre Evlilik Uyumu

17 yaş ve altında evlenenler ile 18-19 yaş aralığında evlenenlerin sayısı analiz için yeterli düzeye ulaşmadığından bu iki grup birleştirilmiş ve “20 yaşın altında evlenenler” şeklinde tek bir grup haline getirilmiştir. Bu işlemden sonra evlilik uyumunun evlenme yaşına göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü ANOVA testi yapılmış, sonuçlar Tablo 24 ve Tablo 25’te sunulmuştur.

Tablo 24

Evlilik Yaşına Göre Evlilik Uyumuna İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Gruplar	N	\bar{X}	S
20 yaş altı (1)	32	106.37	22.58
20-24 yaş (2)	143	116.19	16.91
25-29 yaş (3)	179	115.87	17.68
30 ve üzeri (4)	64	114.06	13.88

Tablo 25

Evlilik Yaşına Göre Evlilik Uyumuna İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Dunnett’s C
Gruplar arası	2779.469	3	926.490	3.08 9	.027	2>1, 3>1
Gruplar içi	124158.371	414	299.899			
Toplam	126937.840	417				

Tablo 24’te görüldüğü üzere evlilik yaşı 20’nin altında olanlar 106.37, 20-24 arası olanlar 116.19, 25-29 arası olanlar 115.87, 30 ve üzeri olanlar ise 114.06 aritmetik ortalamaya sahiptir. Tablo 25’teki tek yönlü ANOVA sonuçlarına bakıldığında, evlilik yaşına dair grupların evlilik uyumları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($F_{3-417} = 3.089$, $p < .05$). Evlilik uyum düzeyleri arasındaki farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Dunnett’s C testi uygulanmıştır. Buna göre hem 20-24 hem de 25-29 yaş aralığında evlenenlerin 20 yaş altında evlenenlere göre evlilik uyumlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

7.6.7. Evlilik Yaşına Göre Dindarlık

Evlenme yaşı açısından farklı gruplarda yer alan katılımcıların dindarlık düzeylerinin anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü ANOVA testi uygulanmış, sonuçlara Tablo 26 ve Tablo 27’de yer verilmiştir.

Tablo 26

Evlilik Yaşına Göre Dindarlığa İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Gruplar	N	\bar{X}	S
20 yaş altı	32	108.51	6.34
20-24 yaş	143	107.66	8.59
25-29 yaş	179	105.28	9.28
30 ve üzeri	64	104.93	9.13

Tablo 27

Evlilik Yaşına Göre Dindarlığa İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Dunnnett’s C
Gruplar arası	728.281	3	242.760			
Gruplar içi	32289.945	414	77.995	3.113	.026	1>4
Toplam	33018.227	417				

Tablo 26’da görüldüğü üzere evlilik yaşı 17 ve altında olanlar 108.96, 18-23 arası olanlar 107.60, 24-29 arası olanlar 105.88, 30 ve üzeri olanlar ise 104.93 aritmetik ortalamaya sahiptir. Tablo 27’ye bakıldığında ise tek yönlü ANOVA sonuçlarına göre katılımcıların evlilik yaşı grupları ile dindarlık arasında anlamlı bir fark bulunmuştur (F_{3-417} : 1.908, $p>.05$). Dindarlık düzeyleri arasındaki farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Dunnnett’s C testi uygulanmıştır. Buna göre 20 yaş altında evlenenlerin, 30 yaş ve üzerinde evlenenlere göre dindarlık puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

7.6.8. Eşle Yaş Farkına Göre Evlilik Uyumu

Evlilik uyumunun eşle olan yaş farkına göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü ANOVA testinin sonuçları Tablo 28 ve Tablo 29’da sunulmuştur.

Tablo 28

Eşle Yaş Farkına Göre Evlilik Uyumuna İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Gruplar	N	\bar{X}	S
0-5 yaş (1)	266	114.20	17.90
6-9 yaş (2)	95	118.39	15.93
10 yaş ve üzeri (3)	32	109.34	19.40

Tablo 29

Eşle Yaş Farkına Göre Evlilik Uyumuna İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Scheffe
Gruplar arası	2279.039	2	1139.519			
Gruplar içi	120406.590	390	308.735	3.691	.026	2>3
Toplam	122685.629	392				

Tablo 28'e bakıldığında eşleyle yaş farkı 0-5 arasında olanlar 114.20, 6-9 arası olanlar 118.39, 10 ve üzeri olanlar 109.34 aritmetik ortalamaya sahiptir. Tablo 29'daki tek yönlü ANOVA sonuçları, eşle yaş farkına dair grupların evlilik uyumları arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir (F_{2-392} : 3.691, $p<.05$). Evlilik uyumları arasındaki farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Scheffe testi yapılmış, eşleyle 6-9 arası yaş farkı olanların, 10 ve üzeri yaş farkı olanlara göre daha yüksek evlilik uyumuna sahip olduğu bulunmuştur.

7.6.9. Eşle Yaş Farkına Göre Dindarlık

Eşle yaş farkı açısından farklı gruplarda yer alan katılımcıların dindarlık düzeylerinin anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü ANOVA testi uygulanmış, sonuçlar Tablo 30 ve Tablo 31'de gösterilmiştir.

Tablo 30

Eşle Yaş Farkına Göre Dindarlığa İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Gruplar	N	\bar{X}	S
0-5 yaş	266	106.08	9.12
6-9 yaş	95	107.45	8.38
10 yaş ve üzeri	32	106.06	6.95

Tablo 31
Eşle Yaş Farkına Göre Dindarlığa İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p
Gruplar arası	135.139	2	67.569		
Gruplar içi	30144.481	390	77.294	.874	.418
Toplam	30279.619	392			

Eşle yaş farkı 0-5 arası olanlar 106.08, 6-9 arası olanlar 107.45, 10 yaş ve üzeri olanlar 106.06 aritmetik ortalamaya sahiptir. Tablo 31'e bakıldığında ise tek yönlü ANOVA sonuçlarına göre katılımcıların evlilik yaşı grupları ile dindarlık arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($F_{2,392}: .874, p>.05$).

7.6.10. Evlilik Süresine Göre Evlilik Uyumu ve Dindarlık

Katılımcıların evlilik sürelerine göre evlilik uyumu ve dindarlık puanlarının anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek amacıyla yapılan tek faktörlü MANOVA sonuçları Tablo 32'de sunulmuştur.

Tablo 32
Evlilik Sürelerine Göre Evlilik Uyumu ve Dindarlık Puanlarına İlişkin Tek Faktörlü MANOVA Sonuçları

Bağımlı Değişken	Evlilik süresi	n	\bar{X}	S	sd	F	p	η^2
Evlilik Uyumu	1-5 yıl (1)	76	115.72	17.71	5-411	.174	.972	.002
	6-10 yıl (2)	77	114.88	18.14				
	11-15 yıl (3)	68	113.28	17.61				
	16-20 yıl (4)	61	115.71	18.69				
	21-25 yıl (5)	61	114.82	16.78				
	26 yıl ve üzeri (6)	74	115.06	16.97				
Dindarlık	1-5 yıl (1)	76	102.84	9.41	5-411	5.012	.000	.057
	6-10 yıl (2)	77	105.41	9.04				
	11-15 yıl (3)	68	105.85	9.01				
	16-20 yıl (4)	61	108.91	8.13				
	21-25 yıl (5)	61	106.82	7.94				
	26 yıl ve üzeri (6)	74	108.80	8.10				

Evlilik süreleri farklı olan katılımcıların evlilik uyumu ve dindarlık puanları üzerinde evlilik sürelerinin birleşik olarak anlamlı bir etkisinin olup olmadığını belirlemek için Tek yönlü MANOVA uygulanmıştır. Analize dair tek ve çok değişkenli normallik koşulunun sağlandığı görülmüştür. Box's M istatistiğine göre kovaryans matrisleri arasında anlamlı bir fark yoktur ($F_{(15-832195.134)} = .608, p = .871$). Levene testi ise evlilik uyumu ($p = .946, p > .05$) ve dindarlık ($p = .185, p > .05$) puanları için hata varyanslarının eşit kabul edilebileceğini göstermiştir.

Tabloya göre evlilik süreleri farklı olan katılımcılar arasında, evlilik uyumu ve dindarlık şeklindeki birleşik bağımlı değişkenler açısından anlamlı bir farklılık vardır (Wilk's $\Lambda = .935, F_{(2-410)} = 2.800, p = .002$). Değişkenler tek tek ele alındığında, katılımcıların evlilik süreleri açısından dindarlık puanlarının anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmüştür ($F_{(5-411)} = 5.012, p = .000$). Evlilik süreleri bakımından katılımcıların dindarlık puan ortalamaları 1-5 yıl arası 102.84, 6-10 yıl arası 105.41, 11-15 yıl arası 105.85, 16-20 yıl arası 108.91, 21-25 yıl arası 106.82, 26 yıl ve üzeri 108.80 olarak bulunmuştur. Evlilik süresi bakımından dindarlık puanları arasında anlamlı farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu test etmek için Scheffe analizi yapılmıştır. Bunun sonucunda anlamlı farkın 1-4 ve 1-6 arasında, 4 ve 6 lehine olduğu görülmüştür. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü ($\eta^2 = .057$), farkın küçük düzeyde bir etki büyüklüğü olduğunu ortaya koymaktadır.

Katılımcıların evlilik süreleri açısından evlilik uyumu puanlarına bakıldığında ise anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($F_{(5-411)} = .174, p = .972$).

7.6.11. Çocuk Sayısına Göre Evlilik Uyumu

4 çocuğu olanlar ile 5 ve üzeri çocuğu olanlar analiz için yeterli sayıya ulaşmadığından, bu iki grup birleştirilmiştir. Bu değişiklikten sonra çocuk sayısına göre evlilik uyumunu belirlemek amacıyla tek yönlü ANOVA testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 33 ve Tablo 34'te gösterilmiştir.

Tablo 33'e bakıldığında evlilik uyumu açısından hiç çocuğu olmayanlar 118.82, 1 çocuğu olanlar 116.05, 2 çocuğu olanlar 113.08, 3 çocuğu olanlar 114.98, 4 ve üzeri çocuğu olanlar ise 116.40 aritmetik ortalamaya sahiptir. Tablo 34'teki tek yönlü ANOVA sonuçlarına göre ise çocuk sayısı ile evlilik uyumu arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($F_{4-405} = .966, p > .05$).

Tablo 33

Çocuk Sayısına Göre Evlilik Uyumuna İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Gruplar	N	\bar{X}	S
Hiç yok	31	118.82	2.89
1	77	116.05	2.08
2	174	113.08	1.42
3	97	114.98	1.62
4 ve üzeri	27	116.40	3.25

Tablo 34

Çocuk Sayısına Göre Evlilik Uyumuna İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p
Gruplar arası	1205.750	4	301.437		
Gruplar içi	125157.183	401	312.113	.966	.426
Toplam	126362.933	405			

7.6.12. Çocuk Sayısına Göre Dindarlık

Çocuk sayısına göre katılımcıların dindarlık düzeylerinin anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü ANOVA testi uygulanmış, sonuçlar Tablo 35 ve Tablo 36'da sunulmuştur.

Tablo 35

Çocuk Sayısına Göre Dindarlığa İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Gruplar	N	\bar{X}	S
Hiç yok (1)	31	104.81	9.45
1 (2)	77	104.04	9.46
2 (3)	174	105.79	9.34
3 (4)	97	108.86	6.56
4 ve üzeri (5)	27	109.96	7.46

Tablo 36
Çocuk Sayısına Göre Dindarlığa İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Dunnett's C
Gruplar arası	1501.395	4	375.349			
Gruplar içi	30162.825	401	75.219	4.990	.001	3>2, 4>2, 4>3, 5>2,
Toplam	31664.221	405				5>3

Tablo 35'e göre hiç çocuğu olmayanlar 104.81, 1 çocuğu olanlar 104.04, 2 çocuğu olanlar 105.79, 3 çocuğu olanlar 108.86, 4 ve üzeri çocuğu olanlar ise 109.96 aritmetik ortalamaya sahiptir. Tablo 36'ya bakıldığında, tek yönlü ANOVA sonuçlarına göre katılımcıların çocuk sayıları ile dindarlık arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F_{4,405}: 4.490, p<.01$). Dindarlık düzeyleri arasındaki farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Dunnett's C testi yapılmıştır. Buna göre 2 çocuğu olanların 1 çocuğu olanlara göre, 3 çocuğu olanların 1 ve 2 çocuğu olanlara göre, yine 4 ve üzeri çocuğu olanların 1 ve 2 çocuğu olanlara göre daha fazla dindar oldukları anlaşılmaktadır.

7.6.13. Planlanan Çocuk Sayısına Göre Evlilik Uyumu

Bir önceki analizde olduğu gibi 4 çocuk planlayanlar ile 5 ve üzeri çocuk planlayanlar yeterli sayıya ulaşmadığından, bu iki grup birleştirilmiştir. Bu değişiklikten sonra planlanan çocuk sayısına göre evlilik uyumunu belirlemek için tek yönlü ANOVA testi uygulanmış ve sonuçlara Tablo 37 ve Tablo 38'de yer verilmiştir.

Tablo 37
Planlanan Çocuk Sayısına Göre Evlilik Uyumuna İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Gruplar	N	\bar{X}	S
1	28	111.39	19.30
2	171	114.31	19.15
3	137	115.38	16.21
4 ve üzeri	48	116.95	15.12

Tablo 38

Planlanan Çocuk Sayısına Göre Evlilik Uyumu İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p
Gruplar arası	633.401	3	211.134		
Gruplar içi	118854.612	380	312.775	.675	.568
Toplam	119488.014	383			

Tablo 37'deki bulgulara bakıldığında evlilik uyumu açısından 1 çocuk planlayanlar 111.39, 2 çocuk planlayanlar 114.31, 3 çocuk planlayanlar 115.38, 4 ve üzeri çocuk planlayanlar ise 116.95 aritmetik ortalamaya sahiptir. Tablo 38'deki tek yönlü ANOVA sonuçlarına göre ise planlanan çocuk sayısı ile evlilik uyumu arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir (F_{3-383} : .675, $p>.05$).

7.6.14. Planlanan Çocuk Sayısına Göre Dindarlık

Planlanan çocuk sayısına göre katılımcıların dindarlık düzeylerinin anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü ANOVA testi uygulanmış, sonuçlar Tablo 39 ve Tablo 40'ta sunulmuştur.

Tablo 39

Planlanan Çocuk Sayısına Göre Dindarlığa İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Gruplar	N	\bar{X}	S
1 (1)	28	103.27	10.25
2 (2)	171	104.77	9.77
3 (3)	137	107.97	7.51
4 ve üzeri (4)	48	109.62	6.33

Tablo 40

Planlanan Çocuk Sayısına Göre Dindarlığa İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Dunnett's C
Gruplar arası	1564.975	3	521.658			
Gruplar içi	28613.388	380	75.298	6.928	.000	3>1, 3>2, 4>1, 4>2
Toplam	30178.364	383				

Tablo 39'a göre 1 çocuk yapmayı planlayanlar 103.27, 2 çocuk yapmayı planlayanlar 104.77, 3 çocuk yapmayı planlayanlar 107.97, 4 ve üzeri çocuk yapmayı planlayanlar 109.62 aritmetik ortalamaya sahiptir. . Tablo 40'a bakıldığında, tek yönlü ANOVA sonuçlarına göre katılımcıların planladıkları çocuk sayıları ile dindarlıkları arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F_{3-383}: 6.928, p<.001$). Dindarlık düzeyleri arasındaki farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Dunnett's C testi yapılmıştır. Buna göre 3 çocuk planlayanların 1 ve 2 çocuk planlayanlara göre, 4 ve üzeri çocuk planlayanların 1 ve 2 çocuk planlayanlara göre daha fazla dindar oldukları anlaşılmaktadır.

7.6.15. Cinsiyet Açısından Çalışma Durumuna Göre Evlilik Uyumu

Katılımcıların çalışma durumuna dair evlilik uyumları her iki cinsiyet açısından da ele alınmıştır. Hem kadın hem de erkeklerin çalışma durumuna göre evlilik uyumlarını tespit etmek için tek yönlü ANOVA uygulanmıştır. Sonuçlar Tablo 41 ve Tablo 42'de gösterilmiştir.

Tablo 41

Kadın ve Erkeğin Çalışma Durumuna Göre Evlilik Uyumuna İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Gruplar	N	\bar{X}	S
Çalışan kadın (1)	111	111.29	20.85
Çalışmayan kadın (2)	74	112.71	19.36
Çalışan erkek (3)	206	117.76	14.31
Çalışmayan erkek (4)	22	113.61	17.58

Tablo 42

Kadın ve Erkeğin Çalışma Durumuna Göre Evlilik Uyumuna İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Dunnett's C
Gruplar arası	3519.470	3	1173.157			
Gruplar içi	123633.322	409	302.282	3.881	.009	3>1
Toplam	127152.792	412				

Tablo 41'deki bulgulara bakıldığında evlilik uyumu açısından çalışan kadınların 111.29, çalışmayan kadınların 112.71, çalışan erkeklerin 117.76 ve çalışmayan erkeklerin 113.61 aritmetik ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Tablo 42'deki tek

yönlü ANOVA sonuçlarına göre ise erkek ve kadınların çalışma durumu ile evlilik uyumu arasında anlamlı bir fark bulunmuştur (F_{3-412} : 3.881, $p<.05$). Evlilik uyum düzeyleri arasındaki farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Dunnett's C testi uygulanmıştır. Buna göre çalışan erkeklerin çalışan kadınlara göre daha fazla evlilik uyumuna sahip oldukları görülmüştür.

7.6.16. Kadınların Çalışma Durumuna Göre Dindarlık

Kadınların çalışıp çalışmama durumunun dindarlık açısından anlamlılık düzeyinde farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak amacıyla bağımsız gruplar t testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 43'te sunulmuştur.

Tablo 43

Kadınların Çalışma Durumuna Göre Dindarlık Analizi (Bağımsız Gruplar t Testi)

Gruplar	N	\bar{X}	S	t	sd	p
Çalışıyor	111	103.53	9.36	-5.981	182.667	.000
Çalışmıyor	74	110.27	5.96			

Tablo 43'e göre çalışan ve çalışmayan kadınların dindarlık düzeyleri anlamlı olarak farklılaşmaktadır (t_{183} : -5.981, $p<.001$). Çalışmayan kadınlar, çalışanlardan daha fazla dindardırlar.

7.6.17. Eşin Çalışma Durumuna Göre Evlilik Uyumu

Eşi çalışanlarla eşi çalışmayanlar arasında evlilik uyumu açısından anlamlı düzeyde bir farklılaşmanın olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız gruplar t testinin sonuçlarına Tablo 44'te yer verilmiştir.

Tablo 44

Eşin Çalışma Durumuna Göre Evlilik Uyumu Analizi (Bağımsız Gruplar t Testi)

Gruplar	N	\bar{X}	S	t	sd	p
Çalışıyor	245	113.93	19.13	-1.867	402	.047
Çalışmıyor	149	117.22	13.98			

Buna göre eşi çalışanlar ile çalışmayanların evlilik uyumları anlamlı olarak farklılaşmaktadır (t_{402} : -1.867, $p<.05$). Eşleri çalışmayan katılımcılar, eşleri çalışan katılımcılara göre daha yüksek evlilik uyumuna sahiptir.

7.6.18. Cinsiyet Açısından Eşin Çalışma Durumuna Göre Evlilik Uyumu

Eşlerin çalışma durumuna dair evlilik uyumları cinsiyet açısından da ele alınmıştır. Kadın ve erkeklerin eşlerinin çalışma durumlarının evlilik uyumuyla ilişkisini tespit etmek için tek yönlü ANOVA uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına Tablo 45 ve Tablo 46’da yer verilmiştir.

Tablo 45

Kadın ve Erkeğin Çalışma Durumuna Göre Evlilik Uyumuna İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Gruplar	N	\bar{X}	S
Çalışan eşe sahip kadın (1)	162	112.25	19.56
Çalışmayan eşe sahip kadın (2)	14	113.38	23.53
Çalışan eşe sahip erkek (3)	83	117.22	17.92
Çalışmayan eşe sahip erkek (4)	145	117.59	12.76

Tablo 46

Kadın ve Erkeğin Çalışma Durumuna Göre Evlilik Uyumuna İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Dunnett’s C
Gruplar arası	2620.015	3	873.338			
Gruplar içi	118562.401	400	296.406	2.946	.033	4>1
Toplam	121482.416	403				

Tablo 45’teki bulgulara bakıldığında evlilik uyumu açısından eşi çalışan kadınların 112.25, eşi çalışmayan kadınların 113.38, eşi çalışan erkeklerin 117.22 ve eşi çalışmayan erkeklerin 117.59 aritmetik ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Tablo 46’daki tek yönlü ANOVA sonuçlarına göre ise erkek ve kadınların eşlerinin çalışma durumu ile evlilik uyumu arasında anlamlı bir fark belirlenmiştir (F_{3-403} : 2.946, $p < .05$). Dunnett’s C testi sonucunda eşi çalışmayan erkeklerin eşi çalışan kadınlara göre daha fazla evlilik uyumuna sahip oldukları görülmüştür.

7.6.19. Erkeklerin Eşlerinin Çalışma Durumu ve Dindarlık İlişkisi

Erkeklerin eşlerinin çalışma durumunun dindarlık açısından anlamlılık düzeyinde farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymak amacıyla bağımsız gruplar t testi yapılmış, analiz sonuçları Tablo 47’de gösterilmiştir.

Tablo 47

Erkeklerin Eşlerinin Çalışma Durumuna Göre Dindarlık Analizi (Bağımsız Gruplar t Testi)

Gruplar	N	\bar{X}	S	t	sd	p
Eşi çalışan erkekler	145	105.09	9.04	-1.441	226	.151
Eşi çalışmayan erkekler	83	106.87	8.90			

Tablo 47'ye göre eşi çalışan ve çalışmayan erkek katılımcıların dindarlık düzeyleri anlamlı bir şekilde farklılaşmamıştır (t_{226} : -1.441, $p>.05$).

7.6.20. Cinsiyet Açısından Gelirin Eşten Fazla Olup Olmamasına Göre Evlilik Uyumu

Gelirin eşten fazla olup olmamasına göre evlilik uyumları cinsiyet açısından ele alınmıştır. Kadın ve erkeklerin gelirlerinin, eşlerinin gelirlerinden fazla olup olmamasının evlilik uyumuyla ilişkisini tespit etmek için tek yönlü ANOVA uygulanmıştır. Analiz sonuçları Tablo 48 ve Tablo 49'da gösterilmiştir.

Tablo 48

Kadın ve Erkeğin Gelirinin Eşlerinden Fazla Olup Olmama Durumuna Göre Evlilik Uyumuna İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Gruplar	N	\bar{X}	S
Geliri eşinden fazla olan kadın (GEFK)	17	108.91	20.52
Geliri eşinden az olan kadın (GEAK)	89	110.40	20.91
Geliri eşinden fazla olan erkek (GEFE)	61	115.17	18.42
Geliri eşinden az olan erkek (GEAE)	22	120.48	16.00

Tablo 49

Kadın ve Erkeğin Gelirinin Eşlerinden Fazla Olup Olmama Durumuna Göre Evlilik Uyumuna İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p
Gruplar arası	2402.818	3	800.939	2.089	.103
Gruplar içi	70935.740	185	383.436		
Toplam	73338.558	188			

Tablo 48'deki bulgulara bakıldığında evlilik uyumu açısından GEFK 108.91, GEAK 110.40, GEFE 115.17 ve GEAE 120.48 aritmetik ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Tablo 49'daki tek yönlü ANOVA sonuçlarına göre ise erkek ve

kadınların eşlerine göre gelirleri ile evlilik uyumu arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($F_{3-185}: 2.089, p>.05$).

7.6.21. Cinsiyet Açısından Gelirin Eşten Fazla Olup Olmamasına Göre Dindarlık

Eşe göre gelir durumu, cinsiyet değişkeni göz önünde bulundurularak analiz edilmiştir. İlk olarak kadınların eşlerine göre gelir durumunun dindarlık açısından anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak amacıyla bağımsız gruplar t testi yapılmış, sonuçlar Tablo 50’de gösterilmiştir.

Tablo 50

Kadınlarda Eşe Göre Gelir Durumuna Ait Dindarlık Analizi (Bağımsız Gruplar t Testi)

Gruplar	N	\bar{X}	S	t	sd	p
GEFK	17	99.10	10.39	-2.364	104	.020
GEAK	89	104.67	8.60			

Tablo 50’ye göre geliri eşinden fazla olan ve olmayan kadın katılımcıların dindarlık düzeyleri anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır ($t_{104}: -2.364, p<.05$). GEAK, GEFK’e göre daha dindardır.

Erkeklerin eşlerine göre gelir durumunun dindarlık açısından anlamlılık düzeyinde farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek amacıyla yapılan bağımsız gruplar t testinin sonuçları ise Tablo 51’de sunulmuştur.

Tablo 51

Erkeklerde Eşe Göre Gelir Durumuna Ait Dindarlık Analizi (Bağımsız Gruplar t Testi)

Gruplar	N	\bar{X}	S	t	sd	p
GEFE	61	104.90	8.80	-.772	81	.443
GEAE	22	106.69	10.72			

Analiz sonucunda geliri eşinden fazla olan ve olmayan erkek katılımcıların dindarlık düzeylerinin anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmektedir ($t_{81}: -.772, p>.05$).

7.6.22. Evlilik Öncesi Cinsel Tecrübe (EÖCT) Yaşama ve Evlilik Uyumu

EÖCT yaşayanlar ile yaşamayanlar arasında evlilik uyumu açısından anlamlı düzeyde bir farklılaşmanın olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız gruplar t testinin sonuçlarına Tablo 52’de yer verilmiştir.

Tablo 52

Evlilik Öncesi Cinsel Tecrübe Yaşama Durumuna Göre Evlilik Uyumu Analizi (Bağımsız Gruplar t Testi)

Gruplar	N	\bar{X}	S	t	sd	p
EÖCT Yaşayanlar	76	112.90	16.82	-1.092	407	.262
EÖCT Yaşamayanlar	333	115.34	17.72			

Tablo 52'ye göre EÖCT yaşayanlar ile yaşamayanların evlilik uyumları anlamlı olarak farklılaşmamaktadır (t_{407} : -1.092, $p > .05$).

7.6.23. Evlilik Öncesi Cinsel Tecrübe Yaşama ve Dindarlık

EÖCT yaşayanlar ile yaşamayanlar arasında dindarlık düzeyleri açısından anlamlı bir farklılığın olup olmadığını belirlemek üzere bağımsız gruplar t testi yapılmış, sonuçlar Tablo 53'te sunulmuştur.

Tablo 53

Evlilik Öncesi Cinsel Tecrübe Yaşama Durumuna Göre Dindarlık Analizi (Bağımsız Gruplar t Testi)

Gruplar	N	\bar{X}	S	t	sd	p
EÖCT Yaşayanlar	76	100.99	8.69	-5.806	407	.000
EÖCT Yaşamayanlar	333	107.33	8.57			

Analiz sonuçlarına göre evlilik öncesi cinsel tecrübe yaşayan ve yaşamayan katılımcıların dindarlık düzeyleri anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır (t_{407} : -5.806, $p < .001$). EÖCT yaşamayanlar, EÖCT yaşayanlara nispetle daha dindardır.

7.6.24. Evlilik Öncesi Cinselliği Onaylama (EÖCO) ve Dindarlık İlişkisi

EÖCO durumuna göre katılımcıların dindarlık düzeylerinin anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü ANOVA testi uygulanmış, sonuçlar Tablo 54 ve Tablo 55'te sunulmuştur. Katılımcıların "Kesinlikle katılıyorum" ve "Katılıyorum" şeklinde verdikleri cevaplar "Onaylayanlar" kategorisi altında, "Kesinlikle katılmıyorum" ve "Katılmıyorum" şeklinde verdikleri cevaplar ise "Onaylamayanlar" kategorisi altında değerlendirilmiştir.

Tablo 54

Evlilik Öncesi Cinselliği Onaylama Durumuna Göre Dindarlığa İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Gruplar	N	\bar{X}	S
Onaylayanlar (1)	49	103.04	9.47
Kararsızlar (2)	24	98.81	10.78
Onaylamayanlar (3)	333	107.11	8.33

Tablo 55

Evlilik Öncesi Cinselliği Onaylama Durumuna Göre Dindarlığa İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Scheffe
Gruplar arası	2073.957	2	242.179			3>1
Gruplar içi	30036.631	403	304.858	13.913	.000	3>2
Toplam	32110.588	405				1>2

Tablo 54'e göre evlilik öncesi cinselliği onaylayanlar 103.04, kararsız olanlar 98.81, onaylamayanlar ise 107.11 aritmetik ortalamaya sahiptir. Tablo 55'e bakıldığında, tek yönlü ANOVA sonuçlarına göre katılımcıların EÖCO durumları ile dindarlık arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir (F_{2-405} : 13.913, $p < .001$). Dindarlık düzeyleri arasındaki farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Scheffe testi yapılmıştır. Buna göre evlilik öncesi cinselliği onaylamayanlar, onaylayanlara ve kararsız olanlara göre, onaylayanlar da kararsızlara göre daha yüksek dindarlık düzeyine sahiptir.

7.6.25. Evlilik Dışı Cinsel Tecrübe (EDCT) Yaşama ve Evlilik Uyumu İlişkisi

Evlilik esnasında eşi dışında cinsel tecrübe yaşayanlar ile yaşamayanlar arasında evlilik uyumu açısından anlamlı düzeyde bir farklılaşmanın olup olmadığını belirlemek üzere bağımsız gruplar t testi yapılmış, analiz sonuçları Tablo 56'da sunulmuştur.

Tablo 56

Evlilik Dışı Cinsel Tecrübe Yaşama Durumuna Göre Evlilik Uyumu Analizi (Bağımsız Gruplar t Testi)

Gruplar	N	\bar{X}	S	t	sd	p
EDCT Yaşayanlar	21	103.92	14.94			
EDCT Yaşamayanlar	387	115.47	17.54	-2.960	406	.003

Tablo 56'daki bulgulara göre EDCT yaşayanlar ile yaşamayanların evlilik uyumları anlamlı olarak farklılaşmaktadır (t_{406} : -2.960, $p<.05$). Buna göre EDCT yaşamayanların evlilik uyumu, EDCT yaşayanlara göre daha yüksektir.

7.6.26. Evlilik Dışı Cinsel Tecrübe Yaşama ve Dindarlık

EDCT yaşayanlar ile yaşamayanların dindarlık düzeylerinin farklılaşma durumunu ortaya koymak üzere bağımsız gruplar t testi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 57'de gösterilmiştir.

Tablo 57

Evlilik Dışı Cinsel Tecrübe Yaşama Durumuna Göre Dindarlık Analizi (Bağımsız Gruplar t Testi)

Gruplar	N	\bar{X}	S	t	sd	p
Yaşadım	21	97.73	9.17	-4.603	406	.000
Yaşamadım	387	106.68	8.64			

Analiz bulgularına göre EDCT yaşayanlar ile yaşamayanların dindarlık seviyeleri arasındaki farklılaşma anlamlılık düzeyine ulaşmıştır (t_{406} : -4.603, $p<.001$). Bu sonuçlara göre evlilik dışı cinsel tecrübe yaşamayanlar, yaşayanlara göre daha dindardır.

7.6.27. Evlilik Dışı Cinselliği Onaylama ve Dindarlık İlişkisi

Evlilik dışı cinselliği onaylama durumuna göre katılımcıların dindarlık düzeyleri arasında anlamlılık seviyesine ulaşan bir farklılaşmanın olup olmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü ANOVA testi uygulanmış, sonuçlar Tablo 58 ve Tablo 59'da gösterilmiştir.

Tablo 58

Evlilik Dışı Cinselliği Onaylama (EDCO) Durumuna Göre Dindarlığa İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Gruplar	N	\bar{X}	S
Onaylayanlar (1)	34	104.69	9.14
Kararsızlar (2)	20	96.74	9.06
Onaylamayanlar (3)	354	106.93	8.62

Tablo 59
Evlilik Dışı Cinselliği Onaylama Durumuna Göre Dindarlığa İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Scheffe
Gruplar arası	2057.605	2	1028.802			
Gruplar içi	30536.982	405	75.400	13.645	.000	1>2 3>2
Toplam	32594.586	407				

Analiz sonuçlarına göre evlilik dışı cinselliği onaylayanlar 104.69, kararsız olanlar 96.74, onaylamayanlar ise 106.93 aritmetik ortalamaya sahiptir. Tablo 59'a bakıldığında ise tek yönlü ANOVA sonuçlarına göre evlilik dışı cinselliği onaylama durumu ile dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur (F_{2-407} : 13.645, $p<.001$). Dindarlık düzeyleri arasındaki farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek amacıyla Scheffe testi yapılmış, bunun sonucunda evlilik dışı cinselliği onaylayanların ve onaylamayanların, kararsızlara göre daha dindar oldukları görülmüştür.

7.6.28. Anne-Baba Evliliğine Ait Mutluluk Düzeyinin (ABEMD) Evlilik Uyumu ve Dindarlıkla İlişkisi

ABEMD'in evlilik uyumu ve dindarlıkla olan ilişkisini belirlemek için Pearson Moment korelasyon analizi uygulanmış, sonuçlar Tablo 60'ta sunulmuştur.

Tablo 60
Anne-Baba Evliliğine Ait Mutluluk Düzeyinin Evlilik Uyumu ve Dindarlıkla İlişkisi İçin Yapılan Pearson Moment Korelasyon Analizi Sonuçları

	Evlilik Uyumu	Dindarlık
ABEMD	.236 **	.230**

** $p<.01$

Tablo 60'a bakıldığında ABEMD ile evlilik uyumu ($r= .236$, $p<.01$) ve dindarlık ($r= .230$, $p<.01$) arasında düşük düzeyde, pozitif yönde ve anlamlı, bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

BÖLÜM VIII

TARTIŞMA VE YORUM

8.1. Evlilik Uyumu ve Dindarlık

Araştırma bulguları dindarlık ile evlilik uyumunun ilişkili olduğunu, dindarlık arttıkça evlilik uyumunun da arttığını göstermiştir. Dindarlık, aynı zamanda evlilik uyumunun alt ölçekleri olan çift doyumu, çift kaynaşması, çift uzlaşması ve duygusal dışavurum ile de ilişkilidir. Dindarlık arttıkça, evlilik uyumuna ait bu dört alt ölçekten alınan puanlar da artmaktadır. Dindarlığın alt ölçeklerine bakıldığında ise üç boyutun da evlilik uyumuyla ilişkili olduğu görülmüştür. İnanç, ibadet ve ahlâk boyutundan alınan puanlar arttıkça evlilik uyumu artmaktadır. İbadet ve ahlâk boyutu aynı zamanda evlilik uyumunun alt boyutlarının tamamıyla ilişkili bulunmuş, bu iki boyuttan alınan puan arttıkça çift doyumu, çift kaynaşması, çift uzlaşması ve duygusal dışavurum alt ölçeklerinden alınan puanların da arttığı belirlenmiştir. İnanç boyutunun ise evlilik uyumunun alt ölçeklerinden çift doyumu ve çift kaynaşmasıyla ilişkili olduğu, çift uzlaşması ve duygusal dışavurumla ilişkisinin bulunmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla dindarlık ve dindarlığın alt boyutları ile evlilik uyumu ve evlilik uyumunun alt boyutları arasında genel olarak anlamlı ancak düşük düzeyde bir ilişki vardır. Yalnızca inanç boyutunun, evlilik uyumunun alt boyutlarından ikisiyle ilişkisi tespit edilememiştir. Bunun nedeni olarak inanç değişkenine dair verilerin, kendi içinde çok fazla değişim göstermemesi söylenebilir. Araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu, inanç boyutuna ait 11 soruya aynı cevapları vermişlerdir⁶⁷. Bu beklenen bir durumdur; çünkü inanç boyutunun maddelerinde Allah'a ve peygamberlere iman gibi kesin ve kati görüşlere yönelik eğilimler sorulmuştur. Dolayısıyla değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olmayışının nedeni, örneklemin inanç düzeyinden ve inanç boyutuna verdiği cevaplardan kaynaklı olduğu düşünülebilir. İnanç boyutuna dair verilerin normal dağılım gösterdiği, farklı örneklerle yapılacak çalışmalarda daha farklı sonuçların çıkması muhtemeldir.

Çift doyumu, çift uzlaşması ve duygusal dışavurum hem dindarlıkla hem de dindarlığın alt boyutlarından ibadet ve ahlâkla düşük düzeyde ilişkiliyken, çift kaynaşmasında bu ilişki diğer üç alt ölçeğe göre nispeten daha düşüktür. Çift doyumu;

⁶⁷ 419 katılımcının 375'i inanç boyutundan tam puan (33) almıştır.

eşlerin tartışma ve boşanmayı düşünme gibi konuları hangi sıklıkla yaptıklarına dair maddeleri barındırmaktadır. Çift uzlaşması; aile bütçesi, din, hayat felsefesi, karar alma süreçleri, birlikte yapılan etkinlikler, arkadaş ve akraba ilişkileri ve ev işleri gibi konulardaki anlaşma düzeyini ölçen maddelere sahiptir. Duygusal dışavurum ise çiftlerin duygusal yakınlık ve cinsel ilişkiler üzerinde ne düzeyde anlaştıklarına dair maddeler içermektedir. Bu alt ölçeklerde bahsi geçen maddeler üzerinde dinî yaşayışın etkili olması beklenir. Çift kaynaşması ise eşlerin hangi sıklıkla fikir alış-verişi yaptıkları, bir konu üzerinde birlikte çalıştıkları ve ortak ilgi alanlarına sahip oldukları bağlamında ortaya koydukları dayanışmaya dair maddeleri ihtiva etmektedir. Bahsi geçen bu maddeler üzerinde dinî yaşayışın etkisinin daha az olabileceği ya da başka değişkenlerin devreye girebileceği düşünülebilir.

Dinler doğaları itibarıyla normatiftir. Ortaya koydukları emir ve yasaklar, inanan bireyin hayatını önemli ölçüde etkileme ve şekillendirme kabiliyetine sahiptir. Daha önce belirtildiği üzere dinlerin bu özelliği sosyal kontrol olarak ifade edilmektedir. Sosyal kontrol özelliğiyle dinler, bireyin evlilik hayatı üzerinde önemli etkilerde bulunabilirler. Örneğin evlilik dışı cinselliğin yasaklanması, bozulan ilişkiler için arabuluculuk yapılması, boşanmanın Allah'ın en sevmediği helâl olarak nitelenmesi, sadece evliliği değil bireyin yaşamını birçok yönden etkileyecek alkol ve uyuşturucu gibi maddelerin kullanımının engellenmesi vb. bu minvalde değerlendirilebilir. Bu düzenlemeler vasıtasıyla dinler evlilikleri korumakta, eşler arasında bir güven ve bağlanma duygusu oluşturmak suretiyle ilişkileri güçlendirmektedir. Çiftlerin neleri yapıp neleri yapmayacaklarına dair ortak bir rehberine sahip olmaları, ilişkilerde çatışma ve anlaşmazlık yaşanabilecek birçok konuda onların benzer görüş ve tutumlara sahip olmalarını sağlayacaktır. Bu durum eşler arasında yaşanması muhtemel çatışmaları azaltacaktır.

Dinlerin sosyal kontrol dışında sosyal destek özelliği de bulunmaktadır. Dinler, bünyelerinde barındırdıkları değerlerle çiftlere destek sunmaktadır. Hürmet, saygı, sevgi, şefkat, affetme, anlayış, feragat gibi değerler, sağlıklı bir şekilde kurulması ve devam ettirilmesi istenen kişiler arası ilişkileri karşılıklı olarak beslemektedir. Bu değerlerin eşler tarafından benimsenmesi ve uygulanması, evlilik sürecinde ortaya çıkan problemlerin çözümünü kolaylaştırmakta, eşleri daha fazla iletişime açık hale getirmekte ve ilişkiye olan bağlanımı artırmaktadır. Dinlerin evlilik ve aile yaşantısına yaptığı vurgu da eşler arası ilişkileri etkileyebilir. Aile kurmanın önemi, çocuk yapmanın ve onu eğitmenin teşvik edilmesi, ailenin devamlılığının vurgulanması gibi

faktörler, evli bireylerin ilişkilerine daha sıkı sarılmalarını sağlayabilir. Özellikle kurumsal dindarlığın yaşatmaya çalıştığı bu sosyal ve ahlâkî değerler, modern dönemde giderek kan kaybeden evlilik kurumunu korumada önemli rol oynamaktadır. Günümüzde etkisi fazlasıyla hissedilen bireycilik, çiftlerin cinsel, duygusal ya da maddî açıdan yeterli doyumunu sağlayamadıkları evliliklerini sürdürmenin mantıklı olmadığı düşüncesini öne çıkarmakta, bu durum boşanma oranlarına da yansımaktadır. Bireyciliğin öne çıktığı, benmerkezci bir evlilik algısının giderek güçlendiği günümüz ilişkilerinde, eşlerin “bir” olmalarını, “biz” olarak hareket etmelerini sağlama noktasında kurumsal dinin kabulleri etkili olabilmektedir. Bu etki, bireyin, eşinin yanlışlarını, eksiklerini, adaletsizliklerini ve diğer bazı olumsuzluklarını görmezden gelmesini ya da tolere etmesini de sağlayabilir. Bu bağlamda din bir nevi telafi vazifesi görür. Ancak bu görmezden gelme ve tolerans ileri boyutlara ulaşırsa, çiftlerin birbirini istismar etme durumu ortaya çıkabilir.

Sosyal destek bağlamında din, sadece aile içi ilişkileri etkilemez. O, aynı zamanda aile fertlerinin diğer gruplarla iletişime ve etkileşime geçmesine aracı olur. Akriba ziyaretleri, bayram gezmeleri, ait olunan dinî grup ya da cemaatin faaliyetleri vb., zihinsel ve duygusal açıdan birbirine benzeyen insanları bir araya getirmek suretiyle, çiftlerin var olan bilişsel ve duygusal şemalarının güçlenmesini ve diri kalmasını sağlar. Bu tarz katılımlar, eşlerin birlikte vakit geçirmesine ve benzer bir düşünce yapısına evrilmesine de vesile olur.

Dindarlığı besleyen unsurlardan biri de gelenektir. Esasen din geleneği, gelenek de dini beslemektedir. Özellikle toplumsal cinsiyet rolleri konusunda geleneksel kabullerin dinî kabullere yansıdığı görülmektedir. Her ne kadar kesin ve somut bir delil olmasa da din ve gelenek içinde kabul edilen görüş kadını ev işleriyle, erkeği ise dışarıyla tanımlamaktadır. Günümüz perspektifinde bu algı eleştirilse de, bu düşünce tarzının, özellikle ataerkil yapıya sahip evliliklere olumlu yansımaları olduğu iddia edilebilir. Örneğin ütü, çamaşır, bulaşık vb. ev işlerinden kimin sorumlu olduğu, eve ekmek getirme görevinin kime ait olduğu gibi konularda dinî geleneğin ortaya koyduğu kabuller, evlilikteki rol karmaşasını azaltabilir. İlişkideki görev dağılımının net olması, tartışma yaratacak konuların azalmasını sağlayabilir. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki, özellikle günümüze doğru geldikçe kadınların çalışma yaşamına katılımlarının giderek artması, bazı problemleri de beraberinde getirebilir. Örneğin çalışan bir kadın, kendisine yüklenen geleneksel rolleri kabul etmeyebilir. Hem evde hem de işte çalışıyor oluşu, evliliğinde haksızlığa uğruyor olduğu, adaletli bir görev dağılımının yapılmadığı

düşüncesini doğurabilir. O nedenle modern dönemde kadının toplumdaki statüsünde yaşanan değişimlerden mütevellit, dinî geleneğin şekillendirdiği ve sürdürdüğü toplumsal cinsiyet rollerinin evliliği olumlu yönde etkilemekten ziyade olumsuz yönde etkileyeceği düşünülebilir.

Çalışmamızda evlilik uyumu ve dindarlık arasındaki ilişki, pozitif yönde ama düşük düzeydedir. Benzer sonuçlara ulaşan Yapıcı (2018, s. 91), bu durumu bir analogi ile açıklamaktadır. O, dindarlığı, soğuktan koruma özelliği zayıflayan *eskidikçe incelmış palto* şeklinde kavramlaştırmaktadır. Bu palto, vücudu soğuktan belli oranda korumakla beraber şiddetli soğuklarda yetersiz kalmaktadır. Buradan hareketle eşler arasındaki anlaşmazlık çözülebilecek boyutta ise, dindarlık bu problemlerin aşılmasında etkin bir rol oynamaktadır. Ancak eşleri derinden etkileyen cinsellik, ekonomik sıkıntılar gibi konularda geçimsizlik söz konusu ise dindarlık yukarıda bahsi geçen sosyal kontrol ve sosyal destek özelliklerini devreye sokamamaktadır.

Özetle söyleyecek olursak, dindarlık arttıkça evlilik uyumu da artmış; ancak bu artış düşük düzeyde kalmıştır. Evlilik uyumunu etkileyen birçok etken bulunmaktadır. Bunların arasında dindarlık olmakla birlikte, dindarlığın evlilik uyumunu artırmada ikincil değişkenlerden biri olduğu düşünülebilir. Dindarlık, daha ziyade evlilik uyumunu etkileyen (iletişim biçimi, kişilik, cinsiyet rolleri, ekonomik durum vb.) faktörlere bakışı biçimlendirmek suretiyle evlilik uyumuna olumlu ya da olumsuz geri dönüşler sunmaktadır.

8.2. Evlilikte Dinin Etkisini Hissetme ve Evlilik Uyumu

Çoklu regresyon analizi sonuçları, evlilikte dinin etkisini hissetmeye dair 9 değişken hep beraber değerlendirildiğinde, onların evlilik uyumuyla anlamlı bir ilişki içinde olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte “eşin iyiliği için dua etme”, “dinî inancın ailevî problemlerde daha anlayışlı ve affedici olma üzerinde etkisi” ve “dinî inancın boşanma konusundaki tutumu yumuşatması” değişkenlerinin evlilik uyumu üzerinde anlamlı yordayıcılar oldukları görülmüştür.

Eşin iyiliği için dua etmek, bir bakıma eşe olan sevgiyi ve bağlılığı göstermektedir. Bu tarz duaya yönelen bireylerin eşleriyle daha iyi geçindikleri, eşlerine karşı düşmanca tavır ve hislerden uzak oldukları düşünülebilir. Eşler arasındaki muhabbetin güzel olmasının, onların yaptıkları duaya da yansımaları beklenir. Dolayısıyla eşin iyiliği için dua etmek, eşler arasındaki ilişkinin niteliği açısından bir

gösterge haline gelmektedir. Nitekim ilgili konuda yapılan çalışmalar da bu bulguyu destekler niteliktedir (bkz. Gruner, 1985; Dudley & Kosinski, 1990; Robinson, 1994; Butler, Gardner & Bird, 1998; Marsh & Dallos, 2000; 2001; Butler, Stout & Gardner, 2002; Marks, 2005; Lambert & Dollahite, 2006; Fincham vd., 2008; Ellison, Burdette & Wilcox, 2010; Beach vd., 2011).

Dinî inancın, ailevî problemlerde kendisini daha anlayışlı ve affedici olmaya ittiğini düşünenlerin evlilik uyumu daha yüksektir. Bu beklenen bir durumdur; zira yaşanan problemlerde affetme erdemini gösterebilmek, anlayışlı olmak ve bu sayede iletişim kanallarını açık tutmak eşler arasındaki bağın güçlenmesini sağlayacaktır. Dinler bu değerleri bünyesinde barındırmak suretiyle eşler ve aile bireyleri arasındaki ilişkilerin kırılmasını önlemekte ve bu ilişkileri canlı tutmaktadır. Bu konu üzerine yapılan çalışmalarda benzer sonuçlara ulaşılmıştır (bkz. Dudley & Kosinski, 1990; Holeman, 2003; Lambert & Dollahite, 2006; Mahoney, 2010; Stafford, David & McPherson, 2014;). Bununla birlikte anlayış ve affedicilik gibi erdemlerin, diğer eş tarafından sürekli olarak istismar edilmemesi evlilik uyumu açısından önemlidir.

Dinî inancının boşanma konusundaki tutumunu yumuşattığını düşünenlerin evlilik uyumları daha yüksek çıkmıştır. Kur'an'da araları bozuk olan çiftleri barıştırmanın teşvik edilmesi (Nisâ 4/35), diğer taraftan bir hadiste Allah'ın en sevmediği helal olarak boşanmanın gösterilmesi (Ebû Dâvud, Talâk, 3; İbn Mâce, Talâk, 1), İslâm'da boşanmanın serbest olmakla birlikte son çare olarak görüldüğünü gösterir niteliktedir. Ayrıca İslâm, evlilik ve aile yaşantısının mutluluğuna ve sürekliliğine de vurgu yapmaktadır. Bütün bunlardan hareketle dindarlık arttıkça boşanma hususunda aceleci davranma ihtimalinin azalacağı düşünülebilir. Dinlerin boşanma hususunda ortaya koyduğu kural ve öğretiler, bireyin ilk çare olarak boşanmayı düşünmesini engelleyebilir. Dindar birey, eşiyle arasındaki problemin çözümüne odaklanabilir. Bu yapıcı yaklaşımın ise evlilik uyumuna yansıtacağı açıktır. Problemler karşısında ilişkiden vazgeçmek yerine çözüm odaklı düşünmek, eşler arasındaki uyumu arttıracaktır. Bu alanda yapılan çalışmalar da dindarlık ya da dindarlığın göstergeleri arttıkça boşanmanın azaldığını göstermektedir (bkz. Shrum, 1980; Teachman, 1982; Fergusson, Horwood & Shannon, 1984; Glenn & Supancic, 1984; Bahr & Chadwick, 1985; Heaton & Goodman, 1985; Schumm, 1985; Breal & Kposowa, 1987; Bock & Radelet, 1988; Larson & Goltz, 1989; Hansen & Gage, 1990; White, 1990; Hansen, 1992; Stanley & Markman, 1992; Bracher vd., 1993; Wineberg, 1994; Booth vd., 1995; Amato & Rogers, 1997; Call & Heaton, 1997; Clydesdale, 1997; Brody, Stoneman &

Flor, 1996; Hill & Peplau, 1998; Krishnan, 1998; Mahoney vd., 2001; Sullivan, 2001; Marks, 2005; Lambert & Dollahite, 2006; Orathinkal & Vansteenwegen, 2006; Brown, Orbuch & Bauermeister, 2008; Vaaler, Ellison & Powers, 2009). ASPB'nin (2015) araştırmasında, boşanma sürecinde olan eşlerin önemli bir kısmının ailelerinden destek aldıkları belirlenmiştir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, birey yalnızca gördüğü baskı ve çekincelerden ötürü de boşanmaktan vazgeçebilir. Bu durumda eşlerin, aralarındaki problemleri hallettiğini söylemek mümkün değildir. Böyle bir evliliğin devam etmesi, çiftlerden birini, tercih etmediği bir hayatı yaşamaya mecbur bırakacaktır. Ayrıca bu ilişki hem o ailede yetişecek çocuklar hem de o çocukları bünyesinde barındıracak toplum açısından birçok sıkıntıyı beraberinde getirecektir.

“Din emrettiği için evlilik dışı ilişkilerden kaçınma” ile evlilik uyumu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Örneklemin, evlilik dışı ilişkiden kaçınmayı dinî bir vecibe olarak değil de ahlâkî bir zorunluluk olarak görmeleri bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olmuş olabilir. Aynı durumun “dinî inancın eşe olan sadakati artıracağını düşünme” için de geçerli olduğu ileri sürülebilir.

“Evliliği Allah'ın emri ve kutsal bir müessese olarak görmek”, evlilik uyumuyla ilişkili bulunmamıştır. Dindar her bireyin bu algıya sahip olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak evliliği Allah'ın emri ve mukaddes bir kurum olarak görmek, evlilikte hiç problem yaşanmayacağı anlamına gelmez. Evliliğinde problem yaşayan birey, olumsuz yüklemeleri evlilikten ziyade eşine ya da kendi evliliğine yapabilir. Başka biriyle daha mutlu bir evliliğinin olacağını düşünebilir. Dolayısıyla evliliğe dair olumlu düşüncelere sahip olmak, evlilikte mutlu olunacağı anlamına gelmez. Evliliği teoride dinî bir emir olarak görmek ve ona anlam yüklemek, pratikte eşle uyumlu olunacağı sonucunu doğurmaz.

“Evlilikle ilgili işlerde dinî emir ve yasakları gözetmek” ile evlilik uyumu arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Dinî emir ve yasakları göz önünde bulundurmamak, eşler açısından her zaman olumlu sonuçlanmayabilir. Şayet eşlerin dindarlık düzeyleri ve tarzları arasında belirgin bir farklılık mevcut ise bu durum çatışmayı da doğurabilir. Örneğin muhafazakâr yapıya sahip bir koca, eşinin giyim tarzından rahatsız olabilir. Kadın, eşini memnun etmek için isteyerek yahut istemeyerek giyim tarzını değiştirebilir ya da eşinin bunun için kendisini zorlamasından rahatsızlık duyabilir. Bu durumda kadının tutumunu, kişilik yapısı ve sahip olduğu dindarlık tarzı belirleyecektir. Eşlerin birbirine yakın din algısına sahip olmaları çatışmayı azaltacaktır. Farklı algılara sahip olmaları ise -her eş kendi düşünce dünyasına uygun çözüm

yollarını isteyeceği için- iletişimin gerginlikle sonuçlanma ihtimalini artıracaktır. Dolayısıyla eşlerin dindarlık tarzları, dinî emirleri ve yasakları gözetmenin evliliğe olumlu ya da olumsuz yansıması noktasında önemli rol oynayacaktır.

“Ramazan ayı boyunca eşle ve çocuklarla iftar yapma” ve “yemek sonrası aileyle birlikte dua etme” sıklıkları evlilik uyumuyla ilişkili bulunmamıştır. Esasen her iki uygulama da aile fertlerinin bir araya geldikleri, birlikte zaman geçirdikleri faaliyetler olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan bakıldığında onların, evlilik uyumuna olumlu yansımalarının olması beklenir. Belki de birlikte iftar yapma ve yemek sonrası dua pratiklerini dindarlık düzeyi yüksek olmayanların da yerine getiriyor oluşu, bu durumun ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Başka bir ifadeyle bu pratiklerin sıklığının, dindarlık düzeyleri açısından çok fazla farklılaşmaması bu sonuca yol açmış olabilir. Oruç tutmayan bir bireyin iftar etkinliğine katılması ya da inanmayan bir bireyin kalabalıkla birlikte dua etmesi bu bağlamda değerlendirilebilir. Davie’den (2005, s. 285) hareketle söyleyecek olursak, belki de modern toplumlarda ortaya çıkan *inanmadan ait olma* (*belonging without believing*) olgusunun burada devreye girdiği düşünülebilir. Herhangi bir dine inanmayan ya da inancı çok zayıf olan bireylerden bazıları, içine doğdukları kültürün dinî pratiklerini yerine getirmeye devam edebilmektedirler (Yapıcı, 2018, s. 85).

8.3. Evlilikteki Cinsiyet Roller ve Evlilik Uyumu

Evlilikteki cinsiyet rollerine dair 4 değişken hep beraber değerlendirildiğinde, onların evlilik uyumuyla anlamlı bir ilişki içinde olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan yalnızca “evlilikte iş bölümünün belirgin olması” değişkeninin evlilik uyumu üzerinde anlamlı yordayıcı olduğu görülmüştür.

Evlilikte iş bölümünün belirgin olması, evlilikte rol kaynaklı birçok problemin ortaya çıkmasını önleyebilir. Ev içinde ya da dışında, işlerin kimin tarafından yapılacağına dair çiftlerden her ikisinin de ortak bir kanaate sahip olması, bunda temel faktördür. Geleneksel ataerkil ailelerde iş bölümünün daha belirgin olduğu düşünülebilir. Zira bu ailelerde erkek ve kadının yapacağı işler daha net bir şekilde tanımlanmaktadır. Bununla birlikte günümüz modern ailelerinde de iş bölümü hususunda anlaşma sağlanabilir. Zira her iki eşin de çalıştığı ailelerde, kadınlar daha eşit ve âdil iş paylaşımı isteyebilmekte, erkekler de bu isteğe olumlu yaklaşabilmektedir. En çok problem yaşayacak grubun ise gelenekten moderne geçiş özelliği gösteren, modern

zamanın getirilerine uyum sağlamakla birlikte gelenekle olan bağlarını da koparamayan ailelerde görüleceği düşünülebilir. Özellikle kadının daha modern, erkeğin ise daha geleneksel düşünce yapısına sahip olduğu ailelerde bu durumun ortaya çıkma ihtimali daha yüksektir. Çünkü kadın bu durumu bir hak arayışı olarak görürken, erkek ise sahip olduğu hakların ihlal edilmesi ve mevcut otoritesinin sarsılması olarak yorumlayabilecektir.

“Eşin çalışmasından mutlu olma”, evlilik uyumuyla ilişkili bulunmamıştır. Dinî geleneksel kodlarla yetişen bir erkek, eşinin çalışmasını istemeyebilir. Ülkemizin geçiş toplumu olduğu düşünüldüğünde, böyle düşünenlerin sayısının azımsanmayacak kadar fazla olduğu öngörülebilir. Hatta aynı temayüle sahip kadınlar da kendilerinin çalışmaması gerektiğine dair bir kanaate sahip olabilir. Bu şemaya sahip erkek ve kadınlar için bu düşünce tarzı bilişsel bir tatmin sağlıyor ve evlilik uyumuna olumlu yansıyor olabilir. Diğer taraftan daha modern bir algıya sahip çiftler için eşin çalışması mutluluk vericidir. Geçiş toplumlarında bu iki düşüncenin de büyük ölçeklerde yaşanıyor oluşu, anlamlı bir ilişkinin ortaya çıkmasını engellemiş olabilir. Buradan hareketle geçiş toplumundan ziyade geleneksel ya da modern toplum özelliği gösteren toplumlarda eşin çalışmasından mutlu olma değişkeninin evlilik uyumu üzerinde daha etkili olması beklenebilir. Aynı düşünceler “kadının ev işlerinden, erkeğin ise eve ekmek getirmeden sorumlu olduğunu düşünme” ile “eşe ev işlerinde yardım etme” değişkenleri için de geçerli olabilir. Geleneksel düşüncenin kadın-erkek rollerini desteklemesi beklenirken, modern düşüncede âdil bir dağılım istencinin öne çıkması muhtemeldir. Eşe ev işlerinde yardım etme hususunun da geleneksel düşünceden ziyade modern düşüncede karşılık bulması ihtimal dâhilindedir.

8.4. Evlilikteki Cinsiyet Roller ve Dindarlık

Evlilikteki cinsiyet rollerine dair dört değişken hep beraber incelendiğinde, onların dindarlıkla anlamlı bir ilişki içinde olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan “kadının ev işlerinden, erkeğin ise eve ekmek getirmeden sorumlu olduğunu düşünme”, “iş bölümünün belirgin olması” ve “eşe ev işlerinde yardım etme” değişkenlerinin dindarlık üzerinde anlamlı yordayıcılar oldukları görülmüştür.

Dindarlık arttıkça toplumsal cinsiyet temelli düşünme artmaktadır. Tarihsel süreçte ataerkil yapılar içinde doğan ve kendilerine yer bulan dinlerin toplumsal cinsiyet rollerini desteklemesi ve muhafaza etmesi doğaldır. O nedenle dindar bireylerin

geleneksel kadın-erkek rollerini daha sıkı benimsemesi beklenen bir durumdur. Çalışmada dindarlık arttıkça iş bölümünün daha belirgin hale geldiği görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında yine toplumsal cinsiyet rollerinin etkili olduğu düşünülebilir. Bunların dışında dindarlık arttıkça eşe ev işlerinde yardım etme durumu da artmaktadır. Esasen geleneksel ataerkil yapının şekil verdiği dindarlığın, ilk bakışta belirgin bir iş bölümü sunduğu, bu bağlamda dindarlık arttıkça eşe yardım etme davranışının azalacağı düşünülebilir. Ancak dinlerin yücelttiği ve ön plana çıkarttığı ahlâkî değerler, eşlerin birbirine destek olmasını ve yardım etmesini teşvik edebilir. Ayrıca Anadolu’da var olan genel aile yapısının, ataerkilliğin daha yumuşak bir formu olduğu düşünülebilir. Türk ailesi için pederşahî kavramından ziyade pederî kavramının tercih edilmesi de bu bağlamda değerlendirilebilir. Günümüze doğru geldikçe kadınların ev dışında çalışmaya başlamasıyla beraber erkeklerin ev işlerine daha fazla yardım etmeye başladığı, bu bağlamda Anadolu’daki ataerkilliğin evrildiği ve daha soft bir karaktere büründüğü öne sürülebilir.

Eşin çalışmasından mutlu olma düzeyi ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Geleneksel dindarlık açısından değerlendirildiğinde, erkeklerde dindarlık arttıkça eşlerinin çalışmasından mutlu olma düzeylerinin azalması beklenir. Esasen regresyon analizinde de bu iki değişken arasında negatif bir ilişkinin olduğu, ancak anlamlılık düzeyine ulaşmadığı görülmektedir. Analizin anlamlılık düzeyine ulaşmamasının nedeni bu sorunun yalnızca erkeklere değil, aynı zamanda kadınlara da sorulmuş olması olabilir. Sadece erkeklerin tutumlarının ölçüldüğü bir çalışmadan daha farklı sonuçların elde edilmesi muhtemeldir. Bir diğer neden olarak, artık dindarlıkların da değişiyor olması gösterilebilir. Günümüzde yalnızca geleneksel ya da kitabî dindarlıklardan değil, popüler, liberal vb. dindarlıklardan da bahsetmek mümkündür. O nedenle modern dönemde dindar bir erkek hayatın müşterek olduğunu, bu nedenle eşinin çalışması ve aile bütçesine yardım etmesi gerektiğini düşünebilir.

8.5. Eşe Yapılan Yüklemeler ve Evlilik Uyumu

Çoklu regresyon analizi sonuçları, eşe yapılan yüklemelere dair 10 değişken hep birlikte değerlendirildiğinde, onların evlilik uyumuyla anlamlı bir ilişki içinde olduğunu göstermiştir. Diğer taraftan “eşle cinsel konularda anlaşma”, “eşle maddî konularda anlaşma”, “eşle dinî konularda anlaşma”, “evlilikte eşle çatışmalar yaşama”, “eşin, evlilik öncesi beklentileri evlilikte karşıladığını düşünme”, “eşle kişiliklerin uyduğunu

düşünme”, “evlilikte eşle uyumlu olduğunu düşünme” ve “eşin kıskandıracak davranışları” değişkenlerinin evlilik uyumu üzerinde anlamlı yordayıcılar oldukları görülmüştür. Bunlardan evlilikte çatışmalar yaşama ve eşin kıskandırıcı davranışları evlilik uyumuyla negatif, diğerleri ise pozitif yönde ilişkilidir.

Eşe yapılan olumlu ve olumsuz yüklemelerin evlilik uyumuna yansması beklenir (bkz. Demirkan vd., 2009, s. 63-64). Evlilikte eşe dair bireysel algılar, çiftlerin evliliklerini değerlendirmede temel göstergelerden biri haline dönüşmektedir. Çiftler arasında en çok problem olan konuların başında cinsellik ve maddiyat gelmektedir. Nitekim analiz sonuçları, cinsel ve maddî konularda anlaşmanın, evlilik uyumunun en güçlü göstergeleri olduğunu ortaya koymaktadır. Bu beklenen bir durumdur. Çünkü evlilikten alınan maddî ve manevî doyum, evlilik uyumunu etkileyecektir.

Bireyin hayatındaki temel istek ve arzularından biri olarak kabul edilen cinsellik, evliliğin temel yapıtaşlarından birini oluşturmaktadır. Cinsellik, eşler arasındaki mahremiyet duygusunu güçlendirmekte, eşleri birbirine daha yakın hale getirmektedir. Birchler ve Webb (1977) mutlu ve problemlili çiftleri karşılaştırdıkları çalışmalarında, mutlu çiftlerin daha sık cinsel ilişkiye girdiklerini belirlemişlerdir. Diğer taraftan eşler arasındaki çatışmaların bir kısmı cinsel problemler veya anlaşmazlıklar sebebiyle yaşanabilmektedir (ASPB, 2015, s. 85-87). Cinsel ilişkinin kalitesi, sıklığı, eşlerin beklentisini karşılayıp karşılamaması, cinselliğe istekli olup olmama, fiziksel yetersizlik gibi faktörler, evliliğin gidişatını ve eşler arasındaki uyumu etkileyecektir.

Evliliklerin sonlanmasındaki temel etkenlerden biri çiftlerin paranın idaresi, harcamalar, yetersiz gelire sahip olma vb. konularda yaşadıkları ekonomik çatışmalardır. Elde edilen gelirin nasıl kullanılacağına planlı bir şekilde ortaya konması ve aileyi geçindirecek sürekli bir gelire sahip olmak ailenin mutluluğu açısından önemlidir. Geleneksel geniş ailede ekonomik harcamaların nasıl olacağını belirleyen kişinin ailenin reisi olan baba olduğu görülmektedir. Karar mercisinin tek kişi olmasının, olası anlaşmazlıkları azaltabileceği düşünülebilir. Bununla birlikte modern dönemde kadınların iş hayatına atılması ve kendi paralarını kazanması, ailede ekonomik konularda alınacak kararlarda onların da söz söyleme hakkını artırmıştır. Bu bağlamda ataerkil bir yapıya sahip olan Türk ailesinde bu durumun problemler çıkarması muhtemeldir. Ayrıca kadının erkekte daha fazla kazancının olduğu ailelerde bu çatışmanın yaşanma olasılığı daha yüksektir. Zira bu ailede geleneksel rollerin değişmesi, erkek eşin memnuniyetsizliğini artırabilir. Örneğin Weiss ve Willis'in (1997) yaptığı araştırmada, erkeklerin kazancında beklenmedik bir artış olduğunda

boşanma riskinin azaldığı, kadınlarda bu durum meydana geldiğinde ise boşanma riskinin arttığı belirlenmiştir.

Görüldüğü üzere burada bireysel temelli ihtiyaçlar öne çıkmıştır. Günümüzde insan ilişkilerindeki değişim, ilişkilerde hazzın ve hızlı yaşamının ön plana çıkması, eşten istenen niteliklerde bu düşünce tarzını destekleyecek özelliklerin öne çıkmasına yol açmış olabilir.

Eşle dinî konularda uyum sağlama düzeyi arttıkça evlilik uyumunun arttığı belirlenmiştir. Çiftlerin dinî açıdan birbirine benzer düşünce yapılarına sahip olmaları, bu konularda ortaya çıkabilecek tartışmaların azalmasını veya yaşanan tartışmaların daha az çatışmayla sonuçlanmasını sağlayabilir. Aynı zamanda çiftler, ortak dinî inançları dolayısıyla ortak bir arkadaş çevresine de sahip olacaklar, çiftlerin benzeşen dinî yaşayışları bu ortak çevre sayesinde daha da birbirine yaklaşacaktır. Dinî homogami ve dinî heterogami bağlamında yapılan çalışmaların sonuçları, bulgularımızla benzerlik göstermektedir (bkz. Christensen & Barber, 1967; Alston, McIntosh & Wright, 1976; Craddock, 1980; Bahr, 1981; Lazerwitz, 1981; Glenn, 1982; Heaton, 1984; Chi & Houseknecht, 1985; Ortega, Whitt & Williams, 1988; Gleckman & Streicher, 1990; Heaton & Pratt, 1990; Shehan, Bock & Lee, 1990; Bumpass, Martin & Sweet, 1991; Lehrer & Chiswick, 1993; Maneker & Rankin, 1993; Wilson & Musick, 1996; Call & Heaton, 1997; Ellison, Bartkowski & Anderson, 1999; Chinitz & Brown, 2001; Curtis & Ellison, 2002; Heaton, 2002; Myers, 2006; Petts & Knoester, 2007; Vaaler, Ellison & Powers, 2009; Ellison, Burdette & Wilcox 2010; Schramm vd., 2012; Stafford, David & McPherson, 2014).

Bir başka bulgu ise eşle yaşanan çatışmalar arttıkça evlilik uyumunun azalmasıdır. Aynı şekilde eşle uyumlu olduğunu düşünmek de evlilik uyumunu artırmaktadır. Bunlar, beklenen sonuçlardır. Hiçbir evlilikte çatışmasızlık söz konusu değildir. Her evlilikte, eşler arasında az ya da çok çatışma yaşanmaktadır. Bu bağlamda, yaşanan çatışmaların azlığı ve bu çatışmaların eşler tarafından nasıl çözüldüğü ya da çözülemediği evlilik uyumu üzerinde etkili olacaktır. Bu çatışmaların genel bir değerlendirmesi sonucunda, çiftleri, evlilikte eşiyile uyumlu olduğunu ya da çatışmalar yaşadığını düşünmeye iten nihai algının evlilik uyumuna olumlu ya da olumsuz tesir edeceği açıktır. Sonuç itibarıyla eşle çatışma yaşama ya da uyumlu olmaya dair bireysel algılar, evlilik uyumunu etkilemektedir.

Eşin, evlilik öncesindeki beklentilerini karşıladığını düşünen katılımcıların evlilik uyumları daha yüksektir. Evlenmeden önce her insanın evlilikten ve dolayısıyla eşinden

beklentilerinin olması doğaldır. İyi davranma, birlikte seyahat etme, çocuk sahibi olma, temizlik, ev işlerinde yardımcı olma, sadakat, maddî ihtiyaçları karşılama, ebeveynlere saygı vb. bu açıdan ele alınabilir. Söz konusu beklentiler, şayet evlilik süresince karşılanmıyorsa, hayal kırıklıkları baş gösterebilir. İlerleyen süreçlerde, karşılanmayan, karşılanamayan ya da karşılamak için çaba sarf edilmeyen bu beklentiler, ilişkiler için ciddi sıkıntılar doğurabilmektedir. Bundan sonra eşe dair daha negatif yüklemeler yapılmaya başlanmaktadır. O nedenle evlilik öncesi beklentilerin karşılanmasının, eşe duyulan sevgi ve saygıyı artırması ve olası çatışmaları da azaltması beklenir.

Kişiliğinin eşyle uyumlu olduğunu düşünme düzeyi arttıkça evlilik uyumunun da arttığı tespit edilmiştir. Evlilik uyumunun esasen iki farklı bireyin ve bu bireylerin kişilik yapılarının birbiriyle uyumu çerçevesinde gerçekleştiği söylenebilir. Olumlu olarak nitelenen kişilik özellikleri eşler arasında yaygınlık kazandıkça evlilik uyumunun artması, olumsuz kişilik özellikleri ağırlık kazandıkça da evlilik uyumunun azalması kuvvetle muhtemeldir. Diğer taraftan eşle kişiliklerin uyuşması, çiftlerin benzer kişilik yapılarına sahip oldukları anlamına gelmeyebilir. Örneğin hükmedici ve dominant karakterlere sahip olan çiftlerin uyum problemi yaşaması beklenir. O nedenle burada kişiliklerin benzerliğinden çok birbirini tamamlayıcılığı ve uyumu öne çıkmaktadır. Eşlerin kişilik bakımından uyumlu olması, problemlerin çözümünde etkin bir rol oynayacaktır. Çabuk sinirlenen ve fevri davranan bir eşe sahip olma, sakin kalabilme ve sabretme özelliklerine sahip bir kişiliği gerektirir. Aksi takdirde problemlerin büyümesi kaçınılmaz olur. Dolayısıyla birbirini tamamlayan kişilik özellikleri, evlilik uyumuna olumlu bir şekilde yansyacaktır. Literatüre bakıldığında olumlu kişilik özelliklerinin evlilik uyumunu artırdığı, olumsuz kişilik özelliklerinin ise evlilik uyumunu azalttığı görülmektedir (Murstein & Glaudin, 1966; Karney & Bradbury, 1995a; Knabb & Vogt, 2011). Duygusal açıdan dengeli olma (Dean, 1966; 1968), uysallık ve yumuşak başlı olma (Buerkle, Anderson & Badgley, 1961; Crouse, Karlins & Schroder, 1968) durumları arttıkça evlilik uyumu artmaktadır. Bununla birlikte kişilik özelliklerinin mi evlilik problemlerine yol açtığı, yoksa evlilikte yaşanan problemlerin mi bu kişilik özelliklerini ortaya çıkardığı tartışma konusu olmuştur (Murstein & Glaudin, 1968). Son dönemde yapılan çalışmaların genel itibarıyla beş faktörlü kişilik kuramı üzerinden gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu çalışmalardaki ortak bulgu, nevrotiklik arttıkça evlilik uyumunun azaldığı yönündedir. (Bouchard, Lussier & Sabourin, 1999; Nemecek & Olson, 1999; Chen vd., 2007; Ghaemian & Gholami, 2010). Diğer dört faktörün (dışadönüklük, gelişime açıklık, özdenetim, uyumluluk) evlilik uyumu

üzerinde genel itibarıyla olumlu etkisi bulunsa da (Nemecek & Olson, 1999; Ghaemian & Gholami, 2010; Knabb & Vogt, 2011), bu etkinin bazı çalışmalarda kadın ve erkeğe göre farklılaştığı görülmektedir (Bouchard, Lussier & Sabourin, 1999; Chen vd., 2007).

Eşin kıskandırıcı davranışları arttıkça evlilik uyumunun azaldığı belirlenmiştir. Kıskançlık duygusu, sevgi, sadakat, güven gibi eşler arası ilişkilerde öne çıkan değerleri zedeleyici niteliktedir. Kıskançlığın her zaman mantıklı bir açıklaması olmayabilir. Kaygılı-kararsız ya da diğer ifadeyle saplantılı bağlanmaya sahip olan bir eş, ortada kıskandırıcı bir davranış olmasa da eşini kıskanabilir. Eşinin kendini terk edeceği düşüncesi bunu tetikleyebilir. Bu tarz kıskançlığın patolojik olduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan çiftlerden biri için kıskandırıcı olarak nitelenmeyen bir davranış, diğeri için tam aksi yönde anlamlandırılabilir. Dolayısıyla çiftlerin davranışlarının, zihin dünyalarında neye karşılık geldiklerine dair ortak bir düşünceye sahip olmaları gerekir. Bunu sağlayacak en önemli unsur, çiftlerin aynı kültüre sahip olmalarıdır. Tüm bunların haricinde çiftlerden biri bilinçli bir şekilde, eşin dikkatini çekmek ya da daha önce yaşanan kavgadan hareketle öç almak maksatlı kıskandırıcı davranış sergileyebilir. Bu durum aslında çiftlerin iletişim kanallarını birbirlerine kapattıklarını, bu tarz olumsuz davranışlarla birbirlerine bir şeyler anlatmak istediklerini gösterir niteliktedir. Her ne surette olursa olsun kıskançlığın dozajının aşırı olması ve eşe yansıtılması, aynı zamanda kıskandırıcı davranışların bilinçli bir şekilde tezahür etmesi, ilişkiye ciddi anlamda zarar verecektir. İlişkide çiftlerin birbirine olan güvenlerinin kaybolması, ilişkinin sonunu hazırlayacaktır. O halde kıskandırıcı davranışlar arttıkça evlilik uyumu da azalacaktır. Yapılan çalışmalarda benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Buunk, 1982; Guerrero & Eloy, 1992; Barelds & Barelds-Dijkstra, 2007; Elphinston vd., 2013; Ökten, 2016; Himawan, 2017).

“Eşin iyi bir anne/baba olduğunu düşünme” evlilik uyumuyla ilişkili bulunmamıştır. Eşin iyi bir anne ya da baba olması evlilik uyumu için önemli olmakla beraber yeterli bir sebep olmayabilir. Çocuklarla ilişkiler, evliliğin değerlendirilmesinde önemli bir etkidir. Ancak evlilik uyumunu sağlayan temel mekanizmanın daha ziyade eşler arası ilişkiler bağlamında gerçekleştiği düşünülebilir. O nedenle eşin iyi bir anne ya da baba olması evlilikte uyumu sağlamaya yetmeyebilir. Örneğin cinsel veya maddî açıdan yaşanan problemler, eşin iyi bir anne ya da baba olmasını gölgede bırakabilir.

“Eşin sadakatine güvenme” değişkeni de evlilik uyumuyla ilişkili bulunmamıştır. Değişkenin en yüksek ortalamaya sahip olması ($\bar{X}=4.77$) sebebiyle verilen cevapların

çok fazla farklılaşma göstermemesi, bu durumun sebebi olarak düşünülebilir. Zira eşin sadakatine güvenin arttıkça evlilik uyumunun da artması beklenir.

8.6. Eşe Yapılan Yüklemeler ve Dindarlık

Eşe yapılan yüklemelere dair 10 değişken hep birlikte değerlendirildiğinde, çoklu regresyon analizi sonuçları, onların dindarlıkla anlamlı bir ilişki içinde olduğunu göstermiştir. Eşe yapılan olumlu yüklemeler arttıkça dindarlık da artmaktadır. Diğer taraftan “eşle dinî konularda anlaşma” ve “eşin iyi bir anne/baba olduğunu düşünme” değişkenlerinin dindarlık üzerinde anlamlı yordayıcılar oldukları görülmüştür.

Dindarlık arttıkça eşle dinî konularda anlaşma düzeyinin artması beklenen bir durumdur. Eşler benzer dindarlık düzeylerine ya da tarzlarına sahiplerse, dinî konular çatışmadan çok uzlaşma getirecektir. Bu uzlaşmalar, çiftlerin kendi düşünce dünyalarının birbirlerine daha çok yaklaşmasını sağlayarak hayata bakışta eşler arasındaki benzerlikleri artıracaktır. Dindarlığın yüksek oluşu, dinin ortaya koyduğu kuralların daha güçlü bir şekilde kabul edilmesini beraberinde getirecek, bu güçlü kabuller eşler açısından değişmesi mümkün olmayan yol gösterici normlar olarak değerlendirilecektir. Bu değerlendirme tarzı eşle dinî konularda uzlaşmayı da kolaylaştıracaktır. Dindarlığın düşük olması ise dinin ortaya koyduğu normlara uyumun düşük olmasına yol açacaktır. Bu tarz durumlarda çiftler için dinî kuralların çok fazla bağlayıcı olmaması, bu kuralları, üzerine konuşulabilir, tartışılabilir ve muhalefet edilebilir hale getirecektir. Kuralların bu şekilde algılanması ise çiftler arasında dinî konularda farklı görüşlerin tebarüz etmesine ve anlaşmazlıklara yol açabilir.

Eşin iyi bir anne/baba olduğunu düşünme düzeyi arttıkça dindarlık da artmaktadır. Dinlerin evlilik ve aile yaşantısını düzenleme amacı güttüğü, onların ortaya koydukları emirler, yasaklar ve düsturlara bakıldığında anlaşılacaktır. Eşe ve çocuklara nasıl davranılacağı, nasıl çocuk yetiştirileceği, aile yaşantısında nelere dikkat edileceği gibi birçok hususta, dinler emir ve öğütlerini devreye sokmaktadır. Dindarlık arttıkça bu emir ve öğütlerin bağlayıcılığı da artacaktır. O nedenle dinlere bağlılığı daha fazla olan insanların bu rolleri yerine getirme çabaları da fazla olacaktır. Çünkü dinler, bu rolleri idealize etmektedir.

“Eşle maddî konularda anlaşma”, “eşin sadakatine güvenme”, “evlilikte eşle uyumlu olduğunu düşünme”, “eşin kışkırtacak davranışları”, “eşle cinsel konularda anlaşma”, “eşin, evlilik öncesi beklentileri evlilikte karşıladığını düşünme”, “eşle

kişiliklerin uyduğunu düşünme” ve “evlilikte eşle çatışmalar yaşama” değişkenlerinin dindarlıkla ilişkisi tespit edilmemiştir. Dinî geleneklerin kadın ve erkeğe yüklediği toplumsal cinsiyet rolleri, bu değişkenler açısından eşler arasında daha az çatışma yaşanmasını sağlayabilir. Örneğin maddî konularda anlaşma açısından bakıldığında, kazanılan paranın kimde kalacağı, nerelere harcanacağı hususunda erkeğin yetkili görüldüğü düşüncesi, anlaşmazlıkların doğmasını engelleyebilir. Ancak modern dönemde artık dindar kadınların da çalışması, onların da maddî konularda söz hakkına sahip olmasını sağlamıştır. Dolayısıyla dindar kadınlar, maddî konularda, kabul ve itaatten öte kendi düşüncelerini söyleme yoluna gitmektedirler. Aynı şekilde modern dönemde cinsellik algısının değişmesi, bireyci ve hazzı önceleyen yaşam tarzının ön plana çıkması, dindarlığın cinsel yaşamda ortaya çıkan problemleri veya eksiklikleri telafi etmede ya da görmezden gelmede daha zayıf kalmasına yol açmış olabilir. Diğer taraftan eşe yapılan olumlu ya da olumsuz yüklemelerde birçok faktör devreye girebilir. Örneğin maddî konularda anlaşıp anlaşamama durumu eşin çalışma durumuna, aldığı maaşa, çocuk sayısına, farklı kalemdeki harcamalara göre değişebilir. Aynı şekilde beklentileri karşılama durumu eşin ekonomik kaynaklarına, fiziksel çekiciliğine ve anne/baba rollerini ne düzeyde yerine getirebildiğine göre farklılaşabilir. O nedenle dindarlığın, bu tarz önemli konuları etkileme açısından periferik kaldığı düşünülebilir. Yapıcı’dan (2018, s. 104) hareketle söyleyecek olursak, dindarlık evlilik uyumu ve eşe dair yüklemelerde etkili olmakla birlikte, bu olumlu etki ciddi olarak nitelenebilecek sıkıntılarda yeterince devreye girememektedir. Burada bahsi geçen maddî ve cinsel konularda anlaşma, eşin sadakatine güvenme, kişilik uyumu, beklentilerin karşılanması ve kıskandırıcı davranışlar bu açıdan ele alınabilir. Söz konusu durumlarda yaşanan problemler ve anlaşmazlıklarda dinî kabuller çoğu zaman devreye sokulmamakta ya da problemler dinî kabullerin önüne geçmektedir.

8.7. Akraba İlişkileri ve Evlilik Uyumu

Akraba ilişkilerine dair beş değişken hep birlikte değerlendirildiğinde, onların evlilik uyumuyla anlamlı bir ilişki içinde oldukları görülmüştür. Diğer taraftan “akraba ziyaretlerini eş ve çocuklarla yapma”, kaynanayla iyi geçinme” ve “ebeveynlerin evliliğe müdahil olmasından rahatsız olma” değişkenlerinin, evlilik uyumu üzerinde anlamlı yordayıcılar oldukları tespit edilmiştir.

Eşlerin bir araya gelerek oluşturdukları aile, hem eşlerin kendi aileleriyle hem de diğer yakın akrabalarla ilişkiler kurmaktadır. Anne-baba ve yakın akrabalarla kurulan ilişkide ortaya çıkan iletişim ve etkileşim süreçlerinin kalitesi evliliği de etkileyecektir.

Akraba ziyaretlerini eş ve çocuklarla yapma, eşler arasındaki bağın kuvvetli olduğunun, ilişkide ciddi problemlerin yaşanmadığının göstergesi olarak değerlendirilebilir. Çünkü eşlerin anlayamadıkları ve çözilemeyen sıkıntıların olduğu ilişkilerde, çiftlerin birlikte zaman geçirme temayüllerinin azalması beklenir. Aile içinde yaşanan problemlerin yakın akrabalara yansıma ihtimali, evde çıkan krizlerin benzerinin ziyaretlerde yaşanma olasılığı, bu tarz pratiklerden kaçınmaya yol açabilir. Akraba ziyaretleri hem akraba hem de aile bağlarını güçlendirecek, aile bireylerinin birlikte geçirdikleri bir zaman dilimini ortaya çıkaracaktır. Dolayısıyla bu tarz ziyaretlerin evlilik uyumunu artırması beklenir. Bu bağlamda akrabalık ilişkileri daha sıkı olan geleneksel geniş ailede bu ziyaretlerin, çekirdek aileye nazaran daha fazla gerçekleşmesi muhtemeldir.

Kaynanayla iyi geçinme düzeyi arttıkça evlilik uyumunun arttığı tespit edilmiştir. Özellikle Türk kültüründe patrilokal yerleşimin yaygın olması, gelin-kaynana ilişkilerini ön plana çıkarmıştır. Gelinin, damadın ailesinin evine geliyor oluşu birtakım problemleri ortaya çıkarmaktadır. Yeni insanlarla muhatap olan gelin, bu duruma uyum sağlama konusunda sıkıntılar yaşayabilir. Özellikle kaynana ataerkil kodlara sahipse, geline birtakım roller yükleyecek ve gelininden bunları yapmasını bekleyecektir (Maden, 1991b, s. 96). Şayet gelin, bu beklentilere karşılık vermezse gelin-kaynana arasında gerilim yaşanacaktır. Her ikisi de karşı tarafın beklediği değişme ya da ödünleme yoluna gitmezse problemler daha da büyüyecektir. İletişimi kesme, ziyarete gitmeme veya eve misafir olarak kabul etmeme gibi durumlar eşlerin arasını açacaktır. Diğer taraftan kaynanaların, bir anne olarak oğlu ya da kızıyla kurduğu bağlanma ilişkisi de bunu tetikliyor olabilir. Örneğin kaynana, kendi çocuğuna karşı kaygılı bağlanma geliştirmişse, çocuğuna aşırı düşkünlük gösterecek, çocuğu evlendiğinde onu kaybetme korkusu yaşayacak, belki de bilinçaltında gelinine ya da damadına karşı kıskançlık besleyecektir. Kayınbabayla olan ilişkide anlamlı bir sonucun çıkmaması bu görüşü destekler niteliktedir. Çünkü ülkemizde çocuğun ilk ve temel bakıcısı büyük oranda anne olmaktadır. Dolayısıyla kaynananın kendi çocuğuyla kurduğu bağlanma tarzı, ileride geliniyle ya da damadıyla kuracağı ilişkinin yönünü belirleme noktasında önemli bir rol oynayacaktır. Eşler farklı yetiştirilme tarzlarına sahipse, örneğin damat ebeveynlere bağımlı bir hayat yaşamış, gelin ise tam tersi daha özgür bir aile ortamında

yetişmiş ve işlerini çoğu zaman kendisi halletmeyi alışkanlık haline getirmişe, bu çiftlerin evlilik sürecinde çatışma yaşaması kaçınılmaz olacaktır. Damat, evlendikten sonra bile anne ve babanın yardımına ihtiyaç duyacak, gelin ise damadın ebeveynlerinin evliliklerine aşırı müdahil olduğunu düşünecektir.

Ebeveynlerin evliliğe müdahil olmasından rahatsız olma durumu arttıkça evlilik uyumunun azaldığı belirlenmiştir. Modern dönemde evlilik, romantizmle beraber özgür iradenin devreye girdiği bir seçim olarak düşünölmekte, bir bakıma birey olmanın temel adımlarından biri olarak değerlendirilmektedir. O nedenle hem kadının hem de erkeğin ebeveynlerinin evlilik öncesinde, evlenme sürecinde ve evlilik sonrasında ilişkiye müdahil olmaları hoş karşılanmayabilir. Günümüz evliliklerinde eşler, ilişkilerinin kendilerini ilgilendirdiğini düşünmekte, başkasının müdahale etmesini saygısızlık olarak değerlendirebilmektedir. Özellikle ölkemizin geçiş toplumu olması, aileye bakış hususunda kuşaklar arasındaki farkı gözler önüne sermektedir. Geleneksel aile kodlarını daha güçlü bir şekilde hisseden ve yaşatmaya çalışan ebeveynler, çocuklarının evliliğine karışmayı hem bir görev ve sorumluluk olarak görmekte hem de aile büyüğü olarak kendilerinde bu hakkın var olduğuna inanmaktadır. Ancak günümüz evliliklerinde çekirdek aile yapısı daha öne çıkmakta ve çiftler daha bireysel bakış açısına sahip olmaktadır. Onlar, çözemedikleri bir problem karşısında ebeveynlerinden ziyade profesyonel destek almayı tercih etmektedirler. Nesiller arası bu tarz farklılıklar, evli gençlerin ve ebeveynlerinin anlaşmazlığa düşmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla gelenek ve modernin karşılaşması sonucu, eşler ve ebeveynleri arasında anlaşmazlıklar doğabilmektedir. Geleneksel yapıyı muhafaza eden çiftler, ebeveynlerinin müdahalesinden daha az rahatsız olacak, modern düşüncenin getirilerine ayak uydurmaya çalışan çiftler ise bu durumdan daha fazla rahatsızlık duyacaktır. ASPB'nin (2015, s. 75-78) Türkiye'deki boşanma nedenlerini araştırdığı çalışmasında, boşanma nedenlerindeki en büyük oran %40 ile yakın çevrenin evliliğe müdahalesi olarak tespit edilmiştir. Yakın çevre içinde kaynanalar, boşanma nedenleri arasında en çok zikredilen grup olmuştur.

“Kayınbabayla iyi geçinme” düzeyinin evlilik uyumuyla ilişkisi tespit edilmemiştir. Daha önce ifade edildiği üzere problem daha çok çocukları yetiştirmede öne çıkan kayınvalideyle yaşanmaktadır. Elbette kayınbaba ile gelin ya da damadın problem yaşadığı evlilikler de mevcuttur. Ancak bu evliliklerin, kayınvalideyle problem yaşanan evliliklere kıyasla oldukça düşük oranda olduğu öne sürölebilir.

“Eşin ailesini ziyaretten memnun olma” düzeyiyle evlilik uyumu arasında da herhangi bir ilişki bulunmamıştır. Eşin ailesini ziyaretten memnun olma düzeyinin artması, aslında kaynana ve kayınbabayla ilişkinin daha sıkı olduğunu gösterir niteliktedir. Bu bağlamda eşin anne ve babasıyla kurulan olumlu ilişkinin evlilik uyumuna yansması beklenir. Ancak çalışmada böyle bir sonuca ulaşılmamıştır.

Sonuç itibarıyla ülkemizde akrabalar, eşler için önemli destek unsurlarından biri olabildiği gibi (Demirkan vd., 2009, s. 72-73) ilişkiye aşırı müdahil olmaları sebebiyle ilişkiyi bozan bir unsur haline de gelebilmektedirler (Demirkan vd., 2009, s. 53-58).

8.8. Akraba İlişkileri ve Dindarlık

Akraba ilişkilerine dair beş değişken hep birlikte değerlendirildiğinde, çoklu regresyon analizi sonuçları bu değişkenlerin dindarlıkla anlamlı bir ilişki içinde olduğunu belirlemiştir. Diğer taraftan “eşin ailesini ziyaretten memnun olma” ve “akraba ziyaretlerini eş ve çocuklarla yapma” değişkenlerinin dindarlık üzerinde anlamlı yordayıcılar oldukları görülmüştür.

Bilindiği gibi İslâm dini, akrabalar arasındaki bağın ve iletişimin güçlü olmasını, akrabalık bağlarını koparmaktan sakınmayı (Nisâ 4/1) ve akrabalara yardım etmeyi (Nahl 16/90) emretmektedir. Akraba ziyaretleri, gelenek içinde *sıla-i rahim* olarak da ifade edilmektedir. Buradan hareketle dindarlık arttıkça akraba ziyaretlerinin sıklığının ve bu ziyaretlerden duyulan memnuniyetin artması beklenir. İslâm ayrıca anne ve babaya hürmet ve saygıya da vurgu yapmaktadır. Evlenen çiftler, kültürel olarak, eşlerinin ebeveynlerine zaman içinde “anne” ve “baba” şeklinde hitap edebilmektedirler. Bu yaklaşımın, samimiyeti ve yakınlığı artıracığı öngörülebilir.

Hem kaynanayla hem de kayınbabayla iyi geçinme düzeyinin dindarlıkla ilişkili olmadığı görülmüştür. Din, akrabalarla iyi geçinmeyi emretmekle birlikte, onun bu ilişkiyi belirleyen temel faktör olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Burada devreye daha çok kültürlerin uyuşması, nesil farklılıkları, iletişim tarzları ve kişilik özellikleri gibi faktörler devreye girmektedir. Ayrıca dindarlık düzeyi düşük olan bir birey de kaynana ve kayınbabasıyla sağlıklı bir iletişim kurarak onlarla uyum yakalayabilir. O nedenle dindarlığın, kaynana ve kayınbabayla iyi geçinme hususunda belirleyici değişken olmadığını söylemek mümkündür. Yapıcı’dan (2018) hareketle daha önce ifade edildiği üzere din ve dindarlık, evlilik bünyesinde ortaya çıkan ciddi konularda faal bir şekilde kullanılmamakta, onlar nispeten daha küçük problemlerde

devreye girmektedir. Nitekim eşin ebeveynleriyle yaşanan problemler, evlilik istikrarı açısından önemli problemlere yol açabilmekte, hatta süreç boşanmaya kadar gidebilmektedir. Özellikle eşin, kendi ebeveynlerinden yana tavır alması bunda önemli rol oynamaktadır.

Ebeveynlerin evliliğe müdahil olmasından rahatsız olma ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Esasen geleneksel din anlayışının hem beslediği hem de beslendiği ataerkil yapının hüküm sürdüğü ailelerde, ebeveynler bu hakkı kendilerinde görmektedir. Diğer taraftan bu ailelerde, çiftler de çoğu zaman ebeveynlerin böyle bir hakkı olduğuna inanmaktadır (bkz. Arıkan, 1996, s. 224) . O nedenle ebeveynlerin evliliğe müdahil olmaları, ataerkil ailelerde daha az sıkıntı yaratabilir. Bu bağlamda dindarlık arttıkça ebeveynlerin müdahalelerine toleransın artması beklenir. Ancak günümüz dindarlıkları yalnızca geleneksel damardan beslenmemektedir. Moderniteyle beraber birçok farklı dindarlık tarzı ortaya çıkmıştır. Modern yaşamla daha fazla dirsek teması olan dindarlıklarda özgürlük, birey olma, kadın hakları gibi konulara daha fazla hassasiyet gösterilmektedir. Dolayısıyla ebeveynlerin evliliğe müdahil olmalarından rahatsız olup olmama durumu dindarlık tarzına göre değişebilir.

8.9. Bazı Demografik Değişkenlere Göre Evlilik Uyumu ve Dindarlık

8.9.1. Cinsiyet

Tek faktörlü MANOVA analizinin sonuçlarına göre kadın ve erkek katılımcılar arasında, dindarlık ve evlilik uyumu değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık mevcuttur. Değişkenler tek tek ele alındığında ise cinsiyet açısından evlilik uyumunun anlamlılık düzeyinde farklılaştığı, dindarlığın ise anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Buna göre kadınların evlilik uyumu, erkeklere göre daha düşüktür.

Yapılan çalışmaların genelinde kadınların erkeklere nazaran evlilik uyumlarının daha düşük olduğu, evliliğin hem fiziksel hem de ruhsal açıdan erkeğe daha çok yaradığı görülmektedir (bkz. Gove, 1973; Rhyne, 1981; Pittman, Price-Bonham & McKenry, 1983; Hu & Goldman, 1990; İmamoğlu, 1991; Umberson, 1992; Yıldırım, 1992; Ben-Shlomo vd., 1993; McCabe, Cummins & Romeo, 1996; Amato & Rogers, 1997; Diener vd., 1999; Şener, 2002; Şener ve Terzioğlu, 2002; 2008; Kaplan & Kronick, 2006; Çakır, 2008; Şendil ve Korkut, 2008; Uşaklı, 2010; Tüfekçi-Hoşgör, 2013). Kadınların evlilik uyumlarının erkeklere nazaran düşük olmasının birçok sebebi

olabilir. Özellikle sanayileşme ile birlikte kadının çalışma hayatına atılması, bunlardan biri olarak gösterilebilir. Esasen bu durumun, kadını hem ekonomik anlamda hem de daha özgür olma anlamında rahatlattığı söylenebilir. Ancak kadın çalışma hayatına atılsa da ev işleri halen onun üzerinde görünmektedir (Atkinson & Huston, 1984; Biernat & Wortman, 1991; ASAGEM, 2006). Dolayısıyla modern dönemde kadının ekonomik gücü artmakla birlikte iş yükü de ciddi oranda artmıştır. Bu durum, kadınların evlilik uyumuna yansımaktadır (bkz. Nye, 1961; Axelson, 1963; Gover, 1963; Sutor, 1991; Lennon & Rosenfield, 1994; Stevens, Kiger & Riley, 2001). Kadınların evlilikte daha âdil ve eşit sorumluluk dağılımı talebi yoğunlaşsa da ev işleri hâlihazırda kadının görevi olarak düşünölmeye devam etmektedir. Bu düşünce tarzı, geleneksel rollerle yetişen kadınlar arasında da yaygın olarak sürmektedir.

Kadın ve erkeklerin dindarlık açısından farklılaşmadıkları tespit edilmiştir. Yerli ve yabancı literatüre bakıldığında, -farklı sonuçlara rastlansa da- çalışmaların ekseriyetinde kadınların erkeklere nispetle daha dindar oldukları görölmektedir (bkz. De Vaus & McAllister, 1987; Beit-Hallahmi & Argyle, 1997; Günay, 1999; Kayıklık, 2003; Yapıcı, 2007; 2012c; Cirhinlioğlu ve Ok, 2011). Bilindiği üzere çalışmamız en az bir yıllık evli olan katılımcılarla gerçekleştirilmiştir. Örnekleme bekâr katılımcıların olmayışı, bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olmuş olabilir. Ayrıca evlenen çiftlerin dinî yaşayış yönünden birbirlerine benzemesi ya da evlendikten sonra dinî açıdan benzer düşüncelere yaklaşmaları beklenen bir durumdur. Diğer taraftan modernitenin özellikle kadın üzerinden gerçekleşmesi, bu süreçte kadınların erkeklere nazaran daha seküler bir eğilime sahip olmalarına yol açmış olabilir. Tüm bu etkenlerin, dindarlığın cinsiyet açısından farklılaşmamasında rol oynadığı düşünölebilir.

8.9.2. İlk Evlilik

Bağımsız gruplar t testi sonuçlarına göre ilk evliliği olanlar ile diğerleri arasında hem evlilik uyumu hem de dindarlık açısından anlamlı bir farklılaşma tespit edilmemiştir. Ancak iki grubun evlilik uyumu (İlk: $\bar{X}=115.06$; Diğer: $\bar{X}=110.70$) ve dindarlık (İlk: $\bar{X}=106.45$; Diğer: $\bar{X}=103.09$) puanlarının ortalamalarına bakıldığında ciddi bir farklılığın olduğu görölmektedir. Bu farklılığın anlamlılık düzeyine ulaşmayışının sebebi belki de iki gruptaki katılımcı farkının fazla olmasıdır. İlk evliliği olduğunu söyleyen 396 kişi iken, diğer cevabını verenler 22 kişidir.

Analiz sonucu anlamlı bir farklılık çıkmasa da iki grubun evlilik uyumu ortalama puanları arasındaki farkın önemli olduğu düşünülebilir. Bu farktan hareketle yorum yapmak gerekirse, ilk evliliği olanların evlilik uyumu puanlarının yüksek olması beklenen bir durumdur. Zira ikincil evliliklerde, ilk evliliklerden kalma çocukların bir araya gelme durumu söz konusu olabilir. Eşlerin uyum sürecine bir de çocukların diğer çocuklarla ve üvey ebeveynle olan ilişkisi eklenmektedir. Ayrıca boşanmayı bir ya da birkaç kez tecrübe etmiş bir birey için boşanmayı çıkar yol olarak görme ihtimallerinin daha yüksek olacağı düşünülebilir. Yapılan çalışmalar, araştırmamızda ulaştığımız bulguyu destekler niteliktedir (bkz. (McCarthy, 1978; White & Booth, 1985a; Brody, Neubaum & Forehand, 1988; Verner vd., 1989; Booth & Edwards, 1992; Bramlett & Mosher, 2002; Kreider, 2005).

Dindarlık da ilk evlilik olup olmama durumuna göre anlamlı olarak farklılaşmamıştır. Ancak iki grubun ortalama puanları arasında belirgin bir farklılık mevcuttur (İlk evlilik \bar{X} = 106.45; Diğer \bar{X} = 103.09). Bu farkın ortaya çıkmasında, İslâm dininin boşanmaya müsaade etmekle birlikte onu en son başvurulacak yol olarak görmesi, bozulan eş ilişkilerine müdahil olunmasını istemesi, boşanmanın Allah'ın en sevmediği helal olarak tanımlanması gibi faktörlerin etkili olduğu düşünülebilir. Bu bağlamda dindarlık arttıkça boşanma eğiliminin ya da öncelikli olarak boşanmaya başvurma düşüncesinin azalacağı öne sürülebilir.

8.9.3. Evlenme Tarzı

Tek faktörlü MANOVA analizinin sonuçlarına göre katılımcıların evlilik uyumu ve dindarlık puanları üzerinde evlenme tarzının birleşik olarak anlamlı bir etkisi vardır. Dolayısıyla evlenme tarzı, hem evlilik uyumuyla hem de dindarlıkla anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Görücü usulü ve isteyerek evlenenlerin dindarlık ve evlilik uyumu puanları daha yüksek, tanışarak evlenenlerin ise daha düşüktür.

Değişkenler tek tek ele alındığında ise evlenme tarzı açısından dindarlık puanlarının anlamlı bir farklılık gösterdiği, evlilik uyumu açısından ise anlamlılık düzeyine ulaşan bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Görücü usulü evlenenlerin dindarlık düzeyinin yüksek olması beklenen bir durumdur. Çünkü geleneksel din anlayışının kadın-erkek ilişkilerinde getirmiş olduğu kurallar, flörte yaklaşımı, anne-babanın kararının önemli olduğunu vurgulaması, dindar bireylerin görücü usulüne daha fazla meyletmesini sağlayacaktır. Muhafazakâr kodlarla yetişmiş

bir dindarın yabancı bir kadınla ya da erkekle aynı ortamı paylaşma ihtimali daha zayıftır. “Namahrem” olarak da kavramlaştırılan bu mevzuca hem muhafazakâr bireylerin hem de ebeveynlerinin daha hassas yaklaştıkları bir gerçektir. Diğer taraftan moderniteyle birlikte dindarlığın da dönüşüm geçirmesi, birçok farklı dindarlık tarzını ortaya çıkarmıştır. Daha liberal bir anlayışı benimseyen ya da popüler kültürün etkisinde daha çok kalan dindar bireylerin görücü usulü evliliklere bakışı da farklı olabilir.

Evlilik uyumuna bakıldığında ise görücü usulü ve isteyerek evlenenlerin ($\bar{X}=116.07$), tanışarak evlenenlere ($\bar{X}=113.79$) nispetle ortalama puanlarının daha yüksek olduğu ancak bu durumun anlamlılık düzeyine ulaşmadığı görülmektedir. Literatüre bakıldığında farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir (bkz. İmamoğlu, 1991; Şendil ve Kızıldağ, 2003; Çelik, 2006a; Demiray, 2006; Çimen, 2007; Ödemiş, 2008; Şendil ve Korkut, 2008; Akbaş, 2008; Uşaklı, 2010; Durğut, 2015; Kublay ve Oktan, 2015; Gül, 2016; Yılmaz, 2016). Görücü usulünde isteyerek evlenenler olduğu gibi rızası dışında ya da ebeveynlerin ve aile efradının baskısı ile evlenenler de olabilmektedir. Bu tarz evliliklerde ataerkil yapının hâkim olduğu düşünüldüğünde, eşler arasında cinsiyet rollerinin paylaşımı açısından bir uyumun olacağı, bunun da evliliğe yansıtacağı öngörülebilir. Ancak eşlerin uyumlu olması, onların evlilikten doyum aldıklarını göstermeyebilir. İsteği dışında evlendirilen birey, eşiyile uyum yakalasa da doyum hususunda beklediği seviyeye ulaşamayabilir. O halde görücü usulünde evlilik uyumunun, tanışarak evlenme de ise evlilik doyumunun daha fazla olması beklenir. Ancak bunu diyebilmek için de görücü usulü evliliklerin isteyerek mi yoksa bireyin rızası dışında mı yapıldığının tespiti önem kazanmaktadır. İmamoğlu'nun (1991) çalışmasında görücü usulüyle evlenenlerin, tanışarak evlenenlere kıyasla, eşleriyle evlendikleri için kendilerini daha az şanslı gördükleri, seçme şansları olsaydı tekrar aynı kişiyle evlenmeyi daha az düşünecekleri, çocuklarının evliliklerinin kendilerinininkine benzememesini ve eş seçiminde çocukların tercihine yer verilmesini istedikleri tespit edilmiştir.

8.9.4. Nikâh Durumu

Tek faktörlü MANOVA analizinin sonuçlarına göre katılımcıların evlilik uyumu ve dindarlık puanları üzerinde nikâh durumunun birleşik olarak anlamlı bir etkisi yoktur. Değişkenler tek tek ele alındığında da nikâh durumu açısından hem dindarlık hem de evlilik uyumu puanlarının anlamlılık düzeyine ulaşmadığı görülmüştür.

Dolayısıyla yalnızca resmî nikâh yapanlarla hem resmî hem dinî nikah yapanların evlilik uyumu ve dindarlık puanları farklılaşmamaktadır.

Resmî nikâhı, zorunlu olması sebebiyle dindar olan ya da olmayan herkesin yaptırması beklenir. Dinî nikâh ise kültür içine yerleşmiş bir yapı arz etmektedir. Toplumdaki bireyler tarafından, yapılmasının gerekli olduğu, yapılmazsa evliliğin tam olarak gerçekleşmeyeceği düşünülmektedir. Sadece inananlar değil, inanmayanların da dinî nikâh kıydırdıkları görülmektedir. Daha önce ifade edildiği üzere bu durum *inanmadan ait olma* kavramıyla açıklanabilir. Kişi, toplumda hâkim olan dinî yaşayışa uzak olsa da, topluma “dinî” olarak yerleşmiş, ancak bir yerden sonra kültürel hale gelmiş birçok ritüeli yapmaya devam edebilmektedir. Tüm bunlardan hareketle resmî ya da hem resmî hem dinî nikâh yaptıranların daha fazla dindar olduğunu söylemek doğru değildir. Zira dindar olan da olmayan da dinî nikâha başvurabilmektedir. Aynı şekilde nikâh tarzının evlilik uyumu üzerinde belirgin bir rol oynamayacağı düşünülebilir. Çünkü resmi nikâha ek olarak dinî nikâh yaptıranların birçoğu, bunu dinî değil kültürel bir gereklilik olarak görmektedir. Ayrıca anlık olarak gerçekleşen nikâhın, belli bir süreci ve zaman periyodunu gerektiren evlilik uyumu üzerinde bariz bir etkisi olmayacaktır.

8.9.5. Evlilik Yaşı

Yapılan tek yönlü ANOVA sonucunda hem 20-24 hem de 25-29 yaş aralığında evlenenlerin 20 yaş altında evlenenlere göre evlilik uyumlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Dindarlık açısından bakıldığında ise 20 yaş altında evlenenlerin, 30 yaş ve üzerinde evlenenlere göre dindarlık puanları daha yüksektir.

20 yaş altında evlenen bireylerin Türkiye ortalamasına göre erken evlilik yaptıkları görülmektedir. Bu kişilerin evlilik hayatı ve onun getirdiği sorumluluklar üzerine çok fazla düşünmediklerini söylemek mümkündür. Ayrıca eğitim düzeylerinin düşük olması, evlendiklerinde sürekli bir iş sahibi olmamaları, erken yaşta çocuk sahibi olmaları da beklenen durumlar arasındadır. Hayat tecrübesi fazla olmayan, evliliğin getirdiği sorumlulukları evlendikten sonra fark eden bu kişilerin, evlilikte eşleriyle uyum sağlamaları da sıkıntılı olacaktır. Bir kısmı kaçarak evlenmek zorunda kalan bu kişilerin, hem evliliğin bilincine vararak evlenmedikleri hem de yardıma en çok ihtiyaç duyulan evliliğin ilk yıllarında anne-baba desteğinden mahrum kaldıkları düşünülebilir. Çocuğun bakımı, askerlik görevinin araya girmesi, belirli bir işin olmaması sebebiyle

ekonomik sıkıntılarının yaşanması gibi olumsuz durumların, çiftlerin evliliklerini olumsuz olarak değerlendirmelerinde etkili olması muhtemeldir. 20-24 ve 25-29 yaş aralıklarının Türkiye ortalamasına yakın oldukları, bu yaşta evlenen bireylerin belli bir meslek sahibi oldukları ve daha düşünüp tartarak evliliğe karar verdikleri öngörülebilir. Araştırma bulgumuz, diğer çalışmaların bulgularıyla uyumludur (Şener ve Terzioğlu, 2002; Ergin, 2008; Arıkan, 1996; Akpınar, 2016).

Çalışmamızda her ne kadar 20 yaş altı ile 30 ve üzeri yaşlarda evlenenler arasında dindarlık açısından farklılık çıkmış olsa da, bütün yaş gruplarının ortalamalarına bakıldığında evlenme yaşı arttıkça dindarlığın azaldığı görülmektedir. Dolayısıyla daha geç yaşta evlenen bireylerin dindarlık düzeyi daha düşüktür. Erken evlilik, geleneksel toplumlarda daha yaygındır. Geleneğe dayalı dinî algı içinde evliliğin erken olması tercih edilmektedir. Gençlerin büyük günah olarak değerlendirilen zinaya düşmemesi, bir yuva kurması, çocuk sahibi olması gibi saiklerle evliliğin geciktirilmemesi önerilmektedir. Ancak modern hayatın getirileri, evlilik yaşının giderek yükselmesine yol açmaktadır. Nitekim modern toplumlarda ortalama evlilik yaşı çok yüksektir. Dinin ve kültürün etkisinin daha çok hissedildiği geleneksel toplumlarda ise bu ortalama daha düşüktür. Dinin, evliliğin geciktirilmemesine yönelik telkinlerinin bunda etkili olduğu düşünülebilir.

8.9.6. Eşle Yaş Farkı

Tek yönlü ANOVA sonucunda eşle yaş farkı 6-9 yaş arası olanların, 10 yaş üzeri olanlara göre evlilik uyumlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Dindarlık ise eşle yaş farkına göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir.

Evliliklerde genel itibarıyla erkeklerin kadınlara göre daha yüksek yaşa sahip oldukları görülmektedir. Türkiye'deki kadın ve erkeklerin ilk evlilik yaşı ortalamalarına bakıldığında da bu durum anlaşılmaktadır (bkz. Tablo 1). 2017 TÜİK verilerine göre erkek ve kadın arasındaki ilk evlilik yaşı farkı 3.1'dir. Kadın ve erkek arasında belli düzeyde yaş farkının olması, ataerkil özelliklerin ve toplumsal cinsiyet rollerinin daha kolay benimsenmesine yardımcı olabilir. Erkeğin yaşı büyük olduğunda, kadının onu ailenin reisi olarak görme ihtimali artacaktır. Ancak yaş farkı ortalamanın çok üstündeyse, bu durum eşler arasında bazı problemlere yol açabilir. Nitekim 10 yaş ve üzeri fark olan çiftlerin evlilik uyumları, 6-9 yaş farkı olanlara göre daha düşük çıkmıştır. Bu çiftler arasında yaş farkından kaynaklı anlayış farklılıkları yaşanabilir.

Şartların çok hızlı değiştiği çağımızda ayrı zamanlarda doğmuş ve yetişmiş çiftlerin hayata bakışları ve hayat tecrübeleri de farklı olacaktır. Hatta hızlı değişimden kaynaklı olarak kuşaklar arasındaki makasın daraldığı düşünülürse, bu çiftler arasında bir kuşak çatışmasından dahi bahsedilebilir. Ayrıca eşlerden birinin daha çabuk yaşlanması da çift uyumunu bozucu etki yaratabilir. Diğer taraftan eşler arasında yaş farkının çok düşük olması da evlilik uyumunu nispeten bozabilir. Çiftlerin benzer yaşlara ve demografik özelliklere sahip olması, evlilikte otoriteye dair çatışmaları da tetikleyebilir. Nitekim her ne kadar anlamlı bir farklılık ortaya çıkmasa da 0-5 yaş farkı olan çiftlerin evlilik uyumu ortalamalarının ($\bar{X}=114.20$) 6-9 yaş farkı olanlara ($\bar{X}=118.39$) göre düşük olduğu görülmektedir.

Dindarlığın, eşler arasındaki yaş farkından etkilenmediği tespit edilmiştir. Esasen yaş farkı arttıkça dindarlığın artması beklenir. Gelenek içinde, evlenen çiftlerden erkeğin, kadına göre daha büyük olması, çoğu zaman aranan şartlar arasında olabilmektedir. Her ne kadar dinin kendi bünyesinde böyle bir kural olmasa da, dindar bireylerin geleneksel kabullerden etkilendiği de bir gerçektir. Ayrıca eşle yaş farkının, geleneksel dinî yaşayışın kabul ettiği ve onayladığı cinsiyet rollerinin kabulünü kolaylaştırdığı düşünülebilir. Yine kadınların yaşayacağı menopoz tecrübesi sebebiyle, çocuk sahibi olma bağlamında, kadınların erkeklerden daha genç olması gerektiğine dair bir kabulün, geleneksel dinî yaşayış içinde mevcut olduğu görülmektedir. Tüm bunlarla birlikte bahsi geçen bu durumlar yalnızca dindarlar için geçerli olmamaktadır. Örneğin bir kadın, kendisinden yaşça büyük olan bir erkeği ekonomik durumunun iyi olması sebebiyle tercih edebilmektedir. Aynı şekilde fiziksel güzelliği ön plana çıkaran bir erkek, kendisinden küçük bir kadınla evlenebilmektedir. Ya da günümüz ilişkilerinde romantizmin ön plana çıkması, çiftler arasındaki yaş farkını tolere edebilmektedir. Dolayısıyla eşler arasındaki yaş farkını ortaya çıkaran tek değişken din ya da dindarlık değildir. Yaş farkıyla dindarlık arasındaki ilişkiyi daha net görebilmek için, örnekleme, eşinden yaşça büyük olan kadınlar ve erkekler şeklinde ayırmak faydalı olabilir.

8.9.7. Evlilik Süresi

Tek faktörlü MANOVA analizinin sonuçlarına göre katılımcıların evlilik uyumu ve dindarlık puanları üzerinde evlilik süresinin birleşik olarak anlamlı bir etkisi vardır.

Değişkenler tek tek ele alındığında evlilik süresi açısından dindarlık puanlarının anlamlı bir farklılık gösterdiği, evlilik uyumu puanlarının ise göstermediği belirlenmiştir.

Tablo 32'ye bakıldığında evlilik süresi arttıkça dindarlık puanlarının da göreceli olarak arttığı görülmektedir. Dindarlığın en düşük olduğu grup, evliliklerinin ilk 5 yılında olanlardır. Yapılan bazı çalışmalarda, özellikle ilk yetişkinlikte, dinin birincil ilgi alanı olmaktan çıktığı, evlenme, iş bulma, çocuk sahibi olma gibi konuların daha ön planda olduğu ifade edilmektedir. “Hayatın en az dindar olunan safhası” olarak da ifade edilen bu dönemde esasen inanç açısından bir gerileme olmadığı, aksine ergenlikte yaşanan çalkantılı dönemin sona ererek bir dengeye ulaşıldığı; ancak diğer taraftan meşguliyetlerin fazlalığı sebebiyle ibadetlere ve bazı dinî faaliyetlere katılımında bir düşüşün yaşandığı belirtilmektedir (Yapıcı, 2006, s. 104). Dolayısıyla evlilik süreleri daha kısa olanların dindarlık düzeyinin neden daha düşük olduğu, bahsi geçen faktörlerle açıklanabilir. Evlilikte uzun süredir birlikte olan çiftlerin ise karşılıklı olarak birbirlerini etkiledikleri, birbirlerine benzedikleri ve yaş ilerledikçe dine daha çok yöneldikleri düşünülebilir.

Evlilik süreleri ve evlilik uyumu arasında herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır. Türkiye'deki ve dünyadaki istatistiklere bakıldığında, boşanmaların büyük çoğunluğu evliliğin ilk yıllarında gerçekleşmekte, evlilik süresi uzadıkça boşanma sayısı azalmaktadır (bkz, Bumpass, Sweet & Castro, 1990; Arıkan, 1996, s. 20; TÜİK, 2011, s. 63; Amato vd., 2003). Dolayısıyla analizden çıkacak sonucun da bu yönde olması beklenmiştir. Çalışmamızda anlamlı bir ilişkiye ulaşılmamasının sebebi, problemlili evliliklerin örneklemede yeterince temsil edilmeyişi olabilir.

Geçmişten günümüze yaklaştıkça, özellikle son yıllarda yetişen nesillerin aile, iş hayatı, toplumsal cinsiyet rolleri ve din algısı gibi konularda en hızlı yapısal ve seküler değişimleri tecrübe ettikleri söylenebilir (Myers, 2006, s. 292). Dolayısıyla çocukların ebeveynlere nazaran daha az geleneksel ve daha fazla seküler bir dünya hayatını tecrübe ettiği öne sürülebilir. Yapılan çalışmalar, daha genç çiftlerin bahsi geçen bu alanlardaki değişimler sebebiyle evliliklerinde çok daha fazla problemle karşı karşıya kaldığını göstermektedir (bkz. Amato vd., 2003).

8.9.8. Çocuk Sayısı

Tek yönlü ANOVA sonucunda evlilik uyumunun çocuk sayısına göre farklılaşmadığı, dindarlığın ise farklılaştığı görülmektedir.

Çocuğun dünyaya gelmesiyle aile sistemi değişmekte, aile iki üyeli bir yapıdan en az üç üyeli bir yapıya evrilmiştir. Aile yaşam döngüsünde yeni bir evreye girilmekte ve eşler anne-baba rollerini üstlenmeye başlamaktadır. Bu dönemde eşler arasındaki ilişkinin rutini değişime uğramakta, ilişkinin tüm odak noktası çocuğa kayabilmektedir.

Çocuk sayısının evlilik uyumunu etkilemesi beklenir. Çocuğun dünyaya gelmesi, ilişki için bir yatırım olarak düşünülebilir. Bu açıdan çocuk, eşleri birbirine daha da bağlayabilir. Diğer taraftan çocuğun dünyaya gelmesi hem kadın hem de erkeğin sorumluluklarını fazlasıyla artıracaktır. Bu nedenle bireysel yorgunluklar, çocuktan kaynaklı tartışmalar, çiftleri fiziksel ve ruhsal yönden yorabilir. Bu bağlamda çiftlerin bireysel doyumlarının düşeceği düşünülebilir. Sonuç olarak çocuğun evlilikteki bireysel doyumunu düşüreceği, ancak evlilik istikrarını, eşler arasındaki bağlılığı ve uyumu artıracağı öne sürülebilir. Bizim çalışmamızda çocuk sayısına göre evlilik uyumu puanları arasında bariz bir farkın olduğu, ancak bu farkın anlamlılık düzeyine ulaşmadığı görülmektedir. Bu durum, katılımcıların hücrelere dengeli dağılmamasından ya da yaşı büyük olan ve çocuklarıyla şu anda aynı evi paylaşmayan çiftlerin örnekleme bulunmasından kaynaklanmış olabilir. Ortalamalar üzerinden yorum yapacak olursak, hiç çocuğu olmayanların ($\bar{X}=118.82$) en yüksek evlilik uyumu puanına sahip oldukları görülmektedir. Çocuk sahibi olmak çiftlerin mesuliyet alanlarını genişletmektedir. Bu genişleme, eşlerin hem kendi aralarında hem de çocukla birtakım tartışma ve problemler yaşamalarına yol açacaktır. Dolayısıyla çocuğa sahip olmamak, bu problem ve tartışmalardan uzak kalmayı sağlamış olabilir. Ayrıca, hiç çocuğu olmayanlar arasında yeni evlenmiş bireylerin çoğunluğu oluşturuyor olması, bu grubun evlilik uyumunun diğer gruplardan neden daha fazla olduğunu açıklamada önemli bir donedir. Çiftlerin henüz birbirlerini tanımaya başlamalarından mütevellit büyük kavgaların ve anlaşmazlıkların yaşanmamış olması daha ihtimal dâhilindedir. Diğer taraftan çocuksuzluk süresinin uzun sürmesi, çiftler için bazı sıkıntıları da beraberinde getirebilir. Eşlerden birinin çocuk sahibi olmak için gerekli fiziksel yeterliliklere sahip olmadığının öğrenilmesi, çiftleri, ömür boyu çocuksuz yaşayabilecekleri ihtimalini düşünmeye itebilir. Çevrenin baskısı ve soruları da eşleri rahatsız edecek düzeye varabilir. Tüm bu yaşananlar, evlilik uyumunu bozucu bir etkiyi doğurabilir.

En düşük evlilik uyumuna sahip olanlar 2 çocuğu olanlardır ($\bar{X}=113.08$). Çocukların arka arkaya dünyaya gelmesi, her ikisinin de okul çağında olması, harcamaların ekonomik olarak aile bütçesini zorlaması, çocuklar arasındaki

anlaşmazlıklar, çocukların davranış problemleri gibi nedenler bu ailelerde evlilik uyumunu azaltmış olabilir.

3 ($\bar{X}=114.98$) ve 1 (116.05) çocuğu olanlar ile 4 ve üzeri ($\bar{X}=116.40$) çocuğu olanların evlilik uyumları birbirine yakın seyretmektedir. 1 çocuğu olanlar ile hiç çocuğu olmayanlar arasında yaklaşık üç puanlık bir fark bulunmaktadır. O halde ilk çocuğun dünyaya gelişiyle birlikte evlilik uyumunda bir düşüş yaşanmaktadır. Daha önce ifade ettiğimiz üzere bu durum sorumluluk alanlarının artışıyla ilgili olabilir. 3 çocuğu olanlar ise 2 çocuğu olanlara nispetle daha fazla evlilik uyumuna sahiptir. Bu durum, çiftlerin artık çocuk yetiştirmenin zorluklarına nispeten alıştıkları şeklinde yorumlanabilir. 4 ve üzeri çocuğu olanlar ise 3 çocuğu olanlara göre daha yüksek bir evlilik uyumuna sahiptir. 4 ve üzeri çocuk yapan ailelerin daha geleneksel yapıda olduğu ve geniş aile özellikleri gösterdiği düşünülebilir. Zira sanayileşme ile birlikte daha yaygın hale gelen çekirdek ailelerde çocuk sayısı nispeten daha düşüktür. Bu ailelerde eşler, çocuk sayısını sınırlandırma yoluna gidebilmektedir. Geniş aileye mensup ebeveynlerin, iş gücüne olan ihtiyaç ve dinî geleneklerin çoğalmayı vurgulayan öğütleri gibi faktörlerle fazla çocuk sahibi oldukları öne sürülebilir. O halde bu ailelerin isteyerek ve bilinçli bir şekilde çocuk sayısını fazla tuttukları öne sürülebilir. 4 ve üzeri çocuğa sahip olan ailelerin, hiç çocuğu olmayan ailelerden sonraki en yüksek evlilik uyumuna sahip olmalarını bu nedenlerle açıklamak mümkündür.

Literatüre bakıldığında, ebeveynliğe geçişin bir kriz ortaya çıkarıp çıkarmayacağına yönelik yapılan çalışmalar her ne kadar farklı sonuçlara ulaşsa da (bkz. Ryder, 1973; Russell, 1974; Hobbs & Coles, 1976; Hobbs & Wimbish, 1977; Wallace & Gotlib, 1995), çalışmaların genelinde, çocuğun dünyaya gelişinin evlilik kalitesini düşürdüğü (Axelson, 1960; Rollins & Feldman, 1970; Miller & Sollie, 1980; Waldron & Routh, 1981; Belsky, Spanier & Rovine, 1983; Belsky & Rovine, 1984; Feldman & Nash, 1984; Belsky, Lang & Rovine, 1985; Cowan vd., 1985; Goldberg, Michaels & Lamb, 1985; White, Booth & Edwards, 1986; MacDermid, Huston & McHale, 1990; Hackle & Ruble, 1992; Crohan, 1996; Grote, Frieze & Stone, 1996; Shapiro, Gottman & Carrère, 2000; Twenge, Campbell & Foster, 2003; Lawrence vd., 2008; Doss vd., 2009), bu düşüşün erkeklerden daha çok kadınlarda yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır (Miller & Sollie, 1980; Waldron & Routh, 1981; Belsky, Spanier & Rovine, 1983; Belsky & Rovine, 1984; Feldman & Nash, 1984; Belsky, Lang & Rovine, 1985; Cowan vd., 1985; Goldberg, Michaels & Lamb, 1985; MacDermid, Huston & McHale, 1990; Crohan, 1996; Lawrence vd., 2008; Doss vd., 2009). Bunun sebebi olarak kadınların

çocuk veya çocuklarla daha fazla vakit geçirmesi gösterilebilir (Bjorklund & Shackelford, 1999). Kadınlar üzerinde ortaya çıkan bu negatif etkinin, işlerin hakkaniyetle paylaşıldığı müşterek ve güçlü ilişkilerde ya da herkesin görev tanımının net ve belirgin olduğu birlikteliklerde daha az olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bazı çalışmalarda evlilik kalitesindeki düşüşün çocukla ilgili olmadığı, evlilik sürecinin doğal bir sonucu olduğu yönünde bulgulara ulaşılmıştır (McHale & Huston, 1985; White & Booth, 1985b). Örneğin McHale ve Huston'un (1985) 168 çift üzerinde yaptığı boylamsal çalışmada, yalnızca çocuk sahibi olan ebeveynlerin değil, olmayan ebeveynlerin evlilik doyumunda, birbirlerine olan sevgisinde düşüş gözlenmiştir. Dolayısıyla bu düşüşün ebeveynliğe geçiş sebebiyle değil, daha çok evlilik sürecinde ortaya çıkan doğal bir durum olduğu öne sürülmüştür (Kılıçaslan, 2004, s. 116).

Olaya evrimsel açıdan yaklaşan Fisher (1987), farklı kültürlerde evlilik istikrarıyla ilgili ortak bir örüntünün olup olmadığını araştırmış, hiç çocuğun olmaması ya da bir çocuğun olmasının evliliği etkilediğini tespit etmiştir. 58 toplumun incelendiği bu çalışmada, boşanma ihtimali yüksek çiftler arasında en yüksek üç boşanma düzeyi tespit edilmiştir. Bunlar sırasıyla dört yıllık evli olanlar, 25-29 yaş aralığında olan çiftler ve dört yıldan fazla süredir evli olup hiç çocuğu olmayan veya tek çocuğu olan çiftlerdir. Fisher'a göre araştırmada ortaya çıkan bu dört yıllık bağ, insanoğlunun evrimsel tarihinin bir ürünüdür. Bu süre, ebeveynlerin bir bebeğe sahip olmak ve onu hayatta tutmak için ihtiyaç duydukları süredir. Ona göre boşanma isteği, eşlerin evliliğin dördüncü yılından sonra aralarındaki bağın azaldığını hissetmesiyle ortaya çıkmaktadır. White, Booth ve Edwards'ın (1986) 1535 evli birey üzerinde yaptıkları araştırmada ise çocuklar, evlilik doyumunu düşük çiftlerde boşanmayı geciktirmektedir. Ayrıca çocuklar, çiftler arasındaki ilişkiyi azaltmakta, mali durum ve iş bölümü konularında doyumsuzluk yaratmakta, iş bölümü hususunda eşleri geleneksel cinsiyet rollerine geri döndürmekte ve bu sayede evlilik kalitesini düşürmektedir. Dolayısıyla çocuklar, ilişkiye yapılmış bir yatırım olarak değerlendirildiğinde, evlilik kalitesi düşük birlikteliklerin sürmesine yol açabilmektedir.

Çocuğun ya da çocukların yaşı da evlilik uyumunu etkilemektedir. Bebeklik döneminde çocuğa sahip olanların evlilik uyumu daha düşük çıkmıştır (Twenge, Campbell & Foster, 2003). Bu dönemde çocukların bakıma daha fazla ihtiyaç duyması, çalışan kadınların meslek hayatına ara vermesi, sorumluluk dağılımındaki anlaşmazlıklar vb. sebeplerle eşlerin çatışma yaşama ihtimali artabilmektedir.

Çocuğun nasıl yetiştirileceği konusu da eşler arasında tartışmaya yol açabilir. Özellikle farklı dünya görüşüne, dinî inanca sahip ebeveynler, çocuklarına verecekleri eğitim konusunda ihtilafa düşebilir. Yapılan çalışmalar, çocuğun eğitimi sebebiyle ortaya çıkan çatışmaların homogamik evliliklerde daha az olduğunu göstermektedir (Mayer & Sheingold, 1979; Glenn, 1982; Judd, 1990; Clamar, 1991; Sousa, 1995; Ellison, Bartkowski & Anderson, 1999).

Sonuç olarak çocuğun dünyaya gelişinin, eşlere fazladan iş yükü getirmesi, çocuğun bakımına dair işleri kimin yapacağı ve eğitiminin nasıl olacağı konusunda yaşanabilecek çatışmalar evlilik doyumunu düşürmekle birlikte, çocuğun ilişkiye yapılan bir yatırım olarak değerlendirilmesi çiftlerin evliliğe olan bağlılığını artırarak evlilik istikrarını yükseltecektir.

Dindarlık açısından bakıldığında, 2 çocuğu olanlar 1 çocuğu olanlara göre, 3 çocuğu olanlar 1 ve 2 çocuğu olanlara göre, 4 ve üzeri çocuğu olanlar ise 1 ve 2 çocuğu olanlara göre daha dindardır. Çocuk sayısı arttıkça göreceli olarak dindarlık puanı da artmaktadır. Dolayısıyla dindar bireyler, daha çok çocuk sahibi olmaktadır. Geleneksel dinî algı içinde çok çocuk yapmanın faziletli olduğu görüşü hâkimdir. Nitekim bazı hadislerde evlenmek için doğurgan kadınların tercih edilmesi gerektiği, Hz. Peygamberin kıyamet günü diğer ümmetlere karşı kendi ümmetinin çokluğuyla övüneceği belirtilmektedir (bkz. İbn Mâce, Nikâh, 1; Ebû Dâvud, Nikâh, 3). Aynı zamanda Anadolu'da çocuğun bereketiyle gelmesi, Allah'ın çocuğun kısmetini verecek olması gibi inanışlar ve söylemler de bu algıyı desteklemektedir. Diğer taraftan doğum kontrolü ve kürtaj gibi konulara bakış da çocuk sayısını dolaylı olarak etkilemektedir. Bu kabullerin, dindar bireylerde çocuk sayısının daha fazla olmasında etkili olduğu düşünülebilir. Literatürde yer alan çalışmalar da bulgularımızı destekler niteliktedir (bkz. Lehrer, 1996; Adsera, 2006a; 2006b; Hayford & Morgan, 2008; Zhang, 2008; Peri-Rotem, 2016).

8.9.9. Planlanan Çocuk Sayısı

Tek yönlü ANOVA sonucunda planlanan çocuk sayısı ile evlilik uyumu arasında anlamlı bir farklılığa ulaşılmamıştır. Bununla birlikte ortalama puanlara bakıldığında, planlanan çocuk sayısı arttıkça evlilik uyumunun da arttığı görülmektedir. Çocuk, bir bakıma mevcut ilişki için bir yatırım olarak değerlendirilebilir. Ödül-bedel kuramları açısından ele alındığında, ilişkide çocuk ya da çocukların olması, çiftleri birbirine daha

çok bağlamaktadır. Çocuğun varlığı bir ödül, ilişkiyi bitirince çocuktan ayrılmak ise bir bedel olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla çiftlerin evlilikte ne kadar çocuk planladıkları, onların ilişkiye olan bağlanımlarının da bir göstergesi olarak nitelendirilebilir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, istenen çocuk sayısı arttıkça evlilik uyumu da artacaktır. Çalışmamızda ortalamalar arasındaki puan farkının anlamlılık düzeyine ulaşmamasının sebebi olarak, yaşlı çiftlerin de örnekleme temsil ediliyor oluşu gösterilebilir.

Dindarlığa bakıldığında, tek yönlü ANOVA sonucunda planlanan çocuk sayısı ile dindarlık arasında anlamlı bir farklılığa ulaşılmıştır. 3 çocuk planlayanlar 1 ve 2 çocuk planlayanlara göre, 4 ve üzeri çocuk planlayanlar 1 ve 2 çocuk planlayanlara göre daha fazla dindardır. Aynı zamanda planlanan çocuk sayısı arttıkça dindarlık puanı da artmaktadır. Daha önce ifade edildiği üzere bu durum, dinî gelenek içinde doğurganlığın ve çok çocuk sahibi olmanın övülmesiyle açıklanabilir.

8.9.10. Cinsiyet Açısından Çalışma Durumu

Tek yönlü ANOVA sonucunda, çalışan erkeklerin ve çalışan kadınların evlilik uyumu anlamlı olarak farklılaşmıştır. Buna göre çalışan erkekler, çalışan kadınlardan daha fazla evlilik uyumuna sahiptir. Özellikle modern dönemle birlikte kadınların eğitim düzeylerinin yükselmesi, onların çalışma oranlarını da artırmıştır. Bununla birlikte kadınlardaki çalışma oranı artmaya devam etse de, ev işlerinin büyük çoğunluğu hâlen kadınların üzerinde görünmektedir. Bu bağlamda, evliliğe dair geleneksel cinsiyet rollerinin büyük oranda devam etmesi, modern dönemde kadınların sorumluluklarını daha da artırmış görünmektedir. Bu durum, çalışan kadınların evlilik uyumlarına yansımış olabilir. Zira çalışan kadınların, eşlerinden ev işlerine yardım etmelerine dair beklentilerinin, çalışmayan kadınlara nispetle daha fazla olacağı aşikârdır. Bu beklentinin yeterince ya da hiç karşılanmadığı durumlarda evlilik uyumu puanının düşmesi beklenebilir. Diğer taraftan ilginç bir diğer sonuç, her ne kadar anlamlılık düzeyine ulaşmasa da, çalışmayan kadınların evlilik uyumu puanlarının ($\bar{X}=112.71$) çalışan kadınlara ($\bar{X}=111.29$) nispetle daha yüksek çıkmasıdır. Özellikle geleneksel ailelerde, erkekler haricinde kadınlar da cinsiyet rollerini benimsemiş ve bu rollere uyum sağlamış olabilirler (bkz. Yapıcı, 2013, s. 45). Hem erkeğin hem de kadının rollerinin belirgin olması, rol çatışması bağlamında evlilik uyumuna olumlu yansımış olabilir. Bunun dışında, çalışmayan erkeklerin ($\bar{X}=113.61$) evlilik uyumlarının, çalışan

erkeklerle ($\bar{X}=117.76$) nispetle daha düşük olması anlaşılabilir bir durumdur. Çünkü günümüzde her ne kadar cinsiyet rolleri nispeten bir yumuşama göstermiş olsa da, özellikle ataerkil düşüncenin hâkim olduğu ailelerde erkek hâlen kendini ailenin reisi ve eve ekmek getiren kişi olarak görmeye devam etmektedir. Çalışmayan erkek için bu durum, kendine yüklenen en temel vazifeyi yapmıyor ya da yapamıyor olduğu düşüncesini doğurabilir. Aynı zamanda kadın da çalışmıyorsa, evlilik uyumunda ekonomik sıkıntılardan kaynaklı bir bozulma yaşanabilir.

Dindarlık açısından ise yalnızca kadınların çalışma durumu incelenmiştir. Bağımsız gruplar t testi sonucunda, çalışan ve çalışmayan kadınların dindarlık oranlarının anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür. Buna göre çalışmayan kadınlar ($\bar{X}=110.27$), çalışan kadınlardan ($\bar{X}=103.53$) daha dindardır. Geleneksel dindarlığın toplumsal cinsiyet rollerine bağlılığı artırdığı düşünüldüğünde, dindarlığı yüksek olan kadınların çalışma oranlarının düşmesi beklenir. Elbette günümüzde dindarlık düzeyi yüksek olan kadınların da çalışma oranı artmaktadır. Ancak halen gelenek ve din içinde kadın ev içi rollerle tanımlanmakta, çalışmasına gerek olmadığı düşünülmekte, evin reisinin ve para kazanacak kişinin erkek olduğu fikri ağırlığını korumaktadır. Kadının çalışmasının ve ekonomik özgürlüğünü kazanmasının, onun ev işlerini aksatmasına yol açacağı ve erkeğin otoritesini zedeleyeceği düşüncesi de bu sonuçta etkili olmuş olabilir. Bu düşünce yalnızca erkeklere ait değildir. Dindar kadınların bir kısmı da bu şekilde düşünebilmektedir. Ayrıca kadın ve erkeğin aynı ortamda bulunmaması gerektiğinden hareketle kadınların çalışmaması gerektiğini düşünen dindarlık tarzları da mevcuttur. Bunun dışında, ebeveynlerin ve eşin, kadının çalışmasını istememesi de ihtimal dâhilindedir. Dolayısıyla böyle bir zihinsel yapının içine doğan kadının çalışma olasılığı da azalacaktır. İş hayatına atılan kadının ise daha seküler bir yaşam tarzına adım attığı, geleneğin ve geleneksel dindarlığın kadına dair kabullerini benimsemediği öne sürülebilir. Sonuç olarak çalışan ve çalışmayan kadınların dindarlık puanlarının farklılaşmasında, geleneksel dindarlığın kadına bakışının etkili olduğu görülmektedir.

8.9.11. Eşin Çalışma Durumu

Bağımsız gruplar t testi sonucunda, eşi çalışanlar ile eşi çalışmayanların evlilik uyumu anlamlılık düzeyinde farklılaşmaktadır. Cinsiyet açısından eşin çalışma durumuna bakıldığında, yapılan tek yönlü ANOVA sonucunda evlilik uyumu açısından

anlamli bir fark olduğu, bu farkın çalışmayan eşe sahip erkekler ile çalışan eşe sahip kadınlar arasında olduğu görülmüştür.

Eşin alışması, aile açısından az ya da çok sürekli bir gelirin olması demektir. Günümüz aile problemlerinin başlıcalarından biri de ekonomik sıkıntılardan kaynaklı yaşanan tartişmalardır. Ekonomik yetersizlik, kendisi problem olduğu gibi, eşler arasında süregelen ya da üstü örtülen bazı problemlerin alevlenmesinde tetikleyici unsur da olabilmektedir. O nedenle eşi çalışan bireylerin eşi çalışmayanlara nispetle evlilik uyumlarının daha yüksek olması beklenir.

Cinsiyet açısından bakıldığında, eşi çalışmayan erkeklerin evlilik uyumunun, eşi çalışan kadınlardan yüksek olduğu bulunmuştur. Bu farklılığın, eşin çalışıp çalışmamasından daha çok, kadın ve erkeğin evlilik uyumu puanlarının farklılaşmasından kaynaklı olduğu düşünülebilir.

Dindarlık açısından ise yalnızca erkeklerin eşlerinin çalışma durumu ele alınmıştır. Bağımsız gruplar t testi sonucunda eşi çalışan ve eşi çalışmayan erkeklerin dindarlık düzeylerinin anlamlı olarak farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Esasen eşi çalışmayan erkeklerin dindarlık düzeyinin, eşi çalışan erkeklere nispetle daha yüksek olması beklenir. Zira -daha önce ifade edildiği üzere- geleneksel dindarlık algısı, kadının çalışmasına ve ekonomik özgürlüğünü elinde bulundurmasına pek de olumlu yaklaşmamaktadır. Evlilikte kim daha çok kaynağa sahipse -bu kaynaklar para dışında daha saygın bir meslek, eğitim, fiziksel çekicilik vb. de olabilir- o daha çok söz hakkına sahip olmaktadır (Sears, Freedman, Peplau, 1985, s. 244). Kadınların değişen konumu, onların bu anlamda daha fazla söz hakkına sahip olmaya başladıkları şeklinde yorumlanabilir. Bu durumun, çoğu zaman geleneksel dindarlık algısıyla birlikte var olan ataerkil yapılarla sahip ailelerde kırılmalara yol açması beklenir. Çünkü bu tarz ailelerde son karar merciinin baba olması, aile reisi olarak babanın görülmesi sebebiyle, kadının aile içerisindeki konumunun ve söz hakkının artışı, koca tarafından bulunduğu konuma karşı bir saygısızlık ya da tehdit olarak değerlendirilebilmekte, bu da eşler arasında çatışmalara yol açmaktadır. Ancak diğer taraftan kadının çalışması, ekonomik anlamda aileye büyük bir katkı da sağlamaktadır. Özellikle modernite ile birlikte dindarlıkların da dönüşüme uğraması, dindar erkekleri, kadının çalışıp çalışmaması konusunda seçim yapmaya götürmüş olabilir. Geleneğin söyledikleriyle ailenin ihtiyaçları, kadını eve ait kılma ile daha refah bir hayat yaşama arasında bir çatışma ortaya çıkmaktadır. Bir seçim yapmak zorunda kalan dindar erkeklerin, bu durumda yaklaşma-kaçınma atışması yaşadıkları düşünülebilir. Onlar hem geleneğin ve geleneksel dinin istediklerini yerine

getirmek istemekte hem de ekonomik anlamda daha rahat bir hayat yaşama amacı gütmektedirler. Sonuç itibarıyla günümüzde onlar, seçimlerini kadının çalışmasından yana daha çok kullanmış olabilirler.

8.9.12. Gelirin Eşten Fazla Olup Olmaması

Tek yönlü ANOVA sonucunda, cinsiyete göre gelirin eşten fazla olup olmaması ile evlilik uyumu arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ancak ortalamalara bakıldığında GEFK 108.91, GEAK 110.40, GEFE 115.17 ve GEAE 120.48 ortalamaya sahiptir. Görüldüğü üzere ortalamalar arasında ciddi farklar mevcuttur. Bu farkın anlamlılık düzeyine ulaşmayı, hücrelere düşen katılımcı sayısının az oluşu ile ilgili olabilir.

Ortalamalar üzerinden değerlendirme yapacak olursak en düşük evlilik uyumuna sahip olan grup, eşinden daha fazla geliri olan kadınlardır. Kadının erkekten daha fazla gelire sahip olması, özellikle ataerkil özelliklerin baskın olduğu ailelerde birtakım sıkıntıları beraberinde getirebilir. Kadın daha fazla maaş alması münasebetiyle, evliliğe dair alınacak kararlarda son sözü söyleme hakkını kendinde görebilir. Bu kararlar çocuk, ev işlerinin paylaşımı, birlikte geçirilecek zaman, ortak ya da bağımsız etkinlikler vb. konularda olabilir. Erkek, bu durumu var olan otoritesini kaybetme olarak yorumlayabilir. Diğer taraftan kadın, para kazanma işinin temelde erkeğin olduğunu düşünerek evliliğinde adaletsizlik yaşadığını, sorumlulukların eşit dağılmadığını, bedellerin ödülleri aştığını düşünebilir. Bu duygu durumu, çiftler arasındaki uyumu olumsuz yönde etkileyecektir. Nitekim Lennon ve Rosenfield'in (1994) çalışmasında, kadının erkeğe nazaran aile gelirine daha fazla katkı sağladığı evliliklerde, kadınların ev işlerindeki dağılımın adaletsiz olduğunu düşünme ihtimallerinin daha yüksek olduğu bildirilmiştir. Bununla birlikte kadınların gelirlerindeki artışın evlilik mutluluğunu artırdığını tespit eden çalışmalar da mevcuttur (Rogers & DeBoer, 2001).

GEAK'a bakıldığında, onun evlilik uyumu GEFK'ten nispeten yüksektir. Eşinden daha az geliri olan kadınların -özellikle ataerkil ailelerde-, toplumsal cinsiyet rollerini daha fazla benimsedikleri, bu durumun da evlilik uyumuna olumlu yansıdığı düşünülebilir.

GEAE'nin evlilik uyumunun en yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla eşinin çalışması, erkeğin evlilik uyumunu artırmaktadır. Ama daha önce görüldüğü üzere evlilik uyumu puanı en düşük olan grup GEFK'dir. Dolayısıyla kadının erkekten daha

fazla gelirinin olduğu evliliklerde, hissedilen evlilik uyumu cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Bu durum erkeğe daha olumlu yansırken, kadının evlilik uyumu puanını düşürmektedir. Bunun nedeni, erkeğin ekonomik doygunluk yaşaması, kadının da adaletsiz iş bölümünden rahatsız olması olarak görülebilir.

GEAE, GEFE'ye göre daha fazla evlilik uyumuna sahiptir. Erkeğin daha fazla gelire sahip olduğu evliliklerde, erkek hâlen ailenin reisi olduğu duygusunu daha etkili hissediyor olabilir. Bu ailelerde kadının âdil iş bölümüne yönelik taleplerinin, erkeğin daha az gelire sahip olduğu evliliklere nispetle, erkek tarafından daha az karşılanacağı düşünülebilir. Erkeğin alım gücünün fazla oluşu sebebiyle, son sözü söyleme hakkını kendinde görme olasılığı daha yüksektir. Dolayısıyla bu eşler arasında, güç dengesine ve âdil iş bölümüne dair daha fazla çatışma yaşanma ihtimali, erkeğin evlilik uyumunu olumsuz yönde etkilemiş olabilir.

Kadın ve erkeğin gelirinin eşine göre az ya da çok olmasına bakılmaksızın, çalışan kadınların, çalışan erkeklerden evlilik uyumu puanı açısından oldukça düşük düzeyde kaldıkları görülmektedir. Bu durum çalışan kadınların hâlen büyük oranda ev işlerinden sorumlu olmaya devam etmeleriyle açıklanabilir.

Dindarlık açısından olaya bakıldığında, yapılan bağımsız gruplar t testi sonucunda, GEFK ile GEAK'ın dindarlık puanlarının anlamlılık düzeyinde farklılaştığı, erkeklerde ise anlamlı bir farklılığa ulaşılmadığı görülmektedir. GEAK, GEFK'ten daha dindardır. Daha dindar bir çevrede yetişen kadınların eğitim düzeylerinin daha düşük olduğu ve geliri nispeten daha düşük işlerde çalıştıkları düşünülebilir. Ayrıca dindar erkeklerin dindar kadınlarla evlenmeyi tercih ettiği göz önünde bulundurulursa, onlar evlenirken, eşlerinin kendilerinden daha yüksek düzeyde gelirin olmamasına dikkat etmiş olabilirler. Çünkü kadının erkekten fazla gelire sahip olması, dindar erkek için evlilikteki otoritesini kaybetmesine sebebiyet verecek bir durum olarak görülebilir. Dolayısıyla modern dönemde dindar erkekler, eşlerinin çalışmalarına izin vermekle birlikte, kendilerinden daha yüksek gelire sahip olmamasına özen göstermektedir, denilebilir. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki GEFE ile GEAE arasında dindarlık açısından her ne kadar anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamış olsa da, ortalamalara bakıldığında GEAE'nin ($\bar{X}=106.69$) GEFE'ye ($\bar{X}=104.90$) göre daha yüksek dindarlık düzeyine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda dindar erkeklerin, kendilerinden daha az geliri olan kadınlarla evlenmeyi tercih etme durumunun günümüzde azalan bir durum olduğu da iddia edilebilir.

8.9.13. Evlilik Öncesi Cinsel Tecrübe

Bağımsız gruplar t testi sonucunda EÖCT yaşayanlar ile yaşamayanlar arasında evlilik uyumu açısından anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Bununla birlikte EÖCT yaşayanlar ($\bar{X}=112.90$) ile yaşamayanların ($\bar{X}=115.34$) evlilik uyumu puanları arasında önemli bir fark görülmektedir. Bu farkın anlamlılık düzeyine ulaşmaması, katılımcıların hücrelere dengeli dağılmasından kaynaklı olabilir. Ortalama puanlar üzerinden konuşacak olursak, EÖCT yaşayanların, evliliklerinde eşlerine bağlanma problemini daha çok yaşayabilecekleri, evlilik sürecinde eski ilişkilerin tekrar gündeme gelebileceği ve bu durumların evlilik uyumunu bozucu bir etki göstereceği öngörülebilir. Evlilikte yaşanabilecek cinsel uyumsuzluklarda, EÖCT yaşayanların, daha önceki tecrübe ya da tecrübelerinden mütevellit EDCT yaşama ihtimalleri daha yüksek olacaktır. Bununla birlikte evlenene kadarki süre boyunca herhangi bir cinsel tecrübe yaşamamış, evlendikten sonra yalnızca eşiyile birlikte olmuş bir kişinin eşine bağlanma ve sadakat oranı daha yüksek olacaktır. Bu durum, aynı zamanda çiftlerin birbirine olan güven duygusunu besleyecek, bu da evlilik uyumuna olumlu bir şekilde yansıtacaktır.

Bağımsız gruplar t testi sonucunda EÖCT yaşayanlar ile yaşamayanlar arasında dindarlık açısından anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. EÖCT yaşayanların, yaşamayanlara nispetle dindarlık düzeyleri daha düşüktür. Bu sonuç, beklenen bir durumdur. Çünkü dinler, cinsel hayata birtakım sınırlamalar getirmişler, cinselliği yalnızca evliliğe ait kılmışlardır. Dolayısıyla dinî hassasiyetleri yüksek olan bireylerin EÖCT yaşama olasılıkları daha az olacaktır. Dinin, cinsel yaşama şekil veren özelliği sayesinde evlilik uyumuna olumlu katkı sunduğu öne sürülebilir. Çünkü eşin EÖCT yaşamadığını bilmek ve dinî hassasiyetlerinden ötürü kendine sadık olacağı duygusuna sahip olmak, eşlerin birbirine güven duygusunu artıracaktır.

Cinselliğin mahrem bir alan olması, ankette evli bireylere evlilikte uygun görülmeyen EÖCT ve EDCT'nin sorulması, katılımcıların bu sorulara cevap verirken tedirginlik yaşamasına ya da gerçeği yansıtmayan cevaplar vermesine yol açmış olabilir. Dolayısıyla çalışmamızda elde edilen EÖCT ve EDCT oranlarının, mevcuttan daha yüksek olması kuvvetle muhtemeldir. Dahası EDCT'nin mevcut evlilik için bir tehlike arz ediyor oluşu, bu soruya verilen cevapların, EÖCT sorusuna verilen cevaplara nispetle daha fazla manipüle edildiğini düşündürülebilir.

Evlilik öncesi cinsellik yaşadığını belirten 76 katılımcıdan 4'ü kadın, 72'si ise erkektir. Görüldüğü üzere kadınların oranı oldukça düşüktür. Bu soruya doğru cevap

verme noktasında kadınların, erkeklere nazaran daha çekimser davrandıkları düşünülebilir. Zira ataerkil yapının beslediği toplumsal roller, kadın üzerinde daha baskındır. Toplum tarafından hoş görülmeyecek bu davranışın namus vb. kavramlar üzerinden tanımlanması, kadınları bu soruyu cevaplama noktasında daha fazla tedirgin etmiş olabilir. Nitekim toplum nazarında bu davranışı erkek yaptığında “çapkınlık” olarak değerlendirilirken, kadın yaptığında ahlâk ilkeleri devreye girmektedir. Bunun dışında 226 erkekten 72’si evlilik öncesi cinsellik yaşadığını belirtmiştir. Bu da erkeklerin yaklaşık üçte birinin evlilik öncesi cinsellik yaşadığını göstermektedir. Diğer taraftan, yapılan çalışmalarda kadınların cinselliğe daha ilişkisel ya da ilişkideki ortak merkezli, erkeklerinse daha eğlence ve beden merkezli yaklaşma eğiliminde oldukları bulunmuştur (Bailey, Hendrick & Hendrick, 1987; Peplau & Garnets, 2000; Hendrick & Hendrick, 2002). Bu bağlamda, cinsellikte cinsiyet farklılıklarının önemli rol oynadığı söylenebilir. Erkeklerin rastlantısal cinsel ilişkiyi de içeren evlilik öncesi cinsel ilişkileri daha çok onayladıkları ve müsamahakâr yaklaştıkları, evlilik dışı cinsel ilişkiye karşı daha hoşgörülü oldukları, daha erken yaşta ve daha çok sayıda kişiyle cinsellik yaşadıkları ifade edilmektedir (Oliver & Hyde, 1993; Taylor, Peplau & Sears, 2007, s. 368).

8.9.14. Evlilik Öncesi Cinselliği Onaylama

EÖCO durumuna göre dindarlık düzeyinde farklılaşma olup olmadığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü ANOVA sonucunda, EÖCO durumuna göre katılımcıların dindarlık düzeyinin anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür. Bu farklılaşmaya göre evlilik öncesi cinselliği onaylamayanlar, onaylayanlara ve kararsız olanlara göre, onaylayanlar da kararsızlara göre daha yüksek dindarlık düzeyine sahiptir. Evlilik öncesi cinselliği onaylamayanların, onaylayanlara ya da bu konuda kararsız olanlara nispetle dindarlık puanlarının yüksek oluşu beklenen bir durumdur. Daha önce ifade edildiği üzere, dinin cinsellik konusundaki koruyucu ve sınırlandırıcı tavrı karşısında, dindar bireylerin bu tavra daha uygun hareket etmesi beklenir. Cinselliğin yalnızca evlilik yoluyla meşru kılınması, dindar bireylerin evlilik öncesi ya da evlilik dışı ilişkilere bakışını önemli ölçüde şekillendirecektir. Bu bağlamda dindarlık arttıkça, EÖCO durumu da azalacaktır. Diğer taraftan evlilik öncesi cinselliği onaylayanların, kararsız olanlara göre daha yüksek bir dindarlığa sahip olmaları dikkat çekmektedir. EÖCO konusunda kararsız olan grup için dindarlık, diğer gruplara göre

daha az bağlayıcıdır. Dindarlığın, EÖCO konusunda kararsız kalanları etkilemediği ya da daha az etkilediği düşünüldüğünde, onların dinî kaygıyla hareket etmekten daha çok, bu durumu ahlâkî bir gereklilik olarak yorumladıkları ileri sürülebilir. Bu bireyler için belki de din temelli oluşturmadıkları ahlâk ilkeleri, onların EÖCO konusunda kararsız kalmalarına yol açmış olabilir. Bu kişilerin, modern yaşamın getirileri ile kendi ahlâk yasaları arasında çatışma (yaklaşma-kaçınma) yaşadıkları da düşünülebilir. Daha önce bahsi geçen inanmadan ait olma kavramı da bu durumu açıklayabilir. Dinî bağlılığı az olan ya da hiç olmayan bireylerin, birtakım dinî kabullere kültürel bağlamda uyum sağladığı düşünülebilir. Tüm bunlarla beraber evlilik öncesi cinselliği onaylayanların, kararsızlara göre daha yüksek bir dindarlığa sahip olmaları da ayrı bir okumayı gerektirmektedir. Artık moderniteyle birlikte, dinin kural koyucu vasfının, dindar bireylerde daha az karşılık bulduğu düşünülebilir. EÖCO durumunun dindarlığı en yüksek grupta değil de, ikinci sırada yer alan grupta ortaya çıkması, yüksek dindarlığa sahip bireyler için dinin hâlen uyulması gereken bir kurallar bütünü olarak algılandığını, daha düşük düzeyde dindarlığa sahip bireyler içinse dinî emir ve yasakların daha az bağlayıcılığa sahip olduğunu ve gerektiğinde onların, dinin yasakladığı konulara muhalif görüşler ortaya koyabildiklerini gösterir niteliktedir. Esasen bu durumu “aidiyetsiz inanma” kavramı üzerinden tartışmak da mümkündür. Aidiyetsiz inanma her ne kadar bireysel maneviyatçılığın tipik bir örneği (Yapıcı, 2012a, s. 5) olarak kabul edilse de, onu modern insanın öyle ya da böyle dinle ilişkisini sürdürmesi olarak değerlendirdiğimizde, kurumsal dinin yaptırımlarından uzak yaşayan bu kişilerin kendi yaşam tarzlarına göre bir din algısı oluşturdukları değerlendirilebilir. Onlar tarafından kurumsal dinin yaptırımları olarak algılanan birçok emir ve yasak, onların hayatında uyulması gereken kurallar şeklinde karşılık bulmayabilir.

8.9.15. Evlilik Dışı Cinsel Tecrübe

Bağımsız gruplar t testi sonucunda EDCT yaşayanlar ile yaşamayanların evlilik uyumu puanları anlamlılık düzeyinde farklılaşmaktadır. EDCT yaşamayanlar, EDCT yaşayanlara göre daha yüksek evlilik uyumuna sahiptir. Bu sonuç, beklenen bir durumdur. Zira evliliği, bir açıdan eşleri cinsel olarak birbirine ait kılma durumu şeklinde tanımlamak mümkündür. Evlenen çiftler için kadın erkeğin cinselliğine, erkek de kadının cinselliğine yalnız başına sahip olma hakkını elde etmektedir. Bu bağlamda EDCT eşi aldatma ve evlilikle ortaya çıkan hakkın ihlali olarak değerlendirilebilir.

Bireyi EDCT'ye iten birçok faktör olabilir. Eşler arasında yaşanan cinsel problemler ve doyumsuzluklar, ilişkinin istikrarlı bir biçimde sürmemesi, iletişim kopuklukları, tartışmalar, sevgi bağının zayıflaması ve çiftlerin duygusal olarak birbirinden uzaklaşması, çiftlerden birini ya da her ikisini cinselliği evlilik dışında aramaya itebilir. Dolayısıyla EDCT'nin bizatihi kendisi, eşler arasında birtakım sıkıntıların öteden beri var olageldiğinin bir işareti olabilir. Burada EDCT, evlilikteki uyumsuzluğun sebebi değil sonucu olmaktadır. Diğer taraftan bu faktörler olmadan da aldatma eylemi gerçekleşebilir. Stabil evliliğe sahip olan ve görünürde çok problem yaşamayan çiftler de bu durumla karşılaşabilir. Bu evliliklerde çiftlerin -en azından birinin- bağlanma eylemini tam olarak gerçekleştirmediğini, evliliğin cinselliğin mülkiyetine dair ortaya koyduğu kabulleri içselleştiremediğini söylemek mümkündür. EDCT bu durumda evlilik uyumsuzluğunun sebebi olmaktadır. EDCT'nin, diğer eş tarafından öğrenilmesi evlilik için yıkıcı bir etki yaratacaktır. Bu durum, çiftler arasındaki güven duygusunun tamamen ölmesine yol açacak, güven üzerine bina edilemeyen evlilik ise dağılma sürecine girecektir.

Dindarlık açısından bakıldığında, yapılan bağımsız gruplar t testi sonucunda EDCT yaşayanlar ile yaşamayanların dindarlık puanlarının anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir. EDCT yaşayanlar, yaşamayanlara göre daha az dindardır. Bu da beklenen sonuçlardan biridir. Daha önce vurgulandığı üzere dinler cinselliği sınırlandırmışlar ve belli kurallara bağlamışlardır. Birçok dinde evlilik öncesi ve evlilik dışı cinselliğin yasaklandığı görülmektedir. İslâm'da, özellikle evlilik dışı cinsellik kesin bir dille yasaklanmış ve belli cezalar uygun görülmüştür (Nûr 24/2). Bekârların ise evliliği geciktirmemesi, onlardan evlenmeye gücü yetmeyenlere yardım edilmesi (Nûr 24/31), evliliğe gücü yetmeyenlerin iffetlerini koruması (Nûr 24/31) ve oruç tutması (İbn Mâce, Nikâh, 1) telkin edilmiştir. Buradaki amacın, bireyi evlilik dışındaki cinsel ilişkilerden korumak olduğu görülmektedir. Sonuç olarak bireyin dindarlığı arttıkça, EDCT yaşama olasılığı da azalmaktadır. Bu durumda dinlerin, cinselliği belli şartlara bağlamak suretiyle, evliliğin sürdürülebilirliğine katkı sağladığı ifade edilebilir. Yapılan çalışmalar, ulaştığımız bulguyu destekler niteliktedir (Buunk, 1980; Cochran & Beeghley, 1991; Treas & Giesen, 2000; Atkins, Baucom & Jacobson, 2001; Scheepers, Te Grotenhuis & Van Der Slik, 2002; Allen vd., 2005; Atkins & Kessel, 2008)

Evlilik dışı cinsellik yaşadığını belirten 21 kişiden 18'i erkek 3'ü ise kadındır. Evlilik öncesi cinsellik başlığında söylenen çekincelerin burada da devreye girdiği öne sürülebilir.

8.9.16. Evlilik Dışı Cinselliği Onaylama

Tek yönlü ANOVA sonuçlarına göre EDCO durumları ile dindarlık arasında anlamlılık düzeyine ulaşan bir farklılık tespit edilmiştir. Buna göre evlilik dışı cinselliği onaylayanlar ve onaylamayanlar, kararsızlara göre daha dindardır. Evlilik dışı cinselliği onaylamayanların ($\bar{X}=106.93$), en yüksek dindarlık düzeyine sahip olması beklenen bir sonuçtur. Dinlerin cinselliğe dair ortaya koyduğu emir ve yasaklar, dindar bireylerin tutumlarını belirlemede etkin bir rol oynayacaktır. Diğer taraftan evlilik dışı cinselliği onaylayanların ($\bar{X}=104.69$), kararsızlara ($\bar{X}=96.74$) nispetle oldukça yüksek bir dindarlık düzeyine sahip olmaları dikkat çeken bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda EÖCO başlığında elde edilen sonuçlarla benzerlik göstermesi sebebiyle, orada yapılan yorumların EDCO'ya dair sonuçlar için de geçerli olduğu söylenebilir.

Günümüz dindarının, geleneksel yolla edinmiş olduğu cinsel ahlâk öğretileriyle modern dünyada maruz kaldığı cinsel ahlâk algısı arasında sıkışıp kaldığı görülmektedir. Çocukluğundan bu yana öğretilen dinî ve ahlâkî kısıtlamaları zihin dünyalarında tasdik eden; ancak bir türlü davranışlarına yansıtamayan insanların bilişsel bir tutarsızlık yaşadıkları söylenebilir (Russell, 1999, s. 211). Dindarlıktaki bilişsel ve duygusal süreçlerin ağırlığına göre bu tutarsızlığa getirilen çözüm yolları da farklılaşacaktır (Kayıklık, 2011, s. 205-207). Dindarlık algısında bilişsel süreçleri ağır basan kişi bu tutarsızlıktan kurtulmak için ya inanca rengini veren bilgiyi ya da davranışı değiştirmeye çalışacaktır. Bilgi kurumsal din içerisinde şekillendiğinden ve bilgiyi meydana getiren bireyin kendisi olmadığından, onu değiştirmek bilişsel açıdan zor olabilir. O halde kişi diğer seçeneği yani davranışı değiştirmeyi deneyecektir. Şayet davranış alışkanlık haline gelmişse ve insana üst düzeyde haz veriyorsa onu değiştirmek de birey açısından problem teşkil edecektir. Bu durumda birey çelişkiden kurtulmak için ya dinî ve ahlâkî kuralları bilinç alanından uzaklaştırıp bastırmaya (repression) çalışacak ya da savunma mekanizmalarını devreye sokacaktır. O halde bilişsel yönü ağır basan dindar için ilk olarak cinsel ahlâk kurallarının bilinçaltına gönderilmesi söz konusudur. Diğer yol ise savunma mekanizmalarıdır. Mesela evlilik dışı ilişki yaşayan bir kişi, eşinin kendisiyle ilgilenmediğini, kendinin de cinsel ihtiyaçları olduğunu öne sürerek yaptığı davranışı mantıklı hale getirip bilişsel tutarlılık sağlamaya çalışabilir. Duygusal süreçleri ağır basan dindar için ise çelişkiden kurtulmanın daha zor olduğu söylenebilir. Zira onun için dinî ve ahlâkî öğretiler, kuru bir bilgi yığını olmaktan ziyade gönülden bağlılığı gerektiren hususlardır. Gönülden bağlılık beraberinde teslimiyeti getirmekte,

teslimiyet de bireyi bu öğretilere mümkün mertebe uymaya ve onları ihlal etmemeye götürmektedir. Bu kuralların ihlali durumunda ise -birey duygusal olarak bunları içselleştirdiği için- yüksek düzeyde pişmanlık ve huzursuzluk duygusu ortaya çıkacaktır. Pişmanlık ve huzursuzluğu ortadan kaldırmanın yolu ise o davranışa bir daha yaklaşmamak olacaktır. Nihayetinde bu süreç bireyi tövbeye götürecektir.

8.9.17. Anne-Baba Evliliğinin Mutluluk Düzeyi

Araştırma bulguları, ABEMD'in evlilik uyumu ve dindarlık üzerinde etkili olduğunu, ABEMD arttıkça evlilik uyumu ve dindarlığın arttığını göstermiştir.

Çocukluğun geçtiği ailede tecrübe edilen olumlu ve olumsuz yaşantıların evlilik uyumunu etkilemesi beklenir. Aile içi şiddet, boşanma, ayrı yaşama gibi olumsuz tecrübeler, anne-baba ve ebeveyn-çocuk ilişkilerinin niteliği, çocuğun ileride kendi kuracağı aileye tesir edecektir. Nitekim yapılan çalışmaların sonuçları da bu yöndedir. Amato ve Booth'un (2001) 297 ebeveyn ve onların evlenmiş çocuklarıyla gerçekleştirdikleri boylamsal çalışmada, evlilik kalitesinin ebeveynlerden çocuklara geçtiği tespit edilmiştir. Ebeveynleri evlilik problemi yaşamış olan çiftlerin, evliliklerinde daha fazla problemle yüzleştikleri görülmüştür. Çocukların problemleri evliliklerini yordamada öne çıkan ebeveyn davranışları kıskançlık, baskıcı olma, kolayca sinirlenme, eleştirel olma, aksi olma ve eşle konuşmama şeklinde tespit edilmiştir. Bu bağlamda çocukların ebeveynlerin kötü davranışlarını gözlemleyip öğrendikleri ve kendi yaşantılarına aktardıkları öne sürülmüştür. Diğer bazı çalışmalarda ebeveynleri boşanma tecrübesi yaşamış çocukların, diğerlerine oranla kendi evliliklerinde mutluluk düzeylerinin daha düşük olduğu, problem yaşama veya boşanma ihtimallerinin daha yüksek olduğu (Glenn & Kramer, 1987; Bumpass, Martin & Sweet, 1991; Amato, 1996; Feng vd., 1999; Tallman vd., 1999; Wolfinger, 1999; Segrin, Taylor & Altman, 2005; Dronkers & Härkönen, 2008), ebeveynlerinin mutsuz bir evliliği olduğunu ifade edenlerin ise diğerlerine nispetle kendi evliliklerinde daha fazla problem yaşadıkları (Belsky & Isabella, 1985; Booth & Edwards, 1990; Amato & Booth, 1991) görülmüştür.

ABEMD ile dindarlık arasında da pozitif yönde bir ilişki vardır. Bireyin dinî toplumsallaşmasını büyük ölçüde gerçekleştirdiği yerin aile olması, onun anne ve babasına ait dindarlığın izlerini taşıdığını gösterir. Dolayısıyla dindar bir bireyin, ebeveynlerinin de dindar olması beklenir. Bu bağlamda bireyin dindarlığı ile

ebeveynlerin evliliklerindeki mutluluk düzeyi arasında pozitif yönde bir ilişkinin olması, bir bakıma ebeveynlerin de çocuklarıyla benzer dindarlık düzeyine sahip olması ihtimaliyle açıklanabilir.

BÖLÜM IX

SONUÇ VE ÖNERİLER

Evlilik uyumu-dindarlık ilişkisini ele alan çalışmamızda, uygulanan anketlerin verileri üzerinde analizler yapılarak birtakım ilişkilere ve farklılıklara ulaşılmıştır. Araştırmanın uygulama boyutundan elde edilen bu sonuçlar önemli olmakla birlikte teorik bağlamda ele alınan konular ve bu konular çerçevesinde tebarüz eden düşünceler de çalışmamız açısından değerlidir. Bu nedenle sonuç kısmında, araştırmanın teorik çerçevesi içinde öne çıkan görüşlere de yer verilecektir.

9.1. Teorik Bağlamda Öne Çıkan Görüşler

- 1a. Hem din ve dindarlık hem de evlilik ve aile, tanımlanması kolay olmayan kavramlardır. Dinler, birbirinden farklı özellikleri bünyesinde barındırabilmektedir. Dinlerin bireyin yaşantısına yansımaları olarak kabul edebileceğimiz dindarlık ise her bireyde farklı şekilde tezahür etmektedir. Dolayısıyla üzerinde ortak bir kabulün olduğu din ve dindarlık tanımları yapabilmek mümkün görünmemektedir. Evliliğe bakıldığında ise her bireyi evliliğe götüren motivasyon ya da motivasyonlar farklılaşmaktadır. Buna ek olarak farklı evlilik türlerinin (monogami, poligami vb.) varlığı, modern dönemde farklı yaşam tarzlarının (açık evlilikler, eşcinsel evlilikler vb.) ortaya çıkması gibi durumlar da kapsayıcı bir tanım yapmayı zorlaştırmaktadır. Aile kavramında da benzer sıkıntılar yaşanmaktadır. Ailenin hangi bireylerden oluştuğu sorusuna farklı cevapların verilmesi, farklı aile türlerinin mevcut olması ve bunlara modern dönemde yenilerinin eklenmesi gibi etkenler bu bağlamda değerlendirilebilir.
- 1b. Evlilik ve aile kavramları bazı durumlarda birbirinin yerine kullanılsa da farklı anlamlara karşılık gelmektedir. Evlilik daha çok ikili ilişkiler özelinde değerlendirilirken, aile ortak atalara ve akrabalıklara bağlı ilişkileri bünyesinde barındırmaktadır. Karı-koca olmasa da çocuklar arasında aile yaşamaya devam edebilir. Dolayısıyla aile, evliliğe nispetle daha fazla insanı içerebilmektedir. Bunun dışında evlilik karşı cinsten iki bireyin hukuken birlikte yaşamaya karar vermesiyle oluşurken, aile evlilik sonrası süreçte ortaya çıkmaktadır.

- 1c. Geçmiş dönemde dinî ve toplumsal özellikleriyle dikkat çeken evlilik ve aile yapıları, günümüze doğru değişim geçirerek hukukî ve bireysel özellikleriyle ön plana çıkmışlardır.
- 1d. Birey üzerine odaklanan psikoloji, başlangıçta evlilik ve aileyi sosyoloji ve antropolojinin çalışma alanı olarak telakki etmiş, bu kurumları uzunca bir müddet araştırma konusu olarak görmemiştir. Aile terapisi ve klinik psikoloji haricinde evlilik ve aileye gereken hassasiyetin gösterilmediği söylenebilir. Sonraki dönemde yapılan çalışmalarda ise temel aile yapısı olarak çekirdek ailenin kabul edilmesi, diğer aile türlerinin gelişmemiş olarak düşünülmesine ve farklılıkları göz ardı eden genellemelere kapı aralamıştır. Günümüzde ise kültürler arası psikoloji çalışmalarının ağırlık kazanması, bu tarz kısır düşüncelerin geçerliliğini sorgulama noktasında önemli veriler sunmaktadır.
- 1e. Eşler arası ilişkiler, psikolojide yakın ilişkiler konusunun alt başlığı olan romantik ilişkiler başlığı altında incelenmektedir. Bu bağlamda evlilik uyumunun da yakın ve romantik ilişkilerin konusu olduğu söylenebilir. Evlilik uyumu aynı zamanda uyum kavramını bünyesinde barındırması münasebetiyle ruh sağlığının da çalışma alanına girmektedir.
- 1f. Ödül ve bedeli temel alan kuramların iktisat alanından mülhem olduğu görülmektedir. Bu kuramların temeli ilişkilerin bir kazanç beklentisine, diğer bir ifadeyle ödüllerin bedellerden fazla olmasına dayandığı düşüncesidir. Bu kuramların ilişkilere yaklaşımının çok basit, derinliksiz ve yüzeysel olduğu şeklinde birçok eleştiri söz konusu olsa da alanda yapılan çalışmalar büyük oranda bu kuramların ortaya koydukları görüşleri destekler niteliktedir. Ancak şunu ifade etmek gerekir ki bu kuramların temel problemi, ödül ve bedel kavramlarının içeriğinin her bireye göre farklılaşmasıdır. Örneğin bir birey için eşin futboldan hoşlanması ödül olarak nitelenebilirken bir diğeri için hiçbir anlam ifade etmeyebilir. Aynı şekilde bedellerin ödüllere fazla olması, her zaman ilişkinin bozulacağı ya da sona ereceği anlamına gelmeyebilir. Örneğin çocuk sahibi olmak, ilişkide memnun olunmayan birçok faktöre katlanmayı ya da onları görmezden gelmeyi beraberinde getirebilir.
- 2a. Evliliğin niteliğini ölçmede kullanılan kavramlar, evliliğin devamlılığı ve kalitesi olmak üzere iki başlıkta ele alınabilir.

- 2b. Evliliğin niteliğini belirleme noktasında ortaya çıkan kavramların ne anlama geldiği hususunda ortak bir düşüncenin oluştuğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Üretilen kavramlar aynı ya da benzer anlamlara gelecek şekilde kullanılabilen ya da bir kavram farklı anlamlara gelecek şekilde tanımlanabilmektedir. Bu karmaşayı gidermek adına, bu kavramları kendi bünyesinde toplayan bir çatı kavram olarak “evlilik kalitesi” önerilmiştir.
- 2c. Evliliğin niteliği üzerine yapılan çalışmalarda ve geliştirilen ölçeklerde, kavramların operasyonel tanımlarının iyi yapılması gerekmektedir. Zira bu alanda yapılan çalışmalarda, kavramlara yüklenen anlamlar araştırmacıdan araştırmacıya değişebilmektedir.
- 2d. Alanyazında en çok karıştırılan kavramlar evlilik uyumu ve evlilik doyumu kavramlarıdır. Evlilik uyumu anlık bir durumdan ziyade bir süreçtir. O bireysel bir değerlendirmeden daha çok eşlerin karşılıklı etkileşimleriyle ortaya çıkan düşüncelere dayanmaktadır. Evlilik doyumu ise daha bireyseldir. İlişkiye dair daha öznel değerlendirmeleri bünyesinde barındırır. Bu bağlamda evlilik uyumunun sosyal psikoloji, evlilik doyumunun ise psikoloji temelli kavramlar olduğu öne sürülebilir.
- 2e. Evlilik istikrarı evliliği sürdürme ya da sonlandırma arzusu üzerinden tanımlanırken, evlilik bağlanımı bireyi ilişkide tutan dinamikleri kapsar ve eşe güçlü bir duygusal bağı içerir.
- 2f. Evlilik çatışması, çiftlerin istek ve ihtiyaçlarının birbiriyle çelişmesinden kaynaklı ortaya çıkan bir durumdur. Farklı karakterlere sahip iki insanın bir araya geldiği her evlilikte çatışma kaçınılmazdır. O nedenle çatışmasızlıktan ziyade ortaya çıkan çatışmaların nasıl çözümlendiği önemlidir. Bu bağlamda çatışmalar ilişkiler için fırsat olabildiği gibi ilişkinin giderek kötüleşmesine de yol açabilir. Bütün bu süreçte en önemli faktörün eşler arası iletişim olduğu söylenebilir.
- 3a. İslâm’ın evlilik ve aile yaşantısı üzerinde önemle durduğu görülmektedir. Evliliğin teşvik edilmesi, evliliğe dair ayetlerin Kur’an’da önemli bir yekûn tutması ve çok detaylı bilgilere yer vermesi, nikâh ve talaka ilişkin konuların İslâm fıkıh literatüründe etraflıca tartışılması bunun göstergeleri olarak

değerlendirilebilir. Ayrıca İslâm'da boşanma yasağının olmadığı, bununla birlikte çiftlerin arasını düzeltme yollarının tüketilmesinden sonra boşanmaya başvurulmasının uygun olduğu görülmektedir.

- 3b. İslâm'ın geldiği topluluk, ataerkil bir yapıya sahiptir. Bu yapı çerçevesinde şekillenen evlilik ve aileye dair uygulamalar, modern dönemde eleştiri konusu yapılmaktadır. Erkeğe Ehl-i Kitaptan bir kadınla evlenme izni verilmesi, çok eşlilik imkânı tanınması, boşanma hakkının yalnızca erkeğe verilmesi, ailenin reisi olarak erkeğin belirlenmesi, kadının dövülmesi hadisesi, mehir, mut'a nikâhı, cariyelik, şahitlikte iki kadının bir erkeğe denk görülmesi, mirasta erkeğe iki, kadına bir pay verilmesi, kadını ikincilleştiren ve kamusal alandan uzak tutan bazı rivayetlerin hadis kitaplarında yer alması gibi durumlar bu açıdan ele alınabilir. Görüldüğü üzere bahsi geçen tartışma konuları kadın hakları üzerinden yürütülmektedir.
- 3c. Ataerkil bir yapıda gelişen Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'ın evlilik ve aile konusunda ortaya koydukları görüşler hem toplumun kabullerinden etkilenmiş hem de bu kabulleri güçlendirmiştir. Dinin gelenekselleşmesi ya da geleneğin dinselleşmesi olarak ifade edilebilecek bu durum, kadın-erkek ilişkilerine önemli ölçüde şekil vermiştir. İslâm açısından bakıldığında vahye ilk muhatap olan toplumun kültürü ve kadına bakışı hususunda bilgi sahibi olmak, bu durumu anlama noktasında önem arz etmektedir. Kur'an, tevhid ve ahlâk ilkeleri dışındaki konularda, genel itibarıyla var olan kültürel yapının uygulamalarını göz önünde bulundurmaktadır. Çok eşlilik, boşanma hakkı vb. konular bu bağlamda değerlendirilebilir. Ancak sonraki süreçte, İslâm dinine katılan toplumların, Kur'an'ın bu yaklaşımını dikkate almayarak onun evrensel ve tarih-üstü oluşuna odaklanmaları, Cahiliye toplumuna ait bazı kabullerin dinselleşmesinde önemli rol oynamıştır. Tüm bunlarla beraber şunu da ifade etmek gerekir ki Kur'an'ın tamamıyla ataerkil yapıyı muhafaza etmeye yönelik tavır aldığını söylemek doğru değildir. Zira mehir, miras gibi yapılan birçok düzenleme, ilk bakışta kadını ikincil bir konumda gösteriyor olsa da o dönemin tarihî ve kültürel koşulları düşünüldüğünde bu düzenlemelerin kadınların haklarını iyileştirmeye yönelik olarak yapıldığı açıktır. Sonuç itibarıyla modern dönemde evlilik ve aile bağlamında tartışılmalı hususları daha iyi

anlayabilmek için, Kur'an'ın bu konuda söylediklerini, geldiği topluma ve zamana oturtarak değerlendirmek önem arz etmektedir.

- 3d. İslâm dininin, ortaya çıktığı kültürle, tarihsel süreçte önemli düzeyde etkileşime girdiği, bu süreçte hem dinin hem de kültürün kendisinde birtakım değişimlerin yaşandığı söylenebilir. Bu bağlamda dinî olarak görülen bir tutumun temelini kültürel olduğu ya da kültürel olarak görülen bir tutumun dinî kökenli olduğu durumlar mevcuttur. Buradan hareketle evlilik ve aile içinde, özellikle merkezinde kadının ya da kadın haklarının yer aldığı birtakım problemlerin kaynağının din mi yoksa kültür mü olduğu sorusu önem kazanmaktadır. Yapıcı'ya (2018, s. 87-88) göre teolojik olarak irdelenen bu konunun psikolojik açıdan çok fazla önemi olmayabilir. Zira birey, kültürün ortaya koyduğu kabulleri dinin emirleri gibi algılıyorsa, sonuç itibarıyla onun hissettiği etki dinî olmaktadır.
- 3e. Türk aile yapısı İslâmiyet öncesi, İslâmiyet sonrası ve Batı kültürüyle etkileşim olmak üzere üç başlıkta ele alınabilir. İslâmiyet öncesi Türk ailesinde kadınların eş ve annelik rollerinin baskın olmakla beraber bunların dışında birtakım görevlerinin olduğu, sosyal hayatın içinde oldukları görülmektedir. Bu durum, Türk ailesinin tam anlamıyla pederşahi bir yapıya sahip olmadığı şeklinde yorumlanmaktadır. Bunun dışında eş seçiminde özgür olduğu, tek kadınla evliliğin yaygın olduğu, çok eşliliğe sık rastlanmadığı ifade edilmektedir. İslâmiyet sonrasında aile yaşamında çok fazla bir değişimin olmadığı, ancak kadınların kamusal alandan nispeten uzaklaştıkları öne sürülebilir. Kadınların hukukî hakları korunmakla birlikte geçmişe nazaran sosyal hayattan daha izole yaşam sürdükleri görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkışında erkek ve kadınların bir arada buldukları bir mekânın olmayışı, haremlik ve selamlık anlayışının yerleşmesi gösterilebilir. Bu dönemde çok eşliliğin yaygın olduğuna yönelik kanaatler de gerçeği yansıtmamaktadır. Çok eşlilik, halktan ziyade saray ailesinde ve yönetici sınıfta kendisine yer bulmuştur. Modern döneme bakıldığında ise Tanzimatla beraber aileye yönelik düzenlemelerin hızlandığı göze çarpmaktadır. Bu dönemde özellikle kadın hakları üzerinden birtakım yenilikler getirilmiştir. Ancak esas değişim Cumhuriyetin ilanıyla birlikte yaşanmıştır. Şer'i hukuktan medenî hukuka geçiş, kadın ve erkek ilişkisini düzenleyen birçok kuralın değişmesini

beraberinde getirmiştir. Özellikle 2001 yılında yürürlüğe giren Türk Medenî Kanunu kadın-erkek eşitliğini esas almıştır. Bu değişimlere ek olarak sanayileşme sonucu şehirleşmenin ve köyden kente göçün hızlanması, bunun sonucunda neolokal yerleşimlerin artması ve beraberinde geniş aileden çekirdek aileye geçişin hız kazanması, kadınların eğitim düzeyinin ve işgücüne katılımının artması aileyi yapısal açıdan etkileyen diğer unsurlar olarak göze çarpmaktadır. Günümüzde modernite eksenli yaşanan değişim hızla devam etse de toplumun kendi kültürel kodları içinde birtakım geleneklerini sürdürdüğü görülmektedir. Bu ikilem aile yaşantılarına da yansımakta, modern yaşamın getirdikleriyle geleneğin istedikleri arasında ortaya çıkan tezatlıklar çiftler arasında çatışmalara yol açabilmektedir. Dolayısıyla ülkemiz halen tranzisyonel bir toplum özelliği sergilemeye devam etmektedir.

- 4a. Dinler, bireyin ve toplumun yaşamında önemli bir yer işgal eden evlilik ve aile kurumlarına fazlaca ehemmiyet vermiş, onları muhafaza etme ve onların mutlu bir şekilde sürmesini sağlama hususunda birtakım düzenlemelere gitmişlerdir. Dinî yaşayışın neşet ettiği ve geliştiği yer olarak ailenin görülmesi, toplumsal düzenin korunmasında ailenin önemli fonksiyonlara sahip olduğunun düşünülmesi, tarih boyunca din ve aile arasındaki ilişkinin dinamik ve canlı kalmasında önemli rol oynamıştır. Dinler, aile fertlerinin birbirleriyle olan ilişkilerine dair normlar belirlemek suretiyle her bireye (anne-baba-çocuk) birtakım roller yüklemektedir. Bu normlar ve roller vasıtasıyla evlilik ve aile hayatının sürekliliği sağlanmaya çalışılmaktadır.
- 4b. Dinler, evlilik ve aile kurumlarını sosyal kontrol ve sosyal destek özellikleriyle korumakta, güçlendirmekte, devamlılığını sağlamakta ve daha kaliteli hale getirmektedir. Dinler, kural koyucu karakterleri vasıtasıyla bireyin hayatında önemli bir yeri olan bu kurumları muhafaza etmektedir. Cinselliğin sınırlandırılması, zararlı maddelerin kullanımının yasaklanması vb. uygulamalar, dinlerin sosyal kontrol özelliği bağlamında değerlendirilebilir. Diğer taraftan aile içi dayanışmayı vurgulaması, aile değerlerine önem vermesi, aile bireyleri arasındaki ilişkiyi düzenlemek suretiyle aile kurumunun düzenine ve mutluluğuna yardımcı olması gibi tavırları ise sosyal destek özelliğini öne çıkarmaktadır. Bu bağlamda dindarlığın sosyal kontrol özelliğinde evlilik

istikrarının, sosyal destek özelliğinde ise evlilik uyumunun daha ön plana çıktığı düşünülebilir.

- 4c. Geleneksel anlamda dinler, kadın ve erkeğe evlilik hayatında hazır toplumsal roller sunmaktadır. Ev işleriyle kimin meşgul olacağı, parayı kimin kazanacağı gibi konularda eşlerin ortak bir kanaate hâkim olması, evlilikteki olası rol çatışmalarını azaltacaktır. Bununla birlikte günümüzde, geleneksel dinî yaşayışa dayalı bahsi geçen rol yüklemeleri, kadının eğitim düzeyini yükseltmesi ve çalışma hayatına atılmasıyla beraber değişime uğruyor görünmektedir. O nedenle kadının eğitim düzeyinin yüksek olduğu ve çalıştığı, erkeğin ise daha ataerkil kodlara sahip olduğu evliliklerde geleneksel dinî yaşayış uzlaşmadan çok çatışmayı doğurabilir.
- 4d. Dinin öncelediği birtakım değerler, evlilikte hoş gitmeyecek ya da problem teşkil edecek birtakım eksikliklerin, dindar bireyler tarafından görmezden gelinmesine ya da ödünlenmesine vesile olabilir. Fedakârlık, affetme, hoş görme gibi değerler, evlilikteki doyum ve uyumu engellemesi beklenen bazı olumsuz durumları telafi edebilir. Örneğin bazı çalışmalarda dindarlığın, evlilikteki cinsel doyum eksikliğini menfi yansımalarını hafiflettiği görülmüştür. Bununla birlikte dinî değerler, çiftlerin istismara yönelik davranışlarının meşrulaştırılmasına da yol açabilir. Kocasından sürekli dayak yiyen bir kadın, buna göz yumabilir ya da eşinin buna hakkı olduğunu düşünebilir.
- 4e. Dinler, çiftler için sosyal bir ağ görevi üstlenirler. Aynı ya da benzer inançlara sahip çiftler benzer çevrelere sahip olacaklardır. Sınırları belirli olan bu çevre, eşlerin kognitif açıdan birbirlerine daha çok benzemesini sağlayacak, bu benzeme süreci evlilikte ortaya çıkacak anlaşmazlıkların ve problemlerin azalmasını sağlayacaktır.
- 4f. Evlilik ve aile hayatı içinde ortaya çıkan travmatik olaylar karşısında din, birey için bir başa çıkma vazifesi görebilir. Bir yakının ölümü karşısında çiftler, bu durumu bir imtihan ya da ceza olarak değerlendirebilirler. O halde bu süreçte seçilen dinî başa çıkma tarzı, evlilik ve aile hayatı açısından önemli hale gelmektedir.

- 4g. Dindarlık ve evlilik uyumu arasındaki etkileşim tek yönlü değildir. Dindarlığın evlilik uyumu üzerinde etkisi olduğu gibi evlilik uyumunun da dindarlık üzerinde etkisi olabilir. Zira sosyal bilimsel araştırmalarda nedenler ve sonuçlar arasında döngüsel bir ilişki bulunmakta; nedenler sonuca, sonuçlar da nedene dönüşebilmektedir. Bu bağlamda evlilik uyumu ve dindarlık değişkenlerinin karşılıklı olarak birbirlerine tesir edecekleri düşünülebilir.
- 4h. Dindarlığın, evlilikteki bütün problemlerin anahtarı olduğunu öne sürmek doğru değildir. Zira evlilik uyumunu etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. O nedenle din ya da dindarlığın bu konuda tek ya da birincil faktör olduğunu düşünmemek gerekir. Ayrıca dindarlık, evlilik uyumunu olumlu yönde etkilediği gibi olumsuz olarak da etkileyebilmektedir. Nitekim dindar olduğu halde evliliğinde ciddi problemler yaşayan ve hatta boşanan çiftlerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır.
- 4i. Dindarlık, evlilik doyumundan ziyade evlilik uyumu ve istikrarıyla daha çok ilişkilidir. Çünkü dinin birey için belirli bir çevre ve insan profili sunması, eşler arasındaki ilişkileri düzenlemesi ve aileye dair birtakım kurallar getirmesi gibi özellikleri, evlilikte doyumdan daha çok eşlerin uyumuna ve evliliğin uzun soluklu olmasına katkı sağlayacaktır.
- 4j. Çiftlerin farklı inançlara sahip olması, çatışma yaşama olasılıklarını artıracaktır. Örneğin farklı dinlere mensup bireylerin, özel günlerin kutlanması, çocuğun yetiştirilmesi vb. konularda anlaşmazlık yaşamaları daha kuvvetle muhtemeldir. Her birey kendi inancı çerçevesinde bir aile yaşantısı isteyecektir. Şayet çiftlerin her ikisi de muhafazakâr ve dinlerine yüksek düzeyde bağlılık gösteriyorlarsa çatışma çözüm süreci daha da zorlaşacaktır. Ancak çiftlerden birinin dinî yaşayışı diğerine nispetle daha zayıf ise, dinî yaşayışı daha güçlü olanın dediği olacaktır. Hatta farklılıkların tolere edilmesi için dinî yaşayışı zayıf olan eş, evlilik öncesinde ya da sonrasında eşinin dinine geçiş yapabilir. O nedenle, farklı dinlerden evlilikler bir din değiştirme sürecini doğurabilir. Diğer taraftan aynı dine inanmakla beraber farklı dindarlık anlayışına sahip olmak da evlilik uyumunu olumsuz etkileyebilir. Geleneksel bir dindarlığa sahip erkekle daha modern bir din anlayışına sahip kadının evliliklerinde birtakım problemler (cinsiyet rolleri vb.) yaşamaları beklenir. Bu

tarz olguları ortaya koymak içinse dindarlık düzeyinden ziyade dindarlık algılarını ortaya koyan ölçeklere ihtiyaç duyulmaktadır.

- 4k. Ülkemizde evlilik uyumu üzerinden birçok çalışma yapılmakla beraber, onun dindarlıkla olan ilişkisinin ihmal edildiği görülmektedir. Birçok açıdan iç içe geçmiş olan bu iki kurum arasındaki ilişkinin evlilik uyumu bağlamında incelenmesi Batı'da 1980'lerden sonra başlamış, ülkemizde ise henüz çok az sayıda çalışma yapılmıştır. Batı'da yapılan çalışmalarda evlilik uyumu ve dindarlık arasında ortaya çıkan pozitif yöndeki ilişki, bazı çalışmalar tarafından sosyal istenirlik ve evliliğin gelenekselleştirilmesi bağlamında açıklanmaya çalışılsa da sonraki çalışmalar bunun doğru olmadığını göstermiştir.
- 4l. Evlilik uyumu ve dindarlık arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmaların büyük oranda Hristiyanlığın yaygın olduğu kültürlerde yapılması, çalışmalarda o kültürlere ait özelliklerin kullanımını da beraberinde getirmiştir. Örneğin yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda kiliseye katılım, İncil metinleri okuma ve karı-koca-kutsal triolojisi gibi özelliklerin kullanıldığı görülmektedir. O nedenle ülkemizde yapılacak çalışmaların, mevcut kültürdeki evlilik ve dindarlığa ait doneleri göz önünde bulundurması, bu alanda yapılan çalışmalarla ortaya çıkan bilgi birikimini yerelleştirmesi ve bunun üzerinden uygulamalar gerçekleştirmesi gerekir.
- 5a. Evlilik ve aile tarihine bakıldığında, bu kurumların din ve geleneğin etkisiyle şekillendiği görülmektedir. Ancak Batı'da aydınlanma düşüncesi ve sanayi devriminin ortaya çıkardığı moderniteyle birlikte din ve gelenek, yerini akla bırakmış, bu değişimin evlilik ve aile üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Seküler, pozitivist ve evrimci düşüncelere ilginin artması, bireycilik, rölativizm ve çoğulculuk gibi kavramların öne çıkması, dinin toplum yaşamı üzerindeki etkisini nispeten azaltmıştır. O zamana kadar dinî ve ahlâkî normlarla şekillenen kadın-erkek ilişkileri, yaşanan paradigma değişiminden etkilenmiştir. Kadın-erkek eşitliği, kadının çalışma yaşamına girmesi, cinsel özgürlük fikrinin ön plana çıkması, evlilik motivasyonu olarak romantizmin ve aşkın tercih edilmesi vb. durumlar buna örnek teşkil etmektedir. Modern dönemde değişim hızla sürse de gelenek ve dinin evlilik ve aile hayatı üzerindeki tesirinin tamamıyla kaybolduğunu söylemek mümkün değildir. Din

ve gelenek, kültürel hafıza üzerinden evlilik ve aile kurumunu şekillendirmeye devam etmektedir.

- 5b. Sanayileşmeyle birlikte geniş aileden çekirdek aileye evrilme durumu, aile açısından birçok dönüşümün başlangıcı olmuştur. Ev ve iş yaşamının birbirinden ayrılması, ailenin yalnızca karı ve kocadan oluşan romantik bir kuruma evrilmesi, neolokal yerleşim tarzının artması, akraba ilişkilerinin zayıflaması, ailenin birtakım fonksiyonlarını kaybetmesi nedeniyle ihtiyaçlara binaen bazı kurumsal yapıların ortaya çıkması ve yaygınlaşması bunlar arasında sayılabilir.
- 5c. Başlangıçta evrimsel düşünceden hareketle çekirdek ailenin yeni şartlara uyum sağlayan aile tipi olduğu, bu nedenle evrensel bir karaktere sahip olacağı ileri sürülmüş, ancak günümüz araştırmacıları bu iddianın doğru olmadığına kanaat getirmişlerdir. Onlara göre çekirdek aile çok yaygın olarak görülmekle beraber evrensel bir olgu da değildir. Ayrıca çekirdek ailenin yalnızca modern döneme ait bir yapı olmadığı, geçmiş dönemlerde de bu aile tarzıyla karşılaştığı, ancak sanayi devrimiyle birlikte daha fazla görüldüğü de öne sürülmektedir.
- 5d. Modern dönemde toplumsal cinsiyet rollerinin aşındığı görülmektedir. Para kazanmak yalnızca erkeklerin ya da ev işlerini yapmak yalnızca kadınların görevi olarak telakki edilmemektedir. Özellikle kadının eğitim düzeyinin yükselmesi ve iş hayatında kendine yer bulması, bu durumun ortaya çıkışında etkili olmuştur. Kadının ekonomik özgürlüğünü kazanması, beraberinde erkeklerle eşit haklara sahip olma talebini getirmiştir. Hem erkeğin hem de kadının çalıştığı durumlarda ev içi işlerin yalnızca kadınlara yüklenmemesi, eşlerin sorumlulukları âdil bir şekilde paylaşması gerektiği görüşü ön plana çıkmıştır. Bu düşünce tarzı, ilişkilerin dinamiğini de etkilemiştir. Evliliklerde eşler artık birbirlerini tamamlamaktan daha çok hakça iş bölümünü talep etmektedir. Örneğin kocalardan, çocuğun bakımıyla ilgilenme, ev işlerine yardım etme gibi konulara yönelik istekler artmaktadır. Ancak son tahlilde şunu da eklemek gerekir ki çalışan kadın sayısı her ne kadar artsa da ev içi işlerin büyük bölümünü yine kadınlar yapmaya devam etmektedir. Dolayısıyla modern dönemde kadının iş yükünün daha da arttığı düşünülebilir. Bu bağlamda kadın ve erkeğe yüklenen geleneksel rollerin bilişsel düzeyde zayıfladığı görülse de bu zayıflama pratiğe çok fazla yansımamakta, bunun

sonucunda eşler arasında sorumluluk paylaşımlarından kaynaklı ortaya çıkan tartışmaların sayısı giderek artmaktadır.

- 5e. Feminizm hareketleri aile kurumuna tesir etmiştir. Marjinal söylemlerin yer aldığı bazı feminist akımlara göre aile, kadın emeğinin sömürüldüğü ve kadının ikincilleştirildiği bir kurum olarak telakki edilmektedir. Anelik, kültürel olarak kadına yüklenmiş bir roldür. Anelik rolünün getirmiş olduğu ev işleri ve çocuk bakımı gibi görevler kadının özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Bu akımlara göre, bahsi geçen geleneksel rollerin yaşamaya devam etmesinde dinler çok önemli rol oynamaktadır. Ataerkil yapı, tarihsel süreçte cinsiyet rollerine dinî normlar vasıtasıyla kurumsal bir yapı kazandırmış, bu durum cinsiyet rollerinin toplumsal belleğe yerleşmesine neden olmuştur. Bütün bu söylemler, ailedeki erkek egemen yapının tartışılmasına ve geleneksel rollerin inkârına yol açmıştır.
- 5f. Eşler arasındaki hakça iş bölümü taleplerinin artmasından hareketle söyleyecek olursak, günümüz evliliklerinde kadın-erkek eşitliği “bir olmak”tan çok “aynı olmak” anlamında değerlendirilmektedir. Eşler bir bütünü tamamlayan parçalar olmaktan ziyade, aynı sorumlulukları ortak bir biçimde paylaşmayı yeğlemektedir. Eşler kimi zaman bazı haklarından feragat etmeyi, kişiliklerinden ödün vermek olarak değerlendirebilmektedir. Özellikle modern dönemde bireye ve bireyciliğe yapılan vurgu, her şey gibi evliliğin de çıkar ve haz merkezli değerlendirilmesine yol açabilmektedir. Nitekim bireyciliğin, aileyi, günümüzde aile fertlerinin psikolojik tatminini sağlayan bir kuruma dönüştürdüğü öne sürülmektedir (Çağan, 2011, s. 85). Bu durum, ilişkilerde “biz”i değil “ben”i öne çıkarmakta, benmerkezci bir evlilik anlayışını körüklemektedir. Dolayısıyla artık evlilik “bir”liğinden ziyade evlilik “ben”liğinin öne çıktığı söylenebilir.
- 5g. Evlilik çalışmalarında ortaya konan kavramlaştırmaları gelenek ve modern ayrımının şekillendirdiği görülmektedir. Geleneksel ve modern olarak birbirinden ayrılan toplumlar, sahip oldukları özelliklerden hareketle farklı şekillerde tanımlanmakta ve bu topluluklar içinde yaygın hale gelen evlilik ve aile yapılarına ait özellikler üzerinden kavramlar oluşturulmaktadır. Endogami-egzogami, homogami-heterogami, görücü usulü evlenme-tanışarak evlenme, poligami-monogami, çekirdek aile-geniş aile gibi kavram çiftleri buna örnek

gösterilebilir. Söz gelimi egzogami, heterogami ve monogami daha çok modern toplumlarda ortaya çıkarken, endogami, homogami ve poligami daha ziyade geleneksel toplumlarda görülmektedir. Aynı şekilde geniş aile geleneksel toplumlarda, çekirdek aile ise modern toplumlarda daha yaygındır. Dolayısıyla günümüz evlilik çalışmalarında üretilen kavramların gelenek ve modern ayrışması üzerine bina edildiği söylenebilir.

- 5h. Modernleşme ve sanayileşmeyle beraber evliliğe dair birtakım demografik özelliklerin değiştiği görülmektedir. Örneğin eş seçiminde görücü usulünden ziyade tanışarak evlenme oranları giderek artmaktadır. Kadın ve erkeğin bir araya gelme imkânlarının artması, ilişkilerde romantizmin öne çıkması gibi unsurlar bunda etkili olmaktadır. Modern toplumlarda tanışarak evlenme, geleneksel toplumlarda ise görücü usulü öne çıkmaktadır. Ancak günümüz dünyasında gelenekten moderne doğru bir evrimin gerçekleşiyor oluşu, görücü usulü evliliklerin azaldığı ve azalmaya devam edeceği şeklinde yorumlanabilir. Görücü usulü evliliklerin azalsa da her şeye rağmen gelenek içinde farklı tarzlarda yaşamaya devam ediyor oluşu, onun tamamen kaybolmayacağını gösterir niteliktedir. Bir diğer değişim, giderek artan ilk evlilik yaşında görülmektedir. Nikâhsız birlikteliklerin artması, eğitim hayatının uzaması, iş sahibi olma isteği vb. durumlar bu artışta etkili olmuştur. Boşanma oranları da giderek artmaktadır. Bireyselleşmenin öne çıkması, insan ilişkilerindeki dinamiklerin değişmesi, insan yaşamına haz ve hızın yön vermesi, kadınların ekonomik özgürlüğe kavuşması gibi birçok faktör bunda etkili olmaktadır.
- 5i. Kültürel kabuller ve önyargılar, eş seçimine karşı olumsuz bakış açılarını besleyebilmektedir. Örneğin modern kültürlerde görücü usulü evlilikler, özgürlüğü ve seçme hakkını kısıtladığı, romantizme dayanmadığı gerekçesiyle eleştirilebilmektedir. Benzer şekilde geleneksel kültürlerde tanışarak yapılan evlilikler, kimi zaman anne ve babalara danışılmadan gerçekleştirildiği için yerilmektedir. Esasen her kültür, kendine uygun evlilik tarzlarını geliştirmektedir. Örneğin görücü usulü evliliklerin daha uzun soluklu olduğu, tanışarak yapılan evliliklerin daha demokratik ve eşitlikçi olduğu görülmektedir. O halde evlilik tarzlarına tamamen iyi ya da tamamen kötü gözüyle bakmak doğru değildir. Çünkü eş seçim tarzı, içinde yaşanılan kültür içinde daha işlevsel hale gelmektedir.

- 5j. Evlilik ve aile kurumlarının korunması ve sürdürülmesinde bir kötüye gidişin olduğu açıktır. Ancak bu gidişatın evlilik ve aile kurumlarını ortadan kaldıracakını öne sürmek mümkün değildir. Çünkü evlilik ve aile yaşantısı, günümüz insanları için de ilişki seçimi bağlamında başat tercih olmayı sürdürmektedir.

9.2. Uygulama Sonuçları

1. Dindarlık ile evlilik uyumu arasında düşük düzeyde, pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.
2. Dindarlık ile evlilik uyumunun alt boyutları olan çift doyumu, çift kaynaşması, çift uzlaşması ve duygusal dışavurum arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki vardır. Bu ilişki çift doyumu, çift uzlaşması ve duygusal dışavurum için düşük, çift kaynaşması içinse çok düşük düzeydedir.
3. Dindarlığın alt boyutları olan inanç, ibadet ve ahlâk ile evlilik uyumu arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu ilişki ibadet ve ahlâk boyutu için düşük, inanç boyutu içinse çok düşük düzeydedir.
4. Dindarlığın alt boyutları ile evlilik uyumunun alt boyutları arasındaki ilişkiye de bakılmıştır. Buna göre inanç boyutu; çift doyumu ve çift kaynaşması ile çok düşük düzeyde, pozitif yönde ve anlamlı bir ilişkiye sahipken, onun çift uzlaşması ve duygusal dışavurum ile anlamlılık düzeyine ulaşan bir ilişkisine rastlanmamıştır. İbadet ve ahlâk boyutlarının, evlilik uyumunun alt boyutlarının tamamıyla pozitif yönde ve anlamlı bir ilişkiye sahip oldukları görülmüştür. Bu ilişkiler çift doyumu, çift uzlaşması ve duygusal dışavurum ile düşük düzeyde, çift kaynaşması ile ise çok düşük düzeydedir.
5. Evlilikte dinin etkisini hissetmeye dair değişkenler, evlilik uyumunu anlamlı bir şekilde yordamaktadır. Bu yordama, evlilik uyumu puanlarındaki toplam varyansın yaklaşık %33'üne tekabül etmektedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçlarına göre ise “eşin iyiliği için dua etme”, “dinî inancın ailevî problemlerde daha anlayışlı ve affedici olma üzerinde etkisi” ve “dinî inancın boşanma konusundaki tutumu yumuşatması” değişkenleri, evlilik uyumu üzerinde anlamlı yordayıcılar olarak tespit edilmiştir.

6. Evlilikteki cinsiyet rollerine dair değişkenler, evlilik uyumunu anlamlı bir şekilde yordamaktadır. Bu değişkenler, evlilik uyumu puanlarındaki toplam varyansın yaklaşık %16'sını anlamlı bir şekilde açıklamaktadır. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçlarına göre yalnızca "iş bölümünün belirgin olması" değişkeninin evlilik uyumu üzerinde anlamlı yordayıcı olduğu belirlenmiştir.
7. Evlilikteki cinsiyet rollerine dair değişkenler, dindarlığı anlamlı bir şekilde yordamaktadır. Bu değişkenler, dindarlık puanlarındaki toplam varyansın yaklaşık %13'ünü anlamlı bir şekilde açıklamaktadır. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçlarına göre "kadının ev işlerinden, erkeğin ise eve ekmek getirmeden sorumlu olduğunu düşünme", "iş bölümünün belirgin olması" ve "eşe ev işlerinde yardım etme" değişkenlerinin dindarlık üzerinde anlamlı yordayıcılar oldukları anlaşılmıştır.
8. Eşe yapılan yüklemeler, evlilik uyumunu anlamlı bir şekilde yordamaktadır. Bu yüklemeler, evlilik uyumu puanlarındaki toplam varyansın %77.4'ünü anlamlı bir şekilde açıklamaktadır. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçlarına göre "eşle cinsel konularda anlaşma", "eşle maddî konularda anlaşma", "eşle dinî konularda anlaşma", "evlilikte eşle çatışmalar yaşama", "eşin, evlilik öncesi beklentileri evlilikte karşıladığını düşünme", "eşle kişiliklerin uyduğunu düşünme", "evlilikte eşle uyumlu olduğunu düşünme" ve "eşin kıskandıracak davranışları" evlilik uyumu üzerinde anlamlı yordayıcılardır.
9. Eşe yapılan yüklemeler, dindarlığı anlamlı bir şekilde yordamaktadır. Bu yüklemeler, dindarlık puanlarındaki toplam varyansın yaklaşık %12'sini anlamlı bir şekilde açıklamaktadır. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçlarına göre "eşle dinî konularda anlaşma" ve "eşin iyi bir anne/baba olduğunu düşünme" değişkenleri dindarlık üzerinde anlamlı yordayıcılardır.
10. Akraba ilişkilerine dair değişkenler, evlilik uyumunu anlamlı bir şekilde yordamaktadır. Bu değişkenler, evlilik uyumu puanlarındaki toplam varyansın yaklaşık %19'ünü anlamlı bir şekilde açıklamaktadır. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçlarına göre "akraba ziyaretlerini eş ve

çocuklarla yapma”, “kaynanayla iyi geçinme” ve “ebeveynlerin evliliğe müdahil olmasından rahatsız olma” değişkenlerinin evlilik uyumu üzerinde anlamlı yordayıcılar oldukları görülmüştür.

11. Akraba ilişkilerine dair değişkenler, dindarlığı anlamlı bir şekilde yordamaktadır. Bu değişkenler, dindarlık puanlarındaki toplam varyansın yaklaşık %10'unu anlamlı bir şekilde açıklamaktadır. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçlarına göre “eşin ailesini ziyaretten memnun olma” ve “akraba ziyaretlerini eş ve çocuklarla yapma” değişkenleri dindarlık üzerinde anlamlı yordayıcılar olarak tespit edilmiştir.
12. Erkek ve kadın katılımcılar arasında, evlilik uyumu ve dindarlık şeklindeki birleşik bağımlı değişkenler açısından anlamlı bir farklılık mevcuttur. Değişkenler tek tek ele alındığında, katılımcıların cinsiyet açısından evlilik uyumu puanlarının anlamlı bir farklılık gösterdiği, dindarlık puanlarının ise anlamlı bir fark göstermediği tespit edilmiştir. Buna göre erkeklerin evlilik uyumu puanları, kadınlara göre daha yüksektir.
13. İlk evliliği olan katılımcılarla diğer katılımcıların evlilik uyumları arasında anlamlılık düzeyine ulaşan bir farklılık tespit edilmemiştir.
14. İlk evliliği olan katılımcılarla diğer katılımcıların dindarlık puanları arasında anlamlılık düzeyine ulaşan bir farklılık tespit edilmemiştir.
15. Evlenme tarzları farklı olan katılımcılar arasında, evlilik uyumu ve dindarlık şeklindeki birleşik bağımlı değişkenler açısından anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Değişkenler tek tek ele alındığında, katılımcıların evlenme tarzı açısından dindarlık puanlarının anlamlı bir farklılık gösterdiği, evlilik uyumu puanlarının ise anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Buna göre görücü usulü ve isteyerek evlenenler, tanışarak evlenenlere nispetle daha yüksek dindarlık puanına sahiptir.
16. Nikâh durumu farklı olan katılımcılar arasında, evlilik uyumu ve dindarlık şeklindeki birleşik bağımlı değişkenler açısından anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Değişkenler tek tek ele alındığında da katılımcıların nikâh durumu açısından hem evlilik uyum puanları hem de dindarlık puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

17. Evlilik yaşına ait grupların evlilik uyumları arasında anlamlılık düzeyine ulaşan bir farklılık tespit edilmiştir. Buna göre hem 20-24 hem de 25-29 yaş aralığında evlenenlerin, 20 yaş altında evlenenlere göre evlilik uyumları daha yüksektir.
18. Evlilik yaşına ait grupların dindarlık puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Buna göre 20 yaş altında evlenenlerin, 30 yaş ve üzerinde evlenenlere göre dindarlık puanları daha yüksektir.
19. Eşle yaş farkına dair grupların evlilik uyumları arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Buna göre eşiyile 6-9 arası yaş farkı olanlar, 10 ve üzeri yaş farkı olanlara göre daha yüksek evlilik uyumuna sahiptir.
20. Eşle yaş farkına dair grupların dindarlık puanları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı belirlenmiştir.
21. Evlilik süreleri farklı olan katılımcılar arasında, evlilik uyumu ve dindarlık şeklindeki birleşik bağımlı değişkenler açısından anlamlılık düzeyine ulaşan bir farklılık tespit edilmiştir. Değişkenler tek tek ele alındığında, katılımcıların evlilik süreleri açısından dindarlık puanlarının anlamlı bir farklılık gösterdiği, evlilik uyumu puanlarının ise anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür. Buna göre 1 ilâ 5 yıldır evli olanların dindarlık puanları, hem 16 ilâ 20 yıldır evli olanlardan hem de 26 yıl ve üzeri süredir evli olanlardan daha düşüktür.
22. Çocuk sayısı ile evlilik uyumu arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.
23. Çocuk sayısı ile dindarlık arasında anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür. Buna göre 2 çocuğu olanlar 1 çocuğu olanlara göre, 3 çocuğu olanlar 1 ve 2 çocuğu olanlara göre, yine 4 ve üzeri çocuğu olanlar 1 ve 2 çocuğu olanlara göre daha fazla dindardır.
24. Planlanan çocuk sayısı ile evlilik uyumu arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir.
25. Planlanan çocuk sayısı ile dindarlık arasında anlamlı bir farkın olduğu belirlenmiştir. Buna göre 3 çocuk planlayanlar 1 ve 2 çocuk planlayanlara göre, 4 ve üzeri çocuk planlayanlar ise 1 ve 2 çocuk planlayanlara göre daha fazla dindardır.

26. Erkek ve kadınların çalışma durumu ile evlilik uyumu arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Buna göre çalışan erkekler, çalışan kadınlara göre daha fazla evlilik uyumuna sahiptir.
27. Çalışan ve çalışmayan kadınların dindarlık düzeylerinin anlamlı olarak farklılaştığı anlaşılmıştır. Buna göre çalışmayan kadınlar, çalışan kadınlardan daha fazla dindardır.
28. Eşi çalışanlar ile eşi çalışmayanların evlilik uyumları anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Buna göre eşleri çalışmayan katılımcıların evlilik uyumu, eşleri çalışan katılımcılara göre daha yüksektir.
29. Erkek ve kadınların eşlerinin çalışma durumu ile evlilik uyumu arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre eşi çalışmayan erkekler, eşi çalışan kadınlara göre daha fazla evlilik uyumuna sahiptir.
30. Eşi çalışan ve çalışmayan erkek katılımcıların dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.
31. Erkek ve kadınların eşlerine göre gelirleri ile evlilik uyumu arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir.
32. Geliri eşinden fazla olan ve olmayan kadın katılımcıların dindarlık düzeyleri anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Buna göre GEAK'ın dindarlık düzeyi GEFK'e göre daha yüksektir.
33. Geliri eşinden fazla olan ve olmayan erkek katılımcıların dindarlık düzeyleri anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır.
34. EÖCT yaşayanlar ile yaşamayanların evlilik uyumları anlamlı olarak farklılaşmamaktadır.
35. EÖCT yaşayan ve yaşamayan katılımcıların dindarlık düzeyleri anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Buna göre EÖCT yaşamayanlar, EÖCT yaşayanlara göre daha dindardır.
36. EÖCO durumuna göre dindarlık anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Buna göre evlilik öncesi cinselliği onaylamayanlar, onaylayanlara ve kararsız olanlara göre, onaylayanlar da kararsızlara göre daha yüksek dindarlığa sahiptir.

37. EDCT yaşayanlar ile yaşamayanların evlilik uyumları anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Buna göre EDCT yaşamayanların evlilik uyumu, EDCT yaşayanlara nispetle daha yüksektir.
38. EDCT yaşayanlar ile yaşamayanların dindarlık puanları anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Buna göre EDCT yaşamayanların dindarlık düzeyi, EDCT yaşayanlara nispetle daha yüksektir.
39. EDCO durumuna göre dindarlık anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Buna göre evlilik dışı cinselliği onaylayanlar ve onaylamayanlar, kararsızlara göre daha dindardır.

9.3. Öneriler

1. Çalışmamız evlilik uyumu ve dindarlık düzeyi ilişkisini ele almıştır. Diğer taraftan dindarlık düzeyinden ziyade, hangi tür dindarlıkların ne düzeyde evlilik uyumuna sahip oldukları da önem taşımaktadır. Dolayısıyla farklı özellikler gösteren dindarlıkların evlilik uyumu düzeyleri arasındaki ilişki de araştırılmalıdır. Bunun içinse yalnızca dindarlık düzeylerini ölçen değil dindarlık tarzlarını ölçen ölçeklerin de geliştirilmesi gerekmektedir.
2. Evliliğin niteliğinin ölçüldüğü çalışmalarda (bu çalışmada olduğu gibi) genellikle çeviri ölçekler kullanılmaktadır. Bu durum birtakım eksiklikleri ve yanlışlıkları beraberinde getirmektedir. Ölçeğin hazırlandığı kültürle, ölçeğin çevirisinin yapılarak uygulandığı kültürün kabulleri farklılaşabilir. Ölçekte yer alan bir maddenin, uygulanan kültürde karşılığı olmayabilir ya da ölçek, uygulandığı kültürün evlilik ve aileye dair birçok özelliğini ıskalayabilir. Örnek vermek gerekirse ülkemizdeki ve Batı kültüründeki gelin-kaynana ve akrabalık ilişkileri birçok açıdan farklılaşmaktadır. Türkiye'deki bazı evliliklerde gelin ve kaynana arasındaki ilişkiler evliliğe yön verebilecek güce sahipken, Batı kültüründe kaynana veya eşler harici diğer kimselerin evliliğe çok fazla müdahil olmadıkları görülmektedir. Aynı şekilde yerel kültürde eşler problem yaşadığında öncelikle yakın çevrelerinden destek almakta, diğer kültürde ise ilk tercih evlilik veya aile terapisi gibi profesyonel destekten yana kullanılabilir. Diğer taraftan çiftleri boşanmaya iten hususlar da değişebilir. Örneğin sadakatsizlik, ekonomik sıkıntılar, kışkırtıcı davranışlar

vb. durumlara karşı tolerans kültürel açıdan farklılaşabilir. Bir kültürde kısıtlayıcı olarak düşünülen bir hareket, başka bir kültürde normal olarak karşılanabilir. Bunların dışında çocuk yetiştirme tarzları da farklıdır. Türkiye’de bir çocuk, okuyup, evlenip iş sahibi olsa da anne ve babasından maddî ve manevî destek almaya devam ederken, Batı’da daha bireysel, ebeveynlerden uzak ve özgür bir yaşam tercih edilmektedir. Evlilik ve aileye dair toplumsal cinsiyet rollerine bakış açısında da farklılıklar mevcuttur. Batı’da kadın ve erkeğe dair roller daha saydam ve geçişken hale gelirken, Türkiye’de çalışan kadınların bazıları, ev işlerinin kendilerinin sorumluluğunda olduğunu düşünmeye devam etmektedir. O halde her kültür kendine has birtakım özelliklerini evlilik ve aile yaşantısına yansıtmakta ve onlara şekil vermektedir. Buradan hareketle iyi bir evlilik kalitesi ölçeğinin, içinde yaşanan kültürün kabullerini yansıtmaması beklenir. Dolayısıyla evlilik kalitesine dair çeviri ölçeklerin yerelleştirilmesine ya da kültürle uyumlu ve onu temsil kabiliyetine sahip özgün ve yerli ölçekler geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Aksi takdirde mevcut çeviri ölçeklerle evlilik uyumuna dair birçok unsurun eksik ya da hatalı ölçülme ihtimali artacaktır.

3. Bu çalışmada, kültürel bağlamda evliliği etkilediği düşünülen kaynana ve kayınbaba ilişkilerine yer verilmiştir. Bu girişimin -her ne kadar olumlu olsa da- bir bakıma eksik kaldığı düşünülebilir. Zira bazı evliliklerde, kaynana ve kayınbaba dışında gelin ve damadın kardeşleri de evliliğe tesir edebilmektedir. Nitekim bu kişilerin *kayın/kayınbirader*, *görümce* ve *baldız* şeklinde isimlendirilmesi, onların evlilik ve aile yapısı içinde önemli bir yer işgal ettiğinin de bir göstergesidir. Hatta aynı eve gelin olarak gelen kadınların birbirlerine *elti* olarak hitap etmeleri, onlar arasında da bir hukukun olduğunu gösterir niteliktedir. O nedenle bundan sonraki evlilik uyumu çalışmalarında bu unsurların da göz önünde bulundurulması, evlilik uyumunu etkileyen faktörleri belirleme noktasında önemli bilgiler sağlayacaktır.
4. Evlilik, yalnızca eşleri ilgilendiren bir husus değildir. Onun etki alanı dikkate alındığında, toplumsal yapının temel yapıtaşı olduğu ve sağlıklı bir toplumun kurulup sürdürülmesinde önemli rol oynadığı görülmektedir. Bu sebeple çiftlerin ilişkilerinin mutlu, uyumlu ve stabil olması yalnızca onları değil, aile içinde yer alan diğer bireyleri de olumlu yönde etkileyecektir. Sağlıklı ve mutlu

bir ailede yetişen çocuğun, ileride kendi kuracağı ailenin de benzer özellikleri taşıması beklenir. Dolayısıyla ailenin sağlıklı olması demek, toplumun sağlıklı olması demektir. İşte tam da bu noktada ailenin işlevsel hale gelmesinde etkili olan faktörleri tespit etmek büyük önem kazanmaktadır. Din ve dindarlık da bu faktörler arasındadır. Yurtdışında evlilik uyumu-dindarlık ilişkisine dair çok sayıda çalışma yapılmasına rağmen ülkemizde yapılan çalışmaların sayısı sınırlıdır. O nedenle din ve dindarlığın, evlilik uyumu üzerinde ne gibi etkilerinin olduğunu ortaya koymaya yönelik çalışmaların artması gerekmektedir.

5. Evlilik gibi duygu durumunun sürekli değişebildiği yaşantısal süreçlerde boylamsal çalışmaların tercih edilmesi, daha güvenilir sonuçlar verecektir. Örneğin anket öncesi çiftlerin kavga etmesi ya da barışması, ankete verilen cevapların, süreçten ziyade anlık etkileri ölçmesine yol açacaktır. Ölçmeye tesir edecek bu tarz etkileri azaltmak için boylamsal çalışmaların yapılması elzemdir.
6. Bu çalışmada dindarlığın, evlilik uyumunu düşük düzeyde de olsa olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Dinlerin sosyal kontrol ve sosyal destek özellikleri vasıtasıyla evlilik ve aile yaşamını koruduğu, şekillendirdiği ve geliştirdiği görülmektedir. Dolayısıyla bu bulgu, evlilik ve aile terapilerinde dinî yaşayışın işlevsel bir biçimde kullanılmasına ilişkin olarak, bu alanda çalışma yapacak uzmanlara veriler sunabilir.
7. Nicel araştırma yöntemiyle yapılan bu çalışmada özel hayatı ilgilendiren birçok soru sorulmuştur. Katılımcıların bu sorulara cevap verirken dürüst davranma oranlarının düştüğü ya da sosyal istenirlik yönünde görüş belirttikleri düşünülebilir. Bundan sonraki çalışmalarda nitel yöntemlerin ya da karma araştırma yöntemlerinin kullanılması, katılımcılardan daha doğru ve sağlıklı cevaplar alma ihtimalini artırabilir.

KAYNAKLAR

- Abbott, D. A., Berry, M., & Meredith, W. H. (1990). Religious belief and practice: A potential asset in helping families. *Family Relations, 39(4)*, 443-448.
- Accampo, G. (2003). Industrialization. In J. J. Ponzetti, Jr. (Ed.), *International encyclopedia of marriage and family* (V. 2, pp. 885-890). New York: Macmillan Reference, USA.
- Adams, B. N. (1988). Fifty years of family research: What does it mean? *Journal of Marriage and Family, 50(1)*, 5-17.
- Adams, J. M. & Jones, W. H. (1997). The conceptualization of marital commitment: An integrative analysis. *Journal of Personality and Social Psychology, 72(5)*, 1177-1196.
- Adams, M., & Coltrane, S. (2003). Housework. In J. J. Ponzetti, Jr. (Ed.), *International encyclopedia of marriage and family* (V. 2, pp. 835-839). New York: Macmillan Reference, USA.
- Adasal, R. (1975). *Normal ve anormal cinsiyet ve evlilik*. Ankara: Doruk Yayınları.
- Adsera, A. (2006a). Marital fertility and religion in Spain, 1985 and 1999. *Population Studies, 60(2)*, 205-221.
- Adsera, A. (2006b). Religion and changes in family-size norms in developed. *Review of Religious Research, 47(3)*, 271-286.
- Agnew, C. R., van Lange, P. A. M., Rusbult, C. E., & Langston, C. A. (1998). Cognitive interdependence: Commitment and mental representation of close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology, 74(4)*, 939-954.
- Ahmadi, K., Azad-Marzabadi, E., & Ashrafi, S. M. N. (2008). The influence of religiosity on marital satisfaction. *Journal of Social Sciences, 4(2)*, 103-110.
- Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı. (1991). *Aile yazıları I-VI* (B. Dikeçliçil ve A. Çiğdem, Der.). Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı. (1991). *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi I-III*. Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı. (1991). *Türk Aile Ansiklopedisi I-III*. Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

- Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel M¼d¼rl¼g¼. (2006). *Aile yapısı araştırması*. Ankara: Yazar.
- Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel M¼d¼rl¼g¼. (2010). *T¼rkiye’de aile değerleri araştırması*. Ankara: Yazar.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2011). *T¼rkiye aile yapısı araştırması 2011*. Ankara: Yazar.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2014a). *T¼rkiye aile yapısı araştırması TAYA 2006*. Ankara: Yazar.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2014b). *T¼rkiye aile yapısı araştırması TAYA 2011*. Ankara: Yazar.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2014c). *T¼rkiye aile yapısı araştırması: Tespitler, öneriler*. Ankara: Yazar.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2015). *T¼rkiye boşanma nedenleri araştırması TBNA 2014*. Ankara: Yazar.
- Ainsworth, M. D. S., & Bell, S. M. (1970). Attachment, exploration, and separation: Illustrated by the behavior of one-year-olds in a strange situation. *Child Development, 41(1)*, 49-67.
- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (2014). *Pattern of attachment: A psychological study of the strange situation*. New York: Psychology Press.
- Akbaş, M. (2008). *End¼stri meslek liselerinde g¼rev yapan ¼ęretmenlerin evlilik uyumları ile ¼ęretmenlik tutumları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe ¼niversitesi Sosyal Bilimler Enstit¼s¼, İstanbul.
- Akbulut, Y. (2011). *Sosyal bilimlerde SPSS uygulamaları*. İstanbul: İdeal K¼lt¼r Yayıncılık.
- Akkutay, ¼. (1991). İslâmiyetten önce T¼rk ailesi. *T¼rk Aile Ansiklopedisi* içinde (C. I, ss. 55-58), Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Akpınar, B. (2016). *Evli çiftlerin evlilik uyumu ile toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk ¼niversitesi Sağlık Bilimleri Enstit¼s¼, Konya.
- Aktaş, A. M. (2004). Aile terapisinde sosyal hizmet yaklaşımı. *Aile ve Toplum, 2(7)*, 33-42.

- Akyıl, Y., Üstünel, A. Ö., Alkan, S. ve Aydın, H. (2015). Türkiye’de çift ve ailelerle çalışan uzmanlar: Demografik özellikler, eğitim ve klinik uygulamalar. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 35(1), 57-84.
- Akyüz, N. (2007) *İlahiyat fakültesi öğrencilerinin din anlayışı*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Albrecht, S. L. (1979). Correlates of marital happiness among the remarried. *Journal of Marriage and the Family*, 41(4), 857-867.
- Albrecht, S. L., & Kunz, P. R. (1980). The decision to divorce: A social exchange perspective. *Journal of Divorce*, 3(4), 319-337.
- al-Hibri, A., & El Habti, R. M. (2006). Islam. In D. S. Browning, M. C. Green, & J. Witte Jr. (Eds.), *Sex, marriage, & family in world religions* (pp. 150-225). New York: Columbia University Press.
- Allen, E. B., Atkins, D. C., Baucom, D. H., Snyder, D. K., Gordon, K. C., & Glass, S. (2005). Intrapersonal, interpersonal, and contextual factors in engaging in and responding to infidelity. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 12(2), 101-130.
- Allen, E. S., Baucom, D. H., Burnett, C. K., Epstein, N., & Rankin-Esquer, L. A. (2001). Decision-making power, autonomy, and communication in remarried spouses compared with first-married spouses. *Family Relations*, 50(4), 326-334.
- Allgood, S. M., Harris, S., Skogrand, L., & Lee, T. R. (2009). Marital commitment and religiosity in a religiously homogenous population. *Marriage and Family Review*, 45(1), 52-67.
- Allouche-Benayoun, J. (2012). Fransa’da kadın hakları ve liberal Yahudilik (R. Adıbelli, Çev.). A. Ünal, H. Karataş, Y. Meral, D. Özbey (Ed.), *Bütün yönleriyle Yahudilik* içinde (ss. 599-614). Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları.
- Allport, G. W., & Ross, J. M. (1967). Personal religious orientation and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5(4), 432-443.
- Almas, G. (2010). *Evlilikte uyum ve inanç gelişimi arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Alston, J. P., McIntosh, W. A., & Wright, L. M. (1976). Extent of interfaith marriages among White Americans. *Sociological Analysis*, 37(3), 261-264.
- Altuntek, N. S. (1993). *Van yöresinde akraba evliliği*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

- Altuntek, S. (2001). Türkiye üzerine yapılmış evlilik ve akrabalık araştırmalarının bir değerlendirmesi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 17-28.
- Alwin, D. F. (1986). Religion and parental child-rearing orientations: Evidence of a Catholic-Protestant convergence. *American Journal of Sociology*, 92(2), 412-440.
- Amato, P. R. (1996). Explaining the intergenerational transmission of divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 58(3), 628-640.
- Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family*, 62(4), 1269-1287.
- Amato, P. R., & Booth, A. (1991). Consequences of parental divorce and marital unhappiness for adult well-being. *Social Forces*, 69(3), 895-914.
- Amato, P. R., & Booth, A. (2001). The legacy of parents' marital discord: Consequences for children's marital quality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(4), 627-638.
- Amato P. R., Booth A., Johnson, D. R., Rogers, S. J. (2007). *Alone together: How marriage in America is changing*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Amato, P. R., Johnson, D. R., Booth, A., & Rogers, S. J. (2003). Continuity and change in marital quality between 1980-2000. *Journal of Marriage and Family*, 65(1), 1-22.
- Amato, P. R., & Rogers, S. J. (1997). A longitudinal study of marital problems and subsequent divorce. *Journal of Marriage and Family*, 59(3), 612-624.
- Amman, M. T. (2010). Türkiye'de ailenin açık ve örtük sekülerleşmesinin sosyolojik analizi. M. F. Bayraktar (Ed.), *Aile ve eğitim içinde* (ss. 41-70). İstanbul: Ensar Yayınları.
- Amman, M. T. (2012). Toplumsal boyutlarıyla cinsiyet: Sosyal bilimsel yaklaşımlar. M. F. Bayraktar (Ed.), *Dinî ve toplumsal boyutlarıyla cinsiyet I* içinde (ss. 13-55). İstanbul: Ensar Yayınevi.
- Anthony, M. J. (1993). The relationship between marital satisfaction and religious maturity. *Religious Education*, 88(1), 97-108.
- Apaydın, H. Y. (2000). Nikâh akdinin mahiyeti ve imam nikâhı uygulaması. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 9, 371-380.
- Apaydın, H. Y. (2007). İslâm hukukunda aile. Ö. Çaha (Ed.), *Günümüzde aile* içinde (ss. 135-150). İstanbul: Ensar Neşriyat.

- Apaydın, H. ve Kirman, M. A. (2004). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin karşı cinsle arkadaşlık ilişkileri üzerine psiko-sosyal bir yaklaşım: Kahramanmaraş örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(4), 97-119.
- Arafat, I., & Yorburg, B. (1973). On living together without marriage. *Journal of Sex Research*, 9(2), 97-106.
- Argyle, M. (2000). *Psychology and religion: An introduction*. London: Routledge.
- Argyle, M., & Beit-Hallahmi, B. (1975). *The social psychology of religion*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Arıkan, Ç. (1996). *Halkın boşanmaya ilişkin tutumları araştırması*. Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Aristoteles. (çev. 2014). *Politika* (M. Tunçay, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aronson, E., Wilson, T. D., & Akert, R. M. (2012). *Sosyal Psikoloji* (O. Gündüz, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Arslantaş, N. (2011). *İslâm toplumunda Yahudiler*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Arvas, F. B. (2017a). Dindarlığın evlilik doyumu üzerindeki etkileri ve değerlerin, dindarlık ve evlilik doyumu ilişkisi üzerindeki arabulucu rolü. H. Hökelekli (Ed.), *Din, değerler ve sağlık* içinde (ss. 307-346). İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi Yayınları.
- Arvas, F. B. (2017b). *Dindarlığın evlilik doyumu üzerindeki etkileri ve değerlerin, dindarlık ve evlilik doyumu ilişkisi üzerindeki arabulucu rolü*. Yayınlanmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Arvas, F. B. ve Hökelekli, H. (2017). Dindarlık ile evlilik doyumu ve evlilikte sorun çözme ilişkisi üzerine bir inceleme. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 15(34), 129-160.
- Aşa, E. (1992a). İlk Türk kadın romancısı Fatma Âliye Hanım'ın romanlarında aile ve kadın. *Sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk ailesi* içinde (C. II, ss. 650-659). Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Aşa, E. (1992b). Tanzimat sonrasında aile ve kadın üzerine yazılan belli başlı fikir kitapları. *Sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk ailesi* içinde (C. III, ss. 982-987). Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Aşa, E. (1992c). 1869-1923 yılları arasında yayınlanan Türk kadın ve aile dergileri. *Sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk ailesi* içinde (C. III, ss. 966-978). Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

- Atalay, B. (1991). Sanayileşme ve kentleşmenin ailenin değişmesinde etkileri. *Türk Aile Ansiklopedisi* içinde (C. III, ss. 877-892), Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Atalay, B., Kondaş, Y. M., Beyazıt, S., & Madenoğlu, K. (1992). *Türk aile yapısı araştırması*. Ankara: DPT Yayınları.
- Atar, F. (2007). Nikâh. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 33, ss. 112-117). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Atçeken, M. (2014). *Dindarlık, evlilik doyumu ve kişilik özelliklerinin bağışlama ile ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ateş, A. O. (2006). *Hadis temelli kalıpyargılarda kadın*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Ateş, A. O. (2010). Kur'an ve sünnetin kadına bakışı. *Kur'an ve Kadın Sempozyumu* içinde (ss. 291-321). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ateş, R. (2004). Evlilikte ilk yıllar, çatışmalar ve güç kavramı. Haluk Yavuzer (Ed.), *Evlilik okulu* içinde (ss. 67-77). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Atkins, D. C., Baucom, D. H., & Jacobson, N. S. (2001). Understanding infidelity: Correlates in a national random sample. *Journal of Family Psychology, 15*(4), 735-749.
- Atkins, D. C., & Kessel, D. E. (2008). Religiousness and infidelity: Attendance, but not faith and prayer, predict marital fidelity. *Journal of Marriage and Family, 70*(2), 407-418.
- Atkinson, J., & Huston, T. L. (1984). Sex role orientation and division of labor early in marriage. *Journal of Personality and Social Psychology, 46*(2), 330-345.
- Austin, J. L., & Falconier, M. K. (2013). Spirituality and common dyadic coping: Protective factors from psychological aggression in Latino immigrant couples. *Journal of Family Issues, 34*(3), 323-346.
- Axelson, L. J. (1960). Personal adjustment in the postparental period. *Marriage and Family Living, 22*(1), 66-68.
- Axelson, L. J. (1963). Marital adjustment and marital role definitions of husbands of working and non-working wives. *Marriage and Family Living, 25*(2), 189-195.
- Axinn, W. G., & Thornton, A. (1992). The relationship between cohabitation and divorce: Selectivity or causal influence? *Demography, 29*(3), 357-374.

- Avcı, Ö. H. (2013). *Evliliğe hazırlık programının çift ilişkileri ve ilişki istikrarı üzerindeki etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aybey, S. (2015). Aile ve dini rehberlik bürolarına gelen sorular ışığında kadınların boşanma nedenleri (Ege Bölgesi örneği). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(4), 104-126.
- Aydemir, R. E. (2008). *Dindarlık ve mutluluk ilişkisi (İlk yetişkinlik dönemi)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Aydemir-Sevim, S. (1996). *Transaksiyonel analize dayalı bir eğitim programının evli çiftlerin ego durumları ve evlilik yaşamlarına ilişkin bazı değişkenlere etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aydın, A. (2001). *İnsanca varolma sanatı*. İstanbul: Alfa Yayıncılık
- Aydın, F. (2004). *Yahudilik*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Aydın, M. (1997). *Kurumlar sosyolojisi*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Aydın, M. A. (1989). Aile. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 2, ss. 196-200). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aydın, M. A. (1992). Osmanlılarda aile hukukunun tarihî tekamülü. *Sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk ailesi* içinde (C. II, ss. 434-455). Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Aydın, M. A. (2011). Aile hayatı. *İlmihal II (İslâm ve toplum)* içinde (ss. 195-249). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aydın, M. A. (2017). *Osmanlı aile hukuku*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Aydın, S. (2013). Akrabalık ve toplumsal cinsiyet. H. Üstündağ (Ed.), *Antropoloji* içinde (ss. 177-179). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Aydoğan, F. (1991). Endüstrileşme sürecinde bir tüketim objesi olarak aile. *Aile ve Toplum*, 1(2), 93-101.
- Aytaç, S. (2001). *Çift kariyerli eşler ve çalışma yaşamındaki yeri*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Babchuk, N., Crockett, H. J., & Ballweg, J. A. (1967). Change in religious affiliation and family stability. *Social Forces*, 45(4), 551-555.
- Bachofen, J. J. (1997). *Söylence, dil ve anaerki* (N. Şarman, Çev.). İstanbul: Payel Yayınları.

- Bağlı, M. ve Sever, A. (2005). Tabulaştırılan/tabulaşan kurumun (ailenin) kurbanlıklar edinme pratiği: Levirat ve sororat. *Aile ve Toplum*, 2(8), 9-22.
- Bahr, H. M. (1981). Religious intermarriage and divorce in Utah and the mountain states. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 20(3), 251-261.
- Bahr, H. M., & Chadwick, B. A. (1985). Religion and family in Middletown, USA. *Journal of Marriage and Family*, 47(2), 407-414.
- Bahr, S. J., Chappell, C. B., & Leigh, G. K. (1983). Age at marriage, role enactment, role consensus, and marital satisfaction. *Journal of Marriage and the Family*, 45(4), 795-803.
- Bailey, W. C., Hendrick, C., & Hendrick, S. S. (1987). Relation of sex and gender role to love, sexual attitudes, and self-esteem. *Sex Roles*, 16(11/12), 637-648.
- Baker, M. (2003). Family policy. In J. J. Ponzetti (Ed.), *International encyclopedia of marriage and family* (V. 2, pp. 616-621). New York: Macmillan Reference USA.
- Balakrishnan, T. R., Rao, K. V., Lapierre-Adamcyk, E., & Krotki, K. (1987). A hazard model analysis of the covariates of marriage dissolution in Canada. *Demography*, 24(3), 395-406.
- Balaman, A. R. (2002). *Evlilik akrabalık türleri: Sosyal antropolojik yaklaşımla*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Balkanlıoğlu, M. A. (2011). Influence of Alevi-Sunni intermarriage on the spouses' religious affiliation. *The Journal of International Social Research*, 4(19), 298-316.
- Balkanlıoğlu, M. A. (2012). Alevî-Sünnî evliliklerinin aile ilişkileri ile çocuk yetiştirme üzerine etkileri ve sosyal damgalama. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 62, 163-182.
- Barelds, D. P. H., & Barelds-Dijkstra, P. (2007). Relations between different types of jealousy and self and partner perceptions of relationship quality. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 14(3), 176-188.
- Barkan, Ö. (1966). Edirne Askerî Kassamı'na âit tereke defterleri. *Belgeler - Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, 3(5-6), 1-479.
- Baron, R. A., & Byrne, D. (2003). *Social Psychology* (10th. ed.). Boston: Allyn and Bacon.

- Bartholomew, K., & Horowitz, L. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(2), 226-241.
- Bartkowski, J. P. (1997). Debating patriarchy: Discursive disputes over spousal authority among evangelical family commentators. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36(3), 393-410.
- Bartkowski, J. P., Xu, X. H., & Levin, M. L. (2008). Religion and child development: Evidence from the early childhood longitudinal study. *Social Science Research*, 37(1), 18-36.
- Basat, Ç. (2004). *An exploration of marital satisfaction, locus of control, and self-esteem as predictors of sexual satisfactions*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bates, D. G. (2009). *21. yüzyılda kültürel antropoloji: İnsanın doğadaki yeri* (S. Aydın vd., Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Batson, C. D., & Ventis, W. L. (1982). *The religious experience: A social-psychological perspective*. New York: Oxford University Press.
- Baucom, D. H., Sayers, S. L., & Duhe, A. (1989). Attribution style and attribution patterns among marriage couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(4), 596-607.
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497-529.
- Bayer, A. (2013). Değişen toplumsal yapıda aile. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(8), 101-129.
- Baykara, T. (1992). Değişme ve medeniyet anlayışı açısından XIX. asırda Osmanlı yöneticilerinin aile yapısı. *Sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk ailesi içinde* (C. I, ss. 199-215). Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Beach, S. R. H., Hurt, T. R., Franklin, K. J., Fincham, F. D., McNair, L. M., & Stanley, S. M. (2011). Enhancing marital enrichment through spirituality: Efficacy data for prayer focused relationship enhancement. *Psychology of Religion and Spirituality*, 3(3), 201-216.
- Beckwith, H. D., & Morrow, J. A. (2005). Sexual attitudes of college students: The impact of religiosity and spirituality. *College Student Journal*, 39(2), 357-366.

- Behar, C., & Duben, A. (1998). *İstanbul hâneleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beit-Hallahmi, B. (2015). *Psychological perspectives on religion and religiosity*. New York: Routledge.
- Beit-Hallahmi, B., & Argyle, M. (1997). *The psychology of religious behaviour: Belief and experience*. London: Routledge.
- Belsky, J., & Isabella, R. A. (1985). Marital and parent-child relationships in family of origin and marital change following the birth of a baby: A retrospective analysis. *Child Development*, 56(2), 342-349.
- Belsky, J., Lang, M. E., & Rovine, M. (1985). Stability and change in marriage across the transition to parenthood: A second study. *Journal of Marriage and Family*, 47(4), 855-865.
- Belsky, J., & Rovine, M. (1984). Social-network contact, family support, and the transition to parenthood. *Journal of Marriage and the Family*, 46(2), 455-462.
- Belsky, J., Spanier, G. B., & Rovine, M. (1983). Stability and change in marriage across the transition to parenthood. *Journal of Marriage and Family*, 45(3), 567-577.
- Bener, M. (2011). *Dindarlık-eş seçimi ilişkisi: SDÜ örneği*. Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Bennett, N. G., Blanc, A. K., & Bloom, D. E. (1988). Commitment and the modern union: Assessing the link between premarital cohabitation and subsequent marital stability. *American Sociological Review*, 53(1), 127-138.
- Ben-Shlomo, Y., Smith, G. D., Shipley, M., & Marmot, M. G. (1993). Magnitude and causes of mortality differences between married and unmarried men. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 47(3), 200-205.
- Berger, P. L. (1969). *The sacred canopy: Elements of a sociological theory of religion*. Garden City, New York: Anchor Books.
- Berger, P. L. (2002). Sekülerizmin gerilemesi. A. Köse (Der.), *Sekülerizm sorgulanıyor* içinde (ss. 11-32). İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Berktaş, F. (2000). *Tek tanrılı dinler karşısında kadın*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bernard, J. (1982). *The future of marriage*. New Haven: Yale University Press.
- Berscheid, E., Dion, K., Walster, E., & Walster, G. W. (1971). Physical attractiveness and dating choice: A test of the matching hypothesis. *Journal of Experimental Social Psychology*, 7(2), 173-189.

- Biernat, M., & Wortman, C. (1991). Sharing of home responsibilities between professionally employed women and their husbands. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(6), 844-860.
- Bilgin, V. (2000). Türk toplumunun evlilik konusunda bilgilenme ve bilinçlenme düzeyleri. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(9), 565-588.
- Bilgin, V. (2003). Popüler kültür ve din: Dindarlığın değişen yüzü. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 12(1), 193-214.
- Binici-Azizoğlu, S., & Hovardaoğlu, S. (1996). Evlilik için karşılaştırma düzeyi ölçeğinin (EKDO) geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 11(38), 66-77.
- Birchler, G. R., & Webb, L. J. (1977). Discriminating interaction behavior in happy and unhappy marriages. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 45(3), 494-495.
- Bjorklund, D. F., & Shackelford, T. K. (1999). Differences in parental investment contribute to important differences between men and women. *Current Directions in Psychological Science*, 8(3), 86-89.
- Blasi, A. J. (1998). Definition of religion. In W. H. Swatos (Ed.), *Encyclopedia of Religion and Society* (pp. 129-133). Walnut Creek CA: AltaMira Press.
- Blau, P. M. (1967). *Exchange and power in social life*. New York: Wiley.
- Bock, E. W., & Radelet, M. L. (1988). The marital integration of religious independents: A reevaluation of its significance. *Review of Religious Research*, 29(3), 228-241.
- Booth, A., & Amato, P. R. (1994). Parental marital quality, parental divorce, and relations with parents. *Journal of Marriage and the Family*, 56(1), 21-34.
- Booth, A., & Edwards, J. N. (1990). Transmission of marital and family quality over the generations: The effects of parental divorce and unhappiness. *Journal of Divorce*, 13(2), 41-58.
- Booth, A., & Edwards, J. N. (1992). Starting over: Why remarriages are more unstable. *Journal of Family Issues*, 13(2), 179-194.
- Booth, A., & Johnson, D. (1988). Premarital cohabitation and marital success. *Journal of Family Issues*, 9(2), 255-272.
- Booth, A., Johnson, D. R., Branaman, A., & Sica, A. (1995). Belief and behavior: Does religion matter in today's marriage? *Journal of Marriage and the Family*, 57(3), 661-671.

- Bouchard, G., Lussier, Y., & Sabourin, S. (1999). Personality and marital adjustment: Utility of the five factor model of personality. *Journal of Marriage and the Family*, 61(3), 651-660.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Attachment* (Vol. 1). New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Separation* (Vol. 2). New York: Basic Books.
- Bowman, J. L., & Dollahite, D. C. (2013). "Why would such a person dream about heaven?" Family, faith, and happiness in arranged marriages in India. *Journal of Comparative Family Studies*, 44(2), 207-225.
- Bracher, M., Santow, G., Morgan, S. P., & Trussell, J. (1993). Marriage dissolution in Australia: Models and explanations. *Population Studies*, 47(3), 403-425
- Bradbury, N. B., & Fincham, F. D. (1990). Attributions in marriage: Review and critique. *Psychological Bulletin*, 107(1), 3-33.
- Bradbury, T. N., Fincham, F. D., & Beach, S. R. H. (2000). Research on the nature and determinants of marital satisfaction: A decade in review. *Journal of Marriage and the Family*, 62(4), 964-980.
- Braiker, H., & Kelley, H. H. (1979). Conflict in the development of close relationships. In R. L. Burgess & T. L. Huston (Eds.), *Social exchange in developing relationships* (pp. 135-168). New York: Academic Press.
- Bramlett, M. D., & Mosher, W. D. (2002). Cohabitation, marriage, divorce, and remarriage in the United States. In *Vital and health statistics* (Series 23, No. 22). Hyattsville, MD: National Center for Health Statistics.
- Brealt, K. E., & Kposowa, A. J. (1987). Explaining divorce in the US: A study of 3,111 counties, 1980. *Journal of Marriage and Family*, 49(3), 549-558.
- Brewster, K. L., Cooksey, E. C., Guilkey, D., & Rindfuss, R. R. (1998). The changing impact of religion on the sexual and contraceptive behavior of adolescent women in the United States. *Journal of Marriage and the Family*, 60(2), 493-504.
- Briffault, R. (1990). *Analar* (Ş. Yeğin, Çev.). İstanbul: Payel Yayınları.
- Brimhall, A. S., & Butler, M. H. (2007). Intrinsic vs. extrinsic religious motivation and the marital relationship. *American Journal of Family Therapy*, 35(3), 235-249.
- Brody, G. H., Neubaum, E., & Forehand, R. (1988). Serial marriage: A heuristic analysis of an emerging family form. *Psychological Bulletin*, 103(2), 211-222.

- Brody, G. H., Stoneman, Z., Flor, D. (1996). Parental religiosity, family processes, and youth competence in rural, two-parent African American families. *Developmental Psychology, 32*(4), 696-706.
- Brody, G. H., Stoneman, Z., Flor, D., & McCrary, C. (1994). Religion's role in organizing family relationships: Family process in rural, two-parent African American families. *Journal of Marriage and the Family, 56*(4), 878-888.
- Brown, E., Orbuch, T. L., & Bauermeister, J. A. (2008). Religiosity and marital stability among black American and white American couples. *Family Relations, 57*(2), 186-197.
- Brown, L. B. (1987). *The psychology of religious belief*. London: Academic Press.
- Brown, S. L. (2004). Moving from cohabitation to marriage: Effects on relationship quality. *Social Science Research, 33*(1), 1-19.
- Brown, S. L., Sanchez, L. A., Nock, S. L., & Wright, J. D. (2006). Links between premarital cohabitation and subsequent marital quality, stability, and divorce: A comparison of covenant versus standard marriages. *Social Science Research, 35*(2), 454-470.
- Buerkle, J. V., Anderson, T., & Badgley, R. F. (1961). Altruism, role conflict, and marital adjustment: A factor analysis of marital interaction. *Marriage and Family Living, 23*(1), 20-26.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâ'îl (1993). *Sahîhu'l-Buhârî I-VII* (thk. Mustafâ Dîb el-Buğâ). Yemâme, Beyrut: Dâru İbn Kesîr.
- Bui, K. -V. T., Peplau, L. A., & Hill, C. T. (1996). Testing the Rusbult model of relationship commitment and stability in a 15-year study of heterosexual couples. *Personality and Social Psychology Bulletin, 22*(12), 1244-57.
- Bumpass, L. L., Martin, T. C., & Sweet, J. A. (1991). The impact of family background and early marital factors on marital disruption. *Journal of Family Issues, 12*(1), 22-42.
- Bumpass, L. L., & Sweet, J. A. (1972). Differentials in marital instability: 1970. *American Sociological Review, 37*(6), 754-766.
- Bumpass, L. L., & Sweet, J. A. (1989). National estimates of cohabitation. *Demography, 26*(4), 615-625.
- Bumpass, L., Sweet, J., & Castro, M. T. (1990). Changing patterns of remarriage. *Journal of Marriage and the Family, 52*(3), 747-756.

- Burchinal, L. G. (1957). Marital satisfaction and religious behavior. *American Sociological Review*, 22(3), 306-310.
- Burdette, A. M., Ellison, C. G., Sherkat, D. E., & Gore, K. A. (2007). Are there religious variations in marital infidelity? *Journal of Family Issues*, 28(12), 1553-1581.
- Burgess, E. W., Locke, H. J., & Thomes, M. M. (1963). *The Family from institution to companionship*. American Book Company. New York.
- Burleson, B. R., & Denton, W. H. (1997). The relationship between communication skills and marital satisfaction: Some moderating effects. *Journal of Marriage and the Family*, 59(4), 884-902.
- Burr, V. (2002). *Gender and social psychology*. New York: Routledge.
- Buss, D. M. (1989). Sex differences in human mate preferences: Evolutionary hypothesis tested in 37 cultures. *Behavioral and Brain Sciences*, 12(1), 1-49.
- Buss, D. M., Abbott, M., Angleitner, A., Biaggio, A., Blanco Villasenor, A., Bruchon-Schweitzer, M. et al. (1990). International preferences in selecting mates: A study of 37 cultures. *A Journal of Cross-Cultural Psychology*, 21(1), 5-47.
- Buss, D. M., & Schmitt, D. P. (1993). Sexual strategies theory: An evolutionary perspective on human mating. *Psychological Review*, 100(2), 204-232.
- Butler, M. H., Gardner, B. C., & Bird, M. H. (1998). Not just a time out: Change dynamics of prayer for religious couples in conflict situations. *Family Process*, 37(4), 451-75.
- Butler, M. H., & Harper, J. M. (1994). The divine triangle: Deity in the marital system of religious couples. *Family Process*, 33(3), 277-286.
- Butler, M. H., Stout, J. A., & Gardner, B. C. (2002). Prayer as a conflict resolution ritual: Clinical implications of religious couples' report of relationship softening, healing perspective, and change responsibility. *American Journal of Family Therapy*, 30(1), 19-37.
- Buunk, B. (1980). Extramarital sex in the Netherlands. *Alternative Lifestyles*, 3(1), 11-39.
- Buunk, B. (1982). Strategies of jealousy: Styles of coping with extramarital involvement of the spouse. *Family Relations*, 31(1), 13-18.
- Büyükşahin, A. (2007). Yakın ilişkilerde bağlanım: Bilişsel ve davranışsal olarak ilişkiyi sürdürme mekanizmaları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 10(19), 55-75.

- Büyükşahin, A., Hasta, D. ve Hovardaoğlu, S. (2005). İlişki istikrarı ölçeği (İİÖ): Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 8(16), 25-35.
- Büyükşahin, A. ve Hovardaoğlu, S. (2004). Çiftlerin aşka ilişkini tutumlarının Lee'nin çok boyutlu aşk biçimleri kapsamında incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 19(54), 59-72.
- Call, V. R. A., & Heaton, T. B. (1997). Religious influence on marital stability. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36(3), 382-392.
- Campbell, A., Converse, P., & Rodgers, W. (1976). *The quality of American life: Perceptions, evaluations, and satisfactions*. New York: Russell Sage Foundation.
- Campbell, L. D. (2003). Singles/never married persons. In J. J. Ponzetti, Jr. (Ed.), *International encyclopedia of marriage and family* (V. 4, pp. 1523-1527). New York: Macmillan Reference USA.
- Canary, D. J., & Cupach, W. R. (1988). Relational and episodic characteristics associated with conflict tactics. *Journal of Social and Personal Relationships*, 5(3), 305-325.
- Canatan, K. (2011a). Aile hakkında kuramsal perspektifler. K. Canatan & E. Yıldırım (Ed.), *Aile sosyolojisi içinde* (ss. 31-50). İstanbul: Açılımkitap.
- Canatan, K. (2011b). Aile kavramının tanımı. K. Canatan & E. Yıldırım (Ed.), *Aile sosyolojisi içinde* (ss. 53-64). İstanbul: Açılımkitap.
- Canatan, K. (2011c). Aile sosyolojisi: Bilimsel ve kuramsal çerçeve. K. Canatan & E. Yıldırım (Ed.), *Aile sosyolojisi içinde* (ss. 15-30). İstanbul: Açılımkitap.
- Canatan, K. (2011d). Dünyada ve Türkiye'de aile politikaları. K. Canatan & E. Yıldırım (Ed.), *Aile sosyolojisi içinde* (ss. 217-234). İstanbul: Açılımkitap.
- Canatan, K. (2011e). Türk ailesinin tarihsel gelişimi. K. Canatan & E. Yıldırım (Ed.), *Aile sosyolojisi içinde* (ss. 97-119). İstanbul: Açılımkitap.
- Canatan, K. ve Yıldırım, E. (Ed.) (2011). *Aile sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Yayınları.
- Canel, A. N. (2007a). *Ailede problem çözme, evlilik doyumu ve örnek bir grup çalışmasının sınanması*. Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Canel, A. N. (2007b). The development of the marital satisfaction scale (MSS). *Educational Sciences: Theory & Practice*, 13(1), 97-117.
- Canel, A. N. (2013). *Aile yaşam becerileri*. İstanbul: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

- Carlson, J., Sperry, L., & Lewis, J. A. (2005). *Family therapy techniques: Integrating and tailoring treatment*. New York: Routledge.
- Carone, D. A., & Barone, D. F. (2001). A social cognitive perspective on religious beliefs: Their functions and impact on coping and psychotherapy. *Clinical Psychology Review, 21*(7), 989-1003.
- Carter, B., & McGoldrick, M. (1989). *The changing family life-cycle: A framework for family therapy*. Boston: Allyn & Bacon.
- Celal Nuri. (1993). *Kadınlarımız*. Eskişehir: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Celkan, H. Y. (1991a). Beşeri kültürün temel ögesi aile. *Aile ve Toplum, 1*(1), 81-84.
- Celkan, H. Y. (1991b). Türklerde aile telakkileri. *Türk Aile Ansiklopedisi* içinde (C. I, ss. 58-61), Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Celkan, H. Y. (1992). Türk ailesinin yeni dönemlerde ele alınışı: Gökalp ve Baltacıoğlu örneği. *Sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk ailesi* içinde (C. I, ss. 252-261). Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Centore, A. J., & Clinton, T. (2008). Benefits of religion on recovery from relationship problems. In J. D. Onedera (Ed.), *The role of religion in marriage and family counseling* (pp. 181-196). New York: Routledge.
- Chamberlain, T. J., & Hall, C. A. (2000). *Realized religion: Research on the relationship between religion and health*. Philadelphia, PA: Templeton Foundation Press.
- Charles, K. K., & Stephens, M. (2004). Job displacement, disability, and divorce. *Journal of Labor Economics, 22*(2), 489-522.
- Chen, Z., Tanaka, N., Uji, M., Hiramura, H., Shikai, N., Fujihara, S., & Kitamura, T. (2007). The role of personalities in the marital adjustment of Japanese couples. *Social Behaviour and Personality: An International Journal, 35*(4), 561-572.
- Cheng, C. C. (2010). A study of inter-cultural marital conflict and satisfaction in Taiwan. *International Journal of Intercultural Relations, 34*(5), 354-62.
- Chi, S. K., & Houseknecht, S. K. (1985). Protestant fundamentalism and marital success: A comparative approach. *Sociology and Social Research, 69*(3), 351-373.
- Chinitz, J. G., & Brown, R. A. (2001). Religious homogamy, marital conflict, and stability in same-faith and interfaith Jewish marriages. *Journal for the Scientific Study of Religion, 40*(4), 723-733.

- Christensen, A. & Shenk, J. L. (1991). Communication, conflict and psychological distance in nondistressed, clinic, and divorcing couples. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 59*(3), 458-463.
- Christensen, H. T., & Barber, K. E. (1967). Interfaith versus intrafaith marriage in Indiana. *Journal of Marriage and the Family, 29*(3), 461-469.
- Christopher, F. S., & Cate, R. M. (1985). Premarital sexual pathways and relationship development. *Journal of Social and Personal Relationships, 2*(3), 271-288.
- Cirhinlioğlu, F. G. (2010). *Din psikolojisi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Cirhinlioğlu, F. G. ve Ok, Ü. (2011). Kadınlar mı yoksa erkekler mi daha dindar? *Zeitschrift für die Welt der Türken, 3*(1), 121-141.
- Civan, A. (2011). *Eşlerin duygu dışavurum tarzları ile algılanan evlilik kalitesinin ilişkisi ve duygusal farkındalığın rolü*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Clamar, A. (1991). Interfaith marriage: Defining the issues, treating the problems. *Psychotherapy in Private Practice, 9*(2), 79-83.
- Clark, M. S. (1984). Record keeping in two types of relationships. *Journal of Personality and Social Psychology, 47*(3), 549-577.
- Clark, M. S., & Grote, N. K. (2003). Close relationships. In I. B. Weiner, T. Millon, & M. J. Lerner (Eds.), *Handbook of psychology* (V. 5, pp. 447-461). New Jersey: John Wiley & Sons.
- Clark, R. D., & Hatfield, E. (1989). Gender differences in receptivity to sexual offers. *Journal of Psychology & Human Sexuality, 2*(1), 39-55.
- Clark, W. H. (1961). *The psychology of religion: An introduction to religious experience and behavior*. New York: The Macmillan Company.
- Clydesdale, T. T. (1997). Family behaviors among early U.S. baby boomers: Exploring the effects of religion and income change, 1965-1982. *Social Forces, 76*(2), 605-635.
- Cochran, J. K., & Beeghly, L. (1991). The influence of religion on attitudes toward nonmarital sexuality: A preliminary assessment of reference group theory. *Journal for the Scientific Study of Religion, 30*(1), 45-62.
- Cohan, C. L., & Kleinbaum, S. (2002). Toward a greater understanding of the cohabitation effect: Premarital cohabitation and marital communication. *Journal of Marriage and Family, 64*(1), 180-192.

- Cole, C. L. (2013). Empty-shell marriages. R. E. Emery (Ed.), In *Cultural sociology of divorce: An encyclopedia* (V. 1, pp. 418-420). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Coleman, M., Ganong, L., & Fine, M. (2000). Reinvestigating remarriage: Another decade of progress. *Journal of Marriage and the Family*, 62(4), 1288-1307.
- Coltrane, S., & Ishii-Kuntz, M. (1992). Men's housework: A life course perspective. *Journal of Marriage and the Family*, 54(1), 43-57.
- Cowan, C. P., Cowan, P. A., Heming, G., Garrett, E., Coysh, W. S., Curtis-Boles, H., & Boles, A. J. (1985). Transitions to parenthood: His, hers, and theirs. *Journal of Family Issues*, 6(4), 451-481.
- Cox, J. (2010). *An introduction to the phenomenology of religion*. London: Continuum.
- Craddock, A. (1980). Marital problem-solving as a function of couples' marital power expectations and marital value systems. *Journal of Marriage and the Family*, 42(1), 185-196.
- Craddock, A. (1991). Relationships between attitudinal similarity, couple structure, and couple satisfaction within married and de facto couples. *Australian Journal of Psychology*, 43(1), 11-16.
- Crockett, H. J., Babchuk, N., & Ballweg, J. A. (1969). Change in religious affiliation and family stability: A second study. *Journal of Marriage and Family*, 31(3), 464-468.
- Crohan, S. E. (1996). Marital quality and conflict across the transition to parenthood in African American and White couples. *Journal of Marriage and Family*, 58(4), 933-944.
- Crohn, J. (2006). Irklar, etnik gruplar ve inançlar arası ilişkiler. H. Kessler & I. D. Yalom (Eds.), *Evlilik terapisi içinde* (ss. 101-108). İstanbul: Prestij Yayınları.
- Crouse, B., Karlins, M, & Schroder, H. (1968). Conceptual complexity and marital happiness. *Journal of Marriage and the Family*, 30(4), 643-646.
- Cunningham, M. R., Roberts, A. R., Barbee, A. P., Druen, P. B., & Wu, C. H. (1995). Their ideas of beauty are, on the whole, the same as ours: Consistency and variability in the cross-cultural perception of female physical attractiveness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(2), 261-279.
- Cupach W. R., & Canary, D. J. (2003). Conflict. In J. J. Ponzetti, Jr. (Ed.), *International encyclopedia of marriage and family* (V. 1, pp. 355-360). New York: Macmillan Reference USA.

- Curtis, K. T., & Ellison, C. (2002). Religious heterogamy and marital conflict: Findings from the national survey of families and households. *Journal of Family Issues*, 23(4), 551-576.
- Curun, F. (2006). *Yüklemeler, iletişim çatışmaları, cinsiyet ve cinsiyet rolü yönelimi ile evlilik doyumu arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cüceloğlu, D. (1999). *Anlamlı ve coşkulu bir yaşam için savaşçı*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Cüceloğlu, D. (2006). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çağan, K. (2011). Ailenin işlevleri. K. Canatan & E. Yıldırım (Ed.), *Aile sosyolojisi* içinde (ss. 83-94). İstanbul: Açılımkitap.
- Çağrı, M. (2011). Tedbîrî'l-menziel. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 40, ss. 260-261). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çakır, İ. (2010). 16. yüzyılda Ayntab şehrinde ailenin demografik yapısı (1539-1576). *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-17.
- Çakır, S. (1992a). Meşrutiyet devri kadınlarının aile arayışı. *Sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk ailesi* içinde (C. I, ss. 238-251). Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Çakır, S. (1992b). XX. yüzyılın başında kadın ve aile dernekleri ve nizamnameleri. *Sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk ailesi* içinde (C. III, ss. 988-1012). Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Çakır, S. (2008). *Evli bireylerin evlilik uyumlarının ana-babalarına bağlanma düzeyleri ve demografik değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çatlı, G. (2008). *İstanbul ve Nevşehir'de Alevi-Sünni evliliğinin antropolojik açıdan incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çelik, C. (2000). Değişim sürecinde Türk aile yapısı ve din: Paradigmatik anlam ve işlev farklılaşması. *Dergi Karadeniz*, 8, 25-35.
- Çelik, C. K. (2006a). *Eğitim yöneticilerinin mesleki tükenmişlikleri ile evlilik doyumları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Çelik, M. (2006b). *Evlilik doyum ölçeği geliştirme çalışması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

- Çınar, L. (2008). *Evlilik doyumu: Cinsiyet rolleri ve yardım arama tutumu*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çimen, Ş. E. (2007). *Görücü usulü ve anlaşarak evlenen bireylerin çeşitli sosyal, psikolojik faktörler yönünden karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çoban, A. İ. (2005). Yalnız yaşayan yaşlılara ilişkin aile politikaları. *Aile ve Toplum*, 2(8), 38-46.
- David, P., & Stafford, L. (2015). A relational approach to religion and spirituality in marriage: The role of couples' religious communication in marital satisfaction. *Journal of Family Issues*, 36(2), 232-249.
- Davie, G. R. C. (2005). From obligation to consumption: A framework for reflection in Northern Europe. *Political Theology*, 6(3), 281-301.
- Davis, K. A., & Epkins, C. C. (2009). Do private religious practices moderate the relation between family conflict and preadolescents' depression and anxiety symptoms? *The Journal of Early Adolescence*, 29(5), 693-717.
- Day, R. D., & Acock, A. (2013). Marital well-being and religiousness as mediated by relational virtue and equality. *Journal of Marriage and Family*, 75(1), 164-177.
- Dean, D. G. (1966). Emotional maturity and marital adjustment. *Journal of Marriage and the Family*, 28(4), 454-457.
- Dean, D. G. (1968). Alienation and marital adjustment. *Sociological Quarterly*, 9(2), 186-192.
- Dean, D. G., & Spanier, G. B. (1974). Commitment: An overlooked variable in marital adjustment. *Sociological focus*, 7(2), 113-118.
- De Beauvoir, S. (1993). *Kadın ikinci cins I: Genç kızlık çağı* (B. Onaran, Çev.). İstanbul: Payel Yayınları.
- Dell, F. (2005). Makine çağında aşk. A. Krich (Der.), *Aşkın anatomisi içinde*, (M. Harmancı, Çev.) (ss. 47-64). İstanbul: Say Yayınları.
- DeMaris, A. (1984). A comparison of remarriages with first marriages on satisfaction in marriage and its relation to prior cohabitation. *Family Relations*, 33(3), 443-449.
- DeMaris, A. (2007). The role of relationship inequity in marital disruption. *Journal of Social and Personal Relationships*, 24(2), 177-195.

- DeMaris, A., & Leslie, G. R. (1984). Cohabitation with the future spouse: Its influence upon marital satisfaction and communication. *Journal of Marriage and Family*, 46(1), 77-84.
- DeMaris, A., & Macdonald, W. (1993). Premarital cohabitation and marital instability. *Journal of Marriage and Family*, 55(2), 399-407.
- DeMaris, A., Mahoney, A., & Pargament, K. I. (2010). Sanctification of marriage and general religiousness as buffers of the effects of marital inequity. *Journal of Family Issues*, 31(10), 1255-1278.
- DeMaris, A., & Rao, K. V. (1992). Premarital cohabitation and subsequent marital stability in the United States: A reassessment. *Journal of Marriage and the Family*, 54(1), 178-190.
- Demiray, Ö. (2006). *Evlilikte uyumun demografik özelliklere göre incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Demirel, Ö. (1990). 1700-1730 tarihlerinde Ankara'da ailenin niceliksel yapısı. *Belleten*, 54(211), 945-961.
- Demirel, Ö., Gürbüz, A. ve Tuş, M. (1992). Osmanlılarda ailenin demografik yapısı. *Sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk ailesi içinde* (C. I, ss. 97-161). Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Demirkan, S. Y., Ersoz, A. G., Şen, R. B., Ertekin, E., Sezgin, O., Turgut, A. M. ve Şehitoğlu, N. (2009). *Boşanma nedenleri araştırması*. Ankara: ASAGEM.
- De Vaus, D., & McAllister, I. (1987). Gender differences in religion: A test of the structural location theory. *American Sociological Review*, 52(4), 472-481.
- De Vaux, R. (2003). *Yahudilikte aile* (Ahmet Güç, Çev.). Bursa: Arasta Yayınları.
- Dickstein, S., Seifer, R., St Andre, M., Schiller, M. (2001). Marital attachment interview: Adult attachment assessment of marriage. *Journal of Social & Personal Relationships*, 18(5), 651-672.
- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., & Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125(2), 276-302.
- Dion, K., Berscheid, E., & Walter, E. (1972). What is beautiful is good. *Journal of Personality and Social Psychology*, 24(3), 285-290.
- Dion, M. R. (2005). Healthy marriage programs: Learning what works. *Future of Children*, 15(2), 139-156.

- Doğan, İ. (1991). Evlilik dışı beraberlik: Birlikte yaşama. *Türk Aile Ansiklopedisi* içinde (C. II, ss. 523-527), Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Doğan, İ. (1992). Tanzimat sonrası sosyo-kültürel değişimler ve Türk ailesi. *Sosyo-kültürel değişim sürecinde Türk ailesi* içinde (C. I, ss. 176-198). Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Doğan, İ. (2001). *Osmanlı ailesi: Sosyolojik yaklaşım*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları
- Doğan, M. (2003). Türk Medeni Kanunu'nun evliliğin genel hükümleri bakımından getirdiği yenilikler. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52, 93-129.
- Doğan, Ö. A. ve Sunal, A. B. (2011). Evliliklerde olumlu yanılama: İlişki bağlanımı ile nedensellik ve sorumluluk yüklemeleri arasındaki ilişkiler. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(67), 70-82.
- Doğramacı, E. (1997). *Türkiye'de kadının dünü ve bugünü*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Doherty, R. W., Hatfield, E., Thompson, K., & Choo, P. (1994). Cultural and ethnic influences on love and attachment. *Personal Relationships*, 1(4), 391-398.
- Dollahite, D. C., Hawkins, A. J., & Parr, M. R. (2012). "Something more": The meanings of marriage for religious couples in America. *Marriage & Family Review*, 48(4), 339-362.
- Dollahite, D. C., & Lambert, N. M. (2007). Forsaking all others: How religious involvement promotes marital fidelity in Christian, Jewish, and Muslim couples. *Review of Religious Research*, 48(3), 290-307.
- Dollahite, D. C., & Marks, L. D. (2009). A conceptual model of family and religious processes in a diverse, national sample of highly religious families. *Review of Religious Research*, 50(4), 373-391.
- Dollahite, D. C., Marks, L. D., & Goodman, M. A. (2004). Families and religious beliefs, practices, and communities: Linkages in a diverse and dynamic cultural context. In M. Coleman & L. H. Ganong (Eds.), *The handbook of contemporary families: Considering the past, contemplating the future* (pp. 411-431). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Donohue, K. C., & Ryder, R. G. (1982). A methodological note on marital satisfaction and social variables. *Journal of Marriage and the Family*, 44(3), 743-747.
- Donuk, A. (1980). Çeşitli topluluklarda ve eski Türklerde aile. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 33, 147-168.

- Doss, B. D., Rhoades, G. K., Stanley, S. M., & Markman, H. J. (2009). The effect of the transition to parenthood on relationship quality: An eight-year prospective study. *Journal of Personality and Social Psychology, 96*(3), 601-619.
- Dökmen, Y. Z. (2010). *Toplumsal cinsiyet: Sosyal psikolojik açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Döner, E. (2015). *Tefsirde İsrâiliyyât'ın kaynak ve bilgi değeri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Dronkers, J. & Härkönen, J. (2008). The intergenerational transmission of divorce in cross-national perspective: Results from the fertility and family surveys. *Population Studies, 62*(3), 273-288.
- Duben, A., & Behar, C. (2014). *İstanbul haneleri: Evlilik, aile ve doğurganlık, 1880-1940* (N. Mert, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Dudley, M. G., & Kosinski, F. A. (1990). Religiosity and marital satisfaction: A research note. *Review of Religious Research, 32*(1), 78-86.
- Duran, Ş. ve Hamamcı, Z. (2010). The investigation of effects of premarital relationships enhancement program on conflict communication style and communication skills of university students with romantic relationship. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 23*, 87-100.
- Durğut, S. (2015). *İlk evliliğini 18 yaş altında yapmış ve aynı kişi ile evli olan kadınların evlilik uyumlarının belirlenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Dush, C. M. K., Cohan, C. L., & Amato, P. R. (2003). The relationship between cohabitation and marital quality and stability: Change across cohorts? *Journal of Marriage and Family, 65*(3), 539-549.
- Dush, C. M. K., Taylor, M. G., & Kroeger, R. A. (2008). Marital happiness and psychological well-being across the life course. *Family Relations, 57*(2), 211-226.
- Duvarcı, A. (1991). İslâmiyet öncesi Türk edebiyatında aile. *Türk Aile Ansiklopedisi* içinde (C. II, ss. 392-399), Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Düzbakar, Ö. (2008). Osmanlı toplumunda çekeşlilik: 1670-1698 yılları arasında Bursa örneği. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 23*, 85-100.

- D'Antonio, W. V., Newman, W. M., & Wright, S. A. (1982). Religion and family life: How social scientists view the relationship. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 21(3), 218-225.
- Eagly, A. H., & Wood, W. (1999). The origins of sex differences in human behavior. *American Psychologist*, 54(6), 408-423.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as (2009). *Sünenü Ebî Dâvud I-VII* (thk. Şu'ayb el-Arnaût vd.). Dımaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Alemiyye.
- Edmonds, V. H. (1967). Marital conventionalization: Definition and measurement. *Journal of Marriage and Family*, 29(4), 681-688.
- Edmonds, V. H., Withers, G., & Dibatista, B. (1972). Adjustment, conservatism, and marital conventionalization. *Journal of Marriage and Family*, 34(1), 96-103.
- Ekinci, E. B. (1991). Hukuk-ı aile kararnamesi. *Türk Aile Ansiklopedisi* içinde (C. II, ss. 616-617), Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Ekşi, H. ve Kahraman, Z. (2012). Bir evlilik ve aile hayatı eğitim programının evli kadınlarda evlilik uyumuna ve aile sistemine etkisi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 36, 129-145.
- Ellingson, J. E., Smith, D. B., & Sackett, P. R. (2001). Investigating the influence of social desirability on personality factor structure. *Journal of Applied Psychology*, 86(1), 122-133.
- Ellison, C. G., & Anderson, K. L. (2001). Religious involvement and domestic violence among U.S. couples. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 40(2), 269-286.
- Ellison, C. G., & Bartkowski, J. P. (2002). Conservative Protestantism and the household division of labor. *Journal of Family Issues*, 23(8), 950-985.
- Ellison, C. G., Bartkowski, J. P., & Anderson, K. L. (1999). Are there religious variations in domestic violence? *Journal of Family Issues*, 20(1), 87-113.
- Ellison, C. G., Bartkowski, J. P., & Segal, M. L. (1996). Conservative Protestantism and the parental use of corporal punishment. *Social Forces*, 74(3), 1003-1028.
- Ellison, C. G., Burdette, A. M., & Wilcox, W. B. (2010). The couple that prays together: Race and ethnicity, religion, and relationship quality among working-age adults. *Journal of Marriage and Family*, 72(4), 963-975.
- Ellison, C. G., Henderson, A. K., Glenn, N. D., & Harkrider, K. E. (2011). Sanctification, stress and marital quality. *Family Relations*, 60(4), 404-420.

- Elmacı, N. ve Ceylan, A. (2005). Diyarbakır'ın göç alan bir semtinde akraba evlilikleri ve değişim. B. Kümbetoğlu & H. B. Gedik (Ed.), *Gelenekten geleceğe antropoloji* içinde (ss. 129-140). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Elphinston, R. A., Feeney, J. A., Noller, P., Connor, J. P., & Fitzgerald, J. (2013). Romantic jealousy and relationship satisfaction: The cost of rumination. *Western Journal of Communication*, 77(3), 293-304.
- Emmers-Sommer, T. M. (2003). Communication. In J. J. Ponzetti, Jr. (Ed.), *International encyclopedia of marriage and family* (V. 1, pp. 327-332). New York: Macmillan Reference USA.
- Engels, F. (2010). *Ailenin, özel mülkiyetin ve devletin kökeni* (K. Somer, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Er, H. (2008). Dinler arası evlilikler: Problemleri ve çözüm önerileri. M. Bulut (Ed.), *I. Din Hizmetleri Sempozyumu* içinde (C. 2, ss. 589-599). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Erbek, E., Beştepe, E., Akar, H., Eradamlar, N. ve Alpkan, R. L. (2005). Evlilik uyumu. *Düşünen Adam*, 18(1), 39-47.
- Erdem, M. (1991). Dinler ve aile. *Türk Aile Ansiklopedisi* içinde (C. I, ss. 341-352), Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Erdönmez, C. (2004). *Şer'iyye sicillerine göre Kıbrıs'ta toplum yapısı (1839-1856)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Ergin, N. G. (2008). *Evli ve boşanmış kişilerin evlilik uyumu ve cinsiyetçilik açısından karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ergün, M. (1991). Sanayileşme ve ailenin görevlerinde meydana gelen değişimler. *Türk Aile Ansiklopedisi* içinde (C. III, ss. 893-894), Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Eriksen, T. H. (2009). *Küçük yerler derin mevzular, Sosyal ve kültürel antropolojiye giriş* (F. Adsay, Çev.). İstanbul: Avesta Yayınları.
- Erikson, E. H. (2014). *İnsanın 8 evresi* (G. Akkaya, Çev.). İstanbul: Okuyan Us.
- Ersanlı, E. (2007). *Evlilik ilişkilerinde eşlerin akılcı olmayan inançlarıyla baş etmelerinde bilişsel davranışçı yaklaşıma dayalı evlilik ilişkisini geliştirme programının etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

- Ersanlı, K. ve Kalkan, M. (2003). Evlilik ilişkisini geliştirme programının evli çiftlerin evlilik ilişkilerini değerlendirmelerine etkisi. *3P Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji Dergisi*, 11(3), 219-226.
- Erten, H. (2001). *Konya şer'iyye sicilleri ışığında ailenin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı*. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı.
- Ertit, V. (2017). *Secularization of Alevis in Turkey: An extension of Steve Bruce's secularization paradigm and its application to Alevi communities in Turkey*. Ankara: ORIENT Publishing House.
- Esen, N. (1991). *Türk romanında aile kurumu*. Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.
- Esen, N. (1992). Türk ailesindeki değişimin romanımıza yansımaları. *Sosyo-kültürel değişim sürecinde Türk ailesi içinde* (C. II, ss. 660-676). Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Eyce, B. (2000). Tarihten günümüze Türk aile yapısı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 4, 223-243.
- Farber, B. (1957). An index of marital integration. *Sociometry*, 20(2), 117-134.
- Fard, M. K., Shahabi, R., & Zardkhaneh, S. A. (2013). Religiosity and marital satisfaction. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 82, 307-311.
- Feeney, J. A., Noller, P., & Roberts, N. (2000). Attachment and close relationships. In C. Hendrick & S. S. Hendrick (Eds.), *Close relationships: A sourcebook* (pp. 185-201). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Feingold, A. (1988). Matching for attractiveness in romantic partners and same-sex friends: A meta-analysis and theoretical critique. *Psychological Bulletin*, 104(2), 226-235.
- Feingold, A. (1990). Gender differences in effects of physical attractiveness on romantic attraction. A comparison across five research paradigms. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(5), 981-993.
- Feingold, A. (1992). Gender differences in mate selection preferences: A test of the parental investment model. *Psychological Bulletin*, 112(1), 125-139.
- Feldman, S. S., & Nash, S. C. (1984). The transition from expectancy to parenthood: Impact of the firstborn child on men and women. *Sex Roles*, 11(1), 84-92.
- Felty, K. M. (2003). Single-parent family. In J. J. Ponzetti, Jr. (Ed.), *International encyclopedia of marriage and family* (V. 4, pp. 1515-1523). New York: Macmillan Reference USA.

- Fenell, D. (1993). Characteristics of long-term marriages. *Journal of Mental Health Counseling, 15*(4), 446-460.
- Feng, D., Giarrusso, R., Bengtson, V. L., & Frye, N. (1999). Intergenerational transmission of marital quality and marital instability. *Journal of Marriage and the Family, 61*(2), 451-464.
- Fergusson, D. M., Horwood, L. J., Kershaw, K. L., & Shannon, F. T. (1986). Factors associated with reports of wife assault in New Zealand. *Journal of Marriage and Family, 48*(2), 407-412.
- Fergusson, D. M., Horwood, L. J., & Shannon, F. T. (1984). A proportional hazards model of family breakdown. *Journal of Marriage and the Family, 46*(3), 539-549.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1991). Aile hukukumuzun tedvini meselesi. B. Dilekçigil ve A. Çiğdem (Der.), *Aile yazıları II* içinde (ss. 17-52). Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Fışılıoğlu, H. & Demir, A. (2000). Applicability of the dyadic adjustment scale for measurement scale for measurement of marital quality with Turkish couples. *European Journal of Psychological Assessment, 16*(3), 214-218.
- Fiese, B. H., & Tomcho, T. J. (2001). Finding meaning in religious practices: The relation between religious holiday rituals and marital satisfaction. *Journal of Family Psychology, 15*(4), 597-609.
- Filsinger, F., & Wilson, M. (1984). Religiosity, socioeconomic rewards, and family development: Predictors of marital adjustment. *Journal of Marriage and the Family, 46*(3), 663-670.
- Fincham, F. D. (2003). Marital conflict: Correlates, structure, and context. *Current Direction in Psychology Science, 12*(1), 23-27.
- Fincham, F. D. (2009). Marital happiness. In *The encyclopedia of positive psychology* (Vol. 2, p. 594-599). New York: John Wiley.
- Fincham, F. D., Ajayi, C., & Beach, S. R. H. (2011). Spirituality and marital satisfaction in African American couples. *Psychology of Religion and Spirituality, 3*(4), 259-268.
- Fincham, F. D., Beach, S., & Nelson, G. (1987). Attribution processes in distressed and nondistressed couples: 3. Causal and responsibility attributions for spouse behaviour. *Cognitive Therapy and Research, 11*(1), 71-86.

- Fincham, F. D., Beach, S. R. H. (2010). Marriage in the new millennium: A decade in review. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 630-649.
- Fincham, F. D., Beach, S. R. H., Lambert, N., Stillman, T., & Braithwaite, S. (2008). Spiritual behaviors and relationship satisfaction: A critical analysis of the role of prayer. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 27(4), 362-388.
- Fincham, F. D., & Bradbury, T. N. (1987). The assessment of marital quality: A reevaluation. *Journal of Marriage and the Family*, 49(4), 797-809.
- Fincham, F. D., & Bradbury, T. N. (1993). Marital satisfaction, depression, and attributions: A longitudinal analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64(3), 442-52.
- Fincham, F. D., Lambert, N. M., & Beach, S. R. H. (2010). Faith and unfaithfulness: Can praying for your partner reduce infidelity? *Journal of Personality and Social Psychology*, 99(4), 649-659.
- Fincham, F. D., & Linfield, K. J. (1997). A new look at marital quality: Can spouses feel positive and negative about their marriage? *Journal of Family Psychology*, 11(4), 489-502.
- Fincham, F. D., Stanley, S., & Beach, S. R. H. (2007). Transformative processes in marriage: An analysis of emerging trends. *Journal of Marriage and Family*, 69(2), 275-292.
- Fine, C. (2011). *Toplumsal cinsiyet yanılısaması* (K. Tanrıyar, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Fine, M. A., & McBride, J. A. (2003). Stepfamilies. In J. J. Ponzetti, Jr. (Ed.), *International encyclopedia of marriage and family* (V. 4, pp. 1568-1573). New York: Macmillan Reference USA.
- Fisher, H. E. (1987). The four-year itch: Do divorce patterns reflect our evolutionary heritage? *Natural History*, 96, 22-33.
- Fleming, W. M. (2003). Family systems theory. In J. J. Ponzetti, Jr. (Ed.), *International encyclopedia of marriage and family* (V. 2, pp. 642-646). New York: Macmillan Reference USA.
- Fontana, D. (2003). *Psychology, religion, and spirituality*. Oxford: BPS Blackwell.
- Forste, R. T., & Heaton, T. B. (1988). Initiation of sexual activity among female adolescents. *Youth and Society*, 19(3), 250-268.

- Fowers, B. J., Applegate, B., Olson, D. H., & Pomerantz, B. (1994). Marital conventionalization as a measure of marital satisfaction: A confirmatory factor analysis. *Journal of Family Psychology, 8*(1), 98–103.
- Fowers, B. J., Olson, D. H. (1986). Predicting marital success with PREPARE: A predictive validity study. *Journal of Marital and Family Therapy, 12*(4), 403-413.
- Freedman, J. L., Sears, D. O., & Carlsmith, J. M. (1993). *Sosyal Psikoloji* (Ali Dönmez, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Frisco, M. L., & Williams, K. (2003). Perceived housework equity, marital happiness, and divorce in dual-earner households. *Journal of Family Issues, 24*(1), 51-73.
- Fromm, E. (1995). *Sevme sanatı* (Y. Salman, Çev.). İstanbul: Payel Yayınları.
- Fromm, E. (2003). *Sahip olmak ya da olmak* (A. Arıtan, Çev.). İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Fromm, E. (2005). Üretici sevgi. A. Krich (Der.), M. Harmancı (Çev.), *Aşkın anatomisi* içinde (ss. 161-168). İstanbul: Say Yayınları.
- Fromm, E. (2006). *Psikanaliz ve din* (E. Erten, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Gallichan, W. M. (1918). *The psychology of marriage*. New York: Frederick A. Stokes Company.
- Galvin, K. M. (2003). Communication. In J. J. Ponzetti, Jr. (Ed.), *International encyclopedia of marriage and family* (V. 1, pp. 332-337). New York: Macmillan Reference USA.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (çev. 1996). *İhyâü Ulûmiddîn I-IV*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Gazioğlu, A. E. İ. (2004). Aile yaşam döngüsü. H. Yavuzer (Ed.), *Evlilik okulu* içinde (ss. 19-37). İstanbul: Remzi Yayınları.
- Gerber, H. (1998). Bir Osmanlı şehri olan Bursa'da kadının sosyo-ekonomik statüsü (1600-1700) (H. Erten, Çev.). *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8*, 327-329.
- Gergen, K. J., & Gergen, M. M. (1995). Kişilerarası çekim. N. Bilgin (Ed.), *Sosyal psikolojiye giriş* içinde (ss.). İzmir: İzmir Kitaplığı.
- Gerstein, R. S. (1978). Intimacy and privacy. *Ethics, 89*(1), 76-81.
- Ghaemian, A., & Gholami, J. (2010). An investigation into the relationship between personality types and interpersonal problem solving styles with marital

- adjustment in the married students at Islamic Azad University. *The Arap Journal of Pscyhiatry*, 21(1), 70-84.
- Giblin, P. R. (1997). Marital spirituality: A quantitative study. *Journal of Religion and Health*, 36(4), 321-332.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji* (H. Özel vd., Çev.). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Giddens, A. (2014). *Mahremiyetin dönüşümü* (İ. Şahin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A., & Pierson, C. (2001). *Modernliği anlamlandırmak* (S. Uyrkulak & M. Sağlam, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Gleckman, A. D., & Streicher, P. J. (1990). The potential for difficulties with Jewish intermarriage: Interventions and implications for the mental health counselor. *Journal of Mental Health Counseling*, 12(4), 480-494.
- Glenn, N. D. (1982). Interreligious marriages in the United States: Patterns and recent trends. *Journal of Marriage and the Family*, 44(3), 555-566.
- Glenn, N. D. (1990). Quantitative research on marital quality in the 1980s: A critical review. *Journal of Marriage and the Family*, 52(4), 818-831.
- Glenn, N. D., & Kramer, K. B. (1987). The marriages and divorces of the children of divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 49(4), 811-825.
- Glenn, N. D., & Supancic, M. (1984). The social and demographic correlates of divorce and separation in the United States: An update and reconsideration. *Journal of Marriage and the Family*, 46(3), 563-575.
- Glick, P. (1988). Fifty years of family demography: A record of social change. *Journal of Marriage and the Family*, 50(4), 861-874.
- Glick, P., Lameiras, M., & Castro, Y. G. (2002). Education and Catholic religiosity as predictors of hostile and benevolent sexism toward women and men. *Sex Roles*, 47 (9/10), 433-441.
- Glock, C. Y., & Stark, R. (1965). *Religion and society in tension*. Chicago: Rand McNally.
- Goldberg, W. A., Michaels, G. Y., & Lamb, M. E. (1985). Husbands' and wives' patterns of adjustment to pregnancy and first parenthood. *Journal of Family Issues*, 6(4), 483-504.
- Goldscheider, C., & Mosher, W. D. (1991). Patterns of contraceptive use in the United States: The importance of religious factors. *Studies in Family Planning*, 22(2), 102-115.

- Goodman, M. A., & Dollahite, D. C. (2006). How religious couples perceive the influence of god in their marriage. *Review of Religious Research*, 48(2), 141-155.
- Goodman, M. A., Dollahite, D. C., Marks, L. D., & Layton, E. (2013). Religious faith and transformational processes in marriage. *Family Relations*, 62(5), 808-823.
- Goody, J. (2004). *Avrupa'da aile: Bir tarihsel-antropolojik deneme* (S. Arısoy, Çev.). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Gordon, K. C. (1998/1999). The necessity and enforcement of cohabitation agreements: When strings will attach and how to prevent them. A state survey. *University of Louisville Brandeis Law Journal*, 37, 245-257.
- Gottman, J., Markman, H., & Notarius, C. (1977). The topography of marital conflict: A sequential analysis of verbal and nonverbal behavior. *Journal of Marriage and the Family*, 39(3), 461-477.
- Gottman, J. M., Coan, J., Carrere, S., & Swanson, C. (1998). Predicting marital happiness and stability from newlywed interactions. *Journal of Marriage and the Family*, 60(1), 5-22.
- Gottman, J. M., & Krokoff, L. J. (1989). Marital interaction and satisfaction: A longitudinal view. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 57(1), 47-52.
- Gove, W. R. (1973). Sex, marital status, and mortality. *American Journal of Sociology*, 79(1), 45-67.
- Gover, D. A. (1963). Socio-economic differential in the relationship between marital adjustment and wife's employment status. *Marriage and Family Living*, 25(4), 452-456.
- Göçek, F. M. ve Baer, M. D. (2009). 18. yüzyıl kadı sicillerinde Osmanlı kadınlarının toplumsal sınırları. M. C. Zilfi (Ed.), *Modernleşmenin eşiğinde Osmanlı kadınları* içinde (N. Alpay, Çev.) (ss. 47-62). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Göka, E. (2006). *Türk grup davranışı*. Ankara: Aşina Kitaplar.
- Gökçe, B. (1990). Evlilik kurumuna sosyolojik bir yaklaşım. B. Dikeçliğil ve A. Çiğdem (Der.), *Aile Yazıları 4: Evlilik Kurumu ve İlişkileri* içinde (ss. 385-400). Ankara : T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Gökdağ, R. (2013). Kişilerarası çekicilik ve yakın ilişkiler. S. Ünlü (Ed.), *Sosyal psikoloji* içinde (pp. 88-108). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

- Greeff, A. P. & De Bruyne, T. (2000). Conflict management style and marital satisfaction. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 26(4), 321-334.
- Grote, N. K., & Clark, M. S. (2001). Perceiving unfairness in the family: Cause or consequence of marital distress? *Journal of Personality and Social Psychology*, 80(2), 281-293.
- Grote, N. K., & Frieze, I. H. (1994). The measurement of friendship-based love in intimate relationships. *Personal Relationships*, 1(3), 275-300.
- Grote, N. K., & Frieze, I. H. (1998). "Remembrance of things past": Perceptions of marital love from its beginnings to the present. *Journal of Social and Personal Relationships*, 15(1), 91-109.
- Grote, N. K., Frieze, I. H., & Stone, C. A. (1996). Children, traditionalism in the division of family work, and marital satisfaction: "What's love got to do with it?" *Personal Relationships*, 3(3), 211-228.
- Gruber-Baldini, A. L., Schaie, K. W., & Willis S. L. (1995). Similarity in married couples: A longitudinal study of mental abilities and rigidity-flexibility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(1), 191-203.
- Gruner, L. (1985). The correlation of private, religious devotional practices and marital adjustment. *Journal of Comparative Family Studies*, 16(1), 47-59.
- Guerrero, L. K., & Eloy, S. V. (1992). Relational satisfaction and jealousy across marital types. *Communication Reports*, 5(1), 23-31.
- Gül, G. (2004). Aile ve evlilik kurumu. Haluk Yavuzer (Ed.), *Evlilik okulu içinde* (9-18), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gül, G. (2016). *Evlilik biçimleri açısından evlilik uyumu, ilişkilerde yüklenme tarzları ve psikolojik dayanıklılık değişkenlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güler, A. (1992). İlk yazılı metinlerde aile ve unsurları. *Sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk ailesi içinde* (C. I, ss. 69-81). Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Gülerce, A. (1996). *Türkiye'de ailelerin psikolojik örüntüleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gültepe, N. (2008). *Türk kadın tarihine giriş: Amazonlardan Bâciyân-ı Rûm'a*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Günay, Ü. (1999). *Erzurum ve çevre köylerinde dinî hayat*. İstanbul: Erzurum Kitaplığı.

- Günay, Ü. (2003). *Din sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Gündoğan, A. (2007). *Relationship between self-construals and marital quality*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güney, S. (2009). *Sosyal psikoloji*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Güngör, H. C. (2014). *Evlilik doyumunu açıklamaya yönelik bir model geliştirme*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Güngör, H. C. ve Özbay, Y. (2008). Evlilikte yetkinlik ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(29), 79-93.
- Güngör, Ö. (2016). *İki dünya bir aile*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gürel, B. (2017). *Ekonomik faktörlerin evlilik kalitesine etkisi: Bir dyadic model testi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gürkan, S. L. (2002). Yahudilikte ihtidâ meselesi. *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 7, 31-55.
- Gürkan, S. L. (2008). *Yahudilik*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Gürkan, S. L. (2012). Yahudi geleneğinde kadın algısı. A. Ünal, H. Karataş, Y. Meral, D. Özbey (Ed.), *Bütün yönleriyle Yahudilik* içinde (ss. 631-648). Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları.
- Hackle, L.S., & Ruble, D. N. (1992). Changes in the marital relationship after the first baby is born: Predicting the impact of expectancy disconfirmation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(6), 944-957.
- Hadaway, C. K., & Marler, P. L. (1993). All in the family: Religious mobility in America. *Review of Religious Research*, 35(2), 97-116.
- Hahlweg, K., Markman, H. J., Thurmaier, F., Engl, J., & Eckert, V. (1998). Prevention of marital distress: Results of a German prospective longitudinal study. *Journal of Family Psychology*, 12(4), 543-556.
- Halford, W. K., O'Donnell, C., Lizzio, A., & Wilson, K. L. (2006). Do couples at high risk of relationship problems attend premarriage education? *Journal of Family Psychology*, 20(1), 160-163.
- Hall, C. M. (1996a). *Identity, religion and values: Implications for practitioners*. Washington, DC: Taylor & Francis.

- Hall, D. R. (1996b). Marriage as a pure relationship: Exploring the link between premarital cohabitation and divorce in Canada. *Journal of Comparative Family Studies*, 27(1), 1-12.
- Hall, D. R., & Zhao, J. Z. (1995). Cohabitation and divorce in Canada: Testing the selectivity hypothesis. *Journal of Marriage and Family*, 57(2), 421-427.
- Hall, S. S. (2012). Implicit theories of the marital institution. *Marriage & Family Review*, 48(1), 1-19.
- Hamamcı, Z., Buğa, A. ve Duran, Ş. (2011). Üniversite öğrencilerinin evlilik yaşantısı ile ilgili bilgi kaynaklarının ve evlilik öncesi eğitim ihtiyaçlarının incelenmesi. *Aile ve Toplum*, 7(26), 33-50.
- Hamidi, F., Makwand, Z. A., & Hosseini, Z. M. (2010). Couple therapy: Forgiveness as an Islamic approach in counselling. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 5, 1525-1530.
- Hansen, F. J., Fallon, A. E., & Novotny, S. L. (1991). The relationship between social network structure and marital satisfaction in distressed and nondistressed couples: A pilot study. *Family Therapy*, 18(2), 101-114.
- Hansen, G. L. (1981). Marital adjustment and conventionalization: A reexamination. *Journal of Marriage and the Family*, 43(4), 855-863.
- Hansen, G. L. (1987). The effect of religiosity on factors predicting marital adjustment. *Social Psychology Quarterly*, 50(3), 264-269
- Hansen, G. L. (1992). Religion and marital adjustment. In R. F. Schumaker (Ed.), *Religion and mental health* (pp. 189-198). New York: Oxford University Press.
- Hansen, G. L., & Gage, B. (1990, November). *Fundamentalism and marital interaction*. Presented at the National Council on Family Relations annual meetings, Seattle, WA.
- Hardy, S. A., & Raffaelli, M. (2003). Adolescent religiosity and sexuality: An investigation of reciprocal influences. *Journal of Adolescence* 26(6), 731-739.
- Hargrave, T. D., Froeschle, J., & Castillo, Y. (2009). Forgiveness and spirituality: Elements of healing in relationships. In F. Walsh (Ed.), *Spiritual resources in family therapy* (pp. 301-322). New York: Guilford Press.
- Hart, K. (2007). Love by arrangement: The ambiguity of 'spousal choice' in a Turkish village. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 13(2), 345-362.
- Hartley, S. F. (1978). Marital satisfaction among clergy wives. *Review of Religious Research*, 19(2), 178-191.

- Harvey, J. H., & Weber, A. L. (2002). *Odyssey of the heart: Close relationships in the 21st century* (2nd ed.). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Harway, M. (Ed.). (2005). *Handbook of couples therapy*. New Jersey: John Wiley.
- Hatch, R. C., James, D. E., & Schum, W. R. (1986). Spiritual intimacy and marital satisfaction. *Family Relations, 35*(4), 539-545.
- Hatipoğlu, Z. (1993). *The role of certain demographic variables and marital conflict in marital satisfaction of husbands and wives*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Haviland, W. A. (1999). *Cultural anthropology*. Fort Worth, TX: Harcourt Brace College Publishers.
- Haviland, W. A. (2002). *Kültürel antropoloji* (H. İnaç ve S. Çiftçi, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Haviland, W. A., Prins, H. E. L., Walrath, D. & McBride, B. (2008). *Kültürel antropoloji* (İ. D. E. Sarıoğlu, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Hawkins, D. N., & Booth, A. (2005). Unhappily ever after: Effects of long term, low quality marriages on well-being. *Social Forces, 84* (1), 445-465.
- Hayford, S. R., & Morgan, S. P. (2008). Religiosity and fertility in the United States: The role of fertility intentions. *Social Forces, 86*(3), 1163-1188.
- Hazan, C., & Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology, 52*(3), 511-524.
- Hazan, C., & Shaver, P. R. (1994). Attachment as an organizational framework for research on close relationships. *Psychological Inquiry, 5*(1), 1-22.
- Heaton, T. B. (1984). Religious homogamy and marital satisfaction reconsidered. *Journal of Marriage and the Family, 46*(3), 729-733.
- Heaton, T. B. (2002). Factors contributing to increasing marital stability in the United States. *Journal of Family Issues, 23*(3), 392-409.
- Heaton, T. B., Albrecht, S. L., & Martin, T. K. (1985). The timing of divorce. *Journal of Marriage and Family, 47*(3), 631-639.
- Heaton, T. B. & Call, V. R. A. (1997). Modeling family dynamics with event history techniques. *Journal of Marriage and the Family, 57*(4), 1078-1090.
- Heaton, T. B., & Goodman, K. L. (1985). Religion and family formation. *Review of Religious Research, 26*(4), 343-359.
- Heaton, T. B., & Pratt, E. L. (1990). The effects of religious homogamy on marital satisfaction and stability. *Journal of Family Issues, 11*(2), 191-207.

- Heineck, G. (2002). Does religion influence the labour supply of married women in Germany? DIW Berlin German Institute for Economic Research Discussion Papers, No. 278.
- Hendrick, C., Hendrick, S. S. (1986). A theory and method of love. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(2), 392-402.
- Hendrick, C., & Hendrick, S. S. (2003). Love. In J. J. Ponzetti, Jr. (Ed.), *International encyclopedia of marriage and family* (V. 3, pp. 1059-1065). New York: Macmillan Reference USA.
- Hendrick, S. (2009). *Yakın ilişkiler psikolojisi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Hendrick, S. S., Hendrick, C. (1987). Love and sex attitudes and religious beliefs. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 5(3), 391-398.
- Hendrick, S. S., & Hendrick, C. (1997). Love and satisfaction. In R. J. Strenberg & M. Hojjat (Eds.), *Satisfaction in close relationships*. (pp.56-78). New York: Guildford Press.
- Hendrick, S. S., & Hendrick, C. (2002). Linking romantic love with sex: Development of the perceptions of love and sex scale. *Journal of Social and Personal Relationships*, 19(3), 361-378.
- Hendrick, S. S., Hendrick, C., & Adler, N. L. (1988). Romantic relationships: Love, satisfaction, and staying together. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(6), 980-88.
- Henze, L. F., & Hudson, J. W. (1974). Personal and family characteristics of cohabiting and noncohabiting college students. *Journal of Marriage and the Family*, 36(4), 722-727.
- Heyman, R. E., Sayers, S. L., & Bellack, A. S. (1994). Global marital satisfaction versus marital adjustment: An empirical comparison of three measures. *Journal of Family Psychology*, 8(4), 432-446.
- Hicks, M. W., & Platt, M. (1970). Marital happiness and stability: A review of research in the 1960s. *Journal of Marriage and the Family*, 32(4), 553-574.
- Hill, C. T., & Peplau, L. A. (1998). Premarital predictors of relationship outcomes: A 15-year follow-up of the Boston Couples Study. In T. N. Bradbury, *The developmental course of marital dysfunction* (pp. 238-278). Cambridge: Cambridge University Press.
- Himawan, K. K. (2017). Jealousy and relationship satisfaction among Indonesian dating adults. *PsyCh Journal*, 6(4), 328-329.

- Hobbs, D. F., & Coles, S. P. (1976). Transition to parenthood: A decade replication. *Journal of Marriage and the Family*, 38(4), 723-731.
- Hobbs, D. F., & Wimbish, J. M. (1977). Transition to parenthood by black couples. *Journal of Marriage and Family*, 39(4), 677-689.
- Hogg, M. A., & Vaughan, G. M. (2011). *Sosyal Psikoloji* (İ. Yıldız ve A. Gelmez, Çev.). Ankara: Ütopya Yayınevi
- Hojjat, M. (2000). Sex differences and perceptions of conflict in romantic relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 17(4-5), 598-617.
- Holder, D. W., Durant, R. H., Harris, T. L., Daniel, J. H., Obeidallah, D., & Goodman, E. (2000). The association between adolescent spirituality and voluntary sexual activity. *Journal of Adolescent Health* 26(4), 295-302.
- Holeman, V. T. (2003). Marital reconciliation: A long and winding road. *Journal of Psychology and Christianity*, 22(3), 30-42.
- Holeman, V. T. (2008). The role of forgiveness in religious life and within marriage and family relationships. In J. D. Onedera (Ed.), *The role of religion and marriage and family counselling* (pp. 197-211). New York: Routledge.
- Holland, K. J., Lee, J. W., Marshak, H. H., & Martin, L. R. (2016). Spiritual intimacy, marital intimacy, and physical/psychological well-being: Spiritual meaning as a mediator. *Psychology of Religion and Spirituality*, 8(3), 218-227.
- Holmes, J. G., Rempel, J. K. (1989). Trust in close relationships. In C. Hendrick (Ed.), *Review of personality and social psychology: Close relationships* (pp. 187-219). Newbury Park, CA: Sage.
- Horowitz, J. A. (1999). Negotiating couplehood: The process of resolving the December dilemma among interfaith couples. *Family Process*, 38(3), 303-323.
- Hortaçsu, N. (2003). *İnsan ilişkileri*. Ankara: İmge Kitabevi
- Hortaçsu, N. (2007). Family-versus couple-initiated marriages in Turkey: Similarities and differences over the family life cycle. *Asian Journal of Social Psychology*, 10(2), 103-116.
- Horton, A. L., Wilkins, M. M., & Wright, W. (1988). Women who ended abuse: What religious leaders and religion did for these victims. In A. L. Horton & J. A. Williamson (Eds.), *Abuse and religion: When praying isn't enough* (pp. 235-246). Lexington, MA: Lexington Books.

- Houseknecht, S. K. (1988). Voluntary childlessness. In M. B. Sussman & S. K. Steinmetz, *Handbook of marriage and the family* (pp. 369-395). New York: Plenum Press.
- Hovardaoğlu, S. (1996). Sosyal mübadele: Evlilikle ilgili değerlendirmelere etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 11(36), 12-24.
- Howard, J. W., & Daves, R. M. (1976). Linear prediction of marital happiness. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 2(4), 478-480.
- Hu, Y. R., & Goldman N. (1990). Mortality differentials by marital-status: An international comparison. *Demography*, 27(2), 233-250.
- Hubbard, D. M., Wingood, G. M., DiClemente, R., Davies, S., & Harrington, K. F. (2003). Religiosity and risky sexual behavior in African-American adolescent females. *Journal of Adolescent Health*, 33(1), 2-8.
- Huffman, T., Chang, K., Rausch, P., & Schaffer, N. (1994). Gender differences and factors related to the disposition toward cohabitation. *Family Therapy: The Journal of the California Graduate School of Family Psychology*, 21(2), 171-184.
- Hughes, P. C., & Dickson, F. C. (2005). Communication, marital satisfaction, and religious orientation in interfaith marriages. *Journal of Family Communication*, 5(1), 25-41.
- Hunt, R. A., & King, M. B. (1978). Religiosity and marriage. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 17(4), 399-406.
- Huston, T. L., & Robins, E. (1982). Conceptual and methodological issues in studying close relationships. *Journal of Marriage and Family*, 44(4), 901-925.
- Hünler, O. S. (2002). *The effects of religiousness on marital satisfaction and the mediator role of perceived marital problem solving abilities between religiousness and marital satisfaction relationship*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hünler, O. S. ve Gençöz, T. (2003). Boyun eğici davranışlar ve evlilik doyumu ilişkisi: Algılanan evlilik problemleri çözümünün rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 18(51), 99-108.
- Hünler, O. S., & Gençöz, T. (2005). The effect of religiousness on marital satisfaction: Testing the mediator role of marital problem solving between religiousness and marital satisfaction relationship. *Contemporary Family Therapy*, 27(1), 123-136.

- Imber, C. (2009). Kadınlar, evlilik ve mülkiyet: Yenişehirli Abdullah'ın Behcetü'l-Fetâvâsında mehr. M. C. Zilfi (Ed.), *Modernleşmenin eşiğinde Osmanlı kadınları* içinde (N. Alpay, Çev.) (ss. 77-100). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Issitt, M. L. (2009). *Hippies: A guide to an American subculture*. Santa Barbara, CA: Greenwood Press/ABC-CLIO.
- Işık, R. (2012). Dinî sorumluluk bağlamında kadının statüsü. A. Ünal, H. Karataş, Y. Meral, D. Özbey (Ed.), *Bütün yönleriyle Yahudilik* içinde (ss. 649-671). Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları.
- Işın, E. (1992). Tanzimat ailesi ve modern âdâb-ı muâşeret. *Sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk ailesi* içinde (C. I, ss. 216-227). Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd (2009). *Sünen I-V* (thk. Şu'ayb el-Arnaût vd.). Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye.
- İbn Miskevîh. (çev. 2013). *Tehzîbu'l-Ahlâk* (A. Şener, İ. Kayaoğlu ve C. Tunç, Çev.). İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- İmamoğlu, E. O. (1991). Aile içinde kadın-erkek rolleri. *Türk Aile Ansiklopedisi* içinde (C. III, ss. 832-835), Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- İşmen, A. E. (2004). Aile yaşam döngüsü. H. Yavuzer (Ed.), *Evlilik okulu* içinde (ss. 19-37). İstanbul: Remzi Yayınları.
- James, A. L., & Wilson, K. (1986). *Couples, conflict, and change: Social work with marital relationships*. New York: Tavistock Publications.
- James, W. (2003). *The varieties of religious experience: A study in human nature* (Centenary ed.). London: Routledge.
- Janus, S. S., & Janus, C. L. (1993). *The Janus report on sexual behavior*. New York: Wiley.
- Johnson, B. L., Eberley, S., Duke, J. T., & Sartain, D. H. (1988). Wive's employment status and marital happiness of religious couples. *Review of Religious Research*, 29(3), 259-270.
- Johnson, D. R., White, L. K., Edwards, J. N., & Booth, A. (1986). Dimensions of marital quality: Toward methodological and conceptual refinement. *Journal of Family Issues*, 7(1), 31-49.

- Johnson, E., & Sandage, S. J. (1999). A postmodern reconstruction of psychotherapy: Orienteering, religion and the healing of the soul. *Psychotherapy, 36*(1), 1-15.
- Johnson, M. P. (1973). Commitment: A conceptual structure and empirical application. *Sociological Quarterly, 14*(3), 395-406.
- Johnson, M. P., Caughlin, J. P., & Huston, T. L. (1999). The tripartite nature of marital commitment: Personal, moral, and structural reasons to stay married. *Journal of Marriage and Family, 61*(1), 160-177.
- Jose, A., O'Leary, K. D., & Moyer, A. (2010). Does premarital cohabitation predict subsequent marital stability and marital quality? A meta-analysis. *Journal of Marriage and Family, 72*(1), 105-116.
- Joyner, K. (2009). Justice and the fate of married and cohabiting couples. *Social Psychology Quarterly, 72*(1), 61-76.
- Judd, E. (1990). Intermarriage and the maintenance of religio-ethnic identity: A case study: The Denver Jewish community. *Journal of Comparative Family Studies, 21*(2), 251-268.
- Kabakçı, E., Tuğrul, C. ve Öztan, N. (1993). Birtchnell eş değerlendirme ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi, 8*(29), 31-37.
- Kafesoğlu, İ. (2000). *Türk milli kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2007). *Kültürel psikoloji*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kalkan, M. (2002). *Evlilik ilişkisini geliştirme programının, evlilerin evlilik uyum düzeyine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, OnDokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Kalkan, M. ve Ersanlı, E. (2008). Bilişsel-davranışçı yaklaşıma dayalı evlilik ilişkisini geliştirme programının evli bireylerin evlilik uyumuna etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 8*(3), 965-986.
- Kalkan, M. ve Ersanlı, E. (2009). The effects of the cognitive-behavioral marriage enrichment program on the dysfunctional attitudes of couples. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 36*, 129-135.
- Kalmijn, M. (1998). Intermarriage and homogamy: Causes, patterns, trends. *Annual Review of Sociology, 24*, 395-421.
- Kalmijn, M., & Bernasco, W. (2001). Joint and separate lifestyles in couple relationships. *Journal of Marriage and Family, 63* (3), 639-654.
- Kalmuss, D. S., & Straus, M. A. (1982). Wife's marital dependency and wife abuse. *Journal of Marriage and Family, 44*(2), 277-286.

- Kansız, M. ve Arkar, H. (2011). Mizaç ve karakter özelliklerinin evlilik doyumu üzerine etkisi. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 12, 24-29.
- Kaplan, R. M., & Kronick, R. G. (2006). Marital status and longevity in the United States population. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 60(9), 760-765.
- Kapucı, O. (2014). *Evli çiftlerin evlilik kalitesi ve bağlanma stillerinin demografik özellikler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karaca, F. (2011a). *Din psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.
- Karaca, N. E. (2002). Türk aile hayatı üzerine genel bir bakış. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(28-29), 313-325.
- Karaca, Ş. (2011b). Fatma Aliye Hanım'ın Türk kadın haklarının düşünsel temellerine katkıları. *Karadeniz Araştırmaları*, 31, 93-110.
- Karadoğan, U. C. (2012). Osmanlı hanedanının aile yapısı ve güncel yaşamı. 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, 1(1), 213-225.
- Karandashev, V. (2015). A cultural perspective on romantic love. *Online reading in psychology and culture*, 5(2).
- Karataş, K., & Acar, Y. B. (2011). Aile destek hizmetlerinde kalite standardı geliştirme. *Aile ve Toplum*, 7(26), 9-32.
- Karney, B. R., & Bradbury, T. N. (1995a). Assessing longitudinal change in marriage: An introduction to the analysis of growth curves. *Journal of Marriage and Family*, 57(4), 1091-1108.
- Karney, B. R., & Bradbury, T. N. (1995b). The longitudinal course of marital quality and stability: A review of theory, method, and research. *Psychological Bulletin*, 118(1), 3-34.
- Kaslow, F. W. (1988). Marital and family therapy. In M. B. Sussman & S K. Steinmetz, *Handbook of marriage and the family* (pp. 835-859). New York: Plenum Press.
- Kaslow, F., & Robison, J. A. (1996). Long-term satisfying marriages: Perceptions of contributing factors. *The American Journal of Family Therapy*, 24(2), 153-170.
- Kayıklık, H. (2003). *Orta yaş ve yaşlılıkta dinsel eğilimler*. Adana: Baki Kitabevi.
- Kayıklık, H. (2006). Değişen dünyada birey, din ve dindarlık. Ü. Günay & C. Çelik (Ed.), *Dindarlığın sosyo-psikolojisi içinde* (ss. 157-174). Adana: Karahan Kitabevi.

- Kayıklık, H. (2011). *Din psikolojisi: Bireysel dindarlık üzerine*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Kennel, W. F. (1995). Eski Musevî ailesi (H. Ş. Yasdıman, Çev.). *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX, 475-501.
- Kenrick, D. T., & Keefe, R. C. (1992). Age preferences in mates reflect sex differences in human reproductive strategies. *Behavioral and Brain Sciences*, 15(1), 75-91.
- Kılıçaslan, A. (2004). Ebeveynliğe geçiş. H. Yavuzer (Ed.), *Evlilik okulu* içinde (ss. 103-117). İstanbul: Remzi Yayınları.
- Kınalızâde Ali Çelebi. (çev. 2012). *Ahlâk-ı Âlâ'î* (M. Beyhan, Çev.). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Kırkpınar, L. (2001). *Türkiye'de toplumsal değişme ve kadın*. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı.
- Kimball, L. S., & Knudson-Martin, C. (2002). A cultural trinity: Spirituality, religion, and gender in clinical practice. *Journal of Family Psychotherapy*, 13(1-2), 145-166.
- Kirkpatrick, L. A. (2005). *Attachment, evolution, and the psychology of religion*. New York: The Guilford Press.
- Kirman, M. A. (2003). Küresel bir olgu olarak din değiştirme ve aile kurumuna etkisi. *Dinî Araştırmalar*, 6(17), 269-280.
- Kirman, M. A. (2005). *Din ve sekülerleşme: Üniversite gençliği üzerine sosyolojik bir araştırma*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Kirman, M. A. (2012). Modernleşme sürecinde nikâhın kutsallığı üzerine sosyolojik bir değerlendirme. *Dinlerde Nikâh* içinde (ss. 627-645). İstanbul: İslâmî Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- Knabb, J. J., & Vogt, R. G. (2011). The relationship between personality and marital adjustment among distressed married couples seen in intensive marital therapy: An actor-partner interdependence model analysis. *Contemporary Family Therapy*, 33(4), 417-440.
- Koca, D. A. (2013). *Bir aile eğitim programının evli annelerin evlilik doyumu, evlilikte sorun çözme becerisi ve psikolojik iyi oluşuna etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Koçak, R. (2008). Okul yöneticilerinin evlilik doyum düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 127-139.

- Koenig, S. (2000). *Sosyoloji: Toplum bilimine giriş* (S. Sucu ve O. Aykaç, Çev.). İstanbul: Ütopya.
- Kongar, E. (1970). Türkiye’de aile: Yapısı, evrimi ve bürokratik örgütlerle ilişkileri. *Amme İdaresi Dergisi*, 3(2), 58-73.
- Koştaş, M. (1995). *Üniversite öğrencilerinde dine bakış*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kottak, C. P. (1991). *Anthropology: The exploration of human diversity*. New York: McGraw-Hill.
- Köktaş, M. E. (1993). *Türkiye’de dinî hayat*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Köse, A. (1997). *Neden İslâm’ı seçiyorlar?* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Köse, A. (2002). Sekülerden kutsala yolculuk. A. Köse (Der.), *Sekülerizm sorgulanıyor* içinde (ss. 203-222). İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Kraft, K., & Neimann, S. (2009). *Impact of educational and religious homogamy on marital stability*. IZA Discussion Paper, No. 4491.
- Kreider, R. (2005). Number, timing, and duration of marriages and divorces: 2001. *Current Population Reports, 70-80*. Washington, DC: U.S. Census Bureau.
- Kreider, R. M., & Fields, J. M. (2001). Number, timing, and duration of marriages and divorces: Fall 1996. *Current Population Reports, 70-80*. Washington, DC: U.S. Census Bureau.
- Krishnan, V. (1998). Premarital cohabitation and marital disruption. *Journal of Divorce & Remarriage*, 28(3-4), 157-170.
- Kublay, D. ve Oktan, V. (2015). Evlilik uyumu: Değer tercihleri ve öznel mutluluk açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(44), 25-35.
- Kunz, P. R., & Albrecht, S. L. (1977). Religion, marital happiness, and divorce. *International Journal of Sociology of the Family*, 7(2), 227-232.
- Kurdek, L. A. (1994). Conflict resolution styles in gay, lesbian, heterosexual nonparent, and heterosexual parent couples. *Journal of Marriage and the Family*, 56(3), 705-722.
- Kurdek, L. A. (1995). Predicting change in marital satisfaction from husbands’ and wives’ conflict resolution styles. *Journal of Marriage and the Family*, 57(1), 153-164.
- Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını (1839-1923)*. Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.

- Kurt, A. (2008). Sosyolojik din tanımları ve dine teolojik bakış sorunu. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 73-93.
- Kurt, A. (2013). *Bursa sicillerine göre Osmanlı ailesi (1839-1876): Sosyo-ekonomik yapı, gelenek ve görenekler*. Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Küçüktiryaki, A. Y. (2017). *Osmanlı aile hukuku: Gelenek ve modern arasında Hukuk-ı Âile Kararnamesi ve Sadrettin Efendi'nin eleştirileri*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kümbetoğlu, B. (2005). Geleneksel cins/cinsiyet sistemlerinden, toplumsal cinsiyet rolleri ve ilişkilerine. B. Kümbetoğlu & H. B. Gedik (Ed.), *Gelenekten geleceğe antropoloji içinde* (ss. 255-273). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Lambert, N. M., & Dollahite, D. C. (2006). How religiosity helps couples prevent, resolve, and overcome marital conflict? *Family Relations*, 55(4), 439-449.
- Lambert, N. M., & Dollahite, D. C. (2008). The threefold cord: Marital commitment in religious couples. *Journal of Family Issues*, 29(5), 592-614.
- Landis, J. T. (1949). Marriages of mixed and non-mixed religious faith. *Sociological Review*, 14(3), 401-407.
- Lara, T. M., & Onedera, J. D. (2008). Inter-religion marriages. In J. D. Onedera (Ed.), *The role of religion and marriage and family counselling* (pp. 213-226). New York: Routledge.
- Larson, L. E., & Goltz, J. W. (1989). Religious participation and marital commitment. *Review of Religious Research*, 30(4), 387-400.
- Lauer, E. F. (1985). The holiness of marriage: Some new perspectives from recent sacramental theology. *Studies in Formative Spirituality*, 6(2), 215-216.
- Lawrence, E., Cobb, R. J., Rothman, A. D., Rothman, M. T., & Bradbury, T. N. (2008). Marital satisfaction across the transition to parenthood. *Journal of Family Psychology*, 22(1), 41-50.
- Lazerwitz, B. (1981). Jewish-Christian marriages and conversions. *Jewish Social Studies*, 43(1), 31-46.
- Lazerwitz, B. (1995). Denominational retention and switching among American Jews. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 34(4), 499-506.
- Le, B., & Agnew, C. (2003). Commitment and its theorized determinants: A meta-analysis of the investment model. *Personal Relationships*, 10(1), 37-57.
- Leach, E. R. (1955). Polyandry, inheritance and the definition of marriage. *Man*, 55, 182-186.

- Lee, G. R., & Stone, L. H. (1980). Mate-selection systems and criteria: Variation according to family structure. *Journal of Marriage and Family*, 42(2), 319-326.
- Lee, J. A. (1977). A typology of styles of loving. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 3(2), 173-182.
- Lehrer, E. L. (1995). The effects of religion on the labor supply of married women. *Social Science Research*, 24(3), 281-301.
- Lehrer, E. L. (1996). Religion as a determinant of marital fertility. *Journal of Population Economics*, 9(2), 173-176.
- Lehrer, E. L., & Chiswick, C. U. (1993). Religion as a determinant of marital stability. *Demography*, 30(3), 385-404.
- Lennon, M. C., & Rosenfield, S. (1994). Relative fairness and the division of housework: The importance of options. *American Journal of Sociology*, 100(2), 506- 531.
- Lenthall, G. (1977). Marital satisfaction and marital stability. *Journal of Marriage and Family Counseling*, 3(4), 25-32.
- Levine, R., Sato, S., Hashimoto, T., & Verma, J. (1995). Love and marriage in eleven cultures. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 26(5), 554-571.
- Lewis, R. A., & Spanier, G. B. (1979). Theorizing about the quality and stability of marriage. In W. R. Burr, R. Hill, F. I. Nye, & I. L. Reiss (Eds.), *Contemporary Theories About the Family* (Vol. 2, pp. 268-294). New York: The Free Press.
- Li, T., & Fung H. H. (2011). The dynamic goal theory of marital satisfaction. *Review of General Psychology*, 15(3), 246–254.
- Liberman, R. P., Wheeler, E. G., de Visser, L. A. J. M., Kuehnel, J., & Kuehnel, T. (1980). *Handbook of marital therapy: A positive approach to helping troubled relationships*. New York: Plenum Press.
- Lichter, D., & Carmalt, J. (2009). Religion and marital quality among low-income couples. *Social Science Research*, 38(1), 168-187.
- Lillard, L. A., Brien, M. J., & Waite, L. J. (1995). Premarital cohabitation and subsequent marital dissolution: A matter of self-selection? *Demography*, 32(3), 437-457.
- Lively, E. L. (1969). Toward concept clarification: The case of marital interaction. *Journal of Marriage and the Family*, 31(1), 104-114.
- Locke, H. J., & Wallace, K. M. (1959). Short marital-adjustment and prediction tests: Their reliability and validity. *Marriage and Family Living*, 21(3), 251-255.

- Locke, H. J., & Williamson, R. C. (1958). Marital adjustment: A factor analysis study. *American Sociological Review*, 23(5), 562-569.
- Loewenthal, K. (2008). *The psychology of religion: A short introduction*. Oxford: Oneworld Publications.
- Lopez, J. L., Riggs, S. A., Pollard, S. E., & Hook, J. N. (2011). Religious commitment, adult attachment, and marital adjustment in newly married couples. *Journal of Family Psychology*, 25(2), 301-309.
- Lu, Y., Marks, L., & Baumgartner, J. (2011). "The compass of our life": A qualitative study of marriage and faith among Chinese immigrants. *Marriage & Family Review*, 47(3), 125-148.
- Lucero, S. M., Pargament, K. I., Mahoney, A., & DeMaris, A. (2013). Links between religious and spiritual coping and adjustment among fathers and mothers during first pregnancy. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 31(3), 309-322.
- Lujansky, H., & Mikula, G. (1983). Can equity theory explain the quality and the stability of romantic relationships? *British Journal of Social Psychology*, 22(2), 101-112.
- MacDermid, S. M., Huston, T. L., & McHale, S. M. (1990). Changes in marriage associated with the transition to parenthood: Individual differences as a function of sex-role attitudes and changes in the division of household labor. *Journal of Marriage and Family*, 52(2), 475-486.
- Mackey, R. A., Diemer, M. A., & O'Brien, B. A. (2000). Conflict-management styles of spouses in lasting marriages. *Psychotherapy*, 37(2), 134-148.
- Maden, A. (1991a). Evlenme ve evlenme şekilleri. *Türk Aile Ansiklopedisi* içinde (C. II, ss. 493-505), Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Maden, A. (1991b). Türkiye'de akrabalık ilişkileri ve türleri. *Türk Aile Ansiklopedisi* içinde (C. I, ss. 96-108), Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Mahoney, A. (2005). Religion and conflict in marital and parent-child relationships. *Journal of Social Issues*, 61(4), 689-706.
- Mahoney, A. (2010). Religion in families, 1999-2009: A relational spirituality framework. *Journal of Marriage and Family*, 72(4), 805-827.
- Mahoney, A., Pargament, K. I., Jewell, T., Swank, A. B., Scott, E., Emery, E., & Rye, M. (1999). Marriage and the spiritual realm: The role of proximal and distal

- religious constructs in marital functioning. *Journal of Family Psychology*, *13*(3), 1-18.
- Mahoney, A., Pargament, K. I., Murray-Swank, A., & Murray-Swank, N. (2003). Religion and the sanctification of family relationships. *Review of Religious Research*, *44*(3), 220-236.
- Mahoney, A., Pargament, K. I., Tarakeshwar, N., & Swank, A. (2001). Religion in the home in the 1980s and 1990s: A meta-analytic review and conceptual analysis of links between religion, marriage, and parenting. *Journal of Family Psychology*, *15*(4), 559-597.
- Mahoney, A., & Tarakeshwar, N. (2005). Religion's role in marriage and parenting in daily life and during family crises. In R. F. Paloutzian & C. L. Park (Eds.), *Handbook of the psychology of religion and spirituality* (pp. 177-195). New York: Guilford.
- Malinowski, B. (1913). *The family among the australian aborigines*. London: University of London Press.
- Malinowski, B. (2005). İçgüdüden duyuya. A. Krich (Der), *Aşkın anatomisi* içinde (M. Harmanlı, Çev.) (ss. 15-33), İstanbul: Say Yayınları.
- Malkoç, B. (2001). *The relationship between communication patterns and marital adjustment*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Maltby, L. E., Hall, M. E. L., Anderson, T. L., & Edwards, K. (2010). Religion and sexism: The moderating role of participant gender. *Sex Roles*, *62*(9-10), 615-622.
- Maneker, J. S., & Rankin, R. P. (1993). Religious homogamy and marital duration among those who file for divorce in California, 1966-1971. *Journal of Divorce & Remarriage*, *19*(1-2), 233-247.
- Mardin, Ş. (1992). *Din ve ideoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marks, L. (2004). Sacred practices in highly religious families: Christian, Jewish, Mormon, and Muslim perspectives. *Family Process*, *43*(2), 217-231.
- Marks, L. (2005). How does religion influence marriage? Christian, Jewish, Mormon, and Muslim perspectives. *Marriage and Family Review*, *38*(1), 85-111.
- Marks, L. (2006). Religion and family relational health: An overview and conceptual model. *Journal of Religion and Health*, *45*(4), 603-618.

- Marks, L. D., & Dollahite, D. C. (2012). "Don't forget home": The importance of sacred ritual in families. In J. Hoffman (Ed.), *Understanding religious ritual: Theoretical approaches and innovations* (pp. 186-203). New York: Routledge
- Marks, L. D., Dollahite, D. C., & Freeman, J. J. (2011). Faith in family life. In T. W. Draper, A. J. Hawkins, & D. C. Dollahite (Eds.), *Strengthening our families* (2nd ed.), (pp. 185-195). Provo, UT: BYU.
- Marsh, R., & Dallos, R. (2000). Religious beliefs and practices and Catholic couples' management of anger and conflict. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 7(1), 22-36.
- Marsh, R., & Dallos, R. (2001). Roman Catholic couples: Wrath and religion. *Family Process*, 40(3), 343-360.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji sözlüğü*. (O. Akınhay ve D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marston, P. J., Hecht, M. L., & Robers, T. (1987). 'True love ways': The subjective experience and communication of romantic love. *Journal of Social and Personal Relationships*, 4(4), 387-407.
- Martin, C. T., & Bumpass, L. (1989). Recent trends in marital disruption. *Demography*, 26(1), 37-51.
- Mayer, E., & Sheingold, C. (1979). *Intermarriage and the Jewish future: A national study in summary*. New York: American Jewish Committee.
- McCabe, M. P., Cummins, R. A., & Romeo, Y. (1996). Relationship status, relationship quality, and health. *Journal of Family Studies*, 2(2), 109-120.
- McCarthy, J. (1978). A comparison of the probability of the dissolution of first and second marriages. *Demography*, 15(3), 345-360.
- McCullough, M. E., Worthington, E. L., & Rachal, K. C. (1997). Interpersonal forgiving in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(2), 321-336.
- McCutcheon, A. L. (1988). Denominations and religious intermarriage: Trends among white Americans in the twentieth century. *Review of Religious Research*, 29(3), 213-227.
- McHale, S. M., & Huston, T. L. (1985). The effect of the transition to parenthood on the marriage relationship: A longitudinal study. *Journal of Family Issues*, 6(4), 409-434.

- McIntosh, D. N., Silver, R. C., & Wortman, C. B. (1993). Religion's role in adjustment to a negative life event: Coping with the loss of a child. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65(4), 812-821.
- McManus, M., & McManus, H. (2003). How to create an America that saves marriages. *Journal of Psychology and Theology*, 31(3), 196-207.
- Mead, M. (2018). *Samoa'da ergen olmak* (G. Aktuğ, Çev.). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Meadow, M. J., & Kahoe, R. (1984). *Psychology of religion: Religion in individual lives*. New York: Harper & Row.
- Meeks, B. S., Hendrick, S. S., & Hendrick, C. (1998). Communication, love and relationship satisfaction. *Journal of Social and Personal Relationships*, 15(6), 755-773.
- Mehmedoğlu, A. U. (2004). *Kişilik ve din*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Mehmedoğlu, A. U. (2013). Din, dindarlık ve değerler. *İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 173-189.
- Meriç, N. (2005). *Modernleşme, sekülerleşme ve protestanlaşma sürecinde değişen kentte dinî hayat ve fetva soruları*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Metcalf, L. (Ed.). (2011a). *Marriage and family therapy: A practice-oriented approach*. New York: Springer Publishing Company.
- Metcalf, L. (2011b). The practice of marriage and family therapy. In L. Metcalf (Ed.), *Marriage and family therapy: A practice-oriented approach* (pp. 1-20). New York: Springer Publishing Company.
- Metz, M. E., Rosser, B. R. S., & Strapko, N. (1994). Differences in conflict-resolution styles among heterosexual, gay, and lesbian couples. *The Journal of Sex Research*, 31(4), 293-308.
- Meyers, S. A., Berscheid, E. (1997). The language of love: The difference a preposition makes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23(4), 347-362.
- Miller, B., & Sollie, D. (1980). Normal stresses during the transition to parenthood. *Family Relations*, 29(4), 459-465.
- Miller, T. (1999). *The 60s communes: Hippies and beyond*. Syracuse, NY: Syracuse University Press.
- Millett, K. (2011). *Cinsel politika* (S. Selvi, Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Morgan, L. H. (2015). *Eski toplum* (Ü. Oskay, Çev.). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

- Mosher, W. D., Williams, L. B., & Johnson, D. P. (1992). Religion and fertility in the United States: New patterns. *Demography*, 29(2), 199-214.
- Mowrer, E. R., & Mowrer, H. (1951). The social psychology of marriage. *American Sociological Review*, 16(1), 27-36.
- Munro, B., & Munro, G. (2003). Family. In J. J. Ponzetti, Jr. (Ed.), *International encyclopedia of marriage and family* (V. 2, pp. 549-555). New York: Macmillan Reference USA.
- Murdock, G. P. (1967). *Social structure*. New York: McMillan.
- Murray, S. L., & Holmes, J. G. (1997). A leap of faith? Positive illusions in romantic relationships. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23(6), 586-604.
- Murstein, B. I., & Christy, P. (1976). Physical attractiveness and marriage adjustment in middle-aged couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 34(4), 537-542.
- Murstein, B. I., & Glaudin, V. (1966). The relationship of marital adjustment to personality: A factor analysis of the Interpersonal Check List. *Journal of Marriage and the Family*, 28(1), 37-43.
- Murstein, B. I., & Glaudin, V. (1968). The use of the MMPI in the determination of marital maladjustment. *Journal of Marriage and the Family*, 30(4), 651-655.
- Musick, M., & Wilson, J. (1995). Religious switching for marriage reasons. *Sociology of Religion*, 56(3), 257-270.
- Müslim, Ebü'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (1991). *Sahîhu Müslim I-V* (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî). Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- Myers, J. E., Madathil, J., & Tingle, L. R. (2005). Marriage satisfaction and wellness in India and the United States: A preliminary comparison of arranged marriages and marriages of choice. *Journal of Counseling and Development*, 83(2), 183-190.
- Myers, S. M. (2006). Religious homogamy and marital quality: Historical and generational patterns. *Journal of Marriage and the Family*, 68(2), 292-304.
- Nasîruddin Tûsî. (çev. 2013). *Ahlâk-ı Nâsirî* (A. Gafarov ve Z. Şükürov, Çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Nazlı, S. (2001). *Aile danışmanlığı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Nemecek, S., & Olson, K. R. (1999). Five-factor personality similarity and marital adjustment. *Social Behaviour and Personality: An International Journal*, 27(3), 309-317.

- Nettles, E. J., & Loevinger, J. (1983). Sex role expectations and ego level in relation to problem marriages. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45(3), 676-687.
- Newcomb, M. D. (1986). Cohabitation, marriage and divorce among adolescents and young adults. *Journal of Social and Personal Relationships*, 3(4), 473-494.
- Newcomb, M. D., & Bentler, P. M. (1980). Cohabitation before marriage: A comparison of married couples who did and did not cohabit. *Alternative Lifestyles*, 3(1), 65-85.
- Noller, P., & Fitzpatrick, M. A. (1990). Marital communication in the eighties. *Journal of Marriage and the Family*, 52(4), 832-843.
- Norton, R. (1983). Measuring marital quality: A critical look at the dependent variable. *Journal of Marriage and Family*, 45(1), 141-151.
- Nye, F. I. (1961). Maternal employment and marital interaction: Some contingent conditions. *Social Forces*, 40(2), 113-119.
- Nye, F. I., White, L., & Frideres, J. S. (1973). A preliminary theory of marital stability: Two models. *International Journal of Sociology of the Family*, 3(1), 102-122.
- Ocak, H. (2013). İslam ahlak felsefesinde et-tedbirü'l-menzil/ev idaresi kavramı. *Journal of Intercultural and Religious Studies*, 6, 85-118.
- Okçay, H. (1991). *Kentlileşme sürecinde evli kadının dinsel tutum, değer ve davranışlarında meydana gelen değişimler: Karşıyaka örneği*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Okumuş, E. (2012). *Toplumsal değişim ve din*. İstanbul: İnsan yayınları.
- Okutan, N. ve Büyükşahin-Sunal, A. (2010). Romantik ilişkilerde bağlanım: Dindarlık algısı ve romantik ilişkilerle ilgili kalıpyargılar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(26), 80-88.
- Oliver, S. B., & Hyde, J. S. (1993). Gender differences in sexuality: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 114(1), 29-51.
- Olson, D. H., Fournier, D. G. & Druckman, J. M. (1998). *PREPARE-ENRICH counselor's manual*. Minneapolis, MN: Life Innovation Inc.
- Onay, İ. (2012). Eski Türk toplumunda aile düzeni ve bunun dini, siyasi hayata yansımaları. *International Journal of Social Science*, 5(6), 347-357.
- Orathinkal, J., & Vansteenwegen, A. (2006). Religiosity and marital satisfaction. *Contemporary Family Therapy*, 28(4), 497-504.

- Orman, S. (1992). İlm-i tedbir-i menzil. *Sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk ailesi içinde* (C. I, ss. 266-310). Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1980). Anadolu'da XVI. yüzyılda evlilik ilişkileri üzerine bazı gözlemler. *Osmanlı Araştırmaları I*, 33-40.
- Ortaylı, İ. (1991). Osmanlı toplumunda ailenin yeri. *Türk Aile Ansiklopedisi içinde* (C. I, ss. 74-81), Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1992). Osmanlı aile hukukunda gelenek, şeriat ve örf. *Sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk ailesi içinde* (C. II, ss. 456-467), Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Ortaylı, İ. (2004). *Osmanlı toplumunda aile*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Ortega, S. T., Whitt, H. P., & Williams, J. A. (1988). Religious homogamy and marital happiness. *Journal of Family Issues* 9(2), 224-239.
- Owens, G., Reed, A., & Rostosky, S. S. (2003). Lesbian parents. In. J. J. Ponzetti, Jr. (Ed.), *International encyclopedia of marriage and family* (V. 3, pp. 1047-1051). New York: Macmillan Reference USA.
- O'Neill, N., & O'Neill, G. (1984). *Open marriage: A new life style for couples*. New York: M. Evans.
- Ödemiş, H. (2008). *İlköğretim öğretmenlerinin iş tatminleri ile evlilik uyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ökten, M. (2016). *Modeling the relationship between romantic jealousy and relationship satisfaction: The mediator roles of rumination, co-rumination and selfcompassion*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Özbeklik, S. (2006). Women's marital quality and mothering quality: Determinants and Interrelations. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özbudun, S. ve Uysal, G. (2013). *50 soruda antropoloji*. İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- Özdemir, R. (1989). Kırşehir'de ailenin sosyo-ekonomik yapısı. *Osmanlı Araştırmaları, IV*, 101-157.
- Özdemir, R. (1990). Tokat'ta ailenin sosyo-ekonomik yapısı (1771-1810). *Belleten*, 54(211), 993-1052.

- Özdemir, Ş., Vatandaş, C. ve Torlak, Ö. (2009). Sosyal problemleri çözmeye aile yaşam döngüsünün (AYD) önemi. *Aile ve Toplum*, 4(16), 7-18.
- Özen, A. (2006). *Value similarities of wives and husbands and conflict resolution of spouses as predictors of marital adjustment*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özgüven, İ. E. (2000). *Evlilik ve aile terapisi*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Öztürk, E. (2011a). *Feminist teori ve tarihsel süreçte Türk kadını*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Öztürk, H. (1991). Türklere aile ve ahlâk telâkileri. *Türk Aile Ansiklopedisi* içinde (C. I, ss. 12-21), Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Öztürk, M. (2011b). *Kur'an-ı Kerim meali*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Öztürk, M. (2012). *Cahiliyeden İslamiyet'e kadın*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Özügürlü, K. (1990). *Evlilik raporu*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Pargament, K. I. (1997). *The psychology of religion and coping: Theory, research, and practice*. New York: Guilford.
- Pargament, K. I. (2015). Din psikolojisi mi din ve maneviyat psikolojisi mi? Gerekçeler ve itirazlar (A. R. Geçioğlu, Çev.). *Bilimname*, 29(2), 365-382.
- Pargament, K. I., & Mahoney, A. (2005). Sacred matters: Sanctification as a vital topic for the psychology of religion. *International Journal for the Psychology of Religion*, 15(3), 179-198.
- Patterson, J., Hayworth, M., Turner, C., & Raskin, M. (2000). Spiritual issues in family therapy: A graduate-level course. *Journal of Marital and Family Therapy*, 26(2), 199-210.
- Pearce, L. D., & Axinn, W. G. (1998). The impact of family religious life on the quality of mother-child relations. *American Sociological Review*, 63(6), 810-828.
- Pearson, K., & Lee, A. (1903). On the laws of inheritance in man: I. Inheritance of physical characters. *Biometrika*, 2(4), 357-462.
- Peirce, L. P. (2009). Ekberiyet, cinsellik ve toplum düzeni: Modern dönemin başlangıcında toplumsal cinsiyetle ilgili Osmanlı söz dağarcığı. M. C. Zilfi (Ed.), *Modernleşmenin eşiğinde Osmanlı kadınları* içinde (N. Alpay, Çev.) (ss. 166-193). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Peplau, L. A., & Garnets, L. D. (2000). A new paradigm for understanding women's sexuality and sexual orientation. *Journal of Social Issues*, 56(2), 329-350.

- Peri-Rotem, N. (2016). Religion and fertility in Western Europe: Trends across cohorts in Britain, France and the Netherlands. *European Journal of Population*, 32(2), 231-265.
- Petersen, L. R., & Donnenwerth, G. V. (1997). Secularization and the influence of religion on beliefs about premarital sex. *Social Forces*, 75(3), 1071-1089.
- Peterson, D. R. (1983). Conflict. In H. H. Kelley, E. Berscheid, A. Christensen, J. H. Harvey, T. L. Huston, G. Levinger, E. McClintock, L. A. Peplau, & D. R. Peterson (Eds.), *Close relationships* (pp. 360-396). New York: W. H. Freeman.
- Peterson, R. R., & Gerson, K. (1992). Determinants of responsibility for child care arrangements among dual-earner couples. *Journal of Marriage and the Family*, 54(3), 527-536.
- Petts, R. J., & Knoester, C. (2007). Parents' religious heterogamy and children's well-being. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 46(3), 373-389.
- Pittman, J. F., Price-Bonham, S., & McKenry, P. C. (1983). Marital cohesion: A path model. *Journal of Marriage and the Family*, 45(3), 521-531.
- Platon. (çev. 2003). *Devlet*. (S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pollard, S. E., Riggs, S. A., & Hook, J. N. (2014). Mutual influences in adult romantic attachment, religious coping, and marital adjustment. *Journal of Family Psychology*, 28(5), 615-624.
- Popenoe, D. (1993). American family decline, 1960-1990: A review and appraisal. *Journal of Marriage and Family*, 55(3), 527-542.
- Prager, K. J. (2000). Intimacy in personal relationships. In C. Hendrick & S. S. Hendrick (Eds.), *Close relationships: A sourcebook* (pp. 229-242). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Prager, K. J. (2003). Intimacy. In J. J. Ponzetti, Jr. (Ed.), *International encyclopedia of marriage and family* (V. 2, pp. 941-948). New York: Macmillan Reference USA.
- Rauer, A., & Volling, B. (2015). The role of relational spirituality in happily-married couples' observed problem-solving. *Psychology of Religion and Spirituality*, 7(3), 239-249.
- Read, J. G. (2004). Family, religion, and work among Arab American women. *Journal of Marriage and Family*, 66(4), 1042-1050.

- Reed, E. (1995). *Kadının evrimi: Anaerkil klandan ataerkil aileye II* (Ş. Yeğin, Çev.), İstanbul: Payel Yayınevi.
- Reed, E. (2012). *Kadının evrimi: Anaerkil klandan ataerkil aileye I* (Ş. Yeğin, Çev.), İstanbul: Payel Yayınevi.
- Regan, P. (2011). *Close relationships*. New York: Routledge.
- Regan, P. C., & Berscheid, E. (1997). Gender differences in characteristics desired in a potential sexual and marriage partner. *Journal of Psychology and Human Sexuality, 9(1)*, 25-37.
- Rhyne, D. (1981). Bases of marital satisfaction among men and women. *Journal of Marriage and the Family, 43(4)*, 941-955.
- Robinson, L. C. (1994). Religious orientation in enduring marriage: An exploratory study. *Review of Religious Research, 35(3)*, 207-218.
- Robinson, L.C., & Blanton, P. W. (1993). Marital strengths in enduring marriages. *Family Relations, 42(1)*, 38-45.
- Roche, P. Q. (2005). Sevginin anlamları (M. Harmancı, Çev.). A. Krich (Der.), *Aşkın anatomisi* içinde (ss. 169-175). İstanbul: Say Yayınları.
- Rogers, S. J., & DeBoer, D. D. (2001). Changes in wives' income: Effects on marital happiness, psychological well-being, and the risk of divorce. *Journal of Marriage and Family, 63(2)*, 458-472.
- Rollins, B. C. & Feldman, H. (1970). Marital satisfaction over the family life cycle. *Journal of Marriage and the Family, 32(1)*, 20-28.
- Rose, E. M., Westefeld, J. S., & Ansley, T. N. (2001). Spiritual issues in counseling: Client's beliefs and preferences. *Journal of Counseling Psychology, 48(1)*, 67-71.
- Roth, P. (1988). Spiritual well-being and marital adjustment. *Journal of Psychology and Theology, 16(2)*, 153-158.
- Rougemont, D. D. (2005). Çağdaş çiftin içinde bulunduğu bunalım. A. Krich (Der.), *Aşkın anatomisi* içinde, (M. Harmancı, Çev.) (ss. 79-90). İstanbul: Say Yayınları.
- Rouse, L. (2002). *Marital and sexual lifestyles in the United States: Attitudes, behaviors, and relationships in social context*. London: Routledge.
- Roux, J. P. (1989). Ortaçağ Türk kadını (G. Yılmaz, Çev.). *Erdem, 5(13)*, 199-226.
- Roux, J. P. (2013). *Türklerin tarihi: Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 yıl*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

- Rowland, D. T. (2003). Childlessness. In J. J. Ponzetti, Jr. (Ed.), *International encyclopedia of marriage and family* (V. 1, pp. 274-278). New York: Macmillan Reference USA.
- Rusbult, C. E. (1980). Commitment and satisfaction in romantic associations: A test of the investment model. *Journal of Experimental Social Psychology, 16*(2), 172-86.
- Rusbult, C. E. (1983). A longitudinal test of the investment model: The development (and deterioration) of satisfaction and commitment in heterosexual involvements. *Journal of Personality and Social Psychology, 45*(1), 101-117.
- Rusbult, C. E., Martz, J. M., & Agnew, C. R. (1998). The investment model scale: Measuring commitment level, satisfaction level, quality of alternatives, and investment size. *Personal Relationships, 5*(4), 357-391.
- Rusbult, C. E., Verette, J., Whitney, G. A., Slovik, L. F., & Lipkus, I. (1991). Accommodation processes in close relationships: Theory and preliminary empirical evidence. *Journal of Personality and Social Psychology, 60*(1), 53-78.
- Rusbult, C. E., & Zembrodt, I. M. (1983). Responses to dissatisfaction in romantic involvements: A multidimensional scaling analysis. *Journal of Experimental Social Psychology, 19*(3), 274-293.
- Rusbult, C. E., Zembrodt, I. M., & Gunn, L. K. (1982). Exit, voice, loyalty, and neglect: Responses to dissatisfaction in romantic involvements. *Journal of Personality and Social Psychology, 43*(6), 1230-1242.
- Russell, B. (1996). *Neden Hristiyan değilim?* İstanbul: İlke Kitap.
- Russell, B. (1999). *Evlilik ve Ahlâk* (E. Gürol, Çev.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Russell, C. S. (1974). Transition to parenthood: Problems and gratifications. *Journal of Marriage and Family, 36*(2), 294-302.
- Ryder, R. (1973). Longitudinal data relating marital satisfaction and having a child. *Journal of Marriage and the Family, 35*(4), 604-606.
- Sabatelli, R. M. (1984). The marital comparison level index: A measure for assessing outcomes relative to expectations. *Journal of Marriage and Family, 46*(3), 651-662.
- Sabatelli, R. M. (1988). Measurement issues in marital research: A review and critique of contemporary survey instruments. *Journal of Marriage and Family, 50*(4), 891-915.

- Sabatelli, R. M. (2003). Social exchange theory. In J. J. Ponzetti, Jr. (Ed.), *International encyclopedia of marriage and family* (V. 4, pp. 1532-1535). New York: Macmillan Reference USA.
- Safa, M. (2015). *Hız. Peygamber döneminde Medine'nin sosyal yapısı*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Samancı, A. Y. ve Ekici, G. (1998). Aile terapisi. *Düşünen Adam*, 11(3), 45-51.
- Sanchez, L., & Hall, C. S. (1999). Traditional values and democratic impulses: The gender division of labor in contemporary Spain. *Journal of Comparative Family Studies*, 30(4), 659-685.
- Sandomirsky, S., & Wilson, J. (1990). Processes of disaffiliation: Religious mobility among men and women. *Social Forces*, 68(4), 1211-1229.
- Saran, N. (1993). *Antropoloji*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Sardoğan, M. E. ve Karahan, T. F. (2005). Evli bireylere yönelik bir insan ilişkileri beceri programının evli bireylerin evlilik uyum düzeylerine etkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 38(2), 89-102.
- Sarı, T. (2012). *Evli bireylerin ebeveyn algıları, otomatik düşünceleri ve bağlanma stillerinin evlilik doyumu ile ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sayın, Ö. (1990). *Aile sosyolojisi: Ailenin toplumdaki yeri*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Scanzoni, J., & Arnett, C. (1987). Enlarging the understanding of marital commitment via religious devoutness, gender role preferences, and locus of marital control. *Journal of Family Issues*, 8(1), 136-156.
- Scheepers, P., Te Grotenhuis, M., & Van Der Slik, F. (2002). Education, religiosity and moral attitudes: Explaining cross-national effect differences. *Sociology of Religion*, 63(2), 157-176.
- Schopenhauer, A. (2005). *Aşkın metafiziği* (V. Atayman, Çev.). İstanbul: Bordo Siyah.
- Schramm, D. G., Marshall, J. P., Harris, V. W., & Lee, T. R. (2012). Religiosity, homogamy, and marital adjustment: An examination of newlyweds in first marriages and remarriages. *Journal of Family Issues*, 33(2), 246-268.
- Schul, Y., & Vinokur, A. D. (2000). Projection in person perception among spouses as a function of the similarity in their shared experiences. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26(8), 987-1001.

- Schumm, W. R. (1985). Beyond relationship characteristics of strong families: Constructing a model of family strengths. *Family Perspective, 19*(2), 1-9.
- Schumm, W. R. (1990). Intimacy and family values. In J. Touliatos, B. F. Permuter, & M. A. Straus (Eds.), *Handbook of family measurement techniques* (pp. 164-179). Newbury Park: Sage.
- Schumm, W. R., Bollman, S. R., & Jurich, A. P. (1982). Marital conventionalization argument: Implication for study of religiosity and marital satisfaction. *Journal of Psychology and Theology, 10*(3), 236-241.
- Schumm, W. R., Obiorah, F. C., & Silliman, B. (1989). Marital quality as a function of conservative religious identification in a sample of Protestant and Catholic wives from the midwest. *Psychological Reports, 64*(1), 124-126.
- Schumm, W. R., Paff-Bergen, L. A., Hatch, R. C., Obiorah, F. C., Copeland, J. M., Meens, L. D., & Bugaighis, M. A. (1986). Concurrent and discriminant validity of the Kansas Marital Satisfaction Scale. *Journal of Marriage and the Family, 48*(2), 381-387.
- Schütz, A. (1999). It was your fault! Self-serving biases in autobiographical accounts of conflicts in married couples. *Journal of Social and Personal Relationships, 16*(2), 193-208.
- Scott, J. (1998). Changing attitudes to sexual morality: A cross-national comparison. *Sociology, 32*(4), 815-845.
- Sears, D. O., Freedman, J. L., Peplau, L. A. (1985). *Social Psychology* (5th ed.). Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Segraves, R. T. (1982). *Marital therapy: A combined psychodynamic-behavioral approach*. New York. Plenum Press.
- Segrin, C., Taylor, M. E., & Altman, J. (2005). Social cognitive mediators and relational outcomes associated with parental divorce. *Journal of Social and Personal Relationships, 22*(3), 361-367.
- Selçuk, H. (2014). *Türk tarihinde kadın ve savaş*. Konya. Çizgi Kitabevi.
- Seltzer, J. A. (2000). Families formed outside of marriage. *Journal of Marriage and the Family, 62*(4), 1247-1268.
- Senecal, C., Vallerand, R. J., & Guay, F. (2001). Antecedents and outcomes of work-family conflict: Toward a motivational model. *Personality and Social Psychology Bulletin, 27*(2), 176-86.
- Sevim, A. (2005). *Feminizm*. İstanbul: İnsan Yayınları.

- Seyidoğlu, B. (1992). Türk mitolojisi ve efsanelerinde aile. *Sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk ailesi içinde* (C. II, ss. 571-581). Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Sezal, İ. (1997). *Aile nedir?* Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Shapiro, A. F., Gottman, J. M., Carrère, S. (2000). The baby and the marriage: Identifying factors that buffer against decline in marital satisfaction after the first baby arrives. *Journal of Family Psychology, 14(1)*, 59-70.
- Shehan, C. L., Bock, E. W., & Lee, G. R. (1990). Religious heterogamy, religiosity and marital happiness: The case of Catholics. *Journal of Marriage and the Family, 52(1)*, 73-79.
- Sherkat, D. E. (1991). Leaving the faith: Testing theories of religious switching using survival models. *Social Science Research, 20(2)*, 171-187
- Sherkat, D. E. (2004). Religious intermarriage in the United States: Trends, patterns, and predictors. *Social Science Research, 33(4)*, 606-625.
- Sherkat, D. E., & Ellison, C. G. (1999). Recent developments and current controversies in the sociology of religion. *Annual Review of Sociology, 25(1)*, 363-94.
- Sholevar, G. P. (Ed.). (1981). *The handbook of marriage and marital therapy*. Berlin: Springer-Verlag.
- Shrum, W. (1980). Religion and marital instability: Change in the 1970's. *Review of Religious Research, 21(2)*, 135-147.
- Silliman, B. (2003). Marriage preparation. In J. J. Ponzetti (Ed.), *International encyclopedia of marriage and family* (V. 3, pp. 1102-1107). New York: Macmillan Reference USA.
- Simpson, J. A. (1990). Influence of attachment styles on romantic relationships. *Journal of Personality and Social Psychology, 59(5)*, 971-980.
- Simpson, J. A., Campbell, B., & Berscheid, E. (1986). The association between romantic love and marriage: Kephart (1967) twice revisited. *Personality and Social Psychology Bulletin, 12(3)*, 363-372.
- Simpson, J. A., & Gangestad, S. W. (1992). Sociosexuality and romantic partner choice. *Journal of Personality, 60(1)*, 31-51.
- Simpson, J. A., Wilson, C. L., & Winterheld, H. A. (2004). Sociosexuality and romantic relationships. In J. H. Harvey, A. Wenzel & S. Sprecher, *The*

- handbook of sexuality in close relationships* (pp. 87-112). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Skinner, D., Bailey, D. B., Correa, V., & Rodriguez, P. (1999). Narrating self and disability: Latino mothers' construction of identities vis-à-vis their child with special needs. *Exceptional Children*, *65*(4), 481-495.
- Skinner, K. B., Bahr, S. J., Crane, D. R., & Call, V. R. A. (2002). Cohabitation, marriage, and remarriage: A comparison of relationship quality over time. *Journal of Family Issues*, *23*(1), 74-90.
- Skolnick, A. (2003). Nuclear families. In J. J. Ponzetti, Jr. (Ed.), *International encyclopedia of marriage and family* (V. 3, pp. 1181-1182). New York: Macmillan Reference USA.
- Smith, E. R., Byrne, D., Beeker, M. A., & Przybyla, D. P. J. (1993). Sexual attitudes of males and females as predictors of interpersonal attraction and marital compatibility. *Journal of Applied Social Psychology*, *23*(13), 1011-1034.
- Smith, E. R., & Mackie D. M. (2000). *Social Psychology*. Philadelphia: Psychology Press.
- Smith, H. L., Gager, C. T., & Morgan, S. P. (1998). Identifying underlying dimensions in spouses' evaluations of fairness in the division of household labor. *Social Science Research*, *27*(3), 305-327.
- Smock, P. J. (2000). Cohabitation in the United States: An appraisal of research themes, findings, and implications. *Annual Review of Sociology*, *26*, 1-20.
- Snow, T. S., & Compton, W. C. (1996). Marital satisfaction and communication in fundamentalist protestant marriages. *Psychological Reports*, *78*(3), 979-985.
- Snyder, D. K. (1979). Multidimensional assessment of marital satisfaction. *Journal of Marriage and the Family*, *41*(4), 813-823.
- Snyder, M., Tanke, E. D., & Berscheid, E. (1977). Social perception and interpersonal behavior: On the self-fulfilling nature of social stereotypes. *Journal of Personality and Social Psychology*, *35*(9), 656-666.
- Sokolsky, D. M., & Hendrick, S. S. (1999). Fostering marital satisfaction. *Family Therapy*, *26*(1), 39-49.
- Sousa, L. A. (1995). Interfaith marriage and the individual and family life cycle. *Family Therapy*, *22*(2), 97-104.

- Soyer, A. (2006). *An exploration of masculinity, femininity, sexual fantasy and masturbation as predictors of marital satisfaction*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Spanier, G. B. (1976). Measuring dyadic adjustment: New scales for assessing the quality of marriage and similar dyads. *Journal of Marriage and the Family*, 38(1), 15-28.
- Spanier, G. B., & Cole, C. L. (1976). Toward clarification and investigation of marital adjustment. *International Journal of Sociology of the Family*, 6(1), 121-146.
- Spanier, G. B., & Lewis, R. A. (1980). Marital quality: A review of the seventies. *Journal of Marriage and the Family*, 42(4), 825-839.
- Spilka, B., Hood, R. W., Hunsberger, B., & Gorsuch, R. L. (2003). *The psychology of religion: An empirical approach* (2nd ed.). New York: Guilford.
- Spilka, B., Zwartjes, W. J., & Zwartjes, G. M. (1991). The role of religion in coping with childhood cancer. *Pastoral Psychology* 39(5), 295-304.
- Spranger, E. (2001). *İnsan tipleri: Bir kişilik psikolojisi* (A. Aydoğan, Çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Sprecher, S., Sullivan, Q., & Hatfield, E. (1994). Mate selection preferences: Gender differences examined in a national sample. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66(6), 1074-1080.
- Stacey, J. (1990). *Brave new families: Stories of Domestic Upheaval in Late-Twentieth-Century America*. New York: Basic Books.
- Stafford, L., David, P., & McPherson, S. (2014). Sanctity of marriage and marital quality. *Journal of Social and Personal Relationships*, 31(1), 54-70.
- Stander, V., Piercy, F. P., Mackinnon, D., & Helmeke, K. (1994). Spirituality, religion and family therapy: Competing or complementary worlds? *American Journal of Family Therapy*, 22(1), 27-41.
- Stanley, S. M., & Markman, H. J. (1992). Assessing commitment in personal relationships. *Journal of Marriage and Family*, 54(3), 595-608.
- Stark, R. (2002). Toprağın bol olsun sekülerleşme. A. Köse (Der.), *Sekülerizm sorgulanıyor* içinde (ss. 33-74). İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Stark, R., & Finke, R. (2000). *Acts of faith: Explaining the human side of religion*. Berkeley: University of California Press.
- Stark, R., & Glock, C. Y. (1974). *American piety: The nature of religious commitment*. London: University of California Press.

- Stausberg, M., & Gardiner, M. Q. (2016). Definition. In. M. Stausberg & S. Engler (Eds.), *The Oxford handbook of the study of religion* (pp. 9-32). Oxford: Oxford University Press.
- Sternberg, R. J. (1986). A triangular theory of love. *Psychological Review*, 93(2), 119-135.
- Stevens, D., Kiger, G., & Riley, P. J. (2001). Working hard and hardly working: Domestic labor and marital satisfaction among dual earner couples. *Journal of Marriage and Family*, 63(2), 514-526.
- Straus, M. A. (1979). Measuring intrafamily conflict and violence: The conflict tactics (CT). *Journal of Marriage and the Family*, 41(1), 75-88.
- Strong, B., DeVault, C., & Cohen, T. F. (2011). *The marriage and family experience: Intimate relationships in a changing society*. Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning.
- Suitor, J. J. (1991). Marital quality and satisfaction with the division of household labor across the family life cycle. *Journal of Marriage and the Family*. 53(1), 221-230.
- Sullivan, K. T. (2001). Understanding the relationship between religiosity and marriage: An investigation of the immediate and longitudinal effects of religiosity on newlywed couples. *Journal of Family Psychology*, 15(4), 610-626.
- Süleymanov, A. (2009). Çağdaş Türk toplumlarında aile ve evlilik ilişkileri. *Aile ve Toplum*, 5(17), 7-17.
- Sümer, N. (2007). *Kitab-ı Mukaddes'te cinsel motifler*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Svarer, M. (2004). Is your love in vain? Another look at premarital cohabitation and divorce. *The Journal of Human Resources*, 39(2), 523-535.
- Swatos, W. H., & Christiano, K. J. (2002). Sekülerleşme teorisi: Bir kavramın serüveni. A. Köse (Der.), *Sekülerizm sorgulanıyor* içinde (ss. 95-121). İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Şahin, F. T. ve Özbey, S. (2007). Aile eğitim programlarına niçin gereksinim duyulmuştur? Eğitim programları neden önemlidir? *Aile ve Toplum*, 3(12), 7-12.
- Şefkatli Tuksal, H. (2000). *Kadın karşıtı söylemin İslam geleneğindeki izdüşümleri*. Ankara: Kitabiyat Yayınları.

- Şeker, C. (2015). Yahudilikte evlilik ve cinsellik anlayışı. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 44(2), 247-271.
- Şemseddin Sami. (1996). *Kadınlar* (İ. Doğan, Der.). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Şendil G. ve Kızıldağ, Ö. (2003). Çocuk ve ergenlerde ebeveyn evlilik çatışması algısı. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 10(2), 58-66.
- Şendil, G. ve Korkut, Y. (2008). Evli çiftlerdeki çift uyumu ve evlilik çatışmasının demografik özellikler açısından incelenmesi. *Psikoloji Çalışmaları*, 28, 15-34.
- Şener, A. (2002). *Ailede eşler arası uyuma etki eden faktörlerin araştırılması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şener, A. ve Terzioğlu, R. G. (2002). *Ailede eşler arası uyuma etki eden faktörlerin araştırılması*. Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Şener, A. ve Terzioğlu, G. (2008). Bazı sosyo-ekonomik ve demografik değişkenler ile iletişimin eşler arası uyuma etkisinin araştırılması. *Aile ve Toplum*, 13(4), 7-20.
- Şentürk, Ü. (2008). Aile kurumuna yönelik güncel riskler. *Aile ve Toplum*, 4(14), 7-31.
- Şirin, H. D. ve Deniz, M. E. (2016). The effect of the family training program on married women's couple-burnout levels. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 16(5), 1563-1585.
- Tallman, I., Gray, L. N., Kullberg, V., & Henderson, D. (1999). The intergenerational transmission of marital conflict: Testing a process model. *Social Psychology Quarterly*, 62(3), 219-239.
- Tanfer, K. (1987). Patterns of premarital cohabitation among never-married women in the United States. *Journal of Marriage and the Family*, 49(3), 483-497.
- Taplamacıoğlu, M. (1962). Yaşlara göre dinî yaşayışın şiddet ve kesafeti üzerine bir anket denemesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10, 141-151.
- Tarakeshwar, N., & Pargament, K. I. (2001). Use of religious coping in families of children with autism. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 16(4), 247-260.
- Tarhan, N. (2009). *Evlilik psikolojisi: Öncesi ve sonrasıyla evlilik*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Taş, K. (2006). Dindarlığın kriterleri üzerine tipolojik bir araştırma. Ü. Günay & C. Çelik (Ed.), *Dindarlığın sosyo-psikolojisi içinde* (ss. 175-206). Adana: Karahan Kitabevi.

- Taşdemir, N. ve Sakallı-Uğurlu, N. (2010). The relationships between ambivalent sexism and religiosity among Turkish university students. *Sex Roles*, 62(7-8), 420-426.
- Taşköprizâde. (çev. 2014). *Şerhul-ahlâki'l-adudiyye* (M. Arıcı, Çev.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Taylor, S. E., Peplau, L. A., & Sears, D. O. (2007). *Sosyal Psikoloji* (A. Dönmez, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Teachman, J. D. (1982). Methodological issues in the analysis of family formation and dissolution. *Journal of Marriage and the Family*, 44(4), 1037-1053.
- Teachman, J. D. (2003). Premarital sex, premarital cohabitation, and the risk of subsequent marital dissolution among women. *Journal of Marriage and Family*, 65(2), 444-455.
- Teachman, J. D., & Polonko, K. A. (1990). Cohabitation and marital stability in the United States. *Social Forces*, 69(1), 207-220.
- Teachman, J. D., Tedrow, L. M., & Crowder, K. D. (2000). The changing demography of America's families. *Journal of Marriage and the Family*, 62(4), 1234-1246.
- Teachman, J. D., Thomas, J., & Paasch, K. (1991). Legal status and the stability of coresidential unions. *Demography*, 28(4), 571-586.
- Tekin, M. (2011). Dinlerin perspektifinden aile kurumu. K. Canatan & E. Yıldırım (Ed.), *Aile sosyolojisi* içinde (s. 235-262). İstanbul: Açılımkitap.
- Temel, E. D. (2013). *Mediating role of marital satisfaction in the types of infidelity-forgiveness, trait positive affect-forgiveness and coping-forgiveness relationships in married men and women*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Terman, L. M., & Bittenwieser, P. (1935a). Personality factors in marital compatibility: I. *Journal of Social Psychology*, 6(2), 143-71.
- Terman, L. M., & Bittenwieser, P. (1935b). Personality factors in marital compatibility: II. *Journal of Social Psychology*, 6(3), 267-89.
- Terzi, Ş. (2012). Yaşam boyu gelişim. H. Bacanlı & Ş. Terzi (Ed.), *Yetişkinlik ve yaşlılık gelişim ve psikolojisi* içinde (ss. 19-48). İstanbul: Açılımkitap.
- Tezcan, M. (1997). *Kültürel antropoloji*. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı.
- Tezer, E. (1986). Evli eşler arasındaki çatışma davranışları: Algılama ve doyum. *Yayınlanmamış doktora tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Tezer, E. (1996). Evlilik ilişkisinden sağlanan doyum: Evlilik yaşamı ölçeği. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(7), 1-7.
- The United Nations Statistics Division (2015). Divorces and crude divorce rates by urban/rural residence: 2011-2015. <https://unstats.un.org/unsd/demographic/products/dyb/dyb2015/Table25.pdf>
Erişim Tarihi: 31.03.2016.
- Thibaut, J. W., & Kelley, H. H. (1959). *The social psychology of groups*. New York: Wiley.
- Thomas, D. L., & Cornwall, M. (1990). Religion and family in the 1980s: Discovery and development. *Journal of Marriage and Family*, 52(4), 983-992.
- Thomson, E., & Colella, U. (1992). Cohabitation and marital stability: Quality or commitment? *Journal of Marriage and Family*, 54(2), 259-267.
- Thornton, A. (1985). Reciprocal influences of family and religion in a changing world. *Journal of Marriage and the Family*, 47(2), 381-394.
- Thornton, A., Axinn, W. G., & Hill, D. H. (1992). Reciprocal effects of religiosity, cohabitation, and marriage. *American Journal of Sociology*, 98(3), 628-651.
- Thornton, A., & Camburn, D. (1989). Religious participation and adolescent sexual behavior and attitudes. *Journal of Marriage and Family*, 51(3), 641-653.
- Thornton, A., & Young-DeMarco, L. (2001). Four decades of trends in attitudes toward family issues in the United States: The 1960s through the 1990s. *Journal of Marriage and the Family*, 63(4), 1009-1037.
- Thornton, B. (1977). Toward a linear prediction of marital happiness. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 3(4), 674-676.
- Timur, S. (1972). *Türkiye'de aile yapısı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Toker, İ. (2008). Dindar kadınların güçlenme imkânları: Eşler arası ilişkiler örneği. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17, 1-15.
- Töre, E. (1992). Türk ailesindeki değişimin tiyatromuza yansımaları. *Sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk ailesi içinde* (C. II, ss. 677-700). Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Treas, J., & Giesen, D. (2000). Sexual infidelity among married and cohabitating Americans. *Journal of Marriage and the Family*, 62(1), 48-60.
- Tremblay, J., Sabourin, S., Lessard, J. M., & Normandin, L. (2002). The predictive value of self-other differentiation and religious coping strategies in the study of marital satisfaction. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 34(1), 19-27.

- Trinitapoli, J., & Regnerus, M. D. (2006). Religion and HIV risk behaviors among married men: Initial results from a study in rural Sub-Saharan Africa. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 45(4), 505-528.
- Trost, J. E. (1985). Abandon adjustment. *Journal of Marriage and the Family*, 47(4), 1072-1073.
- Tucker, P., & Aron, A. (1993). Passionate love and marital satisfaction at key transition points in the family life cycle. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 12(2), 135-147.
- Turan, S. (2012). Yahudilik ve cinsel kimlik problemi. A. Ünal, H. Karataş, Y. Meral & D. Özbey (Ed.), *Bütün yönleriyle Yahudilik içinde* (ss. 695-716). Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları.
- Tutarel-Kışlak, Ş. (1999a). Evlilikte uyum ölçeğinin (EUÖ) güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *3P Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji Dergisi*, 7(1), 50-57.
- Tutarel-Kışlak, Ş. (1999b). İlişkilerde yüklenme ölçeğinin (İYÖ) güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *3P Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji Dergisi*, 7(3), 193-199.
- Tutarel-Kışlak, Ş. (2002). İlişkilerde mutluluk ölçeği (İMÖ): Güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Kriz Dergisi*, 10(1), 37-43.
- Tutarel-Kışlak, Ş. ve Çavuşoğlu, S. (2006). Evlilik uyumu, bağlanma biçimleri, yüklemeler ve benlik saygısı arasındaki ilişkiler. *Aile ve Toplum*, 3(9), 61-67.
- Tüfekçi-Hoşgör, E. (2013). *Evli çiftlerin öfke ifade tarzları ile evlilik uyumunun incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Türkdoğan, O. (1991). Aile sosyolojisi modeli. *Türk Aile Ansiklopedisi içinde* (C. I, ss. 24-36), Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Türkdoğan, O. (1992). Türk ailesinin genel yapısı. *Sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk ailesi içinde* (C. I, ss. 29-66). Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2011). *Evlenme ve boşanma istatistikleri*. Ankara: Yazar.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2013, Mart). *Evlenme ve boşanma istatistikleri, 2012* (Sayı: 13469). <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13469>. Erişim tarihi: 09.08.2017.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2014, Mart). *Evlenme ve boşanma istatistikleri, 2013* (Sayı: 16051). <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16051>. Erişim tarihi: 09.08.2017.

- Türkiye İstatistik Kurumu (2015, Nisan). *Evlenme ve boşanma istatistikleri, 2014* (Sayı: 18628). <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18628>. Erişim tarihi: 09.08.2017.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2016, Mart). *Evlenme ve boşanma istatistikleri, 2015* (Sayı: 21515). <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21515>. Erişim tarihi: 09.08.2017.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2017, Mart). *Evlenme ve boşanma istatistikleri, 2016* (Sayı: 24642). <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24642>. Erişim tarihi: 09.08.2017.
- Twenge, M. J., Campbell, K. W., & Foster, A. C. (2003). Parenthood and marital satisfaction: A meta analytic review. *Journal of Marriage and Family, 65*(3), 574-583.
- U. S. Bureau of the Census (2004, September). *Estimated median age at first marriage, by sex: 1890 to present*. <https://www.census.gov/population/socdemo/hh-fam/tabMS-2.pdf>. Erişim tarihi: 09.08.2017.
- Uğurlu, O. (2003). *Evli çiftlerde cinsiyet ayrımına ilişkin tutumlar, çatışma yönetimi biçimleri ve evlilik uyumu arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uluyol, F. M. (2014). *Bağlanma örüntüleri, eşe yönelik kişilerarası şemalar ve evlilik sorunlarıyla başa çıkabilme düzeyleri arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Umberson, D. (1992). Gender, marital status and the social control of health behavior. *Social Science & Medicine, 34*(8), 907-917.
- Uşaklı, N. (2010). *Evli bireylerin evliliğe uyumda karşılaştığı sorunlar ve eğitim ihtiyaçları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Utne, M. K., Hatfield, E., Traupmann, J., & Greenberger, D. (1984). Equity, marital satisfaction, and stability. *Journal of Social and Personal Relationships, 1*(3), 323-332.
- Ünal, A. (1998). *Yahudilik'te, Hristiyanlık'ta ve İslâm'da evlilik*. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı.

- Ünal, A. (2012). Yahudilikte evlilik anlayışları ve evlilik törenleri. A. Ünal, H. Karataş, Y. Meral, D. Özbey (Ed.), *Bütün yönleriyle Yahudilik içinde* (ss. 673-693). Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları.
- Ürkmez, E. (2005). *Dini inanç, tutum ve davranışların eşler arası iletişime etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Vaaler, M. L., Ellison, C. G., & Powers, D. A. (2009). Religious influences on the risk of marital dissolution. *Journal of Marriage and Family, 71(4)*, 917-934.
- Van Buren, D. J., & Williamson, D. A. (1988). Marital relationships and conflict resolution skills of bulimics. *International Journal of Eating Disorders, 7(6)*, 735-741.
- Van Yperen, N. W., & Buunk, B. P. (1990). A longitudinal study of equity and satisfaction in intimate relationships. *European Journal of Social Psychology, 20(4)*, 287-309.
- Vaughn, M. J., & Baier, M. E. M. (1999). Reliability and validity of the relationship assessment scale. *The American Journal of Family Therapy, 27(2)*, 137-147.
- Verner, E., Coleman, M., Ganong, L. H., & Cooper, H. (1989). Marital satisfaction in remarriage: A meta-analysis. *Journal of Marriage and the Family, 51(3)*, 713-725.
- Vuchinich, S. (1987). Starting and stopping spontaneous family conflicts. *Journal of Marriage and the Family, 49(3)*, 591-601.
- Vuchinich, S. (2003). Conflict. In J. J. Ponzetti, Jr. (Ed.), *International encyclopedia of marriage and family* (V. 1, pp. 360-364). New York: Macmillan Reference USA.
- Waite, L. J., & Joyner, K. (2001). Emotional satisfaction and physical pleasure in sexual unions: Time horizon, sexual behavior and sexual exclusivity. *Journal of Marriage and the Family, 63(1)*, 247-264.
- Waite, L. J., & Lehrer, E. L. (2003). The benefits from marriage and religion in the United States: A comparative analysis. *Population and Development Review, 29(2)*, 255-275.
- Waite, L. J., & Lewin, A. C. (2010). Religious intermarriage and conversion in the United States: Patterns and changes overtime. In C. G. Ellison & R. A. Hummer (Eds.), *Religion, families, and health: Population-based research* (pp. 148-163). New Brunswick: Rutgers University Press.

- Waldron, H., & Routh, D. K. (1981). The effect of the first child on the marital relationship. *Journal of Marriage and the Family*, 43(4), 785-788.
- Wallace, P. M., & Gotlib, I. H. (1995). Marital adjustment during the transition to parenthood: Stability and predictors of change. *Journal of Marriage and Family*, 52(1), 21-29.
- Wallin, P. (1957). Religiosity, sexual gratification, and marital satisfaction. *American Sociological Review*, 22(3), 300-305.
- Wallin, P., & Clark, A. L. (1964). Religiosity, sexual gratification, and marital satisfaction in the middle years of marriage. *Social Forces*, 42(3), 303-309.
- Walsh, F. (2009). Religion, spirituality, and the family: Multifaith perspectives. In F. Walsh (Ed.), *Spiritual resources in family therapy* (pp. 3-30). New York: Guilford Press.
- Walster, E., Berscheid, E., & Walster, G. W. (1973). New directions in equity research. *Journal of Personality and Social Psychology*, 25(2), 151-176.
- Watson, R. E. L. (1983). Premarital cohabitation vs. traditional courtship: Their effects on subsequent marital adjustment. *Family Relations*, 32(1), 139-147.
- Weiss, Y., & Willis, R. J. (1997). Match quality, new information, and marital dissolution. *Journal of Labor Economics*, 15(1), 293-329.
- White, J. M. (2003a). Marital quality. In J. J. Ponzetti, Jr. (Ed.), *International encyclopedia of marriage and family* (V. 3, pp. 1070-1078). New York: Macmillan Reference USA.
- White, J. M. (2003b). Marriage. In J. J. Ponzetti, Jr. (Ed.), *International encyclopedia of marriage and family* (V. 3, pp. 1094-1098). New York: Macmillan Reference USA.
- White, L. K. (1990). Determinants of divorce: A review of research in the eighties. *Journal of Marriage and the Family*, 52(4), 904-912.
- White, L. K., & Booth, A. (1985a). The quality and stability of remarriages: The role of stepchildren. *American Sociological Review*, 50(5), 689-698.
- White, L. K., & Booth, A. (1985b). Transition to parenthood and marital quality. *Journal of Family Issues*, 6(4), 435-450.
- White, L. K., & Booth, A. (1991). Divorce over the life course: The role of marital happiness. *Journal of Family Issues*, 12(1), 5-21.
- White, L. K., Booth, A., & Edwards, J. N. (1986). Children and marital happiness: Why the negative correlation? *Journal of Family Issues*, 7(2), 131-147.

- Wilcox, W. B. (1998). Conservative Protestant childrearing: Authoritarian or authoritative? *American Sociological Review*, *63*(6), 796-809.
- Wilcox, W. B., & Wolfinger, N. H. (2008). Living and loving “decent”: Religion and relationship quality among urban parents. *Social Science Research*, *37*(3), 828-843.
- Willaime, J. P. (1995). *Sociologie des religions*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Willits, F. K., & Crider, D. M. (1988). Religion and well-being: Men and women in the middle years. *Review of Religious Research*, *29*(3), 281-294.
- Wills, T. A., Weiss, R. L., & Patterson, G. R. (1974). A behavioral analysis of the determinants of marital satisfaction. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *42*(6), 802-811.
- Wilson, J., & Musick, M. (1996). Religion and marital dependency. *Journal for the Scientific Study of Religion*, *35*(1), 30-41.
- Wilson, M. R., & Filsinger, E. E. (1986). Religiosity and marital adjustment: Multidimensional interrelationships. *Journal of Marriage and the Family*, *48*(1), 147-151.
- Wineberg, H. (1994). Marital reconciliation in the United States: Which couples are successful? *Journal of Marriage and Family*, *56*(1), 80-88.
- Winters, A. M. (2003). Equity. In J. J. Ponzetti, Jr. (Ed.), *International encyclopedia of marriage and family* (V. 2, pp. 516-523). New York: Macmillan Reference USA.
- Wittberg, P. (1999). Families and religions. In M. B. Sussman, S. K. Steinmetz, & G. W. Peterson (Eds.), *Handbook of marriage and the family* (pp. 503-523). New York: Plenum Press.
- Witter, R. A., Stock, W. A., Okun, M. A., & Haring, M. J. (1985). Religion and subjective well-being in adulthood: A quantitative synthesis. *Review of Religious Research*, *26*(4), 332-342.
- Wolfinger, N. (1999). Trends in the intergenerational transmission of divorce. *Demography*, *36*(3), 415-420.
- Wolfinger, N. H., & Wilcox, W. B. (2008). Happily ever after? Religion, marital status, gender, and relationship quality in urban families. *Social Forces*, *86*(3), 1311-1337.

- Wolman, B. B. (1983). Marriage and parenthood. In B. B. Wolman & G. Stricker (Eds.), *Handbook of family and marital therapy* (pp. 3-33). New York: Plenum Press.
- Wolman, B. B., & Stricker, B. (Eds.). (1983). *Handbook of family and marital therapy*. New York: Plenum Press.
- Woods, L. N., & Emery, R. E. (2002). The cohabitation effects on divorce: Causation or selection? *Journal of Divorce and Remarriage*, 37(3-4), 101-119.
- Worthington, E. L., Jr. (2006). *Forgiveness and reconciliation: Theory and application*. New York: Routledge.
- Wu, Z., & Balakrishnan, T. R. (1992). Attitudes towards cohabitation and marriage in Canada. *Journal of Comparative Family Studies*, 23(1), 1-12.
- Wu, Z., & Schimmele, C. M. (2003). Cohabitation. In J. J. Ponzetti, Jr. (Ed.), *International encyclopedia of marriage and family* (V. 1, pp. 315-323). New York: Macmillan Reference USA.
- Yamaguchi, K., & Kandel, D. (1985). Dynamic relationships between premarital cohabitation and illicit drug use: An event-history analysis of role selection and role socialization. *American Sociological Review*, 50(4), 530-546.
- Yaparel, R. (1987). Dinin tarifi mümkün mü? *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 403-417.
- Yapıcı, A. (2002). Dinî yaşayışın farklı görüntüleri ve dogmatik dindarlık. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(1), 66-115.
- Yapıcı, A. (2006). Yeni bir dindarlık ölçeği ve üniversiteli gençlerin dinin etkisini hissetme düzeyi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(1), 65-115.
- Yapıcı, A. (2007). *Ruh sağlığı ve din: Psiko-sosyal uyum ve dindarlık*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Yapıcı, A. (2009). Modernleşme-sekülerleşme sürecinde Türk gençliğinin anlam dünyasında dinin yeri: Çukurova Üniversitesi örneği. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(2), 1-37.
- Yapıcı, A. (2012a). Modernleşme-sekülerleşme sürecinde Türk gençliğinde dinî hayat: Meta-analitik bir değerlendirme. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12(2), 1-40.
- Yapıcı, A. (2012b). Toplumsal cinsiyet bağlamında din ve kadın. *Din ve toplumsal boyutlarıyla cinsiyet I* içinde (ss. 221-234). İstanbul: Ensar Neşriyat.

- Yapıcı, A. (2012c). Türk toplumunda cinsiyete göre dindarlık farklılaşması: Bir meta-analiz denemesi. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 1-34.
- Yapıcı, A. (2013). *Kimlik, bilinç ve toplumsal cinsiyet bağlamında din ve kadın*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Yapıcı, A. (2018). Eşlerin dinsel algı ve yaşayışına göre evlilikte dindarlık ve maneviyat huzur mu, kusur mu? *Turkish Studies*, 13(2), 79-106.
- Yasdıman, H. Ş. (2001a). Pavlus'un evlilik hakkındaki görüşü. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 77-91.
- Yasdıman, H. Ş. (2001b). Yahudi dininde ailenin yeri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13-14, 241-266.
- Yasdıman, H. Ş. (2002a). Yahudi kutsal metinlerinde kadın karşıtı söylemler. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15, 97-121.
- Yasdıman, H. Ş. (2002b). Yahudilikte kadınlarla ilgili müspet söylemler bağlamında bazı tespitler. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15, 123-145.
- Yasdıman, H. Ş. (2005). Kadının İslâm geleneğindeki yeri ve konumuna Yahudi-Hıristiyan kültürün etkilerinden bazı örnekler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(1), 59-94.
- Yasdıman, H. Ş. (2007). Yahudi-Hıristiyan kültüründeki kadın anlayışının İslâm kültüründeki izdüşümleri. *Din, Kültür ve Çağdaşlık* içinde (ss. 257-282). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yasdıman, H. Ş. (2012). Yahudi kutsal metinlerinde kadının konumu. A. Ünal, H. Karataş, Y. Meral & D. Özbey (Ed.), *Bütün yönleriyle Yahudilik* içinde (ss. 615-630). Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları.
- Yavuz, K. (1982). Din psikolojisinin araştırma alanları. *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, 5, 87-108.
- Yavuzer, H. ve Gazioğlu, A. E. İ. (2004). Evlilik okulu projesi. Haluk Yavuzer (Ed.), *Evlilik okulu* içinde (ss. 9-19). İstanbul: Remzi Yayınları.
- Yazan, Ü. M. (1991). İslâm'da aile ve çağdaş İslâm ülkelerinde aile yapısı. *Türk Aile Ansiklopedisi* içinde (C. I, ss. 62-73), Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Yıldırım, E. (2005). Bir modernite rüyası: Ailenin sonu mu? -Kütahya Yetiştirme Yurdu örneği. *Aile ve Toplum*, 2(8), 93-100.
- Yıldırım, E. (2011a). Aile ve evlilik türleri. K. Canatan & E. Yıldırım (Ed.), *Aile sosyolojisi* içinde (ss. 65-81). İstanbul: Açılımkitap.

- Yıldırım, E. (2011b). Toplumsal değişme sürecinde aile. K. Canatan & E. Yıldırım (Ed.), *Aile sosyolojisi* içinde (ss. 121-138). İstanbul: Açılımkitap.
- Yıldırım, E. ve Yıldırım, E. (2011). Aile içi ilişkiler ve iletişim. K. Canatan & E. Yıldırım (Ed.), *Aile sosyolojisi* içinde (ss. 139-152). İstanbul: Açılımkitap.
- Yıldırım, İ. (1992). *Evli bireylerin uyum düzeylerini etkileyen bazı etmenler*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldırım, İ. (2004). Eş destek ölçeğinin geliştirilmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(22), 19-26.
- Yıldız, M. (2001). Dindarlığın tanımı ve boyutları üzerine psikolojik bir çalışma. *Tabula Rasa*, 1(1), 19-42.
- Yılmaz, A. (2001). Eşler arasındaki uyum: Kuramsal yaklaşımlar ve görgül çalışmalar. *Aile ve Toplum*, 4(1), 49-58.
- Yılmaz, İ. (2010). Kadının boşanma hakkı bağlamında postmodern bir yaklaşım örneği: İftida. *İslâm Hukuku araştırmaları Dergisi*, 15, 209-240.
- Yılmaz, M. (2016). *20-45 yaş arası görücü usulü ve flört ederek evlenen kadınların evlilik uyumları ile cinsel doyumlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, T. ve Kalkan, M. (2010). Evlilik öncesi ilişki geliştirme programının çiftlerin ilişki doyumuna etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10(3), 1893-1920.
- Yoshimoto, S. M., Ghorbani, S., Baer, J. M., Cheng, K. W., Banthia, R., Malcarne, V. L., Sadler, G. R., Ko, C. M., Greenbergs, H. L., & Varni J. W. (2006). Religious coping and problem-solving by couples faced with prostate cancer. *European Journal of Cancer Care*, 15(5), 481-488.
- Zaidi, A. U., & Shuraydi, M. (2002). Perceptions of arranged marriages by young Pakistani Muslim women living in a Western society. *Journal of Comparative Family Studies*, 33(4), 495-514.
- Zhai, J. E., Ellison, C. G., Stokes, C. E., & Glenn, N. D. (2008). Spiritual, but not religious: The impact of parental divorce on the religious and spiritual lives of young adults in the United States. *Review of Religious Research*, 49(4), 359-374.
- Zhang, L. (2008). Religious affiliation, religiosity, and male and female fertility. *Demographic Research*, 18(8), 233-262.

- Zilfi, M. C. (2009). Geçinemiyoruz: 18. yüzyılda kadınlar ve hul. M. C. Zilfi (Ed.), *Modernleşmenin eşiğinde Osmanlı kadınları içinde* (N. Alpay, Çev.) (ss. 261-294). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Zinnbauer, B. J., & Pargament, K. I. (2013). Dindarlık ve maneviyat (S. Düzgüner, Çev.). R. F. Paloutzian & C. Park (Der.), *Din ve maneviyat psikolojisi içinde* (ss. 61-102). Ankara: Phoenix Yayınevi.

EKLER**Ek-1: Evlilik Uyumunu Konu Edinen Yerli Çalışmalar****EVLİLİK UYUMUNU KONU EDİLEN YERLİ ÇALIŞMALAR**

- Abalı, C. (2017). *Çocukluk çağı travmalarının evlilik uyumu ve yaşam kalitesi üzerindeki etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Açık, Ö. (2008). *Evlilik uyumu ve bağlanma stilleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Akar, H. (2005). *Psikiyatrik yardım talebi olanlar ile yardım talebi olmayan ve boşanma aşamasında olan çiftlerde çift uyumu ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış tıpta uzmanlık tezi, Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul.
- Akbaş, M. (2008). *Endüstri meslek liselerinde görev yapan öğretmenlerin evlilik uyumları ile öğretmenlik tutumları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akçayır, M. (2014). *Meme kanserli kadınların strese bağlı gelişimleri ile eş varlığı ve evlilik uyumları ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akkaş, S. Ç. (2014). *Gebelik döneminde eşler arası uyum*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Aydın.
- Akpınar, B. (2016). *Evli çiftlerin evlilik uyumu ile toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Aktaş, G. A. (2017). *Baba katılımı ve çocuk uyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi: Anne bekkiliği ve evlilik uyumunun etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Aktaş, N. (2017). *Bipolar affektif bozukluk tanısı almış ve almamış insanların evlilik uyumu, dürtüsellik ve öfke kavramlarının bağlantısallığı açısından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Aktaş, S. (2009). *Eşlerden birinin kaygı düzeyi ile evlilik uyumu arasındaki ilişkinin belirlenmesi*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aktürk, E. G. (2010). *Attachment figure transference, caregiving styles, and marital satisfaction in arranged and love marriages*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Alibaşoğlu, H. (2010). *İnfertilitede emosyonel semptomlar, evlilik uyumu ve cinsel işlev bağlamında cinsiyet farklılıkları*. Yayınlanmamış tıpta uzmanlık tezi, Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul.
- Alkan, B. (2017). *6 yaş çocuklarının sosyal anksiyete düzeylerinin, annelerinin ebeveyn tutumları ve evlilik uyumu arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Almas, G. (2010). *Evlilikte uyum ve inanç gelişimi arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Ar, Ö. F. (2014). *Normal gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynler ile otizmlili çocuğa sahip ebeveynlerin evlilik uyumu ve anksiyete düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arıkan, P. (2016). *Evlilik uyumunun kişilik özellikleri ve empatik eğilim açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arvas, F. B. (2017a). *Dindarlığın evlilik doyumu üzerindeki etkileri ve değerlerin, dindarlık ve evlilik doyumu ilişkisi üzerindeki arabulucu rolü*. Yayınlanmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Arvas, F. B. (2017b). Dindarlığın evlilik doyumu üzerindeki etkileri ve değerlerin, dindarlık ve evlilik doyumu ilişkisi üzerindeki arabulucu rolü. H. Hökelekli (Ed.), *Din, değerler ve sağlık* içinde (ss. 307-346). İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi Yayınları.
- Arvas, F. B. ve Hökelekli, H. (2017). Dindarlık ile evlilik doyumu ve evlilikte sorun çözme ilişkisi üzerine bir inceleme. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 15(34), 129-160.
- Aslan, M. D. (2016). *Bağlanma stilleri ve kişilik özelliklerinin evlilik uyumu üzerindeki etkilerinin araştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Atan, A. (2016). *Aile iletişim becerileri psiko eğitim programının ebeveynlerin iletişim becerilerine, çift uyumuna, evlilik doyumu ve 5-6 yaş çocuklarının sosyal duygusal uyumuna etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Atar, A. Ö., Yalçın, Ö., Uygun, E., Demirci, A. Ç. ve Erdoğan, A. (2016). Madde kullanım bozukluğu olan ergenlerde aile işlevlerinin, çift uyumunun ve anne baba tutumunun değerlendirilmesi. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 53(1), 35-41.
- Atçeken, M. (2014). *Dindarlık, evlilik doyumu ve kişilik özelliklerinin bağışlama ile ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Atintaş, M. C. (2015). *Eşi alkol bağımlısı olan ve olmayan kadınların evlilik uyumu: Eş bağımlılık, algılanan güç, depresyon, anksiyete ve stress açısından bir inceleme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Avcı N. (2017). *Otizmlili çocukların ebeveynlerinin evlilik uyumları, sosyal destek algıları ve anksiyete düzeylerinin değerlendirilmesi*. Tıpta uzmanlık tezi, Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi, Diyarbakır.
- Ay, E. (2014). *Kanserli çocuğa sahip annelerin evlilik doyumları ve algıladıkları sosyal desteğin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Aydemir, S. E. (2015). *Otizmlili çocukların ebeveynlerinin evlilik uyumlarının, başa çıkma stratejilerinin ve sosyal destek algılarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Ayhan, S. (2016). *Şiddete uğrayan kadınların depresyon ve yalnızlık düzeylerinin evlilik uyumlarının etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Baba, E. (2010). *Evli çiftlerin duygusal zeka düzeyleri ile evlilik uyumlarının karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Bacanlı, H., İlhan, T. ve Güngör, H. C. (2012). İlişkisel mizah envanterinin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(37), 11-23.

- Bakırcıaloğlu, A. (2018). *Evli bireylerin sahip oldukları değerler, iletişim becerileri ve evlilik uyumu arasındaki yordayıcı ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bal, H. (2007). *Bağlanma stilleri, cinsiyet rolleri ve evlilik uyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Basat, Ç. (2004). *An exploration of marital satisfaction, locus of control, and self-esteem as predictors of sexual satisfactions*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Baygöl, Ş. (2015). *Çözüm odaklı kısa süreli aile danışmanlığı kuramına dayalı olarak geliştirilen evlilik danışmanlığı programının çiftlerin evlilik uyumlarını artırmadaki etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- Bayraktar, A. (2015). *Bağlanma stilleri, çatışma eğilimi, çatışma çözüm stilleri ve evlilik uyumu arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bayram, G. O. (2009). *İnfertilitenin yaşam kalitesi ve evlilik uyumu üzerine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bıyıkoglu, E. B. (2012). *Evlilik uyumunun mükemmeliyetçilik özellikleri, stresle başa çıkma stratejileri ve cinsiyet açısından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bildirici, A. (2016). *Evlilik süresinin, cinsel yaşama ve evlilik uyumuna etkisi ve sonuçların demografik özelliklere göre karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bozkurt, A. (2014). *Evli bireylerde bağlanma stilleri, aile içi eşler arası şiddet ve evlilik uyumu arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul.
- Bozkuş, O. (2014). *Evlilik uyumunun yordayıcıları olarak olumlu yanılama, reddedilme duyarlılığı ve narsisizm*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Bozkuş, O. ve Araz, A. (2015). Narsisizm ve evlilik uyumu ilişkisinde reddedilme duyarlılığı ve olumlu yanılmalarmın aracı rolü. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 3(6), 29-54.

- Bulut, S. (2006). *Histerektomi olan kadınlarda eşler arası uyumun incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Büyükşahin, A. (2006). *Yakın ilişkilerde bağlanım: Yatırım modelinin bağlanma stilleri ve bazı ilişkisel değişkenler yönünden incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Can, F. G. (2015). *Engelli çocuğu olan ve olmayan ebeveynlerin evlilik uyumu yaşam doyumu ve etkileyen faktörler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Civan, A. (2011). *Eşlerin duygu dışavurum tarzları ile algılanan evlilik kalitesinin ilişkisi ve duygusal farkındalığın rolü*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Çağlıyan, D. (2016). *Evli ve çocuklu bireylerde öğrenilmiş güçlülük düzeylerinin evlilik uyumu ve ebeveynlik tutumu ile ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çakır, S. (2008). *Evli bireylerin evlilik uyumlarının ana-babalarına bağlanma düzeyleri ve demografik değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çakırlar, A. (2012). *Polislerde evlilik uyumunu etkileyen bazı değişkenlerin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Çavuşoğlu, Z. Ş. (2011). *Bağlanma stilleri evlilik uyumu ve aldatma eğilimi arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çelebi, B. ve Bal, P. N. (2015). Evli bireylerin doğum sıralarının evlilik uyumu üzerindeki etkisi. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4, 308-319.
- Çelebi, G. Y. (2016). *Bağlanma stilleri, ilişkilere ilişkin bilişsel çarpıtmalar, kişilerarası ilişki tarzları ve kişilik özelliklerinin evlilik uyumunu yordamadaki rolünün incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Çelik, B. (2016). *Evli bireylerin algıladıkları stres düzeyi ve sosyal destek düzeylerinin evlilik uyumlarına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Çelik, D. K. (2003). *9-11 yaş grubundaki çocukların ebeveynlerinin evlilik uyumları ile çocukların benlik kavramı gelişimleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, E. (2009). *Evli öğretmenlerin bağlanma stili, denetim odağı ve bazı nitelikleri açısından evlilik uyum düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Çelik, M. ve Tümkaya, S. (2012). Öğretim elemanlarının evlilik uyumu ve yaşam doyumlarının iş değişkenleri ile ilişkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 223-238.
- Çınar, L. (2008). *Evlilik doyumunu: Cinsiyet rolleri ve yardım arama tutumu*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çitil, F. (2014). *Adölesan ve yetişkin gebelerde evlilik uyumu ve yaşam doyumunun doğum öncesi bağlanmaya etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Çoban, A., Nehir, S., Demirci, H., Özbaşaran, F. ve İnceboz, Ü. (2008). Klimakterik dönemdeki evli kadınların eş uyumları ve menopoza ilişkin tutumlarının menopozal yakınmalar üzerine etkisi. *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 22(6), 343-349.
- Çoğalan, Y. (2017). *Evli bireylerin kök aileleriyle ilişkileri ve evlilik uyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Dağlı, B. (2017). *Evli bireylerin evlilik uyumları ile denetim odakları ve empati eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demir, A. ve Fışiloğlu, H. (1999). Loneliness and marital adjustment of Turkish couples. *The Journal of Psychology*, 133(2), 230-240.
- Demir, D. (2016). *Evlilik uyumu ile bağlanma stilleri ve kişilerarası problem çözme davranışı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demiray, Ö. (2006). *Evlilikte uyumun demografik özelliklere göre incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

- Demirezen, R. D. (2016). *Gebelikte annelik rolü ve gebeliğin kabulünün evlilik uyumuna etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Denli, Ö. S. (2016). *Evli çiftlerde eşler arasında algılanan kişilik benzerliğinin evlilik uyumu ve evlilik doyumuyla ilişkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dinç, S. (2012). *Orgazm olamayan kadınlar ile orgazm olabilen kadınların atılganlık düzeyleri, benlik saygıları, beden alguları ve evlilik uyumları açısından karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Doğan, E. (2014). *Women's general marital adjustment and relationship style for marital adjustment in relation to dyadic trust and depression*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dokuman, E. (2017). *Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin durumluk sürekli kaygı düzeyi ile evlilik uyumu ve evlilik doyumunun incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Döner, D. (2016). *Fibromiyalji tanılı kadın hastalarda cinsel fonksiyonların ve evlilik uyumunun değerlendirilmesi*. Tıpta uzmanlık tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çanakkale.
- Duman, M. (2012). *Mizaç ve karakter özelliklerinin evlilik uyumu ve cinsiyet açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Durğut, S. (2015). *İlk evliliğini 18 yaş altında yapmış ve aynı kişi ile evli olan kadınların evlilik uyumlarının belirlenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Düzgün, G. (2009). *Evli kişilerde depresyon, ilişkiye ilişkin inanç, kendini ayarlama düzeyinin evlilik uyumu ile ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Egelioglu-Cetişli, N., Serçekuş, P. ve Oğuz, N. (2014). Primer infertil kadınlarda cinsel doyum ve çift uyumu. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 16(3), 38-47.
- Eğın, A. E. (2016). *İnfertilite tedavisi gören kadınların depresyon düzeyleri ile evlilik uyumları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Bilim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Ekşi, H. ve Kahraman, Z. (2012). Bir evlilik ve aile hayatı eğitim programının evli kadınlarda evlilik uyumuna ve aile sistemine etkisi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 36, 129-145.
- Elmas, C. (2017). *Evli bireylerin algıladıkları sosyal destek ve kullandıkları savunma mekanizmalarının evlilik uyumu ile ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erbek, E., Beştepe, E., Akar, H., Eradaımlar, N. ve Alpkan, R. L. (2005). Evlilik uyumu. *Düşünen Adam*, 18(1), 39-47.
- Erbil, D. D. (2016). *Evli ve çalışan bireylerin çalışma yaşam kalitesinin evlilik uyumuna etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erdağı, F. ve Yılmaz, S. D. (2014). Diyabetli kadınların evlilik uyumu ve yaşam kalitesinin incelenmesi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 30(1), 60-74.
- Erdoğan, S. (2007). *Evlilik uyumu ile psikiyatrik rahatsızlıklar, bağlanma stilleri ve mizaç ve karakter özellikleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Yayınlanmamış tıpta uzmanlık tezi, Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, Ankara.
- Erdoğan, I. (2018). *Ailesinde hemofili hastalığı olan kadınlarda evlilik uyumu ve cinsel uyumun incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Eren, N. (2008). *İnfertil çiftlerde algılanan sosyal desteğin infertilite ile ilişkili stres ve evlilik uyumu üzerine etkisi*. Yayınlanmamış tıpta uzmanlık tezi, Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, Ankara.
- Ergin, N. G. (2008). *Evli ve boşanmış kişilerin evlilik uyumu ve cinsiyetçilik açısından karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ergül, H. (2017). *Evli bireylerde küsme davranışı ile evlilik uyumu ilişkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Eriki, Z. B. (2017). *Alkol kullanımının evlilikte çatışma, çatışma çözüm stilleri ve evlilik uyumu üzerindeki etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Erişti, A. (2010). *Bağlanma stilleri, kişilik özellikleri ve evlilik uyumu arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Eroğlu, Ş. (2017). *Evliliklerini 20 yaş ve altı yapmış kadınlar ile evliliklerini 20 yaş üzerinde yapmış olan kadınların yaşam doyumları, evlilik uyumları ile cinsel doyumları açısından karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Eşel, G. (2017). *Evli çiftlerde aleksitimi, stresle başa çıkma tarzları, duygu tanıma ve ayırt etmenin evlilik uyumuyla ilişkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Fıfıloğlu, H. (1992). Lisansüstü öğrencilerin evlilik uyumu. *Türk Psikoloji Dergisi*, 7(28), 16-23.
- Fıfıloğlu, H. (2001). Consanguineous marriage and marital adjustment in Turkey. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 9(2), 215-222.
- Fıfıloğlu, H. & Demir, A. (2000). Applicability of the dyadic adjustment scale for measurement scale for measurement of marital quality with Turkish couples. *European Journal of Psychological Assessment*, 16(3), 214-218.
- Fidanoğlu, O. (2006). *Evlilik uyumu, mizah tarzı ve kaygı düzeyi arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Fidanoğlu, O. (2007). *Evlilik uyumu ile eşlerin somatizasyon düzeyleri arasındaki ilişki ve diğer sosyodemografik değişkenler açısından karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Garip, E. S. (2010). *5-6 yaş döneminde, okul öncesi eğitim kurumuna devam eden çocuğu olan eşlerin çocuk yetiştirme stilleri ile evlilik uyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Göncü, H. A. (2014). *Evlilik ilişkilerini geliştirme programının evli bireylerin evlilik uyum düzeyine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Görmüş, Y. (2017). *Menopoz semptomlarının cinsel yaşam ve evlilik uyumu üzerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Gül, E. (2003). *İnfertil ve fertil erkeklerin depresyon, anksiyete, evlilik uyumu, cinsel doyum ve diğer psikiyatrik belirtiler yönünden karşılaştırılması*. Yayınlanmamış tıpta uzmanlık tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi, Samsun.
- Gül, G. (2016). *Evlilik biçimleri açısından evlilik uyumu, ilişkilerde yükleme tarzları ve psikolojik dayanıklılık değişkenlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gülererli, N. (2014). *Öğretmenlerin evlilik uyumları ile yaratıcılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi (Beylikdüzü örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gümüş, I. G. (2015). *Evli bireylerde bağışlama, tekrarlayıcı düşünme düzeyi ile ruh sağlığı ve evlilik uyumu arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gümüşdaş, M. (2014). *Gebelikte evlilik uyumu ve sosyal destek arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Günay, O. (2000). *Evlilik uyumu ve kişisel düşünme modelleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gündoğan, A. (2007). *Relationship between self-construals and marital quality*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gündoğan, M. (2015). *Eşlerin bağlanma tarzları ile çift uyum düzeyi arasındaki ilişkinin araştırılması*. Tıpta uzmanlık tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Gündoğdu, F. B. (1995). *Otistik ve normal çocuğu olan anne-babaların evlilik uyumlarını algılamaları ve bazı değişkenler bakımından karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güner, Z. K. (2014). *Erken dönem uyumsuz şemalar, ilişkilerdeki bilişsel süreçler, yüklemeler, evlilikte sorunlarla başa çıkma yollarının evlilik uyumu ile ilişkisi*.

- Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güneş, H. (2010). *Cinsel kimlik bozukluğu belirtileri gösteren çocuklarda demografik özellikler, davranış sorunları, ebeveynlerinde çocuk yetiştirme tutumu, cins rolleri ve çift uyumu*. Tıpta uzmanlık tezi, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, İstanbul.
- Güngör, H. C. ve İlhan, T. (2008). Evlilik uyumu ve mizah tarzları arasındaki ilişkiler. *Aile ve Toplum*, 4(13), 97-106.
- Gür, Z. G. K. (2017). *Çalışan evli kadınların evlilik uyum düzeyleri ve depresyon düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gürbüz, Ş. K. (2007). *İnfertil çiftlerde evlilik uyumu ve depresif durumun in vitro fertilizasyon-embriyo transferi (IVF-ET) sonuçlarına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Güren, A. S. (2017). *Evli ve çocuk sahibi çiftlerin evlilik uyumu, evlilik çatışması, yakın ilişki düzeyi ve yalnızlık düzeylerinin çocuk yetiştirme tutumları ile ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gürsoy, Ç. (2004). *Kaygı ve demografik değişkenlerin evlilik uyumu ile ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Hacı, Y. (2011). *Evlilik uyumunun empatik eğilim, algılanan aile içi iletişim ve çatışma çözme stillerine göre yordanması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Hamamcı, Z. (2005). Dysfunctional relationship belief in marital satisfaction and adjustment. *Social Behavior And Personality*, 33(4), 313-328.
- Hasdemir, K. (2014). *Evlilik uyumu ve cinsel doyum arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hünler, O. S. (2002). *The effects of religiousness on marital satisfaction and the mediator role of perceived marital problem solving abilities between religiousness and marital satisfaction relationship*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Hünler, O. S. ve Gençöz, T. (2003). Boyun eğici davranışlar ve evlilik doyumu ilişkisi: Algılanan evlilik problemleri çözümünün rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 18(51), 99-108.
- Hünler, O. S. ve Gençöz, T. (2005). The effect of religiousness on marital satisfaction: Testing the mediator role of marital problem solving between religiousness and marital satisfaction relationship. *Contemporary Family Therapy*, 27(1), 123-136.
- Işıloğlu, B. (2006). *Anksiyete ve depresyon tanısı ile izlenen evli kadınlarda aile içi şiddetin sosyodemografik faktörler, çift uyumu ve hastalıkla ilişkisi*. Yayınlanmamış uzmanlık tezi. Bakırköy Prof. Dr. Mahzar Osman Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul.
- İdiz, Z. (2009). *Evlilik uyumu, evlilik yatırımı, aile içi şiddet ve intihar girişimi arasındaki bağlantıların sosyal psikolojik açıdan incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İlericiler, N. K. (2015). *Evlilik uyumunu açıklamada yakın ilişkilerde bağlanma, erken dönem uyum bozucu şemalar ve psikolojik travmanın rolü*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İlkketenci, R. (2004). *Evli bireylerin problem çözme becerileri ve evlilik uyumları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kahraman, Z. (2011). *Bir evlilik ve aile hayatı eğitim programının evli kadınlarda evlilik uyumuna ve aile sistemine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kahveci, G. A. (2016). *Evli çiftlerde evlilik uyumu, evlilik çatışma biçimi ve depresyon düzeylerinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kalkan, M. (2002). *Evlilik ilişkisini geliştirme programının, evlilerin evlilik uyum düzeyine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, OnDokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Kalkan, M. ve Ersanlı, E. (2008). Bilişsel-davranışçı yaklaşıma dayalı evlilik ilişkisini geliştirme programının evli bireylerin evlilik uyumuna etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 8(3), 965-986.
- Kansız, M. ve Arkar, H. (2011). Mizaç ve karakter özelliklerinin evlilik doyumu üzerine etkisi. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 12, 24-29.

- Kaplan, E. (2015). *Aile planlaması yöntemi olarak eşleri koitus interruptus uygulayan kadınların cinsel doyumlarının evlilik uyumları üzerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Kapucı, O. (2014). *Evli çiftlerin evlilik kalitesi ve bağlanma stillerinin demografik özellikler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kara, D. Ö. (2016). *Gelişimsel yetersizlik ve normal gelişim gösteren çocukların annelerinin aile yaşam kalitesi, evlilik uyumu ve öznel iyi oluşlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kara, N. (2013). *Çiftlerde yüklenme biçimleri, çatışma çözme stilleri ve eşin duygu dışavurum tarzları ile çift uyumu arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kara, N., Kalem, M. N., Balcı, H., Kalem, Z., Yüce, E. ve Duvar, Z. C. İ. (2016). Hiperemesis gravidarumu olan gebelerde ruhsal belirtiler, stresle başa çıkma tarzları, algılanan sosyal destek ve çift uyumu. *Düşünen Adam*, 29(4), 307-316.
- Karabacak, A. (2016). *Evli bireylerin bağlanma stilleri psikolojik iyi oluşları ve evlilik uyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Karabuğa, E. Ü. (2016). *Kanser hastalarının yas tepkileri ve evlilik uyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Karaburç, G. C. (2017). *Evli bireylerin problemleri internet kullanımı, evlilik uyumu, eş tükenmişliği ve temel psikolojik ihtiyaçlarının karşılanma düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Karadağ, Ş. (2015). *Evlilik uyumu ilişkisinde aile içi iletişimin rolü: Konya örneği*. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Karakoyun, S. (2012). *Majör depresyonlu hasta ve eşlerinin çatışma yönetim biçimlerinin evlilik uyumu ile ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.

- Karakuş, H. B. (2015). *Öğretmenlerin evlilik uyumlarının, iş ve yaşam doyumları ve bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Karaoğlu, K. M. (2016). *Ekonomik güç ve intihar olasılığı arasındaki ilişki: Problem çözme becerileri, evlilik uyumu ve algılanan stres açısından bir inceleme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karduz, F. A. (2009). *Evli çiftlerin duygusal zeka düzeyleri ile çift uyum düzeyleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Karpat, D. (2011). *Yaygın gelişimsel bozukluk tanısı alan çocukların ebeveynlerinin yaşadığı yas tepkilerinin, evlilik uyumlarının ve sosyal destek algılarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Kartal, G. K. (2014). *Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden çocukların davranış sorunları ile annelerinin evlilik uyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kastro, R. M. (1998). *Evlilik içi uyum ve depresyon: Evlilik ilişkisinin niteliği ve eşlerde semptom oluşumu hakkında bir çalışma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, İ. (2003). *Evlilik uyumu ve çocuklardaki davranış problemleri arasındaki ilişkide çocuk yetiştirme tutumlarının rolü*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, N. (2017). *Kırsal ve kentsel alanda yaşayan evli kadınların evlilik uyumu, evlilik doyumu ve ilişkilerde mutluluk düzeylerinin karşılaştırılması ve incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Keskin, G. ve Gümüş, A. B. (2014). İnfertilite: Umutsuzluk perspektifinden bir inceleme. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 5(1), 9-16.
- Kethüda, T. (2017). *18-80 yaş arası evli kadınların serviks kanseri ve hpv hakkındaki bilgi düzeyleri, evlilik uyumları, depresyon ve anksiyete düzeyleri açısından değerlendirilmesi*. Tıpta uzmanlık tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Konya Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Konya.

- Kırdök, C. (2017). *Eşlerin evlilik uyumu ile somatizasyon düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kızılöz, A. (2018). *Evli bireylerde mükemmeliyetçilik, evlilik uyumu ve cinsel doyum arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kocaoğlan, S. (2003). *Childhood cancer and its effect on the marital adjustment of the parents*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koçak, G. (2009). *Sexual self-schemas: An exploration of their impact on frequency of masturbation and sexual activity, sexual satisfaction, and marital adjustment*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koçak, R. (2008). Okul yöneticilerinin evlilik doyum düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 127-139.
- Koydemir, S., Sun-Selişik, Z. E. ve Tezer, E. (2005). Evlilik uyumu ve mükemmeliyetçilik boyutları arasındaki ilişkiler. *Türk Psikoloji ve Danışma Dergisi*, 3(23), 65-75.
- Köse, G. (2016). *Evli bireylerin bağlanma stilleri ve stresle başa çıkma yöntemlerinin evlilik uyumuna olan etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kublay, D. ve Oktan, V. (2015). Evlilik uyumu: Değer tercihleri ve öznel mutluluk açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(44), 25-35.
- Kudiaki, Ç. (2002). *Cinsel doyum ve evlilik uyumu arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kumkale, Ç. (2015). *Cinsel işlev bozukluğu olan eşlerde evlilik uyumu ve bağlanma stillerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Küçükçelik, Z. M. (2015). *İlişkiye dair inançlar ve bilişsel çarpıtmaların evlilik uyumuna etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Bilim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Lafcı, P. (2014). *Evli bireylerin aşka ilişkin tutumları ile evlilik uyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Maçkan, A. Ç. (2013). *Yaşlılık döneminde problem çözme becerileri ve esnekliğin evlilik uyumuna etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Malik, D. (2017). *Evli bireylerin değer yönelimlerinin cinsiyetçilik düzeylerinin evlilik uyumlarına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Malkoç, B. (2001). *The relationship between communication patterns and marital adjustment*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Nalbant, H. (2017). *Evlilik uyumunun yordayıcılarından ahlâkî olgunluk ve değerler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Namlı, Z. (2015). *Bipolar bozukluk tanılı hastalarda çift uyumu ve cinsel işlevlerin değerlendirilmesi*. Tıpta uzmanlık tezi, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Adana.
- Nehir, S., Çoban, A., Demirci, H., Özbaşaran, F. ve İnceboz, Ü. (2009). Menopozal belirtilerin ve evlilik uyumunun yaşam kalitesi üzerine etkisi. *Cumhuriyet Tıp Dergisi*, 31, 15-21.
- Oğuz, F. Ç. (2018). *Belediyenin danışmanlık merkezine başvuran evli bireylerin evlilik uyumu ile ruhsal belirtileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Okanlı, A. (2003). *Meme kanserli hasta ve eşlerin yaşam doyumları, duygu kontrol düzeyleri ve evlilik uyumlarının mastektomi öncesi ve sonrası karşılaştırılması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Okutan, B. K. (2016). *Talep etme geri çekilme iletişim örüntüsü ve evlilik uyumu: Bağlanma yaklaşımına dayalı bir çift modeli*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Orhan, E. (2010). *Erkek kaynaklı infertilite tanısı almış çiftlerde kaygı ve depresyon belirtileri, evlilik uyumu ve cinsel işlev bozuklukları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Ödemiş, H. (2008). *İlköğretim öğretmenlerinin iş tatminleri ile evlilik uyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ömerbaşıoğlu, S. (2013). *Fibromiyalji sendromlu ve temporomandibular bölgede bruksizme bağlı olarak ortaya çıkan miyofasyal ağrı sendromlu kadınlarda evlilik uyumunun ve yordayıcılarının değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öncü, B. ve Çevik, A. (1999). Somatoform bozukluk tanısı alan hastalar: Depresyon, anksiyete, yaşam doyumu, evlilik uyumları, duygu kontrol düzeyleri ve olumsuz yaşam olaylarının etkisi. *Türkiye Klinikleri Psikiyatri Dergisi* 1(1), 84-89.
- Önder, M. (2014). *Erken menopoza ve normal menopoza: Stres belirtileri, stresle başa çıkma, evlilik uyumu ve cinsiyet rolleri açısından bir karşılaştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Önder, M. ve Batıgün, A. D. (2016). Erken ve normal menopoza: Stres, evlilik uyumu ve cinsiyet rolleri açısından bir karşılaştırma. *Düşünen Adam*, 29(2), 129-138.
- Öner, D. Ş. (2013). *Evli bireylerin evlilik çatışması, çatışma çözüm stilleri ve evlilik uyumlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Özaydınlık, Ş. (2014). *Evli çiftlerin evlilik uyumu ile kişilik özellikleri ve romantik ilişkilerindeki sosyal ilginin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özbek, D. D. (2016). *İnfertilite tedavisi uygulanan kadınlarda psikolojik etkilenme düzeyinin ve sosyal desteğin evlilik uyumuna etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özbeklik, S. (2006). Women's marital quality and mothering quality: Determinants and Interrelations. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özbey, S. (2012). Ebeveynlerin evlilik uyumu ve algıladıkları sosyal destek ile altı yaş çocuklarının problem davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitimi Dergisi*, 20(1), 43-62.

- Özcan, Ö. (2016). *Evlilik uyumu ile tolerans düzeyi arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Özden, Ç. N. (2014). *Evlilik uyumu ve olumsuz otomatik düşünceler arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özden, M. S. (2013). *Önceden edinilmiş ve sonradan kazanılmış gelişim özelliklerinin evlilikte çift uyumu ile ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özen, A. (2006). *Value similarities of wives and husbands and conflict resolution of spouses as predictors of marital adjustment*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özer, A. ve Cihan-Güngör, H. (2012). Yükleme tarzları, bağlanma stilleri ve kişilik özelliklerine göre evlilik uyumu. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 11-24.
- Öztürk, C. Ş. (2014). *Cinsel işlev bozukluğu olan çiftlerde mizaç ve karakter boyutları, evlilik uyumu ve cinsel doyum arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Öztürk, C. Ş. ve Arkar, H. (2014). Evli çiftlerde evlilik uyumu ve cinsel doyum arasındaki ilişkiler. *Literatür Sempozyum*, 1(3), 16-24.
- Öztürk, G. (2017). *Evli bireylerin evlilik uyumu ve evlilik doyumu düzeylerinin aşk düzeyi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, S. (2017). *Zihinsel engelli ve yaygın gelişimsel bozukluk tanılı çocuk ve ergenlerin ebeveynlerinde stresle başa çıkma tutumları ve evlilik uyumuna etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pınar, G., Ökdem, Ş., Doğan, N., Büyükgönenç, L. ve Ayhan, A. (2012). The effects of hysterectomy on body image, self-esteem, and marital adjustment in Turkish women with gynecologic cancer. *Clinical Journal of Oncology Nursing*, 16(3), 99-104.
- Polat, D. (2006). *Evli bireylerin evlilik uyumları, aldatma eğilimleri ve çatışma eğilimleri arasındaki ilişkilerin bazı değişkenler açısından incelenmesi*,

- Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Polat, K. (2014). *Evli bireylerde çift uyumu ve bazı psikolojik belirtilerin benliğin farklılaşması açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Sağlam, E. (2016). *Evlilik uyumunu etkileyen faktörler: Bağlanma stilleri ve aleksitimik özellikler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sakarya, E. (2018). *Evli bireylerin evlilik uyum, yaşam memnuniyeti ve yaşam bağlılıkları arasındaki yordayıcı ilişkiler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sakmar, E. (2010). *The predictive role of communication on the relationship satisfaction in married individuals with and without children and in cohabiting individuals: The moderating role of sexual satisfaction*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sancar, E. (2017). *Madde kullanım bozukluğunun kişilerin yaşamları üzerine olumsuz etkileri ile hastaların işlevsellikleri ve evlilik uyumlarının belirlenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Sardoğan, M. E. ve Karahan, T. F. (2005). Evli bireylere yönelik bir insan ilişkileri beceri programının evli bireylerin evlilik uyum düzeylerine etkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 38(2), 89-102.
- Sarı, T. (2012). *Evli bireylerin ebeveyn algıları, otomatik düşünceleri ve bağlanma stillerinin evlilik doyumu ile ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sarısoy, M. (2000). *Otistik ve zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin evlilik uyumları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Sarıyıldız, D. (2017). *Özel eğitime gereksinim duyan çocukların annelerinin evlilik uyumunun incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Senlet, E. T. (2012). *Domestic violence against women in relations to marital adjustment and psychological well-being, with the effects of attachment,*

- marital coping, and social support*. Yayınlanmamış doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sımsıkı, H. (2011). *Baba katılımının ebeveyn tutumu, bağlanma stili ve çift uyumu açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sis, A. (2010). *Menopoz dönemindeki kadınların menopozal yakınmalarının evlilik uyumuna etkisinin belirlenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Sis, A. ve Pasinlioğlu, T. (2013). Determining the association between Turkish women's menopausal symptoms and their marital adjustment. *Turkish Journal of Medical Sciences*, 43(6), 928-938.
- Soydaş, E. (2016). *Cinsel tutumların evlilik uyumuna ve cinsel işlev bozukluklarına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Soyer, A. (2006). *An exploration of masculinity, femininity, sexual fantasy and masturbation as predictors of marital satisfaction*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Soylu, T. (2017). *Adet düzensizliği olan kadınların cinsel yaşam kalitesi ve evlilik uyumunun incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Soylu, Y. ve Kağncı, D. Y. (2015). Evlilik uyumunun empatik eğilim, iletişim ve çatışma çözme stillerine göre yordanması. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 5(43), 44-54.
- Soysal, E. (2017). *Evli bireylerin erken dönem uyumsuz şemaları, ilişkilerde bilişsel çarpıtmaları ve yüklemelerinin evlilik uyumunu yordaması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Söylemez, İ. (2011). *Evlilik uyum ve aile işlevleri ölçeği geliştirme: Güvenirlilik ve geçerlik çalışması*. Tıpta uzmanlık tezi, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Ankara.
- Süataç, A. Ö. (2010). *Evlilik uyumunun kişilerarası tarz ve öfke açısından araştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

- Şahin, B. (2011). *Alkol bağımlıları ve eşlerinde evlilik uyumu, bağlanma biçimi ve mizaç karakter özellikleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış tıpta uzmanlık tezi, Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, Ankara.
- Şahin, H. (2017). *Evli bireylerin otomatik düşünce kalıplarının evlilik uyumu üzerindeki etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şardağ, S. (2010). *Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin stresle başa çıkma tarzları ve aile sosyal desteğinin evlilik uyumlarını yordaması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Şendil, G. ve Korkut, Y. (2008). Evli çiftlerdeki çift uyumu ve evlilik çatışmasının demografik özellikler açısından incelenmesi. *Psikoloji Çalışmaları*, 28, 15-34.
- Şener, A. (2002). *Ailede eşler arası uyuma etki eden faktörlerin araştırılması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şener, A., ve Terzioğlu, G. (2008). Bazı sosyo-ekonomik ve demografik değişkenler ile iletişimin eşler arası uyuma etkisinin araştırılması. *Aile ve Toplum*, 13(4), 7-20.
- Şener, A. ve Terzioğlu, R. G. (2002). *Ailede eşler arası uyuma etki eden faktörlerin araştırılması*. Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Şenoğlu, A. (2017). *İnfertil bireylerin kaygılarının sosyal destek algısı ve evlilik uyumu açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Şentürk, S. (2013). *Evli bireylerde evlilik uyumu ile ilişkili değişkenlerin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şimşek, H. N. (2014). *Gebelikteki psikososyal durumun evlilik uyumuyla ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Manisa.
- Tarımtay, F. (2017). *Attachment and marital adjustment: The mediating role of interpersonal emotion regulation*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Taşçı E. (2004). *Hiperemesis gravidarum tanısı alan ve almayan gebelerin evlilik uyum düzeylerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Taşçı, E., Bolsoy, N., Kavlak, O. ve Yücesoy, F. (2008). İnfertil kadınlarda evlilik uyumu. *Türk Jinekoloji ve Obstetrik Derneği Dergisi*, 5(2), 105-110.
- Taşdelen, Ö., Çınar, R. K., Taşdelen, Y., Görgülü, Y. ve Abay, E. (2016). Bipolar bozukluk Tip I'de romatoid artrite kıyasla evlilik uyumu ve aile işlevselliği. *Klinik Psikiyatri*, 19(4), 167-175.
- Taycan, S. E. ve Kuruoğlu, A. Ç. (2014). The evaluation of the relationships between marital adjustment, attachment styles, temperament and character features. *Turkish Journal of Psychiatry*, 25(1), 9-18.
- Taysi, E. (2010). Forgiveness in marriage: The role of marital adjustment and attributions. *Turkish Journal of Psychology*, 25(65), 53-55.
- Temel, E. D. (2013). *Mediating role of marital satisfaction in the types of infidelity-forgiveness, trait positive affect-forgiveness and coping-forgiveness relationships in married men and women*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Temeloğlu, E. (2014). *Çiftlerden birisi Eksen I tanısı almış evli bireylerin evlilik uyumlarının, patolojiye dair atıfları, kontrol odakları ve baş etme yolları açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tolan, Ö. Ç. (2015). *Evlilik uyumunun kişilik özellikleri, ilişkiye dair inançlar ve çatışma çözüm stilleri bağlamında yordanması (Diyarbakır ili örneği)*. Yayınlanmamış doktora tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Toros, F., Solak, B. ve Metin, Ö. (2005). Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan çocuk ve ergenlerin annelerinde depresyon ve evlilikte uyum düzeyleri. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 3, 205-214.
- Tulum, S. (2014). *The effects of attachment on marital adjustment in newly married individuals: Testing the mediator role of conflict resolution styles*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Tunca, A. (2016). *Anne babaların evlilik uyumu ile ergenlerdeki benlik saygısı arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Tuncay, E. (2006). *Predictive role of perfectionism on marital adjustment*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Turanlı, P. (2010). *Orta yetişkinlikte evlilik uyumu ile benlik saygısı bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin saptanması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tutarel-Kışlak, Ş. (1995). *Cinsiyet, evlilik uyumu, depresyon ile nedensel ve sorumluluk yüklemeleri arası ilişkiler üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tutarel-Kışlak, Ş. (1997). Evlilik uyumu ile nedensellik ve sorumluluk yüklemeleri arasındaki ilişkiler. *Türk Psikoloji Dergisi*, 12(40), 55-64.
- Tutarel-Kışlak, Ş. (1999). Evlilikte uyum ölçeğinin (EUÖ) güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *3P Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji Dergisi*. 7(1), 50-57.
- Tutarel-Kışlak, Ş. ve Çabukça, F. (2002). Empati ve demografik değişkenlerin evlilik uyumu ile ilişkisi. *Aile ve Toplum*, 2(5), 35-41.
- Tutarel-Kışlak, Ş. ve Çavuşoğlu, S. (2006). Evlilik uyumu, bağlanma biçimleri, yüklemeler ve benlik saygısı arasındaki ilişkiler. *Aile ve Toplum*, 3(9), 61-67.
- Tutarel-Kışlak, Ş. ve Göztepe, I. (2012). Duygu dışavurumu, empati, depresyon ve evlilik uyumu arasındaki ilişkiler. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 27-46.
- Tuzcu, A. (2017). *Evli bireylerde kişilik özelliklerinin evlilik uyumu ve evlilik doyumu üzerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tüfekçi-Hoşgör, E. (2013). *Evli çiftlerin öfke ifade tarzları ile evlilik uyumunun incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Tüzer, V., Tuncel, A., Göka, S., Bulut, S. D., Yüksel, F. V., Atan, A. ve Göka, E. (2010). Marital adjustment and emotional symptoms in infertile couples: Gender differences. *Turkish Journal of Medical Sciences*, 40(2), 229-237.

- Uçar, T. (2008). *Meme kanserli kadınlarda mastektominin beden algısı, benlik saygısı ve eş uyumu üzerine etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Uğurlu, O. (2003). *Evli çiftlerde cinsiyet ayırımına ilişkin tutumlar, çatışma yönetimi biçimleri ve evlilik uyumu arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ulu, S. (2008). *Yetişkinlikte algılanan anne baba tutumları ve evlilik uyumu arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uluyol, F. M. (2014). *Bağlanma örüntüleri, eşe yönelik kişilerarası şemalar ve evlilik sorunlarıyla başa çıkabilme düzeyleri arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uşaklı, N. (2010). *Evli bireylerin evliliğe uyumda karşılaştığı sorunlar ve eğitim ihtiyaçları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Uzel, A. (2015). *Evlilik ilişkisi içerisinde çiftler arasında cinsel doyumun, evlilik uyumu ve benlik saygısı üzerindeki etkilerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ülger, E. (2016). *Kanser hastalarının yas tepkileri ve evlilik uyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Ünal, Ö. (2016). *Çatışma çözme stilleri ve mizah tarzlarının evlilik uyumu ve evlilik doyumu ile ilişkisinin aktör-partner modeli ile incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Ünal, R. (2018). *Kadınlarda evlilik uyumu, cinsel doyum ve somatizasyon düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ünsaldı, R. (2004). *Evlilik uyumunun ve çeşitli demografik değişkenlerin menopoza ilişkin belirtilerle ilişkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ürkmez, E. (2005). *Dini inanç, tutum ve davranışların eşler arası iletişime etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Vaizoğlu, F. (2008). *Anaokuluna devam eden çocukların sosyal davranışları ile ebeveynlerinin evlilik uyumlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Varol, R. (2015). *Genogram temelli yürütölen psikolojik danışma sürecinin çiftlerde evlilik uyumu, duygusal bağlılık, evlilikte problem çözme ve benliğin ayrımlaşma düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mevlana Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yalaz, E. (2017). *Yaklaşık 5 yıldır evli olan bireyler ile 5 yıldan fazla bir süredir evli olan bireylerin evlilik uyumları ile cinsel doyumlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yalçın, H. (2014). Evlilik uyumu ile sosyodemografik özellikler arasındaki ilişki. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 250-261.
- Yaşar, F. (2009). *İlköğretime devam eden öğrencilerin anne-çocuk ilişkisini kabul ve reddedici algılama düzeyinin annenin evlilik doyumunu ve evlilik uyumu düzeyiyle ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Yavuz, S. (2016). *Normal gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynler ile zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin evlilik uyumu ve yaşam doyumunu düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yavuz, Y. (2015). *Aile yaşam döngüsünün 4. ve 5. evresindeki evli bireylerin stresle baş etme tarzları ve evlilik uyumlarının karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yazıcı, E. N. (2016). *Understanding the impact of parental quality, marital adjustment and family functioning on behavior problems of adolescents*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yekenkunrul, D. (2011). *Gebelikte bulantı kusma, evlilik uyumu ve eş ilişkisi arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Yeşiltepe, S. S. (2011). *Öğretmenlerin evlilik uyumlarının psikolojik iyi oluş ve bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

- Yeşilyurt, A. (2016). *Evli bireylerin kişilik özellikleri ve problem çözme becerilerine göre evlilik uyumunun incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yeter, N. (2017). *Kadınların iş doyumunu ile evlilik uyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, İ. (1992). *Evli bireylerin uyum düzeylerini etkileyen bazı etmenler*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldırım, İ. (1993). Farklı sosyo-ekonomik düzeydeki evli bireylerin uyum düzeyleri. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 1(4), 23-29.
- Yıldırım, E. (2015). *The relationship between marital adjustment, attachment, healthy lifestyle behavior and health concerns in pregnancy*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldız, G. (2015). *Mastektomi olmuş kadınların beden imajı algıları, kadınlar ve eşlerinin evlilik uyumları ve cinsel doyumları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yıldız, S. (2005). *Depresyon ve anksiyete tanısı almış çocuklar ile kontrol grubunun anne-babalarının bağlanma stillerine göre evlilik uyumlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Yıldız, Y. (2012). *İlişkiye ilişkin inançların evlilik uyumunu yordaması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- Yılmaz, A. (2001a). Eşler arasındaki uyum, anne-baba tutumu ve benlik algısı arasındaki ilişkilerin gelişimsel olarak incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 16(47), 1-20.
- Yılmaz, A. (2001b). Eşler arasındaki uyum: Kuramsal yaklaşımlar ve görgül çalışmalar. *Aile ve Toplum*, 4(1), 49-58.
- Yılmaz, A. (2009). *15-49 yaş grubu kadınların evlilik uyumları ve toplumsal baskı yaşama durumları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Yılmaz, B. A. (2016a). *Isparta il merkezinde yaşayan 15-49 yaş evli kadınlarda cinsel fonksiyon bozukluğu ve ruhsal sorun görülme sıklığı ile bu durumların evlilik*

- uyumu ve diğer etmenlerle ilişkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Isparta.
- Yılmaz, F. E. (2014). *Evli bireylerin ego durumları ile evlilik uyumları ve çocuklarının okul başarısı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, M. (2015). *Evli bireylerin bağlanma stillerinin, bireylerin umutsuzluk düzeyi ve evlilik uyumu üzerindeki etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, M. (2016b). *20-45 yaş arası görücü usulü ve flört ederek evlenen kadınların evlilik uyumları ile cinsel doyumlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yüceer, T. (2012). *Kurum bakımı deneyimi olan bireylerin evlilik uyumları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yüceol, G. P. (2016). *Ebeveynliğin belirleyicileri modeli temelinde evlilik uyumu, algılanan sosyal destek, çalışma durumu, değerler ve anne çocuk ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yüksel, Ö. (2013). *Kadınlarda evlilik uyumu ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişki: Stresle baş etme biçimleri ve toplumsal cinsiyet rolü tutumlarının aracı rolleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yüksel, Ö. ve Dağ, İ. (2015). Kadınlarda evlilik uyumu ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişki: Stresle baş etme biçimleri ve toplumsal cinsiyet rolü tutumlarının aracı rolleri. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 26(3), 181-188.
- Zehir, T. (2016). *Evlilik uyumu ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ek-2: Anket Formu

Değerli katılımcı,

Bu anket, evlilik uyumu ve dindarlık ilişkisi hakkında bilgi toplamak amacıyla hazırlanmıştır. Anket, bilginizi ölçme amacı taşımadığı için soruların doğru veya yanlış yanıtları yoktur, işaretleyeceğiniz seçeneğin sizin için en doğru olması önemlidir. Bu anketten elde edilen veriler bilimsel veri olarak sadece bu çalışma için kullanılacaktır ve tamamen gizli kalacaktır. Lütfen bütün soruları içtenlikle okuyarak cevaplayınız. Boş soru bırakmayınız. Değerli zamanınızı ayırıp araştırmamıza katkıda bulunduğunuz için şimdiden teşekkür ederim.

Arş. Gör. Ahmet Rifat GEÇİOĞLU
(Çukurova Üniversitesi)

1. Cinsiyetiniz

- Kadın
 Erkek

2. Yaşınız

-

3. Eğitim durumunuz

- Okuma yazma biliyorum
 İlkokul
 Ortaokul
 Lise
 Üniversite
 Lisansüstü

4. İkametiniz

- Çukurova
 Seyhan
 Yüreğir
 Sarıçam

5. Sosyo-ekonomik düzeyiniz

- Çok düşük
 Düşük
 Orta
 Yüksek

6. İlk evliliğiniz mi?

- Evet
 Hayır

7. (Mevcut) Eşinizle nasıl evlendiniz?

- Görücü usulüyle ve isteyerek.
 Görücü usulüyle ve istemeyerek.
 Tanışarak
 Kaçarak
 Diğer (yazınız)

8. Nikâh durumunuz

- Resmî
 Dinî
 Hem resmî hem dinî

9. Kaç yaşında evlendiniz?

-

10. Eşinizle aranızdaki yaş farkınız

- yaş büyük/küçük

11. Kaç yıldır evlisiniz?

-

12. Kaç çocuğunuz var?

-

13. Evliliğinizde planladığınız toplam çocuk sayısı kaçtır?

-

14. Çalışıyor musunuz?

- Evet
 Hayır
 Emekli

15. Eşiniz çalışıyor mu?

- Evet
 Hayır
 Emekli

(Bu soruyu her ikiniz de çalışıyorsanız cevaplayınız.)

16. Geliriniz eşinizden fazla mı?

- Evet
 Hayır

17. Evlilik öncesi eşiniz dışında başka biriyle cinsellik yaşadınız mı?

- Evet
 Hayır

18. Evliliğiniz esnasında eşiniz dışında başka biriyle cinsellik yaşadınız mı?

- Evet
 Hayır

19. Anne-babanızın siz evlenene kadarki süreçte evliliğini nasıl tanımlarsınız?

- Çok mutlu
 Mutlu
 Mutsuz
 Çok mutsuz

ÇİFT UYUM ÖLÇEĞİ

Aşağıda çift uyum ölçeğine ait bazı maddelere yer verilmiştir.

ÇİFTLER UYUM ÖLÇEĞİ

Birçok insanın ilişkilerinde anlaşmazlıkları vardır. Lütfen aşağıda verilen maddelerin her biri için siz ve eşiniz arasındaki anlaşma veya anlaşmama ölçüsünü aşağıda verilen altı düzeyden birini seçerek belirtiniz.

	Hemen hemen			Hemen hemen		
	Her zaman	her zaman	Nadiren	Sıkça	her zaman	Her zaman
	anlaşırız	anlaşırız	anlaşamayız	anlaşamayız	anlaşamayız	anlaşamayız
1. Aileyle ilgili parasal işlerin idaresi.....						
2. Eğlenceyle ilgili konular.....						
3. Dini konular.....						

Geliştiren:

Spanier, G. B. (1976). Measuring dyadic adjustment: A new scale for assessing the quality of marriage and similar dyads. *Journal of Marriage and Family*, 38(1), 15-28.

Çeviren/Uyarlayan:

Fıfıloğlu, H. ve Demir, A. (2000). Applicability of the Dyadic Adjustment Scale for measurement of marital quality of Turkish couples. *European Journal of Psychological Assessment*, 16(3), 214-218.

Ölçeğin tamamı için yazışma adresi: fisil@metu.edu.tr

DİNSEL YAŞAYIŞ ÖLÇEĞİ

Aşağıdaki ifadelere ne ölçüde katıldığınızı ilgili sütunu işaretleyerek belirtiniz.	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum
1. Allah yaptığımız her şeyi bilir.			
2. Mahşer günü herkes Allah'a hesap verecektir.			
3. Kur'an-ı Kerim'in haber verdiği her şey doğrudur.			
4. Kur'an Allah'ın emirlerini bildirir.			
5. Kıyamet günü yoktur.			
6. Allah vardır.			
7. Cennet-cehennem diye bir şey yoktur.			
8. Öldükten sonra ahiret denen sonsuz bir hayat olacaktır.			
9. Kur'an Allah'ın gönderdiği kutsal bir kitaptır.			
10. Melekler yoktur.			
11. Hz. Muhammed Allah'ın peygamberidir.			

Aşağıdaki maddeleri ne sıklıkla gerçekleştirdiğinizi ilgili sütunu işaretleyerek belirtiniz.	Her zaman	Çoğu zaman	Bazen	Hiç
12. Dinde yasaklandığı için içki içmemeye özen gösteriyorum.				
13. Dinî bir prensip olduğundan komşularıma iyi davranıyorum.				
14. Günah olduğu için kumar oynamaktan kaçınıyorum.				
15. Günah olması sebebiyle rüşvet alıp vermektan kaçınıyorum.				
16. İnsanları aldatmak dinî inancıma aykırı olduğu için kimseyi aldatmamaya özen gösteriyorum.				
17. Dinî inancıma göre doğru sözlü olmak gerektiğinden, doğru söylemeye gayret ediyorum.				
18. Anne-babaya iyi davranmayı Allah emrettiği için anne-babama iyi davranıyorum.				
19. Verilen sözü tutmak dinî bir kural olduğundan verdiğim sözde duruyorum.				
20. Evlilik dışı cinsellik (zina) dinde yasakladığından bu tür ilişkilerden kaçınıyorum.				
21. Kutsal gün ve gecelerde ibadet yapıyorum.				
22. Maddi gücüm uygun olursa hacca gitmeyi düşünürüm.				
23. Herhangi bir engel olmadığı sürece ibadetlerimi yapıyorum.				
24. Mazeretlerim dışında Ramazan ayında oruç tutuyorum.				
25. Maddi gücüme göre zekâtımı veriyorum.				
26. Farz ibadetlerin dışında da ibadet ediyorum.				
27. Namazlarımı kılıyorum.				
28. İnancımın gereği olan ibadetlerimi yerine getiriyorum.				

29. Televizyonda yayınlanan dinî programları izliyorum.				
30. Dinî yayınlar okuyorum.				
31. Cenaze merasimlerine katılıyorum.				
32. Mevlit, hatim gibi dinî toplantılara katılıyorum.				
33. Kur'an-ı Kerim okuyorum.				
34. Dua ediyorum.				

Geliştiren:

Kayıklık H. (2003). *Orta yaş ve yaşlılıkta dinsel eğilimler*. Adana: Baki Kitabevi.

Ölçeğin tamamı için yazışma adresi: hkayiklik@cu.edu.tr

EVLİLİKTE DİNİN ETKİSİNİ HİSSETME

Aşağıdaki maddelere ne düzeyde katıldığınızı ilgili sütünü işaretleyerek belirtiniz.	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
1. Din emrettiği için evlilik dışı ilişkilerden kaçınıyorum.					
2. Evlilik, Allah'ın her Müslümana emrettiği kutsal bir müessesedir.					
3. Dinî inancım, boşanma konusundaki tutumumu yumuşatabilir.					
4. Dinî inancım, ailevî problemlerde daha anlayışlı ve affedici olmamda etkilidir.					
5. İnancım, eşime olan sadakatimi artırır.					
Aşağıdaki maddelerin ne sıklıkla gerçekleştiğini ilgili sütünü işaretleyerek belirtiniz.	Her zaman	Genellikle	Bazen	Nadiren	Hiçbir zaman
6. Evliliğim ile ilgili yapacağım işlerde dinî emir ve yasakları gözeterek hareket ederim.					
7. Eşimin iyiliği için dua ederim.					
8. Ramazan ayı boyunca eşimle ve çocuklarımla iftar yapmaya gayret gösteririm.					
9. Yemek sonrası ailemle birlikte dua ederim.					

EVLİLİĞE DAİR SORULAR

Aşağıdaki maddelerin ne sıklıkla gerçekleştiğini ilgili sütunu işaretleyerek belirtiniz.	Her zaman	Genellikle	Bazen	Nadiren	Hiçbir zaman
1. Eşime ev işlerinde yardım ederim.					
2. Evliliğimizde iş bölümü belirgindir.					
3. Evliliğimde eşimle uyumlu olduğumu düşünüyorum.					
4. Evliliğimde eşimle çatışmalar yaşıyorum.					
5. Eşimle kişiliklerimizin uyduğunu düşünüyorum.					
6. Eşimin iyi bir anne/baba olduğunu düşünüyorum.					
7. Eşimin, evlilik öncesi beklentilerimi evliliğimizde karşıladığını düşünüyorum.					
8. Eşim, sosyal ve sanal (internet vb.) ortamlarda beni kışkıandıracak şekilde davranır.					
9. Eşimin sadakatine güvenirim.					
10. Eşimle cinsel konularda anlaşırız.					
11. Eşimle maddî konularda anlaşırız.					
12. Eşimle dinî konularda anlaşırız.					
13. Kaynanam ile iyi geçinirim. (Hayatta değilse boş bırakınız.)					
14. Kayınbabam ile iyi geçinirim. (Hayatta değilse boş bırakınız.)					
15. Ebeveynlerimizin evliliğimize müdahil olmalarından rahatsız olurum.					
16. Eşimin ailesini ziyaret etmekten memnun olurum.					
17. Akraba ziyaretlerini eşim ve (varsa) çocuklarımla gerçekleştiririm.					
Aşağıdaki maddelere ne düzeyde katıldığınızı ilgili sütunu işaretleyerek belirtiniz.	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
18. Eşimin meslek sahibi olması ve çalışması beni mutlu eder.					
19. Kadın dışarıda çalışsa da ev işleri ve çocuklarla ilgilenme görevi temelde kadının, ekmek parasını kazanma görevi ise erkeğindir.					
20. Evlilik öncesi cinselliği onaylıyorum.					
21. Evlilik dışı cinselliği onaylıyorum.					

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Ahmet Rifat GEÇİOĞLU
Doğum Yeri ve Tarihi : Adana - 1983
Cinsiyeti : Erkek
Medenî Hali : Evli
Adres : Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sarıçam/ADANA
e-mail : ahmetrifat@hotmail.com

EĞİTİM DURUMU

2012-2018 : Doktora, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.
2011-2012 :Yabancı Dil Kursu, Boğaziçi Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu, İstanbul.
2007-2010 : Yüksek Lisans, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.
2003-2007 : Lisans, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği Bölümü, İstanbul.
1994-2001 : Orta-Lise, Adana Anadolu İmam-Hatip Lisesi, Adana.
1989-1994 : İlkokul, İbn-i Sina İlkokulu, Adana
Yabancı Dil : İngilizce, Arapça

İŞ DURUMU

2011- : Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
2010-2011 : Orhan Gazi İlköğretim Okulu, Seyhan/Adana
2007-2010 : Salbaş İlköğretim Okulu, Çukurova/Adana